

**О. М. Завальнюк, В. Г. Байдич,
О. В. Байдич, В. В. Байдич,
В. О. Лавринчук**

**КРАСИЛІВЩИНА:
УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ
1917-1921 рр.
(документи та матеріали)**

Хмельницький, 2023

*Рекомендовано до друку вченою радою Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка,
(протокол №1 від 16 лютого 2023 р.)*

Упорядники:

О.М. Завальнюк – доктор історичних наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка;
В. Г. Байдич – кандидат історичних наук;
В.В. Байдич – вчитель історії Кузьминського ліцею;
О.В. Байдич – заслужений працівник освіти України;
В.О. Лавринчук – методист Будинку творчості дітей та юнацтва Красилівської міської ради.

Рецензенти:

Ю.В. Телячий, доктор історичних наук, професор;
П.П. Гай-Нижник, доктор історичних наук, професор;
В.В.Марчук, доктор історичних наук, професор

Красилівщина: українська революція 1917-1921 рр. (документи та матеріали) / упоряд. О.М. Завальнюк, В. Г. Байдич, В.В. Байдич, О.В. Байдич, В.О. Лавринчук. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2023. 658 с.

У виданні вміщено архівні документи, матеріали, газетні публікації, спогади про життя мешканців Красилівщини в роки Української революції (1917-1921).

Видання розраховане на істориків, науковців, краєзнавців, викладачів, студентів, школярів, усіх, хто цікавиться історією України.

© О.М. Завальнюк, В. Г. Байдич,
В.В. Байдич, О.В. Байдич,
В.О. Лавринчук, 2023

ВІД УПОРЯДНИКІВ.

Революція 1917-1921 рр. безумовно є однією з найважливіших подій в історії України. І не лише з точки зору її значимості для формування української національної і соціальної свідомості, консолідації суспільства в боротьбі за відновлення власної незалежної суверенної держави, а й для згуртування населення нашої країни в процесі відстоювання своїх нинішніх політичних, економічних, суспільних, ідеологічних інтересів у військовому протистоянні з агресивним північним сусідом – путінською Росією.

Ми маємо детальніше вивчати і знати історію визвольних змагань 1917-1921 років, оскільки набуття цих знань є надзвичайно актуальним для вироблення стратегії і тактики на сучасному етапі утвердження незалежності України. Необхідно вдумливо аналізувати допущені помилки, прорахунки, здійснені в ході революції 1917-1921 років й в роки існування вже сучасної незалежної України. адже недоліки тогочасних визвольних подій дуже чітко і яскраво астрополіуються на нинішній етап розвитку нашої державності. В значній мірі це видно навіть неозброєним оком. Занадто вже багато аналогій спостерігається у діях тодішнього і теперішнього керівництва як Росії, так і України.

В історії протистояння з Росією, яке триває вже багато століть, агресивність останньої, її прагнення заперечувати навіть саму можливість існування української держави, а не лише намагання її знищити, дуже виразно прослідковується. В значній мірі дії цього нашого сусіда, як, до речі, й більшості керівників сучасної України, мають свою аналогію у історії визвольних змагань за відновлення української державності в часи революції 1917-1921 років. Зокрема, що стосується Росії, то вона, як постійний агресор, щодо нашої країни і тепер діє дуже стереотипно навіть через століття після зазначених вище подій. Вона лише модифікує, модернізує власну стратегію і тактику стосовно України, надаючи перевагу тим чи іншим заходам і засобам залежно від ситуації, що склалася (згадаймо так звану «гібридну війну»).

Мета ж її дій залишається незмінною - знищення України як незалежної держави й, вірогідно, й всього нашого народу, який прагне до волі і демократії, відкидаючи диктатуру, тиранію та гноблення всієї людности. На порядку денному в сучасній Російській Федерації нині головне завдання відновлення Російської імперії та можливе поширення її влади на цілий світ. Саме ця держава й стала тепер головним ворогом для українців через свою агресивність.

Що стосується аналогій в історії російсько-українського протистояння, то наведемо лише частину найбільш значних з них. Зокрема, події листопада 1917 – початку 1918 років дуже подібні до ситуації, що склалася напередодні 2014 року. Тоді також в Україні діяли проросійські партії, велася антиукраїнська пропаганда і агітація, створювалися (нібито з місцевих мешканців) інституції у вигляді військово-революційних комітетів, які мали захоплювати владу на місцях, демонструючи ілюзорну видимість протидії «протестної» маси Українській Центральній раді. Так було і напередодні Революції гідності у 2013-2014 рр. Цим самим завуальовувалось, маскувалось збройне вторгнення Росії. Наприкінці 1917 року більшовики розпочали війну проти Української Народної Республіки, звинувативши Центральну раду в контрреволюційності. Тепер Путін вторгся в Україну, звинувачуючи сучасну українську владу в нелегітимності, облудливо та образливо називаючи її «хунтою», а народ «нацистами», «фашистами», «бандерівцями» та «укропами». В 1917 р. Раднарком РФ звинуватив Центральну раду в розв'язанні війни проти Росії, коли УНР відкинула ультиматум Росії. А в 2014 році Рада Федерації Росії дала дозвіл на введення

військ в Україну нібито для захисту пригноблених росіян і російськомовного населення Донбасу. (В 1917 р. більшовики прикривались нібито турботою про трудящих).

В 1917-1919 роках Росія пішла на створення маріонеткових сепаратистських квазіутворень Криворізького та Донецького басейнів, у Тавриді, Одесі тощо. А тепер згадаємо аналогічні квазіутворення ДНР/ЛНР в наші дні..

Маємо й іншу аналогію. Надзвичайно шкідливим для УНР, як і для сучасної України, стало зневажливе ставлення як тодішнього, так і сучасного керівництва нашої держави до необхідності створення боєздатної армії. Занадто вже наївною була його віра у те, що Україні вже ніколи не доведеться воювати. Досить дивною, можливо, навіть злочинною була віра в «миролюбність» нашого північного сусіда. У що це вилилося в результаті, тепер нам добре відомо. Як в 1917-1921 роках, так і тепер в нашій країні діяла і продовжує наносити шкоду «п'ята колона» в українських державних інституціях, в громадських організаціях та й в цілому у суспільстві. Чомусь дуже толерантно відносилась влада до своїх ворогів. Це ми знаємо з подій 1917-1921 років, і з наших днів. І тоді, і тепер, не вистачає нашому керівництву жорсткості у боротьбі з ворогами.

Спостерігається й така аналогія зазначених вище подій. Так, на початку 1918 року радянська Росія здійснила перелицювання своїх окупаційних військ на український лад й зробила вигляд, що до подій в Україні вона не має ніякого відношення, оскільки на теренах УНР, Української Держави, далі знову УНР, йде громадянська війна. А як діє тепер Російська Федерація? Путін тривалий час переконував увесь світ, що в Україні воюють лише «місцеві ополченці». Нібито вони зброю, в тому числі важку техніку, купують у місцевих крамницях, а «нас там нету». Кремлівський диктатор навіть повномасштабне вторгнення називає «спеціальною операцією» по боротьбі з українським «нацизмом» та «націоналізмом», метою якої є примус «агресивної» України до миру. Як більшовики, так і сучасна Росія, як стверджує російська пропаганда, є справжніми «ангелами миру», а український народ – це «породження диявола». Облуда, облуда і ще раз облуда. Ми добре знаємо про жорстокість більшовиків щодо української нації, і бачимо аналогічну жорстокість росіян й в теперішній війні.

Наведення відомостей про подібні аналогії щодо української революції 1917-1921 років можна ще довго продовжувати. Тож, виходячи з них, ми маємо продовжити вивчення історії української революції 1917-1921 рр., першочергово на базі дослідження документальних джерел того часу. Необхідно визначити всі допущені помилки діячами тогочасного визвольного руху, усувати їх в наші дні, особливо в ідеологічно-інформаційній сфері, жорстоко боротися з ворожою пропагандою. І на основі здобутих знань передбачити наступні дії агресора, планувати відповідну стратегію і тактику їх нейтралізації, а далі й перемогти. Саме наші виважені плани і заходи, в тому числі й на ґрунті досвіду й уроків революції 1917-1921 років, сприятимуть Україні в утвердженні й зміцненні її незалежності.

Саме для цього й опублікована нами збірка документів та матеріалів, що мають відношення до Красилівщини та її околиць того періоду їх історії. Сподіваємося, що це дослідження внесе певну частку в розуміння і осмислення історії революції 1917-1921 років і стане ще однією цеглиною у подальшому становленні, зміцненні і розбудові української державності.

В БУРЕМНІ РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр.

Хоча з часів української революції пройшло більше ста років і наявною є досить значна бібліографія її історії, але все ж багато сторінок її залишаються маловивченими, чи зовсім не дослідженими, а то і зовсім не відомими. Особливо це стосується подій, що відбувалися в регіонах, у містечках та сільських поселеннях, оскільки ще слабкою, недостатньою є джерельна їх база.

Дослідників ще чекає велика кількість не опрацьованих ніким матеріалів, в першу чергу архівних. Вважаємо, що у певній мірі цю проблему може вирішити опрацювання, впорядкування і публікація збірок документів і матеріалів з історії революції 1917-1921 років як загальноукраїнського, регіонального так і місцевого рівня, зокрема й Красилівщини і її околиць.

Саме тому і виникла пропозиція створення такої книги джерел про нашу місцевість – південну частину Східної Волині, яку ми тепер позиціонуємо як Південно-Східну Волинь. Її частиною якраз і є наша Красилівщина в межах центральних територій Старокостянтинівського та південних теренів Заславського повітів тогочасної Волинської губернії.

Готуючи збірку документів і матеріалів про події української революції 1917-1921 рр. у нашому краї, упорядники поставили собі завдання – підібрати віднайдені відомості таким чином, щоб створити панорамну об'єктивну картину життя і боротьби населення Красилівщини та тлі загального національно-визвольного процесу і відновлення державності України. Інакше, навіть із значної кількості залучених джерел, читачам не просто буде зрозуміти причини, хід та результати і наслідки подій на Красилівщині, без загальних даних в цілому по країні. Тим більше, що якихось узагальнюючих монографій, значних наукових досліджень про Південно-Східну Волинь часів тієї революції немає. У розпорядженні вчених-істориків і краєзнавців, й до наших днів є лише уривчасті відомості у ряді книг, наукових статтях і повідомленнях, що стосується різних сторін життя населення Красилівщини та подій, які відбувалися в той доленосний для українського народу період.

Маються також спогади учасників революції та їх опонентів, але в дуже обмеженій кількості. Більшість з них мала яскраво виражений пробільшовицький характер. Свідчення ж борців за державність і суверенну Україну, ще не в повній мірі дійшли до дослідників, які працюють на теренах безпосередньо нашої сучасної України, виключаючи науковців з діаспори. Тому то, в цілому, цілісної картини подій революції 1917-1921 рр. без достатньої кількості необхідних документів місцевої історії, поки що немає, за виключенням місцевих територій.

Саме тому упорядники цієї збірки поставили мету – здійснити такий підбір джерел, у якому б були відображені не лише події, а й різноманіття думок, суджень, альтернативність часто непримирених ворогів, відношення населення до тих чи інших сторін конфліктів на різних етапах революції. Вважаємо, що це дозволило забезпечити більш повну об'єктивність у розумінні суті та ходу, й також особливостей боротьби за незалежність і суверенітет української держави у районі Красилова та навколишніх поселень.

Зазначаємо, що в спадщину від Радянського Союзу, його комуністичного режиму, ми отримали сфальсифіковану історію України, в тому числі й революції 1917-1921 років. Звичайно ж, що це змусило нас відноситись до документів радянського періоду, часто ще й вихолощених, дуже і дуже обережно. Через це упорядники акцентували свій вибір на матеріалах Центральної Ради, Української Держави та Української Народної Республіки, та їхніх регіональних та місцевих органів влади і

управління. З радянських документів ми використали частково лише ті факти і судження, які з нашої точки зору є такими, що заслуговують на увагу й служать ілюстрацією до тих чи інших подій. Все це, гадаємо, й дозволило створити більш достовірну історію життя Краси́лівщини в ті героїчно-трагічні для місцевого населення дні.

Застосування наскрізного ознайомлення з подіями центрального, регіонального і місцевого рівня, на нашу думку, дозволило краще зрозуміти специфіку становища й особливості розвитку і буття Краси́лівщини в ті буремні роки.

Відібрані до збірки документи є досить різноплановими. Вони мають неоднорідне походження, різний зміст та смисловий характер і навантаження, проте вони достатньо цілісно оприлюднені в цьому виданні.

Серед використаних до видання одиниць зберігання виділяються архівні справи наступних фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України:

- ф. 1063 (Рада Народних Міністрів УНР)
- ф. 1064 (Рада Міністрів Української Держави)
- ф. 1065 (Рада Народних Міністрів УНР)
- ф. 1092 (Міністерство внутрішніх справ УНР)
- ф. 1115 (Українська Центральна Рада)
- ф. 1131 (Головноуповноважений уряду УНР на Поділлі)
- ф. 1216 (Міністерство внутрішніх справ Української Держави)
- ф. 1429 (Канцелярія Директорії УНР)
- ф. 1793 (Подільський губернський староста)
- ф. 2207 (Міністерство судових справ Української Держави)
- ф. 2592 (Генеральне секретарство міжнародних справ Української

Центральної Ради.)

- ф. 3696 (Міністерство закордонних справ УНР)

та ряду деяких інших фондів, з яких взято лише окремі документи.

У матеріалах цього архіву відображені відомості з історії 1917-1921 років, які стосуються як загальної ситуації в Україні та подій в її регіонах, а також життя в Краси́ліві й навколишніх поселеннях.

Не менше інформації знаходиться й в фондах Державного архіву Хмельницької області, де зосереджено значно більше фактичного матеріалу з історії подій української революції на теренах Краси́лівщини та її околиць. Серед них варто відмітити наступні використані упорядниками зібрання документів:

- ф. 283 (Управління коменданта м. Старокостянтинова)
- ф. 292 (Управління Старокостянтинівського повітового військового

начальника)

- ф. Р.- 294 (Чернелівський волосний військовий комісаріат)
- ф. Р.- 296 (Старокостянтинівський повітовий військовий комісаріат)
- ф. 698 (Краси́лівська поштово- телеграфна контора)
- ф.Р.-1309 (Управління Полонської повітової радянської робітничо-селянської міліції)

ф.Р.-1426 (Управління Ізяславської повітової радянської робітничо-селянської міліції)

ф.Р.-1503 (Управління Старокостянтинівської повітової радянської робітничо-селянської міліції)

- ф.Р.-1643 (Краси́лівський волосний військовий комісаріат)

ф.Р.-2484 (Земельний відділ виконкому Старокостянтинівської повітової

ради)

- ф.Р.-2759 (Відділ праці виконкому Старокостянтинівської повітової ради)

ф.Р.-3026 (Ізяславська повітова земельна управа)
ф.Р.-3252 (Антонінська районна партизанська комісія)
ф.Р.- 3273 (Корчівський волосний військовий комісаріат)
ф.Р.- 3496 (Старокостянтинівська повітова військова нарада)
ф. П-32 (Антонінський райком КПУ)
ф. П- 956 (Старокостянтинівський повітовий комітет КП(б)У)

Опрацьовані й використані упорядниками чимало документів як регіонального, так і місцевого (Красилівського походження) зосереджених у наступних фондах Державного архіву Житомирської області;

ф. Д-206 (Статистичне бюро Волинської губернської управи)
ф. Р-1585 (Волинська губернська державна варта)
ф. Р-1644 (Волинський губернський староста)
ф. Р- 2149 (Волинська окружна в справах по виборах до Установчих зборів комісія)
ф. Р- 2274 (Волинський губернський земельний комітет)
ф. Р- 2399 (Волинський губернський комісар генерального секретаріату України)

Також упорядниками опрацьовано і відібрано для публікації ряд матеріалів наступних фондів архівів України:

Державний архів Київської області:
ф. Р- 2794 (Управління Київського повітового старости)
ф. Р- 3050 (Київська районна комісія єврейського громадянського комітету допомоги потерпілим від погромів).

Центральний державний історичний архів України в м. Києві:
ф. 442 (Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора)

ф. 239 (Грохольські – поміщики Правобережної України)
Центральний державний архів громадських об'єднань України
ф. 1 (Центральний комітет КПУ),
а також деякі документи окремих фондів Центрального історичного архіву Російської Федерації.

Не залишили поза своєю увагою упорядники і цілий ряд вісників та бюлетнів державних законодавчих актів та постанов урядових та місцевих органів влади і управління, які опосередковано або ж безпосередньо стосувалися самого містечка та Красилівщини в цілому.

До таких документальних публікацій ми віднесли:
Вісник Державних Законів УНР для всіх земель Української Держави;
Державний вісник;
Вісник Волинського губерніального комісара;
Вісник Волинського губерніального старости;
Вісник Генерального секретаріату УНР;
Вісник УНР;
Вісник Ради народних міністрів УНР;
Вісник Волинського губерніального комісара;
Вісти з Української Центральної Ради;
Вестник Временного правительства;
Известия ЦИК;
Вести – Известия Волинского Губернского ревкома;
Известия армейского комитета VII армии тощо.

В цих виданнях (щоправда не у всіх) оприлюднювалися не лише закони, постанови, укази, обіжники державних органів влади і виконавчих інституцій, а й досить інформативно відображалися й поточні події зовнішньої та внутрішньої

політики української та зарубіжних країн економічні, суспільні, культурні та інші аспекти повсякденного життя України та краю в роки революції, а також хід військових дій на території нашого регіону (Південно-Східної Волині) й Красилівщини зокрема.

Залучено до нашої збірки й значну кількість документальних свідчень періоду української революції, опублікованих в центральній та регіональній пресі, а саме в таких виданнях, як:

«Україна»	«Трудовая Волянь»
«Український козак»	«Правда»
«Киевская мысль»	«Нова Рада»
Вільна Україна»	«Народна Воля»
«Стрілецька думка»	«Робітнича газета»
«Трудовий шлях»	«Волинская Речь»
«Волинська думка»	«Красная Армия»
«Волинська Рада»	«Волянь»
«Волинский пролетарий»	«Свобода»
«Наш шлях»	«Шлях Жовтня»
«Коммунист»	«За комунізм»
«Київ» і т.д.	

Упорядники ознайомилися і використали в роботі над вищезазначеною збіркою й матеріали ряду вже раніше опублікованих збірок документів з історії української революції 1917-1921 років. Серед цих зібрань варто відмітити такі видання:

1. Доценко О. Літопис Української революції: Матеріали і документи до історії Української революції. Київ – Львів. Дослідний інститут модерної історії, 1923. Т.ІІ, кн. 4. 1917-1922; Т.ІІ. кн.5.

2. Борьба трудящихся Волини за власть Советов (март 1917-декабрь 1920 г.) Сборник документов и материалов/ [редкол. А.Т. Бугаев, А.И. Гаевский, С.Д.Палькевич]. Житомир: Облиздат, 1957.

3. Червоное казачество: 5 лет, 1918-1923: сборник материалов по истории червоного казачества/ рис. и обл. А. Мартынова [вступ. ст. Г. И. Петровского]. Харьков : Путь просвещения; Молодой рабочий, 1923.

4. М.Капустянський. Похід Українських Армій на Київ – Одесу в 1919 році: (короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946.

5. М. Капустянський. Вказ. праця... книга друга (част. III). Видання друге, Мюнхен, 1946, ч. III.

6. Пограничные войска СССР. 1918-1928. Москва: Наука, 1973.

7. Гражданская война на Украине. 1918-1920. Сборник документов и материалов в трех томах и четырех книгах. Киев: Наукова думка, 1967. Т.2; т. 3.

8. Листування Івана Огієнка (1919-1921) упорядник і автор передмови В.Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2006, 2014.

9. Документи трагічної історії України (1917–1927 рр.). (1999). Редактор-упорядник П.П. Бачинський, Київ,; Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР 1918 р.: Протоколи і стенограми засідань: Збірник документів і матеріалів. (1999), Київ-Нью-Йорк-Філадельфія,

10. Котовский Г.И. Документы и материалы, Кишенив: Госиздат Молдавии, 1956.

Опрацьовувались і використовувались упорядниками й збірки спогадів учасників подій революції 1917-1921 років, а також ряд їхніх досліджень боротьби за державність України.

1. Кедровський В. 1919 рік/ В. Кедровський//Свобода (Канада), 1929 р.

2. Доленга С. Скоропадщина/ С. Доленга, Варшава, 1934.

3. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції: 1917-1921. Київ: Темпора, 2003.
4. Белаш А.В., Белаш В.Ф. Дороги Нестора Махна. Историческое повествование. Госвоениздат. Киев: Проза, 1993.
5. Антонов-Овсиенко В.А. Записки о гражданской войне, Москва-Ленинград: Госвоениздат, 1924-1933. Т. 4.
6. Безручко М. Січові стрільці в боротьбі за державність: Каліш.: 1932.
7. Голуб П. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов (март 1917-февраль 1918 года). – К.: Госполитиздат УССР, 1958.
8. Порохівський Г. Матеріали до історії 2-ї кулеметної бригади/ Г. Порохівський// За державність. Матеріали до історії війська Українського. Збірник 9. Варшава: Українське військово-історичне товариство, 1938.
9. Дяченко П.Г. Чорні запорожці. Спомин командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР. Київ, Стікс, 2010.
10. Так творилось українське військо: 10 спогадів учасників Визвольної Війни 1917-1921 років./ Упор. вступ. слово, примітки, додатки, біографічні довідки Р. Коваль, Київ, Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008.
11. Кармелюки. До історії Запорізького полку ім. Отамана Янка Кармелюка Армії УНР/ Р.М. Коваль. Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»: Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2021. (Серія «Українська воєнна мемуаристика»), Кн. 5.
12. В боях за Жовтень. Спогади учасників революції 1917 р. та громадянської війни на Поділлі. Хмельницький: Облвидав, 1958.
13. Попов Ф. Рассказ о незабываемом. (Записки большевика 1961.,). – Киев., а також чимало інших видань аналогічного змісту.

Скористалися ми й матеріалами з електронного ресурсу Павла Гай-Нижника - Режим доступу [http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(12\)14.zrechennya_1.php](http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918(12)14.zrechennya_1.php) – Назва з екрану, щодо зречення від влади П.Скоропадського.

Включили ми до збірки й два цікавих документи керівників більшовиків В.І.Леніна (Голова Раднаркому РФ) та Л. Троцького (Голова Реввійськради РФ). Ленін, звертаючись до членів ради праці і оборони РСРФР, детально розписав їм яким чином можна викачати з українського селянства якомога більше хліба, виконавши за цим планом продрозкладку. Троцький розробив так звані десять заповідей, що насправді виявилися інструкцією агітаторам-комуністам, що працювали в інтересах Росії на українських землях. У них було чітко прописано як облудними, брехливими лозунгами замаскувати агресивні наміри більшовицької влади щодо України, показати нібито миролюбність росіян, залучаючи при цьому на свій бік якомога більшу кількість простого українського люду, тобто селянства. Чому така увага приділялася саме селянам? Пояснювалося все це дуже просто. Селяни ж бо склали більше вісімдесяти відсотків населення України й перетягування їх на свою сторону, означало для Росії повний тріумф її політики у нашій країні й фактичну окупацію українських територій й відновлення поневолення мешканців цих земель.

Стосовно ж оформлення включених до нашої збірки матеріалів, то тексти документів в археографічному плані упорядниками приведено до загальних правил їх публікації. Зокрема, вказано порядковий номер та редакційний заголовок, в якому розкривається основна суть наведеного історичного документа. Нижче окремо наводяться дати згідно встановлення їх (авторами), або ж вихідними відомостями тих чи інших інституцій (державних чи громадських), підписаними службовими особами, на це уповноваженими. Якщо ж документ не був датований, то час його видання упорядниками встановлювався згідно його змісту, або ж опосередковано за матеріалами даної архівної справи. Повідомлення ж, взяті з часописів та інших засобів масової інформації, подаються за днем виходу видання у світ, але лише в тому випадку, якщо в самому тексті немає дат подій, в ньому описаних.

Щодо ж самих текстів джерел, то вони подаються в хронологічному порядку послідовно. Вживано переважно мову оригіналу (українську і російську), за виключенням документів, написаних або ж видрукованих іншими мовами. При потребі було здійснено переклад таких на українську мову. При цьому збережена стилістика та лексика застарілих слів, діалектизмів та специфічність ряду виразів. Написання імен та прізвищ у нашій збірці подано в оригіналах, або ж копіях джерел. Географічні назви певних територій та назви населених пунктів подано з редакційними поясненнями нинішнього їх найменування.

Помилки в текстах, які не мали смислового змісту й не змінювали сутності джерела, а також неправильне написання прізвищ відомих діячів, виправлені в тексті без редакційних повідомлень. В ряді місць у матеріалах виставлені відсутні знаки пунктуації, які допомагають зрозуміти зміст тексту документів. Апострофи і пропущені букви в тексті виставлені згідно правил сучасного (сучасних) правописів (дуже вже часто вони змінюються -авт.).

Всі текстові скорочення пояснені в квадратних дужках. Незрозумілі ж слова та місця в тексті документів, які не вдалося прочитати, взяті в квадратні дужки і відмічені трьома крапками. Також, в кінці документів вказані посади і прізвища осіб, що їх підписали. Якщо ж такі прізвища у джерелі не вказані, то зазначена лише посада урядовця чи іншої уповноваженої людини. При цьому, коли в підписах є засвідчення «з оригіналом згідно», то в легенді обов'язково згадується термін «засвідчена копія».

Що стосується статей та дописів у часописах чи інших засобах масової інформації, то після них називаються прізвища їхніх авторів. Наприкінці ж кожного документа (в легенді-авт.) зазначається скорочена назва архіву, фонду, опису, справи та аркуша, а також оригінальність джерела й спосіб його відтворення.

В газетних же публікаціях та журнальних статтях нашого збірника вказана назва і місце видання джерела, його видавець і дата виходу в світ (інколи зазначено і номер видання –авт.).

Щодо ж структурування документальної бази нашого видання, то упорядники виходили з того, що, якщо це робити по утверджених етапах революції 1917-1921 років, то спостерігається досить значна асиметрія в наявності джерельної бази, яку тяжко буде зрозуміти і осмислити значній частині читачів. Саме тому упорядники вирішили спростити структуру зазначеної збірки документів і оприлюднити наявні джерела по окремих роках української революції 1917-1921 років.

Звістка про зречення російського імператора Миколи II від престолу дуже швидко дійшла до Красилова, хоча й існувала заборона на її поширення. Справа в тім, що на території Старокостянтинівського повіту тоді дислокувалося багато військових частин, у яких були свої засоби зв'язку, з центральними органами військової влади Росії. А саме місто Старокостянтинів на той час вважалося однією з найбільш значних тилових баз Південно-Західного фронту [1. с. 262-272]. Крім того, на теренах безпосередньо Красилова діяла поштово-телеграфна контора [2. арк. 1], а в містечку Кузьмин того ж другого стану зазначеного вище повіту, функціонувало ще з 1916 року відділення «Кузьмин-Ставок» (з підпорядкуванням Старокостянтинівській поштово-телеграфній конторі) [3. арк. 103]. Тому то, на основі домовлень цих установ зв'язку, вже 4 березня 1917 року начальник гарнізону м. Старокостянтинова оголосив відповідний маніфест підпорядкованим йому військовим підрозділам [4. арк. 19зв.-20]. Наступного дня про це знала значна частина населення повіту, в тому числі й другого стану, який охоплював майже всю територію недавнього Красилівського району.

Відразу ж відмітимо, що події, які відбувалися в основних центрах влади Російської імперії, мали значний вплив на перших порах, лише на життя у великих містах України, а рахуючи основні верстви українського суспільства, збурили переважно тільки місцеву інтелігенцію, зокрема її єврейську частину. в результаті це привело до створення Центральної ради в Києві, та, поступово, ряду її органів в

регіонах та на місцях. Але, в цілому, їхня присутність навесні-на початку літа 1917 р., ще не дуже, а то й зовсім не відчувалася по більшості місцевостей наших українських земель. На зміну царській владі прийшов Тимчасовий уряд, органи влади залишилися фактично, тими ж самими, або ж дещо модифікованими, самодержавство змінила республіка. Пропагандистські заклики нового керівництва ще не доходили до населення, левову частку якого становило селянство. Старі та новостворені партії з дуже ще слабкими і нечіткими, часом архаїчними і непослідовними програмами не знаходили відгуку у душах людності. Все це змушувало останню дуже обережно відноситися до закликів і агітації великої кількості маловідомих або й зовсім невідомих їй людей. Недовіру населення країни посилювали й заяви як влади, так і опозиційних їй сил, які основну масу необхідних реформ переносили на пізніший час, після виборів до Установчих зборів. В Україні ж національно-визвольний рух ще не досяг того рівня, щоб поставити на порядок денний питання про відновлення державності й здобуття незалежності.

Ситуація і в нашому краї складалася подібним чином. Замість старих губернських і повітових органів влади з'явилися нові – губерніяльні й повітові комісари, обов'язки яких поклалися на голів дореволюційних земських управ [5. арк.9], продовжували діяти й самі земські управи, сфера діяльності яких розширювалася [5. арк.13]. Враховуючи важливість продовольчої проблеми в країні, Тимчасовий уряд створив спеціальні продовольчі комітети у губерніях і повітах.

Для вирішення основного питання, яке цікавило селян, Тимчасовий уряд створив губернські, повітові та волосні земельні комітети [6. арк.1-2]. Вони мали підготувати проведення земельної реформи. У нашій місцевості такі органи почали створюватися у травні-червні 1917 р. Крім цього селяни самі організовувалися і вибирали сільські земельні комітети непідконтрольні місцевим органам влади [7. арк.115].

Для виконання поліцейських функцій організовувалася місцева поліція [5. арк.9].

В Красиліві, як і в більшості місцевостей України, на початку революції вакууму влади не виникало. Ще на початку березня 1917 року тут виник орган революційної влади – містечковий громадський виконавчий комітет, який об'єднав представників різних соціальних станів, організацій та членів окремих політичних партій [8. арк.15]. містечко також делегувало свого представника до ради громадських організацій при Старокостянтинівському повітовому комісару Тимчасового уряду. Також в Красиліві продовжували діяти волосні управи [8. арк.16]. Між цими двома утвореннями виникла проблема розмежування їх компетентностей. Красилівська волосна управа вважалася громадським органом місцевого самоврядування наділений державницькими функціями, і місцевим містечковим громадським виконавчим комітетом, який став новою державною установою. Складною виявилася і проблема розподілу достовірної інформації про містечковий виконавчий комітет, яка б дозволила проаналізувати його діяльність.

Зазначимо, що навесні 1917 року Українська Центральна Рада на Красилівщині ще не мала, фактично, ніякого впливу, та й населення вело себе тут досить пасивно, придивляючись до поточної ситуації та вживаючись в нові реалії. Чималу роль у такій поведінці місцевих мешканців відігравав той факт, що цей регіон знаходився у прифронтовій смузі. Тут діяв особливий, більш жорстокий режим, ніж в більшості місцевостей України, і покарання могли сягати навіть позбавлення порушників введених правил життя, тобто – вироком могла стати смертна кара, введена саму у цьому році на фронті [9. с.276-277]. Жителі Красилівщини, як і інших навколишніх територій, зобов'язані були виконувати різні додаткові повинності на користь військ на фронті: гужову, окопну і т.д. [10. арк.1-2]. Саме у них першочергово вилучався хліб та інші продукти для армійського постачання, про що є відповідні розпорядження

Тимчасового уряду, головкома армії та командування Південно-Західного фронту [10. арк.2]. Поступовому зубожінню місцевого населення та досить швидкому зростанню цін на продукти і товари сприяла і досить висока концентрація військ після стабілізації лінії фронту по р. Збруч. На території сучасної Хмельниччини (переважно в західній її частині-авт.) дислокувалися тоді дві армії Південно-Західного фронту [9. с.204]. не забуваймо також і про мобілізацію чоловіків та коней, що виснажила людські ресурси та основну тяглову силу. Економіка краю досить швидко почала руйнуватися, навіть можна сказати сипатися.

Наявність великої кількості військ у Старокостянтинівському повіті та на півдні Заславського повіту привела до того, що селянські виступи проти поміщиків, потрава їх посівів, захоплення земель, вирубка лісів, розгром поміщицьких маєтків розпочалися тут дещо пізніше, ніж на інших територіях регіону і були менш інтенсивними аж до приходу у цю місцевість більшовиків і встановлення тут своєї влади наприкінці 1917 року.

Навесні 1917 р. Почали виникати й виборні ради робітничих депутатів у містах (рідше в містечках), в армії – солдатські комітети на фронті та ради солдатських депутатів у тилкових частинах [11. арк.44]. Не надто відставали і села, де створювалися ради селянських депутатів. Згідно деяких джерел, у Красилові першу раду в кількості 56 депутатів мешканці обрали в квітні 1917 р. За спогадами учасників тих подій називалася вона радою робітничих депутатів. Відомості про її існування базуються поки що виключно на свідченнях-спогадах учасників тих подій [8. арк.17].

Відзначимо, що надто великих емоцій, події початку революції 1917-1921 років у жителів Красилівщини не викликали. Оскільки вони в них майже нічого не розуміли, як і більшість представників місцевої ради та самоврядування, то й чекали роз'яснень та інструкцій з центру, продовжуючи жити своїм, порівняно розміреним життям.

Всі вичікували: а що буде далі? Хто візьме владу? Як вирішиться питання із землею? Чи будуть ділити землі і майно поміщиків? І т. д.

Лише через два тижні після зречення Миколи II від влади у волості Старокостянтинівського повіту з таким роз'ясненням прибув виконуючий обов'язки мирового посередника I-ї і II-ї дільниць вище іменованого повіту. У волосних центрах (Красилові, Кульчинах, Чернелівці та Корчівці) відбулися зібрання мешканців волостей. Відповідями Рогова учасники цих сходів були незадоволені, оскільки роз'яснення виявилися дуже розпливчастими й туманними, без чіткої конкретики і переважно зводилися до закликів додержання спокою та дисципліни, а всі претензії будуть вирішені після виборів Установчими зборами [5. арк.9]. У ті ж дні на сходах обрали уповноваженого до повітової Ради об'єднаних громадських організацій, ліквідували старе волосне правління, створивши замість нього волосні громадські комітети, які й почали управляти волостями [5. арк.43].

Активно ж діяти почали мешканці Красилівщини лише з літа 1917 р., коли поразкою закінчився й другий великий наступ російської армії на Південно-Західному фронті, в результаті чого влада Тимчасового уряду послабилась. Посилюлися антивоєнні настрої серед населення, впала дисципліна солдатів, драконівські заходи заходи не виконувалися, спостерігалось й зростання анархії й розрухи як на фронті, так і в тилу [11. с.44]. І вже в липні, а ще більше в наступні місяці 1917 року, різко зростає кількість повідомлень про насильницькі дії селян щодо поміщицького землеволодіння та майна. Старокостянтинівські повітові комісари, які часто змінювались, доповідали губернському комісару про потрави приватновласницьких полів, вирубку лісів, захоплення і розподіл поміщицьких земель, розграбування маєтків та інвентаря, вимогу підвищення плати за роботу на плантаціях буряків тощо. Про початок анархії в селах та армії згадує і генерал А. Брусилов, тодішній головнокомандуючий російською армією [9. с. 263, 269].

Подібні факти наводяться і в регіональній пресі. Зокрема у газеті «Волынская речь» [12], де розповідається про селянські виступи проти поміщиків у Старокостянтинівському повіті.

Варто назвати ще одну причину, чому влітку 1917 р. анти поміщицький рух у нашій місцевості не набув такого поширення, як в інших землях України. Справа полягала в тому, що в районі Старокостянтинів, Антонін, Красилова, Шепетівки дислокувалися гарнізони польських легіонів, сформованих на кошти графа Юзефа Потоцького [13. с.55], та деяких інших землевласників спеціально для захисту їхніх маєтностей. Пізніше ці загони зайняли позицію «нейтралітету» стосовно військових формувань більшовиків та Української Центральної ради (останнім вони все ж надавали таємну допомогу) [13. с.56],

Також на теренах Старокостянтинівського повіту знаходилися підрозділи, сформовані в складі російської імперської армії ще в 1916 - на початку 1917 року, польської дивізії генерала Довбур-Мусніцького [13. с.59], Вони стали додатковими факторами стримування поширення селянських заворушень в нашій місцевості на рубежі літа-осені 1917 р.

Підтвердженням же нейтралітету польських легіонерів щодо більшовицьких або пробільшовицьких сил свідчить такий факт: На початку осені 1917 року загін Червоної гвардії, сформований в Гречанах, вирушив на Шепетівку. На станції Красилів він зустрівся з польськими легіонерами, підрозділ яких розміщувався на місцевому цукровому заводі. Не вступаючи в бій, командування гречанських червоноармійців вислало делегацію, з метою в'яснення настрою легіонерів. Виявилось, що ця польська залога складалася з солдатів, набраних з старої російської армії. Серед них було багато місцевих мешканців. Вони не хотіли воювати, оголосили себе нейтральними і вирішили розійтися по домівках [13. с.79], Мешканці ж нашого краю значно активізували свої дії вже восени 1917 р., переважно з жовтня того ж року, застосовуючи більш жорсткі методи в боротьбі з землевласниками. На той час істотно знизилася кількість прихильників війни до переможного дня, численні поразки в боях, величезна кількість вбитих, поранених і скалічених солдатів і офіцерів, зростання руйнації економіки країни, маса померлих від голоду та хвороб, активізація опозиційних сил, пропаганда і агітація більшовиків, відсутність ефективних реформ, недовіра до більшості політичних сил в країні і т.д. – все це стало сприятливим ґрунтом для наростання революційного процесу на наших землях, в якому визначилися основні його сили. Ними стали представники Української Центральної ради, які вже еволюціонували до розуміння необхідності української держави, забезпечення її суверенітету тощо. Їх підтримувала у той час переважна більшість ще доненавна інертних народних мас. Досить сильні позиції, особливо у містах, мали більшовики, які спиралися переважно на російськомовний робітничий клас, люмпен-пролетаріат та інший декласований елемент.

Потужна військова сила та урядово-адміністративний апарат з його досвідом «єдиної і неділимої Росії», великодержавними шовіністами були й більшовики. Тому зіткнення останніх двох політичних ідеологій з національно-визвольною українською державницькою позицією було неминучим.

Селянство ж України, й нашої Красилівщини зокрема, яке тривалий час коливалося, не займаючись політикою, вичікувало, не отримуючи якихось преференцій від владних структур, тепер вже визначилося із своїми пріоритетами і досить швидко почало брати ініціативу у свої руки, вирішуючи власні проблеми. Почався період анархічних їхніх дій щодо власності (в першу чергу земельної та майнової) своїх колишніх господарів.

Про незаконні свавільні дії селян розповідалося заледве не в кожному номері регіональних видань. Так, в одному із номерів газети «Волынь» повідомлялося, що у Старокостянтинівському повіті населення, посилаючись на рішення однойменної ради

робітничих та солдатських депутатів, почало захоплювати поміщицькі землі [14], В іншому номері цього ж видання публікувалося про свавілля селян щодо різної власності поміщиків того ж повіту [15], В газеті «Трудовая Волянь» вказувалося, що в організації безладу, анархії в селах Старокостянтинівського повіту велику роль зіграли більшовицькі агітатори, яких тоді вже чимало з'явилося й на теренах Красилівщини [16], Це ж видання зазначало, що саме агітація більшовиків, які склали більшість у повітовій Раді робітничих і солдатських депутатів, вплинула на рішення Старокостянтинівського повітового селянського з'їзду про конфіскацію землі у поміщиків та церкви [17]. А наприкінці листопада 1917 р. «Трудовая Волянь» констатувала, що у більшості поселень повіту (в т.ч. і на Красилівщині) панує повний хаос і анархія, тобто в них відсутня, практично, хоч якась влада [18],

Найяскравішим і найбільш детально описаним свідченням селянської «вольниці» є розгром мешканцями ряду сіл маєтності графа В. Грохольського в селі Терешки на Красилівщині (тоді – село Старокостянтинівського повіту). Про цю подію збереглися два документи, знайдені нами у фонді Грохольських центрального державного історичного архіву України в Києві [19. арк. 80-], Стався цей погром в середині січня 1918 року, але підпорядкували собі терешківську економію селяни Терешок, Малинок та Мончинець ще 1 грудня 1917 р. На протязі півтора місяця вони потроху грабували майно, інвентар, користувалися землею, вирубували графський ліс, виловлювали рибу у ставках, нищили чудові сади, розкрадали хліб у снопах, зерно та фураж. А в середині січня 1918 р. маєтку не стало. Знищений був і чудовий палацо-парковий ансамбль. Залишився лише опис маєтку, його майна та оцінка нанесеної йому шкоди.

Подібне відбувалося по всій Красилівщині, де в різний час зникли палаци у містечку Кульчинах, Антонінах, Великих Зозулинцях, Чернелівці та ряді інших поселень.

Не оминуло послаблення центральної і місцевої влади й армію, в якій створення армійських солдатських комітетів та їх втручання у дії військового командування привело до істотного падіння дисципліни у військових частинах, відмови від виконання наказів. Про це свідчать документи, що безпосередньо стосуються становища в м. Старокостянтиніві, де вже тривалий час дислокувався штаб XI-ї армії Південно-Західного фронту, а також і настроїв солдатів місцевого гарнізону восени 1917 року.

Вже перший документ, датований 13 вересня, засвідчував, що порядки в XI-ій армії на початок осені 1917 року стали досить демократичними, можна навіть сказати – досить анархічними. Діяльність армійського комітету та комісара армії, які відтепер стали головними особами у цьому військовому формуванні, виглядає на наш погляд дуже суперечливо. Дуже помітним є падіння дисципліни, що істотно знищувало боєздатність армійських частин. Солдати почали відчувати свободу поведінки, воювати ж вони зовсім не бажали [20, арк 1-1зв, 15-15зв.],

Надалі розпад армії та цілеспрямована більшовицька агітація почали давати себе знати більш відчутно. Про це дуже чітко свідчить протокол допиту генерал-майора Савицького, колишнього начальника гарнізону м. Старокостянтинів від 19 листопада 1917 року, та свідчення товариша польового військового прокурора армії Південно-Західного фронту підполковника Лючинського від 22 листопада 1917 року. Ці документи засвідчують, що на кінець осені 1917 року старокостянтинівський гарнізон, як і вся XI-а армія, був розпропагований більшовиками [20, арк 2,5,6зв.], XI-а армія, що базувалася на теренах нашого краю (і Красилівщини зокрема), дуже посприяла тому, що Старокостянтинів з повітом наприкінці 1917-на початку 1918 р. став одним з оплотів російської більшовицької влади в Україні.

Відразу після жовтневого перевороту військові частини XI-ї армії та місцеві загони Червоної гвардії почали встановлювати радянську владу в нашій місцевості. Коли ж Центральна рада відкинула ультиматум російського Раднаркому, почалася

пряма агресія російської республіки проти Української Народної Республіки. Більшовики поспішали повністю підкорити собі Красилівщину, утвердившись в тилу військ УНР, які давали відсіч російським окупантам на сході України, й на перших порах їм це вдалося. Майже по всіх центрах Південно-Східної Волині стояли їхні військові формування. Вони домовилися, як вже відзначалось вище, про нейтралітет з польськими легіонами в Красиліві. Звідти вирушили до Старокостянтинова. На роз'їзді Воронківці зупинилися, дізнавшись, що в поміщицькому маєтку в селі Воронківці стоїть батальйон Центральної ради. Червоноармійці зайняли село і роззброїли вояків УНР. Серед солдатів вони провели агітацію за вступ до їх загонів, всім іншим порадили йти додому і одержувати землю. Прибувши на станцію Старокостянтинів, випустили з тюрми арештованих більшовиків [13. с. 88], потім була Шепетівка, яку захопили на початку грудня два загони (полки) Червоної гвардії, одним з них 1503 Чигиринським командував селянин з м. Красилова Безсмертний [13. с. 186],

Але таке тривало недовго. Вже в середині січня 1918 р. війська УНР відтіснили більшовицькі формування з наших теренів. Тому збільшовичені частини VII-ї та XI-ї армій в період з 14 по 17 січня 1918 р. покинули порубіжжя Поділля і Південно-Східної Волині й почали відхід на схід [13. с. 32]. Але Красилівщину знову окупували польські легіонери, штаб яких знаходився в Антонінах. Тут вони викрили більшовицьких агентів й збиралися їх розстріляти. Але машиніст паровоза зумів останніх вивезти до Красилова. На станції їх обстріляли поляки, тому вони залишили паровоз і втекли в ліс. Потім добралися до станції Климашівка, а далі повернулися в Гречани у свій загін. Звідти розпочався відступ на схід [13. с. 75].

Великою помилкою, яку допустила Центральна рада в 1917 р., було те, що її діячі не надали належної уваги створенню потужних збройних сил, які має збудувати держава, яка хоче бути незалежною і суверенною. На жаль, це добре розуміли лідери більшовиків, які вважали, що революція може себе захистити тільки тоді, коли вона має в руках зброю.

Також у Центральній раді мало працювали над глибоко продуманим вибором союзників, хоча в цьому питанні не все залежало від її діячів. Адже Антанта не хотіла розпаду Російської імперії й постійно підтримувала прихильників «єдиної і неділимої». Шановні читачі, це нічого вам не нагадує?

Тому, як кажуть, потопельник хапається за соломину. Розуміючи, що економічний, військовий та людський потенціал УНР та Росії неспівставний і існує небезпека нового поневолення українського народу та знищення його державності, Центральна рада пішла на союз з Німеччиною та Австро-Угорщиною. Вона хотіла виграти час, сподіваючись, що нові союзники будуть вести з УНР політичну та економічну діяльність на паритетних умовах. Молоді демократії з сивими лідерами, які не мають необхідного політичного досвіду, дуже часто бувають або трішки, а то й зовсім наївним, надто довіряючи своїм партнерам.

Але іншого вибору у них практично не було. Тому то вони в ніч з 8 на 9 лютого 1918 р. пішли на підписання союзного договору з Німеччиною і Австро-Угорщиною, вбачаючи в них значно менше зло, як більшовицька Росія. Врахуймо, що відразу ж можна було прогнозувати непослідовну політику владних структур УНР з російськими керівниками, оскільки серед українських партій виявилось чимало людей з соціалістичними поглядами.

Незадовго до цього 25 січня 1918 року 4-м Універсалом Центральної ради офіційно була проголошена незалежна Українська Народна Республіка.

Більшовики ж 4 лютого захопили Київ, а 11 числа того ж місяця проголосили тут Українську Робітничо-Селянську Республіку. Проте їхнє панування в місті тривало всього три тижні, оскільки проти них наступали українські війська, за якими йшли німецькі.

Влада УНР у Києві відновилася 2-го березня, а 3-го березня вступили до нього перші ешелони німців [21. с. 342]. На Красилівщині нові союзники УНР з'явилися раніше, ще в лютому 1918 р. Згідно умов Берестейського мирного договору УНР була поділена між німецькими і австрійськими військами на зони впливу. Значна частина Волині та північ Київщини були окуповані німецькими, а Поділля та південні землі України – австрійськими. [22. с. 482]. Наш Старокостянтинівський повіт, а в його складі й Красилівщина, попадав у австрійську окупацію, але Німеччина 25 березня 1918 р. підписала з Австро-Угорщиною конвенцію про поділ наших теренів на дві частини – у західних волостях мали хазяйнувати австріяки (Волочиська, Маначинська, Купільська, Авратинська, Базалійська, Теофіпольська та Святецька волості), а на сході порядкували німці (Корчівська, Чернелівська, Кульчинецька, Красилівська, Сквородинецька, Решнівецька та Старокостянтинівська волості) Старокостянтинівського повіту та (Антонінська, Новосельська і Тернавська волості) Заславського повіту. Тобто, вся Красилівщина входила до німецької зони окупації [23. с. 38]. Зазначимо, що Антоніни німці окупували дещо пізніше, ніж Красилів – 5 березня 1918 року. На таких теренах відновили свою діяльність органи державної влади УНР, проте домінуючу роль тут відігравала німецька окупаційна адміністрація, яка встановила жорсткий порядок: за найменшу непокору на місцевих мешканців чекала сувора розправа.

У місцевій пресі життя населення Красилівщини, як і повіту в цілому, під німецькою окупацією описувалася так: «Із зайняттям території Старокостянтинівського повіту німецькими військами, життя в ньому почало приходити в нормальний стан, припинилися розбої і грабежі, зменшилась кількість нових злочинів. Відбувається чистка гріхів пережитого минулого, для більшості селян прихід німців став нежданим, прихід кінця свободи грабувати здавався небажаним. Коли було віддано розпорядження всім здати зброю – багато її було зібрано. Але виявилось, що все ж таки багато зброї залишилось прихованою і міліція тепер зайнята відшукуванням зброї по селах.

Територія повіту зайнята частково австрійськими, частково германськими солдатами.

Щоб уникнути взаємного тертя, австрійці і германці поділили між собою повіт: західна частина зайнята австрійцями, східна по лінії Подільської губернії германцями (від Кузьмина до Чернелівки- ред.).

З метою боротьби з незменшуючою дорожнечею життєвих припасів, німці видали таксу по угоді з місцевими продовольчими органами. Ціни відповідно до такси на багато предметів значно, майже вдвоє, знижені, причому в примітці оголошено, що надалі ці ціни ще більше будуть знижені. За порушення такси призначалося покарання: в перший раз – тюрма до 3-х місяців, у другий – висилка на тяжкі роботи до Німеччини.

Ціни після цього дійсно понизились. Але зате продуктів в продажі стало менше. Видно, звиклим до високих цін спекулянтам, хочеться випробувальних робіт в Німеччині [24].

Газета, відображаючи погляди урядовців УНР, які співпрацювали з окупантами, описувала далеко не всі сторони діяльності окупаційного режиму, який був досить тяжким для місцевого люду. Він суттєво обмежував права і свободи громадян УНР, адже під загрозою політичних покарань за порушення різних правил щодо заборони зборів, мітингів, демонстрацій і т.д. перебувало тепер все доросле населення краю.

І все ж німецька окупація на перших порах була значно легшою, ніж австрійська, де й покарання за всілякі порушення виявилось тяжчим, а до них додавалися ще постійні грабунки, реквізиції, контрибуції та інші незаконні дії, що суперечили умовам Берестейського мирного договору. Німці ж навесні 1918 року більш чітко дотримувалися норм, записаних в статтях цієї угоди, й не брали більше фуражу та продуктів [22. с. 485].

Як свідчать архівні документи та повідомлення української преси, спочатку німецьке командування дуже тісно й злагоджено взаємодіяло з урядовими та місцевими установами Української Центральної Ради. Наприклад, коли виникла потреба у розміщенні на постій підрозділів окупаційної армії та забезпечення їхніх потреб у припасах, то волинський губернський комісар відразу ж запропонував всім повітовим підлеглим видати розпорядження про вибір сільськими сходами в кожному селі (в тому числі і на Красилівщині) особливих квартир'єрів і фуражирів, в обов'язки яких мало входити надання квартир, належного провіанту і фуражу німецьким воякам [25].

Та вже через деякий час стосунки між Центральною Радою та місцевими адміністраціями Німеччини і Австро-Угорщини в Україні і їхніми урядами почали досить швидко псуватися з різних причин, зокрема, УНР виявилася неспроможною в повній мірі виконувати свої зобов'язання щодо поставок продуктів та іншої сировини до цих держав Четверного союзу, що стало порушенням умов Берестейського мирного договору. Власне, центральні держави й пішли на його підписання, погодившись на надання допомоги Україні з більшовицькою агресією, через потребу в забезпеченні своїх народів продовольчими товарами. Загроза голоду в той час виявилася, в першу чергу для Німеччини, настільки великою, що остання навіть надала кредит Україні для закупки продуктів розміром у мільярд марок [22. с. 481].

Невиконання цих поставок страшенно нервувало німців й спонукало їх, у першу чергу, до порушень умов Берестейського договору й втручання у внутрішні справи України, причому, чим далі, тим більше.

Діячі Центральної Ради виявилися досить наївними, очікуючи, що їхні союзники насправді дуже хочуть допомогти нашій державі, співали їх дифірамби та всіляко розхвалювали. Вони не розуміли сутності окупанта, в свідомості якого є лише власний інтерес і закладено чисто психологічний пунктик про те, що він є завойовником, підкорювачем, який може собі дозволити діяти як йому заманеться, згідно постулату «Горе переможеним». Німці та австрійці перестають погоджувати свої дії з українською владою, втручаються в цивільне правління, арештовують та судять, свавільно розстрілюють, тощо. Тобто, вони як заявляли, прийшли як друзі, щоб звільнити Україну від більшовиків, але в дійсності, поводитися як окупанти [22. с. 482]. А в Центральної Радина була армія, реальної сили, щоб чинити супротив німцям. А крім окупантів, в Україні розвинулася так звана «отаманщина», яка підривала авторитет влади, показуючи її безсилля [26. с. 11-14].

Поведінка німців, їх ігнорування місцевої української влади та дальше поширення внаслідок цього анархії в державі, - все це почало викликати все більший супротив Центральної Ради. Конфлікт між окупантами та УНР почав загострюватися все сильніше. Та й всередині Центральної Ради не було єдності, наростали суперечності між її фракціями і в самих фракціях, що ще помітніше її поглиблювали. В центрі цих конфліктних подій знаходилося різне бачення закону про націоналізацію землі

Так, землевласники польського походження Старокостянтинівського повіту Волинської губернії та Проскурівського повіту Подільської губернії звернулися до австрійського командування з проханням про ввід ним війська в порубіжні райони Поділля і Волині для відновлення поміщицького землеволодіння і введення примусової селянської праці у фільварках [27. арк. 107].

12-го ж березня 1918 р. Волинський губерніяльний комісар видав обов'язкову постанову про повернення населенням розграбованого ним майна приватних осіб, а також державного майна [28. арк. 88].

Така непослідовність органів влади УНР, нерозуміння діячами Центральної Ради еволюції свідомості народних мас (переважно селянських), прагнення останніх до отримання омріяної ними землі, спричинило їх відхід від підтримки Центральної Ради. До речі, вперше це яскраво виявилось під час виборів до Українських Установчих зборів ще в січні 1918 р., що ми бачимо на прикладі голосування по населених пунктах

Красилівської волості Старокостянтинівського повіту, де перемогли переважно українські есери, а в деяких дільницях вибори не відбулися два рази, оскільки про більшовицьки налаштовані військові частини, що там дислокувалися, не дали проводити голосування [29. арк. 40].

Центральна ж Рада все більше попадала в ізоляцію, довір'я до неї впало критично. Проти неї створювалася потужна опозиція із поміщиків-землевласників, великих промисловців, заможного селянства, до яких все більше наближалися значні маси середніх і малоземельних господарів. Все більше людей негативно ставилося і до окупантів. А в спілку з останніми згуртовувалися такі організації як Спілка земельних власників, Українська демократично-хліборобська партія, Українська народна громада. Вони спільно виступили проти політики Центральної Ради, спрямованої на обмеження розмірів земельних ділянок, передачі ряду основних засобів промислового виробництва у загальнодержавну власність. Апогеєм їхніх вимог щодо зміни аграрної політики уряду УНР, став хліборобський з'їзд, проведений за ініціативи Української демократично-хліборобської партії 25 березня 1918 року. Крім зазначеної вище вимоги, в резолюції вказувалося на необхідність повернення власникам права на їхню землю та забраний інвентар, передача землі (понад певною нормою) в оренду селянам, на забезпечення рівних прав соціалістів і не соціалістів. Прозвучала й вимога введення до складу Центральної Ради представників від хліборобів [26. с. 16-17].

В цей час німці і австро-угорці вже поводили себе в Україні як класичні окупанти, ніякими законами себе не обмежуючи. Вони вже майже повністю перебрали владу на українських теренах й діяли, часто не повідомляючи про це ні Центральну Раду, ні Генеральний Секретаріат, ні інші органи центральної та місцевої української адміністрації. Справа доходила аж до арештів вищих чиновників УНР та інших громадян, ув'язнення в тюрми та концтабори й розстріли місцевих мешканців. Вимоги контрибуції, постійні реквізиції, взяття заручників, жорстокі екзекуції набували все більшого поширення у всіх регіонах України.

А що ж українські державні інституції? Не маючи реальних військових сил, через свою слабкість вони могли лише висловлювати протести щодо дій окупантів, на які останні вже не звертали ніякої уваги. Бачачи все це, все більше мешканців України починали розуміти, що Центральна Рада доживає останні дні, оскільки на квітень 1918 року нею були незадоволені вже всі. Такою вона непотрібна була окупантам, та й народ в ній також розчарувався, оскільки, крім проголошення державності України інших, критично важливих для населення своїх обіцянок вона не виконала.

В квітні ж окупанти вже остаточно визначилися кого підтримати в Україні, щоб встановити в ній більше керовану й тверду систему управління [26. с.20,27]. Після цього німецьке командування свідомо пішло на загострення конфлікту з українською владою. Так, 6 квітня головнокомандуючий окупаційними військами фельдмаршал Айхгорн видав наказ, щоб селяни засіяли всі свої поля, а якщо не зможуть, то щоб поміщики засіяли самі з допомогою земельних комітетів. За знищення посівів загрожувало суворе покарання. Видання такого наказу було прямим, безцеремонним втручанням у внутрішні справи України, що викликало величезне обурення у Центральній Раді. незабаром Айхгорн пішов ще далі, видавши наказ про введення військово-польових судів. А 26-27 квітня німці роззброїли дивізію «синьожупанників», сформовану до речі, в Німеччині з полонених українців. Всі ці втручання німців у справи України викликали слушне обурення серед різних верств населення [30. с. 511].

28 квітня 1918 р. німецький загін провів обшуки під час засідання Центральної Ради, забрав усі папери та арештував одного з міністрів й директора адміністративного департаменту міністерства внутрішніх справ.

Наступного дня, 29 квітня, на засіданні Центральної Ради ухвалили проект Конституції Української Народної Республіки, зміну земельного закону та обрали М. Грушевського Президентом УНР [22. с.485].

В той час, коли члени Центральної Ради обговорювали вище наведені питання, на з'їзді хліборобів у Києві обрали П. Скоропадського гетьманом України. Він відразу видав грамоту із зверненням до українського народу і закони про тимчасовий державний устрій України [31]., яка тепер називалася вже Українською Державою. Це вже була не республіка, а диктатура монархічного типу. Німеччина та Австро-Угорщина визнали цей державний переворот легітимною зміною влади в Україні.

А що ж в цей час відбувалося на теренах Красилівщини?

За свідченням сучасників, ще в ході боротьби українських національних сил з російсько-більшовицькою агресією, в січні 1918 року в Красиліві було створено містечковий пробільшовицький ревком, що складався з 58 членів на чолі з Порфірієм Гонтарем [8. арк. 6], який в 1917 році вже обирався головою Красилівської містечкової ради робітничих і солдатських депутатів.

А вже в травні 1918 року в Красиліві організувався пробільшовицький партизанський загін, командиром якого обрали Тимофія Романовича Вереса, а його помічником став Юрій Завістовський. Цей загін нікому не підпорядковувався і ніким не постачався. Кожен сам шукав собі зброю і реєструвався у Вереса. Так, бійцем загону М. Бережецьким було виміняно у якогось солдата за дві хлібини і шмат сала кулемет «максим» та чотири коробки патронів до нього. Так само придбав він і карабін [8. арк. 7]. Аж до серпня 1918 року загін займався військовою підготовкою. До складу цього формування входили Матвійчук (Болух), Корнієць, Белінський Іван (з Слобідки Красилівської), Крайненко, Копачинський Олександр, всього 500 чоловік, що приходили на збори і перевірку в клуб цукрового заводу [8. арк. 8]. Загін активно готувався до наступних боїв, вичікуючи слушного моменту.

Взагалі, становище на Красилівщині у першій половині 1918 року було дуже непевним. Починаючи з січня того року, спостерігалися панічні телеграми-повідомлення комісара Старокостянтинівського повіту про повну анархію і розлад господарства у тій частині Південно-Східної Волині. Це і телеграма голови повітової земської управи Журавського [5. арк. 47а], і повітового комісара Колбочанського [5. арк.57], і повітового земського комітету [32. арк. 2], тощо.

Також, не зважаючи на опозицію до Центральної Ради більшості верств населення, все ж таки чимало дюдей її підтримувало. Тому то нову гетьманську владу дуже налякала звістка про те, що з різних регіонів України на Всеукраїнський селянський з'їзд прибуло багато делегатів (в т.ч. і з Красилівщини). За наказом волинського губерніяльного старости державна варта склала їхні списки та організувала нагляд за ними [33. арк. 11]. Губерніяльний староста видав і інший наказ – про арешт голів, членів і секретарів волосних земельних комітетів, які агітували проти гетьманської влади і закликали до повстання проти неї. Всіх інших членів цих комітетів державна варта взяла під нагляд [34. арк. 27-28зв.].

Нова влада досить швидко сформувала свою систему управління. Поряд із ще не ліквідованими комендатурами Центральної Ради, були встановлені міліційна частина та державна варта [35]. В повітах також функціонували земські народні та продовольчі управи й ряд інших органів управління.

Населення Красилівщини відразу ж відчуло на собі, що таке гетьманат. Відразу ж різко збільшилися податки [28. арк. 89]. Була відновлена приватна власність. Поверталось й скасоване Центральною Радою поміщицьке землеволодіння та майно, забране раніше у землевласників селянами [28. арк. 88]. Дуже дошкуляла останнім і гужова повинність, яка перешкоджала нормальному веденню ними господарської діяльності.

Дуже потерпало населення нашого краю і від дій бандитів, яких наприкінці весни – на початку літа 1918 року вже тяжко було й порахувати. Наведемо лише ряд прикладів дій місцевого криміналітету (часто ще й з дореволюційним стажем) за червень 1918 року:

16 червня. Напад в Голюнках банди Вашука.
23 червня. Стрільянина біля Западинець.
26 червня. В Писарівці вбитий втікач з тюрми.
27 червня. Селяни йдуть з повинною, злочинці тікають.
28 червня. Тривожно в Колках і Волиці Вонсовича. Чути вибухи від гранат
2 липня. Придушено повстанський рух у Теофіполі. Вбито два більшовика [36. арк. 77, 50, 108,96.].

Все це, враховуючи безчинства німецьких окупаційних військ, спонукало населення краю до вчинення опору. Відомо, що ще в травні 1918 року мешканці Кульчинецької та Красилівської волостей Старокостянтинівського повіту вели справжні бої з німецькими підрозділами [37. арк. 5.].

А далі, поступово в опозицію до гетьмана та окупантів перейшла більшість верств населення. Навіть комендатури Центральної Ради організували й оголошували змови проти влади, за що й були ліквідовані [38. с. 132.]. прагнучи повернути на свій бік селянство, Скоропадський в червні 1918 року підписав новий земельний закон, за яким встановлювався максимальний розмір земельних володінь у 25 десятин на одну особу [39]. Фактично, цим самим поміщицьке землеволодіння ліквідувалося. Та це не зняло напруги у суспільстві. Тим більше, що вже в липні було прийнято постанову, за якою всі лишки врожаю 1918 року підлягали здачі державі. Це рішення було, так би мовити, полегшеним варіантом більшовицької продрозкладки. Але все ж таки даний варіант передбачав досить жорсткі заходи щодо порушників умов здачі продуктів [40].

Дуже гостро відреагували селяни Красилівщини на розпорядження повітової адміністрації про обов'язковий засів поміщицьких земель та про примусову працю по збиранню врожаю на цих полях [41. Арк 37,38].

Все це вміло використовували противники гетьманської влади, в першу чергу більшовики, які створили в Старокостянтинівському повіті розгалужену підпільну мережу. Координував їхні дії повітовий підпільний комітет, одним з керівників якого був П.М.Гаврилук, направлений сюди Реввійськрадою Південно-Західного фронту ще на початку березня 1918 року [42. спр. 12].

Своєю агітацією та пропагандою більшовики сприяли поширенню ворожих настроїв до влади. Про це повідомив 7 липня 1918 року представник департаменту державної варті: «Волинська губернія, як і інші губернії України, завдяки агітації більшовиків, а також розпорядженням Центральної ради, головним чином про землю, трохи розклатася, завдяки чому, в деяких місцях не визнають теперішнього існуючого ладу. Винні також і члени бувшої Центральної ради, а також солдати фронту, головним чином матроси, які останнім часом тікають з фронту, а також з Росії. Займаються також агітацією проти існуючого ладу деякі посадові особи» [43. спр. 131]. Тобто проти влади діяли різні суспільні сили. І це в першу чергу, стосувалося с Старокостянтинівського повіту, який губерніяльний староста Андро вважав найважливішим у губернії. В цей час на Волині склалася тяжка продовольча криза [43.].

Як результат, наприкінці липня 1918 року в ряді волостей повіту, а саме в Авратинській і Базалійській вибухнуло нове селянське збройне повстання, яке було жорстоко придушене австрійськими військами та гетьманськими каральними загонами [44. арк. 120,128; 45. арк. 3-4].

На початок осені 1918 року припадають відомості, які засвідчують повну підлеглість органів влади Української Держави окупаційній військовій адміністрації. Волинський губерніяльний староста зобов'язав державні повітові варті щосуботи звітувати про свою діяльність місцевим етапним німецьким комендатурам [46. арк.257].

До цього ж часу відносяться й спогади мешканців Красилівщини про посилення боротьби населення краю з окупантами та гетьманщиною. Так жителі Чернелівки В. Діхтяр та І. Либа розповіли пізніше, що селяни цього поселення розправилося з

начальником волосної державної варту Володарським В Діхтяр в цьому ж номері газети поділився спогадами про бої з німцями та військами Скоропадського у листопаді 1918 року під Красиловом [47].

Селянські виступи проти гетьмана та окупантів значно активізувалися після повідомлення 18 жовтня 1918 року про початок роботи повітових ліквідаційних комісій, які мали встановити збитки, завдані землевласникам під час аграрних заворушень на Волині, та компенсувати їм ці втрати з майна селян [48]. А останні ой як не бажали виконувати такі вимоги влади.

Дещо раніше, ще в серпні 1918 року біля 150 шабель отамана куреня смерті вступили в Красилів і зразу ж поставили міській владі вимогу сплати контрибуції, за несплату якої отаман з трибуни погрожував смертною карою, показавши нагаєм на шибеницю.

В ту ж ніч відбувся бій. Після мітингу отаманський загін розташувався в поміщицькому парку. Ніч була похмурою і зовнішня сторона цегляного паркану парку не охоронялася.

В три години ночі загін Т. Вереса наніс удар, лише небагатьом в калісонах вдалося втекти без коней і зброї.

Захоплені були гарні трофеї (зброя, шаблі, спорядження, коні). Тієї ж ночі в Красиліві знаходився якийсь гайдамацький курінь, який з переляку на конях втік до Западинець [8. арк. 9].

Про достовірність наведених вище спогадів більшовиків архівних документів відшукати не вдалося, що породжує певні сумніви у їхній правдивості, як і щодо значної кількості навіть більшовицьких архівних матеріалів. Ми ж бо знаємо як створювалась радянська історія, як з неї викидалися цілі розділи, що не відповідали комуністичній ідеології, пригладжувалися інші свідчення. Тим більше, якщо ці дані стосувалися періоду української революції 1917-1921 років. Наша історія багато разів фальсифікувалась, тому ще довго нам доведеться відновлювати, її і виправляти, добиваючись істини.

Листопад же 1918 року приніс Німеччині революцію, а людству – закінчення Першої світової війни.

На теренах Красилівщини більшовикам восени вдалося перевести до Кузьмина гайдамацьку сотню з Старокостянтинова, а після початку революції в Німеччині в листопаді ж розпочалися заворушення в німецьких підрозділах, які знаходилися на території повіту. Солдати дезертирували на батьківщину, знімали охорону з складів зі зброєю та боєприпасами. Цим скористався партизанський загін П. Гаврилюка та П. Бойка. Гайдамацька сотня, що стояла в Кузьміні, зав'язала бій з відданими Скоропадському військовими частинами, відтягнула їх до с. Великий Чернятин, а партизани в цей час напали на склади в м. Старокостянтинові, де захопили велику кількість зброї, амуніції та боєприпасів. Після цього частина повстанців повернулася в Кузьмин, а інша перевезла майже всі трофеї в м. Кульчини, де заховала їх для майбутніх боїв. Загін тимчасово розпустили, а його керівники знову пішли в підпілля [13. с. 204].

Втративши підтримку окупантів, Скоропадський спробував піти на угоду з радянською Росією. І це було не випадково, оскільки в його оточенні було чимало проросійськи налаштованих осіб, надто серед військових. Читачам це нічого не нагадує?

Проте його спроба закінчилася невдало, й гетьман 14 грудня 1918 року зрікся влади й виїхав до Німеччини.

Новим урядом стала створена ще в листопаді Директорія, яка відразу ж здійснила ряд заходів по припиненню дії гетьманських законів [49. арк.7]. Одним з перших було відмінено закон про створення ліквідаційних комісій, за яким

передбачалося повернути поміщикам всю їхню власність, що належала їм на 1917 рік [50].

Останнім акордом репресивної діяльності гетьманської влади напередодні зречення П.Скоропадського стала розправа карного загону гайдамаків з мешканцями с. Щиборівка [51].

Доба гетьманату виявилася насиченою боротьбою на зовнішньому фронті – з більшовиками, і на внутрішньому з російськими та проросійськими організаціями, та найголовніше – з українською опозицією. Відсутність справжньої власної армії ставила Українську Державу у повну залежність від окупаційних військ і держав Четверного союзу.

Тяжким стало для гетьманату П. Скоропадського й виконання економічних зобов'язань за умовами Берестейського миру – постачання Німеччині та Австро-Угорщині величезної кількості продуктів. Залишилися невиконаними й проголошені ще Центральною радою соціальні питання: передача селянам (безкоштовно) поміщицької землі та ліквідація панського землеволодіння взагалі. Виникла парадоксальна ситуація: хліб викачували спекулянти, а звинувачували в діяльності «каральні загони гетьмана» [26. с. 14-17, 92-94].

Проте уряди Української Держави здійснили також чимало позитивного. Чимала кількість держав світу визнала це державне утворення. Місцеві фінансисти створили українську грошову систему, заснували банки. Поступово почали ліквідувати наслідки руїни й відроджувалася транспортна система України. урядовці гетьманату підготували новітній проект земельної реформи, визнаний одним з найпрогресивніших у світі [52. с. 115-136].

Дуже важливими стали судові реформи: налагодження судової справи, створення Сенату суду на нових засадах, укладення нових законів тощо. велике значення мали заходи щодо оформлення автокефалії Української Православної церкви [53].

Значну увагу гетьманська влада приділяла розвитку народної освіти в Україні, істотно розвинувши сітку навчальних закладів різного рівня, аж до створення українських університетів. В цій збірці документів та матеріалів наводяться статистичні відомості щодо українізації шкіл, перехід на навчання в них на українській мові і т. д.

Така діяльність владних структур Української Держави знайшла своє продовження у судовій, освітній, соціальній, зовнішньополітичній та інших сферах життя відновленої Української Республіки та її вищого органу влади Директорії УНР. Сюди ми відносимо Закон про державну мову в УНР, про скасування репресивних органів Української Держави [53,54]., Закон про державну українську грошову одиницю УНР [55]., та ряд інших нововведень. Ще до січня 1919 р., 21 листопада 1918 р. голова Директорії УНР В. Винниченко у своєму наказі селянам України вказав на необхідність повернення мешканцям сіл всього, що незаконно у них забрано гетьманськими органами влади, реквізиціями та контрибуціями на користь поміщиків. При цьому визначалися відповідні дії, які почали вже реалізовуватися на початку 1919 року [56. арк . 449].

Життя взимку 1918 року в цілому на теренах УНР стало дещо спокійнішим, за виключенням сходу України, де вже з середини грудня розпочався наступ російських більшовицьких військ. Раднарком Росії уважно спостерігав за ситуацією в УНР, вибираючи зручний момент для нового нападу. Вибрана була тактика повзучої прогресії й відкидання участі в ній російської армії. Знову ставимо запитання сучасним читачам; «Вам нічого це не нагадує?»

Гадаємо, що кращого пояснення - ультиматуму наркома закордонних справ РСФРР від 5 січня 1919 року ніж відповідь Директорії УНР від 9 січня того ж року навряд чи можна знайти. Тому цитуємо даний документ повністю, адже він яскраво ілюструє політику Росії щодо України в той час, і по аналогії з сучасними діями

Російської Федерації: «Відповідаючи на ноту комісара закордонних справ з дня 5 січня 1919 р. Директорія Української Народної Республіки заявляє слідуюче:

Заява комісара закордонних справ, начеб російське військо не вступає на територію України, після провірених звісток, виявляється або нарочним перелицюванням правди, або цілковитим непроінформуванням комісара закордонних справ.

В районі Харкова оперує регулярне військо Совітської Російської армії, рекрутуються вони переважно з китайців, латишів, мадярів та росіян. Тому і друга заява комісара закордонних справ, начеб це військо складається з українців, виразно не згоджується з дійсністю.

Це китайсько-латишське військо, проходячи по території Української Республіки, пустошить села, грабує у селян та всіх мешканців всеньке майно, все це грузять на захоплені потяги і відсилають в Росію. Представників Української Народної влади та окремих людей української народності, селян, робітників, інтелігенцію латиші й китайці розстрілюють без всякого суду, дико знущаючись над ними. З огляду на те, що згадане вище латишсько-китайське військо утримується за кошт російського уряду й вривається в межі Української Республіки, посягаючи на життя й добро робітників та селян України, а з другого боку, з огляду на те, що комісар закордонних справ Російської Республіки виразно уникає відповісти просто на питання поставлене йому урядом України про мету цього нападу совітського війська на Україну, Директорія Української Народної Республіки востаннє питає уряд Російської Республіки, що мусить означати це наступання російського війська та їхнє поведження на території України, як на завойованій землі.

При тому Директорія вважає необхідним додати слідуюче. Комісар закордонних справ, заперечуючи, що російське військо робить напади на Україну, одночасно пропонує урядові Української Народної Республіки увійти в мирні переговори на умовах переміни курсу внутрішньої політики українського уряду відносно партії комуністів та ради робітничих депутатів.

З цього передусім випливає, що російський уряд, не маючи на це ніякого права, вмішується у внутрішні справи українського народу, по друге, силою китайських та латишських штиків намагається завести в Україні такий лад, який є бажаним російському уряду.

На це Директорія заявляє, що не дозволить нікому за плечима українського робітничого класу рішати його долю. Влада на Україні належить і буде належати до українського робочого народу, себто до цих робочих класів його, котрі утворюють основу цілого соціально-економічного та національного життя на Україні, а саме – до робочого селянства, яке становить 80% всього населення, до робітників та робочої інтелігенції.

Конгрес робочого люду, згідно із значінням кожного класу пропорції, матиме в Українській Республіці цілковиту повну владу й право остаточного означення форм влади, як у центрі, так і на місцях. Тим часом російський уряд ставить як умову замирення передати владу на Україні Раді робітничих депутатів, себто іншими словами, цілий український робочий народ бажає піддати під владу міського робітничого класу і то лише тій частині його, котра зветься «большевиками», класу, який становить не більше 4% всього населення.

Причому робітничий клас України в більшості складається з російських напливових елементів, котрі прибули сюди під час війни. таким чином, утворення цих так званих большевицьких рад, на які налягає російський уряд, віддало б всеньке робітниче українське селянство та інтелігентний пролетаріат під диктатуру фабричного, чисельністю незначного пролетаріату, а державність України на примху прихожого елементу» [49. арк. 38-39].

І знову ж, тут доречно буде згадати і про нещодавніх «зелених чоловічків» у Криму і про «шахтарів», які купували важку техніку і озброєння в крамницях на Донбасі і «нас там немає» й багато чого іншого. Вас, шановні читачі, не дивує така схожість у діях російської влади сторічної давнини і в наші дні. Не бентежить надзвичайна жорстокість тодішніх азіатів та звірства в Україні сучасних їхніх спадкоємців? Щодо китайців, то вони були завезені в Україну та інші регіони Російської імперії як робоча сила під час Першої світової війни. Її і використали більшовики переважно саме у 1919 році в боротьбі з УНР. До речі, китайці склали значну частину червоноармійців, що воювали в межах Південно-Східної Волині, й Красилівщини зокрема. Нащадки одного з них донедавна ще проживали у місті Красиліві.

В цілому ж становище влади УНР на початку 1919 року було дуже тяжким, оскільки Україна виявилася оточена ворогами з усіх боків. На заході знаходилися польські війська більш чисельні, краще озброєні та навчені. З північного сходу насувалися більшовицькі орди. З південного сходу загрожували російські антибільшовицькі формування генерала Денікіна. Південь України з Одесою, Миколаєвом та Херсоном зайняли французи. УНР втратила союзників Німеччину та Австро-Угорщину. Її не підтримував ніхто.

До всього й всередині уряду Директорії не було єдності. У ньому переважали просоціалістичні діячі. Про це яскраво свідчить прийнятий 8 січня 1919 року закон про землю [57], дуже схожий з ленінським декретом про землю [58]. Ця більшість в керівництві України виступала за об'єднання з більшовиками проти Антанти (В.Винниченко, В.Чеховський, М.Шаповал, М.Грушевський і т.д.). Меншість, яку підтримував С.Петлюра, вважала за необхідне боротися з Антантою проти більшовиків. Одні виступали за встановлення військової диктатури, другі – за радянську владу, лише один С.Петлюра наголосив на боротьбі з більшовиками. Діяли як лебідь, рак і щука. Україна, яка опинилася затиснутою між Антантою і Росією не мала сил для опору. Поширювалася анархія, а військо далі розбігалось. В таких умовах не міг допомогти й акт злуки (свято Соборності України) 22 січня 1919 року УНР і ЗУНР. Ця подія мала тоді більше історично-символічне ніж конкретно-прикладне значення. Вперше за майже тисячолітню історію, переважна більшість українських земель об'єдналась фактично в одну державу.

Більшовики продовжували своє вторгнення в Україну, яка за короткий час вкрилася ще й великою кількістю повстанських загонів під орудою отаманів, які не визнавали Директорії, часто мали антиукраїнську налаштованість та мінливість політичної орієнтації взагалі.

Армія УНР була невеликою, не мала достатньої кількості командних кадрів та необхідної зброї, провіанту, обмундирування та іншого забезпечення. Спроби домовитись про допомогу з боку Антанти завершилися відмовою останньої. Антанта виступала за відновлення єдиної Росії (з Україною в її складі). Щоправда, Антанта була проти російських більшовиків, надаючи перевагу Добровольчій армії Денікіна. Просування ж більшовицьких військ на Правобережну Україну в перші місяці 1919 року ще не зачіпало землі Старокостянтинівського повіту, тому в своїх рапортах місцева влада звітувала про спокій у волостях, в тому числі й на Красилівщині. Про це свідчить ряд телеграм повіткомісарів губернському комісару Волині та міністру внутрішніх справ УНР, зокрема від 17, 19, 21 січня, 4, 10, 12, 17, 18, 28 лютого 1919 року [59. арк. 1, 4-5, 87, 94-95, 109, 112, 178, 180-181, 197],

В той час більшовики активно діяли в підпіллі, вели агітацію проти УНР і її Директорії та створювали партизанські загони. Два з них організував мешканець містечка Кузьмин член ВЦВК Росії від другого флотського екіпажу Балтійського флоту П.М. Гаврилук [42. арк. 5],

А 2 березня 1919 р. полк червоних козаків Примакова підійшов до Старокостянтинова, а потім і 1-й Радянський полк Гребенка, через кілька днів вони захопили місто. Примаковці передисловувалися далі до с. Воронківець. 24 березня вони підійшли на підступи до Кузьмина, де загін Гаврилюка вже роззброїв сотню вояків УНР. У цей час військовоє формування українських військ (полк піхоти і полк кавалерії) з Красилова через Мовчани і Каламаринку вступила до Кузьмина. Командував ним доктор Іван Луценко, член військової комісії колишньої Центральної Ради, близький знайомий Симона Петлюри. Ситуація далі склалася наступним чином.

Червоні козаки отаборилися у Воронківцях, а Гаврилюк, стримавши кулеметним вогнем вояків УНР, чим дав своєму загону можливість відійти до Воронківець. Підрозділи Луценка зайняли Кузьмин й розгорнулися вздовж залізниці для наступу на Воронківці. Примаков пішов на хитрість і спрямував дві сотні козаків в обхід через село Верхняки і Мовчани, які перекрили шлях відступу противнику на Красилів.

Ще одна сотня разом з партизанським загonom перекрила дорогу на Лагодинці. Не відчуваючи загрози оточення, частини УНР розпочали наступ на Воронківці. Коли вся піхота вийшла на поле, по ній шрапнеллю вдарила артилерійська батарея червоних козаків. Артилерія ж Луценка відстала, загрузнувши на багnistій дорозі, тому він відповісти таким же вогнем не міг. Зазнаючи великих втрат, загопи УНР були притиснуті до озера. Розгром був повним. В бою загинув і доктор Луценко [60. с. 46-47],

Існує інша версія смерті І. Луценка, згідно якої він пораним був захоплений більшовиками 25 березня поблизу станції Красилів. Майже всі його бійці були порубані червоноармійцями, а Луценка, після допиту, також позбавили життя тим самим способом [61. с. 171],

Нині, на приміщенні залізничного вокзалу станції Красилів встановлено меморіальну дошку пам'яті Івана Митрофановича Луценка, одного з організаторів українського війська у 1917-1919 роках.

Кінець березня – перша половина квітня 1919 року виявилися досить спокійним часом на Красилівщині. Остання була повністю зайнята більшовицькими частинами, які, проте, ще не встигли розгорнути повністю свої інституції й розпочати репресивні дії проти місцевого населення. У них з'явилися нові проблеми, оскільки за ситуацією на наших землях уважно стежили не лише в Москві, а й у Варшаві. Заледве становище української влади погіршувалося, відразу ж з'являлися претенденти на цю територію. Так було і цього разу. 11 квітня 1919 року в Красилівський ревком прибули польські квартир'єри з вимогою надати їм квартири і конюшні для розташування 4-х ешелонів польських легіонерів, що мали прибути 14 квітня з Старокостянтинова. Партизанський загін Вереса підняли по тривозі, й він зайняв оборону в районі станції Красилів, на околиці села Щиборівки. Ешелони зупинились в 2-х км. від станції, на переїзді біля містечка Кузьмина, вивантажилися і польські підрозділи пішли в наступ, відкривши сильний артилерійський вогонь по позиціях партизанів, а далі й по самому Красилову. Відбувся короткий бій, загін відтіснили в ліс і зайняли Красилів, захопивши 19 заручників. Вимагали, щоб всі члени ревкому з'явилися на допит і розправу. Щоб не накликати лиха на всіх, на допит прибув сам Верес, якого польський польовий суд засудив до розстрілу. Коли вже вели до ями розстрілювати, партизани під командою Матвійчука та загін Петра Заверухи (він був родом з Вереміївки) раптово відкрили вогонь по Красилову, імітуючи напад на містечко. Полякам здалося, що їх оточують, тому вони погодилися відмінити розстріл Вереса і відпустили заручників. На четверту добу легіонери покинули Красилів. [8. арк. 10]. І аж тепер почали формуватися органи влади та інші державні радянські установи по всьому Старокостянтинівському повіту: ревкоми, сільвиконкоми, перші комітети бідноти, чотири волосні військові комісаріати. Також приймаються рішення про мобілізацію в армію, введення нових податків, проведення масових реквізицій тощо. В цілому ж цивільна влада перебувала у

зародковому стані. А справжнім господарем повіту був Старокостянтинівський штаб військової ділянки [62. арк. 4].

В середині травня 1919 року перегрупувавши сили, війська УНР з півдня, від Проскурова, переходять у наступ і завдають поразки більшовицьким частинам, які змушені були залишити територію Красилівщини. Але вже 26 травня 2-й Богунський полк з Великих Пузирок розпочав наступ на Мазепинці (полк став основною ударною силою червоних військ в боях на наших теренах наприкінці травня – в липні 1919 року). 28 травня, зайнявши Кульчини, Кульчинки і Заставки, богунці вийшли на р. Случ, де захопили дві лінії оборони військ УНР по обох берегах Случі. Зав'язалися жорстокі бої за красилівські переправи, які йшли з перемінним успіхом [63. с.67-72, 77-85]. Після відходу червоних до Кульчин, почалися позиційні сутички, які тривали до 10 червня 1919 р. [64. с.502].

Наступ армії УНР відбувався і на заході Красилівщини, де вона вийшла на лінію Антоніни - Чернелівка, більшовики змушені були відійти до Старокостянтинова, де також розпочали позиційні бої [63. с.86-87].

Саме на цей час і припадають тривожні рапорти Старокостянтинівського повітового військкома Садовського, який констатував, що червона армія розкладається. Погано обмундировані, босі, голодні червоноармійці займаються пияцтвом, грабунками, розбоєм, усвідомлено здають бойові позиції. На відміну від них вояки УНР нікого не зрабують, за се взяте у населення платять, ведуть себе щодо нього дуже коректно, відповідно, населення починає вороже ставитися до радянської влади. Садовський писав, що необхідно зробити все для забезпечення армії необхідними припасами, інакше, на його думку, майбутнє нам нічого доброго не принесе [65. арк.4-4зв.].

В цілому ж, 1919 рік виявився значно динамічнішим, ніж попередні роки української революції. Він пройшов майже повністю у військовому протиборстві різних як внутрішніх так і зовнішніх супротивників і претендентів на гегемонію в Україні. Ситуація на арені жорстокого протистояння мінялася часто калейдоскопічно. І при цьому майже невинно бойові дії безпосередньо зачіпали територію Красилівщини. Все це відбувалося настільки швидко, що та сторона яка вигравала на якомусь етапі, не встигала здійснювати заплановані нею організаційно-установчі, економічні, соціально-гуманітарні, а то й просто окупаційно-грабіжницькі заходи.

Домінування тих чи інших претендентів мало тенденцію до почерговості. Так, якщо у першій половині 1919 року успішніше діяли на теренах нашого краю російсько-більшовицькі окупанти, то з кінця липня того року перевага перейшла до армії УНР та союзних галицьких військ та корпусів січових стрільців. Але останні (УНР та ЗУНР) не мали підтримки та допомоги ні від кого, тому їхні успіхи виявилися короткочасними. І вже до листопада 1919 р. українські війська були затиснуті у так званому трикутнику смерті Чарторія-Любар-Миропіль на території сучасної Житомирської області (тоді Волинської губернії-ред.) [66. с.86].

Невідомий автор редакційної статті однієї з старокостянтинівських газет так описував цю ситуацію: «Разом зі всією Україною, жива частина її, наша Волинь, так само гіркі, лихі часи переживає. Розшматована на кілька частин, прагне вона ладу, спокою, рятунку благає...

На живому тілі життя краю й народу нашого переминюються, а разом із сим край спустошується, всі засади людського життя руйнуються. Гине добробут народу, гине господарство країни. Занепадає віра і право. Замість сього крадіж – злодійство, погроми, душоубство, розпуста, свавільство і безправ'є, безладдя панують. Нема карности, нема законности, пошани до закону» [67].

Велику шкоду населенню Красилівщини восени 1919 року нанесли голод, епідемії тифу, іспанки та віспи [68.].

Стосовно влади у Старокостянтинівському повіті восени 1919 року досить влучно свідчить доповідна Зафронтбюро КП(б)У і Волинського губвиконкому початку грудня 1919 року «Повіт був номінально у владі петлюрівців, але фактично влади не було ніякої» [69. с. 401.].

Наприкінці листопада – початку грудня 1919 року у південно-східній частині Старокостянтинівщини і самого міста, а також східних селах Красилівщини з'явилися підрозділи денікінської армії, які, щоправда, через кілька днів покинули межі нашого регіону [70.].

В грудні ж 1919 р. на територію західних поселень Корчівської та Чернелівської волостей Старокостянтинівського повіту та Антонінської, Новоселицької, Тернавської волостей Заславського повіту вступили польські війська. 18 грудня вони зайняли Красилів і Антоніни [71. с.80].

Повіт номінально залишився під владою УНР, але насправді тут вже правила польська військова адміністрація [71.с.81]. На початку 1920 року Старокостянтинівський повіт був підпорядкований не лише фактично, а й юридично, польській адміністрації Поділля [72. с. 289-291].

Наскільки глибоко вона ним управляла вяснити не вдалося. Знаємо лише, що до середини 1920 року Красилівщина вже підпорядковувалася Луцькій (Волинській) польській адміністрації [73. арк. 8].

Зазначимо, що ми свідомо не розписували хід воєнних дій у 1919 р. на території наших теренів, оскільки вони детально висвітлені у документах цієї збірки.

В цілому ж по результатах 1919 р. було зрозуміло, що українська революція починає терпіти поразку. Її становище поступово стає безнадійним.

Суперечності української еліти, яка ще далеко не сформувалася, відсутність досвіду в політичному сенсі, внутрішня боротьба, невміння працювати з народними масами, відсутність і непорозуміння необхідності створення потужного пропагандистсько-агітаційного апарату, нерішучість в проведенні реформ, які б задовольнили інтереси населення, а звідси – розчарування в першу чергу селянства, його метання між різними політичними силами, недовіра їм всім... Як писав один з діячів української революції Гордій Нячур; «Ті, хто побував під більшовицькою окупацією, їх другий раз зустрічав вороже, хто не був під їх владою, радів приходу червоноармійців, поки не пересвідчився у їхніх справжніх намірах» [74. арк.161].

Зрозумівши, що застосування продрозкладки по викачці продуктів з українського селянства, з використанням жорстоких репресивних заходів при цьому, при цьому насильне насаджування колективних господарств та інших подібних дій веде втрати підтримки українського суспільства, більшовики почали змінювати свою політику в Україні щодо населення. Л. Троцький (голова Реввійськради Росії) розробив навіть спеціальну інструкцію для пропагандистів і агітаторів, яка передбачала більш обережну практику, яка мала замаскувати агресивні дії росіян щодо пограбування мешканців нашого краю та повернення їх у підневільний стан [75.с.111-119].

Органи управління УНР на Красилівщині були сформовані наприкінці осені 1919-весни 1920 р. в значній мірі номінально, оскільки вони перебували в підпорядкуванні польської окупаційної адміністрації. Це ж стосувалося і так званої громадської охорони.

В цілому, у цей період мешканці Красилівщини жили порівняно спокійно. Місцева влада не використовувала жорстких методів управління, податки були помірними і населення могло в якійсь мірі поступово ліквідувати наслідки руйнації весни 1919 року. Таке становище було лише в південній та центральній частині нашого краю, де фактично діяло подвійне польсько-українське управління.

Значно гірше жилося у північному регіоні Красилівщини, який попав у зону прямого управління польських військ. тут діяли жорсткі порядки, а фактично вся влада

зосереджувалась в руках окупаційної жандармерії. Населення піддавалося жорстоким екзекуціям за найменшу непокору, у нього масово забирався хліб, вводилися примусові роботи на поміщицьких полях. Панам поверталось все їхнє майно, що раніше було пограбоване селянами. Займалися грабунками і польські легіонери, що входили до загонів Яворського (яворчики), чого не можна сказати про легіонерів з армії генерала Геллера (галерчики). Останні прибули з Франції. Не витримуючи такого гніту, населення північних сіл Красилівщини піднімалося на боротьбу з окупантами. Його повстання жорстко придушили в кінці лютого 1920 року [69.с.763].

Після підписання угоди між УНР і Польщею 21 квітня 1920 року, війська цих держав переходять у наступ проти червоних з'єднань. Відповідно, територія Красилівщини, в зв'язку із воєнними діями, поступово переходить під владу польської адміністрації, хоча продовжують діяти і органи влади УНР.

Місцеве населення дуже негативно зреагувало на такий перебіг подій, в основній своїй масі не сприйняло вищезгаданої угоди, вважаючи її зрадою українських інтересів. В Кульчинській та Красилівській волостях в тому ж таки квітні 1920 року почалося селянське повстання, яке виникло на ґрунті жорстоких екзекуцій, яким піддавали мешканців краю польські поміщики, що повернулись в свої маєтності. Серед покараних було багато жінок. Дуже дошкулили населенню й реквізиції, накладені тими ж поміщиками, що прагнули повернути собі все втрачене на рубежі 1917-1918 років. Тому настрої селян був «дуже озлоблений і революційний». Польські війська жорстко придушили це повстання [76].

Така позиція селянства дала можливість більшовикам розгорнути широку агітацію за радянську владу. Це свідчив у своєму рапорті від 11 травня 1920 р. старокостянтинівський староста громадського управління східних земель (голова польської адміністрації повіту): «Більшовицький елемент не спить і де тільки може розсіває зрадницьке насіння. Більшовицькі агітатори до цього часу не піймані. Повід: нехватає добре організованої слідчої поліції, співчуття більшовикам частини селян і пасивність сільських властей, в особі солтисів і вуйтів» [73. арк.7].

Після контрнаступу більшовиків наприкінці червня 1920 року фронт наблизився до Красилова. В межах Старокостянтинівського повіту в цей час базувалася група військ УНР та польські легіони 6-ї армії під загальним командуванням польського генерала Ремера [77.с.66].

Командування більшовицьких військ планувало оточити вищевказане угруповання польсько-українських військ в межах Красилівщини і розгромити його підрозділи [77.с.67].

Основні бойові дії в ході цієї операції відбувалися 7-8 липня 1920 року. З боку більшовиків головну роль відігравали кавбригада Котовського [78.арк.88-89, 79. арк.41; 80, арк. 75зв.], та 8-ма червонокозака дивізія [81.с.227-228, с. 255-256; 60, с. 106-107, 184, 190-191], яким протистояла 6-та запасна стрілецька бригада УНР [82.с.155-161, с. 161-162] та 13-та польська піхотна дивізія [77.с.69]. 9-го липня 1920 року група генерала Ремера вирвалася з оточення і відійшла на правий берег Збруча.

На деякий час на Красилівщині встановилася радянська влада. Але до 28 вересня поляки знову ополоділи нашим краєм, а на початок жовтня вийшли на р. Бужок [83.с.242-243].

Під новою окупацією наші терени перебували до середини листопада 1920 р. Цей час став дуже непростим для населення нашої місцевості. В Старокостянтинівському повіті поряdkували польський повітовий комісар та польська повітова комендатура. Повітовому комісару підлягали адміністративні та судові справи, а повітовій комендатурі підпорядковувалися волосні комендатури і жандармські пости. Всі урядовці УНР були звільнені з роботи. В органах влади засідали польські поміщики і місцеві ренегати. Повіт було розбито на райони, які

відповідали старим поліцейським станам (Красилів до революції входив до 2 стану). У Красиліві керував підкомісар.

Пограбування населення стало основним завданням польських окупаційних властей у цей період. Плата вводилася майже за все. Жандармерія збирала подорожній податок з підвід, з товару, за худобу, за місце на торзі і багато-багато інших. Жандармські пости (5-8 чоловік) були розміщені по всіх волостях. Коштів їм ніяких не виділяли, вони самі себе утримували, що вело до великих зловживань з їх боку. Частину награбованого у населення жандармерія перепродувала по спекулятивних цінах. Було оголошено хлібну монополію. Державні ціни на хліб були надзвичайно високими, а базарні – ще у 2-3 рази вищими. Дуже великого розмаху набрало хабарництво. Діяли військово-польові суди. Частими були розстріли мирного населення [77.с.69-70].

Тому зрозуміло, що населення з нетерпінням чекало вигнання окупантів. А вони за спиною своїх союзників – армії УНР – вели перемовини щодо перемир'я з більшовицькою Росією, яке й уклали. Війська УНР залишилися покинутими на самоті, на невеликому клаптику землі вздовж р. Збруч.

Згідно ж умов польсько-радянського перемир'я, 16 листопада 1920 року військам 14-ї армії більшовиків було наказано зайняти район Старокостянтинова-Волочиська, а польські частини мали відійти за р. Збруч [81.с.767-768].

18 листопада 1920 року відбулося засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо питання можливого переходу армії і уряду за кордон. Вирішили доцільним в разі необхідності перехід армії і уряду УНР на територію Польщі [84. арк.75-78], що дещо пізніше й було здійснено. Революція зазнала поразки.

З кінця листопада 1920 року на Красилівщині більшовики на багато років встановили свою владу. В цілому ж можна констатувати той факт, що революційні події 1917-1921 років в Південно-Східній Волині мали свою специфіку і в ряді моментів відрізнялись від інших регіонів України. В цьому плані початок революції проходив в умовах значного впливу на її розгортання великої кількості армійських підрозділів Південно-Західного фронту. Також у нашій місцевості не відчувалося засилля проросійських елементів, оскільки тут була досить мала кількість промислового пролетаріату. Звідси й революційний рух розгортався повільніше, ніж в розвиненіших регіонах. В Південно-Східній Волині впродовж всієї революції не було великих селянських виступів. Тому, фактично, національно-визвольний рух тут пішов на спад дещо раніше, ніж, наприклад, навіть на Поділлі. У 1921 р. у нас значних подій такого плану вже не відбувалося.

Проте, у нашому краї побувала більшість претендентів на захоплення і приєднання теренів порубіжжя Волині і Поділля. Також, 1919-1920 роки стали у нашій місцевості ареною чи не найтриваліших і найжорстокіших боїв на території України. Вирізнялась Південно-Східна Волинь і досить вдалим підбором керівних кадрів на відміну від Поділля. Специфікою нашого регіону була й його віддаленість від центру губернії й України в цілому.

Є деякі моменти, які потребують певних узагальнень. Це і створення чіткої хронології воєнних дій, та відповідної класифікації структури місцевих органів влади та ефективності виконання ними своїх функцій тощо.

Український народ і його політична еліта еволюціонували до усвідомлення необхідності власної державної незалежності, але не зуміли її втілити в життя, оскільки:

1. Держави – переможці у I світовій війні не бажали, щоб Україна стала самостійною.
2. а.) низька консолідація суспільства;
б.) гострі ідейні протистояння еліти;

в) нерозуміння потреби у власній армії, стратегічних союзниках та швидкій мобілізації ресурсів.

Українська революція 1917-1921 р. мала велике значення для майбутнього нашого народу, адже були створені, або ж започатковані структурні елементи незалежної національної держави, а також здійснена спроба об'єднання в єдиній соборній державі різних частин українських земель.

Використані джерела та література

1. Гарнізон м. Старокостянтинова (1915-на початку 1916 р.) // Науковий вісник «Меджибіж». Матеріали Четвертої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історично-культурній спадщині України». Меджибіж-Хмельницький: П.П. Мельник А.А., 2011. Ч.1.
2. Держархів Хмельницької області, ф. 698, оп. 1, спр. 1.
3. Центральний державний історичний архів України у Києві, ф. 696, оп. 6, спр. 63.
4. Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр. 21.
5. Держархів Житомирської області, ф.Р- 2399, оп. 1, спр. 9.
6. Держархів Хмельницької області, ф. Р.- 3243, оп. 1, спр. 1.
7. Держархів Житомирської області, ф.Р- 2399, оп. 1, спр. 22.
8. Красилівський райдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. б/н.
9. Брусилів А.А. Мои воспоминания, Москва: Воениздат, 1963.
10. Держархів Хмельницької області, ф. Р.- 1136, оп. 1, спр. 1.
11. Попов Ф.В. Рассказ о незабываемом. Киев: Политиздат, 1961.
12. Волинская речь (Житомир) – 1919 – 14 липня.
13. В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі. Хмельницький: Облвидав, 1958.
14. Волинь (Житомир) – 1917 – 4 жовтня.
15. Волинь (Житомир) – 1917 – 15 жовтня.
16. Трудовая Волинь (Житомир) – 1917 – 10 жовтня.
17. Трудовая Волинь (Житомир) – 1917 – 4 листопада.
18. Трудовая Волинь (Житомир) – 1917 – 25 листопада.
19. Центральний державний історичний архів України у Києві, ф. 239, оп. 1, спр. 80.
20. Держархів Хмельницької області, ф. 283, оп. 1, спр. 1.
21. Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. Ужгород, 1932, Т.1 – Доба Центральної ради.
22. Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ: «Либідь», 1992, Т.2., Від середини XVII століття до 1923 року.
23. Шевченко В. Армія УНР без коштів, військового вишколу та .... належної уваги з боку державних мужів. /В. Шевченко// Військо України, - 2008. - №01 (91)
24. Волинь (Житомир) – 1918 – 8 квітня.
25. Волинь (Житомир) – 1918 – 1 квітня.
26. Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. Ужгород, 1932, Т.4 – Українська гетьманська держава.
27. Держархів РФ. ф. 393. оп. 4, спр. 26
28. Держархів Житомирської області, ф.Р- 2399, оп. 1, спр. 1.
29. Центральний державний архів вищих органів влади ф. 2172, оп. 1, спр. 2.
30. Шульгін О. Відновлення Української Держави 1917-1920 рр. ЕУ, 1
31. Державний вісник. – 1918. – 16 травня.
32. Держархів Житомирської області, ф.Р- 2274, оп. 1, спр. 176.
33. Держархів Житомирської області, ф.Р- 1644, оп. 1, спр. 20.
34. Держархів Житомирської області, ф.Р- 1585, оп. 1, спр. 64.
35. Волинь (Житомир) – 1918 – 3 червня.
36. Центральний державний архів вищих органів влади ф. 1216, оп. 1, спр. 95.

37. Держархів Хмельницької області, ф. 1643, оп. 1, спр. 3.
38. Борьба трудящихся Волини за власть Советов (март 1917 – февраль 1920 г.), Житомир, Облиздат, 1957.
39. Волинь (Житомир) – 1918 – 10 червня.
40. Волинь (Житомир) – 1918 – 17 липня.
41. Держархів Житомирської області, ф.Р- 1644, оп. 1, спр. 10.
42. Держархів Хмельницької області, ф. 3252, оп. 1, спр. 12.
43. Трудовая Волинь (Житомир). – 1918.- 7 липня
44. Центральний державний архів вищих органів влади ф. 1216, оп. 1, спр. 95.
45. Центральний державний архів вищих органів влади ф. 2207, оп. 1, спр. 720.
46. Держархів Житомирської області, ф.Р- 1644, оп. 1, спр. 4.
47. Шлях Жовтня (Шепетівка). 1927.- 24 листопада.
48. Волинь (Житомир) – 1918 – 18 жовтня.
49. Центральний державний архів вищих органів влади ф. 1429, оп. 1, спр. 4.
50. Волинь (Житомир) – 1918 – 7 жовтня.
51. Шлях Жовтня (Шепетівка). 1927.- 28 грудня.
52. Лебідь-Юрчик Х. Бюджетове право. Львів, 1927.
53. Вісник Державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. 1919.; 18 січня; Вип. 1.
54. Вісник Державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. 1919.; 21 січня; Вип. 2.
55. Вісник Державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. 1919.; 23 січня; Вип. 3.
56. Держархів Житомирської області, ф.Р- 2399, оп. 1, спр. 20.
57. Вісник Української Народної Республіки. – 1919.- 10 лютого
58. Известия Центрального Исполнительного Комитета и Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов. – 1917.- 28 жовтня.
59. Держархів Житомирської області, ф.Р- 2399, оп. 1, спр. 35.
60. Червоное казачество: 5 лет, 1918-1923: сборник материалов по истории червоного казачества. Харьков: Путь просвещения; Молодой рабочий. 1923.
61. Вінцовський П. Музичко О. Іван Митрофанович Луценко (1863-1919): Український націєтворець/ Т.Вінцовський, О.Музичко.- Київ: Гамазин, 2103.
62. Держархів Хмельницької області, ф.Р- 296, оп. 1, спр. 1.
63. М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. с. 72.
64. Пограничные войска СССР. (1918-1928). Сборник документов и материалов (под. Ред. П.И.Зырянова). М: Издательство «Наука»,1973, с.465-466.
65. Держархів Хмельницької області, ф.Р- 296, оп. 4, спр. 1.
66. Байдич Адрій, Байдич Вадим. Старокостянтинів у другій половині 1919 р. /А.Байдич, В. Байдич //Старокостянтинів і край в просторі часу. Хмельницький: 1997, с. 86.
67. Волинська думка (Старокостянтинів). – 1919, - 10 жовтня.
68. Волинська Рада, (Старокостянтинів). – 1919, - 12 падолиста.
69. Гражданская война на Украине, Наукова думка., К., 1967, Т.2.
70. Заплітний А. Комітет Загальної безпечности в Старо – Костянтиніві 1918-1920 рр. /А.Заплітний// Свобода (Канада) – 1927, - 3 січня.
71. Безручко М. Січові стрільці в боротьбі за державність. Каліш, 1932.
72. Доценко О. Літопис Української революції: т.ІІ, кн. 5, 1917-1923, [текст], Матеріали і документи до історії Української революції./О.Доценко/ Київ-Львів, 1923
73. Держархів Волинської області, ф. 58, оп. 1, спр. 10.
74. Центральний державний архів вищих органів влади ф. 1092, оп. 2, спр. 11.

75. Троцький Л. Десять заповідей. Інструкції агітаторам комуністам на Україні. Промови наркома Троцького. /Л. Троцький, Київ, 1997, №12. с. 111-119.
76. Коммунист (Київ). – 1920. – 2 травня.
77. Байдич Андрій. Красилівський район 1920 р. /А.Байдич// Українська революція 1917-1920 на Хмельниччині. Хмельницький – Красилів.: ХМД, 1998.
78. ЦАМО РФ, ф. 7946, оп. 1, спр. 5.
79. ЦАМО РФ, ф. 7946, оп. 1, спр. 3.
80. ЦАМО РФ, ф. 7946, оп. 2, спр. 81.
81. Гражданская война на Украине. 1918-1920. Сборник документов и материалов в трех томах и четырех книгах. Киев: Наукова думка, 1967, т. 3.
82. Порохівський Г. Матеріали до історії 2-ї кулеметної бригади/ Г. Порохівський// За державність. Матеріали до історії війська Українського. Збірник 9. Варшава: Українське військово-історичне товариство, 1938.
83. Котовський Г. И. Документы и материалы. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1956.
84. Центральний державний архів вищих органів влади, ф. 1065, оп. 2, спр. 9.

1917 рік

Документ № 1

Запит Старокостянтинівського повітового військового Начальника щодо служби у Варшавській поліції уродженця м. Красилова Кізюна.
18 січня 1917 р.

В Варшавскую городскую полицію

Прошу сообщить, состоял-ли в должности городского а Варшавской полиції до объявления мобилизації означений в сем запасной нижний чин Кизюн, и в утвердительном случае, когда он уволен с должности городского и передан ли в распоряжение Варшавского Уездного Воинского Начальника для призыва на службу.

Справка: протокол здесь от 29 ноября 1916 г.

Староконстантиновский Уездный

Воинский Начальник

/підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр.25, арк. б/н

Машинопис. Оригінал.

Документ № 2

Відповідь Канцелярії Варшавського Обер-Полицмейстера Старокостянтинівському повітовому військовоначальнику щодо Кізюна.
1 лютого 1917 р.

Староконстантиновскому Уездному Воинскому Начальнику

Возвращая постоянную переписку, Канцелярия Варшавского Обер-Полицмейстера уведомляет, что Василий Лукич Кизюн на службе в Варшавской городской полиції не состоит и до мобилизации не состоял.

Управляющий канцелярией

/підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр.25, арк. б/н. Машинопис.

Оригінал.

Документ № 3

Наказ начальника штабу Верховного Главнокомандующего Російської армії про оголошення положення про заготовку матеріалів для залізниць театру військових дій у певних регіонах країни.

2/6 березня 1917 р.

Приказ

Начальника штабу Верховного Главнокомандующего

2/6 марта 1917 года

№ 347

При сем объявляется «Положение о заготовке лесных материалов для железных дорог театра военных действий, производящихся в пределах означенного района», утвержденное мною 9 февраля 1916 года с новым изложением п.3 сего Положения, утвержденным 2 марта сего года, с исключением § 16, отмененного мною 18 сентября прошлого года и заменой в Положении слов «Главный Начальник военных сообщений» словами «Товарищ Министра Путей Сообщения на театре военных действий».

Подписал:

Начальник Штаба:

Генерал-Адъютант

Алексеев

(По Канцелярии Путей Сообщения)

Держархів Житомирської області, ф.Р- 2399, оп. 1, спр.1, арк. 5. Машинопис.

Копія.

Документ № 4

Повідомлення про заходи українських організацій і груп як реакцію на зміну влади в Петрограді.

4 березня 1917 р.

Вчера вечером состоялось многолюдное собрание представителей украинских местных и некоторых провинциальных организаций и групп. Всего присутствовало свыше 100 человек, в том числе представители украинских организаций всех местных высших учебных заведений и рабочих групп. По прочтении телеграмм и личных сообщений представителей собрание единогласно приветствовало образование нового правительства и постановило оказывать ему всяческое содействие. Были выбраны представители в числе 10 человек для участия в городском и других комитетах, где потребуется представительство украинских организаций. Собрание очень горячо приняло предложение «Центральной рады» о посылке депутации в Петроград для заявления новому правительству о нуждах украинского народа. Также принято предложение о принятии неотложных мер к немедленному возобновлению украинской прессы. В связи с последними постановлениями проектируется выпуск ежедневной газеты «Рада». В заключение постановлено выпустить от имени украинских организаций к широким массам городского и сельского населения воззвание о необходимости поддержания полного порядка и спокойствия, и содействия возможному ослаблению остроты продовольственного вопроса.

Киевская мысль. 1917. 4 марта. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 5

Про активізацію українських організацій та їх об'єднання в комітет «Центральної ради».

5 березня 1917 р.

Вчера состоялось весьма многолюдное собрание членов различных украинских организаций. На собрании этом все организации объединились и вошли в состав комитета «Центральная рада». К этому комитету присоединилась также и украинская молодежь. Собранием посланы приветственные телеграммы председателю совета министров кн. Львову и министру юстиции Керенскому с выражением надежды, что свободной России будут удовлетворены все законные права украинского народа. В Киев ожидается приезд известного украинского общественного деятеля М.С.Грушевского, высланного в административном порядке в Симбирск из пределов Киевского военного округа. Приняты меры к освобождению греко-католического митрополита Шептицкого, а также к возвращению из далекой Сибири всех украинцев-галичан. Возобновляется закрытое администрацией украинское общество «Просвіта». Выпуск газеты «Рада» временно задерживается по причинам чисто типографического технического характера. Газета выйдет на днях. В непродолжительном времени предстоит открытие в Киеве украинской гимназии.

Киевская мысль. 1917. 4 марта. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 6

Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового Військового Начальника № 64

5 березня 1917 р.

По части строевой

§ 2

Возвратившагося из 51 госпиталя Всероссийского земского союза унтер-офицера караульной команды Егора Елисеева по выздоровлении, зачислить на провiантское и приварочное довольствие с 6 сего марта

§ 3

Препровожденных: Староконстантиновским уездным полицейским управлением новобранца Марка Онойко, Главным врачом 360 полевого запасного госпиталя нижних чинов Владимира Двойникова, Дмитрия Сидорова, Главным врачом 237 полевого запасного госпиталя военнопленных Рудольфа Дратыенка, Ивана Майстровича, Андрея Иваницкого, Ивана Чоломика и не своевременно явившихся к осведетельствованию нижних чинов Деонисия Скорого, Павла Кирилюка, Василия Дмитрошенко и новобранца Кирила Голюка, зачислить нижних чинов и военно-пленных на провiантское и приварочное, а новобранцев на местное кормовое довольствие с 6 сего Марта и содержать под надзором при управлении.

Староконстантиновский уездный

Воинский Начальник /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф.293, оп.1, спр. 21, арк. 19зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 7

Витяг з наказу № 64 по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника з оголошенням маніфесту про зречення від престолу імператора Миколи II

5 березня 1917 р.

...§ 4

Объявляю для сведения Высочайший манифест от 2-го марта 1917 г.

Приложение: манифест

МАНИФЕСТ

Божією милостью **МЫ НИКОЛАЙ ВТОРЫЙ ИМПЕРАТОР ВСЕРОССИЙСКИЙ**, царь польский, Великий Князь Финляндский и прочая и прочая.

Объявляем всем нашим подданным:

В дни великой борьбы с внешним врагом, стремящимся почти три года поработить нашу родину, Господу Богу угодно было ниспослать России новое тяжкое испытание. Начавшиеся внутренния народныя волнения грозят бедственно отразиться на дальнейшем ведении упорной войны.

Судьба России, честь геройской нашей армии, благо народа, все будущее дорогого нашего Отечества требуют доведения войны во что бы то ни стало до победоносного конца. Жестокій враг напрягает последние силы и уже близок час, когда доблестная армия Наша совместно со славными нашими союзниками сможет окончательно сломить врага. В эти решительные дни в жизни России, почли Мы долгом совести облегчить народу Нашему тесное единение и сплочение всех сил народных для скорейшего достижения победы и, в согласии с Государственной Думой признали Мы за благо отречься от Престола Государства Российского и сложить с себя Верховную власть. Не желая расстаться с любимым сыном Нашим, Мы передаем наследие Наше Брату Нашему **ВЕЛИКОМУ КНЯЗЮ МИХАЙЛУ АЛЕКСАНДРОВИЧУ** и благословляем Его на вступление на Престол Государства Российского.

Заповедуем Брату Нашему править делами государственными в полном и ненарушимом единении с представителями народа в законодательных учреждениях, на тех началах, кои будут ими установлены, принеся в том ненарушимую присягу. Во имя горячо любимой родины призываем всех верных сынов Отечества к исполнению своего долга перед ним, повиновением Царю в тяжелую минуту всенародных испытаний и

помочь Ему-вместе с представителями народа, вывести Государство Россійское на путь победы, благоденствия и силы. Да поможет Господь Бог Россіи»

На подлинном Собственною ЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА рукою подписано НИКОЛАЙ

2-го марта, 15 часов 1917 года. Город Псков. Скрепили: Министр Императорского Двора Генерал-Адъютант Фредерикс. Верно: и. д. начальника Канцелярии главного начальника Киевского военного округа, подполковник Пашковский.

Сверил: за помощника старшего адъютанта, прапорщик Тихонов.

Староконстантиновский уездный

воинский начальник [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр.21, арк. 19зв-20.

Машинопис. Копія.

Документ № 8

Перша відозва Центральної ради.

9 березня 1917 р.

До українського народу! Народе Український!

Впали вікові пута. Прийшла воля всьому пригніченому людові, всім поневоленим націям Росії.

Настав час і твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя, після більш як двохсотлітнього сну.

Уперше, Український тридцятипятимільйонний народе, ти будеш мати змогу сам за себе сказати, хто ти і як хочеш жити, як окрема нація. З цього часу в дружній сім'ї вільних народів могутньою рукою зачнеш сам собі кувати кращу долю.

Впав царський уряд, а тимчасовий оголосив, що незабаром скличе Установчі Збори (Учредительное Собрание) на основі загального, рівного, прямого й таємного виборчого права.

Звідти уперше на весь світ пролунає у всій своїй силі справжній голос твій, справжня воля твоя.

До того ж часу ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду всіх прав, які тобі природно належать, і які ти повинен мати. Великий народе, сам хазяїн на українській землі.

А в найближшій часі права на заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих по судах і всіх урядових інституціях. З таким же спокоєм, але рішуче, домагайся, народе, того ж права для української мови від пастирів церкви, земств і всіх неурядових інституцій на Україні.

Народе Український!

Селяни, робітники, солдати, городяни, духовенство і вся українська інтелігенція!

Додержуйте спокій: не дозволяйте собі ніяких вчинків, що руйнують лад в житті, але разом, щиро й уперто беріться до роботи: до гуртовання в політичні товариства, культурні і економічні спілки, складайте гроші на Український національний фонд і вибирайте своїх українських людей, на всі місця – Організуйтеся!

Тільки згуртувавшись, можна добре пізнати всі свої потреби, рішуче за них заявити і створити кращу долю на своїй землі.

Народе Український!

Перед тобою шлях до нового життя.

Сміливо ж, одностайно йди на той великий шлях в ім'я щастя свого і щастя будучих поколінь матері - України, могутньою рукою твори своє нове вільне життя.

Українська Центральна Рада.

Київ. Року 1917, березня 9.

Нова Рада. 1917. 25 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 9

Повідомлення газети «Вісти з Української Центральної ради» про створення Центральної ради.

19 березня 1917 р.

Українська Центральна рада в Києві.

Українська Центральна рада організувалася 4 марта, об'єднуючи українські організації на спільних домаганнях: територіальної автономії України з державною українською мовою, з забезпеченням прав українських меншостей.

Тимчасовий склад ради з представників:

Українське наукове товариство, Українське технічне агрономічне товариство, Українське педагогічне товариство, Національний український союз, кооперативи, студентство усіх вищих шкіл м. Києва, Союз міст (городів), робітників, війська, соціал-демократичних груп і ін.

Українська Центральна рада безупинно поповнюється представниками різних груп і ін.

Президіум Центральної Української ради:

проф. М. Грушевський – голова;

п. Науменко – заступник;

п. Антонович – товариш голови;

п. Веселовський – писар;

п. Коваль – скарбник;

1. Фінансова комісія – голова п. Коваль;

2. Правнича --/-- - -/- п. Ткаченко;

3. Шкільна --/-- - -/- п. Стешенко;

4. Агітаційна --/-- - -/- п. Веселовський;

5. Редакційна --/-- - -/- п. Стешенко;

6. Друкарських справ --/-- п. Скрипник;

7. Маніфестаційна --/-- п. Антонович;

8. Інформаційне бюро --/-- п. Шульгін;

9. Прес-бюро --/-- - -/- п. Вус.

Вісти з Української Центральної ради. 1917, №1, 19 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 10

Звернення Центральної ради до українського народу.

19 березня

Українці! Настав час, що народи Російської держави сподівалися сотні літ! Упав царський уряд, і широко відкрилися двері до громадської праці. Час надій й творчої роботи!

Представники усіх українських груп, товариств і гуртків вибрали і призначили Українську Центральну раду у Києві, щоб вона орудувала усіма справами нашими.

Українська Центральна рада постановила:

1. Урядити сьогодні загальну українську маніфестацію;
2. Скликати на 6, 7 і 8 квітня (апреля) у Києві загальноукраїнський конгрес для установаження постійних членів Центральної Української ради;
3. Відкрити збір грошей на заснування Українського Національного фонду;
4. Вести організаційну роботу, щоб згуртувати всі наші реальні творчі сили і направити їх на доброцільну роботу на користь рідного краю.

Українці! Скільки де вас є, організуйтеся, виберіть одного чи двох ваших представників від кожної організації, і хай вони їдуть в Київ на Всеукраїнський з'їзди, що відбуватиметься 6, 7, 8 квітня.

...І оживе добра слава –
Слава України!

Вісти з Української Центральної ради. 1917, №1, 19 березня.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 11

Витяг із рішення Українського Національного з'їзду про організацію виборів до нового складу Центральної ради.

8 квітня 1917 р.

... Хоча ЦР мала признання з усіх сторін, але вона була зложена спочатку тільки з представників київських організацій. Делегатами з місць поповнялася несистематично, тому тепер повинна бути реорганізована. Нова Центральна рада повинна бути центром українського політичного життя, вона повинна довершити організацію краю, повинна освідомлювати найширші маси України [в] політичних завданнях, що тим самим являється і освідомленням національним. Вона повинна дати почин системі організації на місцях, але з огляду на те, що не можна чекати, поки се буде завдання ідеально виконане, треба скласти зараз Українську Центральну раду на нових підставах.

Нехай представники організацій сільських, волосних, повітових і губерніяльних виберуть своїх делегатів тимчасово, а по завершенні організації нові органи її можуть або затвердити сі вибори загальними зборами, або перемінити своїх представників.

З обміну гадок на підготовчій зібранні 26 марта (березоля), під час засідань ЦР та на з'їзді складається така схема виборів.

Представництво з місць: від семи українських губерній (Київської, Волинської, Подільської, Херсонської, Катеринославської, Харківської і Полтавської), що в цілості залюднені українською більшістю, вибираються по 4 представники.

По губерніях Чернігівській, Кубанській, Таврії і Холмщині, де є частини неукраїнські, вибирають по 3 представники.

По губерніях, де українці займають меншу частину губернії, - Бессарабській, Чорноморській, Воронізькій, Облаеті Війська Донського – по два представники.

По губерніях, де невелика частина українців, як Ставропольській, Курській, Городенській – по одному представникові.

Від більших українських городів (від Одеси, Харкова, Катеринослава), а також великих колоній українських – Петрограда та Москви – по два представника.

Від менших українських колоній – по одному представникові.

Все це дасть загалом кількість понад 60 представників.

Представництво від різних верств та партій:

від військових та флотських комітетів, де є не менше 500 чоловік – по одному представник; від робітництва – 5; від селянських спілок – 5; від кооператорів – 5; від студентства – 5; від партій – Союзу автон[омістів] - федер[алістів] – 5; соц[іал] - дем[ократичної] – 4; радик[ально] - дем[ократичної] -3; соц[іалістів] -рев[олюціонерів] – 3; самостійників – 1.

Представники від київських організацій: київські військові організації мають 8 представників; просвітні і професійні організації – 10 представників; наукове товариство – 1; українське духовенство – 1.

Накінець, Центральна рада має право кооптувати 15% фахівців та представників інших національностей, що будуть йти з українцями солідарно. Повний склад тих представників дасть 100 – 150 чоловік.

Для ведення біжучих справ потрібно скласти виконавчий комітет 10 – 15 [чоловік], котрий разом з головами різних комісій та кооптованими фахівцями дадуть кількість коло 20-30 душ.

Це організування буде національним. Від нього треба буде перейти до організації територіальної. Українські комітети, з долини догори, від села до губернії, дадуть ініціативу до територіальної організації в порозумінні з представниками інших національностей. Вінцем і центральним органом такої організації буде Крайова рада, котра передовсім мусить бути організацією територіальною – буде об'єднувати представників різних територій, міст, груп і національностей. Таким мусить бути орган української землі...

Вісти з Української Центральної ради. 1917, №4, квітень. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 12

Постанови Української Центральної ради в справі організації губернських, повітових і міських українських рад, ухвалені Українською Центральною радою на загальних зборах.

23 квітня 1917 р.

1. Для оборони національно-політичних прав українського народу і переведення в життя постанов щодо того національних з'їздів і Української Центральної ради засновуються губернські, повітові і міські українські ради.
2. Повітові українські ради складаються з представників: волосних комітетів по 2; партій та політичних організацій, які працюють в повіті, 4; від просвітніх, економічних та професійних повітових організацій по 2; разом 70-80 [чоловік].
3. Губернські ради: від кожної повітової ради по 4; від партій і політичних організацій, які працюють в губернії, по 4; від губерніяльних просвітніх, економічних та професійних по 2; разом 70-80 [чоловік].
4. Великі міста прирівнюються до повітів і мають свої ради з 80 членів, половину яких посилають партії і політичні організації, а другу половину – економічні, просвітні та професійні організації.
5. Українські губернські, повітові і міські ради для переведення біжучих справ вибирають комітети, кількість членів яких устанавлюють самі ради.
6. Тимчасово, там, де нема повітових просвітніх, економічних і професійних організацій, представники вибираються на повітових з'їздах таких товариств.

Вісти з Української Центральної ради. 1917, №5, травень.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 13

Постанови фінансової комісії, ухвалені на засіданні УЦР.

23 квітня 1917 р.

1. Українською Центральною радою для покриття трат, яких вимагають наші національні потреби, ухвалюється необхідність національного оподаткування всього українського народу.

2. Оподаткування переводиться на принцип поступово-подоходного налогу.

3. Ті, хто має доходу більше 800 крб. на рік, оподатковуються в розмірі 25% від державного поступово-подоходного налогу.

4. Хто має доходу менше 800 крб. річно, той платить 50 коп. в рік.

5. При кожному губерніальному комітетові одкриваються фінансові комісії.
6. Фінансові комісії при кожному комітетові організують оподаткування всієї української людності на території губернії.
7. Податок за 1917 рік виплачують до 1 серпня (августа).
8. Комітетові Ради доручається виробити інструкцію губерніальним фінансовим комісіям.
9. всі зібрані гроші одсилаються в скарбницю Української Народної Республіки.

Вісти з Української Центральної ради. 1917, №5, травень.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 14

Повідомлення про захоплення приватновласницьких бурякових плантацій та вимоги підвищення поденної плати в економіях.

28 квітня 1917 р.

Во многих уездах крестьяне начали захватывать у помещиков свекловичные плантации.

В Изяславском уезде крестьяне предъявили помещикам таксу поденной платы, требуя подросткам 15 коп. за час, женщинам -25-30 коп. и мужчинам – 35-40 коп. за час.

Посевы яровых хлебов идут полным ходом. Недостаток семян ощущается лишь в прифронтовых уездах.

Правда, 1917, 28 квітня, №73. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 15

Припис старокостянтинівського повітового військового начальника Красилівському Волосному Правлінні з вимогою подати відомості про Кізюна.

28 квітня 1917 р.

Красиловскому Волостному Правлению

Предписываю донести, где в настоящее время находится означенный в сем запасной Кизюн, а также, когда в последний раз был выдан ему паспорт и каковым порядком таковой вручен.

Староконстантиновский Уездный воинский

Начальник полковник /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр.25, арк. б/н. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 16

Обіжник Волинського губерніального комісара щодо усунення з органів місцевого самоврядування незаконно обраних осіб.

1 травня 1917 р.

Обіжник

До Губерніальної та Повітових Народніх Управ Волині

До Департаменту місцевого самоврядування, як це видно з його обіжника від 23 березня під №425, на останку з різних місцевостей надходять звістки, що на засідання де яких органів самоврядування Повітових, військових, волосних та містечкових, переобраних вже на підставі нових демократичних законів, ухвалених бувшим Тимчасовим Російським Урядом і які Українською Центральною Радою не скасовані, приймаються з правом рішачого голосу, за добровільною згодою зборів, або під примусом різних погроз та дикого насильства, посторонні особи, які не лічаться членами зборів, обраними до їх складу законним порядком.

Маючи на увазі, що таке явище не може бути допущене як протизаконне і постанови органів самоврядування відсуваються при участі посторонніх осіб з правом рішального голосу не повинні бути признані дійсними і належать до опротестування в адміністративній, доручаю Народнім Управам негайно повідомити мене про всі постанови, складені за участю зазначених осіб, а також подбати, щоб надалі вище сказане порушення закону не мало містя. Крім того, пропоную Управам про усі особи, які своїми вчинками, погрозами та насильством заперечують нормальній праці органів самоврядування, надіслати мені протокол за для притягнення їх до судової відповідальності.

В майбутньому часі, надсилаючи до мене копії з постанов, стежити неухильно за тим, щоби в тих постановах обов'язково було вказано в якому складі вони ухвалені та хто приймав участь з правом рішального голосу і хто з правом дорадчого на підставі чого власне кожна дана особа вийшла до складу тоб-то службове чи виборче становище її.

Губерніяльний комісар Куриленко /підпис/
Завідуючий відділом Гольц /підпис/

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.9, арк.139-139зв.
Машинопис. Оригінал.

Документ № 17

Циркуляр Міністерства внутрішніх справ губерньским комісарам щодо негайного інформування уряду про безлад та надзвичайні події в їхніх губерніях.

8 травня 1917 р.

Копія

циркуляра от 8 мая 1917 года за № 08930 на имя Губернских Комиссаров

По порученію Міністра прошу о каждом выдающемся проишествіи или беспорядках в губернии срочно телеграфировать Товарищу Міністра князю Урусову копіями Міністру Предводителю и Міністру Юстиції. точка. О беспорядках на аграрной почве копію сверх Міністру Земледелія, а на железных дорогах Міністру Путей. точка. Подробности проишествиях и беспорядках немедленно дополняйте почтою. точка. случаю развития или ликвидации событий продолжайте срочно извещать тех же лиц телеграфно и письменно и вообще примите меры к тому, чтобы центральная власть всегда была одновременно в курсе событий.

Подписал; Начальник Управления Милиції
8 мая 1917 года

[підпис нерозбірливий].

За Заведывающего Канцеляріей
Волынский Губернскій Комиссар
За Помощника Заведывающего

[підпис].

[підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.1, арк.17. Машинопис.
Копія.

Документ № 18

Наказ Комітету Центральної ради делегації Центральної Ради до Тимчасового уряду.

11 травня 1917 р.

1. Добитися видання декларації в справі автономії України.

Іменування Крайового комісара і поручення йому сформування Крайової Ради України за порозумінням з Центральною Радою.

2. Призначення в розпорядження Центральної Ради засобів з «Государственного Казначейства» на цілі національні, культурні і організаційні - при чім на трати сего місяця має бути для неї одкритий біжучий рахунок в Государственном Банку на 5 млн. Як біжучі предмети розходів можна вказати: закупку і організацію друкарень для народних газет і літератури, підготовку підручників, інструкторів, підмогу науковим інструкціям, розсилку інструкторів на провінцію, підмогу національним організаціям, організацію інформації російської преси. На найближчі видатки необхідно 500000 валюти.

3. Допущення Українських представників до участі в мировій конференції. Для підготовки має бути дозволений виїзд українських представників до нейтральних держав для порозуміння з заграничними українцями і утворення там постійного бюро.

4. Утворення Українського міністерства чи статс-секретаріату при правительстві.

5. В військових справах крім військових резолюцій домагання іменування українців начальниками воєнних округів; взагалі начальників воєнної управи, українзації київського гарнізону.

6. В освітніх справах: негайного заіменування попечителями: Одеської Округи - Науменка, помічником (або окружним інспектором) Володимира Мойсейовича Чеховського, Харківського - професора Сумцова і помічником (або о[к]ружним інспектором) Олексія Августиновича Левицького, директора Таганрозької комерційної школи - для української території округи, і поручення їм негайно проводити українзацію школи в українських місцевостях. Також інструкції кавказському попечителю щодо українських місцевостей. Міністерство повинно дати накази попечителям і що до українзації в середній школі, і звернутися з такими ж інструкціями до вищих шкіл, в дусі постанов секції вищої школи - негайно утворити вказані там кафедри українознавства, дати засоби для паралельних курсів і т. п.

7. В справах церковних - усунення владиків - великоросів і інших неприхильних виборній організації української церкви, в дальшій плані признання принципу автокефальності української церкви, себто освободження її від синодальної власті.

8. Дозвіл на виїзд за границю галичанам - висланцям, виїзду на Україну обранцям, відібрання фондів від москвофільських організацій (фондів публічних).

9. Заходи проти контрреволюційної пропаганди, яка ведеться під антиукраїнським прапором.

10. Вияснення діяльності Київського виконавчого комітету солдатських і робочих депутатів і в зв'язку з сим невідповідальність виділення Києва з губернії.

11. Введення українців в склад Петроградського телеграфного агенства.

12. Холмським комісаром предложити Лоського, Подільським - Марковича, його помічником Степуру (присяжний повірений, - тепер начальник міліції в Каменці).

Тоді ж [ви]рішено на випадок, якщо уряд жадає би прізвище кандидата статс-секретаря по справах України, назвати прізвища Єфремова, Мартоса, Ткаченка.

ЦДАВО України, ф.1115, оп. 1, спр. 16, арк. 19зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 19

Циркуляр Міністерства внутрішніх справ Тимчасового Уряду губернським комісарам щодо порядку зміни місця проживання підданих ворожих, воюючих з Російською імперією держав.

27 травня 1917 р.

Циркулярно
Губернским Комиссарам

Согласно постановления Особого Межведомственного Совещания об иностранных подданных, мною утвержденному, въ отношении порядка направлення и разрешенія поступившим в Министерство ходатайств высланных по распоряженію военных и гражданских властей непріятельских подданных о перемене ими места жительства и о возвращеніи в места прежнего их пребыванія сообщаю Вам для руководства, что:

1) Разрешение ходатайств о перемене места жительства в пределах одной и той же губернии предоставляется Вам.

2) Ходатайства о переезде в другую губернію, не расположенную в раіоне военных действий, подлежит направленію на распоряженіе Губернского Комиссара по месту избираемого просителем нового жительства, который разрешает подобного рода ходатайства не иначе как по предварительному о сем соглашенію с подлежащим Штабом Военного Округа.

3) Ходатайства о переселеніи в местности находящіяся в районе боевых действий (прифронтовыя губерніи) подлежат направленію на распоряженіе Губернского Комиссара по месту избираемого просителем нового жительства, который, при отсутствіи с его стороны препятствій к переселенію просителя, передает их на окончательное разрешеніе подлежащего Штаба Главнокомандующего арміями фронта.

В случае когда, независимо от согласія со стороны военных властей на допущеніе иностранца к переселенію, с Вашей стороны тем не менее встретятся к этому какія - либо препятствія, Вам надлежит сообщить в Министерство Внутренних Дел (по Департаменту Общих Дел с указанием на причины, вызывающія затрудненія в разрешеніи таковых ходатайств в положительном смысле.

Все подданные враждебных держав, которые давно прибыли в веренную Вам губернію, подлежат высылке в места водворенія, причем Вам, предоставляется установить срок для получения или разрешения на дальнейшее пребываніе в месте настоящего их жительства.

Подписал: За Министра, Товарищ Министра
Скрепил: За Диретора

А.Щелкин
Лизогуб

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.1, арк.14-14зв.
Машинопис. Копія.

Документ № 20

Інформація Краси́лівського Волосного Старшини Старокостянтинівському повітовому військовому начальнику про Кізіюна.

27 травня 1917 р.

Староконстантиновскому Уездному Воинскому начальнику

Красиловский волостной председатель доносит сим

Староконстантиновскому уездному Воинскому Начальнику, что Кізіюну паспорт выдан и где он находится неизвестно.

Председатель комитета /подпись/

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр.25, арк. б/н. Машинопис.

Оригінал.

Документ № 21

Повідомлення про селянські заворушення в маєтках графа Потоцького у Новоград-Волинському та Заславському повітах.

3 червня 1917 р.

Третьего дня, вечером, прокурором Житомирского окружного суда А.П.Саковичем получена телеграмма от судебного следователя, что в Пищеве, имени

Потоцкого, Новоград-Волынского уезда, происходят беспорядки на экономической почве. Советом рабочих и солдатских депутатов произведены массовые аресты. Между прочим, арестован полковник Попов. В участке – беспорядки.

Уездный комиссар предложил судебному следователю приступить к следствию. Прокурор окружного суда заявляет, что подробных сведений у него еще нет. Ему только известно, что в именах графа Потоцкого происходят недоразумения. Так, в Антонинах, Изяславского уезда, появился какой-то большевик-матрос и бунтует крестьян. Под давлением большевика крестьяне решили отобрать землю графа Потоцкого, предложив в 2 дня очистить имение...

Волынская речь, 1917, 3 червня №5. . Машинопис. Оригінал

Документ № 22

(I) Універсал Української Центральної ради

до українського народу, на Україні й по-за Україною суцього.

10 червня 1917 р.

Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду!

Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей української землі.

Найкращі сини твої, виборні люди від сіл, від фабрик, від солдатських казарм, од усіх громад і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам стояти й боротися за ті права і вольності.

Твої, народе, виборні люди заявили свою волю так:

Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на свої землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори.

Ті ж закони, що мають лад давати по всій російській державі, повинні видаватися у Всеросійським парламенті.

Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба і які закони для нас кращі.

Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати своєю землею. І через те ми хочемо, щоб після того, як буде одібрано по всій Росії поміщицькі, казенні, царські, монастирські та інші землі у власність народів, як буде видано про це закон на Всеросійському Учредительному зібранні, право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало тільки нам самим, нашим Українським Зборам (Соймові).

Так сказали виборні люде з усієї Землі Української.

Сказавши так, вони вибрали з-поміж себе нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам бути на чолі нашого народу, стояти за його права і творити новий лад вільної автономної України.

І ми, Українська Центральна Рада, вволили волю свого народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя і приступили до тієї великої роботи.

Ми гадали, що Центральне Російське правительство простягне нам руку в сій роботі, що в згоді з ним ми, Українська Центральна Рада, зможемо дати лад нашій землі.

Але тимчасове російське правительство одкинуло всі наші домагання, одіпхнуло простягнену руку українського народу.

Ми вислали до Петрограду своїх делегатів (послів), щоб вони представили Російському тимчасовому правительству наші домагання. А найголовніші домагання ті були такі:

Щоб Російське правительство прилюдно окремим актом заявило, що воно не стоїть проти національної волі України, проти права нашого народу на автономію.

Щоб Центральне російське правительство по всіх справах, що торкаються України, мало при собі нашого комісара по українських справах.

Щоб місцева власть на Україні була об'єднана одним представником від Центрального російського правительства, се-б то, вибраним нами, комісаром на Україні.

Щоб певна частина грошей, які збираються в Центральну казну з нашого народу, була віддана нам, представникам сього народу, на національно-культурні потреби його.

Всі сі домагання наші Центральне російське правительство одкинуло.

Воно не схотіло сказати, чи признає за нашим народом право на автономію та право самому порядкувати своїм життям. Воно ухилилось од відповіді, одіславши нас до майбутнього Всеросійського Учредительного Зібрання.

Центральне російське правительство не схотіло мати при собі нашого комісара, не схотіло разом з нами творити новий лад.

Так само не схотіло признати комісара на Україну, щоб не могли разом з ним вести наш край до ладу й порядку.

І гроші, що збираються з нашої землі, одмовилось повернути на потреби нашої школи, освіти й організації.

І тепер, Народе Український, нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад. Коли Тимчасове російське правительство не може дати лад у нас, коли не хоче стати разом з нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Се наш обов'язок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землі.

І через те ми, Українська Центральна Рада, видаємо сей Універсал до всього нашого народу і оповіщаємо: однині самі будемо творити наше життя.

Отже, хай кожен член нашої нації, кожен громадянин села чи города однині знає, що настав час великої роботи.

Од сього часу кожне село, кожна волость, кожна управа повітова чи земська, яка стоїть за інтереси Українського Народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою.

Там, де через якість причини адміністративна влада зосталась в руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам повести широку дужу організацію та освідомлення народу, і тоді перевибирати адміністрацію.

В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміж з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди й порозуміння з демократією тих національностей і разом з нами приступити до підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій в нашім краю, і в сей тяжкий час вседержавного безладдя дружно, одностайно з нами стануть до праці коло організації автономної України.

І коли ми зробимо сю підготовчу організаційну роботу, ми скличемо представників від усіх народів Землі Української і виробимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми підготовим, Всеросійське Учредительне Зібрання має затвердити своїм законом.

Народе Український! Перед твоїм вибраним органом - Українською Центральною Радою стоїть велика і висока стіна, яку їй треба повалити, щоб вивести народ свій на вільний шлях.

Треба сил для того. Треба дужих, сміливих рук. Треба великої народної праці. А для успіху тої праці насамперед потрібні великі кошти (гроші). До сього часу український народ всі кошти свої оддавав у Всеросійську центральну казну, а сам не мав та не має тепер від неї того, що повинен би мати за се.

І через те ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сіл і городів, всім українським громадським управам і установам з 1-го числа місяця липня (юля) накласти на людину особливий податок на рідну справу і точно, негайно, регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради.

Народе Український! В твоїх руках твоя доля. В сей трудний час всевітнього безладдя й розпаду докажи своєю одностайністю і державним розумом, що ти, народ (робітників), народ хліборобів, можеш гордо і достойно стати поруч з кожним організованим, державним народом, як рівний з рівним.

Ухвалено:

Київ, року 1917, місяця червня числа 10.

Вісти з Української Центральної ради. 1917, № 20/21, листопад.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 23

Витяг з довідки про роботу мирових посередників та становище в повітах Волинської губернії.

17 червня 1917 р.

...15) И.д. Мирового Посредника 1 и 2 участков Старо-Константиновского уезда Рогов сообщает следующее:

«Самовольных смещений должностных лиц волостных управлений не было, а при образовании волостных общественных комитетов, они были переизбраны на новые должности и заменены новыми лицами. Все волостные правления замещены волостными комитетами. Из них выделены исполнительные комитеты; в каждой волости организованы еще продовольственные комитеты та организация в каждом селе. Ни один бывший старшина не избран в председатели комитетов. Из 13-ти волостных писарей уезда – 4 человека оставили службу и передали делопроизводство новым лицам, 2 передали на службу секретарей в соседние волости, а остальные остались на прежних местах, но в качестве секретарей комитетов. Аграрных беспорядков не было: были только случаи выпасов, порубок и требования рабочими чрезмерно высокой платы. Состою членом Уездного Общественного Комитета, по приглашению собрания от избрания меня в Начальники Уездной Милиции отказался, находя эту службу не соответствующей моему характеру.

Как только в уезде стало официально известно о государственном перевороте я счел своим долгом лично объехать все 13 волостей уезда, что я и сделал с 9-го по 23-е марта распорядившись о созыве волостных сходов и восвещая каждой волости один день, чтобы объявить манифесты и побеседовать с крестьянами о политических событиях, о необходимости высказать полное доверие Временному Правительству и проводить выборы уполномоченных в Уездный Общественный комитет от каждой волости»...

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.9, арк. 43-43зв. Оригінал. Машинопис.

Документ № 24

Повідомлення комітету Центральної ради про організацію Генерального секретаріату.

17 червня 1917 р.

Комітет Центральної ради на останнім засіданні (15 іюня) ухвалив організувати Генеральний секретаріат Української Центральної ради, який має завідувати справами внутрішніми, фінансовими, продовольчими, земельними,

хліборобськими, міжнаціональними і іншими в межах України і виконувати всі постанови Центральної ради, які цих справ торкаються.

На цих же засіданнях було ухвалено призначити: головою Генерального секретаріату і генеральним секретарем внутрішніх справ – В.К. Винниченка, генеральним писарем – П. Христюка, генеральним секретарем фінансових справ – Х.А. Барановського, міжнаціональних справ – С.О. Єфремова, продовольчих – М.М. Стасюка, земельних – Б. Мартоса, військових – С.В. Петлюру і судових справ – В. Садовського.

Вчора в Центральній раді відбулося перше засідання Генерального секретаріату Центральної ради, на якому обговорювались питання, що торкаються організації роботи секретаріату.

Чергове засідання Генерального секретаріату відбудеться сьогодні о 10 год. ранку в Центральній раді.

Народна воля, 1917, 17 червня. Друкований відбиток. Оригінал

Документ № 25

Постанова селянського з'їзду Старокостянтинівського повіту про оголошення всіх приватновласницьких і церковних земель народною власністю та передачу їх у користування селян.

17 червня 1917 р.

Губернському комиссару телеграфіруют, что крестьянскій съезд Старо-Константиновского уезда вынес постановление о том, что все земли помещиков и церковей переходят немедленно в руки волостных земельных комитетов и объявляются народным достояніем. Земли разделяются между селами в пользование крестьян. Леса передаются в пользование всего уезда, под контролем лесничего и комитета.

Воды также передаются в пользование крестьян.

Мельницы передаются сельским комитетам.

Помещикам предлагается приступить к ликвидации инвентаря по ценам, кои будут установлены земельными комитетами.

До образования волостных земельных комитетов экономии переходят сельским комитетам и обществам.

В резолюции в заключении говорится: «Помещиков у нас сегодня не существует. Конец земельному рабству в уезде».

Резолюция отпечатана в большом количестве и распространяется по уезду.

Трудовая Волянь, 1917, 4 листопада, №182. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 26

Повідомлення про захоплення селянами приватновласницьких сіножатей в ряді повітів Волинської губернії.

1 липня 1917 р.

Крестьяне с. Шкарова самоуправно завладели сенокосом арендатора Ильчука, выселили последнего из усадьбы и захватили инвентарь.

В имені Котюржинец Старо-Константиновского уезда, крестьяне завладели сенокосом, выделив владельцу четвертую часть.

Землевладелец Лядо-Осинец, Ровенского уезда, обратился к губернскому комиссару с жалобой на самоуправство крестьян.

Губернскій комиссар предложил ровенскому комиссару принять меры к прекращению самоуправств и все спорные вопросы передавать в примирительную камеру.

Волянь, 1917, 1 липня, № 163. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 27

(II) Універсал Центральної ради

3 липня 1917 р.

Громадяне землі Української

Представники Временного правительства повідомили нас про ті певні заходи, яких Временне правительство має вжити в справі управління на Україні до Учредительного зібрання. Временне правительство, стоячи на сторожі завойованої революційним народом волі, визнаючи за кожним народом право на самоозначення і відносячи остаточне встановлення форми його до Учредительного зібрання, - простягає руку представникам Української демократії - Центральній раді, - і закликає, в згоді з ним, творити нове життя України на добро всієї революційної Росії.

Ми, Центральна Рада, яка завжди стояла за те, щоб не одділяти Україну од Росії, щоб вкупі з усіма народами її прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдності демократичних сил її, з задоволенням приймаємо заклик правительства до єднання і оповіщаємо всіх Громадян України:

Українська Центральна рада, яка обрана Українським народом через його революційні організації, незабаром поповниться на справедливих основах представниками інших народів, що живуть на Україні, від їх революційних організацій, і тоді стане тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, який буде представляти інтереси всієї людності нашого краю.

Поповнена Центральна Рада виділить наново з свого складу окремий відповідальний перед нею орган - Генеральний секретаріат, що буде представлений на затвердження Временного правительства, як носитель найвищої крайової влади Временного правительства на Україні.

В сім органі будуть об'єднані всі права і засоби, щоб він, як представник демократії всієї України, і разом з тим як найвищий крайовий орган управління, мав змогу виконувати складну роботу організації та упорядкування життя всього краю в згоді з усією революційною Росією.

В згоді з іншими національностями України і працюючи в справах державного управління, як орган Временного правительства, Генеральний секретаріат Центральної ради твердо йтиме шляхом зміцнення нового ладу, утвореного революцією.

Прямуючи до автономного ладу на Україні, Центральна рада в згоді з національними меншостями України підготовлятиме проект законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Учредительного зібрання.

Вважаючи, що утворення крайового органу Временного правительства на Україні забезпечує бажане наближення управління краєм до потреби місцевої людності в можливих до Учредительного зібрання межах, і визнаючи, що доля всіх народів Росії міцно зав'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче ставимось проти замірів самовільного здійснення автономії України до Всеросійського Учредительного зібрання.

Що торкається комплектування військових частин, то для сього Центральна рада матиме своїх представників при кабінеті військового міністра, при Генеральному штабі і Верховному головнокомандуючому, які будуть брати участь в справах комплектування окремих частин виключно українцями, поскільки таке комплектування, по оприділенню військового міністра, буде являться з технічного боку можливим без порушення боєспособности армії.

Оповіщаючи про це громадян України, ми твердо віримо, що українська демократія, яка передала нам свою волю, разом з революційною демократією всієї Росії та її революційним правительством прикладе всі свої сили, щоб довести всю державу і зокрема Україну до повного торжества революції.

Голова Української Центральної ради

М. Грушевський

Генеральний секретаріат Української Центральної Ради:
Голова Генерального секретаріату В. Винниченко
Генеральні секретарі: Х.А.Барановський, М.Стасюк, О.Шульгін, В.Садовський,
Б.Мартос, Ів. Стешенко.
Генеральний писар П.Христюк.
У Києві 1917 року, липня 3-го дня.
ЦДАВО України, ф.1115, оп. 1, спр. 5, арк. 10-11. Машинопис. Оригінал.

Документ № 28

Повідомлення Старо-Костянтинівського повітового комісара щодо перешкодження збиранню врожаю на приватно-власницьких землях селянськими громадами.

14 липня 1917 р.

Старо-Константиновській уездный комиссар телеграфирует губернскому, что в уезде продолжают захваты. Крестьяне по-прежнему препятствуют уборке урожая машинами. Военной силы в уезде нет.

Старо-Константиновській комиссар просит инструкцій; при этом уездный комиссар сообщает, что привлечение виновных к ответственности по 29 ст. не представляется возможным, так как препятствия чинятся не отдельными людьми, а целыми обществами.

Волынская речь, 1917, 14 липня №39. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 29

Витяг з повідомлення про перешкоджання селянами збиранню врожаю в приватновласницьких маєтках повітів Волинської губернії.

15 липня 1917 р.

... Из Новоград-Волынского, Житомирского, Староконстантиновского, Овручского уездов получают сведения о препятствиях, чинимых крестьянами при уборке урожая...

Трудовая Волынь, 1917, 15 липня, № 89. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 30

Відозва комісії Центральної ради до населення України в справі виборів до місцевого самоврядування (земства).

20 липня 1917 р.

Старий лад навіки загинув, а разом з ним загинули й усі старі порядки. Замість громадських та інших установ, які за старою владою були будовані так, що скрізь мали владу тільки пани, нині заводяться нові народні установи. Так, замість старого цензового земства заводиться справжнє народоправство, і зразу скрізь по всій Україні мають відбутися вибори гласних до волосних та повітових рад, котрі потім оберуть з себе волосні та повітові народні управи, до яких од земства перейдуть всі діла й майно. Ці установи будуть заведені замість волосних правлень, замість повітових цензових земських управ та продовольчих управ, і хоча вибори до них будуть проводитися на основі закону про земство, виданого временним правительством, але не треба вважати, що це слово «земство», бо ці нові народні установи нічого спільного з старим цензовим земством не мають, а будуть вести діло так, як того забажає сам народ через своїх виборних людей. Разом з тим треба пам'ятати, що по тих списках, які зараз складаються по селах до тих виборів, будуть одбуватися вибори і в Установчі Українські збори та Російське Учредительне зібрання. Українська Центральна рада

закликає увесь народ жваво й дружно стати до виборів в ці народні установи, та, вибираючи кращих людей, треба пам'ятати, що тим самим ми затверджуємо всю свою волю та права, які здобуті народом через революцію.

Відозва ся схвалюється.

Вісти з Української Центральної ради. 1917, № 18, листопад.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 31

Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні.
4 серпня 1917 р.

Временным правительством утверждена следующая временная инструкция Генеральному секретариату на Украине.

1) Впредь до разрешения вопроса о местном управлении Учредительным собранием, высшим органом Временного правительства по делам местного управления Украиной является Генеральный секретариат, назначаемый Временным правительством по представлениям Центральной Рады.

2) Полномочия Генерального секретариата распространяются на губернии Киевскую, Волынскую, Подольскую, Полтавскую и Черниговскую, за исключением Мглинского, Суражского, Стародубского и Новозыбковского уездов. Они могут быть распространяемы и на другие губернии или части их, в случаях, если образованные в сих губерниях, на основании постановления Временного правительства, земские учреждения выскажутся за желательность такого распространения.

3) Генеральный секретариат образуется из генеральных секретарей по ведомствам: 1) внутренних дел, 2) финансов, 3) земледелия, 4) просвещения, 5) торговли и промышленности и 6) труда, а также секретаря по национальным делам и генерального писаря; кроме сего, при Генеральном секретариате состоит для контроля по его делам генеральный контролер, участвующий в заседаниях Генерального секретариата с правом решающего голоса.

Из числа секретарей не менее трех должны быть замещаемы из лиц, не принадлежащих к украинской национальности.

При секретариате по национальным делам устанавливаются три должности товарища секретаря, с тем, чтобы все четыре наиболее многочисленные национальности Украины имели каждая своего представителя в лице секретаря или одного из его товарищей.

4) Генеральный секретариат рассматривает, разрабатывает и представляет на утверждение Временного правительства предположения, касающиеся жизни края и его управления. Предположения эти могут быть предварительно их представления Временному правительству внесены на обсуждение Центральной Рады.

5) Полномочия Временного правительства по делам местного управления, входящим в компетенцию перечисленных в статье 3 ведомств, осуществляются при посредстве генеральных секретарей. Ближайшее определение сих дел последует в особом приложении.

6) По всем делам, означенным в прошедшей статье, местные власти края обращаются в Генеральному секретариату, который по сношении с Временным правительством передает распоряжения и указания последнего местным властям.

7) Генеральный секретариат представляет кандидатов на правительственные должности, предметы ведения которых входят в круг означенных в статье 5 дел и которые замещаются по назначению Временного правительства.

8) Сношения высших государственных установлений и отдельных гражданских ведомств с Генеральным секретариатом и отдельными секретарями, по принадлежности, а равно последних с высшими государственными установлениями и ведомствами производятся через особого, назначаемого Временным правительством, комиссара Украины в Петрограде; в том же порядке направляются законодательные предположения и проекты, относящиеся лишь к местным делам Украины, равно как и меры общегосударственного значения, возникшие в отдельных ведомствах или обсуждаемые междуведомственными и ведомственными комиссиями и требующие, ввиду особого отношения их к Украине, участия представителя управления комиссара в означенных комиссиях.

9) В срочных и не терпящих отлагательства случаях высшие установления и ведомства сообщают свои постановления местным властям непосредственно, извещая одновременно о сих распоряжениях Генеральный секретариат.

Министр-председатель
Министр юстиции

Керенский
Зарудный

Петроград, 4 августа 1917 г.

Вестник Временного правительства. - 1917, 5 (18) августа. - N 123 (169).

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 32

Повідомлення про посилення політичної та економічної кризи у Волинській губернії.

4 серпня 1917 р.

Третьего дня, вечером, состоялось заседание президиума губернского исполнительного комитета при участии представителей губернской продовольственной управы.

На заседании выяснилось, что аграрные беспорядки на Волыни все более и более усиливаются и принимают угрожающие размеры. Захваты лесов, полей, земель, лугов продолжаются в огромном размере. Усиленным темпом идет уничтожение урожая, не смотря на изданное по этому поводу обязательное постановление генерала Корнилова. Население чинит большие препятствия сахарным заводам, которые вынуждены, будут приостанавливать работу. Нет топлива, а если оно уже имеется, то его не дают вывозить и расхищают самым беспощадным образом.

Представитель губернской продовольственной управы находит, что причина этих зол – слабость и нетвердость власти. Пора отбросить уже путь увещаний и взяться за путь реальный: привлечение к ответственности виновных согласно постановлению генерала Корнилова. Необходимо принятие самых решительных мер: можно привлечь к ответственности отдельных лиц и толпу, действующую скопом. Привлечение к ответственности уменьшит преступность в этом отношении.

Другие ораторы высказываются в том смысле, что продовольственные управы не на высоте своего положения, ничего не знают и часто только увеличивают самоуправства.

Представителем губернского комиссариата сообщено, что главный начальник снабжения армий Юго-Западного фронта генерал Эльснер откомандировал в распоряжение губернского комиссара 450 милиционеров из Галиции. Кроме общественной полиции, будет учреждена административная полиция, и в распоряжении каждого уездного комиссара будут посланы 50-60 милиционеров.

Вопрос этот долго дебатировался. Из всех прений выяснилось, что необходимо установление твердой и сильной власти и что необходимо принятие самых решительных мер борьбы, не останавливаясь ни перед чем.

Волинская речь, 1917, 4 серпня, №57. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 33

Витяг з виступу М. Ковалевського на 6-й сесії Центральної ради щодо боротьби російської влади з українським рухом.

6 серпня 1917 р.

«...Кожен день приносить нам нові сліди гніту українського народу. Тимчасовий уряд йде всупереч інтересам українського селянства. Він не довіряє земельним комітетам і другим громадським установам, а навпаки, він думає вести продовольчу справу, спираючись на оружну силу. По селах, де є хліб, розставляється кавалерія, щоб можна було силою забрати у селян хліб, коли вони не схотять віддати його добровільно. В справі нападу на богданівців генерал Корнілов видає наказ про скасування слідчої комісії Малої ради і передає цей наказ через штаб Київської округи. Члена Генерального військового комітету полковника Поплавка обвинувачують, що нібито він закликав до непослуху якийсь полк, котрого Поплавко ніколи в вічі не бачив.

Шлях Тимчасового уряду для нас ясний. Він не затвердив статуту, який був складений на основі згоди 3 липня; він не затвердив Генерального секретаріату, через що ми не могли ширше вести свою роботу, але й за той час сам нічого не зробив. Це все, однак, не повинно нас зраджувати в нашій дальшій роботі. І коли ми сьогодні розглядаємо діяльність Малої ради, ми не можемо не висловити їй свою подяку за одно велике діло – за створення крайового правового органу Центральної ради.»

Вісти з Української Центральної ради. 1917, № 20/21, листопад.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 34

Персональний склад Центральної ради на VI сесії Центральної ради.

8 серпня 1917 р.

	<u>Від Національного з'їзду (6-8 квітня 1917 р.)</u>	325.	Лиситчук Михайло Степанович
1.	Грушевський Михайло Сергійович	326.	Лисиченко Дмитро
2.	Винниченко Володимир Кирилович	327.	Лисиченко Марія
3.	Єфремов Сергій Олександрович	328.	Лобода Никифор Маркович
	<u>Від Центрального комітету Селянської спілки</u>	329.	Лопушенко Іван
4.	Бабич Борис	330.	Маєвський Йозеф Альбінович
5.	Гаркуша Макар Сидорович	331.	Майорко Михайло Григорович
6.	Діденко Іван Петрович	332.	Макаренко Теодосій Якович
7.	Заливчий Андрій	333.	Монченко Микола
8.	Ковалевський Микола Миколайович	334.	Німець Федір Михайлович
9.	Левицький Андрій	335.	Оліфер Іван Корнійович
10.	Мартос Борис	336.	Осіпенко Степан Петрович
11.	Мачушенко Володимир Сидорович	337.	Отченаш Дмитро Лукич
12.	Михайличенко Гнат	338.	Паламарчук Ксенофон Сільвестрович
13.	Онищенко Антін Юхимович	339.	Петренко Микола Трофимович
14.	Осадчий Тихон Іванович	340.	Пісоцький Анатоль Андрійович

15.	Пугач Ісаак	341.	Плевако Петро Антонович
16.	Стасюк Микола Михайлович	342.	Позиненко Василь Якович
17.	Степаненко Аркадій Степанович	343.	Полотай Антін Пантелеймонович
18.	Христюк Павло Оникійович	344.	Попівський Василь Семенович
	<u>Від Всеукраїнської ради селянських дептатів</u>	345.	Поплавський Станіслав
19.	Артюх Андрій Романович	346.	Порш Микола Володимирович
20.	Багрій Карпо	347.	Різниченко Федір Микитович
21.	Бола Михайло	348.	Рожченко Іван Григорович
22.	Баніта Гриць	349.	Романченко Іван
23.	Белебеха Федір Аврамович	350.	Сагайдачний Гнат Мартинович
24.	Білик Микола Якимович	351.	Саган Іван Данилович
25.	Блонський	352.	Садовський Ілько
26.	Боб Іван	353.	Самсогин Валентин Андрійович
27.	Бабенко Іван Микитович	354.	Сокальський Іван Васильович
28.	Богацький Пантелеймон	355.	Соколан Корній Семенович
29.	Бойко Платон	356.	Сохацький Василь Феофанович
30.	Бондаренко Іван	357.	Стахів Роман Данилович
31.	Брусило Йосип Йосипович	358.	Сулизь Панас Харитонович
32.	Букша Кіндрат	359.	Табурянський Терентій
33.	Бланчук Денис	360.	Тернюк Григорій Федорович
34.	Бурлюк Павло	361.	Тертичний Сава Мефодійович
35.	Буцький Яків Юстинович	362.	Тимошенко Данило Хомич
36.	Василенко Михайло Іванович	363.	Тимошенко Андрій
37.	Вашай Антін	364.	Ткаченко-Гордієнко Андрій
38.	Вдовиченко Олекса	365.	Томильченко Михайло Минович
39.	Велигодський Павло Андрійович	366.	Тригубенко Іван Михайлович
40.	Величко Мефодій Андрійович	367.	Трофименко Павло Петрович
41.	Волощук Андріян Якович	368.	Фамошняк Григорій Федорович
42.	Гавриленко Іван Степанович	369.	Химиченко Петро Омелянович
43.	Гавриленко Юхим	370.	Холод Павло Дементійович
44.	Гайдук Артем	371.	Хоменко Павло Сільвестрович
45.	Галькер Лука	372.	Чеховський Антін
46.	Герасимчук Іван	373.	Чудинов Микола Степанович
47.	Гармаш Євтихій	374.	Чуприна Онуфрій Йосипович
48.	Гончарук Гриць	375.	Шевченко Юлія
49.	Грищенко Маркіян Дмитрович	376.	Шлейченко Авксентій
50.	Гуленко Корній Кіндратович	377.	Шпирів Сергій Васильович

51.	Давидчук Євген Никифорович	378.	Шумницький Андрій Андрійович
52.	Довгий Іван Григорович	379.	Юдченко Григорій Климович
53.	Жуков Антін Омелянович	380.	Яценко-Жук Антін Іванович
54.	Журик Микола	381.	Феденко Іван
55.	Захаров Прокіп		<u>Від Українського генерального військового комітету</u>
56.	Захарчук Кіндрат	382.	Білецький Спиридон
57.	Завірець Тимофій	383.	Глібовський Юрій
58.	Зіновій Яків Якович	384.	Горемика-Купчинський І.М.
59.	Льченко Олекса Пантелеймонович	385.	Граждан Степан
60.	Ляшенко Роман Іванович	386.	Жуковський Олександр
61.	Карабут Іван	387.	Іванів Михайло
62.	Касіка Грицько Антонович	388.	Капкан Юрій
63.	Кіяниця Максим Кузьмович	389.	Кедровський Володимир
64.	Клунний Петро	390.	Колос Сергій Григорович
65.	Ковчан Ананій Павлович	391.	Кондратович Лука
66.	Коломієць Олекса	392.	Левицький Микола Григорович
67.	Кондратюк Максим	393.	Луценко Іван Митрофанович
68.	Копитець Федір	394.	Матяшевич Василь Федорович
69.	Косицький Іван Петрович	395.	Певний Аполон
70.	Котляр Олекса	396.	Петлюра Симон Васильович
71.	Кривда-Соколенко Петро	397.	Павленко Віктор
72.	Куличенко Яків Іванович	398.	Пилькевич Олександр Меркурійович
73.	Лісовий Прокіп	399.	Письменний Степан
74.	Майстренко Павло	400.	Полозов Михайло Миколайович
75.	Майстро Іван	401.	Поплавко Віктор
76.	Макаренко Кузьма Григорович	402.	Потішко Василь
77.	Манько Демид Федорович	403.	Ровинський Дмитро Демидович
78.	Марцинюк Трохим Пилипович	404.	Скрипчинський Петро Васильович
79.	Марченко Максим	405.	Сливинський Олександр
80.	Маслій Онуфрій	406.	Селецький Федір Йосипович
81.	Масовець Іван	407.	Чернявський Арсеній
82.	Матвієнко Іван		Від територіального представництва
83.	Махничів Пантелеймон	408.	Біднов Василь Олексійович
84.	Мельник Авксентій Федорович	409.	Біляшівський Микола Федорович
85.	Меренець Іван	410.	Бочковський Леонард
86.	Місевич Кость Федорович	411.	Василенко Олександр Григорович
87.	Миколайчук Іван аркович	412.	Відібіда Петро Порфирівич
88.	Михайленко Павло	413.	Вікул Сергій
89.	Мовчанюк Каленик Якович	414.	Вілінський Олександр

			Валентинович
90.	Михайлець Василь Григорович	415.	Герасимів
91.	Мудряк Андрій	416.	Голоскевич Григорій Костянтинович
92.	Мудряк Дмитро	417.	Григор'єв Никифор Якович
93.	Невгад Іван Іванович	418.	Грушевська Марія Сільвестрівна
94.	Немудрий Василь Андрійович	419.	Дежур-Журов Григорій Михайлович
95.	Одинець Сергій	420.	Дмиш Семен Данилович
96.	Онипко Борис Григорович	421.	Драчук Давид
97.	Осипів Михайло	422.	Страстів Степан
98.	Осипчук Митрофан	423.	Зайців Павло Іванович
99.	Ошановський Василь	424.	Калиненко Кирило
100.	Павленко Павло	425.	Клепацький Павло
101.	Павличенко Тимофій	426.	Ковальський Микола
102.	Пальковський Тимофій	427.	Кузьменко Микола Лаврентійович
103.	Панченко Льонгин	428.	Кухаренко Микола
104.	Пархоменко Петро Юхимович	429.	Левитський Микола Васильович
105.	Патерило Грицько Пилипович	430.	Любинський Микола Михайлович
106.	Помазан Василь Якимович	431.	Мазуренко Петро Іларіонович
107.	Пономаренко Федір Федорович	432.	Матеюк Антін Васильович
108.	Приходнюк Гнат Єремійович	433.	Мандрика Микита Іванович
109.	Прохоренко Іван	434.	Матяш Роман Якович
110.	Проява Опанас Григорович	435.	Мацько Денис Макарович
111.	Пугач Ісаак	436.	Мірна Зінаїда Василівна
112.	Рижій Іван Петрович	437.	Мірний Іван Іванович
113.	Рогозинський Гриць	438.	Микитенко Петро Савич
114.	Романенко Хома Миколайович	439.	Мшанецький Петро Іванович
115.	Руденко Ларіон Йосипович	440.	Огородній Михайло
116.	Рудий Федір	441.	Одинець Гаврило Матвійович
117.	Рудик Роман Петрович	442.	Онацький Євген Дементійович
118.	Сагайдак Степан	443.	Павелко Василь
119.	Саморуха Парфен Никифорович	444.	Паланичка Феодосій
120.	Семеняга Тиміш Петрович	445.	Підгірський Самійло
121.	Сеньків Гнат Захарович	446.	Пиляй Кирило Петрович
122.	Сергієнко Гриць	447.	Плохий Овсій Трофимович
123.	Сивокінь Василь Адріанович	448.	Приходько Віктор Кіндратович
124.	Слюсаренко Микола	449.	Прокопович С.
125.	Соболів Кузьма	450.	Рубас Олексій Костянтинович
126.	Сотник Павло	451.	Русова Софія Федорівна
127.	Мойсеєнко Євген Ігнатович	452.	Сарицька-Черняхівська Людмила Михайлівна

128.	Степаненко Тиміш Михайлович	453.	Стешенко Іван Матвійович
129.	Стецюк Абрам	454.	Сторубель Федір Фомич
130.	Терещук Матвій	455.	Тимошенко Сергій Прокопович
131.	Тимофієнко Олександр	456.	Тимченко Євген Костянтинівич
132.	Федина Овсій Юркович	457.	Ткаченко Данило Федорович
133.	Федорушко Петро	458.	Тушкан Павло Федорович
134.	Хвиленко Захар Омелянович	459.	Холодний Петро Іанович
135.	Химерик Василь	460.	Христинч Яким Ігнатович
136.	Хоменко Олександр	461.	Чопівський Іван Андріанович
137.	Циба Іван Миколайович	462.	Цибульський Кузьма
138.	Черановський Маркіян	463.	Шаповал Микита Юхимович
139.	Черешнюк Михайло	464.	Шелухін Сергій Павлович
140.	Черниця Лаврентій	465.	Шраг Ілля Людвиківич
141.	Чернопищук Тадей	466.	Шраг Микола Ілліч
142.	Чеботар Микита	467.	Ушкан Іван Опанасович
143.	Чубар Василь	468.	Яковлів Андрій Іванович
144.	Шаровський Василь Михайлович		<u>Від колоній</u>
145.	Швед Василь Тимофійович	469.	Григоренко Іван
146.	Швець Федір Петрович	470.	Данченко Аркадій
147.	Шелудько Ларіон	471.	Дяченко Євген Іванович
148.	Якут Кузьма	472.	Костюшко Лука Олександрович
149.	Яременко Нечипір	473.	Крупський Олександр Іванович
150.	Яценко Максим	474.	Любинська Клавдія
151.	Ященко Федір		Професіональне, просвітнє та економічне представництво
	Від Всеукраїнської ради військових депутатів	475.	Барановський Христофор Антонович
152.	Авдієнко Михайло	476.	Бойко Василь Сидорович
153.	Артеменко Павло Максимович	477.	Крижанівський Федір Іванович
154.	Бабій Тихон Онуфрійович	478.	Погорілко Павло Ферамонович
155.	Балабан Сава Парфенійович	479.	Пожарський Петро Никифорович
156.	Бас Яків Спиридонович	480.	Полонський Андрій Матвійович
157.	Батієвський Андрій Гаврилович	481.	Салтан Микола Васильович
158.	Березняк Саватій Іванович	482.	Севрюк Олекса Олександрович
159.	Бойченко Кирило Захарович	483.	Степаненко Олекса
160.	Бондар-Обмінаний Матвій Платонович	484.	Хотовицький Микола Олек.
161.	Бондаренко Іван Омелянович	485.	Чечель Микола Флорович
162.	Величко Кость Павлович		<u>Від політичних організацій</u>
163.	Войтенко Павло Макарович	486.	Базяк Ісаак
164.	Воропай Пилип Юхимович	487.	Веселовський Сергій

			Феофанович
165.	Вротновський-Сивошапка Кость Германович	488.	Ісаєвич Дмитро
166.	Врублевський Микола Євтихійович	489.	Корж Кузьма.
167.	Герасименко Петро Володимирович	490.	Кушнір-Якименко Макар Олександрович
168.	Гермаїзе Йосип Юрійович	491.	Ніковський Андрій
169.	Голуб Віктор Андрійович	492.	Сквирський Володислав
170.	Гусенко Андрій Федорович	493.	Ткаченко Михайло
171.	Дембський Іван Полікарпович	494.	Чикаленко Лев Євгенович
172.	Демерлій Павло Ксенофонтівч	495.	Шульгін Олександр Якович
173.	Довгопольський Іван Артемович		<u>Від Учителства</u>
174.	Дубинський Кость Петрович	496.	Бесараб Петро Кіндратович
175.	Дудкін Іван Григорович	497.	Власенко Іван Герасимович
176.	Журавель Андрій Андрійович	498.	Пащенко Олімпіада Миколаївна
177.	Заїченко-Жадько Володимир Якович	499.	Романюк Семен Миколайович
178.	Знахаренко Гаврило Васильович	500.	Симашкевич Микола Васильович
179.	Зозуля Яків Максимович		Від національних меншостей
180.	Зятина Сергій Максимович	501.	Абрамович Соломон Ісакович
181.	Іванов Іван Миколайович	502.	Айзенштадт Мордух Лейзерович
182.	Іванченко Євтихій Якович	503.	Аласін
183.	Калган Тихон Іванович	504.	Олександров Н.
184.	Корабчевський Киріон	505.	Алексієв С.
185.	Карпенко Іван Григорович	506.	Аптекарь Лев Ілліч
186.	Касяненко Григорій Іванович	507.	Балабанов Михайло Соломонович
187.	Кекало Василь Васильович	508.	Балаховський
188.	Кіт Василь Васильович	509.	Батраков
189.	Кизима Лука Прокопович	510.	Безродецький
190.	Кобилянський Люцій Ремигович	511.	Бергелкон Давид
191.	Коваленко Данило Ілліч	512.	Бердичевський Сергій Ілліч
192.	Коваленко Юхим Григорович	513.	Бойченко
193.	Колесник Дмитро Севастьянович	514.	Боцула
194.	Колесниченко Порфирій Титович	515.	Брегман Йосип
195.	Ковальський Матвій Дем'янович	516.	Булнер
196.	Кодимчук Савка Васильович	517.	Бутенко

197.	Кондрашко Трохим Степанович	518.	Билинін Олександр Іванович
198.	Копійка Данило Самійлович	519.	Василенко Костянтин Прокопович
199.	Корнієнко Тихон Хомич	520.	Вельвовський
200.	Коркішко Влас Якимович	521.	Верле Готфрід
200а.	Коркушко Василь Іванович	522.	Вірний Бенеш- Лейб Давидович
201.	Коробко Василь Петрович	523.	Віленський Марк Григорович
202.	Котляр Федір Михайлович	524.	Вишевський Володислав
203.	Кощавка Василь Михайлович	525.	Волошин Василь
204.	Крохмаль Григорій Миколайович	526.	Ворожко Яків Федорович
205.	Кудрявий Пилип Софронівч	527.	Ганжа Р.
206.	Куценко Никифор Ілліч	528.	Гарбер Натан Ілліч
207.	Куцяк (Чалий) Петро Васильович	529.	Гармашов Олексій
208.	Левадний Яків Родіонович	530.	Гартинський Микола Михайлович
209.	Левченко Яків Прокопович	531.	Гельман Мойсей
210.	Лещенко Вакул Максимович	532.	Гельфман
211.	Линник Василь Кіндратович	533.	Гельфонс
212.	Линик Никифор Антонович	534.	Гендельман Яків
213.	Лисенко Григорій Євдокимович	535.	Гербер Анна
214.	Лисенко Степан Петрович	536.	Гершенгорн Олександр Сидорович
215.	Лисовський Павло Семенович	537.	Гольберг Хаїм Йосипович
216.	Личко Денис Іванович	538.	Гольдельман Ізраїль
217.	Лихнякевич Анастасій Васильович	539.	Гольц Павло Семенович
218.	Малашенко Михайло	540.	Грінберг Мойсей Абрамович
219.	Марченко Іван Дмитрович	540а.	Грінфельд
220.	Масюк Микита Дмитрович	541.	Гуревич
221.	Мельник Софрон Іванович	542.	Гацкевич
222.	Меюс Петро Кузьмович	543.	Дешевий
223.	Мірошник Олекса Григорович	544.	Друганов
224.	Мірошник Петро Петрович	545.	Дурач Теодор
225.	Мосієнко Тихон Іванович	546.	Духоний Бенціон Срульович
226.	Набокін Іван Терентійович	547.	Ейдельман
227.	Наробко Сергій Федорович	548.	Жарко
228.	Назаренко Павло Пилипович	549.	Зайченко
229.	Наконечний Никодим Артемович	550.	Зайцев
230.	Наріжний Олександр Петрович	551.	Залужний
231.	Околот-Околотенко Дмитро	552.	Заславська-Круповецька Г.Г.
232.	Павловський Михайло Кузьмович	553.	Збаражський Ананій Степанович
233.	Паливода Панас Семенович	554.	Зільберфарб
234.	Паночині Сергій Сергійович	555.	Золотарьов
235.	Панченко Михайло Юрійович	556.	Івинський Генріх
236.	Пасовський Леонід Захарович	557.	Іоселевич Матвій Остапович
237.	Пашенко-Пасько Андрій Іванович	558.	Качанов Еля Цудиківна

238.	Попів Варлам Михайлович	559.	Козачок
239.	Постоловський Антін Олексійович	560.	Камінний
240.	Прокопович Кость Олександрович	561.	Карпенко Олексій Петрович
241.	Рашавець Микола Карпович	562.	Кістер Юрій Павлович
242.	Регмедило Корній Мойсейович	563.	Коган Михайло Йосипович
243.	Рабчинський Василь Григорович	564.	Коломієць Янкель Йосипович
244.	Савон Архип Наумович	565.	Колтун
245.	Садківський Федір Гаврилович	566.	Косинський В.
246.	Самойлович Микола Павлович	567.	Крупнов Семен Герасимович
247.	Свідерський Микола Олександрович	568.	Кулак Вікентій Аполлонович
248.	Скачко Марко Олександрович	569.	Лагунов Борис
249.	Скуйбіда Никифор Якимович	570.	Лагунов Соломон
250.	Семенець Григорій Трифонович	571.	Левін
251.	Сибірний Павло	572.	Левіт
252.	Слюсарук Спиридон Кирилович	573.	Левітський Валерій
253.	Сокольвак Михайло Семенович	574.	Лещинський
254.	Солониченко Іван Мефодійович	575.	Лібензон Ілля Савелійович
255.	Сочинський Михайло Андрійович	576.	Лисенко
256.	Ситник Пантелеймон Іванович	577.	Маршак Яків Ізраїлович
257.	Степура Іван Никифорович	578.	Матушевський
258.	Стовбуненко-Заїченко Я.В.	579.	Маховер
259.	Сухий Захар Петрович	580.	Мельник Ю.
260.	Сушкевич-Сухоребрик Ю.І.	581.	Мендель Яків Григорович
261.	Тележинський Михайло Ф.	582.	Мейзлер Герман Шл-Бірович
262.	Ткалич Іван Мефодійович	583.	Менчиковський Фенікс Якович
263.	Ткаченко Олекса Іванович	584.	Моржеєвський Болеслав
264.	Тютюнник Юрко Осипович	585.	Морозов Василь Якович
265.	Удод Борис Логвинович	586.	Назаренко
266.	Усенко Іван Васильович	587.	Новицький Віктор Ізмайлович
267.	Фурсевич Гнат Осипович	588.	Нусінов Абрум
268.	Халабуденко Опанас Семенович	589.	Окольський
269.	Харченко Олександр Іванович	590.	Оснес Ісаак Тимофійович
270.	Хомицький Микола Кондратович	591.	Перенада
271.	Цьома Грицько Сергійович	592.	Перченко Вульф Гіршевич
272.	Чапківський Олександр Степанович	593.	Піскун.
273.	Чечель Петро Іванович	594.	Питько
274.	Шаповал Харитон Трохимович	595.	Пліс Микита Кирилович
275.	Шинкар Микола Іларіонович	596.	Рабинович Лідія
276.	Шкільний Антон Пилипович	597.	Рабкін
277.	Шкляр Василь Прохорович	598.	Радбиль Юхим Веніамінович
278.	Шкода Кость Іванович	599.	Рафес
279.	Юда Данило Павлович	600.	Ревзина
280.	Якименко Григорій Фомич	601.	Ревуцький Авраам Самойлович
281.	Ярошенко Іван Осипович	602.	Рожанський Олекс. Йосипович
	Від Всеукраїнської ради робітничих депутатів	603.	Розенштейн Мойсей Борисович

282.	Безпалій Гнат Іванович	604.	Ролік
283.	Білінський Петро Платонович	605.	Рубінов Лейб Мойсейович
284.	Бондаренко Яків Миколайович	606.	Рудкевич Ян.
285.	Борзенко Іван	607.	Рудницький Валеріан
286.	Борисенко Павло Якович	608.	Симоновський
287.	Бульба Володимир	609.	Сиркін Наум Соломонович
288.	Бурдун Левко Тимофійович	610.	Сквирський Володислав
289.	Буслович Олександр Михайлович	611.	Головін
290.	Вербіленко Іван Григорович	612.	Скловський Михайло
291.	Вирва Ілько Давидович	613.	Скринников Олександр
292.	Висоцький Зіновій	614.	Смачевський
293.	Воробєв Гаврило Юхимович	615.	Смирнов Василь Андрійович
294.	Гайдар Трохим Годосійович	616.	Соколов
295.	Гельох Арсентій Микитович	617.	Соловей
296.	Герасимів Гриць Костянтинович	618.	Саробков
297.	Гланько Федір Хомич	619.	Стерлін Лев Мордухович
298.	Грущенко Олекса Володимирович	620.	Тільман Гафт
299.	Гулько Кирило Никифорович	621.	Толпін Яків Гершович
300.	Дігун Іван Нестерович	622.	Трахтенберг
301.	Дубовий Федір Євдокимович	623.	Тьомкін
302.	Довженко Василь Данилович	624.	Фінкельштейн Соломон Григорович
303.	Дорошко Федір Васильович	625.	Фіялек
304.	Драгомирецький Антін Григорович	626.	Фомичов
305.	Драник Роман Григорович	627.	Фрідковський
306.	Дудич Володимир Самійлович	628.	Фрідман Ісаак Симонович
307.	Дудник Карпо Герасимович	629.	Фухс С.
308.	Духовський Володимир М.	630.	Хацеватський Мойсей Ізраїлович
309.	Єремійв Михайло Михайлович	631.	Цихонь Роман
310.	Єфименко Тимофій	632.	Цорін Лев Якович
311.	Жидачівський Василь	633.	Шальман
312.	Захарченко Настя Дмитрівна	634.	Шапіра Меєр Оснерович
313.	Здрастуй Степан Якович	635.	Шведов Пилип Іванович
314.	Зінченко Семен Єлисейович	636.	Шлейфер Давид
315.	Касяненко Євген Іванович	637.	Шрага Лейб Симонович
316.	Качура Сергій Гордійович	638.	Лукашевич Кіндрат
317.	Клер Олімпіада Григорівна	639.	Островський Зельман Соломонович
318.	Ковенко Михайло		
319.	Копійко Зіновій Самійлович		
320.	Коробчанський Петро Іванович		
321.	Коробченко Данило		
322.	Красько-Кращенко Оверко Н.		
323.	Курсенко Василь Трифонович		
324.	Лисенко Кіндрат Павлович		

Комісія визнає, що на сю сесію нижче указані заступники членів Центральної ради мають право рішучого голосу, позаяк вони замінюють дійсних членів:

1. Від Кронштадта Дубівський Олекса

г) від партії «народних соціалістів»	4	4	4
д) від «совета рабочих и солдатских депутатов»	50	31	31
Польські партії			
є) від Демократичного централу	5	3	3
ж) від соціал-демократів польських	4	1	1
з) від Польської соціалістичної партії (лівиця)	7	7	7
і) від польських соціал-демократів (PPS)	4	-	-
Єврейські партії			
к) від «Бунду»	13	13	13
л) від «Поалей Ціону»	9	9	9
м) від сіоністів	13	13	13
н) від Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії	13	13	13
о) від Єврейського демократичного об'єднання	2	2	2
п) від громадських організацій	10		
р) від молдаванів	4		
с) від німців	3		
т) від татар	3		
у) від білорусів, чехів, греків, болгар та менонітів по одному	5		
ф) запасних місць	9		

Увага. Число членів Всеукраїнської ради військових депутатів 132 не відповідає, по заяві Всеукраїнської ради військових депутатів, фактичному становищу, тому що 32 члени Військової ради після Всеукраїнського з'їзду вибули на фронт і до сього часу не повернулися, а також про себе не подавали ніяких звісток. Через бойове становище нема вже ніякої надії, щоб вони і повернулися, а через се в Військовій раді фактично налічується 100 членів.

Число 643 через зазначену увагу буде відповідати дійсності $643-32=611$.

Вісти з Української Центральної ради. 1917, №22/23, листопад. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 36

Наказ по Київському поштово-телеграфному округу про призначення Павла Андрійовича Токарука листоношею в Красилівську поштово-телеграфну контору.

11 серпня 1917 р.

Приказ

по Киевскому почтово-телеграфному округу от 11 августа 1917 г.

№ 42

... Определяются почтальонами: ... Павел Токарук в Красиловскую почтово-телеграфную контору с 25 июля 1917 года.

... Токарук Павел Андреевич – уроженец с. Запацинец Красиловской волости Староконстантиновского уезда.

Жена Анна Мартыновна Власюк. В браке с 11. 02. 1918 г.

Начальник Красиловской почтово-телеграфной конторы сообщил в Киевский почтово-телеграфный округ, что к 22 сентября 1917 года Токарук к месту службы не прибыл.

Держархів Хмельницької області, ф. 698, оп. 1, спр.3, арк. 1.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 37

Циркуляр Міністерства внутрішніх справ Тимчасового уряду губерньским комісарам щодо змін і доповнень до законів про становище осіб польської національності, які є австрійськими чи німецькими громадянами.

11 серпня 1917 р.

Циркулярно

Губерньским Комиссарам

Сообщаю для сведения и руководства в подлежащих случаях, что:

А. В изменение и дополнение подлежащих узаконений о положении лиц польской национальности, числящихся австрійськими или германскими подданными, Временное Правительство 27 іюня с.г. постановило:

I. Лицам польской національности, за исключением военнопленных, числящихся подданными воюющих с Россією держав, представивших особия личные удостоверения от Центрального Отдела помощи военнопленным и военнообязанным полякам, выдаются местными властями документы, установленные законом для повсеместного жительства в Россійском Государстве.

II. По отношению к лицам польской національности, представившим удостоверения Центрального Отдела помощи военнопленным и военнообязанным полякам, отменяются все ограничения в личных и имущественных правах, установленные законом или административными распоряжениями военных и гражданских властей в отношении подданных воюющих с Россією держав. Означенные лица пользуются всеми правами, представленными подданным дружественных Россіи держав.

5. В изменение и дополнение подлежащих уложений о положении чехов словаков, числящихся австрійськими или германскими подданными, Временное Правительство 1 августа с.г. постановило:

I. Лицам чешской и словацкой національностей, за исключением военнопленных, заложников и лиц, высланных военными властями по подозрению в военном шпіонаже, числящихся подданными воюющих с Россією держав, представившим личные удостоверения от Союза чешско-словацких обществ в Россіи, выдаются местными властями документы, установленные для повсеместного жительства в Россійском Государстве.

II. По отношению к лицам чешской и словацкой національностей, представляющим удостоверения и поручительства от Союза чешско-словацких обществ в Россіи, отменяются все ограничения в личных и имущественных правах, установленных законом или административными распоряжениями военных и гражданских властей в отношении подданных воюющих с Россією держав.

Подписали: За Министра Товарищ Министра

Внутренних дел

Салтыков

Скрепил: За Директора

Ф.Йоффе

Верно: Начальник Канцелярии

[підпис].Держархів Житомирської області, ф.Р 2399, оп. 1, спр.1, арк. 4.
Машинопис. Оригінал.

Документ № 38

Звернення генерального секретаря внутрішніх справ В. Винниченка до населення прифронтової смуги України.

15 серпня 1917 р.

Від генерального секретаря Центральної ради по внутрішніх справах.

Населення з багатьох місць прифронтової полоси звертається до Генерального секретаріату з запитаннями про те, як йому поводитись в випадках одходу наших

військ. З цього приводу секретар по справах внутрішніх доводить до відома населення слідує:

Генеральний секретаріат стоїть на тому, що населення тих місць, з яких одходить військо, повинно зоставатись на місцях.

Необхідність цього походить з таких причин: 1. Продовольча справа як в губерніях Лівобережної України, так і в губерніях центральних стоїть так, що вплив більшої чи меншої кількості евакуйованих загрожує недостачею харчу не тільки для евакуйованих, а й для сталого населення; 2. У згаданих губерніях бракує по містах та містечках вільних мешкань для розселення евакуйованих; 3. Зривання з місць і переїзди евакуйованих внесуть безладдя в транспортування з фронту і на фронт, при якому безладді мають якнайбільше втратити евакуйовані.

Закликаючи населення з місць відходу наших військ зоставатись на місцях, секретар по справах внутрішніх в той же час прохав вище військово командування аби: а) на місцях відходу військ була б зоставлена відповідна кількість харчових припасів для потреб місцевого населення; б) аби для потреб господарства зоставлялось на кожне господарство по парі коней, одної корови і хліборобське знаряддя, і в) аби вивозилось або нищилось при відході тільки те, що стоїть понад необхідну для населення норму.

Комісарам Волинської та Подільської губерній дані в цьому напрямі відповідні вказівки.

Генеральний секретар справ внутрішніх
Нова рада, 1917, 15 серпня. Друкований відбиток. Оригінал.

Винниченко

Документ № 39

Обговорення на засіданні Малої ради проблем продовольчої справи в Україні.

27 серпня 1917 р.

З докладом по цій справі виступає д. Литвиненко.

«Свій доклад про продовольче питання я почну з того, що певних статистичних відомостей від губернських комітетів ми не одержали. Не знаємо також, скільки хліба домагається від нас Тимчасовий уряд. В своєму докладі я буду опиратися на статті, які були поміщені в органі Міністерства торгу і продовольствія. Всім відомо, що продовольче питання стоїть дуже гостро і трагічно. До нас доходять звістки про голодові бунти в Москві, Петербурзі, губерніях – Костромській, Могилівській, Чернігівській, Смоленській і т. д. Цікаво поставити собі питання, через що держава в таких умовах, що не має досить хліба, аби задовольнити потреби армії і людності.

Продовольче питання стояло гостро давно, не лише після революції, а також до неї. З анкети, зорганізованої міністром Шингарьовим, вияснилося, що загалом одержано лише половині тої кількості хліба, якої було треба. По відомостях російського торгово-промислового з'їзду, потреба армії в хлібі за май була лише на 60% заспокоєна. Потреби армії і людності були більше 8 млрд., а хліба доставлялося менше половини потрібної кількості. Треба було брати запаси давніх років, і вони майже зовсім вичерпались. Після Тарнопільських і Чернівецьких подій і після Ризької катастрофи багато хліба попало німцям. Герве каже, що в Тарнополі осталося 15 млн пудів хліба і багато цукру. Те саме було в Чернівцях і під Ригою. Через те і хліб, який повинен був іти на голодні губернії, йде на фронт, хоч були й такі випадки, що хліб повертав до Москви, а не на фронт. Третьою і найважливішою причиною недостатка хліба – це політика Тимчасового уряду, котрий в продовольчій політиці і зовсім пішов слідами старого уряду, встановлюючи тверді ціни на продукти сільського господарства. В квітні с.р. уряд підвищив ціни хліба на 60% і постановив, що ті ціни будуть для 1917 і для майбутнього 1918 р., незважаючи на те, що обставини, в яких приходилося селянству працювати, були не ті, як в 1916 р. ціни на ремінь, залізо і інші фабричні

вироби піднялися значно, а селянству прийшлося продавати хліб по твердій ціні. По фактичних відомостях, ці тверді ціни були такі, як собівартість хліба, а то декуди й нижчі, ніж собівартість хліба для селянина, а ціни на залізо, ремінь і мануфактуру зростали з кожним днем. Через те селянин, щоби добути потрібні речі, переплачує дуже багато, витрачаючи не лише свій заробіток, але й основний капітал. 1916 році приріст ціни на збіжжя виносив на жито 205%, пшеницю 230%, овес 780%, а на залізо і мануфактуру був у два до три рази більший, і так: залізо 810%, сірники 705%, шевські вироби - 905%. Зараз, очевидно, цей процент буде на товари, які споживає селянин, утричі більший, чим в 1916 р. через те селяни не везуть хліба, а жадають, щоб були унормовані ціни на мануфактуру. Є два шляхи для полагодження цього питання: 1) або знести тверді ціни на хліб, бо вони не відповідають собівартості хліба, або 2) тверді ціни на мануфактуру повинні бути пристосовані до цін на хліб. Але ні одного з них не можна зараз перевести, бо коли прийдеться ламати тверді ціни, то треба буде державі переплачувати багато грошей. Прийдеться випустити багато паперових грошей і через те дорожнеча буде ще більша. І Тимчасовий уряд висловився, що тверді ціни на хліб не будуть збільшені. Щодо твердих цін на мануфактуру, то уряд постановив зложити окрему комісію по цьому питанню. Вона працювала, але вислідів її роботи не видно. В Москві продовольче міністерство забирає матерії і розділяє їх між губерніями. Але цієї мануфактури на українські губернії припало дуже мало, по 100 до тисячі аршинів на губернію, головне через те, що лише 50% одержуваної від фабрикантів мануфактури розділяється між губерніями. Других 50% мають право фабриканти продавати своїм попереднім покупцям. Очевидно, що фабриканти ведуть велику спекуляцію на цих 50% залишених фабрикантам Тимчасовим урядом, вони дорогою спекуляції наживають те, що втратили на перших 50%. Таку саму політику Тимчасового уряду бачимо ми і в других справах. Коли одна фірма металевих виробів звернулася до Тимчасового уряду, аби той збільшив ціни для поставок, бо робочі руки стали дорогі, то Тимчасовий уряд збільшив ціни на металеві вироби, навіть на ті, що вже були погружені на залізниці.

Опісля тверді ціни були збільшені на металеві вироби усіх заводів, але лише до нових перемін. Отже, бачимо, що тверді ціни, не устанавлюються так, як на хліб, а лише з застереженням «до нових перемін», поки промисловці піднімуть крик, що їм убиток.

Ще один факт яскраво характеризує економічну політику Тимчасового уряду. Коли возчики буряків виробили ціни, по яких будуть працювати, то цукроварники підняли крик, що матимуть великі втрати. Тоді продовольче міністерство заспокоїло їх тим, що зобов'язалося підняти ціни на цукор. Така політика Тимчасового уряду мусила довести країну до повного розвалу. Селяни, які досі доставляли зерно, хліб, побачивши і зрозумівши як слід політику Тимчасового уряду, перестали підвозити хліб.

І так вияснилося, що в Харкові в липні с.р. з 1485 вагонів хліба, призначених для армії, погружено всього 131, а з 682 вагонів, призначених для людності – 43; в серпні з 1295 вагонів для армії погружено 9, а з 877 вагонів для людності погружено 1 вагон.

З вищесказаного можна зробити такі висновки: Українська Центральна рада повинна негайно звернутися до Тимчасового уряду з намаганням встановлення твердих цін на мануфактуру і другі фабричні вироби, потрібні для господарства. Тверді ціни мусять бути встановлені негайно, бо лише при таких умовах українське селянство буде давати хліб для армії і голодних губерній. На Україні повинен постати окремий крайовий продовольчий орган. Цим органом являється Генеральний секретаріат продовольчих справ, який неодмінно мусить бути затверджений Тимчасовим урядом. Українська Центральна рада повинна рішуче запротестувати проти такої економічної політики Тимчасового уряду».

Д-й Стасюк вказує, наскільки скептично треба ставитися до того, що хлібна монополія може мати успішну будучність. Монополія хліба в Росії мусить скінчитися невдачею, бо ані створено організацій, що поведуть цю справу, ані зроблено перепису

хліба. Продовольчі комітети не всюди поставали. В деяких губерніях їх зовсім не закладено, бо всі думали, що цим займуться земства. В багатьох губерніях, як, наприклад, в Харківщині і Полтавщині, появилася професія контрабандистів з голодних російських губерній, котра підносить ціни на хліб. В Полтавській губернії контрабандисти платять по 15 крб. за пуд хліба тоді, коли Тимчасовий уряд назначив ціну 3 крб. за пуд. Ясно, селянин не продасть хліба за 3 крб., коли йому дають 15 крб. Ця контрабанда переводиться дуже широко: вивозять хліб не пудами, а цілими вагонами. Дуже багато винен тут Тимчасовий уряд, який пішов слідами своїх старорежимних попередників і не рахується з запасами даної губернії. В Київській губернії наприклад, маємо на серпень 11 млн. пудів наряду тоді, коли за цілий минулий рік Київська губернія доставила 25 млн. пудів хліба. Цього вона ані доставити, ані вивезти не може.

«Талановиті» розпорядження Корнілова і Пешехонова довели до повної продовольчої кризи. На селі зараз маса паперових грошей, але хазяйського капіталу нема ніякого. Сахарну монополію можна було перевести, бо маємо всього 780 сахарних заводів, але хлібної монополії ніяк перевести не можна, бо це коштуватиме колосальні суми і ні до чого не доведе. Тут треба зробити одне: хлібну монополію треба наложити на великі хазяйства, і вони дадуть більше хліба, ніж треба для армії і людності, а на селян треба накласти хлібну подать. За це стоять вже поодинокі губернські продовольчі комітети, бо вони надалі бачать, що хлібна монополія засуджена на загибель і ще більший продовольчий розвал».

Генеральний секретар Мартос: «Тимчасовий уряд передає продовольчу справу вже в треті руки. Були земельні комітети, опісля продовольчі, зараз ці останні мають бути скасовані, а ціла продовольча справа має перейти в руки так званих уповноважених, як за старого режиму. Отже, селянство буде зовсім усунене від впливу на земельні відносини. Селянство ждало, що буде розв'язана земельна справа, та її відложено до Установчих зборів і, таким чином, селянство зовсім втратило вплив на улаштування цієї негайної справи. Генеральний секретаріат звернув вже на це увагу і виробляє закон, по якому земельним комітетам надаються дуже широкі права в вирішенні конфліктів між селянством і урядом. Рада повинна винести відповідну резолюцію в цій справі і послати її в головний земельний комітет в Петербурзі. Центральна рада мусить також винести рішучий протест проти способу переводження реквізиції, яку переводиться з порушенням елементарних законів. Ці реквізиції по наказу Корнілова – це та сама грабіж, про яку так широко говорив на одному з засідань Малої ради д. Дорошенко в Галичині».

Промовець приєднується до думки д. Литвиненка, аби в Москву вислати делегатів за мануфактурою для України. «Мануфактуру повинні передати українському центральному кооперативному комітетові, і він подбає, щоби вона була відповідно розділена по губерніях України».

Д-й Барановський каже, що на мануфактуру не можна зараз накладати монополію через те, що як введуться тверді ціни на мануфактуру, то її зовсім не буде, так як нема хліба. Мануфактурні виробы – складне діло, і коли говорити про монополію мануфактури, то треба також й говорити про монополію сирівця для мануфактури. Промовець стоїть за те, щоби скасувати хлібну монополію, тоді появиться дешевий хліб для людності, для армії можна лишити тверді ціни. Щодо мануфактури – промовець радить ввести монополію на ті фабричні виробы, яких підрахунок (учот) можна легко перевести.

Д-й Чикаленко гадає, що в сучасний момент країну може спасти не монополія одна або друга, але мир, і таку резолюцію повинна внести сьогодні Мала рада.

Д-й Рудницький вважає, що так як доклад д. Литвиненка не є законопроектом, внесеним Генеральним секретаріатом, тому також й думки і проекти д. Литвиненка не можуть бути як слід обговорені. Треба, щоби Генеральний секретаріат опрацював

законопроект в продовольчій справі, передав його на розгляд фракцій, щоби всі могли в цьому розглянутися. Мається враження наче би справа навіть в Секретаріаті не була ще як слід обдумана і вирішена.

Д-й Порш каже, що ми стоїмо перед основним питанням. Генеральний секретаріат мусить дати нам програму діяльності в нашому краю. Ця програма мусить бути одноцільна; промовець приєднується до думки д. Рудницького.

Д-й Веселовський теж гадає, що справу належить передати в окрему комісію по цьому питанні. За таку комісію промовляли ще д.д. Розенштейн і Мартос.

Д-й Рудницький ставить конкретну пропозицію: «Мала рада постановляє вибрати комісію, зложену з 13 душ при участі трьох Генеральних секретарів (земельних, продовольчих і внутрішніх справ), і доручає їй вибрати до чергового засідання проект мір, котрі являються негайними у вирішенні продовольчої кризи в зв'язку з загальною політикою і питанням про війну і мир». По пропозиції д. Рудницького вибрано комісію в слідуєчому складі: д.д. Мартос, Винниченко, Литвиненко, Барановський, Веселовський, Стасюк, Кушнір, Порш, Сухових, Матушевський, Василенко, Гомдельман і Чикаленко.

На цьому закінчено засідання.

Вісти з Української Центральної ради. 1917, №24, грудень.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 40

Телеграма Центральної ради до міністра-предсідателя Керенського і комісара при Временному правительстві по справах України Стебницького.

28 серпня 1917 р.

З огляду на небезпечність моменту, коли контрреволюція одверто виступила проти Временного правительства і нового ладу, коли в краю можливі контрреволюційні вибухи і всякі руйнуючі виступи і заколоти, Українська Центральна рада з метою боротьби з контрреволюцією і для захисту завойованої волі, що може виконати авторитетна тверда влада, прохає Временне правительство поспішити з затвердженням Генерального секретаріату в такому складі: голова Секретаріату і секретар по внутрішніх справах – Володимир Кирилович Винниченко, освіти – Іван Матвійович Стешенко, фінансів – проф. Михайло Іванович Туган-Барановський, земельних справ – Михайло Олександрович Савченко-Більський, міжнаціональних справ – Олександр Якович Шульгін, генеральний писар – Олександр Ігнатович Лотоцький, комісар при Временнім правительстві по справах України – Петро Януарович Стебницький. Питання про секретаря праці не вирішено. Можливо, що це буде не українець. Прізвище дамо пізніше.

Голова Української Центральної ради
Секретар

Грушевський
Постоловський

Народна воля, 1917, 29 серпня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 41

Відозва Української Центральної ради до всієї людності України з приводу заколоту Конілова.

28 серпня 1917 р.

Ухвалено: видати відозву до всієї людності України.

Відозва приймається в такій редакції;

«Від Української Центральної ради. Люті вороги волі народної та нового ладу піднялися, щоб повернути панування царя та його слуг. Скориставшись з того великого лиха, що сталося в останні дні на фронті, Верховний головнокомандуючий генерал

Корнілов, той самий, що добре дався взнаки трудовому селянству, повстав проти Тимчасового уряду. 26 серпня с.р. він разом з іншими генералами зажадав, щоб Тимчасовий уряд передав всю владу державну до його рук. А коли Тимчасовий уряд рішуче відкинув таке злочинне домагання та скинув його з посади, генерал Корнілов розіслав скрізь накази до війська та людності, щоб вони не слухали Тимчасового уряду, а щоби слухались тільки його.

Народи землі української! Робітники, селяни, солдати і всі інші громадяни нашого краю! Велике тяжке лихо сталося би, колиб генералу Корнілову вдалося повернути народ і військо проти уряду. Полита кров'ю народною, завойована тяжкими жертвами воля була би знищена, селянство і робітництво було би вкрай зруйноване та вкинуте в колишню страшну панську та царську неволю. І тому Українська Центральна рада кличе всю людиність України до дружньої боротьби проти Корнілова, проти всіх темних та ворожих сил. Українська Центральна рада кличе всіх людей землі української не слухати наказів Корнілова і інших ворогів революції. Українська Центральна рада оповіщає всіх громадян сіл і городів України, що законний уряд в Росії тільки Тимчасовий російський уряд, а на Україні – Українська Центральна рада і її Генеральний секретаріат. Українська Центральна рада та Тимчасовий уряд стали в добрій згоді разом до оборони народних прав, до боротьби з ворогами революції і взяли владу до своїх рук.

Народи України! Настав небезпечний час. Станьмо ж дружно і міцно коло Тимчасового уряду і Української Центральної ради на оборону нового ладу. Напружте свої сили до того, щоб не допустити повороту до старих порядків. Сила організованого свідомого народу непереможна.»

Вісті з Української Центральної ради. 1917, №24, грудень. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 42

Про неправильне утримання арештованих солдатів на гарнізонній гауптвахті в Старокостянтиніві та їх поведінку.

13 вересня 1917 р.

Арестованные, содержащиеся на гауптвахте в гор. Староконстантинове, неоднократно подавали в Армейский комитет XI-ой армии письменные заявления с выражением протеста против незаконного содержания их под арестом, указывая, что они уже больше трех месяцев сидят в тюрьме, совершенно не чувствуя за собой преступления, и что им не предъявлено никакого обвинения, что судьбой их никто не интересуется, и требуя немедленного производства расследования, и если выяснится, что они виноваты, то предания их суду, а в противном случае – освобождения.

Кроме того неоднократно приходили а Армком XI делегации от арестованных, с подобными заявлениями и протестом против незаконного содержания их под арестом.

Армейский Комитет, выслушав арестованных, заявлял им, что все арестованные находятся в ведении прокурорского надзора, и что освобождение тех арестованных, за которыми не числится обвинений, зависит только от судебных властей, и что судебные власти должны быть сами заинтересованы в освобождении тех арестованных, за которыми не числится состава преступления, и что, по всей вероятности, об арестованных ведется следствие, которое и выяснит, за кем из арестованных числится состав преступления, и за кем из них таковых не числится, и конечно, те арестованные, за которыми следствие не обнаружит преступления, будут немедленно освобождены судебными же властями; Армейский Комитет обещал принять все зависящие меры к тому, чтобы те арестованные, которым не предъявлено

обвинений, были освобождены следственными властями, войдя для этой цели в сношение с прокурорским надзором.

Исполнительный Армейский Комитет поручил Контрольно-Юридической Комиссии избрать Комиссию или же уполномочить одно лицо, которому и поручить выполнение дела об арестованных, войдя в сношение с прокурорским надзором.

Таковым лицом и был уполномочен Конфликтно-Юридической Комиссией Штабс-капитан Белик

Штабс-капитану Белику ни при каких особых полномочиях – кроме тех, что он должен был войти в сношение с следственными властями, способствовать скорейшему разследованию дела об арестованных и освобождению, при посредстве следственных властей, тех из них, которым не предъявлены обвинения, и за которыми следствие не обнаружит состава преступлений, - Армейским Комитетом дано не было.

Никаких требований Армейский Комитет никому не давал.

Какие полномочия давались Штабс-капитану Белику Комиссаром XI-ой армии, я не знаю. Солдат Чупилко не принадлежит к составу Армейского комитета.

Что касается содержания под стражей арестованных на гауптвахте, могу сказать, что они в сущности только числились под арестом, а на самом деле приспокойнейшим образом ежедневно с утра и до ночи разгуливали по городу; появлялись во всех общественных местах, как-то: в кинематографе, в театре, на железнодорожной станции Староконстантинов, в Совете Рабочих и Солдатских Депутатов и, как я уже указывал выше, с протестом в Армейском Комитете. Везде и всюду, где только они появлялись, вели агитацию и жаловались на то, что их без всякой вины томят в тюрьме.

Армейский Комитет, в большинстве своем, считал допустимым такой порядок содержания арестованных, и докладывал Комиссару XI –ой армии и Командарму о принятии каких нибудь мер для надлежащего содержания под арестом.

Капитан [подпись].

Держархів Хмельницької області, ф. 283, оп. 1, спр. 1, арк. 1-1зв. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 43

Рапорт начальника гарнизона м. Старокостянтинова генерал-майора Савицького про істотне знищення дисципліни серед його особового складу.

13 вересня 1917 р.

В дополнение письма моего, посланного 1 сентября на имя комиссара А.М. Чекатило, сообщаю, что нет никакой возможности утихомирить солдат, содержащихся на гауптвахте. День ото дня неосновательные требования возрастают и поведение арестованных заставляет принимать репрессивные против них меры.

Ранее применение таковых, считаю своим долгом использовать все средства, почему и облащаюсь к Вашему Содействию, которое, по моему мнению, должно выразиться в нравственном воздействии, как на самих арестованных, так и на чинов их окарауливающих.

Дело в том, что арестованные:

а) Считают, что они посажены на основании распоряжения генерала Корнилова, а потому в настоящее время они все должны быть немедленно освобождены.

в) Караул находится в одной ограде с арестованными, и арестованные развращают чинов караула и побуждают их к нарушению караульной службы. По этому часовые зачастую выпускают арестованных бродить по городу.

г) Не желают решительно ничего делать, даже не метут своих собственных камер.

д) Отказались вязать лично для себя платье, говоря, что вязать должен тот, кто держит их под стражей.

е) Отказались за плату работать по устройству колодца в тюремной ограде, требуя за работу не солдатское вознаграждение (93 коп.), а большую плату. Работа эта предлагалась желающим.

ж) Выбивают стекла, которые не забиваются, даже вследствие наступления холодов.

з) Уничтожают нары на отопление, так как в камере с выбитыми окнами становится холодно.

и) Отказались идти в баню под конвоем, требуя разрешения идти без конвоя. Поэтому остались без бани и без чистого белья.

и) Издеваются над чинами караульной команды (что при управлении Военного Начальника), которые обслуживают гауптвахту, называют их своими наймытами.

На этом основании чины караульной команды постановили не давать рабочих для подвозки в кухню гауптвахты.

к) Систематически отлучаются в город, сбивая чинов караула на нарушение гарнизонного устава. Они уверяют малоразвитых солдат, что все уставы и законы как «николаевы» отменены с отменой самого Николая.

л) Все начальство рассматривается арестованными, как «корниловцы», а потому, распоряжений его исполнять не только не следует, но даже нельзя.

м) Постоянно заявляют, что им объявлено обвинение не было, при чем выясняется, что под «обвинением» большинство понимает не таковое, а состоявшийся приговор суда «Как могло мне быть объявлено обвинение коли еще меня не осудили». Никакие разъяснения не принимаются, так как они не соответствуют желанию упорствующего.

Если прибавить к этому, что разболтанная толпа решительно никому из начальствующих лиц не верит, то выходит, что нужно воздействие такой институции, которой арестованные поверят.

Сейчас-же необходимо воздействие на караульную службу, чтобы она продолжала давать рабочих на кухню и к водовозу и на солдат 648 дружины, выставляющей караулы к гауптвахте, чтобы они не нарушали гарнизонного устава.

Доказывать-же арестованным, то гарнизонный устав не отменен, путем применения этого устава, нежелательно уже потому, что дело в его применении, внеся наружные успокоения, обозлит и без того озверевшую толпу, не говоря уже о том, что применять силу к заключенному человеку крайне тяжело. Хотелось-бы избежать этой необходимости, почему и обращаюсь с просьбой помочь уладить дело без серьезных осложнений.

Генерал-майор

Савицкий

С подлинным верно:

За коменданта города

Прапорщик

[подпись].

Держархів Хмельницької області, ф. 283, оп. 1, спр. 1, арк. 15-15зв.

Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 44

Повідомлення про свавільні дії селян в Старокостянтинівському та Заславському повітах.

23 вересня 1917 р.

Самоуправство

За вчерашний день к губернскому комиссару поступили следующие сообщения о происходивших в Волынской губернии самоуправлениях.

В имени графа Потоцкого крестьянами самоуправно уничтожается строевой лес.

Администрация Красиловского сахарного завода сообщает, что к производству работ нет возможности приступить, так как население уничтожает свеклу, и захватило лес, не допуская вывозки дров, необходимых для нужд завода.

Крестьяне захватили земли, принадлежащие владельцу имени Городец и самовольно сеют рожь.

Волынь, 1917, 23 вересня, №232. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 45

Повідомлення про постанову Старокостянтинівської ради робітничих і солдатських депутатів щодо негайного посіву селянами приватновласницьких земель.

4 жовтня 1917 р.

Председатель Староконстантиновской продовольственной управы сообщил губернской продовольственной управе о том, что Совет рабочих и солдатских депутатов в заседании своем постановил о немедленной запашке селянами части владельческих земель, выслав для осуществления этого в уезд депутатов, последние производят дележ земель.

Губернская продовольственная управа, сообщая об этом губернскому комиссару, просит его принять все зависящие меры против самовольных анархических разрешений земельного вопроса, вызывающих смуту.

Волынь, 1917, 4 жовтня № 241. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 46

Повідомлення про масові виступи селян Старокостянтинівського повіту проти органів влади Тимчасового уряду.

4 жовтня 1917 р.

Третьего дня в заседании Волынского губернского исполнительного комитета помощник губернского комиссара С.И.Куриленко сделал подробный обстоятельный доклад о положении в Старо-Константиновском уезде.

Докладчик казал на то, что уезд находится в состоянии полной анархии. Объехавший этот уезд комиссар Министерства внутренних дел, возвратясь в Житомир, отказался от дальнейшего объезда губернии, находя, что такой плохой губернии и таких людей, как на Волыни, не встречал.

Волна анархии в уезде все расширяется и превратилась в форменный погром.

Главная основа этого печального явления, по мнению С.И.Куриленко, это – темнота крестьянской массы. Деятельную роль в этом сыграла небезизвестная Почаевская Лавра – детище черносотенца архієпископа Виталія. На проповедях в этой Лавре насаждалась всегда агитация в духе «Союза русского народа» и когда наступил переворот, в крестьянской массе идеи революции не так легко были поняты. То, что крестьяне хотели, они, конечно, не могли получить, и в результате – полное недоверие к Временному правительству и его представителям. И неудивительно после этого, что агитация темных сил находит в крестьянской массе благоприятнейшую почву и легко воспринимается. До сих пор уездный комиссар Журавский, пользовавшийся всеобщим уважением у всего населения, спокойно мог работать и проводил постоянно политику Временного правительства.

Теперь работа стала невозможной, и Журавский просит освободить его от обязанности комиссара.

В особенности много вреда делают в уезде большевики, находящиеся в Совете рабочих и крестьянских депутатов. Большевиками ведется определенная агитация против Временного правительства. Совет выносит резолюцию недоверия Временному правительству.

Проводится определенная агитация, что власть должна быть в руках Советов, что теперь крестьяне – хозяева положения, что оружие не будет сложено, пока власть не будет в руках Советов.

Трудовая Волянь, 1917, 10 жовтня, №160. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 47

Витяг з наказу по Київському поштово-телеграфному округу про призначення посадових осіб в Красилівську поштово-телеграфну контору.

11 жовтня 1917 р.

Приказ

по Киевскому почтово-телеграфному округу от 11 октября 1917 г.

№ 53

...Назначаются: исполняющими должность почтово-телеграфных чиновников V разряда - ...Красиловской почтово-телеграфной конторы – Антроник Коваленко почтово – телеграфным чиновником VI разряда ... Красиловской почтово-телеграфной конторы – Татьяна Василченко.

Васильченко Татьяна Андреевна родилась 5 января 1889 г. Православная. Воспитывалась в Трубчевской женской гимназии, но полного курса не окончила и выбыла из 5-го класса. Наказанием не подвергалась, в отпусках не была. Состоит в замужестве за начальником Красиловской почтово-телеграфной конторы Васильченко.

Держархів Хмельницької області, ф. 692, оп. 1, спр.2, арк. 7.Зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 48

Повідомлення про створення крайового комітету охорони революції в Україні

25 жовтня 1917 р.

25 жовтня вночі на закритому засіданні комітету Центральної Української ради враз з київськими революційними організаціями прийнято таку постанову:

«Центральна рада одногосно постановила утворити революційний Комітет для охорони революції в Україні. На всій території України Комітет має розпоряджатися всіма силами революційної демократії і йому підчиняються в порядку охорони революції всі органи влади означеної території. Комітет є відповідальний перед Українською Центральною радою та негайно приступає до діяльності...»

Робітнича газета, 1917, 27 жовтня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 49

Постанова крайового комітету охорони революції в Україні

26 жовтня 1917 р.

Обов'язкова постанова

Крайовий комітет по охороні революції на Україні, утворений Українською Центральною радою, при участі всіх революційно-демократичних організацій краю оголошує:

1. Всякого роду погроми, бешкети і непорядки будуть нещадно придушуватись всіма засобами, які маютьесь в розпорядженні Комітету, аж до збройної сили.

2. Всякі прояви контрреволюційної агітації, спроби нацькувати одну частину населення на другу і підбурити до безпорядків на ґрунті продовольчих труднощів будуть рішуче подавлятися і винувні понесуть найтяжчу кару.

3. В цілі охорони спокою в краю забороняються до одміни сеї постанови зібрання і мітинги під відкритим небом і всякі інші виступи на вулиці.

4. Всім властям на Україні пропонується вжити всіх заходів, які є в їх розпорядженні, до непохитного виконання сеї обов'язкової постанови.

Комітет впевнений в тому, що населення краю зуміє оцінити серйозність становища й прикладе всіх сил до охорони революції і спокою в краї.

Крайовий комітет по охороні революції на Україні.

Київ. 26 жовтня 1917 р.

Народна воля, 1917, 27 жовтня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 50

Резолюція надзвичайного засідання Малої ради стосовно більшовицького перевороту в Петрограді.

27 жовтня 1917 р.

Признаючи, що влада як в цілій державі, так і в кожному окремому краю повинна перейти до рук революційної демократії і вважаючи недопустимим перехід всієї влади до рук рад робітничих і солдатських депутатів, які складають тільки частину організованої революційної демократії, Центральна Українська рада висловлюється проти повстання в Петрограді і буде завзято боротись зі всякими спробами підтримки цього повстання в Україні.

Нова рада, 1917, 28 жовтня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 51

Звернення Генерального секретаріату «До всіх громадян України».

27 жовтня 1917 р.

До всіх громадян України

В Петрограді зчинилися криваві події, що загрожують погубити здобутки революції. Частина населення Петрограда, за проводом більшовиків, повстала озброєна проти Тимчасового правительства і хоче накинати свою волю всій Російській Республіці.

Генеральний секретаріат України як вища крайова влада, створена Українською Центральною радою і стверджена Тимчасовим правительством, закликає населення України до спокою. Разом зі всіма революційними силами України Генеральний секретаріат буде рішуче боротись зі всякими спробами підтримувати петроградське повстання.

Громадяни України! Виявіть себе вірними оборонцями волі і ворогами анархії, яка може віддалити Всеросійські та Українські Установчі збори і привести до загиби рідний край.

Генеральний секретаріат України

ЦДАВО України, ф.1063, оп. 3, спр. 1, арк. 45. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 52

Відозва крайового комітету охорони революції в Україні.

27 жовтня 1917 р.

Громадяни України!

На вулицях Петрограда йде боротьба між Тимчасовим правительством та Петроградською радою робітничих та солдатських депутатів.

Вороги революції та волі народної можуть скористуватися цією боротьбою для того, щоб повернути старий царський лад та вкинути народ у неволю.

В цей грізний час вся революційна демократія, робітництво, селянство та військо неодмінно повинні згуртувати свої сили для того, щоб зберегти спокій та добрий лад на Україні.

Зважаючи на це, Українська Центральна рада утворила 25 жовтня (октября) Крайовий комітет по охороні революції, котрому й доручила усякими засобами, разом з Генеральним секретаріатом Ради, боротися з ворогами революції, зберегти спокій в краю та боронити всі завоювання революції.

До Крайового комітету по охороні революції Українська Центральна рада, пославши своїх представників, закликала слідуєчі революційні організації і партії:

1. Український Військовий генеральний комітет;
2. Українську Раду військових депутатів;
3. Раду солдатських депутатів Київської округи;
4. Головний комітет доріг України;
5. Українську соціал-демократичну робітничу партію;
6. Українську партію соціалістів-революціонерів;
7. Російську соціал-демократичну робітничу партію (більшовиків);
8. Російську соціал-демократичну робітничу партію (меншовиків);
9. Російську партію соціалістів-революціонерів;
10. "Бунд";
11. Єврейську об'єднану соціалістичну робітничу партію
12. Ради солдатських і робітничих депутатів Києва, Харкова, Катеринослава і

Одеси.

Крайовий комітет по охороні революції оповіщає всіх громадян України, що всі громадські, військові тилові власті, а також і всі організації революційної демократії мусять твердо і неуклінно виконувати всі його накази і приписи.

Комітет заявляє, що він не допустить ніяких виступів проти інтересів революції, що всі такі ворожі революції виступи Комітет буде рішуче подавляти всякими способами, навіть озброєною силою, котра стоїть під орудою Комітету.

Власть Комітету, котрий об'єднує всі органи революційної демократії, всі революційні соціалістичні партії нашого краю як українські, так і неукраїнські, поширена на всю Україну, на всі дев'ять губерній - Київську, Волинську, Полтавську, Чернігівську, Харківську, Херсонську, Катеринославську і Таврійську.

Крайовий комітет по охороні революції закликає всю людність до спокою, а всі революційні і демократичні організації об'єднатися в місцеві комітети для охорони революції під проводом Крайового комітету.

Громадяни України!

До спокою, праці і дружної оборони революції вас кличе Крайовий комітет.

Крайовий комітет по охороні революції на Україні при Українській Центральній раді.

Народна воля, 1917, 27 жовтня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 53

Відозва Генерального Секретаріату до громадян, урядових і громадських установ.

3 листопада 1917 р.

Від Генерального секретаріату України

Генеральний секретаріат України оповіщає всіх громадян, всі установи – урядові, політичні, громадські на Україні:

Центральне правительство всієї Росії не має спромоги керувати державним життям. Цілі краї zostалися без направляючих центрів. Через се росте руїна політична, господарська і громадська.

З огляду на це секретаріат поповнено тимчасово генеральними комісарами в справах: продовольчих, військових, судових, пошт і телеграфу, доріг.

Компетенція Генерального секретаріату поширюється на губернії, де є більшість українського населення. Через те Херсонщина, Харківщина, Катеринославщина і Таврія (без Криму) включаються в територію єдиної України.

Всім установам усіх губерній, а також громадянам єдиної України всіх національностей належить в усіх справах звертатись до відповідних секретарств Генерального Секретаріату.

Всі чутки і погослки про сепаратизм, про відділення України від Росії – або контрреволюційна провокація, або звичайна обивательська неосвідомленість. Центральна рада і Генеральний секретаріат твердо і виразно заявили, що Україна має бути в складі Федеративної Республіки Російської, як рівноправне державне тіло. Сучасне політичне сеї постанови ні трошки не минає.

Поки мир між державами не встановлено, робота на фронті не повинна спинятися. Армія мусить бути одягнена, нагодована, озброєна. Генеральний секретаріат в згоді з відповідальною центральною військовою владою вживатиме всіх заходів, щоб задовольнити всі потреби армії.

Вибори до «Всероссийского Учредительного собрания» повинні одбутись, як призначено 12 листопада (ноября), коли до сього часу не буде одмінено для всієї Росії. Громадянам і установам треба мати се на увазі і прикласти всієї енергії, щоб вибори було проведено точно, активно, численно.

Незабаром буде ухвалено Центральною радою і оповіщено Генеральним секретаріатом закон про Українські Установчі збори. Виборчим інституціям радиться взяти це на увагу і після виборів до «Всероссийского Учредительного собрания» виборчих апаратів не касувати.

Виробляється план військової охорони всієї України від погромів, грабежів і всякого безчинства. Комісарам губернським і повітовим буде дано в допомогу військові частини. Комісари мають проводити рішучу і енергійну боротьбу з безладдям і злочинствами безвідповідальних людей. В справі боротьби з анархією і заведення доброго ладу на місцях Генеральний секретаріат має спиратись на місцеві органи самовпорядкування, котрі і являються органами місцевої влади, коло котрої повинна об'єднатися для їх піддержки вся місцева демократія.

Докінчується розроблення законопроекту регулювання земельних відносин і про передачу нетрудових земель в розпорядження місцевих комітетів. Закон буде видано незабаром. До цього часу всі захватні самовільні вчинки радиться припинити.

Всім установам, інституціям, урядовим особам радиться всі накази та доручення Генерального Секретаріату виконувати точно і швидко. Громадянам України радиться бути дійсно вільними громадянами, а через те активно і охоче стати на допомогу всім інституціям в важкій і спільній справі утворення порядку на Україні і охорони всіх великих здобутків Всеросійської революції.

Генеральний секретаріат України.

Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки.
1917, 23 листопада. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 54

Розяснення Раднаркому Росії на запитання селян щодо жовтневого перевороту.

5 листопада 1917 р.

В ответ на многочисленные запросы крестьян разъясняется, что вся власть в государстве перешла отныне всецело в руки Советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. Рабочая революция победила в Петрограде и в Москве, побеждает во всех остальных местах России. Рабочее и крестьянское правительство

обеспечивает союз массы крестьян, беднейших крестьян, большинства крестьян с рабочими против помещиков, против капиталистов.

Поэтому Советы крестьянских депутатов в первую очередь уездные, затем губернские, являются отныне и впредь до Учредительного собрания полномочными органами государственной власти на местах. Помещичья собственность на землю Вторым Всероссийским съездом Советов отменена. Указ о земле издан уже теперешним Временным рабочим и крестьянским правительством. На основании этого указа все помещичьи земли полностью и целиком поступают в руки Советов крестьянских депутатов.

Волостные земельные комитеты должны тотчас же брать все помещичьи земли в свое распоряжение, под строжайший учет, сохраняя полный порядок, охраняя строжайше бывшее помещичье имущество, которое отныне стало общенародным достоянием и которое поэтому сам народ должен охранять.

Все распоряжения волостных земельных комитетов, принятые с согласия уездных Советов крестьянских депутатов, являются законом и должны быть безусловно и немедленно приведены в жизнь.

Рабочее и крестьянское правительство, Вторым Всероссийским съездом Советов назначенное, названо Советом Народных Комиссаров.

Совет Народных Комиссаров призывает всех крестьян самим брать всю власть на местах в свои руки. Рабочие полностью, всецело и всемерно поддержат крестьян, наладят производство машин и орудий, просят крестьян помочь подвозом хлеба.

Председатель Совета Народных Комиссаров Владимир Ульянов-Ленин

5 ноября 1917 г.

«Известия ЦИК», 1917 г. 8 листопада, №219. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 55

Третій Універсал Української Центральної ради.

7 листопада 1917 р.

Народе український і всі народи України!

Тяжка й трудна година впала на землю республіки Російської. На півночі в столицях іде межиусобна й кривава боротьба. Центрального правительства нема й по державі шириться безвластя, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без власті, дужої, єдиної, народної Україна також може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе Український! Ти, разом з братніми народами України, поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, в ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо:

Віднині Україна стає Українською Народною Республікою.

Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній раді, і нашому правительству - Генеральному секретаріатові України.

Маючи силу і власть на рідній землі, ми тою силою й властю станемо на сторожі прав і революції не тільки нашої землі, але і всієї Росії.

Отож оповіщаємо:

До території Народної Української Республіки належать землі, заселені у більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина,

Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народної Республіки, як що до прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українське, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів.

Всіх же громадян сих земель оповіщаємо:

Віднині на території Української Народної Республіки існуюче право власності на землі поміщицькі та інші землі нетрудових хазяйств сільськогосподарського значення, а також на удільні, кабінетські та церковні землі - касується.

Признаючи, що землі ті є власність усього трудового народу й мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна рада доручає Генеральному секретареві по земельних справах негайно виробити Закон про те, як порякувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо:

На території Народної Республіки України від сього дня встановлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і грізний час, який перебуває вся Росія, а з нею і наша Україна, вимагає доброго упорядкування виробництва, рівномірного розподілення продуктів споживання і кращої організації праці. І через те приписуємо Генеральному секретарству праці від сього дня разом з представництвом від робітництва встановити державну контролю над продукцією України, пильнуючи інтересів як України, так і цілої Росії.

Четвертий рік на фронтах ллється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею і іменем Української Республіки ми, Українська Центральна рада, станемо твердо на тому, щоб мир було встановлено як найшвидше. Для того ми вживемо рішучих заходів, щоб через Центральне правительство примусити й співників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мирному конгресі права народу українського в Росії і по Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами усіх народів Російської республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях, як на фронті, так і в тилу. За Росією не було в замиренню порушено.

Останніми часами ясні здобутки революції було затемнено відновленою карою на смерть.

Оповіщаємо: Однині на землі Республіки Української смертна кара касується.

Всім ув'язненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до сього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальності не потягнений, дається повна амністія. Про се негайно буде виданий закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу.

З тою метою приписуємо Генеральному секретарству судових справ зробити всі заходи упорядкувати судівництво і привести його до згоди з правними поняттями народу.

Генеральному секретарству внутрішніх справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення й поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв'язку й співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свободу слова, друку, віри, зібраннів, союзів, страйків, недоторканості особи і мешкання, право і можливість

уживання
місцевих мов у зносинах з усіма установами.

Український народ, що сам довгі літа боровшись за свою національну волю й нині її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні суцїх, тому оповіщаємо, що народам великоруському, єврейському, польському й іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права і свободи самоврядування в справах їх національного життя. Та доручаємо нашому Генеральному секретарству національних справ подати нам в найближчому часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа продовольча є корінь державної сили в сей тяжкий і відповідальний час. Українська Народна Республіка повинна напружити всі свої сили і рятувати як себе, так і фронт і ті частини Російської республіки, які потребують нашої допомоги.

Громадяни! Іменем Народної Української Республіки, в федеративній Росії ми, Українська Центральна рада, кличемо всіх до рішучої боротьби усяким безладдям і руйнівництвом та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу і нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведене на Українських і Всеросійських Установчих зборах.

Днем виборів до Українських Установчих зборів призначено 27 грудня (декабря) 1917 року, а днем скликання їх - 9 січня (января) 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих зборів - негайно видано буде закон. Українська Центральна Рада.

У Києві 7(20) листопаду року 1917.

Вістник Генерального секретаріату Української Народної Республіки. - 1917, 23 листопада, № 2. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 56

Повідомлення газети «Народна воля» про проголошення Української Народної Республіки.

9 листопада 1917 р.

На площі Богдана Хмельницького.

Учора город Київ святкував велике свято - проголошення Української Народної Республіки.

На площі Богдана Хмельницького о 1-год. дня зійшлись майже всі військові частини гор. Києва з жовто-блакитними та червоними прапорами. Прибули теж майже дві сотні козаків з Кубані та легка артилерія. Крім великої сили народу взяли також участь робітники залізнодорожніх майстерень з червоними та українськими прапорами, студенти Народного університету зі своїм прапором, учні середніх і народних шкіл, а також діти з біженських захистів.

Уся площа, на якій стоїть пам'ятник Богдану Хмельницькому, площа перед Михайлівським монастиром, та всі сусідні вулиці залиті народом. Порядок бережуть кінні міліціонери.

Перед самим пам'ятником площа пуста, вільна від народу. Вона призначена для генеральних секретарів Центральної ради та для духовенства. В 2-й год. з'являється голова Центральної ради Грушевський.

Зійшовши з автомобіля, М. Грушевський в товаристві офіцерів штабу обійшов стройні колони вояцтва, котрі взяли на караул.

Із собору св. Софії виходить тридцять пар священиків та п'ять єпископів. Задзвонили в Софіївському соборі та Михайлівському монастирі усі дзвони. Заграли оркестри «Коль славен век».

Коли процесія духовенства спинилась на місці, де мало правитись молебствіє, голова Центральної ради Грушевський звернувся до народу з промовою, в якій зазначив всю урочистість і важливість моменту. Після промови Грушевського генеральний секретар по продовольчих справах М. Ковалевський прочитав Універсал Центральної ради. Народ кілька разів перебивав читання Універсалу вигуками «Слава».

Після молебствія архієпископ Алексій звернувся до народу з словом, в якому одмітив страждання України і воскресіння її до нового життя.

Залунало «Слава Українській Народній Республіці», а оркестри заграли гімн «Ще не вмерла Україна». Генеральний секретар Петлюра в товаристві командуючого округом Павленка, голови «Морської генеральної ради» - Лотоцького, коменданта Києва – генерала Цицовича та французьких, англійських румунських консулів і місій обходять все військо, яке стоїть «струнко» - під караул. Пізніше військові частини пройшлися урочистим маршем перед Генеральним секретаріатом та чужоземними гістьми.

Першими пройшли українські юнкери, потім представники донських козаків. Коли донці зрівнялись з генеральними секретарями представник донського козацтва сказав:

«Донські козаки вітають вільну Україну: Нехай живе Українська Народна Республіка!» Генеральний секретар Петлюра, а за ним і весь народ одповів: «Слава донцям!»

Пізніше пройшов перший український полк георгіївських кавалерів, далі полк богданівців, курінь ім. Т.Шевченка, київські дружини, артилерійський дивізіон, дві сотні кубанських козаків, яких народ вітав з надзвичайною радістю, далі перший запасний український полк, понтонери, зустрінуті гучним «Слава!», полк полуботківців, бойовий курінь українських соціалістів-революціонерів, київське «Вільне козацтво»(бувша красна гвардія)».

Генеральний секретар Петлюра вітав всіх окликом «Слава!», а народ повторяв цей оклик.

О 4-й годині парад закінчився, але ще довго неслися звуки «Слава!», якими проводив народ українське військо по головних вулицях.

Народна воля, 1917, 10 листопада. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 57

Звернення С.В.Петлюри до воїнів-українців із закликом підтримати формування нового центрального уряду, правомочного почати переговори про перемир'я.

11 листопада 1917 р.

11 листопада було передано по безперервному дротові, а також і по радіотелеграфу в ставку Верховного головнокомандуючого, по всіх штабах фронтів, армій, корпусів і дивізій слідує телеграму: Заклик до всіх українців по фронтах правительства Української Республіки.

Сформовано правительство Української Республіки – Генеральний секретаріат. Нове правительство стоїть на сторожі порядку в краї в здобутків революції.

Заклику до війська народних комісарів Петрограда в особі Леніна і інших як правительства, якого не визнала більшість людності, не треба слухатись. Генеральний секретаріат Української Республіки веде переговори з загальноармійським комітетом і областями Росії про сформування центрального правительства з представників національностей і центральної революційної демократії, котра одна тільки може бути правомочною, щоб почати переговори про перемир'я. Всякі інші переговори принесуть нещастя, відкриють фронт для супротивника і призведуть до розшматування української землі.

Як генеральний секретар по справах військових Української Республіки, звертаюсь, уповноважений українським правительством, до всіх українців на фронті з проханням і приказом твердо стояти в цей небезпечний час на сторожі фронту і порядку, в частях спиняючи всі спроби самовільних вчинків, не допускати братання і перемир'я.

В вірю, що в цей час всі українські частини пособлять правительству Української Республіки виповнити свій обов'язок перед рідним краєм і недопустить до розгрому її супротивником.

Генеральний секретаріат вживає всіх заходів до того, щоб переговори про перемир'я було почато правомочним центральним правительством, в склад якого ввійдуть представники Центральної ради і інших народів та областей.

Генеральний секретар військових справ Української Республіки Петлюра.
Нова рада, 1917, 14 листопада. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 58

Відозва земельного секретарства стосовно власності на землю в Україні.
14 листопада 1917 р.

Волею революційного народу обрана Українська Центральна рада порішила, а Універсалом від 7 листопада 1917 р. й оголосила, що однині в нашій країні, в нашій Народній Українській Республіці, право власності касується. Касується то право власності на землі сільськогосподарського значення, як поміщицькі, так само і на інші землі нетрудових хозяйств: духовенства, купецтва, міщан і других власників. Касується власність на нетрудові землі, себто такі, на яких хазяїн сам своїми руками і руками своєї сім'ї, хоч би й з допомогою машин, не працює (не в силах обробити, а мусить держати постійних робітників). Землевласників же, котрі мають площу землі в розмірах трудового господарства, що мають трудові землі, скажемо, менш як 50 десятин, Універсал не зачіпає. Така трудова власність по Універсалу не скасована, а остається собі як і досі була. Справа з такою власністю буде розглянута на Установчих зборах. Опріч цього касується право власності на землі удільні, монастирські, кабінетські та церковні.

Визнавши, що землі ті, є власністю всього трудового народу, Центральна рада доручила генеральному секретареві земельних справ негайно виробити тимчасовий законопроект, як земельним комітетам порядкувати тими землями. Виконуючи це доручення, Секретаріат розробляє і незабаром внесе в Центральну раду законопроект, в якому буде встановлено:

- а) категорії земель, на які скасовується право власності і які підлягають передачі в розпорядження земельних комітетів;
- б) порядок передачі тих земель;
- в) категорії населення, яке одержить цю землю у користування і на яких основах.

А тим часом через те, що всі нетрудові хазяйства оповіщені тепер власністю всього трудового народу, кличемо населення під страхом тяжкої кари:

- а) не руйнувати цього народного добра а зберігати його як своє;
- б) не захоплювати самочинно земель та реманенту, бо самоправством можна не найти, а погубити землю і волю.

Безземельні та малоземельні нехай звертаються до волосних та повітових земельних комітетів і ті комітети візьмуть на увагу їх потреби. Вслід за цим циркуляром видається закон, котрий і встановить порядок такої передачі земель.

Земельним комітетам доручається негайно:

- а) переписати в маєтках, котрі одбираються, робочу худобу, реманент та господарські будівлі;

б) взяти під охорону весь маєток (окрім домового та усадебного господарства), взяти під охорону і пильнувати, аби цей маєток не обезцінювався, щоб на той рік був забезпечений звичайний урожай.

При проведенні закону про землю, Секретарство подбає про служащих цих маєтків, щоб вони не осталися без заробітку, буде оберігати їхні інтереси, як і взагалі інтереси всього трудящого люду. Секретарство закликає тих служащих зберігати маєтки, де вони працюють, і виконувати всі свої обов'язки совісно.

Деякі хазяйства мають велике значення для всього нашого краю, як от господарства селекційні, що заготовляють добрий посівний матеріал, кінські заводи, розплідники племінної худоби тощо; такі господарства Секретарство візьме в свої руки або доручить їх громадським організаціям. Кличемо берегти їх як добро всенародне.

Українські ж Установчі збори зберуться 9 січня 1918 р. в Києві, установлять постійний закон про перехід нетрудових господарств до рук всього трудового народу.

Отже, кличемо український трудовий люд не чинити розрухів, погромів, бешкету та безглуздя і тим не мішати нашій роботі. Залишайтеся спокійними, тоді ми зможемо спокійно робити і твердою рукою чим швидше провести тебе на обітовану землю.

Товариш генерального секретаря земельних справ

Мартос

Директор відділу сучасних земельних справ

О.Мацюк

Діловод канцелярії Земельного департаменту

О.Чубан

Народна воля, 1917, 16 листопада. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 59

Витяг з повідомлення про масове захоплення та розподіл селянами Волинської губернії поміщицьких земель

15 листопада 1917 р.

Как видно из полученных губернским комиссаром донесений, аграрное движение на Волыни за истекшую неделю усилилось.

Со всех мест губернии идут тревожные сведения о захватах целых имений, экономий, фольварков, мельниц, живого и мертвого инвентаря. Повсюду почти производится рубка казенных и частновладельческих лесов.

В некоторых уездах (Старо-Константиновском, Изяславском, Новоград-Волынском, Житомирском) идет раздел земли.

Трудовая Волынь, 1917, 15 листопада, № 191. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 60

Роз'яснення Генерального секретаріату щодо земельного питання, оприлюдненого в третьому Універсалі Української Центральної ради

16 листопада 1917 р.

До Генерального секретаріату надходять запитання про те, як треба розуміти ті чи інші думки останнього Універсалу Української Центральної ради. Особливо численні прохання про пояснення деяких думок Універсалу про земельну справу. Генеральний секретаріат, щоб не було допущено неточного тлумачення, вважає конечно потрібним дати пояснення насамперед про цю справу, найбільш інтересну для людності.

У справі земельній, як в інших, Універсал тільки проголошує загальні підвалини, що повинні лягти в основу відповідних законів, які Центральна рада доручила Генеральному секретаріатові виробити в порядку негайності. Такими загальними підвалинами, зазначеними в Універсалі в справі земельній, є скасування

права власності на згадані в Універсалі землі та перехід тих земель до трудового народу без викупу.

Щодо скасування права власності на ці землі, то його треба розуміти так, що право власності переходить до народу Української Республіки, а значить від дня оголошення Універсалу дотеперішнім власникам забороняється землю продавати, купувати, заставляти, дарувати чи передавати кому-небудь у власність якими-будь способами, бо ці землі Українська Центральна рада вважає власністю не окремих осіб чи установ, а всього народу, причому це скасування власності, як і весь земельний лад на Україні, мають підтвердити і остаточно встановити Українські Установчі збори.

До Установчих же зборів ці землі передаються в завідування вибраних народом земельних комітетів, які і будуть порядкувати ними, як то зазначено в Універсалі, на основі соціального закону, що Генеральний секретаріат земельних справ має негайно виробити, а Центральна рада розглянути і затвердити.

Через те, оберігаючи все народне хазяйство: машини, ліси, будинки, коней, худобу і інше, дбаючи про порядок на Україні, Універсал не дозволяє ніяких самовільних захоплень землі і всякого добра, порубок лісів тощо, бо такі захоплення і порубки неминуче зруйнують відтепер вже народне багатство та викличуть розрухи і в краю і серед селянства.

Разом з тим Генеральний секретаріат має на оці подбати про забезпечення інтересів служащих і робочих, що працюють по економіях і підприємствах сільськогосподарського характеру.

Так само щодо оплати боргів, які лежать на землі та сільськогосподарських маєтках, а також питання про форму і розмір громадської допомоги тим, хто несе тяжкі втрати через земельну реформу; все це має бути розглянуто і вирішено на Установчих зборах, через те в Універсалі нічого про це й не говориться.

Цілком виразно в Універсалі зазначено, що право власності скасовується тільки на землі нетрудових господарств, тому всі землі трудових господарств, які б вони не були; чи то селянські, чи козачі (на Чернігівщині і Полтавщині), чи які інші, остаються у власності теперішніх хазяїв.

Так само виразно зазначено в Універсалі, що право власності касується на землі сільськогосподарського значення.

Отже, право власності на землі, які належали містам, містечкам і селам або знаходяться під дачами, садибами, огородами, садами, під спробними полями і станціями, а також під копальнями, каменоломнями, заводами, фабриками і таке інше – Універсалом не касується.

За лісами Генеральний секретаріат визнає особливе значення і в скорому часі будуть видані тимчасові постанови про розпорядження цим народним добом до того часу, поки питання про них буде остаточно розв'язано Установчими зборами. Тепер же рубати ліси без дозволу повітових земельних комітетів ніхто не має права.

Взагалі Універсал не тільки не дає права самовільно розпоряджатись землями або сільськогосподарським реманентом, кіньми, скотом і т. ін., а признаючи його добром всенародним, передає все під догляд і в розпорядження повітових та губернських земельних комітетів при допомозі комітетів волосних.

Підписали; голова Генерального секретаріату	В. Винниченко
За генерального секретаря у справах земельних	Б. Мартос
Ствердив: генеральний писар	О. Лотоцький

Нова рада. 1917, 16 листопада. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 61

Розпорядження Генерального секретаріату губернським комісарам стосовно органів влади на місцях.

16 листопада 1917 р.

Влада комісарів

В. Винниченко розіслав губернським комісарам таку телеграму:

«Доручаю повідомити всі громадські і правительственні установи, що губернські та повітові комісари, а також їхні помічники є одніні органами влади Генерального секретаріату і як такі повинні лишити на своїх місцях. Ніхто, крім Генерального секретаріату, не має права усувати комісарів та їхніх помічників з посад».

Нова рада. 1917, 16 листопада. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 62

Резолюція загальних зборів гвардії Волинського полку щодо підтримки дій Петроградської ради і рішень II Всеросійського з'їзду Рад про передачу всієї влади в руки Рад.

18 листопада 1917 р.

Общее собрание гвардии Волынского действующего полка 2 ноября, после доклада делегации из 9 человек, от всего резервного полка, о совершившемся государственном перевороте, постановило:

1) Приветствовать действия Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов и ими созданный Военно-Революционный комитет, выразить полную солидарность с Петроградским гарнизоном и рабочими, обещая всяческую помощь и поддержку Военно-Революционному комитету Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов.

2) Приветствовать Всероссийский съезд рабочих и солдатских депутатов и требовать передачи всей власти всюду в руки Советов.

3) Требовать переизбрания всех комитетов, не выражающих требований и настроения всех солдат.

4) Послать в Петроград делегацию из 10 человек для точного осведомления о совершившемся государственном перевороте.

Известия армейского комитета VII армии, 1917, 18 листопада, №150. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 63

Витяг з рапорту командуючого XI армією командуючому Південно-Західним фронтом щодо необхідності проведення перемовин з німцями стосовно перемир'я між воюючими сторонами

18 листопада 1917 р.

«... Если переговоры не будут начаты фронтом, то во вверенной мне армии, надо полагать, поведет их временный ВРК, который, предварительно даже не уведомив меня, уже издал приказ о прекращении военных действий на фронте армии и о начатии им переговоров, и задержался с последними только ввиду телеграммы Криленко о согласовании всех переговоров и ввиду постановления фронтового съезда.

Голуб П. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов (март 1917-февраль 1918 года). – Киев: 1958, с.208

Документ № 64

Заклик відділу охорони пам'яток старовини і мистецтва генерального секретаріату народної освіти до громадян УНР щодо збереження культурних цінностей

19 листопада 1917 р.

До громадян Української Народної Республіки!

Маючи на увазі, що розрухи на Україні все збільшуються, відділ охорони пам'яток старовини і мистецтва (искусства) Секретаріат народної освіти звертається до всіх культурних громадян з-поміж солдатів, селян, духовенства, сільської інтелігенції, до всіх, хто відчуває тісний зв'язок з рідною країною, з гарячим закликком – шанувати рідну країну і не допускати загибелі нашого добра; не псувати і не нищити пам'яток старовини, не допускати до грабунку і розгрому панських дворів та будинків, де часто переховуються дуже цінні старі папери, книги, картини, старі меблі, вжити всіх засобів, щоб зберегти усе це і передати до музеїв, де вони стануть у великій пригоді і для нашої освіти, для науки й культури, де будуть служити не для одної людини або родини, а для всього народу.

Голова відділу

М. Біляшівський

Робітнича газета. 1917, 19 листопада. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 65

Протокол допиту генерал-майора Савицького, колишнього начальника гарнізону м. Старокостянтинова, стосовно ситуації у солдатському середовищі восени 1917 року.

19 листопада 1917 р.

19 ноября 1917 года в Староконстантинове мною опрошен был Генерал-майор Савицкий как бывший Начальник Гарнизона г. Староконстантинова в период содержания солдата Клечкианца на Гарнизонной Гауптвахте.

Генерал-майор Савицкий показал:

В конце августа с.г. я был назначен Начальником Гарнизона. В это время только что были заключены под стражу те солдаты, которые считались арестованными и помещались в здании тюрьмы, но никем не окарауливались и свободно шатались по городу. Я застал их уже окарауливаемыми. Их было в двух арестных помещениях свыше трехсот человек. Фамилий я их не знаю и списков не проверял, так как этим ведал Комендант Подполковник Беганский. Когда я осмотрел арестные помещения, то увидел, что арестованные сордержатся в антигигиенических условиях; почему и попросил у Командующего Армией – аванс на упорядочение помещений и условий содержания арестованных (См. Доклад № 35 Дело Нач. Гарниз. № 1).

Пока не было известий о выступлении Ген. Корнилова, арестованные себя вели чинно, но как только стало известно, что дело Корнилова провалилось в тюремном помещении начались волнения на тему, что все арестованы «корниловскими» генералами, а потому должны быть немедленно освобождены. Караул проникся теми же взглядами и без всякого сомнения начал «увольнять» арестованных в город. За мою бытность было два побега но в общем побегов не было, так как арестованным жилось хорошо: сыты, обуты, одеты, и свободны решительно от всех работ. Даже варить для себя не хотели: «Кто нас посадил – тот пускай и варит». Не имея возможности успокоить разужданную толпу, враждебно настроенную против всех генералов вообще, в том числе и против меня, я обратился за содействием к Командиру А.М. Чекотиле письмами №31 и 102, прося принять меры к обузданию разболтавшихся солдат. Чекотило снесся з Армейским комитетом, который и командировал штабс-капитана Белика, которому я и разрешил посещать гауптвахту. Он внес некоторое успокоение. Относительно солдата Чупилки решительно ничего не знаю, и никаких ему разрешений на посещение гауптвахты я не давал. Солдата Клечкианца не знаю и о подробностях содержания его в тюрьме мне ничего не известно. Когда я посещал гауптвахту, то постоянно получал заявления о том, что им не предъявлено обвинение. На проверку в большинстве случаев оказывалось, что солдаты слово «обвинение» понимали, как приговор о вине. Поэтому в конце концов заявляли: «какое же это обвинение, коли еще суда не было. – это сговор начальства, а не обвинение». Письма мои №31 и 102

находятся в делах Начальника Гарнизона. В делах Коменданта города находятся мои распоряжения относительно упорядочения несения караульной службы.

Генерал-майор

Савицкий

Держархив Хмельницкой области, ф. 283, оп. 1, спр. 1, арк. 2. Машинопис.

Оригінал.

Документ № 66

Відомості про неправильне утримання арештованих солдатів гарнізону м. Старокостянтинова на гауптвахті.

22 листопада 1917 р.

1917 года ноября 22 дня в г. Староконстантинов. Товарищ Полевого Военного Прокурора Армій Юго-Западного фронта подполковник Евгений Иванович Лючинский, 35 лет, вероисповедания православного, по требованию производящего дознание подполковника Михайлова даю свое показание по делу о неправильном содержании арестованных и освобождении из под ареста Клечкианца.

На гауптвахте в г. Староконстантинов в начале сентября содержалось около 350-400 человек, арестованных еще в июле месяце. Из них очень немногие содержались под стражею по постановлению судебных властей, большинство же, свыше 200 человек – были задержаны внесудебным порядком, им не только не было предъявлено обвинение, но у многих не производилось даже дознание. Все незаконно арестованные содержались вместе с подследственными и вряд ли у коменданта были сведения, кто подследственный, а кто арестован зря. Такое беззаконие вызвало реакцию со стороны арестованных и сочувствие со стороны окарауливающих их солдат. Арестованные пользуясь снисхождением караула ходили свободно по городу. Являлись в армейский комитет и в совет солдатских депутатов Староконстантинова с жалобами на неправильное содержание их под арестом.

Такой порядок установился во всем районе XI армии в Дубно и в Новоград-Волынске в июле и августе месяцах. До 5 сентября – дня расформирования соединенного суда корпусов XI армии, надзор за правильностью содержания арестованных лежал на обязанности Военного Прокурора сего суда полковника, но как он осуществлял этот надзор в июле и августе месяцах, почему не освобождал незаконно содержащихся под стражею и считал ли он допустимым свободное разгуливание арестованных по городу, мне не известно. Отсутствие решительности в деле содержания арестованных и жалобы их вызвали вмешательство выборных воинских организаций, и ко мне явился комиссар и представители армкома и совдепа с просьбой проверить правильность содержания под стражей солдат.

С такой же просьбой обратился ко мне и бывший начальник штаба Генерал-майор Герца при вступлении моем в должность товарища Прокурора 24 августа с.г. Я затребовал список арестованных и сведения по ним. Очень часто ко мне в Управление приходили арестованные с просьбами об освобождении, или по крайней мере дать им объяснение, за что они заключены под стражу.

В первых числах сентября командующий армией по моему докладу, а затем и мною самим было освобождено из Староконстантиновской гауптвахты свыше 200 солдат и из Новоград-Волынской – около 40 человек. После этого начались переговоры с Комиссаром и начальником гарнизона о введении на гауптвахте законного режима и решено было содержать арестованных по правилам устава гарнизонной службы. Узнав об этом, арестованные объявили, что они не подчиняются новому режиму и начнут голодовку. Начальник гарнизона запросил Комиссара можно ли употребить вооруженную силу для воспрепятствования свободного выхода арестованных из тюрьмы, но до настоящего времени ответа не получил, и порядки, укоренившиеся в июле и августе месяце, до сих пор не изжились.

Вместе с другими солдатами мною был ошибочно освобожден шофер Клечкианц, содержащийся под арестом по постановлению военного следователя штаба XI армии; о чем у меня не было сведений. Копии постановления о задержании Клечкинца я не требовал от Коменданта так как, получив при надписи от 2 сентября за № 165 списки арестованных с уведомлением, что больше сведений нет, имел основание предполагать, что таковой копии у коменданта не имеется.

К своему показанию предлагаю копию надписи коменданта за № 165.

О том, что Клечкианц арестован вторично по моему требованию от 10 октября мне было сообщено по телефону 18 октября вечером.

Подполковник

Мошинский

Держархів Хмельницької області, ф. 283, оп. 1, спр. 1, арк. 5-6зв. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 67

Інструкція комісарам Генерального секретаріату в справі переговорів по перемир'ю на Південно-Західному та Румунському фронтах.

22 листопада 1917 р.

1. Комісари повинні в своїй діяльності керуватися постановами Центральної ради і Генерального секретаріату і працювати надалі в тісному контакті з цими вищими органами Української Народної Республіки.

2. Тимчасове перемир'я має переводитися в напрямку досягнення загальноєвропейського демократичного миру.

3. Умови, вироблені для перемир'я на Західному фронті, можуть лягти в основу договору, але потребують обов'язкових корективів в пунктах 9 і 15 (див. нижче).

4. Твердо поставити питання про переміщення військових українських частин з заміною їх іншими.

5. Для спостереження за дійсним переведенням умов перемир'я при штабах фронту повинні бути представники сторін.

6. Демобілізація принципіально цілком недопустима (цього питання самим зовсім не піднімати).

7. Запропонувати випустити заложників, яких свій час захопив, головним чином в Галичині, старий уряд. Справа торкається притому также тих з них, які мають більш ніж 50 років або суть священниками. В обмін на цих заложників пропонувати випустити декого з задержаних підданців Росії.

В усякому ж разі розглядати галицьких заложників як мешканців близької нам країни, в судьбі котрої ми зацікавлені.

8. Обмін воєнно-полонених є цілком небажаний.

Всяка торгівля між солдатами австро-німецькими і російськими недопустима.

ЦДАВО України, ф.1063, оп. 3, спр. 1, арк. 16. Машинопис. Оригінал.

Документ № 68

Витяг з повідомлення про анархію в Старокостянтинівському повіті.

25 листопада 1917 р.

В Волынской губернской комиссариат все продолжают поступать тревожные сведения о состоянии Староконстантиновского уезда.

Большевитские лозунги находят благоприятную почву среди солдат и темных сил.

Анархия в уезде все более увеличивается. Староконстантиновский уездный комиссар телеграфирует губернскому:

«В уезде анархія, требуются самые энергичные и экстренные меры, прошу ходатайствовать о формировании украинского отряда из нескольких тысяч человек для охраны уезда...».

Трудовая Волянь, 1917, 11 листопада, № 188. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 69

Витяг з опису терешківського маєтку графа В.І.Грохольського.
25 листопада 1917 р.

Опись

Терешковского имения при с.с. Терешках, Мончинцах, и Малинках земледельца Графа В.И. Грохольского состоящего Волынской Губернии Старо-Константиновского уезда, Корчевской волости заключающаго в себе:

пахатной – 1865 дес., усадебной – 79 дес., леса – 408 дес., сенокоса – 210 дес., под прудами – 113 дес., неудобной – 36 дес., а всего земли – 2711 дес.

Разстояіе от железной дороги – 18 верст, от почтовой станціи - 10 верст, от телеграфной станціи – 10 верст.

Качество почвы – чернозем и суглинистый чернозем

ЦДІАК України, ф.239, оп. 1, спр. 80, арк 4. Машинопис. Копія.

Документ № 70

Декрет про землю, прийнятий другим Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів.

25 листопада 1917 р.

Декрет о земле

второго всеросійского създа советов рабочих и солдатских депутатов

1) Помещичья собственность на землю отменяется без всякого выкупа.
2) Помещичьи имения, равно как все земли удельные, монастырские, церковные со всем их живым и мертвым инвентарем, усадебными постройками и всеми принадлежностями переходят в распоряжение волостных земельных комитетов и уездных Советов крестьянских депутатов, впредь до Учредительного собрания.

3) Какая бы то нибыла порча конфискуемого имущества, принадлежащего отныне всему народу, объявляется тяжким преступлением, карающим революционным судом. Уездные советы крестьянских депутатов принимают все необходимые меры для соблюдения строжайшего порядка при конфискации имений, для определения того, до какого размера участи и какие именно подлежат конфискации, для составления точной описи всего конфискуемого имущества и для сторожевой революционной охраны всего переходящего народу хозяйства на земле, со всеми постройками, орудиями, скотом, запасами продуктов и проч.

4) Для руководства по осуществлению великих земельных преобразований впредь до окончательного их решения Учредительным собранием, должен повсюду служить следующий крестьянский наказ, составленный на основании 242 местных крестьянских наказов редакцией «Известий Всероссийского совета крестьянских депутатов» и опубликованный в номере 88 этих «Известий» (Петроград, №88, 19 августа 1917 г.).

5) Земли рядовых крестьян и рядовых казаков не конфискуются.

Крестьянский наказ о земле

Вопрос о земле, во всем его объеме, может быть разрешен только всенародным Учредительным собранием.

Самое справедливое разрешение крестьянского вопроса должно быть таково:

1) Право частной собственности на землю отменяется навсегда: земля не может быть ни продаваема, ни покупаема, ни сдаваемая в аренду либо в залог, ни какими либо другими способами отчуждена..

Вся земля; государственная, удельная, кабинетская, монастырская, церковная, посессионная, майоратная, частновладельческая, общественная, крестьянская и т.д. отчуждается безвозмездно, обращается в всенародное достояние и переходит в пользование всех трудящихся на ней.

За пострадавшими от имущественного переворота признается лишь право на общественную поддержку на время, необходимое приспособления к новым условиям существования.

2) Все недра земли: руда, нефть, соль и т.д., а также леса и воды, имеющие общегосударственное значение, переходят в исключительное пользование государства. Все мелкие реки, озера, леса и проч. Переходят в пользование общин при условии заведывания ими местными органами самоуправления.

3) Земельные участки с высококультурными хозяйствами: сады, плантации, рассадники, питомники оранжереи и проч. Не подлежат разделу, а превращаются в показательные и передаются в исключительное пользование государства или общин, в зависимости от размера и значения их.

Неудобная городская и сельская земля с домашними садами и огородами остается в пользовании настоящих владельцев, причем размер самих участков и высота налога за пользование ими определяется законодательным порядком.

4) Конские заводы, казенные и частные племенные скотоводства и овощеводства конфискуются, обращаются во всенародное достояние и переходят либо в исключительное пользование государства, либо общины, в зависимости от величины и значения их.

Вопрос о выкупе подлежит рассмотрению Учредительного собрания.

5) Весь хозяйственный инвентарь конфискованных земель, живой и мертвый, переходит в исключительное пользование государства или общины, в зависимости от величины и значения их без выкупа

Конфискация инвентаря не касается малоземельных крестьян.

6) Право пользования землею получают все граждане (без различия пола) Российского государства, желающие обрабатывать ее своим трудом, при помощи своей семьи или в товариществе, и только до той поры, пока они в силах ее обрабатывать. Наемный труд не допускается.

При случайном бессилии какого-либо члена сельского общества в продолжении 2-х лет, сельское общество обязуется, до восстановления его трудоспособности на этот срок, придти к нему на помощь путем общественной обработки земли.

Земледельцы, вследствие старости или инвалидности, утратившие навсегда возможность лично обрабатывать землю, теряют право на пользование ею, но взамен того получают от государства пенсионное обеспечение.

7) Землепользование должно быть уравнительным, т.е. земля распределяется между трудящимися, смотря по местным условиям, по трудовой или потребительской норме.

Формы пользования землею должны быть совершенно свободны, подворная, хуторская, общинная, артельная, как решено будет в отдельных селениях и поселках.

8) Вся земля после отчуждения поступает в общенародный земельный фонд. Распределением ее между трудящимися заведуют местные и центральные самоуправления, начиная от демократически организованных безсословных сельских и городских общин и кончая центральными и областными учреждениями.

Земельный фонд подвергается периодическим переделам в зависимости от прироста населения и поднятия производительности и культуры сельского хозяйства.

При изменении границ наделов первоначальное ядро надела должно оставаться неприкосновенным.

Земля выбывающих членов поступает обратно в земельный фонд, причем преимущественное право на получение участков выбывших членов получают близкие родственники их и лица по указанию выбывших.

Вложенная в землю стоимость удобрения и мелиорации (коренное улучшение) поскольку они не использованы при сдаче надела обратно в земельный фонд, должна быть оплачена.

Если в отдельных местностях наличный земельный фонд окажется недостаточным для удовлетворения всего местного населения, то избыток населения подлежит переселению.

Организацию переселения, равно как и расходы по переселению и снабжению инвентарем и проч., должно взять на себя государство.

Переселение производится в следующем порядке: желающие безземельные крестьяне, затем порочные члены общины, дезертиры и проч. и, наконец по требию, либо по согласию».

Все содержащееся в этом наказе, как выражение безусловной воли огромного большинства сознательных крестьян всей России, объявляется временным законом, который впредь до Учредительного собрания проводится в жизнь по возможности немедленно, а в известных своих частях с той необходимой постепенностью, которая должна определяться уездными Советами крестьянских депутатов.

Председатель Совета Народных Комиссаров Владимир Ульянов-Ленин
26 октября 1917 г.

«Известия ЦИК», 1917 г. 28 жовтня, №209. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 71

Закон про виключне право Центральної ради видавати законодавчі акти УНР.

25 листопада 1917 р.

I.

До сформування Федеративної Російської Республіки і утворення її конституції виключне і неподільне право видавати закони для Української Народної Республіки належить Українській Центральній раді.

II.

1. Всі закони і постанови які мали силу на території Української Народної Республіки до 27 жовтня 1917 року, оскільки вони не змінені і не скасовані Універсалами, законами і постановами Української Центральної ради, мають силу і надалі як закони і постанови Української Народної Республіки.

2. Право видавати розпорядження в обсягу урядування на основі законів належить Генеральним секретарям Української Народної Республіки.

Для видання таких розпоряджень зостаються в силі розпорядження російського правительства, які були видані до 27 жовтня 1917 р., оскільки вони вже не змінені, або не скасовані Українською Центральною радою та Генеральним секретаріатом.

III.

1. До прийдучих змін законодавчим порядком полишаються в силі і всі державні уряди і установи, які зоставалися на території Української Народної Республіки по день 7 листопада 1917 р. з дотеперішнім їх ділокругом, урядження і штампами як уряди і установи Української Народної Республіки.

2. Це положення тим часом, до погодження з іншими частинами Російської Федерації, має стійність і до урядів і установ, які обіймають тільки часті території Української Народної Республіки, і тільки в тій мірі, в якій їх діяльність поширюється на українську територію.

3. Всі особи, які займали посади державної служби по день 7 листопада 1917 р. на території Української Народної Республіки чи то за призначенням

російського правительства, чи то за обранням органми самоврядування зостаються на своїх урядах без особливих прохань чи заяв.

З оригіналом згідно:

Заст. Голови Української Центральної ради

Секретар

Ствердив: за Генерального писаря України

М. Шраг

А. Постолювський

І. Мірний

Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки. 1917, 1 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 72

Постанова Центральної ради про терміни підготовки та проведення виборів до Українських Установчих зборів.

25 листопада 1917 р.

1. Складання списків

1 грудня – день початку складання виборчих списків (стаття 26 Закону про вибори до Установчих зборів; Інструкція ст. 36).

10 грудня – перше оголошення виборчих списків (ст. 30).

14 грудня – останній строк подачі заяв новоприбувших на внесення їх у виборчий список (ст. 28).

18 грудня – строк оголошення додаткового списку (ст. 35).

19 грудня – останній строк для подачі скарг на неповність і помилки виборчих списків (ст. 31: 36).

27 грудня – друге оголошення уже виправлених списків (ст. 40).

2. Кандидатські списки

10 грудня – перший день подачі кандидатських списків (ст. 83 Інструкції).

13 грудня – останній день подачі кандидатських списків (ст. 42).

15 грудня – останній день подачі заяв про полагодження кандидатських списків.

17 грудня – день оголошення кандидатських списків (ст. 51).

24 грудня – останній день подачі заяв про поєднання кандидатських списків (ст. 53).

26 грудня – день оголошення про поєднання списків (ст. 54).

3. Дні виборів

27 грудня – Для села од 8 год. ранку до 8 год. вечора. Для города од 9 год. ранку до 9 год. вечора.

28 грудня – Для села од 8 год. ранку до 8 год. вечора. Для города од 9 год. ранку до 9 год. вечора.

29 грудня – Для села од 8 год. ранку до 2 год. дня. Для города од 7 год. ранку до 2 год. дня.

З оригіналом протоколу згідно:

Тов. голови Української Центральної ради

Секретар Української Центральної ради

Ствердив в.о. генерального писаря

А. Ніковський

А. Постолювський

І. Мірний

Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки. 1917, 21 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 73

Протокол Кузьминської дільничної комісії по виборах в Установчі збори.

28 листопада 1917 р.

4-й избирательный участок

1917 г.

м.Кузьмин 28 ноября

Председатель комиссии	Юлиан Красутский
Секретарь комиссии	Никифор Антонец
Члены комиссии	Федор Немец Николай Лаврик Федор Башмак

1014 избирателей

Приняли участие в голосовании 878

По спискам: №1	-	2 голоса
№2	-	122 голоса
№3	-	0
№4	-	4 голоса
№5	-	2 голоса
№6	-	3 голоса
№7	-	0
№8	-	29 голосов
№9	-	0
№10	-	0
№11	-	544 голоса
№12	-	179 голосов
№13	-	2 голоса

Держархів Житомирської області, ф. Р-2149 оп. 1, спр.17, арк. 32-33
Машинопис. Оригінал.

Документ № 74

Протокол Кульчинецької дільничної комісії по виборах в Установчі збори.

28 листопада 1917 р.

1-й избирательный участок
м.Кульчины 26- 28 ноября 1917 г.

Председатель комиссии	Иван Микульский
Секретарь комиссии	Виктор Маркевич
Члены комиссии	Григорий Мельник Эдуард Пихта Дувид Рехман

Избирателей	1281
Подано голосов	1092

По спискам отданы голоса

№1	-	0
№2	-	640
№3	-	0
№4	-	52
№5	-	16
№6	-	0
№7	-	0
№8	-	0
№9	-	0
№10	-	1
№11	-	133
№12	-	248

№13 - 0

Держархів Житомирської області, ф. Р-2149 оп. 1, спр.17, арк. 6-7
Машинопис. Оригінал.

Документ № 75

Протокол Лагодинецької виборчої комісії по виборах до Установчих зборів.

28 листопада 1917 р.

3-й избирательный участок
с. Лагодинцы 28 ноября 1917 г.

442 Избирателя
Голосовало 420

Отдано голосов			
Список	№1	-	2
	№2	-	0
	№3	-	0
	№4	-	6
	№5		2
	№6	-	12
	№7	-	0
	№8	-	0
	№9	-	0
	№10	-	0
	№11	-	10
	№12	-	388
	№13	-	0

Держархів Житомирської області, ф. Р-2149 оп. 1, спр.17, арк. 24-25
Машинопис. Оригінал.

Документ № 76

Протокол Кульчинківської виборчої комісії по виборах до Установчих зборів.

28 листопада 1917 р.

2-й избирательный участок
с. Кульчинки 28 ноября 1917 г.

539 избирателей
Отдано голосов 457

Отдано голосов			
Список	№1	-	3
	№2	-	4
	№3	-	0
	№4	-	156
	№5		0
	№6	-	6
	№7	-	0
	№8	-	0
	№9	-	0
	№10	-	0
	№11	-	389
	№12	-	38
	№13	-	2

Держархів Житомирської області, ф. Р-2149 оп. 1, спр.17, арк. 14-15
Машинопис. Оригінал.

Документ № 77

Заява Генерального секретаріату про відношення до Ради народних комісарів Росії.

30 листопада 1917 р.

Від Генерального секретаріату Української Народної Республіки

Безвідповідальні люди які розуміють революцію як ламання всякого організованого життя, ведуть темну нечесну агітацію проти Центральної ради і Генерального секретаріату.

Головним аргументом цих людей серед широких неосвідомлених мас служить відношення Генерального секретаріату до козачого правительства.

Розпускаються чутки ніби Центральна рада веде таємні переговори з козаками проти народних комісарів.

Як доказ приводиться те, що Генеральний секретаріат дозволив вихід козачих військ на Дон і не допустив більшовицьких ешелонів для походу проти козаків. Генеральний секретаріат заявляє: ніяких таємних переговорів з козаками не ведеться. Ведуться з ними переговори про утворення центрального правительства всієї Російської Республіки. Але такі самі переговори ведуться з Народним советом в Петрограді, і з правительством Сибіру, і з правительством Кавказу, і з правительством других республік.

Генеральний секретаріат всім цим правительствам пропонує організувати Центральне правительство на таких умовах: щоб воно було однорідно-соціалістичне (від більшовиків до народних соціалістів) і федерального характеру, себто складене з представників крайових республік.

Тільки таке правительство, на думку Генерального секретаріату, може бути правомочним рішати питання державного життя всієї Росії і особливо таку велику справу, як встановлення миру.

Тільки таке правительство матиме силу і авторитет, бо спиратиметься на всі реальні сили демократії всіх соціалістичних напрямів і на всі народи Російської Республіки.

Генеральний секретаріат не визнає народних комісарів правительством всієї Росії, бо сила їх тільки серед певної частини великоруської демократії, народи ж Сибіру, Поволжя, Кавказу, Криму, Дону, України, Бесарабії, Білорусії не признають народних комісарів правительством Росії. Так само навіть не вся великоруська демократія признає їх правительством. Через те в інтересах всієї Російської Республіки, в інтересах селянства, робітництва і солдатства Росії, від імені і за кошти яких буде встановлюватися мир і будуть рішатися питання великої соціальної ваги, Генеральний секретаріат вважає неодкладним якомога швидше скласти Центральне правительство на вищезазначених основах.

Поки ж такого правительства немає Генеральний секретаріат не вважає можливим ставати на бік тої чи іншої області. І через те Генеральний секретаріат, признаючи право як за народними комісарами в Великоросії, так і за козаками на Донщині, на Кубані та по інших всіх землях порядкувати своїм життям, не вважав справедливим задержувати козачі військові частини на Україні, коли вони хотіли йти до свого краю. Так само Генеральний секретаріат вважає недопустимим затримувати і руські частини, коли вони виявляють бажання йти в Росію, як недопустимо те, що народні комісари задержують українські частини, не пропускаючи їх на Україну. Виходячи з цієї своєї основної позиції, Генеральний секретаріат не вважав можливим порушити свій нейтралітет в боротьбі великоруських більшовиків з донськими козаками і одмовився допомагати пропуском ешелонів на Дон. Разом з тим Генеральний секретаріат вважає необхідним заявити, що він перший вступився за

робітничі організації в Донській області, над якими з боку козачого правительства було вжито репресій. Головою Генерального секретаріату було виразно зазначено військовому правительству, що всякі утиски і обмеження повинні бути скасовані. І так само тепер Генеральний секретаріат стоїть на тому, що й раніше. В даний момент в Київ прибула делегація від юго-восточного союзу козаків і від Кубанського правительства в справі переговорів про утворення Центрального правительства. Генеральним секретаріатом офіційно заявлено делегації, що Генеральний секретаріат вважає можливим склад правительства тільки з соціалістичний, для успішності переговорів з козаками ставить першу умову: скасування «воєного положення» в Юго-Восточному союзі і усунення всяких репресій та обмежень над робітничими і демократичними організаціями.

Оце ті «таємні» переговори, які ведуться Генеральним секретаріатом з козаками. Тим паче, розуміється, Генеральний секретаріат не дозволить нікому на території Української Народної Республіки ніяких утисків над робітничими чи якими-небудь іншими організаціями. Генеральний секретаріат ставить собі метою організованими і мирними способами затвердити й зміцнити владу демократії на Україні. Генеральний секретаріат вживає всіх заходів, щоб всі соціальні реформи такої великої ваги, як наприклад, земельна реформа і військова, були переведені якнайшвидше, якнайповніше, але організовано і без того потрясіння, кровопролиття та анархії, якими означено ці самі реформи на території народних комісарів.

Генеральний секретаріат твердо і непохитно стоїть на тому, що вся влада повинна належати всьому народові, а не частинам його. І через те вважає, що влада на місцях повинна бути в руках вибраних всім народом вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням органів, а не групам людей, вибраних неправильно і випадково. Генеральний секретаріат вважає недопустимим утиски над свободою слова і через те не закриває ніяких газет, навіть тих, які клеветують на нього. Так само Генеральний секретаріат не допускав ніяких утисків, ні обмежень свободи зібрань, союзів, страйків, віри. І через те не може погодитись з тими утисками і терором, які вживаються правительством народних комісарів навіть над соціалістами, навіть над вибранцями селян і робітників. І Генеральний секретаріат заявляє: такої позиції він твердо буде держатися і далі. Але повинен додати: всякі спроби силою порушити той лад, який твориться організованою демократією України, він рішучо і так саме силою буде подавляти в корені. Доказом в тому є розброєння деяких військових частин, зроблене з 29 на 30 листопада. Сі частини з анархічних, недисциплінованих елементів, підбурені нечесною агітацією більшовиків, весь час погрожували розгромом Києва з тих тяжких орудій, які були в них. Приклад братовбивчої, кровопролитної війни в Петрограді, Москві та й у самому Києві, погрози віддати на розгром безвинне населення Києва примусили Генеральний секретаріат одібрати зброю у найбільш анархістичних частин і деякі з них навіть вислати за межі Української Народної Республіки. Під час розброєння українськими військовими частинами було випадково, без наказу Генерального секретаріату, затримано деяких членів воєнно-революційного комітету, але в сей же день випущено. Розброєння одбулось без пролиття каплі крові, але в той же час з боку розброєних було вбито одного українського козака-богданівця, і чотирьох поранено.

Не ховаючи ні одного свого кроку як в політичній внутрішній, так і в зовнішній діяльності, стоячи на позиціях соціалістичного правительства організованої демократії України, її селянства, робітництва, і солдатства, Генеральний секретаріат звертається до тої частини робітництва, яку введено в блуд нашими несовісними політичними противниками із застереженням: ворожнеча робітництва проти Центральної ради є ворожнеча проти українського селянства, яке по справедливості має найбільшу силу як в Раді, так і по всій Росії. Ворожнеча робітництва з селянством, города з селом є тільки на користь реакції, бо розбиває сили всієї революційної

демократії. Селянство українське, найбільш представлене в Раді, найбільше грабоване царизмом, найбільше скривджене до революції соціально, національно і політично, не допустить, щоб його відродження було знесено агітацією зійшлих з півночі Росії анархістичних елементів.

Центральна рада і Генеральний секретаріат як вищі органи влади українського селянства, робітництва і солдатства заявляють: мир всьому світові, земля трудовому народові, робітництву – економічні, соціальні реформи, всій людині – демократичні свободи, але у формах організованих, не тільки руйнувати, але й будувати, творити нове.

І цю позицію Генеральний секретаріат буде боронити всіма силами від всіх, хто б не захотів її зломити.

Підписали: голова Генерального секретаріату

В. Винниченко

За генерального писаря

І. Мірний

Робітнича газета. 1917, 5 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 78

Звернення Генерального Секретаріату УНР з роз'ясненням необхідності сплати податків.

1 грудня 1917 р.

Від Генерального Секретаріату Української Народної Республіки

Про виконання податків

Громадяне! Настав великий час, коли ми мусимо будувати самі своїми народніми силами державне життя рідного краю. Довго хазяйнували в ньому та заправляли всім громадським життям предводителі дворян, губернатори та інші царські чиновники. Тепер сам народ ставить з поміж себе своїх людей нате, щоб і закони видавати, і суд творити, і громадським життям заправляти.

Центральну раду та призначений нею Генеральний Секретаріат поставили з'їзди селянських, робітничих та військових депутатів.

Працю свою обранці виконують прилюдно, на очах у всіх, і за кожну свою подію відповідають перед громадянством.

Багато потреб державних у нашого краю.

Треба заводити лад, треба робітникам дати роботу, треба нагодувати та одягти наших синів і братів, які кілька літ одірвані від корисної праці і мусіли класти життя своє на оборону держави, треба допомогти їм вернутись до своїх родин, коли скінчиться ота нещасна і ненависна бійня народів, треба содержувати суд, треба проводити народню Освіту, треба перевести в життя земельну реформу, треба укладати такий державний лад, щоб робітник користувався здобутками своєї праці і велика нечислена сила ще других потреб стоїть перед державною українською владою, щоб задовільнити та поліпшити матеріальне і духовне дитя народу.

На все треба грошей і треба будувати школи, закладати та удержувати державні заводи, налагоджувати залізні дороги і т.п.

Громадяне! Генеральний Секретаріат закликає Вас виконати свій громадянський обов'язок і не задержувати виплати податків.

Хто ще зостається винен чи поземельні, чи земські, чи інші збори, повинен негайно їх заплатити. Пам'ятайте, що віднині сі гроші підуть на корисні народні цілі і на вдоволення потреб самого ж народу.

І друге пам'ятайте: той не годен мати земельне хазяйство, хто не хоче акуратно виплачувати податків з тої землі на державні та земські потреби.

1/ХІІ-1917 Р.

Голова Генерального Секретаріату

В. Винниченко

/підпис/

В.о. Генерального секретаря Фінансів

Вас. Мазуренко

/підпис/

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.9, арк. 123. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 79

Повідомлення про захоплення сільським земельним комітетом маєтку графа В. Грохольського в Старокостянтинівському повіті.

1 грудня 1917 р.

Губернському комиссару телеграфують, что сельскій комитет захватил имене графа В. Грохольського в Старокостянтинивском уезде.

Трудовая Волянь, 1917, 11 листопада, № 188. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 80

Циркуляр Генерального Секретарства внутрішніх справ Генерального Секретаріату України Волинському Губерніяльному Комісару про створення особливої комісії по охороні порядку в Україні

2 грудня 1917 р.

Циркулярно

Волинському Губерніяльному Комісару

П.п. Губерніяльним і Повітовим Комісарам

Згідно з постановою Генерального Секретаріату од 13 листопада с.р. при Генеральному Секретарстві Справ внутрішніх утворена особлива Комісія по охороні порядку в Україні, до якої треба звертатись по всіх справах, що торкаються охорони порядку та спокою на Україні.

Канцелярія Комісії міститься в будинку Генерального Секретаріату – Київ, Хрещатик 38, кімната № 34 – тамто що дня, крім свят, от 1 до 2 години дня дежурства членів Комісії.

Про це належить довести до відома громадян і всіх громадських установ.

Дійсний за справжнім підписом.

З підлинником вірно:

За Управителя Канцелярії

Волин. Губерн. Комісара

[підпис].

Вірно: Помічник Управителя

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.1, арк. 1.

Машинопис. Копія.

Документ № 81

Звернення Генерального секретаріату до воїнів-українців Південно-Західного та Румунського фронтів і тилу.

4 грудня 1917 р.

Від Генерального секретаріату Української Народної Республіки.

Петроградський уряд народних комісарів з кожним днем показує свою нездібність вести армію Російської Республіки до замирення й відбудови життя змучених народів Росії. Солдати в окопах і в тилу починають голодувати, одежі не стає, коні падають від браку провіанту.

Недотепними розпорядженнями так званих народних комісарів остаточно розстроєно дороги, і нема надії, що ставка Верховного головнокомандуючого зможе влаштувати справу підвозу хліба та фуражу. Від цього голодні та мерзнучі солдати примушені тікати геть зі своїх постів та відкривати фронт перед ворогом, який ще з нами не замирився.

Генеральний секретаріат як уряд Української Народної Республіки не може ставитись до цього байдуже і, з огляду на сказане вище, постановляє: об'єднати два фронти - Південно-Західний та Румунський, що знаходяться на території Української

Народної Республіки, в один Український фронт, залежний від Генерального секретаріату Української Народної Республіки.

Оповідючи про це все військо Українського фронту, Генеральний секретаріат заявляє, що з цього дня він бере справу перемир'я в свої руки і буде вести його найрішучішим способом, причому матиме на увазі інтереси трудящого люду, а також честь і достоїнство революційних армій – української та російської.

Приймаючи до уваги єдність фронту всієї Росії та потребу однакості в умовах перемир'я на всіх фронтах, Генеральний секретаріат уживатиме всіх заходів, аби в цій важній для Росії справі бути в контакті з ставкою Верховного головнокомандуючого як технічним центром цієї російської армії.

Однак Генеральний секретаріат вважає необхідним оповістити військо Українського фронту, що всякі розпорядження ставки Верховного головнокомандуючого матимуть силу лише при умові, коли вони перейдуть через Генеральний секретаріат Української Республіки.

Так само справу воєнного підвозу і харчування військ Українського фронту Генеральний секретаріат бере на себе і зробить усе можливе, аби хліборобна Україна збрала всі сили і забезпечила оборонців її всім потрібним для них – хлібом, одежею, фуражем для коней і т. ін.

У зв'язку з цим Генеральний секретаріат негайно приступає до впорядкування та по можливості відбудування розстроєних шляхів, а також для їх охорони. З цією метою вживаються надзвичайні та рішучі заходи, які повинні підвищити здібність провозу по українських залізничних дорогах, особливо тих, що обслуговують фронт.

Щоб досягти гідного революційних військ перемир'я, а також, щоб якнайшвидше встановити демократичний мир, потрібен порядок на фронті, котрий як усім відомо, недотепними розпорядками народних комісарів цілком зруйновано, від чого страждають найбільше солдати.

Генеральний секретаріат в найближчих днях видасть розпорядок про реорганізацію армії на нових демократичних принципах, які мають на меті завести серед усіх військових чинів, що несуть тяжку службу оборони своєї землі. До видання ж розпорядку, негайно після оголошення цього для координації роботи командного складу з виборними організаціями повинні бути утворені комісаріати з представників національних та обласних військ. Воєнно-революційні комітети мусять негайно передавати цим комісаріатам усі свої уповноваження. Одночасно з цим тиллові частини повинні перейняти свідомість, що порядок на фронті можна підтримати тільки при якнайбільш строгім пильнуванні також порядку в тилу. Тил мусить бути підпорою тим, хто несе усі тяготи фронту. Тим часом ця підпора розхитується всілякими темними силами, безвідповідальними елементами, чим фронт ставиться в ще тяжче становище і погіршуються засоби підвозу провіанту, і розкрадається сам провіант. Генеральний секретаріат найрішучішим способом боротиметься з усякою анархією, бешкетами і не допустить, щоб товариші наші, які стоять на фронті та грудьми своїми оберігають його, терпіли шкоду від людей, що загубили всяке товариське почуття та свідомість відповідальності перед революцією.

Мир повинен бути встановлений негайно.

Всі вищевказані заходи направлено до цієї дорогої для всіх і бажаної мети. І через це Генеральний секретаріат як орган влади солдатів, робітників і селян Народної Української Республіки, заявляє, що хто заважатиме йому здійснити цю мету і намічені способи та заходи, той є ворогом інтересів солдатів, робітників і селян України.

А з ворогами демократії Генеральний секретаріат уміє боротись.

Голова Генерального секретаріату
Української Народної Республіки
Генеральний секретар по військових справах

В. Винниченко
С. Петлюра

Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки. 1917, 9 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 82

Обов'язкова постанова Генерального Секретаріату щодо використання різних цінних знаків на рівні з кредитними білетами у фінансових операціях.

4 грудня 1917 р

Обов'язкова постанова

З огляду на недостачу в касах Державного банку і Казначейства дрібних кредитових білетів, замість грошей вони видаватимуть:

- 1) білети Державного Казначейства (серії),
- 2) 5% обов'язательства Державного Казначейства попередніх строків,
- 3) купони від 4% серії, воєнних позик 1914, 1915, 1916 рр. і «позики волі»

1917 р.

Усі громадяни як і інституції на території Української Народної Республіки повинні обов'язково приймати зазначені цінні знаки на рівні з кредитовими білетами при виплаті всяких внесків, а тако ж за товари та продукти.

Хто зламає обов'язкову постанову, буде покараний на підставі 29 ст. Уст. о нак. Налог. Мир. Суду.

4 грудня 1917 р.

Голова Генерального Секретаріату
Заступник Генерального секретаря
Фінансів

В. Винниченко /підпис/

Вас. Мазуренко /підпис/

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.9, арк. 122
Машинопис. Оригінал.

Документ № 83

Витяги з виступів делегатів з'їзду Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів України стосовно ультиматуму Ради народних комісарів Росії УНР.

5 грудня 1917 р.

... Промова Петлюри

Я буду говорити коротко і тільки факти. А факти ті говорять, що ледве тільки в армії з'явилися емісари Ради народних комісарів, з українцями там не рахувалися. Ставка пучкою об пучку не вдарила, щоб піти нам назустріч в справі українзації армії. Мені в моїй роботі ставка чинила саботаж. Граючись з нами чудесними словами, на нас готовили похід. І ми відчували, що нам, українській демократії, у спину хтось готує ніж.

Захищаючи права українського народу, українське правительство пустило захищати себе, Центральну раду, і знов же той народ, що створив її. Разом з ультиматумом більшовики концентрують своє військо для розбиття Української Народної Республіки. У Старокостянтинові, Гомелі і Брянську збираються ті кулаки, що мають знищити всю нашу роботу національного відродження. Перші ешелони з Гомелю підходять до Бахмача (крик з боку більшовиків «Неправда!»). Правда! У мене документи в руках.

Скільки шкоди наробили більшовики! Вони перші почали оголяти фронт, чого я в своїй діяльності ніколи не робив. Фронт оголяється, щоб виступити проти України. Першим мав виступати гвардійський корпус. Ви уже бачите, що він роззброєний. Карательні експедиції йдуть на нас з усіх боків. Але всіх заходів, щоб не пустити насильників, мною вжито.

З дозволу Генерального секретаріату я мусів оповістити частину мобілізації «вільного козацтва» для внутрішньої охорони.

На ультиматум я дивлюсь як на потоплення наших прав і мушу тільки сказати, що захистити їх ми зможемо! (Рясні оплески).

Промова Винниченка

Дорогі товариші! Дозвольте мені перш за все від імені правительства робітників, солдат[ів] і селян України привітати вас!

Я, товариші, гадаю, що кардинальним місцем в ультиматумі є не оповіщення війни, а те східне словечко: «буржуазна» рада. Але це словечко наша Центральна рада уже не раз чула. Говорив нам його і начальник міліції Лепарський. Коли народ розправив свої 250-літні [в]узлом неволі скручені руки, почалася шамотня серед українців, і ця шамотня вся виявилась в одному словечку. Ті буржуазні керманічі Російської держави, що сидять зараз по більшовицьких тюрмах (меншовики), вони теж звали нас буржуазними. Отже, це словечко тільки прийом боротьби, котра по суті своїй є тільки боротьбою національною. Хто починає цю боротьбу, той мусить за неї відповідати.

Ми твердо взялися до будування відродженої Української держави. А це й не подобається більшовикам, от вони і розводяться про «буржуазність» Ради, бо не можуть одверто і чесно признатися, що борються як великороси.

Більшовики стоять за самовизначення націй, але нам накидають свої державні школи. Це знов те саме, як і в 1906 р., коли Ленін визнавав право України навіть відділятися, але українських шкіл не хотів дати, «бо це розбивало б робітничу клясу». Годі нам цієї науки. Центральна рада буде робити лиш те, що є в інтересах української демократії. Нас обвинувачують у контрреволюційності, тобто в боротьбі проти здобутків революції. А тим часом що робить сама Рада народних комісарів. Дивіться. Свободу слова знищено. Виходять тільки більшовицькі газети. Свободу страйків так само, бо більшовики, очевидно, страйк визнають тільки для себе. Чи це ж не є контрреволюція, боротьба проти здобутків революції?

Зверніть тільки увагу на ту нещасну Великоросію. Більшовики захоплені ідеєю завести соціалізм, хоча Росія ще не дозріла до нього, хоч усі соціалісти добре знають, що соціалізм мусить прийти внаслідок розвитку капіталізму як плід розвитку продуктивних сил. Вони ж хочуть зірвати сей незрілий плід завчасу, хіба тільки щоб здобути розстройство шлунку. Таке розстройство шлунку, яке завели у себе в Росії.

Ми, українські соціал-демократи, гадаємо, що заводити у себе такий лад – то значить тільки руйнувати край. Логічний і нормальний хід громадського розвитку мусить бути забезпечений надалі, а умови того – свободи! Такої лінії весь час держались і держатимемося. Дон гнітить робітничі організації і Генеральний секретаріат робить йому зауваження, щоб він спинив свою практику. Це приносить результати. Генеральний секретаріат визнає потрібним вживати політичної, класової боротьби, а не політики заліза і крові. І ви бачите - на Україні нема ні арештів ні насильств.

Протягом 3 тижнів весь Київ жив під загрозою розгрому. Більшовики хотіли розпочати своє діло. І ми упорались з цим цілком делікатно. Тільки ми понесли втрати – одного вбитого і чотирьох ранених.

А тепер на Україні панує знову свобода. Агітуйте собі, робіть страйки, вдалі чи невдалі – інша річ, але збройною силою боротьби не зачинайте. Хто зачинає, на того меч упаде. (Кінчає Винниченко під грім оплесків, що переходять в овації).

Промова Ткаченка

Товариші селяни, робітники і солдати! Коли ми взяли владу до рук – першим актом було дати народові землю. Ми дійсно проводимо революційну роботу, але треба щоб ця робота була заснована на нашому праві, а не на прикладах з Петербурга.

Ми не можемо йти шляхом петербурзьких насильств. «Пролетарская мысль» вкупі з «Киевлянином» щодня обливає помиями наш народ, хіба вона закрита? Дев'ять місяців ми вкупі з більшовиками боролися проти Керенського і буржуазії, а тепер ми доходимо до війни.

Що ж сталося? – Та тільки те, що ми не відійдемо від того, щоб творча діяльність побудови держави належала народові ...

Робітнича газета, 1917, 8 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 84

Відповідь Генерального секретаріату на декларацію ради народних комісарів Великої Росії.

5 грудня 1917 р.

Відповідь Генерального секретаріату на заяву більшовиків.

У відповідь на декларацію «Совета народных комиссаров Великой России» Генеральний секретаріат Народної Української Республіки цим заявляє:

Генеральний секретаріат в заяві народних комісарів про те, що вони визнають Українську Республіку, вбачає нещирість, або ж суперечливість самим собі. Неможливо одночасно визнавати право на самовизначення, «аж до відокремлення» і в той же час робити грубий замах на це право, накидати свої форми політичного ладу державі, яка самовизначилась, як це робить «Совет народных комиссаров» Великої Росії щодо Української Народної Республіки.

Генеральний секретаріат рішуче відкидає всякі намагання народних комісарів вмішуватись в справу упорядкування державного і політичного життя в Народній Українській Республіці. Претензії народних комісарів на керування українською демократією тим менше можуть мати яке-небудь виправдання, що ті форми політичного правління, які накидають Україні, дали на території самих народних комісарів такі наслідки, що цілком не викликають заздрості.

Поки в Великій Росії розвивається анархія, економічні, політичні та господарські розрухи, поки там панує груба сваволя та нищення всіх свобод, які одвоювала у царизму революція, Генеральний секретаріат не визнає потрібним повторювати цю сумну спробу на території українського народу.

Українська демократія в особі українських рад солдатських, робітничих й селянських депутатів, які зорганізувались в законодавчому органі – Центральній раді – та в уряді її – Генеральному секретаріатові, цілком задоволена як складом цих органів, так і проведенням в життя її волі.

Центральною радою незадоволені великоросійські елементи чорносотенного, кадетського і більшовицького напрямків які, певно, більше хотіли б другого національного складу Ради. Але Генеральний секретаріат дає повну можливість зазначеним елементам виїхати з території України до Великої Росії, де їхнє національне почуття буде задоволено.

Маючи це на меті, українські солдати роззброїли анархічно настроєних великоросійських солдатів, які робили змови проти влади українського народу, й загрожували внести в життя України криваву братовбивчу війну, анархію, всю ту розбещеність, яка панує на території народних комісарів. Солдати одержали можливість безборонно виїхати в межі власної держави. Відсіля випливають й другі відповіді на запитання «Совета народных комиссаров».

Єдність фронту визнає і Генеральний секретаріат Української Народної Республіки. Але після того як «Совет народных комиссаров» Великої Росії зруйнував цей фронт, додавши в нього повну дезорганізацію, після того як більшовицькі части[ни] кидають позиції і оголяють фронт, Генеральний секретаріат не вважає можливим тільки силами українських частин охороняти всю величезну лінію фронту.

Тому-то він одкликав з Північного і Західного фронтів українське військо на Український фронт (об'єднавши в теперішній час Південно-Західний і Румунський фронти).

Робиться це задля врятування хоча би однієї частини фронту, і од цього завдання Генеральний секретаріат не одступить ні перед якими перешкодами.

В ім'я ж дійсного заховання і зміцнення єдності фронту, настільки потрібної для успішного досягнення загального миру, Генеральний секретаріат пропонує «Совету народных комиссаров» припинити ворожу діяльність проти українських частин, які є зараз поза межами Української Республіки, і не заважати Генеральному секретаріату в його роботі по приведенню в порядок розруйнованих діяльністю великоросійських частин частин української армії, потрібної як для оборони України, так і всієї Росії.

Що ж до другого питання про пропуск військових частин через територію Народної Української Республіки, то Генеральний секретаріат займає цілком певну позицію: він визнає право на самовизначення кожної національності або країни аж до відокремлення.

Тому накидати Великоросії, Дону, Уралу, Сибіру, Бессарабії або кому другому свого розуміння політичного управління Генеральний секретаріат не вважає логічним і можливим. Тим більше не вважає правильним допомагати одній країні накидати другій її розуміння. Генеральний секретаріат вважає необхідним сформування центральної влади всієї Російської Республіки. Але для цього він пропонує другі методи, ніж ті, які вживає «Совет народных комиссаров». А саме: 1) охоча згода всіх країн і народів Великоросії, Сибіру, Кавказу, Кубані, Дону, Криму й др. На таких умовах: а) уряд мусить бути однорідно-соціалістичним – від більшовиків до народних соціалістів; б) мусить бути федералістичним.

Тільки такий уряд має право розвивати питання миру всієї Росії. І, нарешті, щодо четвертого питання, чи буде Рада розброювати неукраїнські полки, Генеральний секретаріат заявляє, що на території Української Народної Республіки влада належить демократії України. Всякі замахы озброєною силою на цю владу будуть придушуватись тою ж силою. Через те Генеральний секретаріат, для того щоб уникнути братоубивчої війни, пропонує «Совету народных комиссаров» відкликати більшовицькі полки з України. Генеральний секретаріат ніяких перешкод до виходу їх чинити не буде. Так само «Совет народных комиссаров» мусить дати можливість українським частинам безборонно переїхати з Великоросії й з фронтів на Україну.

Стан війни між двома державами Російської Республіки Генеральний секретаріат вважає смертоносним для діла революції й для перемоги інтересів робітників і селян. Генеральний секретаріат всіма способами уникає кривавих засобів розв'язання політичних та державних питань. Але, коли народні комісари Великоросії, беручи на себе всі наслідки великого лиха братоубивчої війни, винудять Генеральний секретаріат прийняти їх визов, то Генеральний секретаріат цілком певен в тому, що українські солдати, робітники і селяни, обороняючи свої права й свій край, дадуть належну відповідь народним комісарам, що здіймають руку великоросійських солдатів на їх братів українців.

Голова Генерального секретаріату, секретар справ внутрішніх

В. Винниченко

Генеральний секретар міжнаціональних справ

О. Шульгін

Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки. 1917, 9 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 85

Резолюція з'їзду Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів України про ультиматум Ради народних комісарів Росії УНР.

6 грудня 1917 р.

По закінченні прийнято було всіма проти 2 при 19, що ухилились, таку резолюцію, оголошену представником Української партії соціалістів – революціонерів Севрюком: а) важаючи ультиматум Ради народних комісарів замахом проти Української Народної Республіки б) виходячи з того, що заявлені в ньому домагання брутально порушують право українського народу на самовизначення та на вільне будівництво форм свого державного життя, Всеукраїнський з'їзд рад селянських, робітничих і солдатських Депутатів стверджує, що централістичні заміри теперішнього московського (великоруського) правительства, доводячи до війни між Московщиною та Україною, загрожують до решти розірвати федеративні зв'язки, до яких простує українська демократія.

В той час коли демократія всього світу з передовими відділами міжнародного соціалізму на чолі бореться за досягнення загального миру, який єдиний тільки дасть можливість селянським та пролетарським масам успішно боротись за інтереси трудящого люду, - погроза новою братогубною війною, що оголошено Радою народних комісарів Україні – руйнує братерство трудящих верств всіх народів, розбуджує прояви національної ворожнечі та затемнює класову свідомість мас, сприяючи тим самим зростові контрреволюції.

Визнаючи, що відповідь Генерального секретаріату 4 грудня є належною відповіддю замахові народних комісарів на права українських селян, робітників та вояків, Всеукраїнський з'їзд рад селянських, робітничих та вояцьких депутатів вважає потрібним вжити всіх заходів, щоб не допустити пролиття братерської крові і звертається з гарячим закликком до народів Росії всіма способами запобігти можливості нової ганебної війни.

Народна воля, 1917, 8 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 86

Телеграма С.В.Петлюри М.В. Криленку

10 грудня 1917 р.

До мене дійшли відомості, що ваші військово-революційні комітети поарештовували в Мінську, Полоцьку та Пскові українські фронтові та армійські ради. Майте на увазі: 1) що на місце заарештованих стануть інші; 2) що українські вояки за кожне насильство, вчинене над тими їх товаришами, яких вони вибрали для керування своїми справами, вміють дати таку відповідь, як підкаже їм любов до братів; 3) коли ви маєте владу приказувати своїм військово-революційним комітетам, то звеліть зараз же випустити заарештованих і далі жодних насильств над ними не чинити. Для відповіді даю строк 36 годин. В противному разі буду знати, що робити. Відповідальність за наслідки впаде на насильників та на тих, хто призводить їх до цього своїми розпорядженнями.

Народна воля, 1917, 10 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 87

Повідомлення повітового комісара Волинському губернському комісару про становище у Старокостянтинівському повіті

10 грудня 1917 р.

Губернському комиссару сообщают, что выборы в волостные земства произведены во всех волостях Старо-Константиновского уезда.

Начались погромы в Старо-Константиновском уезде (уездный комиссар Толмачев просит войск).

В | Купеле| солдаты и в Теофиполе.

Два эшелона большевиков прорвались в Старо-Константинов, но дальше проехать не смогли.

В Проскурове большое сосредоточение артиллерии и 3 броневика.

Волынь, 1917, 10 грудня, №295. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 88

Виступ товариша генерального секретаря земельних справ Б.Мартоса на VIII сесії Центральної ради щодо земельних проблем.

14 грудня 1917 р.

Товариш генерального секретаря земельних справ Б.Мартос розповідав про діяльність свого секретарства. Більшу частину доповіді зайняли повідомлення про ті страшні розрухи та безлад, які виникли по селах через хибно зрозумілий проголошений Третім Універсалом перехід землі до рук народу. Найбільше до цих розрухів та нищення всякого добра прислужилися солдати та всякі «більшовики», які закликали селян ділити панське добро. Після панського починали грабувати добро заможних селян, а потім солдати, у яких нема нічого стали обдирати та розтягати тини у самих бідних селян. Різні речі з панського реманенту та хатніх речей селяни ділили між собою на часті, так, що жодної користі нікому з того не було. Розбирали та ділили плуги і всякі господарські машини, ділили з панських домів картини так, що один брав раму, а другий скло. Одне село поділило між собою фортепіано. Породистих корів стали дуже дешево продавати на м'ясо. Ліси також стали нещадно рубати та возити до міста на продаж, і то не бідніші, а заможні селяни, у котрих були вози та коні, щоб вивозити ліс. В багатьох місцях понищено лісові та хлібні селекційні (з виборного насіння) посадки, котрі мають велику вагу для поліпшення всього хліборобського господарства.

Вважаючи на таку руїну всього земельного господарства України Б.Мартос запрошував Центральну раду найскоріше обміркувати земельну справу та призначити генерального секретаря земельних справ, бо попередній подався у відставку, а другого досі нема. Щоб запобігти дальшому нищенню та руйнації всенародного добра, треба, на думку докладчика, встановити закон, який би карав кожного нищителя штрафом у 5 раз більшим, ніж варта була та річ, яку він знищив. Треба вжити рішучих заходів, щоб спинити безлад, який заводять всякі більшовики.

Далі докладчик виловив план земельної реформи. На думку докладчика, треба конче, в інтересах хліборобського господарства на Україні, зберегти цілими великі зразкові маєтки, в яких виховується породиста худоба та насіння, принаймі по одному такому маєтку в кожній губернії. Секретарство уже тепер дбає про те, щоб дати господарям потрібний реманент, машини та добре насіння, але цього всього дуже мало. Прийдеться купуватиреманент за кордоном і давати за цей реманент хліб і цукор, а у нас і того і другого дуже мало. Особливо мало цукру, бо бурякові плантації селяни порозорювали і позасівали хлібом.

Нарешті, Б.Мартос заявив, що він складає свої обов'язки товариша генерального секретаря і висловив думку, що секретарем земельних справ повинен бути соціаліст-революціонер, бо на виборах партія с.- р. дістала найбільше голосів і через те має найбільшу силу. Зрештою, коли б Центральна рада постановила генеральним секретарем земельних справ його, Б.Мартоса, то він від цієї посади не відмовився б.

Народна воля, 1917, 15 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 89

Циркуляр Волинського губернського комісара повітовим комісарам про заходи і дії органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері земельної реформи

17 грудня 1917 р.

Д. Негайно

Циркулярно

П.п. Повітовим Комісарам Волинської губернії

3-м Універсалом Української Центральної Ради і виданими до нього поясненнями і циркуляром за № 2661, в сфері земельної реформи, цілком точно і ясно зазначено, що право розпорядатися нетрудовими господарствами, лісами (крім Державних і Удільних) і реманентом сільсько-господарського характеру, - в розумінні учота, скористування і охорони до розрешення земельного питання Установчими Зборами, належить виключно Повітовим і Губерніяльним Земельним Комітетам, і що волосні Комітети закликаються тільки для помочи Повітовим і Губерніяльним Комітетам, а через те всі заходи Волосних Комітетів в цьому відношенні повинні ґрунтуватись на відповідних рішеннях Губерніяльного і Повітового Земельних Комітетів і, ні в якому разі, не можуть і не повинні виходити безпосередньо від Волосних Комітетів.

Надходять відомості, підтверджені силою надходящих до них скарг окремих осіб з різних місць губернії, що Волосні Земельні Комітети не ждуть відповідних розпоряджень з боку вищих установ взяли на себе безпосередній зачин в справі учота і охорони маєтків і цими діями своїми прибільшили панування в губернії безладдя, почали не маючи відповідних інструкцій, самоправно видають і здійснюють ряд постанов, цілком не відповідаючих пам'ятці 3-го Універсалу і поясненням до нього. В наслідкові такої діяльності Волосних Комітетів, цілість нетрудових господарств не забезпечена, а навпаки, більшість їх попала під розгром.

З огляду на захоплення, керуючись ст. 28 Тимчасового Положення про Губерніяльних і Повітових Комісарів, покладаючись на Повітових комсарів догляд за точним і поясненим додержанням законів, постанов і розпоряджень Правительства, місцевих органів Управління взагалі правил, згідно з 32 ст. того ж Положення, встановлення відповідного догляду за діяльністю в межах повіту, Волосних Земельних Комітетів, вимагаючи від них в сім ділі, об'яв, підготовки і надавання Повітовому Комітету копій з усіх своїх постанов і розпоряджень, які, в разі невідповідности державним потребам, громадській користі і задоволенню народніх інтересів, має негайно подати протест в адміністративний суд, прохаючи одночасно останній якомога швидше ужити заходів, проводячи в життя всі наявні принципи Тимчасового Положення про території.

При цьому добавляю, що згідно моєї інформації, Губерніяльною Земельною Управою від 8 сього грудня за № 1667 в постановах, а також розпорядженнях Повітовим Земельним Комітетам, аби точно були пояснені Волосним Комітетам їх права та обов'язки, а також і про те, щоб Повітові Комітети допомагали притягнути до відповідальности ті Комітети, які порушують законодавство своїми самочинними діями.

Підписали: В.о. Губерніяльного

Комісара

Повітовий Комісар

За керівника Канцелярії

Ствердив: За керівника Канцелярії

Куриленко

П.Бренев

Гелько

Белоусов

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.1, арк.24-25
Машинопис. Оригінал.

Документ № 90

Закон про українські гроші, прийнятий на засіданні Малої ради.
19 грудня 1917 р.

...Далі було заслухано і прийнято закон про випуск українських грошей . По цьому закону, папіряні грошові знаки Української Народної Республіки випускаються Державним банком республіки до створення золотого фонду під тимчасове забезпечення майном та доходами з монополій (цукрової тощо). Сума випуску папіряних грошей ні в якому разі не повинна бути більшою половини річного доходу від монополій. Перший випуск папіряних грошей визначається в сумі 500 млн крб. Більше цих грошей можна буде випускати лиш після дозволу законодавчим шляхом.

Нові гроші зватимуться «карбованцями». Кожен карбованець матиме 17,424 долі чистого золота і поділяється на 200 «шагів». Розмінювати та обмінювати українські гроші на російські і навпаки зобов'язані всі особи та установи без всякої вигоди за обмін чи розмін. За підроблювання українських папіряних грошей призначається кара: позбавлення прав і каторга.

З приводу законопроекту були невеликі суперечки, під час яких меншовик Балабанов радив випускати не гроші, а «бони», які мали б лише тимчасове значення. Українські карбованці, на думку цього промовця, не будуть мати такої вартості, як російські рублі, бо вони, мовляв, не забезпечені золотом.

Товариш генерального секретаря фінансових справ В. Мазуренко зазначив, що український карбованець буде вартніший за російського рубля через теперішні політичні обставини та ще і через те, що на Україні більше ладу, ніж на Московщині.

Народна воля, 1917, 21 грудня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ №91

Рішення Центральної ради про зміну назв всіх земських інституцій.
19 грудня 1917 р.

Українська Центральна рада дня 19 грудня 1917 р. ухвалила змінити назви всіх земських інституцій, а саме:

- 1) «Губернское земское собрание» — іменувати «губерніальною народною радою»;
- 2) «Губернскую земскую управу» - «губерніальною народною управою»;
- 3) «Уездное земское собрание» - «повітовою народною радою»;
- 4) «Уездную земскую управу» - «повітовою народною управою»;
- 5) «Волостное земское собрание» - «волосною народною радою»;
- 6) «Волостную земскую управу» - «волосною народною управою»
- 7) всякі інші земські інституції - «народними».

З оригіналом протоколу згідно:

За товариша Голови Української Центральної ради
Секретар Української Центральної ради
Ствердив: в. о. генерального писаря

С. Веселовський
Постоловський
І. Мірний

Вістник Ради народніх міністрів Української Народньої Республіки, 1918, 2 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 92

Циркуляр Волинського губернського комісара повітовим комісарам щодо заборони діяльності сільських земельних комітетів.

19 грудня 1917 р.

По имеющимся у меня сведениям, в некоторых местностях губернии организованы так называемые сельские земельные комитеты, которые самоуправно забирают в свое распоряжение имущества со всеми службами и живым и мертвым инвентарем, проявляя таким образом самочинность и незаконность действий.

Так как ни постановлением Временного правительства от 21 апреля с.г. об учреждении земельных комитетов, ни универсалом Центральной Рады, ни другими какими-либо действиями на территории Украинской народной республики законами не предусмотрена организация сельских земельных комитетов, то возникновение их, а тем более присвоение ими власти и права распоряжаться чужим имуществом, является самочинным и противозаконным, а посему деятельность всех такого рода комитетов должна быть парализована и пресекаема в корне, без малейшего замедления, как дискредитирующая в глазах народа законную власть, т.е. волостные, уездные и губернские земельные комитеты, которым только и представлено право соответствующих действий в области земельной реформы.

В виду изложенного, прошу уездных комиссаров обратиться к населению с воззванием, в котором указав на самочинность и незаконность сельских земельных комитетов, призвать его к противодействию и недопущению организации таковых, а затем, по обнаружении где либо в уездах существования подобного рода комитетов, принять все имеющиеся в Вашем распоряжении средства и меры к прекращению деятельности их, привлекая к уголовной ответственности как организаторов, так равно и лиц, незаконно присваивающих себе власть и право для распоряжений.

Независимо от сего о всех случаях самочинного возникновения не предусмотренных законом сельских земельных комитетов немедленно доводить до сведения моего и губернского земельного комитета с указанием мер, принятых в отношении парализования их деятельности.

Одновременно прошу оказывать полное законное содействие волостным, уездным и губернскому земельным комитетам при осуществлении представленных им действующими законоположениями власти и прав в области земельной реформы.

Подписали:

Губернский комиссар	/подпись/
Помощник губернского комиссара	/подпись/
Верно: За правителя канцелярии	/подпись/

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр.22, арк. 115. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 93

Повідомлення про становище в Україні, що склалось через більшовицьку агресію.

22 грудня 1917 р.

Слухали: повідомлення генерального секретаря Порша:

а) що більшовики з під Бахмача відступили; в Проскурові розброєні більшовицькі ешелони (кількість 25 тис.); Волочиськ в руках українського війська. З Західного фронту рушає міцно збита українська армія в 100 тис. Серед більшовицького війська начався розлад;

б) про умови організації чехо-словацького війська на Україні, яке об'язується нести охорону. Постановлена умови організації чехо-словацького війська затвердити;

в) про бажання білорусів-вояків Румунського фронту організувати армію за територіальним принципом і прохання Білоруського організаційного комітету позичити йому 11 тис. крб. Постановлена організацію Білоруської армії за територіальним принципом дозволити і дати позичку Організаційному комітетові білорусів 11 тис. крб;

г) про організацію польської армії за територіальним принципом. Генеральний секретар військових справ припинив діяльність польського «распределительного пункта» і скасував попередній дозвіл організації армії, бо почалось непорозуміння між польськими військами і селянами на ґрунті «охорони народного добра», як це сталось коло Вінниці в маєтку графа Грохольського. Польська армія не визнає демократичних форм військової організації; генеральний секретар пропонує відмовити в організації польської армії з тих поляків, які походять з території України або Білорусії, бо Генеральний секретаріат визнає тільки територіальний принцип комплектування армій, що ж до організації поляків з Польщі, то треба поперед знати їх політичну платформу.

Міцкевич повідомляє, що національний рух серед поляків-воjakів почався ще до революції, а після революції він збільшився. Польське громадянство найбільш зацікавлено в тому, що буде з тими поляками, які походять з Польщі. Націоналістичні кола польські мали на меті організацію національної армії, більшість демократії польської вважала непотрібним таку організацію, а визнавала єднання поляків-воjakів в окремі полки, які входили б до складу загальноросійської армії. Це єднання потрібно, бо невідомо, що з ними робити при демобілізації. На Південно-Західному фронті налічується до 100 тис. поляків, з котрих 75 тис. походять з Польщі. Польський «распределительный пункт» приймав демобілізованих; коли війна затягнеться, польська армія буде на фронті, але треба дати легальну форму її організації, приміром на умовах організації чехословацького війська, під контролем Генерального секретаріату і без політичної мети.

Шаповал підтримує пропозицію генерального секретаря Міцкевича щодо поляків з Польщі, але військо, організоване з поляків України і Білорусії, яке може бути вжито в цілях чисто політичних, не демократичних, треба розформувати.

Постановлено, доручити Генеральному секретарству військових справ скласти спеціальну комісію за участю представника Генерального секретарства польських справ, для вироблення умов організації польської армії з поляків Польщі; ...

ЦДАВО України, ф.1063, оп. 3, спр. 1, арк. 121. Машинопис. Оригінал.

Документ № 94

Відповідь Генерального секретаріату на ноту Раднаркому Росії.

24 грудня 1917 р.

24 грудня Генеральний секретаріат послав у Петроград Совітові народних комісарів слідує ноту:

У відповіді на офіціальну ноту народних комісарів з 21 грудня Генеральний секретаріат визнає необхідним заявити отсе:

Представник делегації селянського з'їзду Прош'ян неточно передав Совітові народних комісарів зміст переговорів, які відбувалися в Києві, й ті умови, на яких Генеральний секретаріат Української Народної Республіки може приступити до переговорів про спинення війни, проголошеної Совітом народних комісарів Україні й вже початої ними на території Української Республіки.

Перша умова: негайне припинення військових операцій і виведення совітського війська з території Української Народної Республіки.

Друга умова: офіціальне признание Совітом народних комісарів Української Народної Республіки та заява, що народні комісари не будуть вмшуватися в внутрішній політичний і соціальний лад на Україні.

Третя умова* федеративний зв'язок України з Великоросією, як і з іншими державами Росії, може бути встановлено окремим порозумінням республік, які самовизначаються.

Четверта умова: боротьбу з контрреволюцією однієї з республік, яка грозить решті республік, можна вести також по згоді заінтересованих держав. Також не може

одна яка-небудь сторона визначати контрреволюційність другої країни. Генеральний секретаріат Української Народної Республіки рішуче не признає буржуазність й контрреволюційність за всяким, хто не належить до більшовицького напрямку й не похвалює політики народних комісарів.

Лише при таких умовах Генеральний секретаріат може вступити в яку-небудь угоду з Світом народних комісарів і послати своїх представників для переговорів у Вітебськ.

Предсідатель Генерального секретаріату
Генеральний секретар міжнародних справ
Робітнича газета, 1917, 29 грудня. Друкований відбиток.

В. Винниченко
О. Шульгин

Документ № 95

Закон про скасування шкільних округ.

28 грудня. 1917 р.

1. Шкільні округи на території Української Народної Республіки скасувати.
2. Тимчасове завідування справами Київської шкільної округи, Харківської та Одеської шкільних округ, оскільки ці останні дотикалися шкіл на території Української Народної Республіки, і також переведення ліквідації цих округ передати особним комісаріатам в складі чотирьох українців і трьох представників меншостей.
3. Призначення комісарів здати на генерального секретаря справ освітніх з тим, аби комісари від меншостей призначалися по згоді з відповідними національними секретарствами.
4. Попечителів Київської, Харківської та Одеської шкільних округ і всіх урядовців цих округ увільнити за штат на загальних основах, якщо їх не буде призначено на нові посади.
5. Доручити Секретарству справ освітніх внести до Центральної ради законопроект про передачу справ шкільних округ відповідним секретарствам, місцевим самоврядуванням та іншим.
6. На час існування комісаріатів передати до їх розпорядження кредити шкільних округ, крім кредитів на удержання попечителів, їх помічників та окружних інспекторів, і внести натомість посади по сім комісарів на кожному округу з одержанням 600 крб. кожному комісарові.
7. Скасування комісаріатів перевести наказом генерального секретаря справ освітніх.

З оригіналом протоколу згідно:

Тов. Голови Української Центральної ради
Секретар Української Центральної ради
Ствердив в. о. генерального писаря

Мик[ола] Шраг
А Постоловський
Ів. Мірний

Вістник Генерального секретаріату Української Народної Республіки, 1918, 5 січня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 96

Доповідь Порша про військове становище в Україні.

29 грудня 1917 р.

... 2. Слухали: доклад Порша про військовий стан на Україні. Попередньою політикою Генерального секретарства військових справ штаб Київської військової округи був позбавлений всяких функцій. Лише недавно удалося знову налагодити технічний апарат округи. Настрій гарнізону в Києві різний: одні частини займають нейтральну позицію, інші — ворожу, як, приміром, полки Тараса Шевченка,

Дорошенка. Деякі частини, на які можна було б опертися, як «Курінь смерті», Полуботківський полк, Богданівський, дуже стомились і до активної роботи зараз мало придатні. Найбільше певним являється робітничий полк «Вільного козацтва», який зараз несе охорону порядку в Києві.

На Румунському фронті організовано два українських корпуси — 10-й і 26-й; третій корпус організується в Бессарабії. Неукраїнські дивізії на фронті розвалились, осталося в дивізіях од 5 до 1 тис. солдатів. Ці дивізії ніякої власті не визнають і домагаються одпуску додому. Румунської армії 350 тис.

На Південно-Західному фронті іде невпинна боротьба між українцями і більшовиками. В Ровно арештовані члени української гарнізонної і армійської ради. На Рівне підуть українські частини із Здолбунова.

В Харкові ніякої власті нема; новозаснована Центральна рада і Народний секретаріат пливуть за Красною гвардією. Більшовики зайняли коло 15 станцій на Южних і Катерининських дорогах. У Катеринославі іде бій між більшовиками, з одного боку, і гайдамаками, козаками — з другого. Наші сили взагалі незначні в тилу.

З Румунського фронту іде 10-й корпус, швидко прийдуть 9-а і 10-а кавалерійські дивізії. По городах Катеринославщини організується робітниче «Вільне козацтво». До 15 січня єсть певна надія вибити більшовиків з України. Один український ешелон пробився через Калинковичі і йде в Коростень. Коли удасться взяти Мінськ, будемо мати велику українську армію з Західного фронту. Представник румунів повідомив, що румунське правительство бажає, щоб представники Української Республіки були в Ясах при Румунському правительстві.

Шаповал повідомляє, що одержана телеграма, що в Харкові більшовики роззброїли український запасний полк.

Шульгин каже, що події приймають якийсь катастрофічний характер. Особливо негарне враження робить панування більшовиків в Росії, чим дуже ускладнюється становище нашої делегації в Бресті.

ЦДАВО України, ф. 1063, оп. 3, спр. 1, арк. 136.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 97

Циркуляр Генерального Секретарства внутрішніх справ Генерального Секретаріату України губерніяльним, повітовим та сільським народнім управам, губерніяльним і повітовим комісарам, про основні моменти охорони порядку в Україні

30 грудня 1917 р.

Циркулярно

Губерніяльним, Повітовим, Сельським Народнім Міським Управам, Губерніяльним і Повітовим Комісарам

Генеральне Секретарство Внутрішніх Справ, згідно з постановою Комісії по Охороні Порядку на Україні од 28 грудня сього року, пропонує всім зазначеним вище установам і урядовим особам слідує:

1) З огляду на такий величезної ваги момент, як утворення нового державного ладу, дбати не тільки формально, а з можливою ширістю, аби всі постанови і розпорядження Української Центральної Ради і Генерального Секретаріату точно і негайно переводилися в життя і громадянство од їх виконання не ухилялося;

2) Позаяк бешкети виникають найбільше через земельні н[е]порозуміння, то Народні Управи і Комісари агітацією чи відозвами до населення, а також власними роз'ясненнями повинні з'ясувати громадянам межі їх прав на підставі Універсалів Центральної Ради та розпоряджень Генерального Секретаріату;

3) За роз'ясненнями у всіх випадках звертатись до слідуєчої вищої інстанції до Комісарів або до відповідного Секретарства;

4) Ні в якому разі не повинно допускатися захоплення майна різного, дібров, лісів, гаїв, млинів, ставків, сільського господарського інвентаря, під страхом тяжкої судової кари...

...6) При тому категорично забороняється продаж залізних матеріалів, приготовлених для фабрик, заводів, залізниць; рубка лісу і лісових матеріалів для заводів, залізниць, потреби для фронту, коли на се маються відповідні посвідчення Повітового Комісара, повинні проводитися без всяких перешкод з боку населення;

7) Органам самоврядування і комісарам дбати про спокій і порядок в своїй місцевості, загорожуючі громадському спокоеві і порядкуві вчинки припиняти всіма заходами, до вживання зброї включно;

8) В справі боротьби з розрухами і анархіями маючих, у поміч Урядові повинне прийти саме громадянство, органи самоврядування і Комісари повинні вжити всіх заходів, аби як найскорше (де ще нема) і як найскоріше було організовано в певних громадах організації «Вільне Козацтво» згідно з вказівками та інструкціями Генерального Секретарства Внутрішніх Справ;

9) Повітський Комісар для припинення бешкету в повіту має вживати всіх сил, які є в його розпорядженні. Органи самоврядування і громадські організації повинні йому в цій справі допомагати;

10) Коли бешкет у повіті місцевим органам влади припинити нема змоги Повітовий Комісар повинен звертатись за допомогою до Губерніяльного.

11) Губерніяльний Комісар вживає всіх заходів і військових сил, які є в губернії для наведення громадського спокою і порядку в губернії.

12) Коли сил в тій чи іншій губернії для сього не вистачає, Губерніяльний Комісар повинен звернутися за допомогою до Комісії по Охороні Краю, на обов'язку котрої дбати про спокій та порядок по всій Україні.

13) Розпорядження Комісії по охороні, які передаються губерніяльним, в негайних випадках і повітовим Комісарам, обов'язкові для них.

14) Раз у два тижні Повітові Комісари надсилають губерніяльному збірку подій і настрою і короткі повідомлення які заходи було вжито в тому чи іншому випадку.

15) Губерніяльні комісари такі відомості по губернії надсилають що два тижні в Комісію по Охороні.

16) В боротьбі з анархією органи самоврядування і Комісари повинні повинні використовувати всі інтелігентні культурні сили, закликаючи їх до праці серед темних мас.

17) Всі установи і особи, до яких видано сього циркуляра, повинні роз'яснити населенню, що всім існуючим на Україні законам, а також постановам і розпорядженням уряду – Українського Генерального Секретаріату – всі без винятку громадяне повинні коритися безумовно і що за порушення законів, постанов і розпоряджень названого уряду всі громадяне відповідають перед судом.

Все вищезазначене – пропонується взяти на увагу і подбати, аби у відповідних точках воно дійсно стало відомим для всіх громадян.

За Генерального Секретаря
Внутрішніх Справ
Заступник Генерального Секретаря
Управитель Ділами Комісії
по Охороні Порядку в Україні
За діловода

Абрамович
Юр. Покос
Лукашевич

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр1, арк.2-3. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 98

Кількість населення в поселеннях 2-го Стану Старокостянтинівського повіту
1917 р.

Красилівська Слобода	843	Баглайки	839
Красилів	7843	Голюнки	1202
Западинці	2463	Каламарінка	309
Пашутинці	967	Щиборівка	300
Кобилле	1104	Вереміївка	965
Михайлівці	852	Лагодинці	1112
Сушки	191	Росолівці	1184
Мовчани	431	Манівці	1131
Кульчинки	1364	Грицики	602
Кульчини	2959	Волиця Дубівська	764
Кузьмин	3517	Ціцінівка	861
Мотрунки	847	Заставки	436
Печеськи	984	Моньки	603
Чернелівка	1334	Пилипи	552
Волиця Йодко	1594	Мончинці	752
Воскодавинці	502	Сорокодуби	884
Чепелівка	1217	Яворівці	921
Митинці	954	Дубіше	853
Корчівка	1402	Чернелівська	
Севруки	1601	Слобода	297
Волиця Вонсовича	1093	Писарівка	915
Мала Клітенка	879	Котюржинці	1173
Терешки	1304	Марківці	1003
Великі Зозулинці	2242	Решнівка	409
Велика Клітна	1102	Кошелівка	601
Глібки	917	Малінкі	919
Індики	894	Гриценки	1121
Берегелинці	461	Малі Зозулинці	917

Держархів Житомирської області, ф. 206 оп. 1, спр.146, арк. 21-24 Машинопис.
Оригінал.

Документ № 99

Відомості сільськогосподарського перепису по ряду поселень 2 стану
Старокостянтинівського повіту

1917 р.

Малі Зозулинці	163 домогосподарства
Глібки	112 домогосподарств
Індики	108 домогосподарств
Велика Клітна	152 домогосподарства
Великі Зозулинці	455 домогосподарства
Землі у поміщиків:	
Березовська Марія Степанівна	‘Малі Зозулинці 1071/2 дес.
Зальський Северин Мирославович	Великі Зозулинці 11351/2 дес.
Киневич Аделя Антонівна	Малі Зозулинці 2141/4 дес.
Кулеша Валентин Станіславович	

в оренді у Фелікса Шульца Лесявського Миколи Семеновича спадкоємці	Індики	2691/2 дес.
в оренді Івана Людвиковича Новаковського	Велика Клітна	8551/4 дес.
Седєви Іоскера спадкоємці Йосип і Марія Скибнєвські, Богумила Віктора спадкоємці	Глібки	2451/4 дес.
Землі у селянських товариств: Великозозулинецьке селянське товариство		
Всього землі		1861 дес. 1220 саж.
орної		1536 дес. 1863 саж.
сінокосної		186 дес. 1268 саж.
іншої		117 дес. 458 саж.
Малозозулинецьке селянське товариство		
Всього землі		510 дес. 2349 саж.
орної		293 дес. 217 саж.
сінокосної		89 дес. 282 саж.
іншої		27 дес. 2297 саж.
Малоклітенське селянське товариство		
Всього землі		395 дес. 1661 саж.
орної		265 дес.
сінокосної		88 дес.
іншої		25 дес. 270 саж.
Індицьке селянське товариство		
Всього землі		417 дес. 638 саж.
орної		321 дес. 2260 саж.
сінокосної		72 дес. 2380 саж.
іншої		22 дес. 798 саж.
Глібецьке селянське товариство		
Всього землі		509 дес. 1163 саж.
орної		397 дес. 648 саж.
сінокосної		79 дес. 448 саж.
іншої		23 дес. 1523 саж.

Держархів Житомирської області, ф. 206, оп. 1, спр. 129, арк. 5зв., 6зв., 7зв., 9, 18, 33, 39. Оригінал. Машинопис.

Документ № 100

Середні ціни на продукти і товари в Україні.
1917 – 1918 рр.

	1917 р.	1918 р.
Хліб	1 фунт 28 коп.	4-5 крб.
Цукор	1 фунт 1,5 крб.	28-30 крб.
Картопля	1 фунт 20 коп.	3 крб.
М'ясо	1 фунт 95 коп.	9 крб.
Капуста	1 фунт 50 коп.	4 крб.
Риба	1 фунт 1 крб.	3-9 крб.
Мука (круп.)	1 фунт 1 крб.	12 крб.
житня	1 фунт 10 коп.	10 крб.
картопляна	1 фунт 2,5 крб.	10 крб.

Рис	1 фунт4 крб.	14 крб.
Гречана крупа	1 фунт4 крб.	14 крб.
Манна крупа	1 фунт4 крб.	14 крб.
Оселедець	1 фунт75 коп.	2 крб.
Молоко	пляшка 1 крб.	2 крб.
Мило	1 фунт1 крб.	2 крб.
Сірники	пачка 75 коп.	1,3 крб.
Тютюн середньої міцності	1 фунт12 крб.	30 крб.
гільзи	1 тисяча 4 крб.	70 крб.

Волынь, 1918, 20 травня, №97. Оригінал. Друкований відбиток.

Документ № 101

Витяг із спогадів уродженця с. Слобідки Красилівської полковника М.М. Бережецького про події української революції 1917-1921 років в Красиліві та його околицях.

1917-1918 рр.

... Після Лютневої революції в Красиліві було створено містечкову Раду робітничих і солдатських депутатів в складі 56 чоловік (Голова Парфутій Гонтар).

В січні 1918 року створено Красилівський ревком складі 58 чоловік на чолі з Парфутієм Гонтарем.

При ревкомі в травні було створено Чонівський загін під командуванням Вереса Тимофія Романовича для охорони і захисту економіки і дотримання революційних порядків в районі.

Членом Ревкому був Юрій Завістовський. А в травні, я, Бережецький, записався в загін кулеметником.

Цей загін нікому не підкорявся і ніким не постачався. Кожен шукав зброю і реєстрував її у Вереса.

Я «максим» і чотири коробки патронів до нього купив у солдата за дві буханки хліба і кусок сала. Мав і карабін.

... До серпня 1918 року загін тренувався. Серед членів загону були Матвійчук (Болюх), Корнієць, Белінський Іван (з Слобідки), Крайненко, Копачинський Олександр, всього до 500 чоловік, що приходили на збори і перевірку в заводський клуб.

...В перших числах травня 1918 року в Слобідці гайдамаки застрелили більшовика Анікіна Федора Петровича. А в загін записалися також і Петро Шевчук і Володимир Завістовський.

... В серпні 1918 року біля 150 шабель куреня смерті вступили в і зразу поставили міській раді вимогу сплати контрибуції. За несплату якої отаман з трибуни грозив смертною карою, показавши нагаєм на шибеницю.

В ту ж ніч відбувся бій. Після мітингу отаманський загін розташувався . ніч була прохолодною і зовнішня цегляного паркану парку не охоронялась.

В три години ночі нанесли удар, лише небагатьом вдалося втекти без коней і зброї.

Захоплені були гарні трофеї (зброя, шаблі, спорядження, коні). Тієї ж ночі в Красиліві знаходився якийсь гайдамацький курінь, який з переляку втік до Западинець.

Зі слів Бережецького М.М. записала

завідуюча Красилівським райархівом Т.О. Побережна.

Красилівський райархів, ф.1, оп.1, спр. б/н. арк. 6-12. Машинопис. Оригінал.

1918 рік

Документ № 102

Відомості про кількість населення в містечках Старокостянтинівського повіту
1918 р.

Базалія	1450 чол.	1615 жінок	всього 3065 осіб
Волочиськ	2380 чол.	3020 жінок	всього 5400 осіб
Красилів	3975 чол.	4327 жінок	всього 8302 осіб

з них землеробське населення 2875 чол. 2947 жін. всього 5822 осіб

неземлеробське населення 1100 чол. 1380 жін. Всього 2480 осіб

Кузьмин	1500 чол.	1520 жін.	всього 3020 осіб
Купіль	2391 чол.	2713 жін.	всього 5104 осіб
Ожигівці	960 чол.	985 жін.	всього 1945 осіб
Теофіполь	2608 чол.	2842 жін.	всього 5450 осіб

з них землеробське населення 1080 чол. 1180 жін. всього 2260 осіб

неземлеробське населення 1528 чол. 1662 жін. Всього 3190 осіб

Кульчини	1388 чол.	1680 жін.	всього 3190

Держархів Житомирської області, ф. 206, оп. 1, спр. 147, арк. 23

Машинопис. Оригінал.

Документ № 103

Статистичні відомості про кількість населення в поселеннях 2-го стану
Старокостянтинівського повіту.
1918 р.

Красилів – 7854	Воскодавинці – 502
Мотрунки – 859	Моньки - 614
Западинці – 2475	Чепелівка - 1231
Голюнки – 1217	Пилипи - 570
Пашутинці – 975	Митинці - 964
Каламаринка - 316	Мончинці - 893
Кобилле - 1116	Корчівка - 1409
Щиборівка – 321	Сорокодуби - 764
Михайлівці – 861	Севруки - 1713
Вереміївка – 978	Яворівці - 1001
Сушки – 199	Волиця Вонсовича - 1101
Лагодинці – 1121	Дубіще - 873
Мовчани – 443	Мала Клітенка - 970
Росолівці – 1204	Чернелівська Слобода - 800

Кульчинки – 1373	Терешки - 1316
Манівці – 1143	Писарівка - 935
Кульчини – 2969	Котюржинці - 1184
Грицики – 619	Великі Зозулинці - 2252
Кузьмин – 3524	Велика Клітна - 1121
Волиця Дубіська – 773	Марківці - 1017
Печеськи – 990	Глібки - 931
Ціцинівка – 870	Решнівка - 416
Чернелівка – 1354	Індики - 903
Заставкі – 445	Кошелівка - 619
Волиця Йодко – 1600	Терешкі – 1316
Красилівська Слобода – 843	Баглайки – 839
Малінки – 931	Гриценки – 1134
Малі Зозулинці – 923	Берегелинці - 573

Держархів Житомирської області, ф. 206, оп. 1, спр. 416, арк. 22-24.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 104

Доручення Генерального секретаріату УНР Волинському Губернському Комісару про видруккування і розсилку трьох обов'язкових постанов секретарства фінансів по всіх волосних та сільських народних управах.

2 січня 1918 р.

Негайно

Волинському Губерніяльному Комісару

Засилаючи при цьому обіжник до Волосних та Сільських Народніх Управ з трьома обов'язковими постановами Секретарство фінансів доручає Вам зробити розпорядження, щоб сей обіжник з обов'язковими постановами було негайно надруковано і розіслано по всіх Волосних та Сільських Народніх Управах для розвіски їх у помешканні тих Управ.

Разом з тим Вам належить простежити, аби ріжні прикази або розпорядження російського уряду, котрі й досі висять по тих управах негайно було знищено.

Держархів Житомирської області, ф. 2399, оп. 1, спр. 9, арк. 120. Машинопис. Оригінал.

Документ № 105

Обіжник Генерального секретаріату У.Н.Р. з трьома обов'язковими постановами для волосних та сільських народних управ.

2 січня 1918 р.

До Волосних та Сільських Народніх Управ України

Обіжник

До відомости Генерального Секретаріата дійшло, що по Волостних та Сільських Управах і досі висять ріжні прикази та розпорядження Російського уряду. Універсалом Української Центральної Ради з дня 7 листопада 1917 року оголошена Українська

Народна Республіка, після чого ніяких вже приказів та розпоряджень Російського уряду виконуватись не буде і їх належить негайно знищити. У межах України повинно виконувати розпорядження тільки Української Центральної Ради та її виконавчого органа Генерального Секретаріату. О том, надсилають разом з сим три обовязкові постанови Генерального Секретаріату: 1) про внесення податків, 2) про те, що за браком грошових знаків замість кредитових білетів будуть видаватися нові грошові знаки, 3) положення про обовязкове приняття купонів від облігацій позик «воєнних та свободи» - доручається Волостним та Сільським Народнім Управам розвісити їх у помешканнях Управ на видних місцях.

В. обовязків Секретаря Фінансів

Вас. Мазуренко

Директор Департаменту

Загальної Канцелярії

Афанасенко

Держархів Житомирської області, ф. 2399, оп. 1, спр. 9, арк. 121. Машинопис.

Оригінал.

Документ № 106

Звернення Генерального секретаріату до громадян України

2 січня 1918 р.

Генеральний секретаріат Української Народної Республіки оповіщає всіх громадян, всі судові власті і всіх комісарів Республіки:

Вороги відродження українського народу і Української держави розпускають всякі брехливі та лихі чутки про владу українських робітників, селян і солдатів — Центральну раду та її Генеральний секретаріат, щоб викликати недовір'я до Центральної ради. Вороги українського народу називають нашу робітничу і селянську Центральну раду панською, буржуазною, а Генеральний секретаріат «генеральським», тобто складеним нібито з генералів. Ці люди безсоромно і злочинно обдурюють тих людей, які докладно не знають, що значить слово «генеральний», яке значить «общій», «загальний», «народний», а не «генеральський», і тим самим роблять наклепи на вибранців самого народу, який не може вибрати в Центральну раду або в своє правительство ні генералів, ні панів-буржуїв. Такі наклепи роблять чорносотенці, більшовики та всякі інші контрреволюціонери. їм треба посіяти серед українського народу як можна більше безладдя, ворожнечі та безчинства, щоб цим ослабити, а потім і зовсім знищити Українську народну державу та знову повернути українські трудящі маси в поневіряння і визиск усякому панству, а особливо великоруському, яке найбільше винищувало сили й багатства трудової України.

Центральна рада є влада українських робітників, селян та солдатів і вона не може попустити свій народ на поталу ворогам трудящого люду України. Центральна рада не допустить, щоби всякі попихачі імперіалістичної великоруської буржуазії зруйнували владу відродженої великої Народної Республіки Української.

Через те Генеральний секретаріат Центральної ради оповіщає: всякий, хто оббріхує і ганить владу українського народу, є ворог народу, ворог Української Народної Республіки і контрреволюціонер, бо своїми брехнями викликає не порядок, безчинства, заважає народові через його правительство взяти в тверді народні руки землю і волю, а тим самим нищить найголовніші здобутки революції. Генеральний секретаріат, оберігаючи інтереси трудящого народу, рішуче буде боротися зо всіма контрреволюціонерами, як би вони себе не назвали: чи чорносотенцями, чи більшовиками, чи кадетами, чи як інакше.

Генеральний секретаріат приписує всім судовим і адміністративним установам від цього дня рішуче і без вагання переслідувати всіх контрреволюціонерів, які дозволятимуть собі кидати багном у владу українського народу і виступати з брехнями

та неправдивими звітками про Центральну раду і Генеральний секретаріат. Таких людей треба зараз же тягти до суду.

Газети, в яких будуть друкуватися неправдиві звітки про правительок) українського трудящого люду, треба вважати контрреволюційними і авторів статей чи редакторів тягти до судової відповідальності за наклепи і образу народної власті. А тих, хто збройною силою намагатиметься захопити власть, арештовувати і віддавати під воєнно-революційний суд. Всіх громадян, всі громадські і революційні організації вільної України Генеральний секретаріат кличе до діяльної політичної боротьби зі всякими спробами контрреволюції, як чорносотенства, так і більшовизму, які хочуть дезорганізувати нашу Народну Республіку і тим позбавити селян землі, а всю людність вільного і розумного життя.

Голова Генерального секретаріату і генеральний секретар внутрішніх справ	В. Винниченко
Генеральний секретар судових справ	М. Тканенко
Заступник генерального секретаря військових справ і генеральний секретар праці	М. Порш
Генеральний секретар продовольчих справ	М. Ковалевський
Генеральний секретар міжнародних справ	О. Шульгин
Генеральний секретар шляхів	В. Єщенко
Генеральний секретар пошти і телеграфу	М. Шаповал
Генеральний секретар морських справ	Д. Антонович
Заступник генерального секретаря фінансових справ	В. Мазуренко
Генеральний секретар торгу і промисловості	В. Голубович
Генеральний секретар освіти	І. Стешенко
Генеральний секретар польських справ	М. Міцкевич
Генеральний секретар єврейських справ	М. Зільберфарб
Генеральний секретар великоруських справ	Д. Одинець
Генеральний контролер	А. Золотарьов
Заступник генерального писаря	І. Мірний

2 січня 1918 р.

Вістник Генерального секретаріату Української Народньої Республіки, 1918, 5 січня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 107

Звернення Генерального секретаріату до солдатів.

2 січня 1918 р.

Правительство Української Народної Республіки доводить до відома всіх товаришів-солдатів усіх фронтів і велико-руського народу таке:

Петроградське централістичне правительство народних комісарів по звичаю царів-самодержавців не хотіло признати права українського народу на свою власть і об'явило Українській Народній Республіці війну за те, що Центральна рада українських робітників, селян та солдатів не хотіла слухатися приказів із Петрограда, а хоче жити й управлятись волею свого народу.

Оповістивши Україні війну, петроградське самодержавне централістичне правительство нагнало на Україну юрби найманих людей, що зветься красногвардейцями-більшовиками. Ті красногвардейці захоплюють наші міста і села, громлять мирне населення, розбивають магазини, арештовують всякого, хто їм нелюбий, грабують у селян хліб, насилують жінок, розстрілюють українців-воєнків, проколюють їм очі. Мало того, щоб зруйнувати нашу Народну Українську Республіку, вони збройною силою захоплюють станції залізниць і не дозволяють

залізнодорожникам провозити з півдня України вуголь до Києва, Полтави і других городів. Вони роблять це для того, щоб без вугілля спинились наші залізні дороги, фабрики, заводи, щоб все населення почало мерти з голоду. Один із таких найманих людей, грабіжник і насильник, що зве себе народним комісаром Антоновим, видав розпорядження по всіх залізницях, що буде розстрілювати всякого, хто пропустить вуголь на північ України.

Але в той же час ці злочинці - народні комісари, контрреволюціонери і насильники, однявши у нас вуголь, лицемірно гвалтують, що Центральна рада і Генеральний секретаріат не хочуть везти хліб в Великоросію і на фронти. Це безсоромна нахабна недостойна брехня. Правительство українських робітників, солдат і селян знає, що великоруські робітники, солдати і селяни не вороги їм, а брати, що не великоруський народ пішов війною на український народ, а пішли тільки або наймані, або одурені петроградськими самодержавними комісарами темні люди. І через це Центральна рада постановила одправляти, незважаючи ні на що, хліб як на фронти, так і в Великоросію.

Але постанову свою українська власть не в силі тепер здійснити, бо петроградські самодержці через своїх наймитів-красногвардейців захопили залізницю в нашій вугільній районі і не пропускають вугілля для поїздів, що мають везти хліб на фронти. І от через що мільйони солдат, що життя своє клали в оборону рідного краю, і мільйони братів-великоросів мусять голодувати.

Генеральний секретаріат - правительство Народної Української Республіки, доводячи це до відома солдат на фронтах і братнього великоруського голодуючого народу, заявляє, що український народ всією душею бажає помогти і хлібом, і всім, що він має, своїм братам, але він цього не може зробити доти, доки не вижене з своєї держави грубих насильників, грабіжників і контрреволюціонерів красногвардійців. Це станеться незабаром; український народ знайшов у себе сили не дати задушити себе ні царям, ні буржуям-кадетам, ні Временному правительству Керенського, не дасть він себе задушити також временному і недовговічному самодержавному правительству петроградських комісарів з їхніми найманими грабіжниками.

Вістник Генерального секретаріату Української Народної Республіки, 1918, 5 січня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 108

Повідомлення про пробільшовицькі настрої значної частини населення Волинської губернії.

9 січня 1918 р.

Вся западная фронтовая часть губернии настроена большевистски. Имеющиеся там 30 процентов украинцев вполне солидаризуются с великорусскими частями. Восточная часть губеннии, возглавляемая Житомиром идет за Центральной радой и ведет активную борьбу с большевиками, все же и здесь беднейшая часть крестьян и рабочих идет за большевиками.

Так, например, Новоград-Волинский, Староконстантиновский уезды, и часть Овручского в руках большевиков...

Правда, 1918 г., 9 січня, № 6. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 109

Повідомлення про перебування та діяльність польських легіонерів у Антонінах.

Січень-квітень 1918 р.

... На початку 1918 р. в головному маєтку графа Потоцького в селі Антонінах стояв багаточисельний загін польських легіонерів для охорони поміщицьких маєтків і головно графа Потоцького, цей загін систематично роз'їжджав по маєтках і забирав зерно на фураж...

Держархів Хмельницької області, ф. П-32, оп. 1, спр. 230, арк. 9зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 110

Четвертий Універсал Української Центральної ради
11 січня 1918 р.

Народе України!

Твоєю силою, волею, словом стала на землі Українській Вільна Народня Республіка. Справдилась колишня давня мрія батьків Твоїх, борців за вольности і права трудящих.

Але в тяжку годину відродилась воля України. Чотири роки лютої війни знеслили наш край і людність. Фабрики товарів не виробляють, заводи спиняються, залізниці розхитані, гроші в ціні падають, хліба зменшилося, наступає голод. По краю розплодились юрби грабіжників і злодіїв, особливо коли посунуло з фронту військо, счинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій землі.

Через все це не могли відбутися вибори в Українські Установчі збори в приписаний нашим попереднім Універсалом час і сі Збори, призначені на нинішній день, не могли відбутись, щоб прийняти з наших рук нашу тимчасову найвищу революційну владу над Україною, установити лад в Народній Республіці нашій і організувати нове правительство.

А тим часом, Петроградське правительство народних комісарів, щоб повернути під свою владу вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні, і насилає на наші землі своє військо, красногвардейців - большевиків, які грабують хліб наших селян і без всякої платні вивозять його в Росію, не жалуєчи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство.

Ми, Українська Центральна рада, зробили всі заходи, щоб не допустити цієї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але Петроградське правительство не пішло нам на зустріч, і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою.

Крім того, те саме Петроградське правительство народних комісарів починає затягати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще священною. Знов польється кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя.

Ми, Українська Центральна рада, обрана з'їздами селян, робітників і солдатів України, на те пристати ніяк не можемо, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ хоче миру, і мир демократичний повинен бути як найшвидше.

Але для того, щоб ні Руське правительство, ні яке інше не ставали Україні на перешкоді установити той бажаний мир, для того, щоб вести свій Край до ладу, до творчої роботи, до скріплення революції та волі нашої, ми, Українська Центральна рада, оповіщаємо всіх громадян України:

Однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною вільною суверенною Державою українського народу.

Зо всіма сусідніми державами як то: Росія, Польша, Австрія, Румунія, Туреччина та інші, ми хочемо жити в згоді і приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки.

Владу у ній буде належати тільки народові України, іменем якого поки зберуться Українські Установчі збори будем радити ми, Українська Центральна рада, представниця робочого народу селян, робітників і солдатів та наш виконавчий орган, який однині матиме назву „Ради Народніх Міністрів“.

Отож, насамперед приписуємо правительству Республіки нашої - раді народніх міністрів - від сього дня вести розпочаті нею вже переговори про мир з Центральними Державами цілком самостійно і довести їх до кінця, не зважаючи ні на які перешкоди з боку яких-небудь інших частин бувшої Російської імперії і установити мир, щоб наш край розпочав своє господарське життя в спокою і згоді.

Що ж до так званих большевиків, та інших напасників, що нищать та руйнують наш край, приписуємо правительству Української Народньої Республіки твердо і рішуче взятись до боротьби з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо не жалуючи життя боронити добробут і свободу. Наша Народня Українська Держава повинна бути вичищена од насланих з Петрограду насильників, які топчуть права Української Республіки.

Незмірно тяжка війна, розпочата буржуазними правительствами, тяжко змучила наш народ, вже знищила наш край, розбила господарство. Тепер тому мусить бути кінець.

З тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо одпускати де-яких; після підтвердження мирних переговорів розпустити армію зовсім. Потім, замість постійної армії, завести народню миліцію, щоб військо наше служило охороною робочого народу, а не бажанням пануючих верств.

Поруйновані війною й демобілізацією місцевости мають бути відновлені за поміччю і заходом нашого державного скарбу.

Коли вояки наші повернуться до дому, народні ради, волосні, повітові та городські думи мають бути перевибрані в час, який буде приписано, щоб і вояки наші мали в них голос, а тим часом, аби встановити на місцях таку владу, до якої б мали довіря і яка б опіралась на всі революційно-демократичні верстви народу, правительство повинно закликати до співробітництва ради селянських, робітничих і солдатських депутатів, вибраних з місцевої людності.

В справі земельній комісія, вибрана на останній сесії нашій, уже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власности соціалізацію землі, згідно з нашою постановою на сьомій сесії. Закон сей буде розглянено за кілька день в повній Центральній раді. Рада народніх міністрів вживе всіх заходів, щоб передача землі в руки трудящих ще до початку весняних робіт через земельні комітети неодмінно відбулась.

Ліси, води і всі багатства підземні як добро Українського трудящого народу, переходить в порядкування Української Народньої Республіки.

Війна також відібрала на себе всі трудові робочі сили нашої країни. Більшість заводів, фабрик, майстерень виробляли тільки те що було потрібно для війни, і народ зостався зовсім без товарів. Тепер війні кінець. Отож приписуємо Раді народніх міністрів негайно приступити до переведення всіх заводів і фабрик на мирний стан, на виробленне продуктів, потрібних насамперед трудящим масам.

Та сама війна наплодила сотні тисяч безробітних, а також і інвалідів. В самостійній Народній Республіці України не повинен терпіти ні один трудящий чоловік. Правительству Республіки має підняти промисловість держави, має розпочать творчу роботу в усіх галузях, де всі безробітні могли б найти працю і прикласти свою силу і - вжити всіх заходів до забезпечення скалічених та потерпівших від війни.

За старого ладу торговці та ріжні посередники наживали з бідних пригноблених клясів величезні капітали. Однині Українська Народня Республіка бере в свої руки найважніші галузі торгівлі і весь доход з неї потратить на користь народу.

Торг товарами, які будуть перевозитись з за кордону і вивозитись за кордон, буде доглядати сама держава наша, щоб не було такої дорожнечи, яку терплять найбільшій кляси через спекулянтів. правительству Республіки на виконання сього приписуємо зробити і представити на затвердження закон про це, а також про

монополію заліза, шкури, тютюну і інших продуктів і товарів, з яких найбільше бралось прибутків з робочих клясів, на користь нетрудящихся.

Так само приписуємо встановити державно-народній контроль над всіма банками, які кредитами, позиками нетрудовим масам допомагали визискувати кляси трудові. Однині позичкова поміч банків має даватися головним чином на піддержку трудового населення та розвиток народного господарства Української Народньої Республіки, а не на спекуляцію та різні банкові експлуатацію (визиск).

На ґрунті безладдя, неспокою в житті та недостачі продуктів росте невдоволення серед де-якої частини людности. Тим невдоволенням користуються різні темні сили і підбивають несвідомих людей до старих порядків. Сі темні сили хочуть знову повернути всі вільні народи під єдине ярмо Росії. Рада народніх міністрів повинна рішуче боротися з усіма контр-революційними силами. А всякого, хто кликатиме до повстання проти самостійної Української Народньої Республіки, до повороту старого ладу, того карати, як за державну зраду.

Всі демократичні свободи, проголошені третім Універсалом, Українська Народня Республіка підтверджує, і з-окрема проголошує: у самостійній Народній Українській Республіці всі нації користуються правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом 9-го січня.

Всього, чого з вичисленого в сім Універсалі не встигнемо зробити ми, Центральна Рада, в найблизчих тижнях, те повно довершать, справлять і до останнього порядку приведуть Українські Установчі збори. Ми наказуємо всім громадянам нашим провадити вибори до них як найпильніше, вжити всіх заходів, щоб підрахунок голосів закінчено як найскоріше, щоб за кілька тижнів зібрались сі наші Установчі Збори - найвищий господар і впорядчик землі нашої - і закріпили свободу, лад і добробут конституції Незалежної Української Народньої Республіки на добро всього трудящого народу - тепер і на будучину.

Сьому ж найвищому нашому органу належатиме рішити про федеративний звязок з народніми республіками бувшої Російської держави.

До того часу всіх громадян самостійної Української Народньої Республіки кличемо непохитно стати на сторожі добутої волі та прав нашого Народу і всіма силами боронити свою долю від всіх ворогів селянско-робітничої самостійної Республіки Української.

Українська Центральна Рада.

У Києві.

9 січня 1918 р.

Вісник Ради народніх міністрів Української Народної Республіки, 1918, 13 січня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 111

Тимчасовий земельний закон, затверджений Українською Центральною радою.

18 січня

Розділ I

Загальні засади

1. Право власності на всі землі з їх водами, надземними й підземними багатствами в межах Української Народної Республіки віднині касується.
2. Всі ці землі з їх водами, надземними і їх підземними природними багатствами стають добром народу Української Народної Республіки.
3. На користування цим добром мають право всі громадяни Української Народної Республіки без різниці полу, віри і національності, з додержанням правил цього закону.

4. а. Верховне порядкування всіма землями з їх водами, надземними й підземними багатствами належить, до скликання Української Установчої ради, Українській Центральній раді.

б. Порядкування в межах цього закону належить: землями міського користування - згідно з §§ 6 і 7 - органам міського самоврядування; іншими — сільським громадам, волосним, повітовим і губерньським земельним комітетам, в межах їх компетенції.

5. На верховний і місцеві органи порядкування землею покладається:

- а) забезпечення громадянам їх прав на користування землею.
- б) охорона природних багатств землі від виснаження і вживання заходів до зросту цих багатств.

Розділ II

Основні засади користування поверхнею землі

6. Користування поверхнею землі дозволяється:

а) для загальногромадського господарства, коли органи державної влади, органи міського самоврядування або земельні комітети організують і ведуть різні корисні підприємства загального або місцевого громадського значення;

б) для приватно-трудового господарства, яке ведеться власною працею окремими особами, сім'ями або спільно товариствами;

Примітка: тимчасово в виключних випадках наймана праця може вживатись згідно з правилами, які встановлюють земельні комітети;

в) під оселі й будівлі окремим особам, товариствам або громадським установам для мешкання, або для торговельних і промислових підприємств.

7. Органам державної влади, органам міського самоврядування і їх союзам та земельним комітетам надається право повертати і призначати потрібні площі земель для громадського користування з метою:

а) охорони природних багатств землі від виснаження і для більш раціонального їх використання;

б) визискування багатств землі і повернення прибутків з них на загальногромадські потреби;

в) заведення досвідних і зразкових полів, розсадників, питомників і селекційних станцій, а також для санітарних, благодійних, освітніх та інших загальнокорисних установ;

г) будування залізниць і інших шляхів.

8. Землі нарізуються земельними комітетами в приватно-трудове користування сільським громадам та добровільно складеним товариствам, які встановлюють правила порядкування одведеними їм землями з додержанням вимог цього закону.

9. Нормою наділення для приватно-трудових господарств повинна бути така кількість землі, на якій сім'я або товариство, провадячи господарство звичайним для своєї місцевості способом, мали б користь, потрібну як для задоволення своїх споживчих потреб, так і для підтримання свого господарства; ця норма не повинна перевищувати такої кількості землі, яка може бути оброблена власною працею сім'ї або товариства.

10. Встановлення цієї норми й урівнення в користуванні землею проводиться земельними комітетами і сільськими громадами під керуванням і з затвердження центрального органу державної влади.

11. Садибні участки під різні будівлі й підприємства нарізуються згідно з правилами, встановленими державними органами міського самоврядування і земельними комітетами.

12. Ніякої платні за користування землею не повинно бути.

Примітка: оподаткуванню підлягають тільки лишки землі поверх встановленої норми або надзвичайні доходи, які залежать від природних якостей участка, його

близості до торговельних центрів і шляхів та інших соціально-економічних умов, незалежних від праці господарів цих хозяйств.

13. Строки користування землею встановлюються сільськими громадами й товариствами на підставі правил, встановлених земельними комітетами згідно з цим законом.

Примітка: право користування може переходити в спадщину.

14. Передача права на користування участком землі можлива лише з дозволу громад і земельних комітетів.

15. Участки приватно-трудового користування, на котрих зовсім припиняється господарство, або заводиться нетрудове, переходять в порядкування громад і земельних комітетів.

16. При зміні господарів участків землі всі заведені попереднім господарем і невикористані земельні поліпшення й меліорації оплачуються йому новим господарем.

17. Сільські громади й товариства хліборобів за порядкування землею відповідають перед земельними комітетами.

18. Для переведення заходів для охорони й розвитку багатств землі закладається Державний меліоративний фонд.

19. Для допомоги нормальному розвитку сільського господарства державою організується сільськогосподарський кредит.

Розділ III

Переходові міри

20. Вивласнення всіх земель з їх водами, надземними і підземними природними багатствами в межах Української Народної Республіки переводиться без викупу.

21. За попередніми власниками й орендарями (окремими особами, сім'ями, товариствами й громадами) по їх бажанню і з постанови волосних земельних комітетів залишаються в користуванні участки землі з садами, виноградниками, хмільниками й т. ін. в кількості, яку вони власною працею і працею своєї сім'ї можуть обробити. Примітка: трудові сади, виноградники, хмільники і п'яні залишаються в користуванні бувших власників і не врізуються.

22. Всі землі, які до видання цього закону були в розпорядженні органів місцевого самоврядування і різних громадських та наукових установ, в порядку ст. 7 в. (основних засад) залишаються в їх користуванні з постанов повітових земельних комітетів.

23. Садибні участки землі під оселями і різними господарськими, торговельними й промисловими підприємствами залишаються в користуванні власників у кількості, яка встановлюється земельними комітетами чи органами міського самоврядування по приналежності (ст. 4).

24. Всі інші землі, не зазначені в §§ 21, 22, 23, переходять до порядкування земельних комітетів.

25. Одночасно з цими землями від власників переходять до розпорядження земельних комітетів живий і мертвий сільськогосподарський інвентар і будівлі, за винятком тієї кількості їх, котра конче потрібна їм для життя й ведення приватно-трудового господарства чи торгових і промислових підприємств, згідно з ст. 23.

26. Значені в § 25 землі поділяються земельними комітетами на дві частини: а) на землі для загальногромадського господарства згідно з ст. 6 й 7 і б) на землі для приватно-трудового користування.

27. З земель, призначених для приватно-трудового користування, в першу чергу задовольняються потреби місцевої малоземельної та безземельної хліборобської людності і в другу - потреби місцевої нехліборобської й немісцевої людності.

Примітка: малоземельними вважаються такі хлібороби, площа землі котрих не задовольняє споживчих потреб їхніх сімей при веденні господарства звичайним для своєї місцевості способом

28. Наділення проводиться по нормі, встановленій в порядку ст. 9 і 10 (основних засад).

29. Урівнювання в користуванні землею провадиться шляхом: а) оподаткування лишків землі поверх встановленої норми відповідно чистого доходу з них; б) оподаткування надзвичайних доходів з землі, які залежать від природних якостей участка, його близьості до торговельних центрів і інших соціально-економічних умов, незалежних від праці господарів цих хозяйств; в) розселення і переселення або зміни меж участків і їх розмірів.

30. Землі, які залишаються після наділення місцевої людності по встановлених нормах, доки буде вироблено центральними органами земельної реформи план розселення й переселення, можуть даватись в користування місцевій людності поверх цих норм на умовах, встановлених земельними комітетами.

31. Земля для засіву буряків й інших рослин, за якими буде визнано особливе значення, нарізується в приватно-трудове користування з умовою, не зменшувати посівної площі цих культур.

32. Висококультурні господарства передаються цілими в користування товариствам або сільським громадам, котрі будуть вести господарство спільно, по планах, затверджених земельними комітетами. На таких самих умовах без поділу передаються в користування сади, хмільники, виноградники й таке ін.

33. Племенні розсадники і питомники, селекційні та дослідні поля й станції переходять цілими в порядкування земельних комітетів, котрі або самі ведуть на них хазяйнування, або передають їх органам місцевого самоврядування та науковим закладам.

Вістник Ради народних міністрів Української Народної Республіки, 1918, 30 січня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 112

Офіційне повідомлення Ради Народних Міністрів УНР про успішну ліквідацію більшовицького заклоту в Києві.

19 січня 1918 р.

Всім, Всім, Всім.

Підготовлене зарані, з участю російських лівих есерів повстання більшовиків у Києві благополучно ліквідується. Захоплені плани організації повстання, з яких ясно видно, що серед повстанців було до 70 процентів уголовних елементів.

Установлена широка участь уголовних елементів... Головні повстанці будуть притягнуті до суду. Затяжна міністерська криза спільними зусиллями фракцій Центральної Ради, з огляду на величезну небезпеку Української Державі, Республіці і Свободі від чужоземного ярма, ліквідована. Затверджено Кабінет Народних Міністрів переважно з лівих соціалістів – революціонерів з прем'єром Голубовичем, головою мирної делегації в Бресті.

Остаточо установлений курс політики Правительства: негайний мир, повне переведення в життя третього і четвертого Універсалів, глибокі соціальні реформи, переведення в життя земельного закону і широка боротьба з більшовиками, і всіма подібними насильниками, які нападають на Українську Республіку. Закликаєм весь народ Української Республіки до тієї боротьби і ліквідації більшовицьких спроб захопити владу на Україні.

Підписали: Голова Ради Народних Міністрів, Народній Міністр Судових й Внутрішніх Справ.

Подано 19 січня 1918 року, 14 годин.

Бюлетень Волинського Губерніяльного Комісара, 1918 р., 20 січня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 113

Обов'язкова постанова Волинського губерніяльного комісара про заборону купівлі, перепродажу та пограбування військового майна колишнього Південно-Західного фронту
20 січня 1918 р.

Обов'язкова постанова

про заборону купівлі, перепродажу, грабувань казенного майна, залишеного при демобілізації армій Південно-Західного фронту

1) Забороняється без відповідного дозволу скуповувати, діставати, обмінювати даремне, як од військових частин, так і від окремих вояків якеб-то не було майно, а саме: зброю, огневу і холодну, набої, ручні гранати і т.и., із речей амуниції: сідла, чоботи, зброю і упряж, лопати, інструменти і знаряддя.

2) Кожна особа, що виявить де-небудь казення майно, залишене військовими частинами, повинна негайно, і у всякому разі, не пізніше 24 годинного строку з моменту виявлення такого, повідомляти про це місцеву Волосну Земську Управу, або найближчого начальника поліції, або ж міліціонера.

3) Ся постанова входить в силу через три дні з моменту оголошення в Віснику Волинського Губерніяльного Комісара. Особи, які по своїй волі принесуть до міліції, або Земської Управи, на протязі 14 день з моменту оголошення сієї постанови, куплене або одержане якимось иншим чином казенне майно, увільняються від кари.

Житомир.

Січня 20 дня 1918 року.

Волинський Губерніяльний Комісар

В.Вязлов

Бюлетень Волинського Губерніяльного Комісара, 1918 р., 20 січня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 114

Протокол засідання Старокостянтинівської повітової комісії в справах про вибори в Установчі збори щодо відмови частини населення Красилівської волості від участі у виборчому процесі.

21 січня 1918 р.

Старо-Константиновская уездная комиссия по делам о выборах в Учредительное собрание Украинской народной республики в составе: председателя И.П.Петрова и членов по выбору городской управы С. Шлихта и представителя от группы по списку №12 И.У. Клехнівского в публичном заседании своем в помещении камеры мирового судьи 2-го участка, открытом в 5 часов пополудни 21 января 1918 г. И закрытом в 5 часов 20 мин, пополудни слушали: сообщение Красиловской волостной земской управы от 17 янв. за №38 полученное в уездной комиссии 20-го числа того же месяца, о том, то в 5 участках волости выборы состоялись 7-9 января, в других же остальных избирательных участках - во 2 и 3 должны были состояться 14-16 числа того же месяца, но вновь не состоялись, в виду того, что в означенных участках расположены воинские части большевиков, которые не допустили произвести выборы. Председатель Комиссии И.П.Петров доложил, что о несостоявшихся выборах во 2-м и 3-м избирательных участках Красиловской волости им по телеграфу сего числа доведено до сведения Волынской окружной комиссии. Старо-Константиновская уездная комиссия постановила: сообщение Красиловской волостной земской управы за №38 и доклад председателя комиссии И.П.Петрова принять к сведению.

прийняття їжі під час роботи. Основи організації Головної ради праці будуть видані окремо поруч з виданням закону про інспекцію праці. До організації Головної ради праці її майбутні функції виконує Головне присутствіє фабричних та гірнотаводських справ в м. Києві, складене на підставах існуючих законів.

Примітка 2: коли робітник по умовам своєї праці не може залишити для прийняття їжі місця праці, то йому призначається для цього по можливості місце або помешкання. Призначення особливого помешкання на зазначену мету обов'язково для тих робітників, які в роботах торкаються матеріалів, визначених Головною радою праці як шкідливі здоров'ю робітників (олово, ртуть і таке інше).

5. Загальна продовженість нормального робітничого дня, рахуючи сюди і вільні перерви, не повинна бути вище десяти годин.

6. Нічним часом вважається час від 9 годин вечора до 6 годин ранку.

7. В нічний час забороняється користуватись працею робітників: жінок та чоловіків до 18 років.

8. Для підприємств, працюючих двома комплектами на дві зміни, нічний час рахується від 9 годин вечора до 5 годин ранку, а вільні перерви можуть бути скорочені для кожної зміни до півгодини.

9. В тих випадках, коли по бажанню робітників (наприклад, в цеглянім виробництві) або в умовах кліматичних, бажана установа більш значної продовженості полуденних вільних перерв, Головною радою праці можуть бути дозволені відповідні відступлення од норм ст. 4-6 і 8 цього закону.

10. При найманні малолітніх осіб до 18 років, крім вище позначених, прикладаються слідуєчі норми:

а) у всіх підприємствах, показаних в ст. 1 цього закону, малолітні до 14 років [до] праці по найму не допускаються;

б) робітничий час для осіб до 18 років не повинен бути більш як 6 годин на добу;

в) малолітні до 15 років не можуть брати участі в роботах, визнаних Головною радою праці шкідливими як спеціально для малолітніх, так і для робітників всіх віків (ст. 13).

11. В число свят, коли працювати не належить (п. 2 ст. 103 «Устава о промшленном труде»), зараховуються обов'язково всі неділі та слідуєчі святочні дні: 1 січня, 6 січня, 27 лютого, 25 березня, 1 травня, 15 серпня, 14 вересня, 25 і 26 грудня 58, п'ятниця і субота Страсного тижня, понеділок і вівторок Великодних свят, день Вознесіння і другий день Тройці, крім цього, Національне державне свято 3-го і 4-го Універсалів.

Примітка 1: для робітників не християнської віри дозволяється зараховувати другі свята замість неділі, згідно закону їх віри; з остатних свят в цій спи, показаних для них, обов'язково занесення тих, які не показані в слідуєчій примітці

Примітка 2: по бажанню більшості робітників промислового підприємства, або якого-небудь його відділу, святочні дні 1 і 6 січня, 15 серпня, 14 вересня, 26 грудня, субота Страсного тижня та понеділок Великодних Свят можуть бути замінені іншими вільними днями.

12. При денній роботі на одну зміну найменша продовженість одпочинку недільного і святочного рахується 42 години. При роботі двома змінами на два комплекти робітників, трьома змінами на три комплекти найменша продовженість недільного і святочного одпочинку для кожного робітника определяється в 30 годин. У роботах, визнаних Головною радою праці по умовах технічних безперервними, дозволяється як одступлення від цих норм, установлення згідно з робітниками в свято і в неділю роботи на дві зміни з 12 годинною продовженістю роботи для кожної зміни, так і з дозволенням третьої зміни, вільного одпочинку в 24 години. На випадок внеску в норми внутрішнього розпорядку підприємства такого порядку святочної і недільної

роботи для всіх майстерень і для деяких відділів, кожен робітник таких відділів повинен користуватись недільним відпочинком не менше одного разу на тиждні.

Примітка: робітники, котрі в святочні і недільні дні повинні з'являтися на короткочасну але по умовах технічних на необхідні роботи (наприклад, переломлення солоду; годівля робочої скотини А не можуть бути зайняті такими роботами більше двох годин з тою умовою, що на другий після свята день одержують право з'явитись на роботу пізніше початку роботи на 2 години по загальному порядку.

13. По взаємній згоді завідуючого підприємством з робітниками, останні можуть, відступаючи від порядку святкування днів, показаних в ст. 11, становитись на роботу в святочний день замість буденного. Про зроблену згоду повинно бути доведено до відома відповідних урядових осіб, яким довірено надзор за виконанням цього закону.

14. Головній раді праці належить видати постанови, які б дозволяли по мірі дійсної необхідності відступати від норм, показаних в ст. ст. 3, 5 і 8, для тих інституцій, які по своєму характеру задля задоволення громадських справ повинні виконувати роботу в ночний час, або працювати нерівномірно в різні часи року (наприклад, роботи по освітленню або по водопостачанню міст).

15. В особливо шкідливих виробництвах та роботах, в яких робітники знаходяться в умовах не корисних здоров'ю, або в умовах професійних отрут (наприклад, робота в сушарнях незвичайно високої температури, або на заводах ртутних і білильних), робітничий час, показаний в ст. 5 і 8, може бути скорочений. Список таких робіт та виробництв з зазначенням для кожної окремої роботи продовженості робітничого часу, а також других умов роботи, укладається Головною радою праці.

16. В роботах підземних жінки та підлітки, як хлопці, так і дівчата, до 18 років не допускаються.

17. Відступлення від постанов, показаних в ст. 3-5 і 8-12, допускаються по згоді з робітниками і по ухваленню фабричної інспекції або інспекторів праці відносно робітників, зайнятих працею допомочною, себто: біжучим ремонтом, уходом за котлами, рушателями, приводами, за фабричним опаленням, водопостачанням та освітленням будинків, вартової і пожежної служби та взагалі такими роботами, без попереднього виконання яких промислова інституція не може бути в той час приведена в рух, так і такими, котрі повинні бути виконані по необхідності після того, як інституція стане. Такі відступлення допускаються постільки, поскільки це дійсно необхідно і у всякому разі з виконанням при наймі слідуєчих правил:

а) загальне число робочих годин за дві доби підряд не повинно перевищувати для кожного робітника 20 годин; за дві доби, коли буває ломка зміни, 24 години;

б) кожен робітник, зайнятий показаними в цій статі роботами, повинен бути увільнений від праці на 24 години підряд не менше 4 разів у місяць.

18. Робота, яка виконується в час незвичайний, вважається за зверхстрочну. Зверхстрочна робота дозволяється тільки при умовах, показаних в ст. ст. 19-22 цього закону, і оплачується подвійно.

19. Всі жінки та мужчини до 18 років на зверхстрочну роботу не допускаються. Робітники-мужчини по ухваленню фабричної інспекції або інспекторів праці допускаються тільки в слідуєчих випадках:

а) коли зверхстрочна робота викликається необхідністю скінчити почату звичайну роботу, яка через випадкову затримку по механічним умовам виробництва не могла бути зроблена в нормальний робітничий час, і коли припинення цієї роботи вночі викликало би зіпсування (порчу) матеріалів та механізму (до такої серії робіт можна віднести хімічні процеси, відливу і т. п.);

б) при виконанні роботи, необхідної для знищення небезпеки, загрожуєчої життю людей та майнові, а також для знищення всяких випадків, які б могли порушити

умови технічно потрібні для нормального водопостачання, освітлення, каналізації або строчних громадянських комунікацій;

в) в роботах по необхідному ремонту на випадок зіпсування котлів, рушателів приводів та взагалі непередбачених порушеннях в механізмах, верстатах або будинках (домах, греблях і бурових скважинах), які б могли припинити роботу по всій інституції, або окремому її відділу;

г) при виконанні робіт тимчасових, в якому-небудь відділі цілої інституції, в таких випадках, коли через пожар, через поломки, або небезпечні обставини робота того чи іншого відділу могла б на деякий час бути припинена або зовсім стала, або тоді, як вона необхідна для повного ходу других відділів цієї інституції.

20. У випадку, визначеному в попередньому пункті (2, ст. 19), за роботи зверхстрочні повинно бути спеціальне дозволення від комісара праці або фабричного інспектора, де показується денна продовженість роботи та строк її виконання. Про зверхстрочні роботи, не зазначені в пункті б і в ст. 19, інспекторам праці або фабричним інспекторам подається проста заява.

21. Всі роботи зверхстрочні заносяться в книжки по розчотам робітників, особливо з визначенням належної платні за роботу, крім того, [по] зверхстрочним роботам ведеться реєстр для кожного робітника по контрольній книжці.

22. Робота зверхстрочна по умовах, визначених в ст. ст. 19-21, допускається не більш як 50 день на рік для кожного відділу. Крім того, зараховується кожний день зверхстрочної роботи відділу, хоча б навіть в сей день в ньому був зайнятий лиш один робітник.

23. Продовженість зверхстрочної роботи кожного робітника не повинна в жоднім разі за дві доби перевищувати чотири години.

24. Постанови, обмежуючі продовженість зверхстрочних робіт (ст. 19-23) і вільних перерв в них (ст. 4-6), можуть не примінятись по згоді як з організаціями робітників, так і з окремими робітниками.

25. Закон цей вступає в силу негайно після його оголошення. Винний в порушенні цього закону відповідає перед судом.

Вістник Ради народних міністрів Української Народної Республіки, 1918, 1 лютого. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 116

Мирний договір між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Українською Народною Республікою.

27 січня 1918 р.

Тому, що український народ в протягу сучасної світової війни проголосив себе незалежним і виразив бажання повернути мирний стан між Українською Народною Республікою і державами, що знаходяться в війні з Росією, правительства Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини постановили заключити мировий договір з Правительством Української Народної Республіки. Вони хотять цим вчинити перший крок до тривкого і для всіх сторін почесного світового миру, котрий не тільки має покласти кінець страхіттям війни, але також має вести до повернення дружніх відносин між народами на полі політичному, правному, господарському і умовому. Задля того до нав'язання мирових переговорів в Берестю-Литовським зібралися повновласники вище означених правительств, а саме:

За цісарське німецьке правительство державний секретар заграничного уряду цісарський дійсний тайний радник п. Ріхард фон Кюльман.

За ц. і к. спільне австрійсько-угорське правительство міністер цісарського і королівського дому і справ заграничних, його ц. і к. апостольського величества тайний радник Оітокар граф Чернін.

За королівське болгарське правительство президент міністрів п. др. Василь Радославов, посол п. Андрій Тошев, посол п. Іван Стоянович, військовий повновласник п. полковник Петро Ганчев, п. др. Теодор Анастасов.

За цісарське османське правительство його величества великий везир Талатпаша, міністер справ заграничних Агмед-Нессими-бей й в. Ибрагим Гакки-паша, генерал кавалерії Агмед Цед-паша.

За правительство Української Народної Республіки члени Української Центральної ради п. Олександр Севрюк, п. Микола Любинський і п. Микола Левицький, і по передположенню своїх повновластей, які признано добре і належно виставленими, згодилися на слідуочі постанови:

Стаття 1. Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина, з одної сторони, і Українське Народне Заступництво, з другої сторони, заявляють, що военний стан між ними покінчений, сторони, заключаючи договір, рішилися надалі жити взаємно в мирі і дружбі.

Стаття 2. 1) Між Австро-Угорщиною, з одної, і Українською Народною Республікою, з другої сторони, наскільки ті дві держави граничитимуть з собою, будуть ті границі, котрі існували між Австро-Угорською монархією і Росією перед вибухом війни.

2) Далше на північ ітиме границя Української Народної Республіки, починаючи від Тарнограда западно по лінії Білоград, Щербетин, Красностав, Пугачев, Радин, Межиріччя, Сарнаки, Мельник, Високолитовськ, Каменець, Литовськ, Пружани, Вигановське озеро. Подрібно устанавлятиме границю мішана комісія після етнографічних відносин із узглядненням бажань населення.

3) На випадок, якби Українська Народна Республіка мала мати границі ще з якою іншою державою Почвірного союзу, застерігаються щодо того окремі умови.

Стаття 3. Опорожнювання зайнятої області почнеться негайно по ратифікації нинішнього мирового договору, спосіб переведення опорожнення і передачі спорожнених областей означать повновласники інтересованих сторін.

Стаття 4. Дипломатичні і консулярні зносини між сторонами, що заключають договір, почнуться зараз по ратифікації мирового договору. Для якнайбільше далеко йдучого допущення консулів обох сторін застерігаються окремі умови.

Стаття 5. Сторони, що заключають договір, зрікаються взаємно звороту їх военных коштів, то значить державних видатків на провадження війни, як також звороту їх военных шкід, то значить тих шкід, які повстали для них і їх горожан у военных областях через військові зарядження з включенням всіх реквизицій, зроблених у ворожому краю.

Стаття 6. Военні полонені з обох сторін будуть відпущені додому: хіба би вони хотіли за згодою держави, в котрій вони перебувають, залишитися в її областях, або удатися до іншого краю. Питання, що стоять у зв'язку з тим, будуть полагоджені в окремих договорах, передвиджених в 8-й статті.

Стаття 7. Сторони, які заключають договір, зобов'язуються взаємно зав'язати негайно господарські зносини і устроїти обмін товарів на підставі слідуочих постанов:

1. До 31-го липня б. р. треба буде переводити взаїмний обмін лишків найважніших сільськогосподарських промислових виробів для задоволення біжучих потреб згідно з такими постановами:

а) кількість та рід витворів, котрих обмін передбачено в попередньому уступі, означить обостороння згода комісії, яка складається з однакової кількості членів з обох сторін і збереться негайно після підпису мирового договору;

б) ціни витворів при згаданім обміні означує по взаємній згоді комісія, котра складається з рівної кількості представників обох сторін;

в) обрахунок відбувати в золоті на таких основах: 1 тис. німецьких державних марок в золоті рівні 462 крб. в золоті Української Народної Республіки, а також рівні

462 руб. в золоті бувшого російського цісарства (1 руб. рівняється 138 1/16 імперіала), або 1 тис. австрійських і угорських корон в золоті рівні 396 крб. 78 грошам, в золоті бувшого російського цісарства (1 руб. рівняється 1/16 імперіала);

г) обмін товарів, котрі мають бути установлені комісією, яка передбачена в уступі «а», відбувається через державні, або державою контрольовані центральні інституції, обмін же тих витворів, котрі не будуть означеними вище передбаченими комісіями, відбувається дорогою вільного обороту на підставі тимчасового торговельного договору, котрий передбачається в слідуючій числі. 2. Наскільки в числі I не передбачено нічого іншого.

В основу господарських зносин між сторонами, котрі заключають договір тимчасово до заключення остаточного торговельного договору, але у всякому разі на протяг не менше як шість місяців після заключення миру між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, з одної сторони, і тепер стоячими з ними в стані війни європейськими державами, Сполученими Державами Північної Америки та Японії, з другої сторони, повинні бути положені в основу такі постанови:

а) для господарських зносин між Українською Народною Республікою і Німеччиною ті умови, які зложені в нижче згаданих постановах російсько-німецького договору про торгівлю та мореплавство з року 1894, 1904, а саме: стаття 1 до 6, 7 включно тарифи «а» та «в», 8 до 10, 12, 13 до 19, далі в постановах в кінцевому протоколі перша часть до статті 1 уступ 1 і 3 до статті 1 і 12 уступи 1, 2, 4, 5, 6, 8 і 9 до статті 3 до статті 5, уступи 1 і 2 до статті 5, 6, 7, 9 і 10 до ст. 6, 7 і 11 до ст. 6 до 9, до ст. 6, 7 до ст. 12 уступи 1, 2, 3 і 5, далі в частині четвертій параграфи 3, 6, 7, 12, 12 б, 13, 14, 15, 16, 17, 18 з застереженням відповідних змін в організації властей, 19, 20, 21, 28.

II При цьому настала згода відносно слідуючих точок:

1. Загальна російська тарифа з 13-26 січня 1903 р. задержує свою силу.

2. Стаття 5 одержує слідуючий уклад: сторони, що заключають мир, обов'язуються обосторонь не перепиняти взаємних торговельних зносин ніякими заборонами в справі привозу, вивозу або перевозу і дозволяти перевіз. Виймки дозволяються лише для таких виробів, котрі на області одної зі сторін, що заключають договір, були або будуть предметом державного монополію, як також для деяких виробів, відносно котрих зі взглядів на здоров'я, ветеринарну поліцію і публічну безпечність, або з інших важливих політичних і господарських причин можна би видати надзвичайне зарядження заборони, особливо в зв'язку з перехідним воєнним часом.

3. Жодна сторона не буде мати претензій до тих полегшень, котрі друга сторона заперечує, або запоручить якій-небудь другій державі на підставі існуючої або майбутньої митової умови, як це єсть прикладом між Німеччиною і Вел[иким] князівством] Люксембург, або в дрібному пограничному обороті в межах 15-кілометрової смужки.

4. Стаття одержує слідуючий уклад: всякого роду товари, котрі перевозяться через область одної з обох сторін, мають бути вільні від всякої перевозової оплати, незалежно від того чи вони перевозяться прямо, чи в дорозі виладовується, складаються на складі і знову наладовуються.

5. На місце статті 12 має вступити слідуюча постанова:

а) відносно взаємного захисту прав первотворів на твори літератури, штуки та фотографії в зносінах між Українською Народною Республікою і Німеччиною набирають сили постанови договору, котрий заключили Німеччина і Росія 15-28 лютого 1913 р.;

б) відносно взаємного захисту означення товарів мають бути важними декларації також на будучність постанови з 11-13 липня 1873 р. 139

6. Постанова кінцевого протоколу до 19 статті одержує слідуючий уклад: сторони, які заключають договір, мають себе по змозі взаємно підпирати щодо

залізничних тариф, особливо в доставці безпосередніх тарифів. Для того обидві сторони, що заключають договір, ввійдуть по можності скоро взаімно в переговори.

7. Параграф 5 четвертої частини кінцевого протоколу одержує слідуєчий уклад: «обидві сторони погодились, щоб митові уряди обох держав були відчинені в кожний день року з виключенням днів недільних та тих, котрі законами означені як свята»,

в) Для господарських зносин між Австро-Угорщиною і Українською Народною Республікою набирають сили ті умови, котрі зазначені в наступаючих постановах російсько-австро-угорського договору про торгівлю та мореплавство з 2(15) лютого 1906 рр а саме: статті 1, 2, 5, включно тарифи А і В, статті 6, 7, 9 до 13, ст. 14 уступу 2, 1, 3, ст. 15 до 24, далі в постановах кінцевого протоколу до статті 1 і 12 уступу 1, 2, 4, 5, і 6, до статті 2, 3 і 5, до статті 2 і 5, до статті 1, 4, 5, 7 і 8, до статті 2, 5, 6 і 7, до статті 17, як також до статті 22 уступ 1 і 3. При цім наступає згода про слідуєчі точки:

1) загальна російська митна тарифа з 13(24) січня 1903 р. остається в дальшій силі;

2) стаття 4 одержує слідуєчий уклад: «сторони, котрі заключають договір, зобов'язуються не перепиняти взаімних зносин між своїми областями ніякими заборонами для привозу, вивозу і перевозу». Виїмки від сего дозволяються лише в таких случаях:

а) для тютюну, солі, пороху та усяких інших взривних матеріалів, як також для товарів, котрі б коли-небудь на області одної зі сторін, що заключають договір, були предметом державного монополю;

б) відносно воєнних запотребовань в надзвичайних обставинах;

в) відносно публічної безпеки і санітарних та ветеринарїно-поліційних зглядів;

г) для деяких виробів, для котрих з інших важних політичних і господарських причин, особливо в зв'язку з перехідним воєнним часом можна би було видати надзвичайні розпорядження заборони;

3) жодна сторона не буде мати претензій до тих полегшей, котрі друга сторона запоручує, або запоручить якій-небудь другій державі на підставі існуючої або майбутньої митової умови між ними, як се є, наприклад, між Австро-Угорщиною та князівством Ліхтенштейн, або в дрібному пограничному обороті в межах 15-кілометрової смужки;

4) стаття 8 одержує слідуєчий уклад: «всякого роду товари, котрі перевозяться через області одної зі сторін, котрі заключають договір, обостороньо мають бути вільні від всякої перевозової оплати незалежно від того, чи перевозяться прямо, чи в дорозі виладуються, складуються на склади і знов наладовуються»;

5) постанова кінцевого протоколу до 21 статті одержує слідуєчий уклад: «сторони, котрі заключають договір, мають себе по змові взаємно підпирати, особливо в доставці безпосередніх тарифів. Для того обидві сторони, які заключають договір, ввійдуть по можності скоро у взаємні переговори. Що торкається господарських зносин між Українською Народною Республікою і Болгарією, то належить їх управиливити до заключення остаточного торговельного договору на засаді найбільше упривілейованого народу. Жодна сторона не буде мати претензій на ті полегші, котрі друга сторона запоручує, або запоручить якій-небудь другій державі на підставі існуючої або майбутньої митової умови, або в дрібному пограничному обороті в межах 15-кілометрової пограничної смужки»;

д) що торкається господарських зносин між Українською Народною Республікою і Туреччиною, то обидві сторони до заключення нового торговельного договору взаємно запоручають собі таке поступовання, з яким відносяться до найбільше упривілейованого народу. Жодна сторона не буде мати претензій на ті полегші, котрі друга сторона признає, або признає другій державі на підставі існуючої або майбутньої митової умови, або в дрібному погранично140 му обміні;

з) сила тривання, передбаченого в 11 числі нинішнього договору для господарських зносин між Українською Народною Республікою, з одної сторони, і Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, з другої сторони, може бути продовжена по взаємній згоді сторін. Якби речинці, передбачені в 1 уступі 2 числа, мали наступити перед 30 червня 1919 р., то кожній із сторін, котрі заключають договір, вільно виповісти на шість місяців, рахуючи від 30 червня 1919 р. постанови, що містяться у вище поміченому числі 4:

а) Українська Народна Республіка не буде мати ніякої претензії на ті полегші, які Німеччина заперу чує Австро-Угорщині, або якому другому краєві, котрий стоїть з нею в митній спілці і граничить з Німеччиною безпосередно через якусь другу державу, котра стоїть з нею або Австро-Угорщиною в митній спілці, або, які Німеччина заперу чує своїм власним колоніям, заграничним посіlostям і областям, котрі є під охороною, або краям, котрі стоять з ними в митній спілці. Німеччина не буде мати ніяких претензій, які Українська Народна Республіка заперу чує якомусь другому краєві, який стоїть з нею в митній спілці і граничить з нею безпосередньо через другий край, котрий стоїть з нею в митній спілці, або які вона заперу чує колоніям, заграничним посіlostям і областям, які стоять з нею в митній спілці;

б) в господарських зносинах між обнятими договором митними полосами обох держав, Української Народної Республіки, з одної сторони, і Австро-Угорської монархії, з другої сторони, Українська Народна Республіка не буде мати ніяких претензій на ті полегші, які Австро-Угорщина заперу чує Німеччині, або якому другому краєві, стоячому з нею в митній спілці, котрий граничить з Австро-Угорщиною безпосередньо або посередньо через якийсь другий край, що стоїть в митній спілці з нею, або Німеччиною. Колонії, заграничні посіlostі і області, коли знаходяться під охороною, стоять під тим зглядом нарівні з матерним краєм. Австро-Угорщина не буде мати ніяких претензій на ті полегші, які Українська Народна Республіка заперу чує якому другому краєві, стоячому з нею в митній спілці, котрий з Україною граничить безпосередньо або посередньо через якийсь другий край, що стоїть з нею в митній спілці або колоніям, заграничним посіlostям і стоячим під охороною областям тих країв, які з нею є в митній спілці. А наскільки в нейтральних державах знаходяться товари, які походять з Німеччини або України, і на котрих лежить заборона безпосереднього чи посереднього вивозу в межі одної з сторін, котрі заключають договір, то такі заборони до вільного орудування повинні бути знесені щодо сторін, котрі заключають договір. Тому обидві сторони, котрі заключають договір, обов'язуються негайно повідомити правительства нейтральних держав про знесення вище згаданих обмежень до вільного орудування;

в) поскільки в нейтральних державах знаходяться товари, котрі походять з Австро-Угорщини або України, і на котрих лежить заборона безпосереднього і посереднього вивозу з меж одної із сторін, котрі заключають договір, то такі заборони до вільного орудування повинні бути знесені щодо сторін, котрі заключають договір. Тому обидві сторони, котрі заключають договір, обов'язуються негайно повідомити правительства нейтральних держав про знесення вище згаданих обмежень до вільного орудування.

Стаття 8. Привернення публічних і приватних правних зносин, виміна воєннополонених і бранців, амністійна справа як також справа поступовання з торговельними кораблями, які попали в владу противника, управильниться з Українською Народною Республікою в поодиноких договорах, котрі становлять дійсну часть складову нинішнього мирового договору і якомога рівночасно з ним стають правосильними.

Стаття 9. Умови, довершені в оцім мировім договорі, творять неподільну цілість.

Стаття 10. При толкованні сего договору для зносин між Україною і Німеччиною миродатний український і німецький текст, для зносин між Україною і Австро-Угорщиною український, німецький і угорський текст, для зносин між Україною і Болгарією український і болгарський текст, а для зносин між Україною і Туреччиною український і турецький текст.

Кінцева постанова: нинішній мировий договір буде ратифікований. Ратифікаційні грамоти мають бути обміняні якомога скоро у Відні. Мировий договір стає правосильним, оскільки в нім нічого іншого не постановлено по його ратифікації. На доказ цього повновласники отсей договір підписали і своїми печатами ствердили.

Зладжено в п'яти первописях в Берестю-Литовським 9 лютого 1918 р.

Граф Оттокар Чернін, в. р. міністер ц. і к. дому і заграничних справ, Л. Ф. Кюльман, в. р. як представник найвищої німецької управи, Гофман, в. р. генерал-майор і шеф генерального і Східного фронту, др. Радославов, в. р. А Тоїєв, в. р. Стоянович, в. р. полковник Ганчев, в. ф. р. др. Анастасов, в. р. Талад, в. р. Гакки, в. р. Агмед Нессими, в. р. А Нішед, в. р. О. Севрюк, в. р. Микола Любинський, М. Левицький в. р.

Нова Рада, 1918, 24 лютого. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 117

Текст додаткового договору між УНР і країнами Четвертного союзу
27 січня 1918 р.

На основі ст. 8 нині підписаного мирового договору між Українською Народною Республікою, з одної, з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, з другої сторони, згодилися уповноважені Української Народної Республіки — Члени Центральної ради:

пан Олександр Севрюк
пан Микола Любинський
пан Микола Левитський

уповноважений Німецької Держави, державний секретар заграничних справ, цісарський дійсний тайний радник пан Рихард фон Кюльман негайно встановити публічно і приватно-правні зносини між Україною і Німеччиною і урегулювати виміну воєннополонених і цивільних інтернованих, опіку над повертаючими, амністію, що має видатися з нагоди заключення миру і поступовання з торговельними кораблями, що попалися в руки противника, і в тій цілі постановили заключити додатковий договір до мирового договору.

Коли уповноважені ствердили, що їх повновластія, які вони предложили при підписанні мирового договору, містять в собі уповноваження полагодження вищезначених справ, згодилися на слідуєчі постанови:

Розділ перший

[Нав'язання консулярних зносин]

Стаття I

При нав'язанні консулярних зносин між сторонами, що заключають договір, згідно з постановою ст. VI мирового договору, кожна сторона допускає консулів іншої сторони в усі місця своєї території, наскільки вже перед війною не були установлені для окремих місць або частин території, що мають мішану мову, виїмки, які також і по війні будуть задержані рівномірно до кожної третьої держави.

Кожна сторона застерігає собі право з причин, викликаних війною, допустити в певні місця консулів другої сторони лише після заключення загального миру.

Стаття II

Кожна зі сторін, що заключають договір, виплатить всі шкоди, які були протягом війни зроблені на її території тамошніми державними органами або

населенням через суперечні міжнародному праву вчинки над консульськими урядниками другої сторони, або над консульськими будинками, або їх інвентарем.

Розділ другий

Відновлення державних договорів

Стаття III

Договори, конвенції і умови, які існували між Росією і Німеччиною перед вибухом війни, знову набирають силу між пертрактуючими сторонами при ратифікації миру, за виїмкою таких постанов, які розходяться з умовами мирного і сего додаткового договору; при тім договори, які не можуть бути до певного строку знесеними, продовжуються на строк війни. Німецьке правительство надішле Українському правительству в чотири тижні по ратифікації мирного договору в дослівнім тексті наведені в першій уступі договори, конвенції, умови.

Стаття IV

Кожна сторона, що заключає договір, може другій стороні в шість місяців по підписанні миру подати до відома ті договори, конвенції і умови, або їх поодинокі постанови, що, на її думку, стоять в суперечності до перемін, виникнутих в час війни. Такі договірні постанови якнайшвидше мають бути змінені новими договорами, які відповідають зміненим поглядам та відносинам. До складання, в уступі першій предвиджених нових договорів, збереться в шість місяців по ратифікації мирного договору комісія з представників обох сторін в місці, яке пізніше означиться. Коли ся комісія в три місяці від її зібрання не дійде до згоди, кожна сторона тоді має вільну руку відступити від тих постанов договору, про які вона, як уступ 1 речення і, другу сторону повідомила; оскільки буде ходити річ при тім о поодиноких постановах договорів, то друга сторона має вільну руку зріктись від цілого договору.

Стаття V

Договори, конвенції і умови, в яких крім Росії і Німеччини ще треті держави є заінтересовані, до яких Українська Народна Республіка поруч з Росією або в її місце вступає, сі договори набирають силу законності при ратифікації мирного договору, коли ж Україна прийме сі договори пізніше, то вони будуть мати силу з часу прийняття. До поодиноких договорів, що стоять в зв'язку з колективними договорами, обома сторонами не мають ніякого примінення постанови статті 3 щодо продовження строку і статті 4 щодо відмовлення. Щодо колективних договорів політичного змісту, в яких є заінтересовані ще інші воюючі держави, обидві сторони утримуються від будь-якої б то позиції до них аж до заключення загального миру.

Третій розділ

Відновлення приватних прав

Стаття VI

Всі постанови, котрі існують на території одної з заключаючих мир сторін, по яких, з огляду на воєнний стан, горожани другої сторони з приватно-правного боку підлягають особливим законам (воєнні закони), ці постанови втрачають силу після ратифікації мирного договору. На рівні з горожанами заключаючої договір сторони ставляться також такі юридичні особи і товариства, які на її території мають свій осідок. Далі належить ставити юридичні особи і товариства, які не мають осідку на території одної сторони, нарівні з горожанами остільки, оскільки вони на території другої сторони підлягають постановам, обов'язковим для горожан.

Стаття VII

Щодо приватних довжних зобов'язань, які зістали нарушені воєнними законами, буде встановлено, як подано нижче.

§ 1. Довжні зобов'язання наново вийдуть в силу, оскільки із постанов статті VII до XI щось іншого не виходить.

§ 2. Постанова § 1 не стоїть на перепоні тому, щоби питання про те, який вплив на довжні зобов'язання мають викликані війною обставини, особливо не144

можливість виконання договорів, викликана перешкодами руху або заборонаю торгівлі, щоби се питання обмірковувалось на території заключаючих договір сторін згідно з законами, які мають силу для горожан. При тім не належить гірше відноситися до горожан другої сторони, яким були поставлені своєю стороною перепони, чим до горожан власної держави, яких було обмежено перепонами своєї сторони. Також і той, кому війна не дала можливості своєчасно виконати яке-небудь зобов'язання, не мусить бути примушений до звороту шкоди, повсталі з сеї причини.

§ 3. Грошові зобов'язання, котрі могли бути у виконанні під час війни на підставі воєнних законів, мусять бути заплачені перед впливом трьох місяців по ратифікації мирного договору. По сім зобов'язанням повинно платити п'ять відсотків річно від первісного строку заплати за весь час війни, з включенням трьох місяців, без огляду на мораторій. До первісного строку заплати в кожному окремому випадку відсотки платяться по договору.

§ 4. Для поалагодження грошових і приватних зобов'язань взаємно повинні бути допущені признані державою товариства для охорони кредиторів яко уповноважені для обстоювання інтересів з ними сполучених фізичних і юридичних осіб.

Стаття VIII

Обидві сторони, які заключають договір, згоджуються в тім, щоби по ратифікації мирного договору перейняти на себе виплату горожанам кожної сторони державних зобов'язань, а особливо громадських долгів. З огляду на те, що Українська Народна Республіка має на меті поділити із другими частинами бувшої Російської імперії майно сеї імперії, то спосіб виконання означеної в першій уступі постанови застерігається надалі особливій згоді. При тім Українська Народна Республіка в кожному разі переймає на себе ті зобов'язання відносно німецьких горожан, які повстали при виконванні громадських робіт на Україні, або були забезпечені майном, що находиться на Україні.

Стаття IX

Сторони, що заключають договір, годяться в тім, щоби, не виключаючи постанов статті XI, права авторські і права для охорони промислу, концесії і привілеї як також і подібні права на державно-правній підставі, які зістали нарушені воєнними законами, будуть приведені на території України до первісного стану. Постанови уступу 1 не мають примінення до концесій, привілеїв і подібних прав, коли вони були відмінені законом, обов'язуючим всіх мешканців в правах подібного роду або зістали перейняті державою, або громадами і остаються в їх посіданні. Виконання зазначених в уступі 1 і 2 постанов застерігається особливій угоді.

Стаття X

Строки давності на території кожної із заключаючих договорів сторін в відношенні до горожан сторони другої, оскільки вони до часу вибуху війни не минули, продовжуються ще на рік по ратифікації мирного договору. Те саме відноситься і до строків оплати купонів від відсоткових і дивідентних паперів, а також і до випавших у тираж або з іншої причини платних вартісних паперів.

Стаття XI

Діяльність інституцій, які на підставі воєнних законів провадили нагляд, переховання, зарядження або ліквідацію маєткових вартостей, або приймали платню, повинна бути закінчена, за винятком постанов статті XII, на підставі слідуєчих засад:

§ 1. Вартості маєткові, що були під наглядом, охороною або зарядженням, мають бути негайно видані на жадання власника, а до хвилі повернення повинно охороняти інтереси власника.

§ 2. Постанови § 1 не повинні нарушувати добре набутих прав третіх осіб. Заплата і всі інші зобов'язання довжника, які були стягнені згаданими у вступі цієї статті інституціями або з їх розпорядження, будуть мати на території сторін, що заключають договір, рівну силу, якби їх сам віритель одержав. Зостаються в силі для

обох сторін приватноправні розпорядження, які були зроблені вище зазначеними інституціями або з їх доручення, або в відношенні до них других осіб.

§ 3. Про діяльність зазначених в початку цієї статті інституцій, а особливо про прийом і видачу правовласнику на його надання, повинні негайно повідомити.

Стаття XII

Земельні маєтки або права на них, гірничнопромислові права, як також права уживання і використання маєтків, підприємства, або участь в них особливо акцій, які з огляду на воєнні закони продано, або від правовласника примусово відібрано, повинні бути повернені первісному власникові на його жадання на протязі одного року після ратифікації мирowego договору, при обов'язковому повороті користей, які були одержані від продажу або відібрання, при сім не звертається уваги на добре набуті права третіх осіб. Постанови уступу 1 не мають ніякого примінення, коли збуті маєткові речі, або всі речі подібного роду, були відібрані і перейняті державою, або громадами і зостаються в їх посіданні на підставі законів, обов'язкових для всіх мешканців відносно речей цього роду. На випадок знесення такого перейняття майна державою, на протязі одного року після знесення, правовласник має право ждати повороту майна, яке зазначено в уступі першому.

Розділ четвертий

Відшкодування цивільних шкод

Стаття XIII

Обидві сторони, що заключають договір, годяться на тім, що горожани обох сторін одержують відшкодування за ті шкоди, які вони потерпіли через тимчасове, або постійне відобрання авторських прав, промислових охоронних прав, концесій, привілеїв і подібних претензій, або через нагляд, перерахування, завідування, або продаж предметів майна. Те саме торкається також шкод, які були заподіяні приватним особам кожної сторони протягом війни поза воєнною областю державними органами, або населенням другої сторони через суперечні міжнародному праву, насильства щодо життя, здоров'я або маєтку. З огляду на те, що Українська Народна Республіка має на увазі порозумітись в справі поділу майна з іншими частинами бувшої Російської імперії, виконання всіх принципів, вичислених в уступі 1, відкладається до окремого порозуміння.

Розділ п'ятий

Виміна военнополонених і цивільних інтернованих

Стаття XIV

Щодо виміни военнополонених, передбаченої в статті 6 мирowego договору, приймаються ось такі постанови:

§ 1. Виміна службово нездібних воєнних полонених, яка зараз переводиться, повинна йти з можливо найбільшим поспіхом. Виміна всіх інших военнополонених наступить по можливості скоро в певні строки, про які ще буде умова.

§ 2. Воєнополонені одержать при повороті свою приватну власність, відібрану від них властями держави, в якій вони перебували, як також і ще не виплачену, або ще не підраховану частину їх зарібку; ця постанова не відноситься до записок військового змісту.

§ 3. Комісія, зложена по чотири представники від кожної сторони, має зібратись в Бересті-Литовськім зараз же по ратифікації мирowego договору, щоб означити строки, передвиджені в уступі § 1, як також всі інші подробиці виміни, особливо рід і спосіб перевозу додому, як також надзору над виконанням тих постанов.

§ 4. Видатки за удержання обопільних воєнополонених, які повинні бути звернені на підставі міжнародного права, з огляду на кількості воєнополонених з обох сторін числяться взаємно скомпенсованими.

Стаття XV

Щодо повороту обосторонніх цивільних горожан приймаються оці постанови:

§ 1. Обосторонні інтерновані або заслані цивільні горожани будуть по змозі скоро безплатно відіслані додому, оскільки вони не захотять залишитись на місці за згодою тої держави, де вони перебувають, або від'їхати куди інше. Комісія, згадана в § 3 статті XIV, має упорядкувати подробиці повороту додому і має наглядати над виконанням укладених умов.

§ 2. Горожани одної сторони, які при вибуху війни мали на території другої сторони свій осідок, промислове або торговельне підприємство й зараз не перебувають на цій території, можуть туди повернутись, коли друга сторона не знаходиться вже більше у воєнній стані. Поворот може бути заборонений лише з причин внутрішньої або зовнішньої небезпеки держави. Посвідченням буде даний властями рідної держави пропуск, по якому власник його належить до осіб, означених в уступі 1, візума пропуску не треба.

Стаття XVI

Горожани одної зі сторін, що заключають договір, не підлягають ніяким обложенням, даткам або належним оплатам за провадження промислу, торгівлі, або інших заробкових підприємств в часі, коли вони завдяки війні не провадили там свого промислу, торгівлі або інших підприємств, коли такі суми були заплачені, то їх повинно звернути протягом шістьох місяців по ратифікації мирного договору. Постанови уступу 1 мають відповідне примінення до торговельних і інших заробкових товариств, в котрих мають уділ горожани одної сторони, яко спільники, акціонери або в інший спосіб учасники, а котрих провадження на території другої сторони було припинено через війну.

Стаття XVII

Кожна із заключаючих договір сторін зобов'язується шанувати і удержувати на своїй території цвинтарі вояків і інших горожан другої сторони, котрі в часі інтернування або заслання умерли, уповажненим цієї сторони дається право удержувати і відповідно украшувати цвинтарі в порозумінні з краєвими властями. Подрібні питання щодо удержання цвинтарів застерігається дальшому порозумінню.

Робітнича газета, 1918, 15 березня. Оригінал. Друкований відбиток.

Розділ шостий

Опіка над повертаючими

Стаття XVIII

Горожанам кожної із заключаючих договір сторін, які мають походження з області другої сторони, буде вільно в десятилітній строку по ратифікації мирного договору в порозумінні з властями цієї сторони вернутись до краю свого походження. Особи, що мають право повороту, повинні на жадання своє одержати увільнення від їх дотеперішньої державної приналежності. Також не повинно класти перепони або утруднювати їх зносин з дипломатичними і консулярними представниками краю свого походження як усними, так і на письмі. Стаття XIX Повертаючі через використання свого права на поворот не повинні терпіти ніяких маєтково-правних утисків. їм дається право своє майно ліквідувати і зиск, а також, оскільки се не суперечить загальним краєвим законам, і інше рухоме майно забрати; крім того, вони можуть відмовитись від орендних договорів, попередивши про се за шість місяців, і за таке відмовлення орендодавець не повинен жадати відшкодування.

Розділ сьомий

Амністія

Стаття XX

Кожна із заключаючих договір сторін запевняє горожанам другої сторони вільність від кари згідно зі слідуючими постановами.

§ 1. Кожна сторона дає повне звільнення від кари воєннопоненим, які належать до другої сторони, і це за всі ними заподіяні вчинки, що підлягають судовій або дисциплінарній карі.

§ 2. Кожна сторона запевняє повне звільнення від кари цивільним горожанам другої сторони, яких під час війни інтерновано або заслано, і то за всі під час інтернування або заслання заподіяні вчинки, які підлягають судовій або дисциплінарній карі.

§ 3. Кожна сторона запевняє повне звільнення від кари горожанам другої сторони за протизаконні вчинки, що йдуть на користь другої сторони, і за проступки проти особливих законів, виданих в некористь іноземців ворожої сторони.

§ 4. Звільнення від кари, предвиджені в §§ 1—3, не розтягаються на всі вчинки, які заподіяно по ратифікації мирового договору.

§ 5. Оскільки на підставі постанов §§ 1 до 4 запевнюється звільнення від кари, то нових судових слідств більше не буде розпочато; розпочаті судові слідства 148 припиняться, а присуджені кари даруються. Однак воєннополонені, які із-за воєнної, або державної зради, навмисного убивства, грабежів, розбою, навмисного підпалу і вчинків проти публічної моралі знаходяться в слідчому або судовому арешті, можуть бути задержані в в'язниці аж до хвили їх повороту.

Стаття XXI

Заключаючи договір сторони запевняють їх власним горожанам звільнення від кари згідно з нижче наведеними постановами.

§ 1. Кожна сторона запевнить повне звільнення від кари власним військовим за роботи, які вони виконали, як воєннополонені другої сторони. Те саме відноситься до робіт, які виконали обосторонні цивільні горожани в часи їх інтернування або заслання.

§ 2. Кожна сторона запевнить повне звільнення від кари мешканцям областей, зайнятих другою стороною з огляду на їх політичне поводження в часи окупації. Постанови статті XX, § 5, мають примінення до передвидженого в §§ 1 і 2 звільнення від кар, в цих випадках не повинно бути інших правних обмежень як відносно самих винувників, так і їх сімей.

Стаття XXII

Сторони, що заключають договір, застерігають собі право дальшої умови щодо запоручених взаємно кожною стороною звільнень від кари за вчинки, заподіяні в некористь власної держави.

Розділ восьмий

Як має бути поступлено з торговельними кораблями і грузами, що попалися в руки противника.

Стаття XXIII

Торговельні кораблі одної із сторін, що заключають договір, які на початку війни знаходилися в пристані другої сторони, мають бути звернені вмісті з грузами, а коли це неможливо, то повинно датися за них відшкодування в грошах. Щодо виплати фрахтів за уживання тих кораблів під час війни застерігається це окремими умовами з огляду на те, що Українська Народна Республіка має намір поділу майна з іншими частинами бувшої Російської імперії.

Стаття XXIV

Торговельні кораблі одної із сторін, що заключають договір, які дістались як воєнна здобич в тім випадку, коли вони до підписання прелімінарного миру були присуджені законним вироком призового суду, і коли вони не підпадають під постанови статті 23, уважаються за остаточне сконфісковані. У всіх інших випадках вони повинні бути звернені, коли ж їх вже нема, то мусить бути заплачено грішми. Ці постанови мають відповідне примінення до набутих як воєнна здобич корабельних грузів, котрі належать до горожан одної із сторін, що заключають договір.

Стаття XXV

Виконання постанов статті XXIII і XXIV, а передовсім установлення відшкодувань, які мають бути заплачені, переведе мішана комісія, яка буде складатися по одному представникові із сторін, що заключають договір, і нейтрального голови, і

яка зійдеться в протягу трьох місяців в Одесі або в яким по пізнійшій згоді місці. Призначення голови комісії доручається президентові Швейцарської Сполученої Ради.

Стаття XXVI

Сторони, що заключають договір, зроблять все, що лежить в їх силі, щоби торговельні кораблі вмісті з грузами, котрі по статті XXIII і XXIV мають бути звернені, могли вільно повернутись до батьківщини.

Розділ дев'ятий Кінцеві постанови

Стаття XXVII

Цей додатковий договір, який творить дійсну складову частину мирового договору, має бути ратифікований, а документи ратифікаційні мають бути виміняні вмісті з ратифікаційними документами мирового договору.

Стаття XXVIII

Додатковий договір вступить в силу рівночасно з мировим договором, наскільки в нім немає про що іншого постановленого. Представники сторін, що заключають договір, зйдуться в протягу чотирьох місяців по ратифікації в місці, котре пізніше означиться, для доповнення додаткового договору, передовсім для зложення тих договорів, які в ньому застережені.

На підтвердження цього уповноважені, як також представник німецької найвищої військової управи, шеф генерального штабу найвищого командуючого Східного фронту, королівський пруський генерал-майор пан Макс Гофман, сей додатковий договір підписали і урядовими печатками означили.

Написано в подвійному тексті в Бресті-Литовським дня 9 лютого 1918 р.

О. Севрюк вр., М. Любинський вр., М. Левітський,
Р. Ф. Кюльман вр., Гофман вр.

Робітнича газета, 1918, 16 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 118

Телеграма голови Старокостянтинівської повітової земської управи про становище в повіті.

1 лютого 1918 р.

1 февраля. Отсутствием средств закрываются больницы, амбулатории почты и все земские учреждения. Служащие уходят. Для спасения земства умоляю экстренной материальной поддержки. Ответ телеграфируйте.

Председатель земской управы Журавский

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 9, арк. 47а.
Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 119

Інформація Старокостянтинівського земельного комітету про розгром маєтків у повіті та загрозу незасіяння приватновласницьких земель.

6 лютого 1918 р.

Уездный
Староконстантиновский
земельный комитет
6 февраля 1918 г.
№ 363
г. Староконстантинов

В Волынской Губернской Земельный Комитет

Вследствии разгрома в уезде всех именій и расхищенія живого и мертвого инвентаря огромная площадь частновладельческих земель оажется необработанной и незасяной.

Держархів Житомирської області, ф. Р-2274, оп. 1, спр. 176, арк. 2.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 120

Звернення Головного Начальника Волинської губернії до населення з інформацією про накладені ним різні заборони.

9 лютого 1918 р.

До населення Волинщини

Доводжу до загального відому і непохитних виконань слідує:

- 1) Всі публічні зібрання, мітінгі і т. ін. приватного характеру, крім збирань дозволених законом громад і спілок, дозволяються тільки з мого дозвілу.
- 2) Безумовно забороняються самочинні труси і арешти як окремими особами, так і ріжного роду організаціями.
- 3) Безумовно забороняються реквізиції ріжного роду, по-за встановленим законом порядком без мого на те дозволу в м. Житомирі, а в повіті без дозвілу вищого Військового Начальника.

Особи, винні в невиконанні сього, будуть притягнуті мною до військового польового суду.

Головний Начальник Волинщини,

Отаман КОЗЬМА

З оригіналом згідно:

За Помічника Управителя Канцелярії

[підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 65. Машинопис. Оригінал.

Документ № 121

Відозва Ради народних міністрів до громадян УНР

10 лютого 1918 р.

До всієї людності Української Народної Республіки
Громадяни!

Проголосивши 9 січня 1918 р. в своєму 4 Універсалі Українську Народну Республіку державою самостійною, ні від кого незалежною, Українська Центральна рада 27 січня замирила з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, положила кінець війні, здобула для трудящого люду мир демократичний без всяких анексій та контрибуцій.

Цього миру домагався працюючий люд України вже давно. І Українська Центральна рада вволила його державну волю, не дивлячись на те, що Сівіт народних комісарів з Петрограда з усієї сили перешкоджав українському урядові, Раді народних міністрів заключити мир і дати тим змогу робітникам та селянам стати до спокійної роботи на нивах та фабриках, заводах і майстернях. Не маючи сам змоги здобути для Росії доброго миру з Німеччиною, АвстроУгорщиною, Болгарією та Туреччиною, Петроградський сівіт народних комісарів рішив не допустити й Українську Народну Республіку до заключення миру.

Безсовісною брехнею та нечесними наклепами на Центральну раду цей Сівіт народних комісарів хтів посіяти недовір'я серед українського народу до Ради і тим загальмувати справу миру.

Коли з цього нічого не вийшло, коли трудящий люд, робітники, селяни, солдати та матроси через своїх депутатів заявили про своє довір'я до Ради, тоді Совіт народних комісарів послав своїх красногвардійців, запаморочених солдатів та матросів з Московщини на Україну, щоб збройною силою скинути український уряд, а Україну знову вернути в московську неволю, зламати справу миру та знищити добробут українського народу.

Користуючись з того, що царське правительство і правительство Керенського під час війни кидали наших вояків на далеку північ, а на Україну насилали хмари вояків-чужинців, Совіт народних комісарів, котрий так голосно і лицемірно заявляв про кінець війни та мир між трудящими людьми всіх народів, почав збройною силою грабувати Україну, вивозити силоміць з нашої землі хліб, цукор, вугіль, паровози, вагони і всяке народне майно, а особливо величезне майно військове, на Московщину. А для того, щоб легше було грабувати Україну, і без того страшенно сплюндровану тяжкою війною, для того, щоб швидше вкинути Україну в московську неволю, Совіт народних комісарів настановив на Україні народних секретарів, котрі мають слухатися всякого наказу з Петрограда та продавати інтереси Української держави Московщині, і власне російським капіталістам.

Чи то міг український уряд, Рада народних міністрів мовчки дивитися на це руйнування добробуту нашого народу, на це знуцання Московщини над Україною, на це знищення нового самостійного політичного життя українського народу. Рада народних міністрів покликала весь український народ до рішучої боротьби, боротьби збройної з петроградськими насильниками, з Совітом народних комісарів, з бандами грабіжників з Московщини. Але для того, щоб швидше покласти кінець грабуванню України, щоб швидше приступити після заключення миру до переведення земельного закону і закону про поліпшення долі робітництва,

Рада народних міністрів прийняла військову допомогу від нині дружніх держав - Німеччини та Австро-Угорщини. На Україну, для допомоги українським козакам, котрі зараз б'ються з ватагами великоросів-красногвардійців та солдатів, йдуть дивізія українців полонених, українці — січові стрільці з Галичини та німецькі війська. Вони йдуть на Україну для того, щоб знищити нелад та безладдя та завести спокій та добрий лад на нашій землі,

Але, для того, щоб дати змогу Раді народних міністрів творити велике діло - будувати самостійну Українську Народну Республіку, державу всього працюючого люду України.

Вони будуть тільки допомагати тим нашим козакам, котрі завзято боронять нашу державу, землю і волю на Україні від збройного нападу російського правительства, Совіта народних комісарів, котрі так само, як і за царів, хочуть, щоб Україна опинилася під владою московських капіталістів, щоб Московщина жила працюю та багатствами українського народу.

Ці війська, дружні нам, будуть битися з ворогами Української Народної Республіки під проводом польового штабу нашої держави.

Допомагаючи українському урядові в його боротьбі з насильниками та грабіжниками, ці війська не мають ніяких ворожих нам намірів, бо Німеччина і Австро-Угорщина також мають велику потребу, щоб на Україні настав добрий лад і спокійна праця трудящого люду.

Адже ж тільки при доброму ладові на Україні можна буде налаштувати скоро торговельні зносини та обмін товарами між нашою державою та державами, з котрими замирено 27 січня.

Тому Рада народних міністрів закликає весь український народ негайно ставати до мирної праці, до боротьби з безладдям.

Довга і тяжка війна, анархія за часів революції в Росії та грабіжницька політика російського уряду на Україні сплюндрували добробут нашого народу. Рада народних

міністрів постановила собі тверду і ясну ціль, - встановивши добрий лад в українській державі, негайно стати до роботи над поліпшенням долі робочого люду, селян та робітників. Тверда влада та добрий лад в державі - це найкращий фундамент для соціально-економічних реформ.

І Рада народних міністрів твердо і рішуче стоятиме на сім шляху, ні на одну хвилину не сходячи з нього ні під чийм впливом.

Громадяни! Ваш обов'язок в ці дні з усією силою та енергією підтримати Раду народних міністрів в цих державних заходах.

До жвавої праці, громадяни землі української! До будування самостійної Української Народної Республіки на основах доброго ладу, твердої влади та широких соціально-економічних реформ в інтересах трудящого люду.

Рада народних міністрів.

Голова Ради міністрів

В. Голубович

Народний військовий міністр

О. Жуковський

Народний міністр внутрішніх справ

Христюк

1918 р. 10 лютого.

Робітнича газета, 1918, 2 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 122

Протокол засідання Малої ради з ухвалою про введення нового (григоріанського) календаря та прийняття герба УНР

12 лютого 1918 р.

I

Від комісії законодавчих внесень т. Скнарь докладає законопроект Міністерства внутрішніх справ про заведення на Україні числення часу по новому стилю і перевод годинників на середньоєвропейський час. Мала рада ухвалила наступний текст закону:

«1. Завести в Українській Народній Республіці нове (григоріанське) числення часу з 16 лютого 1918 р. 16 число лютого рахувати першим числом місяця березоля (марта).

2. Одночасно з цим в Українській Народній Республіці вводиться середньоєвропейський час: 12 год. для Петроградського меридіану з 1 березоля нового стилю рахувати за 10 год. 52 хв. ранку і згідно з цим в усій Українській Народній Республіці перевести стрілки годинників. Документ засвідчений печаткою Ради народних міністрів УНР.

3. Всякого роду обов'язання, котрі застає сей закон, продовжуються з 1 березоля на 13 день.

4. Всі питання, зв'язані з переведенням в життя цього закону, мають вирішуватися кожним міністерством по приналежності».

II

У справі державного герба України Мала рада ухвалила: «Гербом Української Народної Республіки приймається знак Київської держави часів Володимира Святого».

Тов. голови [підпис].

Секретар [підпис].

ЦДАВО України, ф. 1064, оп. I, спр. 10, арк. 3. Машинопис. Копія.

Документ № 123

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР про скасування посад вищих військових чинів фронтів, що базувалися на території України.

15 ютого 1918 р.

... 3. Ухвалили: в зв'язку з заключенням миру скасувати посаду головнокомандуючого Українським фронтом і помічника командуючого Румунським

фронтом; тому Щербачов відчисляється від займаємої ним посади і переходить в розпорядження Військового міністерства. Посада головнокомандуючого ПівденноЗахідним фронтом теж касується і головнокомандуючий переходить теж в розпорядження Військового міністерства

Голова Ради народних міністрів (В. Голубович)

З оригіналом згідно: Ол Лзаркевич

ЦДАВО України, Ф. 1063, оп. I, спр. 7, арк. 6. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 124

Інструкція Головному комісару уряду УНР при Головнокомандуючому німецькими військовими силами в Україні

15 лютого 1918 р.

I. До штабу Головнокомандуючого військовими силами на Україні призначається головний комісар.

II. Головний комісар заступає інтереси Української Народної Республіки, вертає до праці всі легальні установи, відновлює спокійне життя в повітах.

III. Йому підлягають всі державні і громадські інституції.

IV. Він має право:

а) направляти працю органів місцевого самоврядування і державних установ;

б) змінити урядовців і призначати інших тимчасових;

в) давати інструкції і накази всім урядам згідно з законами Української Народної Республіки, наказами уряду і вимогами військових обставин;

г) побільшувати штати державних і громадських установ і утворювати тимчасові органи урядування;

д) давати розпорядження в справі демобілізації військових частин, організації земського і городського союзу, Червоного Хреста і інших установ, які обслуговували армію;

е) видавати обов'язкові постанови;

[є] карати провинних штрафом до 3000 крб., тюрмою до 6 місяців або вислати за межу Української Народної Республіки;

ж) всі розпорядження негайно докладати Раді міністрів.

V. Призначені головним комісаром повітові комісари і коменданти в своїй праці і взаємовідносинах керуються інструкцією, ухваленою міністрами військових і внутрішніх справ 15 лютого с.р.

VI. Всі розпорядження і призначення, зроблені головним комісаром, вважаються дійсними до зміни або скасування розпорядженнями відповідних міністерств.

ЦДАВО України ф. 1063, оп. I, спр. 7, арк. 7. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 125

Проект наказу Ради народних міністрів про утворення губернської і повітової влади.

15 лютого 1918 р.

1. Для підтримування ладу для успішної боротьби з анархією взагалі і для охорони майна військового демобілізуємих частин, зокрема в тих місцевостях УНР, що оголошуються на стані військовому або обложному, тимчасово утворюється особна влада губерніальних комендантів і залежних від них повітових комендантів.

2. Губерніальний комендант підлягає безпосередньо військовому міністрові Республіки, від котрого отримує вищі розпорядження.

3. Губерніальний комендант і повітові коменданти призначаються наказом по Військовому міністерству.

4. Згадана влада комендантів існує і функціонує поруч з владою губерніяльних і повітових комісарів.

5. Обов'язок головного губерніяльного коменданта — допомагати губерніяльному комісарові в тім разі, коли він звернеться за такою допомогою, не чекаючи кожного разу вказівок військового міністра.

Примітка: губерніяльний комендант, як і місцеві коменданти, в наглих випадках, котрі, загрожуючи громадському спокою вимагають негайних мір, мають право робити тимчасові розпорядження і в сфері горожанській, повідомляючи про це горожанську владу, причому розпорядження коменданта мають силу до відповідних розпоряджень влади горожанської.

6. Головний губерніяльний комендант в справах виключно військових є незалежний від губерніяльного комісара.

7. Під виключну владу губерніяльних та повітових комендантів підлягають як військові частини, що до цього часу ще не демобілізовані, так і ті добровольні платні команди, що формуються з зазначеною в § 1 метою.

Примітка 1а. так звана народна залізнична міліція губерніяльному комендантові не підлягає.

Примітка 2а. війська, що виконують оперативні завдання проти зовнішніх ворогів Української Народної Республіки, зазначеній владі не підлягають, але ж в надзвичайних випадках по згоді з старшиною цих військ, послідні можуть бути зкористовані з зазначеною поперед метою. Причому засіб подій в цім завданні виконується під керуванням цієї військової влади.

8. Одночасно з цим зазначеним комендантам дозволяється як формувати нові частини з зазначеною ціллю, так і переформувувати вже існуючі в інтересах об'єднання праці та служби їх. Кількість окремої такої частини в повітах може бути не більше 100 чоловік.

9. Формування нових і переформування існуючих частин, зазначених в § 1, виконується згідно духу статуту Осібної Армії Української Народної Республіки, причому окрема така частина прирівнюється до сотні по розділу 1-му. Гроші Української Народної Республіки

10. У випадках надзвичайного характеру головний губерніяльний комендант по згоді з губерніяльним комісаром має право утворити військовий революційний суд для розгляду поважних лихих вчинків, що сподіються в межах губернії, себто: грабіж, вбивство, підпал, насильство та розбишацтво.

11. Влада повітових комендантів існує і функціонує поруч з повітовою громадянською владою.

12. До вироблення нового статуту, учета особистого складу війська за повітовими комендантами залишаються тимчасово попередні обов'язки бувших воїнських начальників.

13. Зміст і виконання службових обов'язків повітових комендантів в межах повітів та їх відносини до повітових комісарів регулюються на принципі відносин між губерніяльним комендантом та губерніяльним комісаром.

14. В тім разі, коли відносно компетенції головного губерніяльного коменданта і губерніяльного комісара виникатимуть якісь-то непорозуміння, питання остаточно вирішується відповідними міністерствами.

15. Всі службові непорозуміння між повітовим комісаром та повітовим комендантом остаточно вирішуються губерніяльним комісаром в згоді з головним губерніяльним комендантом.

16. Штати губерніяльної і повітової комендатур при цьому додаються. Зазначеній губерніяльній владі наказується функціонувати на підставі існуючого законодавства, обов'язково рахуючись з духом сучасного менту і згідно вимогань ладу та добробуту вільного українського народу.

В. о. військового міністра
Міністр внутрішніх справ
3 оригіналом згідно:
директор канцелярії
15 лютого 1918 р.
Народна воля, 1918, 2 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Жуковський
Христюк
Ковалевський

Документ № 126

Повідомлення Старокостянтинівського повітового комісара про катастрофічне становище в повіті на початку 1918 р.
15 лютого 1918 р.

Спешно

Вольнскому Губернскому Комиссару

Крайне критическое положение уезда, грозящее полным уничтожением всех богатств уезда, заставляет меня принять все усилия к тому, чтобы спасти хотя-бы часть того богатства, которое имеется в уезде. Имея в виду, что всякое промедление грозит полным уничтожением уезда и от уезда в недалеком будущем, превращающегося в пустое место, останется одно лишь воспоминание, я спешно формирую из надежных людей отряд «Вільного Козацтва», который будет на страже защиты жизни граждан и их имущества.

Полное же отсутствие средств ставит формирование отряда безвыходным. Для этой цели, за получением денег на организацию и содержание отряда к Народным Министерством Войсковых и Внутренних Справ мною командирруется предьявитель сего, Инструктор Вольного Козачества Иван Павлович Пасиченко.

Сообщая обь изложенном, прошу Вас с своей стороны войти с ходатайством о том, чтобы ходатайство мое было удовлетворено.

За Уездного комиссара

Пребжславский

Секретарь

[подпись].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 9, арк. 549. Машинопис. Оригінал.

Документ № 127

Протокол допиту свідків грабунку терешківського маєтку графа В.І. Грохольського та підтвердження оцінки завданих селянами збитків.
11 (24) лютого 1918 р.

Протокол

1918 года. Февраля 11(24) дня. Я, Мировой Судья 4 участка Старо-Константиновского округа сего числа допрашивал свидетелей по делу обь обеспечении доказательств обь оценке имущества графа Владислава Ивановича Грохольского в его Терешковском имени и обь убытках причиненных ему в сумме 662259 руб. 65 коп. свидетели явились все. Со стороны просителя графа Грохольского, в качестве поверенного такового, присутствовал при допросе свидетелей частный поверенный при Съезде Мирowych Судей Староконстантиновского Округа Виктор Эдуардович Бялобржевский, представивший установленную законом доверенность. Свидетели приведены к присяге и допрошены порознь. Свидетелям, при допросе их, была представлена приложенная к делу опись имущества просителя графа Грохольского, составленная 25 ноября 1917 года.

Свидетели показали:

1) Карл Антонович Андрушкевич – 47л.,- я служу у графа Грохольского, в качестве управляющего именем, одиннадцать лет; именование это состоит из сел Терешки,

Малинки и Мончинцы, а также из полевых ферм Зверинец и Казимировка. Я холост, живу в доме владельца. В ноябре прошлого 1917 года, я, по приглашению графа Грохольского, совместно с остальными по делу свидетелями производил опись и оценку сего имущества, принадлежащего графу Грохольскому и находящегося в означенном имении. Предъявленная мне опись означенного имущества есть та же самая, которую мы составили 25 ноября 1917 года и которую я собственно ручно подписал. Все означенное в этой описи имущество в действительности было в наличности и принадлежало графу Грохольскому, оценка такового произведена, определена нами средняя, по существующим в то время ценам; ценили мы по совести, нисколько не преувеличивая; мы не оценили лишь земли, произведенных на ней озимых посевов, вспашки под яровые хлеба, посевов кормовых трав, леса и торфяника. Оцененное же нами имущество определено в сумме одного миллиона четырехсот семидесяти тысяч ста сорока девяти рублей шестидесяти пяти коп. (1470149р. 65 коп.) не оценено нами: озимой ржи – 105 дес., озимой пшеницы – 407 дес., озимого рапса – 80 дес., люцерны – 1 десятина, экспарцета – 7 дес., клевера красного одного года – 95 дес., двухлетняго – 122 дес. И белого клевера – десять дес. Не оценена также вспашка 718 дес. под яровой посев на 1918 год, и 408 дес. разного возраста леса, а так же 30 дес. торфяника. До 1 декабря 1917 года имение это со всем имуществом находилось во владении графа Грохольского; 1-го же декабря крестьяне с. Терешок, Малинок и Мончинец самовольно устранили администрацию имения и забрали таковое в свое ведение, постепенно расхищая из экономии хлеб в снопах и в зерне, а также фураж, а 14-15 января сего года вооружившись винтовками и бомбами, при участии крестьян сел Севрук и Корчевки, окончательно разграбили экономию, забрав живой и мертвый инвентарь, конский завод, племенной скот, ворвались в дом владельца, разгромив и расхитив решительно все в нем находящееся, выломав двери с косяками, окна, разрушив печи и т.д. Тогда же были расхищены экипажи с сбруей и разрушена оранжерея. 16 января сего года я со свидетелями по сему делу произвел поверку имущества графа Грохольского, при чем оказалось расхищенным и уничтоженным: в господском доме ничего не было, остались голые, с оборванными обоями, стены не было ни дверей ни окон; тоже было и во флигеле; таким образом убытка от разгрома дома и флигеля граф Грохольский понес в сумме 74620 руб.; сверх этого были похищены тогда же особо ценные предметы на сумму 46700 руб., которые частью были в каменных стенах дома и «лямуса» (каменная башня); приведение в прежний вид дома и флигеля мы оценили в 35000 руб. было расхищено все имущество в конюшнях, чем причинено убытка 17222 руб.; хлеба в снопах расхищено на 202913 руб., хлеба в зерне – на 35681 руб. 40 коп.; кормовых семян моркови и свеклы в Терешках и семян сахарной свеклы в Малинках – на 8000 руб.; корнеплодов моркови свеклы и картофеля – на 18000 руб., фуража и прочего корма – на 21295 руб.; расхищен весь конский завод стоимостью в 66600 руб., рабочие лошади – 25300 руб., племенной скот на сумму 23100 руб., скот непородистый – на сумму 4950 руб.; земледельческих орудий и машин расхищено на сумму 71797 руб. 75 коп. уничтоженные оранжерейные растения мы оценили в 3000 руб.; восстановление, внутренняя обстановка оценено нами в 3500 руб.. На ферме Казимировка были расхищены семена сахарной свеклы на сумму 4780 руб. в 186 казенных мешках. Итого от вышеупомянутого разгрома имущества графа Владислава Ивановича Грохольского, последнему причинено убытка на сумму шестьсот шестьдесят две тысячи четыреста пятьдесят девять рублей шестьдесят пять копеек (662459р.65к.), не считая рубки крестьянами леса, которая длится и по настоящее время. Подпись К. Андрушкевич.

2) Леонард Иосифович Немировский, 45 л., - я счетовод в имении графа Грохольского. В ноябре 1917 года с остальными свидетелями по делу производил оценку имущества графа Грохольского и 25 ноября была составлена предъявленная мне опись, которую я собственноручно и подписал. В ноябре имущество это было во владении Грохольского, а в январе с.г. часть такового расхищена, как местными

Терешковскими и Малинецкими крестьянами, так ровно и крестьянами с. Севрук и Корчевки. В январе, проверяя это имущество, мы, свидетели, нашли, что убытка от разграбления его граф Грохольский понес на сумму 662459 руб.65 коп., считая в этом числе и те 35000 руб., которые теперь необходимы для приведения дома владельца в прежний вид. Цену всему этому имуществу я определил, согласно описи, среднюю, некоторые же предметы оценены, по моему, даже ниже действительной их стоимости, ибо там были вещи старинные, которых теперь не достать ни за какие деньги. Все имущество, показанное в описи, оценено нами в 1470149 руб. 65 коп.. В оценку эту не вошли земля, лес, который крестьяне рубят и теперь, озимые посевы и травяные посевы, вспашка поля под яровой посев 1918 года и торфяники, как это и определено в предъявленной мне описи. Подпись. Немировский.

3) Марцелій Лаврентьевич Піотровский, 52л.- предъявленная мне опись составлена правильно, оценили мы имущество Грохольского по совести; я был свидетелем разграбления этого имущества Терешковскими и Малинецкими крестьянами. Все имущество графа Грохольского, кроме земли, леса, посевов и торфяника, мы оценили в 1470149 руб. 65 коп., а разграбленное - 662459 руб.65 коп.. считая т.ч. 35000 руб. на починку дома. Составленную опись я собственноручно подписал. Подпись. Марцелій Піотровский.

4) Виктор Антонович Боневич, 53 л., по моему мнению, как стоимость имущества графа Грохольского, указанная в предъявленной мне описи, так равно и размер убытка, причиненного графу Грохольскому погромом крестьян, не только не преувеличена, но даже несколько уменьшена. Я сам был свидетелем разгрома и господского дома, было более 200 (двухсот) крестьянских подвод. Подпись. – Виктор Боневич.

5) Леонтій Эразмович Замеховскій, 49 л., - предъявленную мне опись имущества графа Грохольского я собственноручно подписал и удостоверяю, что имущество это 25 ноября 1917 года было все в целости, оценили мы его по чистой совести, по средней цене в 1470149 руб. 65 коп., в январе часть такового была крестьянами разграблена. Я, как эконо́м фермы Казимировка, был свидетелем того, как эту ферму разграбили Мончи́нецкіе крестьяне. После разгрома, мы, т.е. я и остальные по делу свидетели, сочли все недостающее, т.е. разграбленное во всем имени, и определили стоимость такового в 662459 руб.65 коп., а расходы по возобновлению господского дома в 35000 руб. Подпись. Леонтій Эразмович Замеховскій.

6) Казимир Тадеушович Серачинскій 30л., - удостоверяю, что оценка отлично мне известного имущества графа Грохольского, указанная в предъявленной мне описи, нище действительной стоимости такового в настоящее время. Подпись. Казимир Тадеушович Серачинскій.

При допросе присутствовал Поверенный графа В.И.Грохольского В. Бялобжевскій, Судья Д.Липницкій Я., Мировой судья Постановил:

Настоящее дело дальнейшим производством считать законченным и копию настоящего протокола, приобщив к ней подлинную опись Терешковского имения пронумерованья и прошнурованья и опечатанные моей должностной печатью, выдать поверенному графа Владислава Ивановича Грохольского – частному поверенному Виктору Ивановичу Бялобжевскому. Мировой судья Д.Липницкій.

Настоящая копия с подлинным во всем верна и выдана поверенному графа Владислава Ивановича Грохольского – частному поверенному Виктору Ивановичу Бялобжевскому.

Февраля 12(25)дня 1918 г.

Печать.

Мировой судья 4 участка

Староконстантиновского округа /подпись/

ЦДІАК України, ф. Р-239, оп. 1, спр. 80, арк. 2-3зв. Машинопис. Копія.

Документ № 128

Прохання повіреного графа Грохольського про видачу йому копії опису майна та оцінки збитків, заподіяних селянами Терешківському маєтку зазначеного землевласника.

16 лютого 1918 р.

Господину Мировому Судьє 4 участка

Староконстантиновского округа

Поверенного графа Владислава Ивановича
Грохольского ч.п. Виктора

Эдуардовича

Белобржевского, живущего в г.

Староконстантинов.

Прошение

С 1 декабря 1917 года по 15 января 1918 года включительно жителями с.с. Терешок, Малинок и Мончинец, а частью Севрук и Корчевки, вооруженными ружьями и бомбами, произведен был грабеж принадлежащего моему доверителю имущества, находящегося как в господском доме в с. Терешках, Терешковском фольварке и на фермах; Зверинец, Казимировка и Малинки, причем разграблено и вывезено было упомянутыми лицами: а) в господском доме вся мебель, белье, постели, посуда, обстановка, кладовая и домовые запасы продуктов подробно поименованные в прилагаемой описи на сумму 14620 руб.; б) особо ценные предметы подробно поименованные в этой же описи на сумму 46700 руб.; в) все имущество выездной конюшни на сумму 17222 руб.; г) хлеб в снопах, обозначенный в той же описи на сумму 202913 руб. 50 к.; д) хлеб в зерне на сумму 35681 руб. 40 к.; кормовые семена моркови и свеклы, а также семена сахарной свеклы на фольварках в Терешках и Малинках на сумму 8000 руб.; корнеплоды – свекла, морковь и картофель на сумму 18000 руб.; з) фураж и прочія корма на сумму 21295 руб.; и) состав конского завода, поименованный в описи на сумму 66600 руб.; к) рабочія лошади на сумму 25300 руб.; л) племенной скот фрейбургской породы на сумму 23100 руб.; м) скот непородистый на сумму 4950 руб.; н) земледельческія машины и орудія на сумму 71797 руб. 75 к.; о) растения в оранжереях – 3000 руб. и внутреннее устройство и обстановка последних – 3500 руб.; п) семена сахарной свеклы на ферме Казимировке в 186 мешках на сумму 4780 руб.; итого от упомянутых грабежей причинено убытка на сумму 627459 руб. 65 коп.

Независимо от сего в главном доме и флигеле разбиты, вынуты и расхищены все окна и двери, развалены печи, забраны принадлежности последних, ободраны обои, уничтожена окраска стен, от чего причинено убытка на сумму 35000 руб., а всего причинено убытка названными грабежами всего на общую сумму 662459 руб. 65 коп.

Независимо сих убытков в состав таковых не вошли убытки от дрящейся рубки леса моего доверителя и от захвата жителями Терешок, Милинок и Мончинец озимых посевов и вспаханной зяби, так как эти убытки могут быть определены только в последствии. Подробная опись всего находящегося в именіях моего заверителя – Терешках, Малинках, Мончинцах и на фермах Казимировка и Зверинец имуществу была составлена 25 ноября 1917 года при участіи следующих лиц: Карла Антоновича Андрушкевича, Леонида Иосифовича Немировского, Виктора Антоновича Боневича, Леонарда Эразмовича Замеховского, живущих в с. Терешках Староконстантиновского уезда, каковые свидетели будут мною лично доставлены в камеру; а так же Казимира Тадеушовича Серачинского и Марцелія Піотровского, при чем оценено указанное имущество по средним из ныне существующим ценам, почему эта оценка не является нисколько не преувеличенной. После грабежей 16 января с.г. теми же лицами была

произведена поверка указанного в описи имущества, причем было констатировано, что часть этого имущества, вышеперечисленная, разграблена, господский дом и флигель частью разорены, о чем проверявшими лицами на упомянутой описи сделана надпись от 16 января с.г. Все принадлежащее моему заверителю имущество в названных имениях оценено в 1470149 руб. 65 коп., причем в эту сумму не включена стоимость леса в имении – 408 дес., произведенных на 1918 г. посевов озимой пшеницы – 407 дес., ржи – 105 дес., репака озимого – 80 дес., вспашки под посевы с.г. – 718 дес., стоимость засеянных трав – люцерны – 1 дес., экспарцета – 7 дес., красного клевера годовичного – 95 дес., и двухлетнего – 122 дес. и белого клевера – 10 дес., а также торфяника на пространстве 30 дес.

Из общей оценки имущества моего доверителя, как указано выше, уже разграблено и частью уничтожено на общую сумму шестьсот шестьдесят две тысячи четыреста пятьдесят девять рублей шестьдесят пять коп. (662459 р.65 к.).

Так как в настоящее крайне тревожное время войны следы причиненных моему доверителю убытков могут быть затеряны, посему на основании § 2-1- 8 ст. уст. гражд. суд. Имею честь просить Вас Господин Судья, обеспечить доказательства причиненных означенным выше грабежом убытков, запросив в подтверждение приведенных обстоятельств, верности представленной описи и правильности оценки имущества моего доверителя упомянутых выше свидетелей и сведущих лиц и выдать мне копию производства по сему делу. Поверенный графа Грохольского частный поверенный

В. Бялобржевский

С подлинным верно

Мировой Судья /подпись/

Настоящая копия выдана поверенному графа Владислава Ивановича Грохольского - ч.п. Виктору Эдуардовичу Бялобржевскому. Февраля 16 дня 1918 года.

Мировой Судья 4 участка Староконстантиновского округа /подпись/

ЦДІАК України, ф. Р-239, оп. 1, спр. 80, арк. 1-1зв. Машинопис. Копія.

Документ № 129

Закон про грошову одиницю, биття монети та друк кредитових державних білетів.

1 березня 1918 р.

1. На основну грошову одиницю прийняти гривню, що має містити 8,712 долі щирого золота; гривня ділиться на 100 шагів; 2 гривні відповідають 1 карбованцеві емісії 1917 р.

2. Монету прийняти такої вартості:

а) золоту на 20 гривень;

б) срібну на 1 гривню;

в) іншого металу, який тимчасово встановить міністр фінансів, на 1 шаг, 2 шага, 5 шагів, 10 шагів, 20 шагів і 50 шагів.

3. Розмір і вагу монети має тимчасово установити міністр фінансів. На монеті з чільного боку мають бути написи: 1) назва монети; 2) рік биття монети; 3) назва міста биття. На відворотній стороні: 1) Українська Народня Республіка, 2) герб Республіки.

4. Державні кредитові білети прийняти такої вартості: 2 гривні - 1 карбованцеві; 5 гривень, 10 гривень, 20 гривень, 100 гривень, 500 гривень, 1000 гривень.

5. Кредитові білети мають бути типу виданих 100 карбованців з однією рисунку і кольору для кожної вартості, але на відворотній стороні мають бути лише такі написи:

а) «Державні кредитові білети Української Народньої Республіки забезпечуються всім державним майном Республіки»;

б) «Державні кредитові білети Української Народньої Республіки ходять нарівні з золотою монетою»;

в) «За фальшування державних кредитових білетів винувних карається позбавленням прав й тюрмою».

6. Рисунки і кольори державних кредитових білетів має встановити народний міністр фінансів.

Тов. голови

[підпис].

Секретар

[підпис].

ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 10, арк. 5-5 зв. Машинопис. Копія.

Документ № 130

Закон про громадянство Української Народної Республіки.

2 березня 1918 р.

§.1. Громадянином Української Народної Республіки вважати кожного, хто родився на території України і зв'язаний з нею постійним перебуттям та на сій підставі відбере собі свідоцтво приналежності своєї до громадян Української Народної Республіки.

§.2. Громадяни Республіки обов'язані підтримувати державу всіма силами і засобами, коритись її законам боронити від ворогів і піддержувати добрий лад, порядок, свободу, рівність і справедливість.

§.3. Тільки громадяни Республіки користаються з усієї повноти громадянських і політичних прав, беруть участь в орудуванні державним і місцевим життям через пасивну і активну участь в виборах до законодатних установ і органів місцевого самоврядовання і мають права служби по державно-громадських установах.

§.4 Для відібраня свідоцтва про приналежність до громадян Української Народної Республіки, які відповідають умовам §.1, мають на протязі 3 (трьох) місяців від дня опублікуваня цього закону зложити урочисте приречення (торжественне обіщання) на вірність Українській Народній Републіці в порядку, вказанім особним законом.

§.5. Хто з позначених в §.1. цього закону осіб не схоче бути громадянином Української Народної Республіки, повинен на протязі 3 (трьох) місяців від дня опублікуваня цього закону подати про це заяву по місцю пробутя місцевому комісарові з означенням, до громадян якої держави він належатиме, і комісар видає тимчасове посвідчення на перебуття на території Республіки, коли-б признав це можливим, на термін не звиш 3 (трьох) місяців.

§.6. Просьба на прийяття в громадянство Республіки осіб, які не відповідають умовам §.1., подаються по місцю пробутя просителя, місцевій власті, а за кордоном Української Народної Республіки її представникові, а ті з своїм заключенням передають просьбу народному міністрові внутрішних справ, який остаточно рішає справу прийяти просителя в громадянство Республіки.

§.7. Подавати просьби о прийяття в громадянство Республіки згідно з §.6 можуть особи, які постійно прожили 3 (три) роки на території Республіки, не були помічені ніколи в діяльності, зверненій проти української держави, і до того тісно зв'язані з її територією своїм промислом чи заняттям.

§.8. Особи, які не прожили останніх з (трьох) років на території України, але можуть документами довести тісну связь з Україною, також мають право подавати просьбу про прийяття в громадянство Української Народної Республіки на протязі 6 (шести) місяців від дня опублікуваня цього закону для країв європейських і 12 (дванадцяти) місяців для країв поза Європою, а після цього вони підпадають вимогам §.7.

§.9. Жінки слідуєть громадянству чоловіків, оскільки не заявили протівного протягом термінів, вказаних цим законом відповідних випадках. Діти до повноліття слідуєть громадянству батька, але від 14 (чотирнадцяти) літ можуть заявити про своє громадянство самостійно.

§.10. Громадянин Української Народної Республіки не може бути громадянином іншої держави.

§.11. Громадяни інших держав для тимчасового перебуття на території Республіки повинні одержати від місцевої власти посвідчення, але на термін не звиш 6 місяців.

§.12. Громадянин Української Народної Республіки має право зріктися громадянства Української Народної Республіки і через рік після того, як подасть про це заяву місцевій власті по приналежності, вказавши при тім, в громадянство якої держави він переходить, він позбавляється прав і увільняється від обов'язків українського громадянства.

Товариш Голови Української Центральної ради [підпис].

Секретар [підпис].

ЦДАВО України ф.1064, оп. 1, спр. 10, арк. 7-7зв. Машинопис. Копія.

Документ № 131

Витяг з телеграми Головного Комісара Української Центральної ради про обов'язкові постанови для населення повітів і міст Волинської губернії, що знаходяться у військовій смузі.

4 березня 1918 р.

«...Передаю мої обов'язкові постанови для відпечатання, опубліковування й догляду за їх виконанням»

Обов'язкові постанови Головного Комісара Української Центральної Ради у військовій смузі; 4 березня 1918 року.

Всі громадяни міст і повітів повинні в семидневний срок внести податків, які чісляця в залеглостях (недоїмки за минувши роки, і за бежучій теперішній рік).

Земські Управи мають негайно призначити для збору податків по одному сборщіку на каждый населений пункт; а Городські Управи мають розділити місто на осібни участкі зборщіків, які повинні пріступіть до праці найпізніше до двох днів.

Руководство і догляд за сповнюванням належить до податніх інспекторів.

Акцізний уряд має пільно доглядати за тим, щоб акцізний устав не нарушувався.

Громадяне і урядовці, які не будуть виконувати ціх постанов підлежать карі 3000 карбованців, 6 місяців тюрми, або висілки за межі Української Народної Республіки.

Головний Комісар Української Народної Республіки Комірній

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 9, арк. 73. Машинопис. Оригінал.

Документ № 132

Наказ Головного Комісара Української Центральної ради про ряд змін у різних сферах життя УНР.

4 березня 1918 р.

1. Наказую у всіх державних і громадських установах ввести українську мову при написанні документів.
2. Громадськості міст і повітів у семидневний срок для

розповсюдження цього наказу звести всю наявну мідь в листах, кусках, прутах і зшитках: в містах в Городські Управи, а в повітах у Волосні Земські Управи. Волосні Земські Управи в трьохденний срок повинні звести всю мідь в Повітові Земські Управи.

3. Всі державні і громадські інституції користуються державними законами і в їх розпорядження і працю різні «Совети», «Комітети», «Ради» і окремі особи крім призначених мною працювати не мають права.

4. Всі військові комісаріати і інші організації які заснувались під час большевизму цього часу негайно скасувати.

5. Гроші які тепер маються в обороті на території військової смуги рахувати так: а) 482 Українських карбованці = 1000 німецьких марок, б) німецький карбованець (він дорівнює німецьким маркам) і один Російський рубель = 150 німецької марки. Корона дорівнює 60 коп.

6. Вільне Козацтво і всі військові організації які застворилися під час війни розформовуються і розпускаються негайно: зброю (зброю – ред.) в містах здати Повітовим Військовим Комендантам, а в селах у Волосні Земські Управи, котрі негайно всю зброю передають тим же Комендантам.

Все майно яке мається на руках у зазначених нижче організаціях передати: всі продукти Повітовим Продовольчим Управам, а решту майна Повітовому Військовому Комісаріату.

Невиконання цього наказу потягає за собою кару до 3000 карбованців, тюрму до 6 місяців, або висилку за межі України.

Головний Комісар Укр. Нар. Респ.

Комірний

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 9, арк. 94зв. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 133

Закон Української Центральної ради про адміністративно-територіальний поділ України, прийнятий Малою радою.

6 березня 1918 р.

Закон про поділ України на землі

1. Поділ України на губернії й уїзди касується.

2. Українська Народна Республіка розділяється на такі землі: 1) Підляшшя, центр - Берест; 2) Волинь, центр - Луцьк; 3) Погорина, центр - Рівне; 4) Болохівська Земля, центр - Житомир; 5) Деревська Земля, центр - Іскорость; 6) Дреговицька Земля, центр - Мозир; 7) Київ з околицею (приблизно на 20 - 30 181 верст); 8) Поросся, центр - Біла Церква; 9) Черкащина, центр - Черкаси; 10) Побожжя, центр - Умань; 11) Поділля, центр - Кам'янець; 12) Брацлавщина, центр - Вінниця; 13) Подністров'я, центр - Могилів; 14) Помор'я, центр - Миколаїв; 15) Одеса з околицею; 16) Низ, центр - Єлизавет, 17) Січа, центр - Катеринослав; 18) Запоріжжя, центр - Бердянськ; 19) Нове Запоріжжя, центр - Херсон; 20) Азовська земля, центр - Маріуполь; 21) Сіверщина, центр - Стародуб; 22) Чернігівщина, центр - Чернігів; 23) Переяславщина, центр - Прилуки; 24) Посем'я, центр - Конотоп; 25) Посул'я, центр - Ромен; 26) Самара, центр - Кременчук; 27) Полтавщина, центр - Полтава; 28) Слобідщина, центр - Суми; 29) Харків з околицями суміжними; 30) Донеччина, центр - Слов'янськ; 31) Подоння, центр - Острогжськ; 32) Половецька Земля, центр - Бахмут.

3. Остаточним розмежуванням Української Народної Республіки з сусідніми державами число земель може бути змінено.

4. Про докладне розмежування земель Раді народних міністрів поручається внести особний законопроект в можливо ближчим часі.

5. Про організацію самоврядування й влади адміністративної, судової і військової, згідно з зазначеним в § 2 поділом на землі, Раді народних міністрів доручається ввійти в найскорішим часі з особним законопроектом.

6. З заведенням нових органів самоврядування і влади земель губернські і уїздні установи будуть скасовані, а діловодство і майно їх буде передано в порядку, який буде установлений особним законом.

З оригіналом протоколу згідно.

Заступник Голови УЦР

Арк. Степаненко

Ствердив: в. о. генерального писаря

І. Мірний

Вістник Ради народних міністрів Української Народньої Республіки. 1918. 15 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 134

Циркуляр Ради Народних Міністрів Губернським і Повітовим Комісарам про застосування української мови.

7 березня 1918 р.

Пропонується п.п. комісарам негайно вивісити в рамках на видних місцях по всіх державних і громадських інституціях Третій і Четвертий Універсали Української Центральної ради. Всякі постанови і розпорядження бувшого російського Временного правительства, а також оголошення і накази більшовиків познімати. Ті постанови Временного правительства, які не скасовані урядом Української Народної Республіки, перекласти на українську мову і вивісити на відповідних місцях. Всякі написи і вивіски повинні бути негайно зробленими на українській мові. Цей циркуляр широко довести до відома населення через всі урядові і громадські інституції, повітові, городські і волосні управи. Про негайне і точне виконання цього циркуляру зараз же повідомити міністерство. Винуваті в невиконанні будуть усуватися з посад і піддаватися під суд.

Народний міністр справ внутрішніх

Я. Христюк

Директор Адміністраційно-політичного департаменту Юр. Гаєвський

За діловода

Блонський

Нова Рада, 1918, 7 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 135

Розпорядження міністерства внутрішніх справ губернським і повітовим комісарам про заходи щодо виконання законів УНР.

9 березня 1918 р.

Ворогами Української Народної Республіки злочинно ширяться між людністю неправдиві чутки, що немов би соціалістичне правительство Республіки думає зламати всі завоювання революції. Пропонується пп. комісарам негайно оповістити весь трудящий люд України, що Рада народних міністрів твердо і непорушимо стоїть на сторожі всіх політичних, соціальних і національних здобутків Великої Революції, а також негайно видрукувати земельний закон в кількості не менше як по тисячу примірників на волость, поширити його між людністю, прочитати його на всіх сільських громадських зборах. Одночасно пропонується закликати до роботи земельні волосні, повітові й губерніяльні комітети і довести до відома населення, що земельний закон буде проводитись в життя неухильно, непорушимо для забезпечення інтересів всього працюючого люду, але самочинні захвати, насильства, порушення цього закону і законних постанов земельних комітетів, з якого б боку вони не йшли, будуть рішуче, а в разі потреби й озброєною силою, припинятись, на винуватих же накладатиметься суворая кара. Про виконання цього циркуляру повідомити міністерство не пізніше як через сім днів.

Народний міністр справ внутрішніх Христюк
Директор політично-адміністративного департаменту Гаєвський
Нова Рада, 1918, 9 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 136

Циркуляр Міністерства внутрішніх справ УНР народним земським
управам про впорядкування повсякденного життя населення.
9 березня 1918 р.

27 січня 1918 р. Українська Народна Республіка заключила з Германією, Австро-Угорщиною, Турцією і Болгарією мир демократичний, гідний, справедливий, без анексій, контрибуцій.

За допомогою наших полонених вояків, зорганізованих у Германії і Австрії в корпуси, австрійських січових стрільців-галичан і германського війська, наші вояки очищають Україну від насильників більшовиків. Заводиться лад і спокій в державі, утворюються умови, при яких органи місцевого самоврядування мають можливість приступити до упорядкування місцевого життя, до виконання великого і почесного обов'язку, який поклало на них населення.

Наказується всім міським, повітовим, волосним і сільським управам приступити негайно до енергійної творчої, планомірної праці по обслуговуванню потреб працюючого люду. Члени управ, яким народ надав права порядкувати громадськими справами, користуються правами, але разом з тим і мають обов'язки і відповідальність державної служби, тому за невиконання покладених на них обов'язків, недбальство, бездіяльність влади винуваті суворо каратимуться як за невиконання обов'язків державної служби.

Циркуляр цей видрукувати і розіслати повітовим і волосним народним (земським) управам і вивісити на видних місцях.

Народний міністр справ внутрішніх Христюк
За директора департаменту самоврядування Гаєвський
Нова Рада, 1918, 9 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 137

Витяг з протоколу засідання Малої ради щодо настроїв населення
України після приходу німецьких військ.
9 березня 1918 р.

...Оповіщення людності

Чечель (у. с-р.) повідомляє Малу раду про настрій серед людності після більшовицького повстання і після того, як на Україну прийшло німецьке військо. Прихід німців вніс тривогу в настрій людності. Селяни почали опасатись, чи не будуть скасовані всі ті здобутки, які нам принесла революція. З другого боку, поміщики і багатії почали підводити голову, і навіть багато з них почали кохати надію, що земелька тепер для селян пропаде, а як їм і дадуть землі, то хіба тільки стільки, скільки кожен з них донесе на власних плечах.

Рада міністрів видавала різні відозви і оповіщення, в яких вона вказувала той шлях, яким ітима уряд України, і що ніякого повороту до старих часів не буде, але ті відозви мало заспокоювали людноість, бо всі громадяни ждуть оповіщення від Центральної ради, яка користується величезним авторитетом. Тому фракція у. с-р. підтримує пропозицію видати від імені Центральної ради оповіщення, в якому має бути підтверджено, що принципи 3- го і 4-го Універсалів будуть неухильно переводитись в життя, а також і про те, для чого на Україну прийшли німці.

Д-дій Чечель пропонує для складання цього повідомлення обрати редакційну комісію з 7 членів від фракцій Малої ради. Пропозицію цю Рада ухвалює одногolosно.

В склад комісії увійшли: у. с.-ф. - Яковлев, у. с.-д. - Галаган, у. с.-р. - Аркадій Степаненко і Солтан, р. с.-д. - Липець, р. с.-р. - Сухових і один від президіуму...

Нова Рада, 1918, 10 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 138

Повідомлення Голови Ради народних міністрів УНР про діяльність уряду від початку існування нового кабінету.

9 березня 1918 р.

Звідомлення Голови Ради народних міністрів.

Голова Ради народних міністрів В. Голубович дає звідомлення з діяльності уряду за час праці нового кабінету. Він подає фактичне і програмове звідомлення.

З Києва уряд виїхав на Житомир і був там 10 день, доки технічний апарат міг ще працювати без перешкод. Потім уряд виїхав на Сарни, в Іскорость, де пробув кілька день. Сарни - це був останній пункт перебування уряду.

«Тут нам стало ясно, — каже В. Голубович, — що власними силами ми не можемо справитися з більшовиками, і ми звернулися за поміччю до німців. Центральна рада засідала без перерви і ухвалила декілька законів.

Завданням своїм ми ставили очищення території України від великоруського війська, заведення ладу й порядку. У земельній справі ми видавали відозви до селян. Земельний законопроект кудись зник і треба було виробляти новий.

У робітничій справі уряд перевидав закон про 8 годин праці. В торговельній справі налагоджується контроль. Переводиться також в життя монополізація зовнішньої торгівлі та ін.

Прихід німців на Україну є просто безкорисна допомога дружньої держави. Ніякого відношення і впливу на мирний договір їхній прихід не має. У справі зовнішній перед нами стоять два завдання: 1) мир з Росією і 2) мир з Румунією, з якою ми хочемо мати добросусідські відносини».

Д-дій Садовський (у. с.-д.) вносить пропозицію перед дебатуванням звідомлення В. Голубовича обговорити його на фракційних нарадах і для цього зробити перерву. Пропозиція приймається.

Робітнича газета, 1918, 10 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 139

Обов'язкова постанова Волинського губерніяльного комісара про ведення в містах і містечках подвірних книг.

10 березня 1918 р.

1) Всі землевласники міста Житомира та інших міських селищ Волинської губернії, а також їх околиць, що підлягають віданню міських участків міліції, господарів гостинниць, заїжджих дворів та мебльованих кімнат, а в казенних та громадських домах осіб, яким доручено завідування цими останніми, зобов'язані під особистою відповідальністю вести та держати завше у повнім порядку подвірні книги на той взірєць, який уже існує.

2) У подвірні книги вписуються всі особи, як чоловіки, так і жінки, що мешкають в домі та досягли 14 років життя.

3) Подвірні книги подаються особам, що зобов'язані їх вести, у місцеві участки міліції. Разом з книгами згадані особи надають також в участки задля встановленої прописки види на жительство всіх осіб, що записані у книгах, не

виключаючи ні військових, а ні загалом осіб, що мають державну службу та обов'язані про свою особу посвідчення од своїх начальників.

4) Особи, яким доручено вести подвірні книги, обов'язані давати відомості міліції про всіх осіб, що прибули або виїхали в слідуючі терміни (сроки): господарі гостинниць, заїжджих дворів та мебльованих кімнат не пізніше 12 годин з часу прибуття або від'їзду: домовласники, особи, що заступають їхнє місце, завідуючі казенними та громадськими домами – не пізніше 24 годин з часу прибуття або від'їзду, а ті, що наймають квартири обов'язані повідомити домовласників чи осіб, які їх заступають, про асякого хто прибув до них або виїхав протягом 12 годин. При цьому подаються в міліційні участки як самі подвірні книги з занесеними в них одмітками про осіб прибувших та вибувших, так і види на жительство тих, що прибули задля прописки.

5) На випадок неподачі новоприбувшим вида на жительство, або посвідчення його особи, така особа записується в подвірну книгу без документів, а про прибуття її повинно бути негайно доведено до відома міліції, яка в свою чергу обов'язана поступити по закону з такими особами які невідомі ні їй, а ні господареві дома.

6) Власники фабрик та заводів, чи особи, що заступають їх, незалежно ведення подвірних книг згаданим порядком, обов'язуються крім того, вести списки всіх робітників, як постійних, так і тимчасових, робити в них своєчасно одмітки про переміни в складі робітників і подавати ті списки на перше домагання чинів міліції.

7) Про всі випадки порушення цієї обов'язкової постанови чинами міліції ведеться дізнання, яке будучи доведеним до відома винуватця, подається Губерніяльному Комісарові.

8) Винні в порушенні цієї обов'язкової постанови, не виключаючи й тих, що винаймають квартири, караються адміністративним порядком грошовим штрафом до 8000 карбованців, або арештом при тюрмі до трьох місяців.

9) Ця обов'язкова постанова вступає в силу з часу її оповіщення.

Волинський Губерніяльний Комісар

Куриленко

10 березня 1918 року

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 87. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 140

Обов'язкова постанова Волинського губерніяльного комісара про повернення населенням розграбованого ним майна приватних осіб, а також казенного майна.

12 березня 1918 р.

1) Лица, общества и разного рода организации, во владении которых находятся похищенные самочинно взятые из хозяйств, предприятий и складов, принадлежащих частным лицам, земствам и различным предприятиям предметы продовольствия, фураж, инвентарь, лес, домашняя обстановка, разобранные постройки и пр. обязаны сдать эти предметы независимо от способа приобретения таковых, на следующих основаниях:

а) Предметы продовольствия и фураж сдаются под квитанцию в сроки и места, указанные Уездными Продовольственными Управками.

б) Живой инвентарь сдается в те хозяйства, из которых он расхищен, если последние обеспечены достаточным количеством кормов и постройками, в противном случае остается у держателя на сохранение, с отобранием от них надлежащей подписки.

в) Мертвый инвентарь и части и части разрушенных построек сдаются в хозяйства, откуда они были расхищены под наблюдением Уездных Земельных Управ.

г) Лес и дрова сдаются в хозяйства и свозятся на указанные Земельными Управами места

Примечание: Сроки по п.п. б, в, г, назначаются Уездными Земельными управами.

д) Лесные материалы свозятся в склады, откуда они были взяты и сдаются владельцам их по принадлежности.

е) Обстановка, утварь и всякие предметы домашнего обихода сдаются собственникам их и их поверенным.

ж) Предметы, расхищенные из прочих, указанных в п.1 сего постановления, подлежат возвращению по месту взятия.

Примечание: Исполнение по п.п. д, е, ж, должно быть произведено в течении 3-х дней.

2) Лица, общества и организации, которые уже успели сбыть находившиеся у них расхищенные предметы до дня опубликования сего постановления, обязаны внести вырученные деньги в ближайšie казначейства в депозит Губернского Земельного Комитета.

3) Виноватые в нарушении сего обязательного постановления подвергаются в административном порядке штрафу до 3000 тысяч рублей или аресту при тюрьме сроком до 3-х месяцев.

4) О случаях неисполнения настоящего обязательного постановления чинами милиции производится дознание, которые по предъявлении виновному представляются Губернскому Комиссару.

5) Наблюдение за исполнением настоящего обязательного постановления возлагается на чинов милиции так же на Продовольственные Управы, Земельные Управы и Народные (Земские) Управы, к каким перешли функции продовольственных органов по принадлежности.

6) Настоящее обязательное постановление вступает в силу со дня опубликования.

Волынский Губернский Комиссар

Куриленко

12 марта 1918 г.

г. Житомир

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 88. Друкований відбиток. Оригінал.

Додаток № 141

Звернення Української Центральної ради до громадян УНР з характеристикою подій кінця 1917 – перших місяців 1918 р. в Україні та наступними кроками української влади

13 березня 1918 р.

До громадян Української Народної Республіки

Оповіщення

Україна пережила тяжкі часи, яких давно не переживала. Саме в той час, як Центральна рада доводила до кінця своє діло - мир з західними сусідами і розпущення до дому втомленого, змученого війська, задоволення нашого селянства і робітництва земельним і робітничим законодавством і готувилась передати дальше порядкування нашою визволеною Україною новому господареві - Українським Установчим зборам, найшли на нас російські більшовики. Пішов вогонь і руїна по землі нашій. Горіли города і села. Лилася невинна кров і нищилось все багатство землі нашої.

Більшовики збаламутили багато і наших людей, особливо солдатів, фальшивими чутками і порожніми обіцянками, котрих вони не могли здійснити, і захитали оборону нашої країни, їх підтримували також ті прихильники царської власті,

нищителі трудящого народу, що не хотіли допустити, щоб Україна була вільною і незалежною, щоб зістались в силі свободи, проголошені Третім і Четвертим нашими Універсалами.

Російське правительство більшовицьких народних комісарів взялося знищити Українську Центральну раду й поставлене нею правительством народних міністрів, щоб не дати їм довести до кінця [справи] миру. Всіма силами повело воно наступ на Київ і стало його безжалісно руйнувати з гармат і палити. Тоді Центральна рада і Рада народних міністрів, щоб заховати від знищення столицю України, вийшли з Києва і перенесли свою діяльність на якийсь час на Волинь. Але весь цей час, і під обстрілом Києва, і під час виходу свого, не переривали вони своєї роботи коло забезпечення волі України й її трудящого люду. Центральна рада прийняла закон земельний, що всю землю передає трудовому народові, ухвалила закон про робочий восьмигодинний день. Постановила організувати громадські роботи для безробітних і призначила на це 100 млн крб. Довела до кінця і діло миру, і в самий час, коли більшовики входили до Києва, в Бересті делегати України підписали мир з Германією, Австро-Угорщиною, Болгарією й Туреччиною - мир почесний і гідний, який вертав Україні всі землі і всіх полонених без усяких оплат.

Українське військо, яке вірне зосталось при Центральній раді, за той час завзято билось з більшовиками. Проте бачучи, що ця боротьба затягається, і своїми силами не можна буде скоро вигнати з України ворогів і завести ладу, а весна надходить, і для роботи мусить бути лад і порядок, Рада народних міністрів постановила прийняти допомогу нових, замирених сусідів - Германії і Австрії, щоб за поміччю їх війська якомога скоріше очистити край наш.

Вороги нашої волі з цього приводу почали лякати людей, що тепер, як німці йдуть на Україну, то це кінець української волі, кінець свободам, знов будуть панувати пани, а селянам землі не буде.

А це неправда.

Українська Центральна рада, як проголосила своїм Четвертим Універсалом незалежність і самостійність Української Народної Республіки, так при тій самостійності й незалежності стоїть і буде їх боронити від усякого замаху. Як віддала вона всю землю робочому народові земельним законом, так на тім вона і стоїть. Закони, видані на користь робочих, також будуть і далі в силі. Всі свободи, уставлені Третім і Четвертим Універсалами, і далі зостаються. Професійні спілки, ради селянські і робітничі мають далі вести свою роботу для охорони своїх класових [і] професійних інтересів. Тільки на владу не можуть вони претендувати, бо влада на Україні мусить бути одна - Української Центральної ради й міністрів.

Всі народності України мають користуватись всіма громадянськими і національними правами і вільностями, які проголошено Четвертим Універсалом. В усе це німці не мішаються і ніякої зміни в тім не мають робити. Вони приходять, як наші приятелі і помічники на короткий час, щоб допомогти нам в скрутну хвилину нашого життя і не мають заміру в чім-небудь перемінити наші закони і порядки, обмежити самостійність і суверенність нашої Республіки.

Українська Центральна рада не має наміру задержувати в своїх руках владу довше, ніж можуть зібратись Всенародні збори. Українські Установчі збори, призначені на день 2 лютого, не могли зібратись через більшовицький наступ. У цій хвилі ще невідомо, де встигли відбутись вибори, а де ні, і чи не знищено результатів тих виборів. Але в кожному разі Центральна рада як тільки можна скорше постарается скликати вибранців народних, вибраних загальним, рівним, прямим, тайним і пропорціональним голосуванням і передасть їм владу, а тепер всіх громадян української землі закликає: непевним поголоскам, котрі пускають вороги ладу і свободи, - не вірити, братись до роботи громадської. Помагати правительству в боротьбі з безладдям і всіма, хто його сіє, роботою пильною, твердою, організованою спішити залічити тяжкі рани, задані

нашій країні тяжкою війною і усобицями. Подбати особливо про те, щоб земля, яка перейшла до рук трудящого народу, була б уся засіяна, бо в хлібі наше багатство, аби жила і цвіла наша відроджена, вільна і незалежна Українська Народна Республіка.

Дано в Києві, року 1918 дня 11 березня, в свято народження Тараса Шевченка.
Робітнича газета, 1918, 13 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 142

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР про домовленості про виїзд польських військ з території України в Польщу.

13 березня 1918 р.

... с) Про польське військо.

Голубович каже, що між германським командуванням і командиром польського корпусу в Бобруйську досягнута згода щодо повернення в Польщу.

Міцкевич просить дати змогу польським військам виїхати з України до Бобруйська.

Постановили: після отримання тексту умов згоди між германським командуванням і командиром польських військ, прийняті ті умови до відома і керунку.

... 10. Слухали: внесення товариша народного міністра Коліуха про потребу організації ревізійних комісій.

Ткаченко питає, які відносини будуть між цими комісіями і продовольчими управами.

Коліух повідомляє, що управи будуть ліквідовані.

Кухаренко каже, що заходи, запропоновані Міністерством продовольства, приведуть до ще більшої продовольчої катастрофи. З ревізіями треба бути дуже обережним. Промовець дивується заяві Коліуха, що Міністерство продовольчих справ не має жодного відношення до Земельного міністерства. При таких умовах Міністерство земельних справ не може брати на себе ніякої відповідальності за наслідки.

Сидоренко пропонує вживати при ревізіях міліцію.

Постановили: проект постанови про організацію ревізійних комісій ухвалити.

ЦДАВО України ф. 3690, оп, 1, спр. 17, арк. 15 - 16 зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 143

Звернення до Волинського губернського комісара з аналізом-характеристикою владних кадрів, що приходили до управління в губернії та на місцях впродовж 1917 – першого кварталу 1918 р.

14 березня 1918 р.

Господину Волинскому Губернскому Комиссару

Вследствие призыва Центральной Украинской Рады в оповещении от 11-го марта с.г. приступить к общественной работе, помогая правительству в борьбе с анархией и всеми кто ее вызывает, и особенно позаботиться о том, чтобы вся пахоть была обсеменена, считаем своим гражданским долгом довести до сведения Вашего, Господин Комиссар, нижеследующее: Как известно, со времени падения царского правительства, т.е. в течение последнего года слабеющая с каждым днем власть в государстве переходила последовательно от одной к другой – все более крайним политическим группам. В связи с этим и на местах – в результате состязания, кто больше пообещает солдатам, крестьянству, рабочим – все новые люди становились во главе управления. Так как малосознательныя и индеферентныя в отношении политических и национально

культурных свобод массы соблазнялись исключительно выгодами (классовыми и личными) лишь материального характера, то все партийные и беспартийные властолюбцы и искатели наживы изошрялись на всех митингах и собраниях в предложении наиболее радикальных «социальных реформ» и в проведении наибольшей снисходительности к нарушениям худшими элементами простого народа самых общепринятых принципов неприкосновенности личности и собственности тех, кого называли «буржуями». За то получали желанние назначения. Наконец, как известно, угодничеством самым низким старостам, энергией и изобретательностью в борьбе с интеллигентами и чуждыми классами – рекорд был побит т.е. социалистами-демократами «большевиками» которые, казалось, стяжали себе довольно прочные симпатии самой темной, но не самой в то время активной части простого народа. При вступлении германских войск патентованные большевики бежали, но во главе важнейших уездных правительственных и общественных учреждений остались те же люди...

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 9, арк. 103-103зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 144

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР щодо пограбування Старокостянтинівського казначейства.

18 березня 1918 р.

... IX. Слухали: відношення управляючого Волинською казенною палатою від 12 березня за № 10 в справі ограблення військом 3-го польського корпусу Старокостянтинівського казначейства.

Ухвалено: передати цю справу на розпорядження Військового міністерства.

В. Голубович, М. Ткаченко, О. Жуковський, Є. Сокович, П. Христюк.

ЦДАВО України ф 1064, оп. 2, спр. 17, арк. 15. Машинопис. Оригінал.

Документ № 145

Повідомлення голови Головної комісії по справах виборів до Українських Установчих зборів про стан виборчої справи.

19 березня 1918 р.

Справоздання виборчої комісії

Голова Головної комісії по справах виборів до Українських Установчих зборів д-дій Мороз повідомляє про стан виборчої справи, яка стоїть дуже кепсько. Багато пошкодила виборчій справі анархія. Так, наприклад, в одному селі виборці не прийшли на вибори, бо були зайняті продажем сіна якогось панка, в с. Хабному вибори не відбулись, бо селяни в день виборів грабували горілчані склади.

Вибори у призначений час 27-28 грудня не відбулися ні в одній окрузі. Роблячи висновки з свого справоздання, д-дій Мороз заявляє, що скликати Українські Установчі збори в найближчій часі немає змоги.

Рада ухвалює розглянути цю справу по фракціях.

Нова Рада, 1918, 20 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 146

Циркуляр міністра внутрішніх справ УНР до губерніяльних та повітових комісарів про вжиття заходів по збиранню податків.

20 березня 1918 р.

Негайно
Циркулярно

П.п. Губерніяльним та повітовим комісарам

Пропонується п.п. Комісарам вжити заходів, аби всіма громадянами міст і повітів в найскорший срок були знесені податки, які числяться в залегlostях за минулий і бiжучий рокi.

Волосні Народні Управи негайно мають призначити для збору податків по списку зберщиків на кожний населений пункт.

Мійські Управи мають розділити місто на осiбні участкi і призначити зборщиків, які повинні негайно приступити до праці.

Керуванню і догляд над виконанням цього належить до податних інспекторів.

Урядових і приватних осіб, винуватих в ухилянні від виконання цього, притягати до законної відповідальности.

Підписав: Народній Міністр Справ Внутрішніх П.Христює;
Директор Адміністраційно-Політичного Департаменту Юр. Гаєвський.
За Діловода Захарчук.

З оригіналом згідно: За Управителя Канцелярії
Волинського Губерн. Комісара [підпис].

Звірив: За Діловода [підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 89. Машинопис.
Копія.

Документ № 147

Обіжник Міністерства внутрішніх справ У.Н.Р. губерніяльним та повітовим комісарам про врегулювання питання обрання посторонніх осіб до органів місцевого самоврядування та усунення виявлених порушень під час виборів.

23 березня 1918 р.

Обіжник

Губерніяльним та Повітовим Комісарам
Української Народної Республіки

До Департаменту Місцевого Самоврядування на останку з ріжних місцевостей надходять звістки, що на засідання де-яких органів самоврядування, повітових, мійських, волосних та містечкових, переобраних вже на підставі нових демократичних законів, ухвалених бувшим Тимчасовим Російським Урядом і які Українською Центральною Радою не скасовані, приймаються з правом рішаючого голосу, за добровільною згодою зборів, або під примусом ріжних погроз та дикого насильства, посторонні особи, які не лічаються членами зборів, обраних до їх складу загальним порядком.

Звертаючи на це протизаконне явище Вашу увагу п. Комісаре саму пильну увагу, Міністерство внутрішніх справ пропонує негайно ужити відповідних заходів що до своєчасного опротестування, встановленим порядком через адміністративний суд, усіх постанов органів самоврядування, ухвалених в незаконну їх складі, а також разом з тим подбати, щоб надалі од саму можливість повторення вищезначеного порушення закону. Крім того, пропонується оповістити відповідні установи про рішучу необхідність тягнути до судової відповідальности усіх осіб, які своїми вчинками, погрозами та насильством заперечують нормальній праці органів місцевого самоврядування.

Підписали:

Товариш Міністра

В.о.Директора

З оригіналом згідно:

Діловод

Краськовський

Гр. Варава

[підпис].

Держархів Хмельницької області, фР-2399. Оп. 1, спр. 9, арк. 132. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 148

Закон Центральної ради про запровадження української мови у
банківській і торговій сфері.
25 березня 1918 р.

Центральна рада ухвалила:

1. Всякого рода написи, вивіски тощо на торговельно-промислових, банкових та подібних закладах і конторах повинні писатися державною українською мовою, окрім інших мов (коли б такими мовами ті написи були написані); при тім написи українською мовою мають бути на основній часті всього напису, на чільнім місці.

2. Ця постанова має силу і до всякого роду виробів, виготовлених на території Республіки, які мають етикетки, написи.

3. По всіх торговельно-промислових, банкових і т. п. закладах і конторах, які зобов'язані давати публічні справоздання, мовою в діловодстві має бути державна українська

4. Губерніальні, повітові і міські комісари, чи заміняючі їх установи та особи, мають видати обов'язкові, на підставі цього закону, постанови, даючи на виконання означеного в § 1 термін від 2 - 3 тижнів, на виконання означеного в § 2, 3 - до 3 місяців, і караючи ламання цих постанов в перший раз пенею в 1 тис. руб., а при неоплатності — арештом до 2 місяців, в 2-му разі — пенею 3 тис. руб. з заміною при неоплатності арештом до 3 місяців.

Нова Рада, 1918, 24 березня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 149

Прохання Луцько-Житомирського римо-католицького єпископа про звільнення католиків від роботи в паскальні дні.

24 березня 1918 р.

Господину Вольнскому Губернскому Комиссару

Вследствие празднования католиками Пасхи по новому стилю, честь имею просить Вас освободить католиков, служащих в подведомственных Вам учреждениях на упомянутые праздники от 28 марта по 1 апреля включительно.

Єпископ [підпис].

Секретарь [підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 9, арк. 72. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 150

Циркуляр народного міністра внутрішніх справ губерніальним та повітовим комісарам стосовно чинності та використання в житті ряду постанов Тимчасового уряду Росії

25 березня 1918 р.

Циркулярно

П.п. Губерніальним та повітовим комісарам

Прикладаючи при сьому «Постановленіє Временного Правительства» «О принятіи мер против лиц, угрожающих обороне Государства, его внутренней

безопасности и завоеванной революцией свободой» (ст. №1131) – від 2 августа 1917 року «Об изменении 100 и 101 ст. Уголовного Уложения » (ст. 1132) від 4 августа 1917 р. «Об ответственности за оскорбление дипломатических представителей иностранных дружественных держав» (ст. 1133) від 5 августа 1917 р. и «Постановления Временного Правительства» від 6 июля 1917 року, Міністерство звертає увагу п.п. Комісарів на те, що ці постанови Временного Правительства, як і всі інші закони бувшої держави Російської не скасовані Центральною Радою, мають силу як закони Української Народної Республіки з однією у відповідних місцях термінів «Росія» та «Українська Народна Республіка» пропонує п.п. Комісарам сильно стежити за тим, аби особи, які підпадають карі згідно наведеним постановам, передавались до рук судових властей, оскільки вони, на основі тих же постанов, підлягають карі адміністративній.

Народний Міністр Справ Внутрішніх

П.Христюк

Директор Адміністраційно-

Політичного Департаменту

Юр. Гаєвський

За Діловода

Піонтковський

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 107

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 151

Роз'яснення Волосним народним управам Волинського губерньського комісара про порядок виборів сільських голів.

31 березня 1918 р.

Циркулярно

Волосним Народним Управам.

Препровождая при сем для немедленного исполнения циркуляр Губернского Комиссара, за № 3159 от 31 марта с.г. по делу выборов сельских голов обращаю внимание Управ на следующий порядок этих выборов: 1) Каждая волостная Управа должна официально назначить срок каждому селу, а последнее должно быть в полном сборе к назначенному времени приезда представителей волостной управы да бы сократить время выборов, 2) На сходе присутствуют и имеют право голоса мужчины и женщины в возрасте от 30 года, 3) выборы производятся способом который окажется более выгодным для собрания, 4) Собрание ведет протокол, одна копия которого представляется мне Волостною Управой, другая хранится при делах волости, а подлинник у Сельского Головы, 5) таким же способом избрать и заместителя Сельского Головы, который исполняет обязанности такового во время его отсутствия и болезни но не иначе как после уведомления об этом меня письменно, 6) К выборам предлагаю приступить немедленно, чтобы таковые были закончены не позже 10 апреля с.г. 7) Если выборы не будут обжалованы в 2-недельный срок после дня составления протокола, то Волостная Управа в срочном порядке представляет мне копию протокола на утверждение и выборное лицо после моего утверждения приступает в исполнение своих обязанностей, 8) При обжаловании назначить новые выборы, 9) Так как Сельский Голова избирается сроком на один год, то никто кроме Уездного Комиссара в подчинении которого находится Сельский Голова не имеет права заменить его другим, хотя и избранным лицом, а потому, Общества должны избирать самых лучших честных и преданных народу людей, всем исполнять безприкословно их законные требования и подчиняться им как ближайшим представителям власти, 10) Жалобы на допущенные Сельским Головою неправильности приносятся Уездному Комиссару, 11) После выборов и утверждения мною Сельского Головы все Сельские Исполнительные и др. комитеты упраздняются, вся их власть переходит к Сельскому Голове, 12) Все организации и Комитеты которые почему либо будут вмешиваться и затруднять работы Сельского Головы, будут строго преследоваться о чем Голова своевременно доносит

мне, 13) Голова, хотя и находится в непосредственном подчинении Комиссара, но всетаки он обязан исполнять законные требования Волостных Народных Управ и Земельных Управ, судебных властей и милиции, 14) Каждое село раньше выборов должно назначить из собственных средств месячное или годичное содержание Голове, а так же расходы по поездкам и содержанию канцелярии.

Сельский Голова о всех нарушениях порядка об изменении условий общественной жизни и вообще о всех явлениях доносит мне через Волостную Управу, по мере надобности, прося разъяснений и указаний по затруднительным и непонятным вопросам.

О получении и приведении сего в жизнь, меня уведомить.

Уездный Комиссар [підпис]

Секретарь [підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 88-88зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 152

Циркуляр Волинського Губерніяльного Комісара про завдання наступної діяльності влади в губернії та повітах.

березень 1918 р.

Циркулярно

П.п. Повітовим Комісарам Волинської губернії

Наказом Народного Міністра Внутрішніх Справ я зостал призначеним Губерніяльним Комісаром Волині.

На мене покладено тяжке завдання установити тверду владу і завести державний порядок в губернії.

Спираючись на знову формуєми кадри резервів міліції і користуючись піддержкою військової сили, я скористую усі сили, усі способи й міри боротьби з розвиваючимся по всій губернії карним злочинством, з розгромами та грабунками, під якими б гаслами вони не проводились і о всім тим, що буде йти проти української державної влади.

Отримавши вказівки від Міністра Внутрішніх Справ о розширенні прав Губерніяльного Комісара і уповноваження проводити рішуче і енергійно, я указую, що моїми співробітниками можуть бути тільки ті особи, які визнають таку політику і вірою і правдою будуть проводити її до життя. Влада адміністративна на місцях зараз залежна стала тільки від влади центральної – од Ради Міністрів Української Народної Республіки. А для того Повітови Комісари, являючись представниками державної влади Української Республіки, в світі діяльності не можуть бути залежні від яких би то не було колективів і, яко особи урядові, не повинні знаходитись під ч'їм би то не було впливом.

Точне і безперечне виконання під страхом суворої відповідальности, постанов Українського Народного правительства і моїх розпоряджень є перша передумова нашої спільної праці. А для того потрібується проявлення найбільшої енергії і творчости для зорганізування певних отрядів міліції, вишукування на це тимчасових коштів за прикладом м. Житомира (прикладається протокол нарад від, 7 лютого), скористування цієї сили для охорони особистої безпеки й добробуту мирних громадян, винищення анархії, возстановлення ладу для спокійного трудового життя. Я не закликаю п.п. Повітових Комісарів, а вимагаю од них в цей грізний час виконання покладених на них завдань.

Перерва почтових і телеграфних зносин не дає мені можливости знати зараз про становище в нашому повіті з приводу чого прошу п.п. Повітових Комісарів всі

необхідні справи та відомості присилати мені листом через командірованих мною урядовців і крім цього в найближчий час прибути до мене особисто.

Оригінал підписав Губерніяльний Комісар Куриленко. Ствердив: Завідуючий справами Ледзевич.

З оригіналом згідно:

Помічник Управителя Канцелярії
Волинського Губерніяльного Комісара [підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 64-64зв.
Машинопис. Оригінал.

Документ № 153

Обов'язкова постанова Волинського губерніяльного комісара щодо використання у фінансових операціях, поряд з кредитними білетами, інших цінних знаків та паперів

березень 1918 р.

1) Кредитні установи м. Житомира: Державний Банк, приватні комерційні банки, товариства взаємного кредиту і установи дрібного кредиту, через брак в їх скарбницях (касах) кредитових білетів усяких вартостей, останніми часами випускають в оборот, роцитууючись зі своїми клієнтами, 5% обов'язательства Державного Казначейства біжучих реченців, 4% білети Державного Казначейства, що серед людности називаються серіями, облігації військових позичок і позички «Свободи», купони од Державних процентових паперів, прибуток од яких не обкладається 5% державним збором банківські чеки і в хуткім часі з доручення Житомирського Військового Самоврядування відпустить особливі розмінні знаки, відомі під назвою бон.

Всі перелічені Державні папери, купони, чеки банкі і бони визнаються цією обов'язковою постановою маючими силу звичайних грошових знаків, на рівні з кредитовими білетами, на просторі всієї Волинської губернії, а приймання їх на велику суму при знати однаково обов'язковим для всіх установ, спілок і приватних осіб.

5% обов'язательства, 4% білети Державного Казначейства збіглих річенців, а також купони, банківські чеки і бони повинні прімагаться при розщотах по цінам, які на них одзначені, а 4% білети Державного Казначейства біжучих річенців і облігації військових позичок, позички «Свободи» по цінам, які щоденно публікуються Державним банком у місцевих газетах.

Винні в одмові приймати до росплати показані папери, купони, чеки і бони, а також винні у прийманню їх з якою знижкою коміссіонним винагородженням за розмін підлягають в порядку адміністративнім штрафу до трьох тисяч карбованців, чи ув'язненню в тюрмі до трьох місяців.

2) Про всякий помічений випадок порушення цієї обов'язкової постанови міліція повинна зробити дознання, яке по преъявленню винному, подати Губерніяльному Комісару.

3) Ця постанова набирає силу через два дні після оповіщення.

Волинський Губерніяльний Комісар Куриленко

... березня 1918 р.

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 86.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 154

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів про переговори з Німеччиною в справах отримання позики та здійснення товарообміну.

1 квітня 1918 р.

1. Слухали доклад п. Мазуренка про переговори з німцями в справі заключення займу. Німці пропонували аванс в 25 млн в російських рублях під товари з оплатою 7 % по день виплати. Курс рубля встановлюється нижче в 1, 1/2 марки. Ці умови уповноваженими Українського уряду були одкинута; до відома німців, між іншим, було доведено, що уряд не може допустити виплати грошей служашим залізниць з германської казни. Курс рубля повинен бути встановлений в 1, 1/2 марки. Згоди не досягнуто. їм було сказано, що Український уряд сам виплатить гроші служашим залізниць.

Фещенко-Чопієський додає, що все більші вимоги німці ставлять в комісії по товарообміну. Коліух подає цифри кількості товарів до 1 серпня, яку хочуть одержати німці. Україна може задовольнити не більше 30 % цієї кількості. Одночасно з тим, наші вимоги німці можуть задовольнити в розмірі далеко меншому, ніж є дійсна потреба. Вимагають негайно почати вивіз товарів, а то вони самі почнуть брати силою. Потрібні точні і рішучі вказівки щодо вимог німецьких, а також треба прийняти міри щодо виконання умов договору. Постановили: внести на порядок денний справу про відношення до німецьких вимог...

3. Слухали внесення Коліуха про оплату реквізиційних квитанцій, що видають німецькі військові власті.

Постановили: платити по таких квитках, які будуть мати законну форму.

Прийняти оплату реквізиційних квитанцій за продукти споживання (хліба), виданих німецькими властями. Видані вже німецькими властями розписки подаються в германський штаб для відповідного оформлення, згідно з наказом німецького командування. Виплати робити через органи Міністерства продовольчих справ.

4. З пропозиції Голубовича ухвалили: у зв'язку з ліквідацією військово-промислових комітетів надане їм право реквізицій скасувати

Голова Ради міністрів В. Голубович

Народні міністри: М. Ткаченко, Г Сидоренко,

С. Шелухін, Я. Христюк,

В. Прокопович, Є. Сокович, Д. Коліух

ЦДАВО України ф.1064, оп.1, спр.4, арк.45 – 45зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 155

Розпорядження Волинського губернського комісара про визначення в кожному селі квартир'єрів і фуражирів для розміщення і надання необхідного провіанту та фуражу німецьким військам

1 квітня 1918 р.

Губернский комиссар предложил всем уездным комиссарам сделать распоряжение о выборе сельскими сходами в каждом селе особых квартир'еров и фуражиров, на обязанность которых будет представление квартир, необходимого провианта и фуража для надобности проходящих немецких войск.

Вольнь, 1918, 1 квітня, № 59. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 156

Телеграма Ради народних міністрів УНР Раднаркому РСФРР про мирні переговори.

2 квітня 1918 р.

Рада народних міністрів послала московському Совітові народних комісарів радіодепешу такого змісту.

Влада Української Народної Республіки не раз пропонувала вам скінчити не по нашій вині і не нами сповіщену війну і определить окремими умовами наші кордони і наші правові відносини.

Останнім строком у цьому напрямку було звернення голови нашої мирної делегації у Бересті до голови руської делегації в початку цього місяця. У своєму відповідному письмі п. Сокольников ще не має, з свого боку, необхідних інструкцій і уповноваження, і обіцяв негайно звестися по цьому питанню з своєю владою.

Почувши тепер про ваш намір заключити мир з Українською Народною Республікою, і, маючи на увазі, що припинення війни положить тверді основи до мирного суспільства двох ворогуючих народів, Рада народних міністрів пропонує владі Російської Совітської Республіки негайно приступити до переговорів про умови демократичного миру та сказати місце і час першої зустрічі нашої делегації.

Народня воля, 1918, 2 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 157

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР щодо торгової угоди з Центральними державами (Німеччиною і Австро-Угорщиною).

3 квітня 1918 р.

...3. Слухали: повідомлення Коліуха про необхідність дати керуючі вказівки Державній комісії щодо умов згоди в справі обміну товарів.

Любинський повідомляє, що мирна делегація не зафіксувала ніякої конкретної цифри збіжжя, котру може Україна поставити Центральним державам. Цифра в 60 млн пудів була названа українською делегацією в неофіціальному засіданні і занесена в протокол того засідання.

Постановили: надати право представникам Державної комісії скласти остаточну торговельну згоду (зділку) на таких умовах: 1) Україна може обов'язатись поставити до нового урожаю максимум до 60 млн пудів зернових і бобових продуктів і муки; 2) ціна на хліб середньої якості повинна бути встановлена монопольна по моменту здачі (вимога не ультимативна); 3) на вартість збіжжя плюс накладні видатки накладається мінімум 60 % державного прибутку; 4) Центральні держави повинні авансувати заготовку хліба; 5) можна погодитись на представництво німців в центральному і, на крайній випадок, в губерніальних продовольчих органах для контролю прийому і одправки збіжжя; 6) Центральні держави повинні повернути подвижний состав, взятий у більшовиків, і представити мішки; 7) негайно повинен начатися ввоз на Україну продуктів з Центральних держав, в першу чергу сільськогосподарські машини і мануфактура; 8) пропонувати німцям негайно припинити самовільний вивіз збіжжя з залізниць і надалі не втручатися в справу продовольчу; 9) виплата на місцях переводиться Українським урядом.

Оригінал за належними підписами.

З оригіналом згідно: діловод

В. Мільневський

ЦДАВО України ф. 3690, оп.1, спр.17, арк.58 - 59 зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 158

Передова стаття про становище в Старокостянтинівському повіті в газеті «Волинь» .

8 квітня 1918 р.

Тепер, із зайняттям території Старокостянтинівського повіту німецькими військами, життя в ньому почало приходити а нормальний стан. Припинилися розбої і

грабежі, зменшилася кількість нових злочинів. Відбувається чистка гріхів пережитого минулого. Для більшості селян прихід німців став нежданим, прихід кінця свободи грабувати здався небажаним. Коли було віддано розпорядження всім здати зброю – багато її було зібрано. Але виявилось, що все ж таки багато зброї залишилось прихованою і міліція тепер зайнята відшукуванням зброї по селах.

Територія повіту зайнята частково австрійськими, частково германськими солдатами.

Щоб уникнути взаємного тертя австрійці і німці поділили між собою повіт: західна частина зайнята австрійцями, східна по лінії Подільської губернії – німцями.

З метою боротьби з незменшуючою дорожнечою життєвих припасів німці склали таксу по угоді з місцевими продовольчими органами. Ціни відповідно до такси на багато продуктів значно, майже вдвоє, знижені. За порушення такси призначено покарання: в перший раз – тюрма до 3 місяців, у другий – висилка на тяжкі роботи до Німеччини.

Ціни після цього дійсно знизилися. Але зате продуктів в продажі стало менше. Видно, звиклим до високих цін спекулянтам хочеться випробувати тяжких робіт в Німеччині.

Вольнь, 1918 р., 8 квітня, № 65. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 159

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР щодо свавілля австрійських і німецьких військових властей у продовольчому питанні.

10 квітня 1918 р.

...8. Слухали: заяву п. Коліуха про те, що німці, а особливо австрійці, затримують продовольчі грузи, не пускають до Києва і пробують вивезти у Германію і Австрію. В Одесі австрійці грузять хліб і всяке збіжжя на пароплави і вивозять. На Україну прибули німецькі агенти, які скуповують по вільних цінах хліб і пробують його вивезти. Справа систематичного товарообміну ускладнюється. Потрібно вжити рішучих заходів до припинення таких самочинних вчинків, і, в першу чергу, видати постанову про заборону вільної покупки хліба і вивозу його без розпорядження Міністерства продовольчих справ.

Постановили: доручити Міністерству продовольчих справ і шляхів скласти відповідну докладну записку в цій справі і подати її в Міністерство закордонних справ...

Голова Ради народних міністрів

В. Голубович

Народні міністри: М.. Ткаченко, Л. Михайлов,

І. Чопівський, С. Шелухін, Д. Симонів,

В. Прокопович, Є. Сокович

Генеральний писар

П. Христюк

ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 4, арк. 67зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 160

Інтерпеляція українських есерів у Малій раді стосовно втручання німецького військового командування у внутрішні справи УНР та проби відсунення українських державних органів влади від керівництва Україною.

12 квітня 1918 р.

...Інтерпеляція у. с-р.

Від імені фракції у. с-р. Янко вносить інтерпеляцію такого змісту:

«В «Киевской мысли» за 12 квітня в № 49 уміщено наказ німецького головнокомандуючого на Вкраїні, котрим німецьке командування втручається у

внутрішні справи Української Народної Республіки і наказує германським військовим частинам, яким шляхом треба їм провадити засів ланів українського народу, зазначає порядок і розмір плати і нагороди за такі роботи для української людності. Наказом надається право німецьким отрядам і по своїй ініціативі установити ті чи інші порядки щодо цього. Разом з тим наказ порушує основний закон Української Народної Республіки, бо прикликає до цієї справи бувших землевласників, наказуючи селянам, щоб вони давали для бувших землевласників коней, реманент і насіння.

Фракція української партії с.-р. вимагає від уряду негайної відповіді: чи дійсно був виданий такий наказ?

Коли ж такого наказу не було видано, то чи притягнуто до відповідальності редакцію «Киевской мисли»?

А в тому разі, якщо наказ був виданий, то яких заходів вжито Радою міністрів, щоб припинити наказ німецького головнокомандуючого і чи доведено до відома германського уряду про втручання німецької військової влади, яка пробуває на території України, у внутрішні справи Української Народної Республіки?»

Після недовгих суперечок інтерпеляцію прийнято.

Нова Рада, 1918, 14 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 161

Наказ Ейхгорна.

15 квітня 1918 р.

...Наказ Ейхгорна.

На вечірньому засіданні Малої ради 13 квітня провадились суперечки по інтерпеляції українських есерів з приводу наказу фельдмаршала Ейхгорна щодо засіву ланів. Суперечки мали палкий характер.

Всі промовці настоюють, що Ковалевський повинен взяти свою відставку.

Порш (у. с.-д.): «Ми обмірковуємо акт великої політичної ваги. Нема чого тепер говорити про єдність усього революційного фронту, посилаючись у бік «єдиної неділимої», а краще поговоримо про єдиний революційний фронт на Україні. Наказ ударив не тільки по селянству, а якраз по інтересах Центральних держав, бо він внесе великий заколот в селянство, і ми тоді навряд чи в силі будемо виконати умови договору про поставку Центральним державам хліба. Коли на території України німецький суд осудив наших громадян, то бувший міністр юстиції Ткаченко видав особливого наказу, що такі приговори німецького суду не підлягають виконанню. Те ж повинен зробити й тепер міністр земельних справ, якому слід видати розпорядження про невиконання наказу генерала Ейхгорна».

Наприкінці Порш оголошує таку резолюцію: «Заслухавши пояснення міністра земельних справ на інтерпеляцію в справі наказу фельдмаршала Ейхгорна про засів на Україні й заяву міністра про відставку, Українська Центральна рада вважає потрібним заявити і вказати, що німецькі війська покликані українським урядом для допомоги в справі заведення порядку на Україні лиш у тих межах і напрямі, які будуть зазначені урядом Української Народної Республіки, що ніяке самовільне втручання германського і австро-угорського вищого командування в соціально-політичне і економічне життя України недопустиме, що такі втручання, як згадані накази фельдмаршала Ейхгорна, можуть тільки дезорганізувати наше господарче життя, ускладнити соціально-політичні відносини і між іншим зробити неможливим виконання тих економічних договорів між Українською Народною Республікою і Центральними державами, котрі в ці дні виробляються і підписуються представниками згаданих держав. Разом з тим Українська Центральна рада, одкидаючи відставку міністра земельних справ, доручає міністру земельних справ широко оповістити всю людність України, що наказ фельдмаршала Ейхгорна не повинен виконуватися. Міністру закордонних справ скласти протест проти

наказу фельдмаршала Ейхгорна, як і проти всякого іншого дотеперішнього самовільного втручання германо-австро-угорських військових властей в соціально-політичні відносини на Україні. Голові Ради народних міністрів зробити відповідну заяву - ноту Берлінському і Віденському уряду в справі цього наказу - й переходить до чергових справ».

Робітнича газета, 1918, 17 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 162

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР про проблеми, що виникають через відсутність підписаної воєнної конвенції з Центральними державами.

13 квітня

...9. Слухали: доклади Барановського про роботу фінансової секції Державної комісії по товарообміну. Справа з випуском серій Державної скарбниці затягається. Німці заявили, що вони можуть взяти цих паперів на 200 млн крб., але, як виявилось, грошей за ці папери дати не хочуть, а думають покласти їх в свої банки на проценти з тим, щоб списувати їх на рахунок платні од нас за німецькі товари. Коли після закінчення торгових операцій «сальдо» буде на користь Українській Державі, то німці повернуть його так: 1/3 цієї суми буде повернена через півроку по підписанню загального миру; 1/3 - через рік і 1/3 - через два роки. Ці умови для нас не вигідні, а розрахунок по військовій конвенції може цілком анулювати вигоди цієї позички.

Німцям було заявлено, що до підписання військової конвенції не може бути мови про серії. Німці вимагають негайної відповіді.

Порш каже, що вся робота комісії по товарообміну надзвичайно ускладнюється через відсутність військової конвенції; конвенція може анулювати всю роботу комісії. Німці ставлять вже в комісії і земельне питання, що, як і справа з серіями в тому вигляді, як ставлять німці, являється втручанням в наші внутрішні справи. Цю справу треба цілком зняти з обміркування в комісії.

Ткаченко каже, що пора рішуче поставити перед германським і австрійським урядами справу з конвенцією і поведженням тутешніх агентів власті; втручання в земельне питання є, з боку німців, засіб тероризації українського уряду, аби визискати Україну в справі збіжжя і товарообміну. Фінансова секція повинна рішуче заявити, що всі фінансові і економічні питання будуть одкинуті, поки не буде підписана конвенція.

Голубович повідомляє, що справа конвенції була піднята ще три тижні тому і цілком конкретні умови були передані до Берліна. Німці тут затягують навмисно, і фінансовій комісії треба затягати всі фінансові справи до підписання конвенції.

Любинський повідомляє, що для підписання конвенції з боку Міністерств закордонних і військових справ все готово.

Хургін зауважує, що треба всім міністерствам вести рішучу внутрішню політику, маючи на увазі ту класову диференціацію, яка почалася в результаті політики, яку ведуть тут закордонні делегації.

Порш повідомляє, що на залізницях вже заготовлено більше 3 млн пудів хліба (половина поставки за квітень), який може бути вивезений до Центральних держав. Але вони не дають за нього грошей, бо на перешкоді відсутність конвенції. Треба негайно в писаній формі представити німецькому уряду справу конвенції. Голові Ради народних міністрів, міністрам закордонних і військових справ треба закликати німецьких уповноважених на офіціальне засідання в справі конвенції. Всі телеграми про самочинні реквізиції надіслати до Берліна. Через нашого посла треба зав'язати зносини з політичними партіями Германії і пресою. Тільки тоді можна буде чекати іншого тону в справі нашої внутрішньої політики.

Постановили: 1) умови покупки серій, запропоновані німецькими представниками, одхилити; 2) справа конвенції належить розрешенню тільки українським урядом; 3) скликати офіційно засідання в складі Голови Ради народних міністрів, міністрів фінансів, внутрішніх, військових і закордонних справ і за участю представників германського і австрійського уряду: Мумма, Штольценберга, Флейшмана і Форгача...

Голова Ради народних міністрів
Голубович

В.

Народні міністри: Климович, Чопівський,
Прокопович, Хургін, [Д. Симонів]

Генеральний писар

Я. Христюк

ЦДАВО України, ф. 1063, оп. 2, спр. 3, арк.9-10. Машинопис. Оригінал.

Документ № 163

Витяг з протоколу засідання Малої ради з роз'ясненням ситуації щодо видання наказу фельдмаршала Ейхгорна про засів селянами землі.

18 квітня 1918 р.

...З позачерговою заявою виступає голова Ради народних міністрів Голубович:

«Я хочу зробити деякі пояснення в зв'язку з цим запитанням, яке було внесено 13 квітня по поводу наказу генерала Ейхгорна. Тон запитання: заява міністра земельних справ Ковалевського про одставку і острота дебатів з приводу цього наказу постали тому, що під час обговорення не був відомий текст оригіналу наказу, а, з другої сторони, невідома була ця робота, яка проводилась в Міністерстві земельних справ. Таке запитання могло бути викликаним в значній мірі цією нервозністю всіх українських політичних кругів, яка мала підвалину в цих провокаційних чутках, які поширювались серед громадянства з ясною метою нарушити певний контакт і зруйнувати роботу, де ми користуємося допомогою наших спільників». Прем'єр приводить далі наступні розпорядження Міністерства земельних справ, які ясно характеризують загальний напрямок роботи цього міністерства.

«Одночасно повідомляю, що ціна на буряки буде вироблена в Міністерстві харчових справ і буде така, що забезпечить оплату праці робітників на бурякових плантаціях та справедливу ціну буряка тим селянам, які будуть сіяти буряки цукроварням. Друге розпорядження таке: Міністерство земельних справ, стоячи на сторожі закону і порядку, не може допустити знищення, руйнування і самочинного захоплення реманенту, насіння, зерна та кормів, бо то є народне добро і повинно йти на користь усього трудового народу, а не окремих людей. Приписую земкомітетам і комісарам вжити всіх рішучих заходів, щоб розграбований селянами живий й мертвий реманент, а також насіння, зерно та корм негайно були повернені сповна в розпорядження земельних комітетів. Вищезгаданий реманент і. т. ін. ні в якому разі не можуть продаватися без порозуміння з повітовими та губерніальними комітетами».

Далі Голова Ради народних міністрів приводить наказ міністра земельних справ всім земельним комітетам, в якому наказується, щоб всі землі були засіяні до останнього кроку і кладе цілу відповідальність за незасів полів на земельні комітети. Такі телеграми, продовжує прем'єр-міністр, йшли одна за другою, а після цих телеграфічних приказів був виданий наказ генерала Ейхгорна. «Коли продивимось всі ці телеграми, то знайдемо там психологічні мотиви для цього наказу. Тоді стане ясно, що в цьому приказі люди, які недостатньо знакомі з нашими обставинами, зробили логічні висновки з цих самих наших розпоряджень, хочаби допомогти нам своєю роботою в цьому самому напрямкові.

Острота питання була б усунена, коли б в цей мент був відомий точний текст приказу. Все було визвано цим, що редакція «Киевской мисли» не опиралась на

точному тексті приказу, а користувалась на не звісно звідкіля взятому «офіційному» тексті. При іншому ході справи не було б остроти дебатів, все пішло б іншим шляхом. Одставка міністра Ковалевського мною не прийнята тому, що для нього, як й раніш, буде змога працювати в цьому напрямкові і на цих самих основах нашого земельного закону, на яких працював він і до цієї пори.

Резолюцію Центральної ради ми передали до відома берлінського правительства».

Робітнича газета. – 1918. - 20 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 164

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР щодо заходів до польських легіонів.

19 квітня 1918 р.

...10. Слухали внесення п. Голубовича в справі польських легіонів.

Жуковський і Ткаченко повідомляють, що з боку Міністерств військових і внутрішніх справ прийняті міри до повного обеззброєння польських легіонів. Для участі в цій операції покликано і місцеве населення.

Рудніцький каже, що польські війська, котрі знаходяться зараз на Київщині, формувалися під знаком захисту Польської держави, не являються ворожим елементом Українській державі і хочуть вийти з України в Польщу. Що ж торкається тих військ, котрі оперують на Поділлі, то Міністерство польських справ справді має відомості, що в формуванні деяких партизанських відділів приймали участь польські поміщики для захисту своїх класових інтересів. Ці відділи не мають нічого спільного з ідеєю оборони Польської держави і за їх вчинки не може відповідати ані польське військо, ані взагалі людність польська, тим більше, що особи, котрі вступили в легіони, самим фактом свого вступу, на думку Міністерства, зріклися українського громадянства і тому польське міністерство, котре ставить своїм завданням оборону інтересів громадян Української Республіки польської національності, не думає брать їх під свою опіку.

Христюк пропонує Міністерству військових справ видати відозву до легіонерів - громадян Української Народної Республіки, щоб вони покинули польські війська і вернулися до своєї мирної праці.

Голова Ради народних міністрів

В. Голубович

Народні міністри: М. Ткаченко, І. Чопівський, С. Шелухін,

В. Прокопович, Г. Сидоренко, М. Ковалевський,

Д. Коліух, О. Жуковський, В. Єщенко

Генеральний писар

П. Христюк

ЦДАВО України ф. 1064, оп. 1, спр. 4, арк. 84зв.-85. Машинопис. Оригінал.

Документ № 165

Розпорядження Міністерства внутрішніх справ УНР губерніяльним і повітовим комісарам щодо святкування дня 1 травня.

20 квітня 1918 р.

(Офіційно)

День 1 травня (мая) святкує робітництво всего світу як празник трудящого люду. І в Українській Народній державі, згідно з законом Центральної ради від 28 січня 1918 року про 8-годинний робітничий день, 1 травня (мая) є свято, в яке не може бути робіт також і по державних інституціях. Оповідяючи Вас про це, прошу: там де є військовий стан, не забороняти торжественних маніфестацій працюючого люду, тим більше зборів, віч (мітингів) і тому подібного. Належить тільки з огляду на збільшену агітацію ворожих працюючому люду контрреволюційних сил пильно поглядати спокою, щоб

контрреволюція не шкодила урочистому святкуванню робітництвом його свята
Одночасно про це повідомляю Військове міністерство для такого ж розпорядження
комендантам і військовим частям.

Міністр внутрішніх справ

Ткаченко

Нова Рада. — 1918. — 20 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 166

Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів про сумарний
договір по товарообміну з Центральними державами.

22 квітня 1918 р.

...9. Слухали: доклад голови Державної комісії Порша про сумарний договір по
товарообміну з Центральними державами. Майже по всіх питаннях досягнута згода:
оскільки можна було використати умови мирного договору, остільки українська
делегація їх використала в напрямі, бажаному для Української держави. Досягнута
згода щодо цін на товари: 1) ціни на німецькі товари встановлюються в марках; 2)
підвищення цін на німецькі товари не може бути пропорціонально вище цін довоєнних,
як сучасна ціна нашого хліба в порівнянні з ціною на хліб до війни; 3) розцінка всіх
товарів повинна бути встановлена в марках; остання умова німцями не прийнята. Вони
хочуть цю справу полагодити дипломатичним шляхом. Ціни на машини, які будуть
ввезені з Германії, мають бути встановлені комісією в Берліні Німці намагаються
розбити нашу монополію на закордонні товари, в результаті якої може бути великий
підрив українській промисловості. Але одночасно з тим треба прийняти на увагу і
інтереси споживача.

Постановили: доручити Державній комісії охороняти монополіями лише ті
товари, котрі являються продуктами української промисловості. В цьому Державна
комісія повинна керуватися інтересом розвитку української промисловості.

Оригінал за належними підписами.

З оригіналом згідно:

діловод

В. Мільчевський

ЦДАВО України, ф. 2592, оп. I, спр. 65, арк. 85. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 167

Витяг з протоколу засідання Малої ради стосовно взаємин з німецькою
окупаційною владою.

27 квітня 1918 р.

...Від імені українських с.-р. пан Янко звертається з запитанням до військового
міністра про роззброєння німцями дивізії, що сформірована була з полонених
українців. При яких обставинах, запитує промовець, виникло це роззброєння, й яка з
цього приводу була згода між Українським урядом та німецькою владою?

Військовий міністр п. Жуковський негайно виступає з поясненням в цьому
питанні. Те тяжке становище, в якому опинилися наші бувші полонені, які після цілих
років відсутності пориваються додому, викликало у мене думку розформувати їх. Я при
цьому мав на увазі, що ті інтелігентні сили, які там зайняті, можуть бути таким чином
визволені й використані більш корисно, чим для несення караульної служби. Між нами
і німецьким командуванням було вироблено умову, по якій всі ті, що входять у склад
війська цих дивізій, розпускаються додому, а хто захоче залишитися на службі,
поступає в інструктори для підготовки комендантів й осіб для заміщення других посад,
які викликає потреба організованої військової діяльності. Мусила бути складена комісія
з наших та німецьких представників.

Комісія ця повинна була встановити все майно, яке полонені одержали в
Німеччині Спочатку мені запропонували заплатити по оцінці за все це майно. Я не

згодився і, з свого боку, запропонував вивезти обоз, що дали полоненим, як нам непотрібний. Але сьогодні в 9 год. ранку до мене прийшли представники четвертого й першого полків дивізії полонених і заявили, що німці оточили вночі їх казарми й вимагали, щоб було здано зброю. Я послав начальника Генерального штабу з протестом з приводу порушення відбувшоїся між нами умови й з пропозицією, щоб було знято німецьку варту, а козакам я звелів передати, щоб вони не хвилювалися. Німецький воєнний аташе Штольценберг передав нам, що виникло непорозуміння, що вжиті заходи мали на меті не зробити образу, а виключно зберегти своє військово майно.

Слово бере міністр-прем'єр Голубович:

«Товариші члени Малої ради, - каже В. Голубович, - я вважаю своїм обов'язком виступити в справі того оповіщення наказу, генерал-фельдмаршала Ейхгорна, яке було розвішено в Києві 26 квітня і яке датовано днем 25 квітня . Я вважаю потрібним по змозі в'яснити всі ті обставини, які привели до цього наказу, і зробити всі ті висновки, які можна з нього зробити. У свій час, коли Україні була велика небезпека від наступу більшовицького, коли все руйнувалось, коли руйнувались, на наш погляд, не тільки наші національні здобутки, а й соціальні, були змушені через свою мирову делегацію звернутись до народу німецького з закликом нам допомогти. Німецьке правительство тоді ж зробило відповідні розпорядження, щоби їхнє військо допомогло нам установити лад і порядок на Україні.

І з того часу завше підкреслювалось як з боку німецького, так і з боку нашого правительства, що їхнє військо не повинно втручатись у наші внутрішні справи. Це було зафіксовано відповідними документами і відповідними заявами, наприклад, у телеграмі рейхсканцлера Гертлінга в відповідь на мою телеграму, де я, сповіщаючи про те, що Київ увільнено від більшовиків, дякував за допомогу, яку вони нам дали. Увесь час підкреслювалось всіма відповідальними людьми й колами, що це військо прийшло як дружнє, союзне, прийшло допомогти нам установити лад і порядок. Разом із цією заявою неоднократно посвідчувалось це заявами, які казали, що ні німецьке правительство, ні німецьке військо та його команда не мають на думці мішатися в наші внутрішні справи і в наше внутрішнє життя, не мають на увазі торкатись тих соціальних реформ, які проводяться нами в життя і на підвалинах яких будується наша держава. Це коротенько ті тези, на підставі яких ми до цієї пори дружно і мирно працювали в справі увільнення української території від більшовиків, в справі встановлення ладу, і на яких малось на увазі працювати далі.

Але появився приказ перший генерал-фельдмаршала Ейхгорна, відомий Вам, з приводу якого були прийняті певні резолюції в Центральній раді і було доручено урядові, і не тільки доручено, але предписано довести ці резолюції до відома німецького уряду. Вони були доведені. Минув час і появився другий наказ-оповіщення, той наказ, про який я Вас сповіщав. Той наказ, так само як перший, указує, що представники військової німецької власті, які знаходяться зараз в Києві, не зуміли зорієнтуватись в обставинах як сучасного моменту, так не зуміли зорієнтуватись в умовах нашого життя. Не зуміли стати на нашу точку погляду і не зуміли дати можливість перевести лад і спокій на Україні. Прислухуючись до голосу різних організацій, різних делегацій, часто інсценізованих, які появлялись до них в справі аграрного питання, вони й в той же момент не зуміли прислухатися до справжнього голосу народу, до голосу цього народу, на якому ми базуємся і ґрунтуємся в творенні держави українсько!, і як нерозуміння цієї нашої ситуації, як нерозуміння того, що всякі накази, як це було неоднократно між нами умовлено, і як це підкреслювалось неоднократно в нотах, що всякі накази і з боку німецької власті в Києві мусять піти після обопільного порозуміння і за обопільною згодою. В результаті відсутності того появилось оповіщення 25 квітня - я не знаю, чи треба перечитувати його і треба ще раз установлювати точний зміст його. Здається, що в даному випадку цього не треба. Коли

відносно першого наказу появились сумніви, що той наказ і ті дебати, які були в Центральній раді, є результат неправильного перекладу цього наказу, то в данім випадку цього нема. Наказ цей був звірений, неоднократно перевірений і було встановлено, що являється цілком точним з тим німецьким текстом, який в свій час був розклесний на вулицях города Києва.

Не торкаючись абсолютно того, чи порушує цей наказ, чи не порушує з юридичного боку наші порядки, наші установи, я хочу коротенько спинитися на тому, чим визваний цей наказ. Можна було б думати, що цей наказ такої величезної ваги повинен був визваний якими-небудь відповідальними і також великої ваги тими чи іншими обставинами життя. І от поруч з цим оповіщенням у газетах появилось офіціальне інтерв'ю, і воно появилось іменно з підкресленням, що його зміст офіціальний. Це інтерв'ю підкреслює, розшифровує розпорядження в наказі генерал-фельдмаршала Ейхгорна, в якому говорить, що повинні вони, військові власті, прийняти міри для того, що Український уряд не зумів подбати про охорону города Києва, появились якісь таємні організації, які провадять свої справи таємно і безконтрольно, і уряд в цьому напрямку абсолютно нічого не може зробити.

В цьому офіціальному інтерв'ю указано, що основною і головною причиною цього наказу являється похищення пана Доброго. Не кажучи уже про те, хоч і ворушаться якісь таємні організації, це ще не значить, що уряд так чи інакше може викрити ті організації. Не упоминаючи про те, що такі організації є і по інших державах, де лад організовувався не в один місяць, я спинюсь на цьому факті офіціального звідомлення. Що таке є власне пан Добрий? Він, може, є підданець німецької держави? Ні, він ні сват, ні кум, він зовсім постороння людина. І от із-за того, що було похищено цю посторонню людину, яка юридично нічим не зв'язана з Німеччиною, яка не дає ніяких поводів до того, щоби зробити такої колосальної ваги приказ, приказ був виданий.

Це лишне підкреслення певної неорієнтації і неуміння, а може, навіть, небажання розібратись в наших справах і з боку цих, мабуть, не дуже відповідальних властей Німецької держави, які знаходяться на Україні. Я підкреслював й далі мушу підкреслити, що [йдеться про] іменно цих - не дуже і відповідальних військових властей німецького уряду, які знаходяться в городі Києві. Бо політика німецького уряду, бо відношення німецького уряду, оскільки маєм змогу судити до цього дня, є інакша, дружня і прихильна. Політика німецького уряду і його тенденція - є тенденція невмішування в наші справи, щоб уникнути всяких непорозумінь, і цієї тенденції ці люди не могли зрозуміти, і що ті тенденції є інакші, ніж тенденції тих окремих людей, які провадять тут, мабуть, якусь неурядову політику Германії, але якусь свою окрему. Це видно хоч би із тих дебатів, які 24 і 25 з приводу першого наказу Ейхгорна провадились в рейхстазі. Я дозволю собі тут прочитати видержку із одної офіціальної телеграми, яка повідомляє, в якому напрямку саме ведуться ці дебати (читає). «Позавчора і вчора 24 і 25 у Берлінському рейхстазі почались острі дебати в справі наказу Ейхгорна і взагалі німецького поступовання на Україні. В обороні позиції Українського правительства виступили: Ерцберг і Ференбах від Центра, Шейдеман і Носке від соціал-демократів, Ледебур од незалежних соціал-демократів, Греффе від консерваторів і Гаткин від поступовців».

Як бачите із цієї телеграми, власне кажучи, більшість парламенту виступала проти тієї політики, яка ведеться тут цими, мабуть, маловідповідальними людьми тут у нас на Україні. Що це є так, що, очевидно, є цілковите непорозуміння справ, небажання зрозуміти цю справу, це можна ясно побачити з того, що це случилось іменно в той момент, коли ми строїмо державу і коли порядок і спокій на Україні все-таки почав заводитися, коли, з одного боку, не дивлячись на те, що ще ми ратифікаційними грамотами не обмінялись, уже торговельні зносини начались, уже більш 3 млн [пудів] хліба ми мали змогу дати Німецькій і Австро-Угорській державі. Це случилось в той

момент, коли власть поступово почала кріпнути, коли наші реформи почали переводитись в життя, коли, одним словом, почався заводитись лад в Українській державі. І коли раніше була розмова про те, що ми не зможемо перевести засів нив, тепер це відпало і це підкреслює якраз відповідальний момент, до якого треба було б віднести надто уважно, і що це є нерозуміння справ, то це підкреслюється тим, що це вийшло в той момент, коли ми власне і бажаємо і строїмо державу на тому, щоб ввести нашу державу в концепцію західноєвропейських держав.

І не розуміючи іменно цього нашого основного завдання, і цієї нашої основної роботи, вони в цей момент зробили те, що зробили. Після того, як це зроблено, перед нами стає питання, як нам бути далі і що мусимо робити. Уже із тих слів, які я тут вказав, і з того коротенького доповіді, який я зробив, можна зробити ті висновки, які мусять бути положені в основу нашої дальшої роботи відносно цього діла. Ясно, що наш уряд мусить покласти своїм обов'язком довести до відома дружного нам уряду Німецької держави всю невідповідальність за вчинки тих людей, які може на свій страх і ризик ведуть свою окрему політику, займають свою окрему позицію щодо нашого життя тут на Україні. Чому окрему - я уже показав. Невідповідальну тому, що вони розходяться не тільки з нашими поглядами, з нашим розумінням справи, не тільки з переведенням в життя тих законів, не тільки з утворенням держави на повних підвалинах, але також і тому, що вони своєю роботою скріплюють ті позиції, які були б небажані німецькому урядові, в той момент, я підкреслюю ще раз, коли ми творимо державу і стараємося ввести концепцію західноєвропейських держав, а не інших. Ясно, ми мусимо звернутися до уряду німецького з відповідною нотою, в якій, виклавши все те приблизно, що я сказав, ми мусимо вимагати, щоби цих людей, невідповідних ні нашим завданням, ні нашій роботі, невідповідних і тенденціям, і завданням німецького уряду, звідси було відкликано».

Після промови пана Голубовича від імені українських соціалістів-революціонерів Янко вносить пропозицію через пізній час перевести обговорення заслуханої заяви Голови Ради міністрів на друге засідання.

Робітничая газета. - 1918. - 30 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 168

Дебати в Малій раді з приводу заяви В. Голубовича про наказ Ейхгорна.

28 квітня 1918 р.

...На порядку денному дебати з приводу заяви В. Голубовича про приказ Ейхгорна

З першою великою промовою виступає соціал-демократ М. Порш.

Промова М. Порша

Для нас особа генерала Ейхгорна, який видав приказ про заведення на Україні німецьких військових судів, не так сама по собі важна, бо за ним стоїть усе тутешнє німецьке командування. Для нас важніше ясно визначити своє відношення до цього приказу. Будучи авангардом демократії, ми не повинні заховувати тих причин, які викликали цей приказ. Одною з таких причин, у першу чергу, є той розвал і безсилля державної власті, які у нас запанували останніми часами. З другого боку, до такого поступовання німецького командування спричинились ті імперіалістичні тенденції, які направляють усю політику Німеччини. І слабкість нашої організації, слабкість української власті, правительства українського ще збільшила цей потяг німецького командування на Україні. Слабкість організованості нашого правительства найкраще видно хоча би з того, що у Кабінета досі не було реальної програми, яка в цей момент найбільш потрібна Куди б ми не глянули, то в кожному відомстві, в кожному міністерстві ми відчуваємо дужий вплив браку програми.

В цей самий момент, коли ми маємо приступити до виконання підписаного з осередніми державами мирного договору, від виконання якого залежить успіх їхньої боротьби на Західному фронті, ті держави не можуть бути байдужими до тих наслідків, які викличе розпорядження Ейхгорна. Але дужий імперіалістичний вплив німецького юнкерства відбився й на поведженні німецького офіцерства на Україні. Сьогодні одержано ще два свіжих прикази, якими німецьке командування оповіщає, що професійні робітничі спілки й навіть Міністерство внутрішніх справ повинні просити у німців дозволу на святкування першого травня та зібрання. Цим чашу нашого терпіння вже переповнено. Ми мусимо рішуче протестувати проти цього і протестувати таким способом, щоб у пана Ейхгорна відпала охота розпоряджатись надалі нашим внутрішнім життям. Оскільки в нашому народі не буде панувати думка, що німці прийшли до нас не для того, щоб відновити старі соціальні й національні відносини та повернути старий земельний лад, остільки зможе наше правительтво виконувати заключені договори. Ті німецькі провідні кола, про котрі кажуть, що вони «мудрі німці», в даному разі є сліпі, бо вони самі йдуть такою своєю політикою до пропасті й ведуть туди ті народи, які зв'язані з ними. Сліпі німецькі генерали звикли у себе прислухатись до голосу власницьких кіл і думають, що й тут можна стати на цей шлях єднання великих власників і буржуазії проти робочої верстви. Ми мусимо наперед сказати, що коли таким чином праці правительтва будуть робитись перешкоди, то підписаний з Німеччиною торговельний договір не може бути виконаний. Через те ці генерали є ворогами не тільки нашого, а і всього робітництва, в тому числі й німецького, яке вже 4 роки проливає свою кров. Ми всі повинні злучитися в рішучому протестові й повинні домагатись, щоби Берлін і Відень звернули увагу на те, як псуються тут відносини, що може привести до невиконання договорів і тим пошкодити осереднім державам у війні. Ми повинні домагатись усунення з України теперішніх полководців. Але, разом із тим, повинні ми дивитися в корінь і скріпляти наше правительтво, щоби не траплялось одночасно, так як тепер, в одному відомстві людей, що тримаються зовсім різних поглядів. Тепер настав час рішучої боротьби. Ми до цієї боротьби змушені й ми її поведемо! (дужі оплески на лавах депутатів і серед публіки).

Другу велику промову сказав також соціал-демократ Б. Мартос.

Промова Б. Мартоса

До чого може призвести приказ Ейхгорна? - запитує промовець. Під час панування на Україні більшовиків я був на селі і як раз у тім місці, де все вже було підготовлено до того, щоб заарештувати місцевих більшовиків. Але тут надійшла звістка, що проти більшовиків іде німецьке військо, яке несе з собою старий лад. Коли я, не маючи ще певних відомостей, став говорити селянам, що то може й не німецьке військо, то вони послали туди своїх розвідувачів і ті наочно переконались, що то за військо. Тоді селяни вже стали рішуче казати: «Ми всі поляжемо, але землі й свободи не віддамо й не попустимо повернення старого ладу. Коли ми піддамося німцям і дамо завести старий лад, то тоді ми зовсім загинемо, бо німці заберуть нас у військо й пошлють на французький фронт».

Очевидно, село досить вірно оцінює німецьку небезпеку, але воно ще спокійне, доки має силу Центральна рада. Селяни готові хоч і зараз заплатити податі, дати німцям хліба, худоби і всього, що треба, але тільки доти, доки буде правити Центральна рада. Коли ж починає розпоряджатись Ейхгорн, то селяни кажуть: «Це Корнілов. Пани й буржуї знюхалися з німцями й заводять старий режим». І з цього поняття зроблено буде належні практичні висновки.

Зрозуміло, що німцям важно, щоб наші поля було засіяно, але коли після того, як засів уже кінчився, Ейхгорн видав приказа про те, як повинен переводитись засів, то це вже щось інше. Очевидно, що Ейхгорн робить такі вчинки на свій ризик і в інтересах своєї верстви, а не в інтересах німецької держави та німецького народу. Тут мало буде домагатися від німецького правительтва негайного усунення Ейхгорна, а треба

домагатись, щоби було видано приказ усьому німецькому військовому командуванню не втручатись у наші внутрішні справи. Коли ж цього не буде зроблено, то нехай генерал Ейхгорн знає, що йому прийдеться тут держати не 300 тис, а 3 млн війська, так щоб у кожному селі була залога й на кожних 20 кроків залізниці варта, бо нехай не забуває, що тут жиє 30 млн народу. Може тоді не буде Центральної ради, може навіть нас не буде, але для нас важніше, й ми навіть бажаємо, щоби краще її зовсім не було, ніж вона має стати тим, чим став бессарабський «Сфатул церій».

До всього цього призвела політика нашого Міністерства закордонних справ, яке не подбало про те, щоби заключити з німецьким правительством докладні умови про права й обов'язки німецького війська на Україні. У тій телеграмі німецького канцлера, на яку посилався вчора наш міністр закордонних справ, навіть не зазначено ясно, в яких відносинах із нашими властями має бути німецьке командування. Так далі не повинно бути. Треба домагатись ясного офіційного визначення стосунків між німецьким військом і нашими властями. Коли ж німецьке правительсто на це не згодиться, то краще нам бути Бельгією, ніж приєднаною до Румунії Бессарабією. Може ми не готові тепер до збройної боротьби, але нехай німці не забувають того, що коли щось трошки зміниться в психології народу, то тоді найбільш легкодухі стають самими одважними людьми. Отже, нехай вони добре розважають про те, чи краще їм прислухатись до чийогось голосу, чи до нашого, який є голосом народу українського. Оплески).

Далі виступає представник фракції московських соціалістів-революціонерів М. Зарубін, який говорив дуже мало про приказ Ейхгорна та про відношення до нього, а все про осоружних йому українських міністрів та їхню політику в дуже далеких від Ейхгорнового приказу сферах.

Промова М. Зарубіна

«Треба поставити всі точки над «і» й вияснити собі добре, що заводить у нас приказ Ейхгорна, - починає промовець. - Він заводить німецькі військові суди по всій Україні й відновлює тут смертну кару. Спирати тут усього на самого Ейхгорна не треба, бо у німців нічого не робиться нерозважно. Можна з певністю сказати, що приказ Ейхгорна було обмірковано й затверджено попереду в політичному відділі Генерального штабу в Берліні. До кого ж тепер звертатись нам? Тут треба звернути увагу на ті дебати, які ведуться тепер у берлінському рейхстазі. Очевидно там зрозуміли, що залізний чобіт німецького війська вже й на Україні придушив вільний рух. Там, видно, про нас турбуються і туди ми повинні тепер звернутись за допомогою. Але наше правительсто в цей бік, здається, не дивиться».

Тут промовець сідає на свого коника й починає з особливою своєю уїдливістю і злістю в голосі картати правительсто, у якого знаходить цілу купу гріхів - і закон про українське підданство, і залізнична політика, і «бажання анексувати», як каже промовець, з кількох повітів Білорусії і ще багато дечого, що заважає неукраїнській демократії з'єднатися з українською, до чого її закликали попередні промовці.

- Єднайтеся тоді з Ейхгорном, - зауважує з місця Б. Мартос.

У дальшій промові Зарубін ще далі відходить од теми - наказу Ейхгорна - так що голова зборів (у цей час С. Веселовський) спиняє його й запрошує говорити на тему. Закінчуючи після цього промову, Зарубін зазначає цілу низку тих умов, на яких неукраїнська демократія згодилась би на то єднання з демократією українською, до якого закликали М. Порш та Б. Мартос. З коротеньким поясненням виступив міністр судових справ С. Шелухін, який спростував ті закиди, що зробив йому в своїй промові М. Зарубін відносно закону про українське підданство.

Не дуже велику промову сказав представник єврейської об'єднаної соціалістичної партії Шац, який доводив, що за Ейхгорном стоїть не тільки німецьке військо на Україні, а ще й об'єднана буржуазія всіх націй як німецька, так і московська, й українська, польська і єврейська, які разом інтригують і домагаються здійснення

своїх бажань. Тут треба, на думку промовця, не ноти до Берліна писати, бо це ні до чого не приведе, а треба міцніше об'єднати ті демократичні групи всіх націй, інтереси яких спільні між собою. «Не треба було би правительству проводити тої політики, яка має на меті українізувати цю державу, що є по суті неукраїнською, - каже промовець (дужий протестуючий гамір серед публіки). - України не можна зробити національною українською державою - це утопія. Найближчою задачею українського правительства є тепер заключення демократичного миру з Московщиною. Треба конче також завести зв'язки з демократією Берліна й Відня, де вже почувається той рух, який може скоро знесе всяких Ейхгорнів. Ми закликаємо правительство допомогти нам утворити атмосферу психологічного й соціального, й національного єднання». Найбільшу й певно найкращу в цьому засіданні промову сказав із властивим йому темпераментом і юмором бувший голова Ради народних міністрів В. Винниченко, який оце вперше виступив після повернення до Києва, де він не був ще з січня. Публіка зустріла промовця дужими ширими оплесками, які довго лунали в залі.

Промова В. Винниченка.

Я хочу сказати кілька слів не про Ейхгорнове розпорядження, а про інші речі, бо й другі промовці говорили вже тут не на тему, — почав В. Винниченко. - Тут тов. Зарубін обвинувачував нас, українців, за те, що ми покликали німців. Але я на це скажу, що коли б ми їх не покликали, то у нас тепер був би той «соціалістичний рай», що у наших сусідів-більшовиків (голоси з публіки: «Правда!» Оплески). Я сам пробув у тому «раю» 2 місяці й бачив там багато злого, але дещо може й доброго. Коли я почув, що на допомогу нам ідуть німці, то мені було і сумно і страшно, бо по щирості ми не можемо сказати, що це сила соціально дружня нам.

Тут утворилась комісія двох ідей: соціально-політичної й національно-політичної, і в цьому вся трудність нашого становища. Інтелігенція наша пересвідчилась і твердо засвоїла собі переконання, що без національного відродження не може бути успішною боротьба робочого класу за соціальне визволення. Цього не розуміють і не відчують ті, хто не був під таким національним гнітом, як ми, й не боровся так за національне визволення. Нам не можна в справі національного відродження покладатись ні на кого, ні на яку автономію в чужій державі чи що, і ми думаємо, що власна держава найкраще забезпечить національне відродження. Всякі таблиці, написи, канцелярське діловодство на українській мові - це не забавка, як дехто каже. Ми дивимось на багато років уперед і знаємо, що хоч тепер часом наш народ не розбере як слід котрогось українського напису, то українська школа зразу дасть багато... * національно й соціально робітників.

З початку революції ми наївно думали, що наш національний розвиток забезпечить автономія, та побачили згодом, що автономія, особливо та, що з Петербурга (сміх) нічого нам не забезпечить. Тоді ми стали на ґрунт федерації. Але чим більше поширювалась у нас ідея федерації, тим більшою ставала до нас ворожнеча неукраїнців, які всіма силами взялися боротись із федерацією. Через те ми мусили зреалізувати ті можливості, які давали нам обставини моменту, і взяти собі те, що мають усі європейські народи - власну державу. І в цьому немає жодного шовінізму й жодного націоналізму.

Будуючи свою державу, ми не можемо не звернути належної уваги на соціальні реформи, бо розуміли, що ми дуже ще молоді й нам треба збирати напочатку коло державного будівництва всі сили різних класів. У цьому може була наша помилка, але в цьому й наша трагедія. Ми триста років майже не жили як нація і раптом обставини склались так, що ми зразу здобули власну державу. До приходу більшовиків ми багато дечим жертвували в соціальному розумінні, і через те вони так легко нас спихнули, бо нам треба бути обачними, й ми не могли мати тої сміливості, я б сказав, того нахабства, яке було у більшовиків і яким вони приваблювали до себе трудові маси. Ми провадили державне будівництво й не могли підтримувати більшовиків у тих крайніх [засобах],

які вони проголошували. Через те ми й зважились прикликати не однорідну з нами силу, яка б нам допомогла визволитись із-під більшовицької навали. Під час більшовицького панування в Києві одверто виявилась уся прихована до тої пори ворожнеча неукраїнської демократії до нас. Згадаймо тільки, як, може мимоволі, централістична неукраїнська демократія вітала більшовиків, коли вони сюди прийшли (голос з боку «меншостей»: «Нічево подобнаво». Серед публіки оплески). Згадаймо, як серед неукраїнського громадянства зразу вирости централістичні ідеї, як більшовики стали з ненавистю нищити все, що тільки побачили національно-українського, як вони почали топтати портрети Шевченка, виганяли із шкіл українок-учительок. Все українське їм здавалось контрреволюційним, бо їхня давня імперіалістична вдача не дозволяла їм дивитись інакше. Ще й тепер там на півночі, в Петербурзі, сподіваються, що Україна знов приєднається до Московщини, ще й досі думають, як і вчорік, що «нікакой України нет, всьо ето немецкая видумка» (оплески). Вони там не можуть уявити собі, що у нас може бути своя душа. Вони думають тільки про наш хліб, про наше вугілля, руду й наше добро, і досі ще не можуть згодитись, що ми маємо право одібрати у них те, що царі у нас награвували. Грабіжницькі імперіалістичні звички там і досі ще живі й дужі.

Так, товариші! Ми покликали німців. І ви нам тепер кажете: «Бачили очі, що купували - їжте, хоч повилазьте!». Ні, ми не хочемо цього їсти. І думаємо, що коли станемо на правильну путь, то нам не прийдеться їсти. Я одверто, не боячись нічого, спитаю вас усіх, через що Ейхгорн дозволив собі тут такі вчинки? До цього повинні бути якісь підстави, що прикликана дружня сила починає поводитись, як сила ворожа. Тут ми повинні згодитись де з чим із того, що казали деякі попередні промовці. Іменно з тим, що німці не почувають тут якоїсь одної дужої відповідної сили. Очевидно, вони переконані в нашому безсиллі і в своїй всесильності й певні, що народ наш байдужно приймає все. Але це не так. Я думаю, що у нас тепер такі обставини, коли нам найдужче треба подбати про змінення становища. На кого ж нам спертися? Коли ми будуємо державу, то треба спитати, що таке є наша нація. Це селянство й робітництво, бо буржуазія у нас переважно чужонаціональна - єврейська, польська, московська. Вся ця тутешня буржуазія має ворожі нашій державі імперіалістичні плани, які для одної частини зміщуються у польській «од моря до моря» державі, а для другої - в державі московській.

Через те, знаючи імперіалістичні прагнення буржуазії до сусідних держав, ми повинні в своєму державному будівництві спиратися на трудові верстви людності, хоч би ми мали загинути. Ми не повинні жертвувати нічим із здобутків революції. Наша держава повинна взяти на себе ведення народного господарства в головних його ділянках. Це є так званий державний капіталізм. І це зовсім не є утопією й кабінетними міркуваннями, як здається декому, а цілком практичними планами. Якраз тепер, коли наша промисловість зруйнована, то в інтересах селянсько-робітничої верстви її треба державно відновлювати. Коли ми проведемо це, а в згоді з цим і земельну реформу, то здобудем собі велику прихильність селянства й робітництва, на яке й зможем опертися.

Тепер національне невдоволення навіть серед свідомих українських мас викликається незадовольняючою соціальною політикою, й тільки гармонізація соціальних інтересів з національними дасть ту непереможну силу, якої жодні німці не поборять. Ця гармонізація вже зарисовується, і тепер треба йти або назад, або вперед, бо коли й далі будемо стояти на одному місці, то це загрожуватиме нашому державному існуванню. Зо мною, певне, й німці згодяться, що ті верстви нашого селянства й робітництва, на котрі спирається наша держава (в існуванні якої й самі німці заінтересовані), повинні бути забезпечені в своїх соціальних інтересах, бо інакше на нашій території візьмуть гору ті течії й ті кола, які ставляться прихильно до держав «Антанти», а не до Німеччини. Вони повинні згодитись, що коли віддадуть нас на поталу буржуазії московській, то цим самим зруйнують нашу державу, а тоді вже не

матимуть звідси того хліба, який їм потрібен у боротьбі на заході. Наші селяни на Поділлі вже досить виразно показали, що вони вміють боронити свої інтереси. І так само зможе їх боронити народ у других місцях. Для цього сили ще є досить.

Я переконаний, що всі європейські держави виснажені і знесилені чотирма роками війни, і там, на заході, також повинен скоро початись революційний рух. Це показують багато признаков як у самій Німеччині, так і в Австро-Угорщині, в Італії, в Англії і в інших державах. І, користуючись цим, ми повинні держати відповідний тонус свого життя, щоб у відповідний момент прилучитись до тої боротьби за соціальне визволення, яке там скоро почнеться».

Після В. Винниченка виступив Гольдельман (Поалей Ціон). Цей промовець зазначував, що приказ Ейхгорна має не стільки соціальний, скільки політичний характер, бо він по всій Україні касує політичні свободи і права громадян. Видаючи такі прикази, німці, очевидно, мають тут, на Україні, підпору в буржуазних і землевласницьких групах.

Представник Селянської спілки Одинець називає німецьке командування на Україні поміщицьким командуванням. Про це свідчить хоч би те, що зараз за приходом німців почали гуртуватися всякі офіцери та панки в різні військові загони, котрі часом звать себе гайдамаками. Невважаючи на прохання селян, цих загонів правительством не хотіло розформувати, аж доки подекуди самі селяни їх не «розформували». Німці беруться полагоджувати земельну справу, а разом деякі міністри тут кажуть, що через соціалістів-революціонерів усе лихо - через них і дощ не йде. Але ж ми самі всю землю засіяли - якого ж ще треба «ділового» міністерства? - каже промовець. Де пани пробували силою втручатись у справу засіву, там селяни їх зброєю порозганяли. Так буде і з німцями. Вони не примусять селян полоти та сапати буряків. Нехай поміщики не сподіваються, що їм німці щось допоможуть. Коли щось можна буде зробити в Києві, то того не можна буде зробити в селі. Нехай пани не прикриваються німецькими приказами, бо як розкриється ця ширма, тб буде дуже й дуже погано (оплески).

Останню велику й гарячу промову сказав М. Рафес (Бунд). «У цьому морі слів, які тут було сказано, нас вертає до дійсного життя отсей новий документ, який сьогодні послало німецьке командування Міністерству внутрішніх справ (читає по-німецьки): «З газетних звісток ми довідалися, що Міністерство внутрішніх справ Української Народної Республіки дозволило святкувати день першого травня, коли в різних краях міста мають одбутися віча й маніфестації, що буде порушенням німецького спокою й безпечності. Згідно з приказом од 15 квітня, в якому зазначено, що на всякі віча повинно бути взято дозвіл у командуючого арміями групи генерала Ейхгорна, і який приказ стосується також до святкування дня першого травня, повідомляємо міністра внутрішніх справ, що на святкування дня першого травня конче треба дістати дозвіл у штабі генерала Ейхгорна». Копію цього листа, - каже далі промовець, - послано раді професійних спілок із припискою, що це посилається їм для повідомлення. Це має дуже велику вагу, бо цим німецьке командування хоче показати робітництву, що Міністерство внутрішніх справ не має жодної ваги, що воно, мовляв, просто «Інститутська, 40», куди ми, німці, посилаємо отсі свої розпорядження».

Далі М. Рафес докладно спиняється на тому трудному становищі, в якому є неукраїнські фракції, опозиційні виступи котрих часто витлумачують і розуміють не так, як би вони хотіли. Ці фракції критикують діяльність правительства для того, щоби звернути її з хибного, на їхню думку, шляху, а деякі кола, в тому числі може й німецьке командування, розуміють цю критику як ворожість неукраїнської демократії до Української держави й на цьому ґрунтують свої замахы на суверенітет цієї держави. В кінці промовець доводить, що робітництво всіх націй на Україні повинно спільними силами боронити суверенітет Української Республіки, бо коли її буде також придушено німецьким імперіалізмом, то для класової боротьби робітництва буде дуже мало можливостей.

Промова М. Рафеса була останньою в цьому засіданні, бо ледве він устиг скінчити, як в залу засідань увійшов «німецький імперіалізм» в образі озброєного війська і засідання було насильно скінчено.

Народна воля. - 1918. - 30 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 169

Повідомлення про звернення польських поміщиків Старокостянтинівського та Проскурівського повітів до австрійського командування з проханням про ввід їхніх військ в порубіжні повіти Поділля та Волині
29 квітня 1918 р.

На Украине

Смоленск, 29 апреля (ПТА). Польские помещики Староконстантиновского и Проскуровского уездов отправили мемориал австрийскому командованию, галицийскому наместнику и польскому министру при австрийском кабинете, в котором призывают австрийское правительство оккупировать украинскую Подолию и помочь им при помощи субвенции и введения принудительной работы для крестьян наладить хозяйство.

Держархів Російської Федерації ф. 393, оп. 4, спр. 26, арк. 107. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 170

Витяг з матеріалів засідання Малої ради про переговори з представниками німецької окупаційної влади.

29 квітня 1918 р.

Депутація Ради

На этом заседании выступил В. А. Голубович с докладом о создавшемся в Киеве положении. После долгих прений, как это было официально сообщено представителям печати, решено было отправить депутацию от Центральной рады к германскому послу в Киеве барону Мумму. В состав делегации вошли гг. Голубович, Порш и Корчинский. Депутации этой поручено осведомить барона Мумма о событиях в Киеве, узнать у него, делается ли это с ведома германской власти, выяснить, чего собственно германцы добиваются. Депутации поручено просить барона Мумма телеграфно снестись с Берлином и указать германскому правительству, что если оно пойдет навстречу Центральной раде, то и Центральная рада пойдет навстречу германской власти. Депутация получила от совещания директивы указать, в случае надобности, что нынешнее министерство выходит в отставку, что новому министерству Центральная рада поручит пересмотреть земельный закон Центральной рады в смысле приспособления его к требованиям жизни.

...Заявление М. С. Грушевского

По открытии заседания М. С. Грушевский делает следующее заявление:

«К тому, что доложил уже председатель Совета народных министров на общефракционном совещании, я должен добавить несколько слов по поводу вчерашних событий. В 12 часу ночи ко мне явился военный атташе Штольценберг и стал расспрашивать о подробностях последнего заседания Центральной рады. Я воспользовался этим случаем и заявил самый решительный протест против неслыханного поведения германских войск в стенах Центральной рады. Я обратился к военному атташе с запросом, как объяснить зтот факт?

Г. Штольценберг объяснил мне, что следствием по делу об исчезновении директора банка Доброго было выяснено, что некоторые члены правительства близко стоят к этому делу. Решено было произвести аресты зтих лиц, и так как известно было, что лица зти находятся на заседании Центральной рады, то военные власти и прибили сюда.

На мои вопросы, как сообразовать с этим обстоятельством обыск членов Центральной рады, обыск в помещении Рады и ее архиве, обыск моего помещения и, наконец, мой личный обыск - на все эти вопросы мне было заявлено, что по поводу этого будет произведено расследование.

Сегодня днем явился ко мне начальник штаба командира корпуса, которому поручено расследование дела Доброго. Он заявил, что был отдан приказ об аресте некоторых, прикосновенных к этому делу лиц, но методов, которыми это поручение было выполнено, командир корпуса не одобряет. То обстоятельство, что войска вошли в заседание, производили обыски и забрали бумаги, в том числе и мои бумаги - все это выходит за пределы данного поручения. И все забранные бумаги будут возвращены.

Я спросил, известно ли, что я лично тоже подвергался обыску и что у меня забраны были мои личные бумаги. Начальник штаба мне ответил, что ему это не было известно, и что забранные у меня бумаги будут возвращены.

Я заявил, что все эти разъяснения я принимаю к сведению, но считаю их далеко недостаточным удовлетворением за нарушение неприкосновенности парламента и его членов. Вскоре в Центральную раду были возвращены забранные бумаги, которые еще не разобраны и поэтому нельзя судить, все ли бумаги возвращены. Но забранные у меня лично бумаги до сих пор мне не возвращены».

Заявление М. С. Грушевского члену Рады выслушали молча.

...Сечевые стрельцы у Рады

С 4 час. дня у здания Центральной рады появились караулы сечевых стрельцов. Постепенно караулы усиливались. У подъезда Рады были выставлены пулеметы.

Затем весь квартал [у здания] Центральной рады был оцеплен сечевыми стрельцами. Проход через Владимирскую улицу был воспрещен. На углу Фундуклеевской и Владимирской ул. и на других углах этого квартала выставлены были пулеметы. Цепь стрельцов не допускала скопления народа у этого квартала. Кафе «Франсуа» было очищено от публики, которая при выходе подверглась наружному обыску, нет ли оружия.

Цепь стрельцов допускала к зданию только членов Центральной рады по их билетам.

Киевская мысль. - 1918. - 30 апреля. Друкований відбиток. Оригінал.

В заседании Малой рады 29 апреля был в трех чтениях принят «Статут о государственном строе, правах и вольностях Украинской Народной Республики». Эта часть заседания тоже подробно изложена во вчерашнем номере «Киевской мысли». Приводим заключительную часть заседания Малой рады.

«Статут был принят в первом, втором и третьем чтениях с незначительными редакционными поправками.

Заседание Рады носило нервный, лихорадочный характер. Вокруг Рады расположен был караул сечевых стрельцов, оцепивших весь квартал [у здания] Рады.

Окончив рассмотрение Статута, Рада в ожидании возвращения депутации, посланной к германскому послу барону Мумму, перешла к рассмотрению дела членов Центральной рады, левых с.-р., арестованных в январе в стенах Рады перед наступлением большевиков.

Но рассмотрение этого вопроса было прервано возвращением от барона Мумма гг. Голубовича и Корчинского. Третий член делегации г. Порш заявил, что он вскоре прибудет в Центральную раду, но до окончания заседания он не прибыл.

Доклад о результатах поездки делегации сделал г. Голубович, указавший, что переговоры с послом вел главным образом г. Порш.

Делегация ознакомила посла с происходящими в Киеве событиями, заявила ему о решении Центральной рады создать новое министерство и передала ему, что Центральная рада всемерно пойдет навстречу германским властям, если и германские власти, со своей стороны, пойдут навстречу Центральной раде.

В ответ на это германский посол барон Мумм указал, что заявления Центральной рады уже запоздали. Барон Мумм, по словам Голубовича, много говорил о прежней любви и симпатии, которыми Центральная рада пользовалась у германской власти. Но последняя, подчеркнул посол, неоднократно указывала и Раде и правительству их ошибки, предупреждала о несбыточности социализации земли и др. реформ. Указания эти во внимание не принимались и случилось то, что случилось.

Делегация передала послу по поручению межфракционного совещания, что Центральная рада заявляет о своей готовности поручить новому кабинету пересмотр земельного закона с восстановлением частной собственности для мелких землевладельцев.

Но и на это заявление барон Мумм ответил, что оно сделано поздно.

Не успел В. А. Голубович закончить свой доклад, как в зал заседания донеслась ружейная и пулеметная стрельба. Как оказалось впоследствии, это стреляли в воздух охранявшие Центральную раду сечевые стрельцы, разгонявшие таким путем толпы любопытных.

Стрельба вызвала волнение среди членов Рады. Решено было прервать заседание и разойтись.

Часов в 9 вечера здание Центральной рады опустело, но сечевые стрельцы продолжали охранять его.

Передают, что ночью в частном помещении состоялось новое совещание членов Центральной рады, которое вынесло резолюцию по поводу совершившегося переворота.

Киевская мысль. — 1918. - 1 мая. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 171

Грамота до всього українського народу

29 квітня 1918 р.

Громадяне України!

Всім Вам, козаки та громадяне України, відомі події посліднього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і нову відродившася Українська Держава стояла коло краю загибелі.

Спаслась Вона дякуючи могутньому підтриманню центральних держав, які, вірні своєму слову, продовжують і по цей час боротись за цільність і спокій України.

При такій піддержці у всіх зродилась надія, що пічнеться відбудовання порядку в Державі й економічне життя України вийде, врешті, в нормальне русло.

Але ці надії не справдились.

Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього.

Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатющої колись-то України встає грізна мара голоду.

При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну Владу, яка здібна була-б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці.

Як вірний син України, я рішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади.

Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України.

Управління Україною буде провадитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обґрунтованні нижче долучених до цього законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна і Мала Рада, а також всі земельні комітети з нинішнього дня розпускаються. Всі Міністри і товариші звільняються.

Всі інші урядовці, працюючі в державних Інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обов'язків.

В найближчий час буде виданий закон, установляючий новий порядок виборів до Українського Союму.

До цього я буду твердо стояти на сторожі порядку й законности в Українській Державі, буду домагатись негайного виконання всіх державних розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими самими крайніми мірами.

Права приватної власности - як фундаменту культури і цивілізації, відбудовуються в повні мірі, і всі розпорядження бувшого Українського Уряду, а рівно тимчасового уряду російського, відмінюються і касуються. Відбувається повна свобода по зробленню купчих по куплі-продажі землі.

Поруч з цим будуть прийняті міри по відчуженню земель по дійсній їх вартости від великих власників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу.

Особлива увага буде звернена на поліпшення правового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці.

В області економічній і фінансовій відбувається повна свобода торгу й відчиняється широкий простір приватного підприємства й ініціативи.

Передбачаю всю трудність стоючої переді мною праці і молю Бога дати мені силу, аби гідно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час.

Мені далекі і чужі які-б-то не було власні побудження, і головною своєю метою я ставлю користь і благо народу і всім дорогої нам України.

В цій свідомости кличу всіх Вас, громадян і козаків України - без різниці національності й віросповідання - допомогти мені і моїм працівникам і співробітникам в нашому загальному велико відповідальному ділі.

Гетьман Всієї України

Павло Скоропадський

Отаман Ради Міністрів

М. Устимович

29 квітня 1918 р., м. Київ.

Державний Вістник. - 1918, 16 травня. - N 1. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 172

Закони про тимчасовий державний устрій України.

29 квітня 1918 р.

Тимчасово до обібрання Союму і відкриття його діяльності, Державний устрій України і порядок керування оснований на слідуючих законах:

Про Гетьманську владу

1. Влада управління належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2. Гетьман стверджує закони, і без його санкції ніякий закон не може мати сили.

3. Гетьман призначає Отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає Кабінет і представляє його у повному складі на затвердження Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повному його складі. Гетьман приймає і звільняє інших урядових осіб в разі для останніх не обгрунтовано законом іншого порядку призначення і звільнення.

4. Гетьман є вищий керівничий всіх зносин Української Держави з закордонними державами.

5. Гетьман є Верховний Воєвода Української Армії і Фльоти.

6. Гетьман оголошує області на військовому, осадному або виключному положенні.

7. Гетьманові належить помилування засуджених, полегчення кари і загальне прощення зроблених злочинних подій з скасуванням проти них переслідування і висвободження їх від суду і кари, а також складання казенних взимок і даровання милости в особистих випадках, коли цим не порушаються нічий охоронені законом інтереси і громадянські права.

8. Накази й розпорядження Гетьмана закріплюються Отаман-Міністром або відповідним йому Міністром.

Про Віру

9. Первенствующа в Українській Державі є віра християнська, православна.

10. Всі не належні до православної віри Громадяне Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються кожний повсемістно свобідним відправленням їх віри і богослуженням по обряду оної.

Права і обов'язки Українських Козаків і Громадян

11. Умови придбання прав Українського козацтва і громадянства, рівно як їх загублення, визначаються законом.

12. Захист Вітчизни - є святий обов'язок кожного козака і громадянина Української Держави.

13. Українські козаки і громадяне повинні платити установлені законом податки і пошлини, а також відбувати повинности згідно з постановленням закону.

14. Ніхто не може підлягати переслідуванню за злочинні вчинки тільки як в черзі, законом визначеній.

15. Ніхто не може бути затриманий під сторожою крім як у випадках, законом визначених.

16. Ніхто не може бути судимий і покарай крім як за злочинні вчинки, передбачені існуючими в час їх здійснення законами.

17. Оселя кожного неторкана. Робити обшукування й виїмку в будинку без згоди його господаря можливо не инакше, як в випадках і порядку, законом визначених.

18. Кожний український козак і громадянин має право вільно вибрати місце мешкання і працю, придбати і відчужити майно і без заборони виїзжати за кордон Української Держави.

19. Власність є неторкана. Примусове відчуження нерухомого майна, коли це необхідно для якої-небудь державної чи громадської користі, можливо не инакше, як за відповідну платню.

20. Українські козаки і громадяне мають право робити зібрання в метах не шкідливих законам, мирно і без зброї.

21. Кожний може в межах, установлених законом, висловлювати і писати свої думки, а рівно розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами.

22. Українські козаки і громадяне мають право гуртувати громади і спілки в метах не противних законам.

Про закони

23. Українська Держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі.

24. Сила закону без виключення обов'язкова для всіх українських підданих і чужинців, в Українській Державі перебуваючих.

25. Закони, особисто видані для якої-небудь області чи частини населення, новим загальним законом не відсуюються, коли в ньому такої відміни не постановлено.

26. Закони обнародуються для загального освідомлення в утвореному порядку і перш обнародування до діла не прикладаються.

27. Після обнародування законів надається обов'язкова сила з часу призначеного для того в самому законі. В самому виданому законі може бути показане на вживання його, до обнародування, до виконання по телеграфу або через навмисних посланців.

28. Закон не може бути скасований інакше як тільки силою закону. Через те, поки новим законом не відмінено закон існуючий, він заховує повну свою силу.

29. Ніхто не може відмовлятися незнанням закону, коли його було обнародувано існуючим порядком.

30. Закони розробляються в кожному Міністерстві по належности і передаються на загальне обміркування Ради Міністрів.

31. По ухвалі Радою Міністрів внесених законопроектів вони передаються на ствердження Гетьманові.

32. Закони, які торкаються де-яких відомств, передаються в Раду Міністрів після обговорення їх заінтересованими Міністерствами.

33. Міністрам дається можливість видавати розпорядження в розвитку і поясненню законів, при чому всі такі розпорядження підлягають попередній ухвалі Радою Міністрів.

Про Раду Міністрів і про Міністрів

34. Напрямок і об'єднання праці окремих відомств по предметах як законодавства, так і вищого державного управління накладаються на Раду Міністрів.

35. Керування справами Ради Міністрів накладається на Генерального Секретаря і на підлягаючу йому Державну Генеральну Канцелярію.

36. Отаман-Міністр і Міністри відповідають перед Гетьманом за загальний хід державного управління. Кожний з них окремо відповідає за свою діяльність і розпорядження.

37. За проступні по посаді вчинки Отаман-Міністр і Міністри підлягають громадській їй карній відповідальности на основах, в законі визначених.

Про Фінансову Раду

38. Фінансова Рада є вища народня інституція для справ державного кредиту і фінансової політики.

39. Фінансова Рада складається з представників і членів, яких призначає Гетьман. Крім того в склад Ради входять на правах членів: Отаман-Міністр, Міністр Фінансів і Державний Контрольор.

40. На Раду накладається: 1) обміркування часу і умов державних позичок; 2) обміркування справ, дотичних державного кредиту, а також питань грошового обороту і 3) попередній, з особистого кожний раз розпорядження Гетьмана, розгляд справ по фінансовій частині, належачих вирішенню в законодавчій порядку.

41. Обміркування Ради передаються на погляд Гетьмана.

Про Генеральний Суд

42. Генеральний Суд Української Держави уявляє собою вищого охоронителя і захистника закону та Вищий суд України в справах судових та адміністративних.

43. Генеральний Суд оголошує до загальної відомости всі закони і накази Уряду, слідкуючи за закономірністю їх видання.

44. Порядкуючий Генеральний Суддя та всі Генеральні Судді призначаються Гетьманом.

Гетьман всієї України
Отаман Ради Міністрів
29 квітня 1918 р., м. Київ.

Павло Скоропадський
М. Устимович

Державний Вістник. - 1918, 16 травня. - N 1. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 173

Опис арешту Центральної ради в газеті «Народна воля».
30 квітня 1918 р.

Коло 3 1/2 години дня до будинку Центральної ради підійшов відділ німецького війська з панцерним автомобілем та кільканадцятьма самострілками на возах. Панцерник став на Володимирській вулиці і проти Центральної ради, а солдати тим часом обступили кругом будинок і ввірвались в середину, тягнучи за собою кілька самострілів. Всім служачим у Центральній раді, робітникам та стороннім людям, що були в той час у сінях та в спідніх помешканнях, звеліли солдати тримати руки вгору, заступаючи разом усі ходи, виходи та кімнати. З першого поверху це військо вийшло на другий, а потім і на третій, де в той час провадилось засідання Малої ради. Між моментом приходу війська до будинку Центральної ради й тим моментом, коли це військо увірвалось в залу засідань, пройшло хвилин 15-20, і хоч солдати при тому дуже багато кричали та стукали, проте в залі засідань майже ніхто нічого не знав, аж доки не вийшов туди німецький офіцер із солдатами, що тримали наготові револьвери й рушниці з насадженими на люфи багнетами. Якраз перед цим скінчив свою промову М. Рафес, і не встиг ще голова дати слово черговому промовцеві, як німецький офіцер, ставши перед столом президіума, сказав, запинаючись і перекручуючи трохи слова, по-московськи:

«Іменем германського правительства приказываю вам всем поднять руки вверх».

«Руки вверх!» — закричали й солдати, обступаючи залу під стінами.

«Я тут голова зборів і закликаю Вас до порядку», - промовив М. Грушевський до офіцера.

Офіцер обернувся до М. Грушевського і, з блідим лицем та тремтячим голосом, видимо дуже хвилюючись, став белькотати, намагаючись надати своєму голосові категоричного тону:

«Теперь я распоряжаюсь, а не вы. Поднимите, пожалуйста, руки вверх».

М. Грушевський остався спокійно сидіти, склавши на столі руки.

Тим часом усі інші присутні в залі попідіймали руки вгору. Один тільки М. Порш устав з місця, держучи ліву руку з капелюхом і газетами вниз, а праву з цигаркою нарівні з очима.

Разом із тим у залу входило все більше озброєних солдатів, які обступили кругом усіх, кричучи десь коло задніх рядів публіки:

«Halt! Руки вверх!» і стукаючи в підлогу прикладами.

Увійшло ще зо два офіцери, один із них видно старший за того, що ввійшов першим.

Коли гамір та грюкіт трохи притих, то офіцер, що говорив по-московськи, сказав голосно:

«Вы все скоро разойдьтось по домам. Нам нужно только арестовать господ - Ткаченко (міністр внутрішніх справ, с.-д.), Любинскаво (український міністр закордонних справ, с-р.), Жуковського (військовий міністр, с-р.), Гаєвскаго (директор адміністративного департаменту Міністерства внутрішніх справ, с-р.) і Ковалєвскаво (міністр земельних справ, с.-р.). Покажіте мне їх, пожалуйте», — звернувся офіцер до М. Грушевського.

«Я тут їх не бачу», - одповів М. Грушевський.

Справді з них були в залі тільки Ю. Гаєвський та М. Любинський, які самі підійшли до офіцера й назвали себе. Їх зараз же заарештували й повели з залі.

Жуковський також був на засіданні, але перед тим вийшов. Інших згаданих міністрів на засіданні не було.

Потім старший офіцер сказав по-німецьки молодшому одібрати у всіх присутніх револьвери, бо хто не віддасть, того буде розстріляно.

«У кого єсть револьвери, то отдайте сейчас, потому, что кто не отдаст, то будет строго наказан», - переклав молодший по-московськи. - После у всех будет ревизия».

М. Грушевський: «Я протестую проти ревізії парламенту».

Офіцер: «Будьте спокойни, пожалуйста».

Два-три чоловіки вийшло й покляло свої револьвери на столі коло офіцера.

Після цього дозволено було всім спустити руки.

Тоді німці стали випускати по одному присутніх, списуючи всіх членів Центральної ради. У дверях, котрими присутні виходили з залі, стояли в два ряди солдати й кожного, хто виходив, навіть і жінок, обмацували - чи нема у кого зброї.

Всіх потрушених пускали в сусідню кімнату, «секретарську», відки в 5 з половиною годин випустили вільно на вулицю, де з обох боків стояли великі юрби народу, котрого німецькі солдати не пускали підійти близько.

В юрбі чути було з приводу події то сумні - між українцями, то радісні - між меншостями, особливо поляками - розмови.

Через кільканащять хвилин повезли в закритому автомобілі М. Любинського та Ю. Гаєвського, а за ними поїхав верескучий панцерник.

Згодом повезли й самостріли, частини німецьких солдатів, які остались у будинку Центральної ради, привезли походну кухню.

Народня воля. — 1918. — 30 квітня. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 174

Повідомлення начальника Старокостянтинівської повітової міліції про поїздки делегатів на з'їзд селян у Київ.

Травень 1918 р.

Из сел деревень уезда отправляются в Киев группы крестьян целью свержения новой гетманской власти возстановления прежнего правительства.

Начальник милиции

Вишневский

Держархів Житомирської області, ф. Р-1644, оп. 1, спр. 20, арк. 2.

Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 175

Обіжник Волинського губерніяльного комісара губерніяльний та повітовим народним управам про унеможливлення обрання до органів місцевого самоврядування осіб в незаконний спосіб та застосування в цьому напрямі рішень судової влади.

1 травня 1918 р.

Обіжник

До Губерніяльної та Повітових Народніх Управ

До Департаменту місцевого самоврядування, як те видно з цього обіжника, від 23 березня під №425, на останку з ріжних місцевостей надходять звістки, що на засідання деяких органів самоврядування Повітових, Мійських, волостних та містечкових, переобраних вже на підставі нових демократичних законів, ухвалених бувшим Тимчасовим Російським Урядом і які Українською Центральною Радою не скасовані, приймаються з правоміршаючого голосу, за добровільною згодою зборів, або під примусом ріжних погроз та дикого насильства, посторонні особи, які не лічаться членами зборів, обраними до їх складу загальним порядком.

Маючи на увазі, що таке явище не може бути допущене як противозаконне і постанови органів самоврядування, яки відбуваються при участі посторонніх осіб з правом рішаючого голосу не повинні бути признані дійсними і належать до опротестування в адміністративний суд, доручаю Народнім Управам негайно повідомити мене про всі постанови, складених за участю зазначених осіб, а також подбати, щоб на далі вище сказане порушення закону не мало міста. Крім того пропоную Управам про усі особи, які своїми вчинками, погрозами та насильством заперечують нормальній праці органів самоврядування, надати мені протоколи за для притягнення їх до судової відповідальности.

В майбутньому часі, надсилаючи до мене копії постанов, сежити неухильно за тим, щоби в тих постановах обов'язково було внесено в якому складі вони ухвалені та хто приймав участь з правом рішаючого голосу і хто з правом дорадчого, на підставі чого власне кожна данна особа ввійшла до складу, тобто службове чи виборче становище її.

Губерніяльний комісар
Завідуючий відділом

Куриленко
[підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 9, арк. 134-134зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 176

Розпорядження Старокостянтинівського повітового старости про ліквідацію міліції про ліквідацію волосних і сільських земельних комітетів та арешт їхніх керівників.

6 травня 1918 р.

Ввиду имеющихся сведений, что председатели, члены и секретари волостных земельных комитетов агитируют против настоящей украинской и германской власти губернияльный староста приказал немедленно арестовать всех председателей волостных и сельских земельных комитетов и главных руководителей и агитаторов земельных комитетов если они своей агитацией явно призывают к возстанію и отправит в местную тюрьму одновременно взять в охрану все деньги и денежные дела находящиеся в комитетах об арестованных и суммах донести шифрованной телеграммой за всякими же оставшимися на свободе членами всех земельных комитетов а также уездных учредить надзор.

Повітовий староста [подпись].

Держархів Житомирської області, ф. Р-1585, оп. 1, спр. 64, арк. 28-28зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 177

Телеграма начальника Старокостянтинівської повітової міліції про становище в повіті.

8 травня 1918 р.

В уезде спокойно. В многих селах крестьяне противниками нового строя посланы в Киев делегаты.

Начальник милиции Вишневский

Держархив Житомирской области, ф. Р-1644, оп. 1, спр. 20, арк. 15

Телеграфный бланк. Оригинал.

Документ № 178

Телеграма Волинського губерніяльного старости Старокостянтинівському повітовому комісару про вжиття рішучих заходів щодо делегатів селянського з'їзду.

10 травня 1918 р.

Старо-Константиновский Узком

10 мая 1918 г.

Копия Начмилиции

Есть сведения из уезда под влиянием агитации собираются группы крестьян для поездки в Киев целью протеста. Предлагаю немедленно принять самые решительные меры запрещению их выезда и аресту из замеченых в агитации. Подробно донесите телеграфом.

Губернский староста

Держархив Житомирской области, ф. Р-1644, оп. 1, спр. 20, арк. 5 Телеграфный бланк. Оригинал.

Документ № 179

Список селян колишнього 2-го стану Старокостянтинівського повіту, що їздили на Всеукраїнський з'їзд, який відбувся 10 травня 1918 року.

Травень 1918 р.

Фурманський Михайло	Кульчини	Щиборівський Іван	Кульчини
Момот Мойсей	Кузьмин	Гарник Гаврило	Кузьмин
Гришук Никифор	Лагодинці	Романюк Сава	Лагодинці
Роменюк Юхим	Цеценівка	Кухарчук Павло	Цеценівка
Ковальчук Євдоким	Росолівці	Шутюк Яким	Грицики
Пилипчук Яким Тр.	Грицики	Зеленюк Іван	Печеськи
Нагорний Яків	Печеськи	Гуменюк Антін	Кобилля
Цюцюра Сава	Кобилля	Короліук Степан	Кобилля
Грінчук Ларіон	Пашутинці	Матвійчук Никифор	Западинці
Сабодаш Андрій	Баглайки	Гаврилюк Микола	Голюнки
Яшук Петро	Голюнки	Мосійчук Сидор	Михайлівці
Мазурок Іван	Мовчани	Мартинюк Давид	Щиборівка
Малей Бенедикт	Корчівка	Цегельник Іван	Корчівка
Сидорчук Яків	Корчівка	Іщук Василь	Решнівка
Глошук Михайло	Волиця Вонс	Лесайчук Юхим	Волиця Вонс
Шевчук Козьма	Севруки	Хрипливий Кирило	Севруки
Литвинюк Америк	Севруки	Балбол Віктор	Севруки
Канцелярук Єфрем	Кошелівка	Дмитрук Кирило	Кошелівка
Співачук Терентій	Мала Клітна	Хабаль Андрій	Мала Клітна

Нянчур Євдоким	Малинки	Ярмолюк Олексій	Гриценки
Томашук Антін	Гриценки	Пашук Іван	Терешки
Коваль Конон	Терешки	Бєбема Афанасій	Чернелівка
Дехтяр Василь Сидор	Чернелівка	Петришин Микола	Чепелівка
Слоханський Мирін	Чепелівка	Ярощук Гаврило	Мончинці
Киданчук Михайло	Яворівці	Мельничук Панас	Яворівці
Підберезний Дмитро	Воскодавинці	Варченко Каленик	Моньки
Мельник Діонісій	Моньки	Драч Іван	Слобідка Черн.
Вікарчук Петро	Волиця Йодко	Козак Феодосій	Волиця Йодко
Дженджик Севастьян	Волиця Йодко	Васьковський Микита	Волиця Йодко
Николайчук Никифор	Марківці	Нижник Іван	Марківці
Чумак Арон	Писарівка	Шилячук Андрій	Писарівка
Хрунь Григорій	Писарівка	Франкевич Петро	Митинці
Адамчук Сава	Митинці	Шляхов Максим	Вел. Зозулинці
Устичук Григорій	Вел.Зозулинці	Когут Петро	Малі Зозулинці
Вонсович Фелікс	Малі Зозулинці	Лабенський Андрій	Вел.Клітна
Любін Василь	Вел. Клітна	Шпилюк Дмитро	Індики
Калкенюк Онуфрій	Індики	Соха Петро	Глібки
Кушнірчук Юріан	Глібки		

Держархів Житомирської області, ф. Р-1644, оп. 1, спр. 20, арк. 19-21
Машинопис. Оригінал.

Документ № 180

Телеграма Волинського губерніяльного старости начальнику Старокостянтинівської повітової міліції про необхідність виявлення делегатів Всеукраїнського селянського з'їзду та надсилання їх списку до Житомира
11 травня 1918 р.

Старокостянтинівському начальнику міліції

Додатково телеграми від 8 квітня про посилку селянами Київ делегатів пропоную Вам негайно виявити хто посланий делегатами і їх список надіслати мені.

Губерніяльний староста

Держархів Житомирської області, ф. Р-1644, оп. 1, спр. 20, арк. 17.
Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 181

Телеграма Волинського губерніяльного старости Міністру внутрішніх справ з повідомленням про відправку селян Старокостянтинівського та Кременецького повітів у Київ з метою повалення гетьманської влади.
12 травня 1918 р.

Київ. Міністру внутрішніх справ

12 травня 1918 р.

Отримані відомості що з Старокостянтинівського та Кременецького повітів групи селян відправляються Київ з метою скасування Гетьманської влади та вбудування бувшого Правительства.

Мною ужито заходи по ліквідації того руху.

Губерніяльний староста

Держархів Житомирської області, ф. Р-1644, оп. 1, спр. 20, арк. 10
Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 182

Закон про перейменування губернських і повітових комісарів та їх помічників.
16 травня 1918 р.

В зміну і доповнення існуючих законів та постанов бывшего російського уряду Рада Міністрів ухвалила:

Губерніальних та Повітових комісарів та їх помічників переіменувати в Губерніальних та Повітових Старостів та їх помічників.

Затверджую:

Голова Ради Міністрів та

Міністр Внутрішніх Справ

[Ф. Лизогуб]

Державний Вісник. - 1918, 5 червня. - № 1. с. 3 Друкований відбиток. Копія.

Документ № 183

Тимчасова постанова про зміну існуючих законів про міліцію і утворення Державної варти.

18 травня 1918 р.

На зміну і доповнення постанов Тимчасового Російського Уряду про утворення міліції від дня 17-го року і розпорядження Центральної Ради Української Народної Республіки, Рада Міністрів Української Держави ухвалила:

1) Існуючу на підставі постанови б. Тимчасового уряду від дня 17 квітня 1917 року міську і повітову міліцію надалі, до утворення відповідних

законів, іменувати державною вартою, передавши її під владу і розпорядження в адміністраційному відношенні до Губерніальних і Повітових Старостів.

2) Інспектора міліції надалі іменувати Інспектором державної варти міського і повітового начальника міліції – міським і повітовим начальником державної варти, а їх помічників – помічниками міських і повітових начальників державної варти, участкових начальників міліції – участковими начальниками державної варти, старших і молодших міліціонерів – старшими і молодшими державними вартовими.

3) Інспектори державної варти (б. інспектори міліції) призначаються, пересовуються і увільняються Міністром Внутрішніх справ по представленням Губерніальних Старост.

4) Міські начальники державної варти (б. Начальники Городской Милиции) призначаються, пересовуються і увільняються безпосереднє, а помічники начальника і участкові начальники - по представленнях відповідних начальників державної варти – Губерніальними Старостами і міськими отаманами по належності.

5) Повітові начальники державної варти призначаються, пересовуються і увільняються Губерніальними Старостами по представленнях Повітових Старостів. Помічники повітових начальників та участкові начальники державної варти (б. Начальники участків Міліції) – Повітовими Старостами по представленням повітових начальників державної варти.

6) Всі інші урядовці державної варти – приказні державної варти та вартові (старші міліціонери і міліціонери) призначаються, пересовуються і увільняються в містах і повітах міськими і повітовими начальниками державної варти по належності.

7) Утримання урядовців державної варти з 1 червня 1918 р. відноситься на кошт Державної Скарбниці по кошторису Міністерства Внутрішніх справ.

8) Кошти, необхідні на утримання та організацію державної варти надалі до затвердження штатів, віднести на рахунок авансів 10000000 карб., якого було відкрито

Міністерству Внутрішніх справ згідно постанови Ради Міністрів від 13 травня 1918 року.

Затверджую: Гетьман Всієї України

[П.Скоропадський]

За Державного Секретаря

[В.Романов]

Голова Ради Міністрів і Міністр

Справ Внутрішніх

[Ф. Лизогуб]

Державний Вісник. - 1918, 5 червня. - № 1. с.1 Друкований відбиток. Копія.

Документ № 184

Телеграма Волинського губернського старости про вчинення заходів боротьби з лісовими пожежами.

17 травня 1918 р.

Телеграмма

Из Житомира

18 мая 1918 г. №337

Всем поветстаростам

В виду продолжающихся лесных пожаров предлагаю немедленно принять меры пользуясь местным населением случае нужды обращаться содействием немецким властям. Лиц уличенных в поджогах немедленно арестовывать и передавать Судебным властям.

Губернский Староста

[підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 173.

Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 185

Телеграма Волинського губернського старости Повітовим старостам про необхідність припинення стрільби в населених пунктах та покарання за незаконне зберігання зброї

18 травня 1918 р.

Из Житомира подана

Всем повітстаростам

Сведения моего дошло что по селам часто в особенности ночью производится стрельба. Предлагаю объявить что это совершенно недопустимо и возложить наблюдение за этим на сельских властей. Предупредить что кроме ответственности за незаконное держание оружия они будут подвергнуты взысканию за нарушение порядка и спокойствия.

Староста

Андро

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 175.

Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 186

Інформація населенню про становище промисловості та заклик до здійснення заходів влади.

19 травня 1918 р.

Що день погіршується промисловість. Промисловість замирає. Праця на фабриках і заводах припиняється. Десятки тисяч робітників лишаються без заробітків, без хліба. Такі звістки йдуть з усіх куточків України, де раніше розвивалася промисловість. [...] Становище робітників важке.

Необхідна допомога держави, щоб врятувати промисловість влада має взяти заводи в свої руки.

Киевская мысль.- 1918.- №20.- с.2. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 187

Телеграма начальника Старокостянтинівської повітової міліції про опір мешканців села Котюржинець загону резерву повітової кінної поліції.

22 травня 1918 р.

Повіті спокійно. 22 травня селі Котюржинцях загін резерву кінної міліції при обеззброєнні селян, відбору награбованого майна був обстріляний рушничним вогнем з сусіднього села.

Держархів Житомирської області, ф. Р-1585, оп. 1, спр. 64, арк. 75.

Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 188

Телеграма начальника Старокостянтинівської повітової міліції про події в селах цього повіту.

22-24 травня 1918 р.

23 травня в Кошелівці і 24-го в Ординцях підпалені фільварки. Сліди злочину розкриваються начальником дільниці.

Начальник повітової міліції

Вишневський

Держархів Житомирської області, ф. Р-1585, оп. 1, спр. 64, арк. 72

Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 189

Повідомлення начальника Старокостянтинівської повітової міліції про перлюстрацію телеграм місцевої поштово-телеграфної контори.

23 травня 1918 р.

По распоряженію Старо-Константиновского немецкого коменданта установлен просмотр мною телеграмм местной почтово-телеграфной конторы

Начмилиции

Вишевский [підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-1585, оп. 1, спр. 64, арк. 68

Машинопис. Оригінал.

Документ № 190

Повідомлення Волинського Губернського старости Міністру внутрішніх справ про збройні виступи селян Проскурівського повіту проти роззброєння селян Старокостянтинівського повіту Волинської губернії.

26 травня 1918 р.

Староконстантиновській уездный староста телеграфирует, что при разоружении населения Староконстантиновского уезда крестьяне пограничных местностей Проскуровского уезда Подольской губернии обстреливали, препятствуя

разоруженію. По поводу сего я телеграфировал подольскому губернскому старосте с просьбой сделать распоряженіе о разоруженіи крестьян означенных местностей. Обь изложенном докладываю.

За губернского старосту Зарембский [подпись].

ЦДАВО Україна, ф. 1216, оп. 1, спр. 95, арк. 9. Машинопис. Оригінал.

Документ № 191

Телеграма Волинського губерньского старости повітовим старостам стосовно заходів по вилученню свавільно вирубаних лісоматеріалів у населення 31 травня 1918 р.

Телеграмма
Из Житомира
Подана

Всем Поветстаростам. Копія Начальникам милиціи.

Предлагаю предписать всем участковым начальникам немедленно сделать распоряженіе обь аресте всех самовольно срубленных как из казенных так и из частных лесов матеріалов и дров точка Исполненіе настоящего предписания возлагаю как на чинов милиціи так и на все волостныя и сельскія власти точка Арестованные материалы сдать на храненіе или сельским обществам или частным лицам под страхом строгой как материальной так и уголовной ответственности за их сохранность точка Акты арестов материалов немедленно представить Уездстаростам точка На исполненіе настоящего предписанія даю недельный срок 31 мая 1918 года.

Губстароста Андро 423

Держархів Житомирської області, ф. Р- 2399, оп. 1, спр. 64, арк. 177.

Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 192

Інформація про перебування Волинського губерніяльного старости Андро в Старокостянтинівському повіті. 2 червня 1918 р.

Губерніяльний староста в Староконстантиновском уезде.

Волинский губерніяльний староста в Староконстантинове посетил городскую управу, знакомился с делами земской управы и принял депутацію представителей учрежденій Староконстантинова и волостных голов Староконстантиновского уезда, к которым обратился с речью, в которой указал, что задачей нынешнего правительства является - насажденіе порядка и законности.

«Староконстантиновскій уезд больше всех пострадал от большевистской анархіи, в которой значительное участіе приняло население. Заявляю Вам, как выборным людям, что все, что было, должно быть забыто и не повторяться.

Как выборные люди, Вы имеете влияніе и на Вас возлагаю ответственность за происходящее в волостях.

Собственность возстановлена правительством, для прекращенія беспорядков не остановлюсь ни перед применением воинской силы. Здесь распускаются слухи о недостаточности наших сил. Заявляю, что сил достаточно. Надеюсь, что населеніе не заставит меня применять силу».

Губерніяльний староста предложил прекратить потравы и немедленно сдать оружіе.

Андро распорядился увеличить в Староконстантинове арестантам кормовые деньги с 22 до 50 коп. в сутки.

Староконстантиновская земская управа ходатайствовала перед губерніяльным старостой о введении натуральной повинности на крестьянские подводы.

По распоряжению губерніяльного старосты в Староконстантинове вместо существующей одной учреждается две милицейские части.

Волянь, 1918 р., 3 червня, №110. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 193

Основні положення тимчасового земельного закону, прийнятого Радою Міністрів Української Держави.

10 червня 1918 р.

Земельний закон

Совет Министров принял в окончательной форме новый временный земельный закон, главные основания которого сводятся к нижеследующему:

1. Одно лицо имеет право приобретать сельско-хозяйственные участки с тем, чтобы размер принадлежащего ему количества сельско-хозяйственных угодий не превышал 25 дес.

2. Товарищество отдельных лиц имеет право покупать такое количество сельско-хозяйственных угодий, которое не превышало бы того количества, которое имеют право приобретать участники товарищества каждый порознь.

3. В течении 2 лет по утверждению купчей крепости приобретенное товариществом имение должно быть размежевано между участниками товарищества на отрубные участки, с тем, чтобы каждый владел не более, как 25 дес.

4. Государственный земельный банк приобретает сельско-хозяйственные угодия без ограничения размеров с тем, однако, что банк будет их распродавать на основании нового закона, то есть, не выше 25 дес. на отдельное юридическое лицо.

5. В случае нарушения вышеуказанных правил, все количество сельско-хозяйственных и лесных угодий, превышающее норму 25 дес. на одно лицо, безвозмездно переходит в казну, причем, обращение излишней земли в казну разрешается судебным порядком по искам, предъявленным уполномоченными от Министерства земледелия лицами.

Волянь, 1918 р., 10 червня, №116. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 194

Розпорядження Волинського Губернського старости повітовим старостам про необхідність вжиття рішучих заходів для попередження повстання в Подільській і Волинській губерніях.

16 червня 1918 р.

Мною получено от австрокоманды сообщеіе, что по имеющимся у нее сведениям девятнадцатого июня нового стилиа готовится вооруженное восстание в трехсот селах. Сходный пункт Красилон – Воляньск. В первую очередь решено уничтожить телеграф, телефон, взорвать железнодорожные мосты по линии Волочиск – Жмеринка, уничтожить отдельные отряды австрийцев, вырезать помещиков.

Списки агитаторов имеются в 155 дивизии в Проскурове. Австрокоманда просит принять соответствующие решительные меры и предупредить население, что всякое выступление против них будет караться смертью, и кроме того села, в которых будут обнаружены агитаторы, будут сожжены дотла. Срочно издайте распоряжение, приглашающее население соблюдать спокойствие. Потребуйте выдачи агитаторов, охраны телеграфа и телефонов и предупредите о той каре, которую готовит населению австрокоманда за выступление. Проскуровского повітового старосту прошу лично выяснить в штабе дивизии имена агитаторов и их местожительства и от себя сообщить

Такі випадки викликають з боку населення вороже відношення до Державної Варти і підривають той авторитет, котрий вона повинна мати в очах населення.

Пропоную звернути на зазначене саму серйозну увагу і попередити усіх службовців дорученої Вам Державної Варти, що у випадках надіслання до мене скарг з боку населення на діяльність Варти такого роду, мною негайно буде робитись слідство і винуваті будуть притягнені до судової відповідальності.

Усе, що необхідно для Варти, повинно купуватися тільки за гроші. Крім того, вважаю належним ще раз підтвердити мій циркуляр про те, що були випадки, коли бувавши міліція скористалася заарештованою горілкою, свої обов'язки виконувала, будучи зовсім не тверезою.

Такі вчинки Варти недопустимі і через се пропоную тих за котрими це буде помічено, негайно звільнити, повідомляючи мене про кожний такий випадок.

И.д. Губерніяльного старости /підпис/

Управитель Канцелярії /підпис/

Держархів Житомирської області, ф. Р-1644, оп. 1, спр. 4, арк. 53. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 198

Телеграма Волинського губерніяльного старости повітовим старостам щодо своєчасного збору урожаю.

28 червня 1918 р.

Овруч, Дубно, Ізяславль, Кременець,
Луцьк, Новоградволинськ, Острополь,
Рівно, Старокостянтинів,
Повіт. старости.

Міністр Земельних Справ телеграфує, що як видно з звісток, котрі щодень надходять до Міністерства Земельних Справ, деякі Повітові Старости до цього часу не вживають рішучих заходів, щоб земля була оброблена, крім того місцями не вживаються заходи для збору сіножаття крапка Пропоную ужити негайно заходів щоб засіяної землі під озимину було не менше як в попередньому разі і щоб збір хлібів було зроблено своєчасно крапка Про виконане повідомить.

28 червня 1918 року

В.о. Губернатора

[підпис]

Держархів Житомирської області ф. Р-1644, оп. 1, спр. 4, арк. 95. Машинопис.

Оригінал.

Документ № 199

Закон про надання губерніяльним старостам права розпускати волосні земські зібрання та управи.

29 червня 1918 р.

У відміну і доповнення постанов Тимчасового Російського Уряду від 21 травня 1917 року «Положення о волостном Земском Управлении» і доповнень до нього від 26 липня і 1 вересня 1917 року «Правил о Волостном Земском Обложении, волостных сметах и раскладках и о волостном сборщике» від 17 червня 1917 року і доповнень до них від 26 серпня 1917 року постановити:

1) Тимчасово, до перегляду загальних постанов про земськісамоврядування надати Губерніяльним Старостам право розпускати волосні земські зібрання та Управи, які установлені постановами Тимчасового Уряду від 21 травня 1917 року.

2) Управління земським господарством у волостях замість розпущених волосних земських зібрань доручається Волосній Раді, котра складається з призначених Губерніальним Старостою 3-5 осіб, з яких одна призначається головою Ради.

3) Приводами до розпуску волосних земських зібрань можуть бути: Нарушення земськими зібраннями та Управами меж компетенції, визначених постановою Тимчасового Уряду. Шкідливе для місцевого господарства проведення діла, що загрожує цілковитим безладдям волосного земського господарства. Злочинного характеру постанови зібрання.

4) Кожному членові волосного земського зібрання надається право протягом двох тижнів з дня одержання повідомлення Губерніального Старости про розпуск, подати скаргу Міністрові Справ Внутрішніх на розпорядження Губерніального Старости.

Примітка: Скарга подається Міністрові Справ Внутрішніх через Губерніального Старосту, яку скаргу Губерніальний Староста мусить надіслати по призначенню на протязі одного тижня з дня одержання, разом зі своїми міркуваннями.

5) Міністрові Справ Внутрішніх надається право скасовувати постанову Губерніального старости про розпуск.

6) Подання скарги на постанову Губерніального старости про розпуск волосного земського зібрання не спиняє виконання її.

Примітка: Губерніальному Старості надається право передавати обов'язки Волосних Земств в повному їх обсягові, або частково, відповідним Повітовим Земствам.

8) Голові Волосної Ради надається право запропонувати на засіданні Ради з дорадчим голосом всіх взагалі осіб, які можуть бути корисними при обговоренні підлеглих Раді справ.

9) Окрім осіб, призначених Губерніальним Старостою, при обговоренні питань, котрі торкаються різних відомств, в засіданнях Ради приймають участь представники відповідних відомств по призначенню вищої Губерніальної влади.

10) Міністрові Справ Внутрішніх надається право видання наказів і інструкцій до розвитку цього закону.

Голова Ради Міністрів та [Ф. Лизогуб]

Законодательные акты 1918 года. Законы Украинской державы. (Законы, постановления, инструкции, циркуляры). – 1918. – Вып. 5. – С. 33-34.

Документ № 200

Витяг із справоздання Волинського Губернського старости про придушення селянських виступів у Старокостянтинівському повіті

30 червня 1918 р.

... 23 червня... В Старокостянтинівському повіті в с[елі] Западдинцях виникла бійка селян з отрядом варті, з боку селян були вбиті, які селянами заховані, заарештовано двадцять один чоловік з числа озброєної ватаги; таким чином замах підняти повстання зліквідований.

...26 червня. В Старокостянтинівському повіті при допомозі командированих отрядів встановили порядок та необхідне виконання обов'язкових постанов. В с[елі] Писаревці, при розшукуванні Сахновецького старости, вбитий один, втікший від варті. Агітатори арештуються...

27 червня... В Старокостянтинівському повіті встановлюється спокій, почувается сила влади, селяни деяких сіл йдуть депутаціями з повинною. Розбіяки місцями втікають...

29 червня... В Старокостянтинівському повіті, в Теофіпольському участку тривожно в маєтку Клінка / Колки – ред./ та Воліці Вонсовича кидали бомби. Міри прийняті...

Губерніяльний староста [підпис].

ЦДАВО Україна, ф. 1216, оп. 1, спр. 95, арк. 108. Машинопис. Копія.

Документ № 201

Телеграма начальника Старокостянтинівської міліції про становище в повіті.
червень 1918 р.

Из Староконстантинова

Истекшие сутки уезде особых происшествий не было. Замечено возбужденное настроение ужной части уезда связи случаями происходящих беспорядках Проскуровском уезде.

За начмилиции Красновольский /подпись/

Держархів Житомирської області, ф.Р- 1585, оп. 1, спр. 64, арк. 216.

Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 202

Витяг із справоздання Волинського Губернського старости про придушення повстанського руху в Теофіполі Старокостянтинівського повіту
3 липня 1918 р.

...2 липня... В Старокостянтинівському повіті встановлюється спокій та зліквідований рух у Теофіполі. Вбито двоє з большевицького комітету: підпоручник Симжук і Бондар, які мали намір втікати від конвою; вони були головними організаторами «Червоної точки».

Губерніяльний староста [підпис].

ЦДАВО Україна, ф. 1216, оп. 1, спр. 95, арк. 96. Машинопис. Копія.

Документ № 203

Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового начальника щодо заходів по формуванню сильної української армії.

2 липня 1918 р.

...§ 2

При цьому оголошую наказ Військової Офіції Української Держави від 16 червня 1918 року за Ч.221 (по всім Управлінням

Большовицький рух, вносячи цілковиту анархію та нелад у Всі галузі державного життя, звернув перед усім свої зусилля на знищення армії, яка є стовпом державного порядку.

Дісципліна, підчинення, почитання, ранг, бойові відзнаки, бойові традиції – це основні підвалини без яких нормально організована армія неможлива, знищені декретами большевицької влади.

Приступаючи після вказівок ясновельможного пана Гетьмана до створення сильної армії, яка б стала на сторожі чести і достоїнства України, маємо завдання повернути на перше ті (здорові) підвалини, які були знищені большевиками – найбільшим ворогом самостійної України та українського народу.

Ясновельможний пан Гетьман наказав:

1) Повернути всім військово-служачим України ті ранги і стани, які вони займали до большевицького перевороту;

Примітка: 1) під військово-служачими належить розуміти ранги офіцерські всіх родів військ, Генерального штабу, корпусу військових топографів, корпусу військових

інженерів і управлінь військово-судового та інтенданського, а також медичних і ветеринарних лікарів та фармацевтів.

Примітка 2) Військово-медичним і ветеринарним лікарям а також фармацевтам приписується назва санітарних старшин;

2) Доказом права на відповідний стан або ранг служать накази, службові реєстри, короткі записки службові, а в крайнім разі відпускні білети з підписом начальника частини і відбитком печатки;

3) Військово-служачі, що загубили всі свої документи, мають для повернення їм прав, предложити офіційне посвідчення Начальника останнього місця своєї служби, або офіційне посвідчення не менше трьох осіб, які є на дійсній службі Української армії, які займають посаду не нижче начальника осібної частини, за їх особистою відповідальністю;

4) Військово-служачі, що заслужили право на наступний вищий ранг, але яких не було пересунено в наслідок большевицького перевороту, можуть користуватися з цього, наколи предложать безсумнівні докази своїх прав;

5) Необхідні документи, згідно з п.п. 3-4 надсилати до Головного штабу, в якому, по розгляді документів, в випадку безсумнівного права цієї особи на відповідний ранг або стан складати проект наказу наствердження Пана Гетьмана;

6) В сумнівних случаях порішення питань надсилати на розгляд Військової Ради:

7) Правом на ранги і стани згідно цього наказу, можуть користуватися як ті, що перебувають на дійсній службі, так і відставлені, які прийняли присягу на вірність Українській Державі;

8) Особи на громадянській державній службі наколи перейдуть до військової служби на посади старшинські в військово-судовій і медичній офіції, переіменуються на відповідні військові ранги згідно таблиці;

9) Назва рангів і станів вказана в таблиці, яка прикладається;

10) Зовнішньою ознакою рангів і станів служать погони, згідно прикладального опису з відзнаками, показаними прикладальній таблиці;

11) Погони мають носити, поки не буде заведена осібна форма Української Армії на китику або френчі, а також на плащі зразків бувшої російської армії, або згідно наказу В.О. Ч. 149 але при ношенні погонів всі відзнаки на петлицях, заведені наказом Ч.142 касуються;

12) Всім військово-служачим дійсної служби в військах, або установах військової офіції мати при собі посвідчення начальства якому підлягають, з докладним означенням рангу, посади, імені, по батькові, та прізвища, з підписом, печаткою та фотографією;

13) Ношення форми іншої, як встановленого зразка заборонити;

14) Військово-служачим відставленим, що принесли присягу на вірність Українській Державі, при ношенні форми мати такі самі посвідчення ві відповідних військових начальників;

15) Комендантам міст, губерніяльним і повітовим комендантам мати догляд за тим, аби заведеної форми не носили ті, що не мають на це права. Осіб, які носитимуть невстановлену форму, або носитимуть її неправильно, потягнути до судової відповідальности;

16) Всім військово-служачим, що носять встановлену форму бути на вулиці з холодною зброєю (шашкою або кортиком) і мати о тім застереження в посвідченні в указанім у точці 12-тій на право ношення зброї;

17) Установити обов'язкове взаїмне привітання між всіма військово-служачими, причім молодші рангом мають перші вітати старших;

18) За-їмне привітання обов'язкове також між старшинами Української і дружніх армій;

19) Про право і порядок ношення бойових відзнак буде осібно розпорядження;

20) Про форму одягу для військових урядовців буде видано додаткове оголошення.

Підписав військовий Міністр

Отаман РОГОЗА.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. Начальника Канцелярії

Військового Міністерства,

Отаман Ковалевський.

Додаток Ч.1 до наказу Ч.221

НАЗВА РАНГІВ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Ранги Української Держави Яким рангам бувшої російської армії відповідають

Генеральний Бунчужний

Полный генерал
Действительный Тайный Советник

Генеральний Значковий

Генерал-лейтенант
Тайный Советник

Генеральний Хорунжий

Генерал-майор
Действительный Статский Советник

Полковник

Полковник
Статский Советник
Колежский Советник

Військовий Старшина

Подполковник
Надворный Советник

Сотник

Капитан
Ротмистр
Штабс-ротмистр
Штабс-капитан с двумя полными годами старшинства в чине
Колежский Ассесор

Значковий

Штабс-капитан
Штабс-ротмистр,
которые не имеют двух годов старшинства
Поручик
Титулярный Советник

Хорунжий

Подпоручик
Корнет
Коллежский Секретарь
Губернский Секретарь

Підписав: Військовий міністр

Отаман Рогоза

З оригіналом згідно:

Т.в.о. Начальника Канцелярії

Військового Міністерства
Оригінал підписав
Старокостянтинівський Повітовий
Військовий Начальник
З оригіналом згідно
Діловод

Отаман Ковалевський

Полковник Ситковський

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр. 26, арк. 1-1зв. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 204

Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника Ч. 171 про приведення української армії до присяги на вірність Української Держави
4 липня 1918 р.

По частині муштровій:

...§ 2

При цьому наголошую до виконання наказ Військової Офіції Української Держави від 17 червня цього року за Ч. 240 (по всім Управлінням).

Большевицьки керовники, коли руйнували життя Держави, вчинили замах і на самі таємні почуття чоловіка, його віру в Бога, що підтримує чоловіка у важкі найскрутніші хвилини життя,- надію на промисел Божій, що незримо охороняє його на шляхові життя. Це державне суспільництво з Божою основою особливу вагу має в армії, де кожен повинен бути напоготові в яку завгодно мить виддати своє життя за добробут і вартість батьковщини, де обовязок повинен стояти вище власних почувань, де кожен повинен дати лицарський зарік самовіддання. Всі, хто почує в собі силу служити з повною щирістю в армії що тільки будується повинні закріпити урочистою обіцянкою Богові взяти на себе обовязки вірності Українській державі. Приведення до урочистої обіцянки згідно поданої форми учинити з одержанням цього наказу в усіх частинах, Управліннях й установах при найбільш урочистій обстановці.

Підписав: Військовий міністр Отаман Рогоза.

З оригіналом згідно: Т.В.О, Начальника канцелярії Військового Міністерства
Отаман Ковалевський

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр. 26, арк. 3. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 205

Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника Ч. 171 із заборною носити погони колишньої російської армії.
3 липня 1918 р.

По частині муштровій:

§ 2

При цьому наголошую наказ Військової Офіції Української Держави від 17 червня 1918 року за Ч. 235 (по Головному штабу).

В останньому часі з'явилося багато офіцерів, що носять погони бувшої російської армії.

З огляду на те, що для старшин української армії форму одержано оголошено, носити погони бувшої російської армії кому б то не було, з військових, служущих рішуче забороняю.

Всім місцевим начальникам, Губерніяльним і повітовим комендантам слідкувати за виконанням цього наказу.

Підписав: Військовий міністр

Отаман Рогоза.

З оригіналом згідно:

Т.В.О, Начальника канцелярії Військового Міністерства

Отаман Ковалевський

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр. 26, арк. 3. Машинопис. Оригінал.

Документ № 206

Повідомлення представника департаменту державної варти начальнику особливого відділу департаменту щодо ворожого ставлення населення

Волині до німецької влади

7 липня 1918 року

Волынская губерния, как и прочие губернии Украины, благодаря действиям и агитации большевиков, а также и распоряжением бывшей Центральной рады. главным образом о земле, немного разложилось, благодаря чему в некоторых местах не признают теперешнего существующего строя. Виноваты также и члены бывшей Центральной рады, а также солдаты фронта, а главным образом, матросы, которые в последнее время удирают с флота, а также из России. Занимаются также агитацией против существующего строя некоторые должностные лица, большей частью те, которые волею рока попали вбранными на ответственный и хорошо оплачиваемый пост, а теперь приходится его сдать назначенному лицу правительства (сводка № 1). Комендатура на Волини тоже стоит не на высоте своего назначения, и многие офицеры комендатуры, не исключая и некоторых комендантов, ведут агитацию большей частью против немцев. Что же касается повитовых старост и начальников Державных варт, то, благодаря знергичному действию и в высшей степени умелому подбору людей губернияльним старостой Андро, таковые в большинстве случаев стоят на высоте своего назначения; только плохо то, что в распоряжении губернияльного старосты нет средств на усиление Державной варты, которая приносит много пользы за существующий строй и в борьбе с анархией. Даже те средства, которые отпускаются, несвоевременно получают, и в некоторых местах говорят: “Служить ми служим, а есть нечего, бо денег не дают”. Державной варты в губернии для правильной и планомерной борьбы недостаточно. Так, в Изяславском уезде, в некоторых волостях, на всю волость 2-3 милиционера, то же самое и в других уездах, и, безусловно, державной варте работать трудно.

Рядом с державной вартой есть также учреждения, которые аккуратно получают деньги, но пользы от них, кроме вреда, нет никакой. Это комендатура. По приказу еще бившей Центральной рады и военного министра Жуковского комендатура била поставлена для борьбы с анархией, но вместо того, чтобы бороться эту анархию она поддерживала, в особенности после признания гетьмана, но благодаря губернияльному старосте это явление было пресечено в корне и арестованы были коменданты овручский. ровенский и кременецкий.

Несмотря на это и даже перемены, снова замечается в комендатурах вражда к существующему строю (доклад № 3).

В Изяславском уезде конная сотня комендатуры собиралась перерезать конный резерв державной варты, и начальнику варты пришлось охраняться пулеметом.

Для успешной борьбы с политическими преступлениями и политическими преступниками, необходимо создать постоянное учреждение, которое вело бы планомерную и постоянную борьбу. Самые ненадежные уезды в Волынской губернии

это Старо-Константиновский, Изяславский, Кременецкий, Ровенский и Овручский. Ведется агитация и в других уездах, но слабо.

В последнее время стала распространяться прокламация Центрального Комитета Всеукраинского Совета крестьянских депутатов (ее прилагаю), и благодаря этому в некоторых местах крестьяне отказываются идти на работу к помещикам, в особенности на свекловичные плантации. Некоторых главных агитаторов в Изяславском уезде державная варта арестовала, как-то: Придабчука Алексея, Болкуна, Косика и за подготовку восстания в с. Вербовцах, Изяславского уезда - Грицюка. Но если дело передать прокуратуре, то последнее освободит, а у немецкого командования и комендатур нет распоряжения их выселять в глубь Германии.

Делая небольшой доклад, так как еще всей губернии не объехал, ввиду трудности работы на месте, добавляю: если бы вместо повитовых комендантов увеличить на те средства, которые отпускаются комендатуре, Державну варту и агентуру, то за порядок в губернии как в административном, так и в политическом отношении губернияльный староста мог бы ручаться.

Несмотря на все трудности работы и переживаемого момента, в Волынской губернии более-менее спокойно.

За всеми агитаторами, которые известны, и которых указывает агентура, наблюдается, и при первой возможности они будут ликвидированы.

Капитан [подпись]

ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 72, арк. 10. Машинопис. Оригінал.

Документ № 207

**Повідомлення про тяжку продовольчу кризу у Волинській губернії
7 липня 1918 р.**

В последние дни продовольственный вопрос на Волыни крайне обострился. Из разных мест губернии в Волынскую контору хлебного бюро поступают сведения о полном отсутствии муки и о наступающем голоде. Города и земства просят о помощи.

Управляющим Волынской конторой хлебного бюро В.В.Ржецким послано в державное бюро несколько телеграмм с указанием на критическое продовольственное положение на Волыни.

Вчера губернияльным старостой Д.Ф.Андро отправлена министру продовольствия следующая телеграмма: «Июньский наряд на Волынь из других губерний не выполнен даже в двадцатой доле. Несмотря на меры, принятые Волынской конторой, потребность населения, за недостатком зерна, не могла быть удовлетворена. Среди населения бывшей прифронтовой полосы и проходящих тысячами беженцев наблюдаются случаи голодной смерти.

Губернияльный староста просит о выполнении наряда».

В настоящее время Волынской конторой ведутся переговоры с мукомолами относительно доставки на Волынь 100 тысяч пудов зерна до нового урожая.

Трудовая Волынь, 1918 р., 7 липня, № 362. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 208

Попередження Волинського губернського старости про покарання населення за відмову від виконання сільськогосподарських робіт.

8 липня 1918 р.

Мною отримані відомості, що злочинці, роз'їжджаючи по селах, умовляють селян покинути усякі сільські роботи і залишають поля незасіяними, а хліб на них незібраним.

Оголошую, що усякі намовляння та агітація, що торкаються не зібрання врожаю та не засіву полів, перш усього шкідливо відіб'ється на інтересах самого населення і що селяни більш усього можуть постраждати від браку хліба в тім випадку, коли будуть слухати злочинців.

Попереджаю населення, що я, як представник влади, вживу самих рішучих заходів до арешту та висилки включно проти тих осіб, котрі не підуть на сільські роботи.

Ті особи, котрі будуть підмовляти населення не виконувати розпорядження Гетьмана й його правительства негайно будуть заарештовані, через що звертаюсь до населення з проханням повідомляти мене про тих осіб, котрі несуть безладдя в життя трудового населення.

Волинський Губерніяльний Староста

8 липня 1918 року. м.Житомир

Вісник Волинського губерніяльного старости. – 1918. – 18 липня.- ч. 28.- с.1.Друкований відбиток. Копія.

Документ № 209

Доповідь директора Департаменту державної варти Міністру внутрішніх справ про необхідність прискорення фінансування спецвідділу департаменту державної варти.

11 липня 1918 року

Совершенно

секретно

Господину Министру внутренних дел

Киев, 11 июля 1918 года

Доклад

Главной и основной задачей переживаемого момента является необходимым, в возможно кратчайший срок, восстановить административные аппараты на местах и тем обеспечить на территории Украинской Державы государственный порядок и спокойствие.

При оценке современных событий, происходящих на территории Украины, не трудно обратить внимание на то, что значительная часть беспорядков, вооруженные восстания и вообще недовольство и брожение среди населения являются результатом агитации со стороны крайних политических элементов (большевиков, левых, соц[иалистов]-рев[олюционеров], анархистов и пр[очие], а также со стороны темных личностей, в создании коих не могут укладываться нормы правового государственного строя. Подобного рода элементы, не желая признавать принципов государственности и порядка, все еще пытаются надеждами вернуться к недавнему прошлому, когда можно было убивать и грабить безнаказанно, считая что это диктуется внешними партийными лозунгами.

На ряду с этим, нельзя не отметить также недовольства среди различных слоев населения гетманской властью, усматривающих в подобном образе правления поворот к самодержавию. Все это вместе взятое служит неисчерпаемой темой для самой широкой агитации среди темных масс, в особенности посреди сельского населения, направленной против существующей ныне на Украине правительственной власти.

Средством для активной борьбы с указанными выше преступными политическими элементами, деятельность коих направлена к ниспровержению существующего ныне на Украине государственного и общественного строя, является политический розыск, осуществляемый посредством предложенных к организации для

этой цели осведомительных отделов при губерниях старостах и градоначальниках, штаты коих при сем представляются. (Приложение 1).

Независимо от указанных в штатах расходов на содержание служащих для каждого осведомительного отдела потребуются кроме того расходы на содержание секретной агентуры, наблюдательных агентов, а равным образом и на прочие надобности подробно указанных в представленных при этом ведомостях (Приложение 2).

Помимо осведомительных отделов, подобного рода расходы секретного характера придется производить и Осведомительному отделу Департамента державной варты, в руках коего должно быть сосредоточено центральное руководство всеми политическими розысками на Украине, для чего в распоряжение Директора Департамента державной варты должен быть отпущен особый кредит, согласно прилагаемой ведомости (Приложение 3).

Переходя в дальнейшем к приведению указанных выше штатов в формальном законодательном порядке, считаю долгом доложить, что через Совет Министров по характеру работы осведомительных отделов, могут быть приведены и опубликованы только штаты самих отделов (Приложение 1); что же касается специальных ассигнований на секретные расходы, как Осведомительного отдела Департамента державной варты, так равно и осведомительных отделов формируемых на территории Украинской Державы (Приложение 2,3), то такие должны быть проведены либо в закрытом секретном заседании Совета Министров, либо ассигнованы властью непосредственно самого Пана Гетмана под наименованием «Специального кредитного фонда», отпускаемым в распоряжение Министра внутренних дел.

При составлении штатов Осведомительных отделов, приблизительною руководящею нормою послужили штаты прошлых органов политического розыска; что же касается окладов, то в основу их было принято нормальное расписание окладов содержания центральных правительственных учреждений.

Принимая во внимание особые условия службы осведомительных отделов, необходимо, что бы служебный состав таковых комплектовался людьми прежде всего преданными делу, а затем с большим опытом, энергией и безукоризненными в нравственном отношении.

Тяжелая и ответственная работа в осведомительных отделах не редко сопряженная с опасностью для жизни, в особенности же в настоящее тревожное время, непомерная дороговизна жизни, все это дает мне сознание полагать, опираясь на мнение авторитетных людей, что подыскать соответственный состав служащих на оклады установленные в штатах едва ли представляется возможным. Считаю, что дело политического розыска может быть поставлено на должную высоту только при условии значительной обеспеченности служащих, что дает возможность, как я уже упомянул выше подобрать наилучший контингент по приводимым соображениям считаю долгом ходатайствовать об увеличении окладов содержания всех чинов осведомительных отделов на 25%, каковую сумму отпускать из «Специального секретного фонда» (Приложение 2 и 4).

Представляя при сем на Ваше благоусмотрение штаты и расписание проэктируемых секретных расходов по Осведомительному отделу Департамента державной варты и осведомительных отделов при губерниях старостах и градоначальниках, прошу ходатайства о проведении таковых в спешном порядке и об ассигновании в них сумм, в виде опыта на второе полугодие текущего года.

Положение и штаты Осведомительных отделов при повитовых старостах разрабатываются и будут представлены дополнительно.

Директор Департамента державной варты

Петр Аккерман

ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 58, арк. 23-24. Машинопис. Оригінал.

Документ № 210

Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового Начальника про прибувших з Австро-Угорського полону.
17 липня 1918 р.

По частині муштровій:

Прибувших з Австроугорського полону козаків: Леонтія Горецького, Пилипа Пасіку, Василя Поліщука та Гната Драча залічити на провіантське, приваркове та чайне утримання при урядованні з 15 липня...

Оригінал всього наказу по Управлінню підписав Старокостянтинівський повітовий Військовий Начальник Полковник Ситковський.

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр. 26, арк. 3зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 211

Закон про передачу хліба врожаю 1918 року в розпорядження Української Держави
18 липня 1918 р.

Объ урожая 1918 года

Одобрен советом министров и утвержден паном гетманом закон о передаче хлеба урожая 1918 года в распоряжение державы.

1) Все количество хлеба урожая 1918 года, за исключением запаса, определенного министром продовольствия в согласии с министром земледелия для пропитания хозяйственных нужд владельца, поступает в распоряжение державы и может быть отчуждено только державными продовольственными учреждениями.

2) Под хлебом подразумевается рожь, пшеница, просо, гречиха, чечевица, фасоль, горох, кукуруза, ячмень, разнообразная мука, отруби, крупа и разные жмыхи.

3) Владелец хлеба должен по первому требованию державного продовольственного органа объявить,

а) какие и где запасы хлеба у него хранятся, б) количество лиц, подлежащих прокормлению за счет его хозяйства, в) количество скота, имеющегося в его хозяйстве, а также десятин посева.

4) Хлеб, находящийся в распоряжении державы, ст.1) подлежит сдаче державному продовольственному органу в назначенные им сроки по твердым ценам.

5) Владельцев хлеба уклоняющихся от добровольной сдачи хлеба, производится реквизиция на основании инструкции министра продовольствия с уменьшением установленных твердых цен на 30 процентов.

В случае нахождения у владельцев хлеба спрятанных запасов, их отбирают с уменьшением твердых цен на 50 процентов.

6) До сдачи хлеба владелец должен хранить его на свой риск и страх и внести за хранение хлеба гражданскую, а в надлежащих случаях и уголовную ответственность. Государственным продовольственным органом предоставляется право освобождать владельцев от обязанности хранить хлеб.

7) В случае невозможности получения от землевладельцев в назначенный срок хлеба в зерне, державному продовольственному органу предоставляется право молотить подлежащий хлеб за счет владельца собственными средствами продовольственного органа или пользуясь помещением и инвентарем владельца хлеба.

Вольнь, 1918 р., 17 липня, №146. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 212

Наказ Старокостянтинівського повітового коменданта від 12 липня с.р. за Ч. 117 з депешею губерніяльного старости про встановлення терміну початку війни Росії з Україною.

19 липня 1918 р.

По частині муштровій:

...§ 5

Оголошую наказ Старокостянтинівського повітового коменданта від 12 липня с.р. за Ч. 117.

При цьому оголошую для відома депешу Губерніяльного Старости Андро від 11 липня 1918 року Ч. 36. Виясненню убитих понесених Україною в війні з Русским Правительством Житомирської, Овручської, Ізяславської, Острожської, Ровенської, Луцької, Ровенської (?-ред.), Кременецької.

Міністерство закордонних телеграмою 4 липня 5449 установило срок начала війни України з большевितським правительством 6 грудня 1917 року каковим термином оповіщаю коревнительству 36. Губстароста Андро

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр. 26, арк. 13зв. Машинопис. Копія.

Документ № 213

Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника Ч. 186 щодо порядку носіння форми українськими військовими.

18 липня 1918 р.

По частині муштровій:

...§ 6

Пропоную всім старшинам, находящимся на дійсній військовій служби надіти форму і бути при зброї, не состоящим на дійсній військовій служби носити форму, кокарди, петлицы погони шпори і др. безумовно забороняється, і котрі будуть не виконувати цих обовязків будуть передані суду. Кожний старшина повинен мати при собі посвідчення о свої особі за ндлежащою печаткою і підписом Командіра частини Коменданта з означенієм ранга, посади, іменя, батьківщини і прізвище з пріложенієм печатки і фотографически карти. Посвідчення таке повинно бути на Української і німецької мови. Носити військові відзнаки бувшої Російської армії погони, петлиці, кокарди і др. всім категорично забороняється. Пропоную коменданським оспвулам о всіх случаях доносити мені для пріянятія до судової відповідальности.

Підстава: Наказ по Офіції Ч.221 і телеграма Наштакоменвол 3940/462

Держархів Хмельницької області, ф. 293, оп. 1, спр. 26, арк. 14. Машинопис. Копія.

Документ № 214

Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника про постановку на утримання та зняття з нього втікача з австро-угорського полону італійця Дефіліппо Віто.

18 липня 1918 р.

По частині муштровій:

Документ № 217

Повідомлення Волинського Губернського старости німецькому міністерству внутрішніх справ про повстання селян Авратинської та Базалійської Волостей Старокостянтинівського повіту.

27 липня 1918 р.

Копия Дирдевар

27 июля 1918 г.

Из Житомира

В Авратинской и Базалійской Волостях Староконстантиновского уезда, началось организованное восстание, убиты начальник варты Вишне夫斯基, и участковый начальник Тимошук, перебиты Авратинская и Базалійская варты. Тридцать вартовых рассеяны [к] подавленію восстания на месте приняты меры, с моей стороны сделаны тоже все соответствующіе распоряженія [о] ликвидации восстания, в других местах губернии спокойно.

И.д. густар

Заребский

Дешифровал

[подпись].

Справка: копия послана 27. VII 1918 г.

[подпись].

ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 95, арк. 120. Телеграфний бланк.

Оригінал.

Документ № 218

Ціни на хлібопродукти на півдні Волинської губернії.

27 липня 1918 р.

Мука пшенична разова	в оптовій торгівлі	14 крб. 60 коп.	за 1 пуд
	в роздрібній торгівлі	15 крб. 70 коп.	за 1 пуд
Мука пшенична відсівна	в оптовій торгівлі	15 крб. 75 коп.	за 1 пуд
	в роздрібній торгівлі	17 крб.	за 1 пуд
Мука житня разова	в оптовій торгівлі	13 крб. 50 коп.	за 1 пуд
	в роздрібній торгівлі	14 крб. 50 коп.	за 1 пуд

Вольнь, 1918 р., 28 липня, №156. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 219

Повідомлення Волинського губернського старости Міністерству внутрішніх справ про збільшення кількості випадків заворушень у Старокостянтинівському та Кременецькому повітах.

29 липня 1918 р.

В Староконстантиновском уезде все меры приняты, распространение волнений не будет допущено. Движение пее/рекинулось в Кременецкий уезд, где опасаются некоторого распространения, ввиду крайне нерешительного образа действий австрийских войск, которые не допускают в районы ими занятые, чинов варты. Благоволите телеграфировать австрийскому командованию принимать более решительные меры, допускать чинов варты и войти в соглашение с местными

властями. По всем данным нити организации идут с Подольской губернии. Выезжаю в Староконстантиновский и Кременецкий уезды завтра, выясню все подробности и настроение, буду телеграфировать с места. Идет усиленная агитация, что железнодорожная забастовка – начало общего движения. Распоряжение по всей губернии сделано. Благоволите дать общие руководящие указания о мерах по забастовке. Житомирская дорога вчера начала работать, на Подольской – движение продолжается. В остальном в губернии спокойно, только замечается повышенное настроение в связи с агитацией на почве забастовки.

Густар Андро

Делопроизводитель

[підпис]

ЦДАВО України, ф.1216, оп. 1, спр. 95, арк. 121. Машинопис.
Телеграфний бланк.

Документ № 220

Витяг із справоздання Волинського Губернського старости про придушення селянського руху в ряді волостей Старокостянтинівського повіту.

29 липня 1918 р.

...24 липня... В Старокостянтинівському повіті затримана озброєна ватага числі шести чоловік, з яких чотири признались у вбивстві Шелановського в Олейниках; один з затриманих при замірові втікати зарубаний шашкою...

... 26 липня виникло організоване повстання селян а Авратинській та Базалійській волостях Старокостянтинівського повіту. Селянами вбито начальник повітової державної варти та начальник участкової варти, часть отряда варти перебито, часть – розігнано. Селяни п'яти сіл: Авратина, Гальчинці, Яхнівка, Ожигівці і Свинна озброєні рушницями та кулеметами виступили проти влади. Міри для припинення повстання прийняті. З сусідніх повітів та з Житомиру послана допомога. Також звернувся за допомогою до австрійської та німецької влади. Сам виїжджаю на місце. Про дрібниці донесу додатково.

Губерніяльний староста

[підпис].

ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 95, арк. 128. Машинопис. Копія.

Документ № 221

Доповідь директора Департаменту державної варти про основні засади діяльності державної варти Української держави.

30 липня 1918 г.

Киев 30 июля 1918 года

Доклад

Департамент державной варты несет обязанности, изложенные в ст. [атях] 361 и 362 часть 2 Тома 1 Св[ода] зак[онов] быв[шей] Российской империи по продолжениям 1912, 1913 и 1914 годов.

Главные положения означенных статей закона с соответствующими духу времени изменениями, и легли в основание положения о Департаменте державной варты при детальной разработке деятельности которого положены следующие принципы.

1. Единство высшего наблюдения за деятельностью народной варты и за уголовным розыском, а также осведомительно-преследующими органами в области политической жизни.
2. Устройство варты с возможным приближением к постановке дела в Западной Европе с исключением всех отрицательных приемовстарого времени.
3. Полное единение выработки с представителями судебной власти на

местах.

4. Скорейшая ликвидация временных учреждений военного ведомства в лице губернских и уездных комендантов.

Согласно означенному выше положению о Департаменте державной варты, последний ведет дела:

1. По предупреждению и пресечению преступлений и по охране общественной безопасности и порядка.
2. По устройству учреждения варты, по наблюдению за их деятельностью за правильным течением дел в сих учреждениях.
3. По определению, перемещению, увольнению и награждению чинов варты и назначению им пенсий, законом установленных, денежных выдач.
4. О пограничных сообщениях.
5. О снабжении иностранцев видами на проживание в пределах Украинской Державы и о высылке иностранцев.
6. По проверке показаний лиц, именующих себя за границей украинскими подданными, по передаче на Украину украинских подданных, задержанных за границу, дезертиров и обвиняемых в разных преступлениях.
7. Об учреждении опеки в особых случаях.
8. По надзору за питейными и трактирными заведениями.
9. О мерах безопасности от огня и по надзору за приготовлением, хранением, торговлею и перевозкою пороха и др[угих] взрывчатых веществ.
10. По наблюдению за исполнением узаконений и правил о паспортах и беглых и
11. другие, подробно указанные в подлежащих статьях свода законов и в особых узаконениях.

Согласно разработанным Департаментом и одобренным комиссией сенатора Кноля штатом, все делопроизводства Департамента державной варты предложено разделить между пятью отделами (общим, инспекторским, легитимационным, железнодорожным и осведомительным) и секретарской частью на следующих основаниях.

Общий отдел.

К предметам его ведомства относятся:

1. Учет личного состава Департамента, награды, пенсии и пособия чинов Департамента, частей и учреждений державной варты и прочих управлений подведомственных департаменту.
2. Судные дела Департамента, градоначальства и все учреждения державной варты на Украине.
3. Денежные и материальные дела департаментов и тех же местных учреждений.
4. Ревизия денежных и материальных дел тех же учреждений, подчиненных департаменту, кроме контролирования денежной отчетности осведомительных осведомлений.
5. Архив.
6. Библиотека.

ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр.235, арк.4-6. Машинопис. Оригінал.

Документ № 222

Доповідь директора Департаменту державної варти Міністру внутрішніх справ УНР про необхідність достатнього матеріального забезпечення співробітників ввіреного йому органу.

Липень 1918 г.

Господину Министру внутренних дел
Киев, июля 1918 г[ода]

Доклад

Державная варта является главным органом борьбы правительства со всякого рода темными силами страны, и естественно, что вся злоба этих темных сил будет направлена против этих преданных долгу безкорыстных, самоотверженных защитников государственного строя и порядка.

Особо тяжелые условия службы в державной варте, постоянные угрозы здоровью и жизни чиним ее, налагают на правительство обязанность особенно осторожно, внимательно и заботливо относиться к тем же чинам варты, которые являлись пострадавшими при исполнении своих служебных обязанностей.

Не признание принятых на себя обязательств прежними правительствами и опасения оставить свои семьи без всяких средств к жизни, в случае своей гибели в борьбе с темными силами, заставляют многих способных в служебном отношении людей страны, имеющих хотя бы малейшую возможность не принимать участия в организационной работе, оставаться в тени быть незамеченными и выжидать более благоприятного момента когда правительственный аппарат наладится, утвердится твердая власть и несение служебных обязанностей будет протекать в более свойственной обстановке. Задача правительства привлечь эти лучшие силы к себе на службу, теперь же проявив заботу к ним и их семьям, обозначив им их временную утрату трудоспособности, инвалидности, а семье обеспеченное существование на случай смерти.

Из прежнего состава служащих многие есть также, которые своей примерной и продолжительной службой заслужили единовременные пособия в различных размерах до 1000 рублей включительно, но получение которых прежними правительствами было отложено до окончания войны, что было вызвано финансовыми затруднениями страны, а случившийся позже переворот и совершенно лишил их этой награды.

Привлечь лучших из них на службу крайне желательно, как кадр опытных служащих, но это возможно только при условии, восстановив их в утраченных правах по прослужении в державной варте в течении года.

Разработка пенсионного устава займет много времени и до выработки такого я ходатайствую, представленные при сем законопроекты провести в спешном порядке, а для того чтобы они привлекли на службу в державную варту лучшие силы страны и тем дали бы возможность поставить державную варту на ту высоту, на которой ей быть надлежит.

При сем прилагается два законопроекта.

Директор Департамента державной варты
ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 35, арк. 6. Машинопис. Оригінал.

Петр Аккерман

Документ № 223

Доповідь директора Департаменту державної варті Міністру внутрішніх справ УНР з проханням надання вказівок щодо забезпечення порядку в Україні у взаємодії з військами Німеччини та Угорщини.

Липень 1918 г.

Товарищу Министру внутренних дел.
Киев, июль 1918 года

Согласно словесному приказанию Вашего Превосходительства, представляю при сем правила совместной работы державной варты с частями оккупационного

командования и коменданскими сотнями военного ведомства в деле водворения спокойствия и порядка в стране испрашиваю указаний:

1. Не будет ли признано желательным в частности для Киевской губернии, принимая во внимание близость охваченного беспорядками района к столице, окружить весь означенный район, во многих местах покрытый обширными лесами, кольцом окупационных войск и помимо боя с мятежниками, при помощи агентов Освободительного отдела и местной варты, изъять из среды населения зачинщиков беспорядков и лиц враждебно настроенных против водворения правительством спокойствия и порядка.

2. Не будет ли признано желательным, в целях успокоения благожелательно настроенной части населения, лишаящейся при полном разоружении способов защиты от преступных элементов, одновременно с общим разоружением расклеить на местах воззвания губерниальных и повитовых старост о причинах вызвавших необходимость срочного всеобщего разоружения и порядка получения обратно отобранного оружия и разрешения на его хранение теми, кто будет признан местным начальством вполне лояльным спокойствия и порядку.

Директор Департамента державной варти

Петр Аккерман

ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 58, арк. 25.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 224

Витяг з статуту Української Державної Варти.

9 серпня 1918 р.

I. Про урядування Державною Вартою в губерніях.

1. Урядування службовим персоналом і інституціями Державної Варти (загальної, карально-розвідчої, і освідомляючої) в губерніях, а також догляд за діяльністю їх на місцях осереджується в особі Губерніального Старости.

2. Примітка: по переведенню дознань про злочинства служачі

Державної Варти перебувають в безпосередній підлеглості від осіб Прокураторського Догляду, згідно з постановами «Устава Уголовного Судопроизводства», які торкаються до служачих загальної поліції.

В допомогу Губерніальному Старості призначається помічник (Інспектор Державної Варти в губернії), порядок діяльності і обов'язки якого визначаються Губерніальним Старостою до того часу, поки по цьому питанню не буде видано окремої інструкції Міністра Внутрішніх Справ.

II. Про урядування Державною Вартою в повітах.

2. Урядування службовим персоналом і інституціями Державної Варти (загальної, карально-розвідчої, і освідомляючої) в губерніях, а також догляд за діяльністю їх на місцях належить до Повітового Старости.

Примітка: Примітка: по переведенню дознань про злочинства служачі Державної Варти перебувають в безпосередній підлеглості від осіб Прокураторського Догляду, згідно з постановами «Устава Уголовного Судопроизводства», які торкаються до служачих загальної поліції.

3. Кожний повіт поділяється на відділи: повітовий, в склад якого входять всі волості повіту з селами і деревнями, а також міські оселі, населення яких не перевищує 30000 людей обох полів і міські по кількості міст і міських осель більш як 30000 людей обох полів. Кожне таке місто складає самостійний міський відділ повіту.

III. Про Повітову Державну Варту.

4. На чолі Державної Варти в повіті є Начальник Повітової Державної Варти, який безпосередньо підлягає Повітовому Старості.

5. При Начальникові Повітової Державної Варти знаходиться помічник і канцелярія, згідно з штатами, які до цього докладаються.
6. Державна Варта в повіті поділяється на сільську (кінну), яка обслуговує волости, села і присілки і міську (пішу), яка обслуговує малі міста і міські оселі повіту.
7. Уся територія повіту за виключенням міст і міських осель з населенням більш як 300000 людей поділяється на райони з таким розрахунком, щоб кількість населення кожного району не перевищувала 40000 людей.
8. На чолі кожного району стоїть Начальник Державної Варти району.
9. При Начальникові Державної Варти району знаходиться один помічник, один письмовод і канцелярія згідно з докладеними до цього штатами.
10. Кожний район поділяється на волості
11. На чолі Державної Варти волості стоїть голова волосної державної варти.
12. Загальна кількість кінних повітових вартових визначається по розрахунку одного вартового на кожні 2000 душ населення обох полів не рахуючи населення міст і міських осель, в яких Державна Варта виділена в самостійну адміністраційну одиницю.
13. Крім того, на кожну волость призначається по одному вартовому старшого розряду.
14. По районах вартові розділяються розпорядженням Начальника державної варти повіту.
15. Кожне місто і міська оселя, яке має населення від 3000 до 30000 тисяч душ обох полів, складає окремий міський район повіту.
16. В містах і міських оселях, які мають від 3000 до 10000 душ населення обох полів, при Начальникові міського району державної варти знаходиться один письмовод.
17. В містах з населенням від 10000 до 30000 людей при начальникові міського району державної варти знаходиться один або два помічники з таким розрахунком, щоб при поділі кількості мешканців обох полів поміж начальником і його помічниками на кожного припадало не більше 10000 мешканців міста; при начальникові міського району знаходиться один письмовод.
18. Начальники усіх районів підлягають безпосередньо начальникові державної варти повіту.

IV. Про міську державну варту.

19. На чолі державної варти в місті стоїть начальник міської державної варти, який безпосередньо підлягає повітовому старості.
20. В містах з населенням від 30000 до 100000 тисяч людей при начальникові міської державної варти знаходиться один помічник, в містах же з населенням більш як 100000 населення – декілька помічників, з таким розрахунком щоб на кожного помічника не припадало більш, як 200000 населення обох полів.
21. В містах, які мають від 30000 до 100000 населення обох полів, міські відділи державної варти поділяються на райони по 30000 і не більше 35 тисяч населення в кожному, в містах же з населенням більш як 100000 – державна варта поділяється на райони з таким розрахунком, щоб кількість населення в кожному районі не перевищувала 40000 людей обох полів.
22. На чолі кожного району стоїть начальник району державної варти, при якому знаходяться два помічники і канцелярія згідно з докладеними до цього штатами.
23. В містах з населенням більше як 100000 людей обох полів кожний район поділяється на участки з таким розрахунком, щоб на кожний участок припадало не більше 5000 душ обох полів.
24. На чолі кожного участку стоїть приказний, безпосередньо підлягаючий начальникові району.

25. В містах і міських оселях кількість вартових державної вартивизначається по розрах унку одного вартового на 400 душ обох полів, кількість служників і посильних - окремим розписом, який до цього докладається.

26. На кожних десять вартових має бути один з вищою платнею. Крім того, на кожний міський район державної варти має бути один старший вартовий. Останні вартові перебувають на меншій платні. На кожних 10 вартових призначається один приказний.

27. По міських районах вартові розділяються окремими розписами, які затверджуються для губерніальних міст – Губерніальними Старостами, для інших міст і міських осель – відповідними повітовими старостами.

V. Про резервові Повітові Сотні Вартових.

29. На випадок необхідності збільшення варти цього або іншого району повіту в розпорядженню кожного Повітового Старости знаходиться резервова кінна сотня державної варти згідно з закладеними до цього штатами. Резервова кінна сотня вартових по розсуду Повітового Старости може бути розташована в одному або декількох пунктах повіту з тим, щоб на чолі кожної частини обов'язково був офіцер варти або відповідальний клясний урядовець державної варти...

Державний Вісник. - 1918, 22 серпня. - сл. 2. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 225

Подання прокурора Житомирського окружного суду прокурору Київської судової палати про повстання селян в Авратинській волості Старокостянтинівського повіту

31 серпня 1918 г.

В дополнение к представлению моему от 28-го минувшего июля доношу вам, господин прокурор, что выясненные дознанием и предварительным следствием обстоятельства вооруженного восстания крестьян в Авратинской волости, Староконстантиновского уезда, представляются в следующем виде: брожение среди крестьян зародилось еще со времени установления на Украине власти гетмана, и недовольство базировалось на необходимости возвращать землю помещикам и возмещать убытки за разгром имений. По показанию допрошенного на дознании свидетеля Ивана Шлопака, в Авратинской волости руководил крестьянским движением крестьянин с. Авратина Бугай, он был представителем на крестьянском съезде в Киеве, который совпал со временем создания гетманской власти и был распущен, и, возвратившись из Киева, убеждал крестьян, что надо пока терпеть и выжидать время и что создававшаяся власть будет свергнута. В июне Бугай вновь ездил в Киев; после возвращения его в версте от Авратина, на пасеке, он стал устраивать собрания крестьян из Авратина и соседних сел, куда допускались исключительно возвратившиеся с фронта солдаты; на одном из этих собраний Бугай сообщил крестьянам, что вскоре будет железнодорожная забастовка, что во время ее они получат распоряжения из Киева, после чего все восстанут, перебьют милицию, вырежут помещиков и всех «буржуев», и тогда будет восстановлена «народная свобода». Деятельным помощником Бугая был крестьянин Пшеничный, ведший агитацию по соседним школам.

18-19 июля в район Авратинской и соседней Базалийской волостей прибыл начальник Староконстантиновской уездной варты Вишневский с отрядом конных вартових и приступил ко взысканию с крестьян денег за разгром имений.

По показанию допрошенного на предварительном следствии начальника Базалийской волостной варты Семена Гаснюка, взыскания эти сопровождалась рядом незаконных действий: например, Вишневский назначал крайне небольшой срок для взноса иногда значительной суммы. При невзносе выстраивал всех крестьян села и приказывал своим вартовым публично сечь каждого пятого. Так било в м. Ожиговцах,

где крестьяне вместо назначенной суммы в 600000 руб. успели собрать только около 200000 руб.

Эти действия в связи с тем, что назначаемые ко взысканию суммы били совершенно произвольны и определялись потерпевшими без всякой проверки со стороны власти и порождали крайнее раздражение, вызвавшее взрыв благодаря тому, что почва и без того была уже ранее подготовлена.

23 июля начальник 5-го участка уездной варты Тимошук, живущий в м. Базалии, послан к Вишневному, бывшему в то время в м. Ожиговцах. с донесением конного вахтового Солонинко, который между селами Авратином и Гальчинцами был захвачен крестьянами и убит. Получив об этом сведения, Тимошук взял начальника Авратинской волостной варты Воробчука и 7 конных вартовых и отправился на место происшествия. В с. Авратине названные чины варты, остановившись на площади, заметили, что четыре вооруженных винтовками крестьянина куда-то пробираются огородами за хатами, ввиду чего, желая их задержать, Тимошук приказал разделиться на два отряда и направился в погоню за убежавшими. Едва чины варты бросились в погоню, из-за хат выскочило человек 50—60 вооруженных крестьян и открыли по варте стрельбу. Лишь двум вартовым удалось убежать, а остальные, в том числе и Тимошук и Воробчук, били убиты. В то же время Вишневский, получив сведения об убийстве вартового Солонинко и не зная еще о происшедшем с отрядом Тимошука, отправил в м. Ожиговец двух конных вартовых для расследования убийства Солонинко; посланные в с. Авратин били окружены крестьянами и убиты. Прождав сутки их возвращения, Вишневский решил со своим отрядом выехать в Авратин. Впереди него ехали 5 вартовых, за ними на небольшом расстоянии Вишневский в зкипаже, окруженный 5 конными вартовыми, а затем на расстоянии шагов 500 - остальной отряд, человек 20 конных при пулемете, и за ними подвода с арестованными. Едва первые пять, а равно зкипаж Вишневого с пятью окружавшими его, въехали в с. Авратин, несколько сот вооруженных крестьян бросились на них и открыли огонь; спаслись только кучер Вишневого и вартовой, все же остальные, в том числе и Вишневский, были убиты.

Шедший сзади отряд ввиду своей малочисленности вынужден был, отстреливаясь, отступать и также потерял несколько человек убитыми, остальные же явились в м. Волочиск и дали знать о восстании австрийским властям.

26 июля утром австрийцы явились значительными силами, с артиллерией, двумя эшелонами - один из Волочиска, другой из Проскурова через ст. Войтовцы - в м. Базалию. Из Авратина восставшие крестьяне успели бежать в Кременеикий уезд, отправив на подводах своих жен и детей; вступив в село, австрийцы почти целиком выжгли с. Авратин, уцелело не более 1/5—1/6 села. В м. Базалии австрийцы расстреляли бывшего председателя Базалийского волостного земельного комитета Никиту Палия, местного крестьянина, бывшего в свое время инициатором разгрома помещичьих имений. Затем по приказанию австрийского командования прибывшими из Староконстантинова конной сотней державной варты и отрядом «особого назначения» были еще расстреляны несколько человек: несколько крестьян было убито при приближении австрийцев, так как подступая, и, по-видимому, ожидая встретить сопротивление, они производили обстрел сел. Восстание окончательно подавлено и конные разъезды варты разыскивают и постепенно задерживают бежавших из Авратина повстанцев.

Донося об изложенном, имею честь доложить, что по получении сведений на место происшествия мною был командирован товарищ прокурора, и следствие со всею энергиею производится судебным следователем 3-го участка Староконстантиновского уезда. Допрошен уже целый ряд свидетелей. Выяснена по ходу следствия виновность около 50 человек в принадлежности к восстанию. Все они будут привлечены в качестве обвиняемых по 51 и 100 статьям уголовного уложения.

Подлинное за надлежащими подписями.

С подлинным верно:

Секретарь

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 2207, оп. 1, спр. 720, арк. 3-4. Машинопис. Копія.

Документ № 226

Обов'язкова постанова міністра внутрішніх справ про притягнення місцевою владою населення до гужових перевезень.

17 вересня 1918 р.

- 1) Повітовим Старостам і Столичному і Міським Отаманам предоставляється [право] вимагати від людности, в випадку дійсної необхідности, виконання гужових перевізок, а також робіт по загрузці і розгрузці при цих перевізках.
- 2) До виконання обов'язкових перевізок і зв'язаних з ними робіт по загрузці і розгрузці притягається вся людність в певній ступеневості, починаючи з найбільш сильної в господарським відношенні.
- 3) Черга виконання обов'язкових перевізок, а також робіт по загрузці і розгрузці при цих перевізках, устанавлюється в містах Міською Управою, між волостями – Повітовою Управою, а в волостях між селянами і окремими особами – Волосною Земською Управою і Волосною Нарадою.
- 4) Цінування обов'язкових гужових перевізок, а також норми платні за загрузку і розгрузку встановлюються Повітовими Земськими Управами, а цінування гужових перевізок в містах – Міською Управою. Повітовим Земським Управам представляється встановляти норми цінування загальне по повітам, чи по кожній волості окремо.
- 5) Встановлені норми цінування підлягають обов'язковому оголошенню для загальної відомості.
- 6) Потреби про необхідність наряду на гужові перевізки повинні пред'являтися особам вказаним в п.1 і задовольняються ними в випадках дійсної необхідности.
- 7) Прорахунок за виконання роботи по встановленому цінуванню робиться негайно по скінченню перевізки, по можливості в місті доставки грузу, тою інструкцією, по вимаганню котрої зроблено наряд на підводи, щодо загрузки і розгрузки – то по скінченні їх.
- 8) Особи винні в порушенні цієї обов'язкової постанови, підлягають карі в адміністративному порядку:
Грошовому штрафу 3000 карб., або арешту до трьох місяців.
За розв'язання справ по порушенню цієї обов'язкової постанови уповноважую Губерніяльних Старост, Столичного і Міських Отаманів по належности.

Оригінал підписав Міністр Внутрішніх Справ 12 листопада 1918 р.

Вірно: за діловода Канцелярії Київського

Губерніяльного Старости

[підпис]

Киевскому Уездному Старосте препровождается для сведения и исполнения. Дознания предоставляют Губернскому Старосте, а в остальных в случае надобности подвергать предварительному задержанию.

23 ноября 1918 г. № 11872

Подписали;

И.д. Губернского Старосты Федоренко
Управляющий Канцелярией Яцина
Держархів Київської області, ф-Р-2794, оп.1, спр.1, арк. 118. Машинопис. Копія.

Документ № 227

Лист Волинського губерніяльного старости про взаємодію німецьких комендатур і повітової варти.
вересень 1918 р.

До сведения моего дошло, что только некоторые германские этапные комендатуры поставляются еженедельно в известность Вартой об ее деятельности.

Для согласования и солидарности действий немецких этапных комендатур и Уездных Варт желательна и необходима полная и взаимная осведомленность деятельности в виду чего предлагаю немедленно распорядиться, чтобы чинами Варты Вверенного Вам уезда, еженедельно, каждую субботу, сообщались бы сведения, об их деятельности местной этапной германской комендатуры.

Губерніяльний староста /підпис/

Правитель Канцелярии /підпис/

Держархів Житомирської області, ф. Р-1644, оп. 1, спр. 4, арк. 257. Машинопис.

Оригінал.

Документ № 228

Відозва Волинського губерньського старости до населення губернії про підтримання суспільного порядку.
9 жовтня 1918 р.

В течении минувшей недели в пограничных уездах губернии имели место вооруженные демонстрации, вылившиеся в форму разгрома железнодорожных станций и казенных складов, хищения частного имущества и насилия над обывателями. Столь преступные проявления, нарушающие общественный порядок и угрожающие спокойствию и нормальной жизни мирных обывателей терпимы быть не могут. Учитывая серьезность положения губернии, 6-го Ноября Ясновельможным Паном Гетманом Всея Украины Волынская губерния объявлена на положении чрезвычайной охраны и вся ответственность по поддержанию законного порядка и спокойствия возложена на меня. Объявляю всему населению, что нет никаких оснований создавать тревогу, ибо всякое выступление против существующей власти, будет мною немедленно и сурово подавлено вооруженной силой. Виновные в неповиновении власти, а также в хищении и разгроме как казенного, так и частновладельческого имущества будут беспощадно караться, вплоть до предания военному суду по законам военного времени.

Призываю все благомыслящее население губернии сплотиться для поддержания и оказания помощи всей администрации.

Глубоко верю, что все честные и любящие родину сыны станут на страже, дабы дать возможность измученному расправами, мирному обывателю без различия классов пережить эти тяжелые дни, за которыми уже виден мир, свет и благополучие.

Волынский Губернский Староста Андрo

9 октября 1918 года.

Вісник Волинського губерніяльного старости, – 1918.р. – 10 листопада .- ч. 74.- с.1. Друкований відбиток. Копія.

Доставка свеклы на заводы крайне тормозится и местами приостановилась вследствие отказа населения. Такое положение вызывает настоятельную необходимость срочного издания обязательного постановления о принудительной перевозке свеклы по нарядам губернского земства, утвержденным мною. Прошу зависящего распоряжения по этому предмету.

Густар Арно.

Борьба трудящихся Волыни за власть Советов (март 1917-декабрь 1920 г.). Сборник документов и материалов /ред. кол.: А.Т. Бугаев, А.Н. Гаевский, С.Д. Палькевич]. – Житомир: Облиздат, 1957. с. 156.

Документ № 233

Повідомлення Волинського губерньського старости директору Департаменту Державної варти про вороже ставлення населення до німецьких військ.
30 жовтня 1918 р.

Население к немецким войскам относится недоброжелательно, замечается скрытая вражда. В связи с текущими событиями настроение населения несколько повышенное. В некоторых местах губернии распространяются слухи, что в Австрии и Германии началась революция, в виду чего немцы уйдут с Украины и придут сюда большевики, с которыми будет приступлено к разрушению помещичьих имений и уничтожению «буржуев».

Волинский Губернский Староста

[підпис]

Правитель Канцелярии

[підпис]

ЦДАВО України, ф.1216, оп.1, спр. 95, арк 222. Машинопис. Оригінал.

Документ № 234

Донесення Волинського губерньського старости повітовим старостам і начальникам Державної варти про накладення сум контрибуцій.

Жовтень 1918 р.

Из поступающих ко мне донесений видно, что представители власти в уездах при подавлении каких либо беспорядков или выступлений как целых селений, так и отдельных лиц, налагают на все селение контрибуции, при чем в различных уездах за одинаковые проступки суммы налагаемых контрибуций бывают слишком различны, а в некоторых уездах кроме того и величина контрибуции не соответствовала совершенному деянию. Столь большое разнообразие в наказаниях не должно иметь места в одной и той же губернии и предлагаю Уездным Старостам прежде наложение взыскания телеграфно выходить ко мне с ходатайством о необходимости наложения денежного взыскания на целое село.

В одном из уездов кроме наложения [на] население волости денежного штрафа, было потребовано еще от него и продовольствие для всего отряда чем количество потребованного продовольствия чрезмерно и совершенно не отвечало составу отряда.

Находя такой способ продовольствия отрядов совершенно недопустимым предлагаю на будущее всем Уездным Старостам и Начальникам Варты при квартировании значительных отрядов в уезде своевременно озадачиваться и о продовольствии и фураже, если по каким либо обстоятельствам такового нельзя было приобрести покупкой на месте.

При подавлении беспорядков в некоторых уездах как карательная мера применялся и поджог строений лиц, принимавших наиболее деятельное участие в беспорядках, при чем были случаи, что, кроме строений принадлежащих виновникам, сгорали постройки совершенно невиновных. Мера наказания, где нет гарантии, что пострадают лица невиновные, является совершенно недопустимой, почему и применение с расстрелом в крайних случаях, возлагая ответственность последствия на лиц, применявших эту меру.

Губернский Староста [підпис]

Правитель Канцелярии [підпис]

Держархів Житомирської області ф. Р-1644, оп. 1, спр. 4, арк. 222. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 235

Роз'яснення Міністерства торгівлі і промисловості місцевим посадовцям про заборону місцевою владою конфісковувати у місцевого населення паливо.

5 листопада 1918 року

До п.п. Губерніяльних та Окружних Старост,
Столичного та Міських Отаманів.

Міністр Торгу та Промисловості повідомив Міністерство, що Губерніяльними та Повітовими Старостами вчиняються самостійно реквізиції палива, що ламає загальний план постачання паливом Держави.

З огляду на це, Міністерство Внутрішніх Справ звертає увагу на те, що згідно закону від 24 липня с.р. оголошеного в Державному Віснику від 29 липня с.р. реквізиції всякого роду палива призначаються тільки владою Міністра Торгу та Промисловості, як головного повноваженого по паливу і просить докладно керуватись вищезазначеним законом і ні в якому разі без відома представників на місцях Міністерства Торгу і Промисловості реквізиції палива не призначати.

За міністра в.о. Тов. Міністра С. Варун

Секрет. Директор Департаменту [Мошенський]

За діловода Канцелярії Київського

Губерніяльного Старости [підпис]

Держархів Київської області, ф-Р-2794, оп.1, спр.1, арк. 112а. Машинопис.

Копія.

Документ № 236

Повідомлення Волинського губерньського старости міністру внутрішніх справ про заворушення серед австрійських солдатів.

6 листопада 1918 р.

Австрийцы, бросая оружие, уходят с мест их расположения в районе вверенной мне губернии. Склады во Владимир-Волынском, Кременецком и Старо - Константиновском уездах ими брошены. В Волочиске и Радзивилове крупные столкновения, есть жертвы. В Волочиске уничтожены и разграблены склады. Брошенное оружие расхищается населением. По непроверенным еще сведениям срывают кокарды, погоны офицеров. В связи с этим настроение во всей прифронтовой полосе чрезвычайно повышенное.

Густар Андро

Дешифровал 6 ноября 1918 г.

[підпис]

Борьба трудящихся Волыни за власть Советов (март 1917-декабрь 1920 г.).
Сборник документов и материалов /ред. кол.: А.Т. Бугаев, А.Н. Гаевський, С.Д.
Палькевич]. – Житомир: Облиздат, 1957. с. 158.

Документ № 237

Повідомлення директора Департаменту державної варты міністру
внутрішніх справ щодо необхідності поліпшення становища службовців державної
варты

11 листопада 1918 р.

Начальник Жмеринского отдела Одесского района державной железнодорожной
варты донес, что настроеніе местного населенія ухудшається с каждым днем, в связи с
циркулирующими слухами обь уходе австрийских войск. Если, действительно эти
войска уйдут, то открытое выступленіе, вернее прямо восстаніе левых элементов,
неминуемо, и этот мятеж безусловно будет иметь успех, так как правительству
буквально не на кого опереться, ввиду того, что чины как державной так и
железнодорожной варты настолько плохо матеріально обеспечены, что совершенно
невозможно подобрать надежные элементы, а идут в варту лишь те, кто думает
обеспечить себя незаконными путями.

При первых же выступлениях левых, эти вартовые, без сомненія, сразу же
разбегутся, тем более, что они почти не вооружены.

Казачьи сотни при комендантах состоят сплошь из грабителей, національная
армия и тому подобные организации существуют лишь в проэкте, а между тем левые
элементы, учитывая все это, усиленно готовятся к восстанію, чины же варты лишены
даже возможности бороться с преступным элементом путем своевременных арестов и
высылки, ибо право политических арестов и обысков распоряжением правительства от
27 сентября предоставлено лишь губернским старостам, что положительно убило даже
последній дух чинов варты в борьбе с преступным политическим элементом. Только
немедленное и значительное улучшение матеріального состоянія чинов варты даст
возможность подобрать кадры, которые без употребленія оружія не сдадут своего
положенія, а смело выступят против мятежников, которые ныне только притаились и
ждут лишь удобного момента, чтобы открыто выступить, а грозные признаки этого на
лицо.

Докладывая об изложенном, я полагал бы провести в срочном порядке проэкт
увеличенія содержания чинам как державной так и железнодорожной варты, дабы в
возможно скором времени укомплектоваться вполне надежными людьми

Директор Департаменты державной варты [подпись].

ЦДАВО України, ф. 1216, оп. 1, спр. 76, арк. 274. Машинопис. Копія.

Документ № 238

Грамота Павла Скоропадського

14 листопада 1918 р.

До всіх українських громадян і козаків України.

Перемирря між Німеччиною і державами згоди – Антанти заключено.

Найкровавіша війна скінчилась і перед народами всього світу стоїть складне
завдання утворити основи нового життя.

Серед решти частин багато-страждальної Росії на долю України випала,
порівнюючи, більш щасливіша доля, Україна перша завела у себе основи порядку й

законности. При дружній допомозі осередніх держав вона заховала спокій аж до нинішнього дня.

Ставлючись з великим співчуттям до всіх терпінь, які переживала рідна їй Великоросія, Україна всіма силами старалась допомогти своїм братам, указуючи їм велику гостинність і підтримуючи всіма можливими її засобами в боротьбі за відновлення в Росії твердого державного порядку.

Нині перед нами нове державне завдання. Держави згоди з давна були приятелями колишньої великої й єдиної Російської держави. Тепер після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні безумовно змінитись. На інших принципах, на принципах федеративних повинна бути відновлена давня могутність і сила Всеросійської держави.

У цій федерації Україні належить зайняти одно з перших місць, бо від неї пішов порядок і законність в краю і в її межах перший раз свobodно віджили всі принижені й пригноблені большевицьким деспотизмом громадяне бувшої Росії. Від неї ж вийшли дружба й єднання з славним Всевеликим Доном і славними Кубанським і Терським козацтвами.

На цих принципах, які, я вірю, поділяють всі союзні Росії держави згоди, а також яким не можуть не співчувати всі без винятку інші народи не тільки Європи але і всього світу, повинна бути збудована майбутня політика нашої України. Їй першій належить виступити в справі утворення Всеросійської федерації, якої кінцевою метою буде відновлення Великої Росії.

В осягненні цієї мети лежить запорука добробуту як всієї Росії, так і забезпечення економічно-культурного розвитку цілого українського народу на міцних підставах національно-державної самобутности. Глибоко переконаний, що інші шляхи були би загибеллю для самої України, я кличу всіх, кому дорога її майбутність, тісно зв'язана з будучиною й щастям всієї Росії, з'єднатися біля мене і стати грудьми за захист України й Росії.

Я вірю, що в цій святій патріотичній справі Ви, громадяни й козаки України, а також і решта людности, дасте мені сердечну і могутню піддержку.

Новосформованому нами кабінетові я доручаю найближче виконання цього великого історичного завдання.

Павло Скоропадський,
Київ, 14/XI 1918.

Доленга С. Скоропадщина. /С. Доленга. Варшава, 1934. с. 94-96.

Документ № 239

Повідомлення Волинського губернського старости в міністерство внутрішніх справ про розформування німецьких військ.

15 листопада 1918 р.

Копия Дирдероквар, копия ГУГш, копия

Канцелярии военного министра, копия

Густар, копия Мозырь, копия густар

Каменец – Подольский.

Принята 15. XI. Житомира Только

Каменец – Подольский.

Копия шифровальной телеграммы,

Полученной Подольским губернским

старостой из Житомира.

15 ноября 1918 г.

Получены сведения Домбровице немецкими солдатами арестованы офицеры.

Собираются уезжать домой.

[В] Ровно порядок не нарушался, на Ковель эшелонами идет австрийский корпус. [В] Волочиске, [по] полученным сведениям, среди немецких войск образовались комитеты, [В] Кременце гарнизон начал разлагаться, избран Совдеп. [В] прифронтовой полосе наступает успокоение, конные отряды продолжают там действовать. [В] Житомире настроение немецких войск крайне повышенное. По всем признакам, на днях наступит полное разложение. Командный состав корпуса упорно препятствует получению оружия. Пленные продолжают прибывать, необходимо принимать крупные меры. [В] остальном все спокойно.

Губстароста

Андро

ЦДАВО України, ф.1793, оп.1, спр. 46, арк 246. Машинопис. Телеграфний бланк.

Документ № 240

Відозва Директорії про оголошення антигетьманського повстання.

15 листопада 1918 р.

Громадяне!

Генерал російської служби П.[П.] Скоропадський, порозумівшись у квітні 1918 року з німецькими генералами, штиками німецьких, – тоді ще не вільних підлеглих їм солдатів, – назвавшись гетьманом, захопив владу на Україні й скасував Українську Народну Республіку.

З того менту зачалось нищення всіх народніх прав та нечувані знуцання над демократією України жандармів і поліцаїв старого царського ладу. Класова помста поміщиків та буржуазії дійшли до такої міри, якої не знав і царський режим.

І що більше панування генерала-гетьмана посувало Україну до єдиної неділимій Росії, то лютіше, одвертіше й цинічніше ставало поптання прав народу й глузування пануючих класів над усіма здобутками революції, як політично-соціальними, так і національними.

Останнім зрадницьким актом генерала-гетьмана П.Скоропадського про скасування самостійності Української Держави український народ віддається остаточно на поталу поміщицько-бюрократичній реакції та на цілковите поневолення. Сформований новий Уряд із представників реакційних класів, які мають творити єдину неділиму Росію, виразно говорить про те, що чекає український народ, коли він не встане рішуче й до останнього чоловіка в оборону свого життя.

Український Національний Союз, як найвище представництво організованої української демократії, вживав до останнього дня всіх заходів, щоб без пролиття крові й дезорганізації громадського життя захистити і одстояти права народу. Але всі мирні заходи української демократії весь час зустрічали лютий опір з боку поміщиків, бюрократії та буржуазії.

Отже настав час залишити мирні заходи.

Од імені організованої української демократії, від усього активного народного громадянства, яке обрало нас, ми, Директорія Української Народної Республіки, сим оповіщаємо:

Генерал Павло Скоропадський є насильник і узурпатор народної влади. Все правительство його, як протинародне, протинаціональне, оповіщаємо недійсним.

Пропонуємо генералу П.Скоропадському й його міністрам залишити обманом і насильством захоплені ними урядові посади.

В ім'я спокою, порядку в Республіці пропонуємо зробити це негайно, без пролиття крові.

Офіцерським руським організаціям пропонуємо мирно скласти зброю й виїхати з меж України, куди хто схоче. В противному разі місце висилки їх буде призначено Урядом Української Народної Республіки.

Застерігаємо генерала Скоропадського, його міністрів, руських офіцерів і всіх, хто з ними, що всякі насильства, утиски, образи й пошкодження українцям, а також демократичним особам і організаціям якої будь національності викличуть помсту, вибух якої ніхто не зможе спинити. В інтересах цих груп і осіб пропонуємо утриматись від агресивних заходів проти демократії.

Німецьке вояцтво демократичної Германської Республіки оповіщаємо, що українська демократія більш не може терпіти насильства, знущання й злочинного для всього краю панування монархічно-поміщицької реакції й з зброєю в руках буде обстоювати права поневоленого народу. Ми віримо, що солдати германського визволеного народу поставляться до боротьби пригніченого українського народу відповідно до своєї гідности.

Всім громадянам заявляємо:

Хто стоїть за утиск та експлуатацію селянства та робітництва; хто хоче панування жандармів і охранок; хто може спокійно дивитись на розстріл мирних студентів озвірілими руськими офіцерами, - той нехай виступає разом з гетьманом і його урядом за єдину неділиму гетьмансько-монархічну Росію проти волі демократії Української Народної Республіки.

Всі останні чесні громадяне, як українці так і не-українці, повинні разом з нами стати збройною дружною силою проти ворогів і злочинців народу й тоді всі соціальні й політичні здобутки революційної демократії будуть повернені. А Українські Установчі Збори твердо й непохитно закріплять їх на вільній Українській землі.

Разом з тим Директорія Української Народної Республіки закликає всіх борців стежити за порядком і рішуче та безпощадно припиняти грабежі.

Українські народно-республіканські війська підходять до Києва. Для ворогів народу вони несуть заслужену ними кару, для демократії всіх націй України визволення.

До зброї, громадяне, й до порядку.

Голова Директорії Української Народної Республіки В.Винниченко

Члени Директорії С.Петлюра, Ф.Швець, П.Андрієвський.

У Києві, 15 листопада 1918.

ЦДАВО України, ф.1429, оп. 1, спр. 4, арк. 7. Машинопис. Копія.

Документ № 241

Універсал Головного отамана Українських Республіканських військ С.Петлюри про початок повстання.

15 листопада 1918 р.

Українські Вояки і Козаки.

З наказу Директорату Української Народної Республіки стаю на чолі всього Українського війська як головний його отаман. Оповіщаючи про се славних козаків, закликаю їх до боротьби за державну самостійність України проти зрадника й узурпатора генерала Скоропадського, що самозванно засвоїв собі назву і права гетьмана України.

Скоропадський, з постанови Директоріату, ставиться поза законом за головний державний злочин проти самостійної Української Народної Республіки, знищення її свободолюбних порядків і установ, за заповнення тюрем найкращими синами України,

за розстріл селян та палення сіл карательними отрядами, за насильство над робочим людом, поставлений вні закону.

Се значить – нікому з громадян і мешканців України не вільно ні в яким разі і під загрозою воєнного суду допомагати тому ж генералові Павлові Скоропадському, чи то в утечі, чи то в прокормленні, чи в укриванні його. Навпаки, обов'язком кожного громадянина на Вкраїні є арештувати генерала Скоропадського і видати в руки республіканської влади.

Гетьманські накази по війську і розпорядження касуються і не сміють виконуватись. Військові частини генерала Скоропадського для того, щоб не було зайвого пролиття крові і заколотів, – хай переходять в ряди війська Української Народної Республіки, слідом за тими, що вже перейшли. Військо Української Народної Республіки має своєю метою доценту знищити безладдя, заведене гетьманським урядом, і ту силу, на яку вони досі опирались.

Славні вояки і козаки українського війська. Ви рідні сини селянського й робочого люду, кров од крові його і кість од кості його. В сю велику хвилю, коли скрізь по великому світу падають царські престולי і виходять на волю заковані народи, коли по всьому світу селяне й робітники стали панамі, в сей великий час ви, браття козаки, хиба осмілитесь піти з поміщицько-гетьманським урядом проти своїх батьків і братів, в сей великий мент ви, браття козаки, хиба ж осмілитесь служити запроданцям, які самі запродались і Україну хочуть запродати чужинцям?

Козаки, закликаю вас усіх з усюди, як широка велика Українська земля, упорядкованими військовими частинами зі зброєю й амуніцією йти і їхати в напрямі до Києва – столиці України.

Дана в ставці головної команди Українських Республіканських Військ у половині листопаду 1918 року.

Головний отаман Українських Республіканських Військ [С.] Петлюра
Начальник штабу [О.] Осецький.
ЦДАВО України, ф.1429, оп. 1, спр. 4, арк. 8. Машинопис. Копія.

Документ № 242

Звернення Директорії УНР до всіх воюючих і нейтральних держав.

20 листопада 1918 р.

Від Директорії Української Народної Республіки.

Директорія Української Республіки доводить до відома всіх воюючих і нейтральних держав таке:

В квітні 1918 р. обер-команда германського війська, яке було запрошене для захисту порядку на Україні, разом з поміщиками та бюрократами самодержавного російського ладу зробили переворот в м. Києві.

В український демократичний передпарламент, Центральну Раду, було введено військо, членів уряду Республіки арештовано. Це сталось за кілька днів до відкриття Українських установчих зборів, обраних на підставі вселюдного голосування, причому не тільки не було допущено до функціонування народного виборного органу, але багатьох членів його було арештовано. Таким чином, замість уряду, який мав сконструюватись по волі всього народу України через його найвищий орган – конституанту, який мав дати тверді законні форми політично-соціального устрою республіки, волею німецьких генералів і купки великих земельних власників право розпорядження великим краєм, право видавати закони для сорока мільйонів народу та провадити його економічне та культурне життя було надано одній людині, генералові Павлові Скоропадському, який, назвавшись гетьманом, засвоїв собі всі ознаки й права самодержавного, ні перед ким невідповідального монарха. Підтримуваний

германською обер-командою, спираючись тільки на її фізичну силу, генерал Скоропадський зі своїм урядом став нищити всі соціальні та демократичні досягнення революційної епохи. Провадячи безпощадну класово-поміщицьку політику, правительство генерала Скоропадського терором, насильствами та немилосердним катуванням поступенно, по твердо наміченому планові вертало визволений з національно-політичної неволі Російської імперії український народ знову до старих соціально-політичних і державних форм.

Наслідком перевороту і політики німецьких генералів та їх ставленика генерала Скоропадського на Україні явився економічний занепад краю, безудержний і нечуваний зріст спекуляції, спинення більшості фабрик і заводів, армії безробітних, руїна залізниць і вахханалія експлоатації робітничого класу міста та села.

Права людини і громадянина було віддано на глум і поталу розлючених революцією бюрократів і жандармів царського режиму. Способи та методи панування цих правителів вернули Україну до епохи інквізиції. Людей, незадоволених політикою та особою генерала Скоропадського, так звані «карні загони» з руських офіцерів закопували по шию в землю і тримали так до смерті, вирізували з тіла пасма шкіри, робили з них батоги і тими батогами пороли тих жертв, з яких ці батоги вирізували. З самого ж початку по перевороті і скасуванні Народної Республіки український народ реагував на це повстаннями. Але не підтриманий організованими народовими групами та партіями, що з різних мотивів вважали таке реагування під той час небажаним, був германською обер-командою та руськими офіцерами приведений до мовчання. Після того правительство поміщиків та генерала Скоропадського стало ще з більшим цинізмом та одвертістю реставрувати російський царизм на місці Української Республіки. Український національний союз, представляючи з себе союз українських партій, як соціалістичних, так і демократичних, а також професійних, кооперативних та громадських організацій, об'єднуючи в собі все свідоме українське громадянство, вживав усіх заходів, щоб вплинути на германську обер-команду та генерала Скоропадського і не дати їхній політиці довести країну до економічної та політичної загибелі. Але ті заходи не дали ніяких позитивних наслідків, навпаки, в той час, коли опора всесвітньої реакції, імперіалістично-монархічна Германія впала і на її місце стала демократична Германія, коли по всьому світі захитались під напором демократії всі трони, в той час на Україні нікому невідомий генерал Скоропадський, поставлений німецькими генералами, кров'ю та катуванням народу ще рішучіше взявся до будування самодержавія.

Акт 14 листопаду остаточно довів про тайні тенденції цього несвоєчасного монарха. Маючи на меті тільки свої наївно-славолюбні монархічні цілі, генерал Скоропадський насмілився своєю волею рішати питання, що торкаються долі всього народу, всієї держави української. Цілком ігноруючи волю української демократії, яка рішуче устами свого революційного парламенту висловила за цілковиту державну незалежність України, генерал Скоропадський актом 14 листопада самовільно вирішив це величезної ваги питання в смислі скасування державної самостійності України і прилучення її знов до Росії. Для переведення в життя цієї постанови покликав суто реакційні, ворожі українській нації та її демократичним змаганням елементи. Маючи на увазі мирний і спокійний розвиток свого краю, вважаючи різкі переміни шкідливими для розхитаного організму, українська демократія до останнього моменту намагалась мирним конституційним шляхом боротись за права народу, але останній акт генерала Скоропадського доповнив чашу терпіння і примусив покласти край цим державним і народним злочинствам ставленика пруських монархістів.

Українська демократія обрала тимчасове правительство – Директорію Української Народної Республіки, котрій доручила вести рішучу боротьбу з узурпатором і злочинцем генералом П. Скоропадським. Отже, виконуючи волю

організованої свідомої частини нашого народу, ми, Директорія Української Народної Республіки, маємо за честь оповістити держави всього світу про слідує:

1. За злочинства, учинені над українським народом за допомогою германських генералів, за тисячі вбитих, за десятки тисяч поранених, пограбованих та понижених генералом П. Скоропадським громадян України, генерал Скоропадський оголошується Директорією Української Народної Республіки поза законом.

2. Правительство генерала Скоропадського ніяким способом не є представником Української держави, і українська демократія, а з нею і весь народ вважатимуть з цього моменту всі акти, заключені цим правительством з другими державами, абсолютно недійсними, а попередні мають бути переглянуті правительством Української Народної Республіки.

3. Генерал Скоропадський, так грубо і самодержавно ламаючи волю української демократії щодо державності України, посилається на держави Антанти, котрі ніби піддержують його в цім напрямі. Ми не можемо допустити, щоб ті держави, які давно знесли злочинно-монархічний лад у себе, які не хотіли говорити в справі миру з монархом Вільгельмом Германським, які стоять за самовизначення народів, щоб ці держави піддержували генерала Скоропадського в його монархічних злочинствах проти українського народу. Ми не припускаємо, щоб демократія держав Антанти в ім'я інтересів генерала Скоропадського, його поміщиків або во ім'я яких-будь інтересів ступила на шлях грубого втручання у внутрішні та міжнародні права українського народу.

Ми заявляємо: український народ не потерпить більше поправлення своїх прав і зі зброєю в руках буде боротись з насильниками і злочинцями до останньої краплі крові. Не для анархії, а в ім'я рятування свого життя став український народ на цей шлях.

Українські республіканські війська оточили столицю України – Київ, губерніальні та повітові міста одні за другими переходять під владу Директорії Республіки; селянство зі зброєю в руках щодня побільшує республіканську армію. Генерал Скоропадський та його уряд знають це, знають ту пекучу ненависть, якою горить до Скоропадського весь народ, і все ж таки висилають проти народу отряди руських офіцерів на убійство і кровопролиття. Генерал Скоропадський ціною життя тисяч людей, ціною дезорганізації цілого краю хоче задержати наступ народу в тій надії, що війська держав Антанти поспішать йому на допомогу та врятують його панування над нещасною країною.

Оповіщаючи про це всі держави світу, Директорія Української Народної Республіки має глибоку надію й певність, що свободолюбні і демократичні правительства народів світу цілком зрозуміють прагнення українського народу і виявлять природну готовність допомогти йому закінчити державну будову молодій Українській Народній Республіці.

20 листопада 1918 року:

Ставка Головної команди Українських Республіканських Військ. Підписали:

Голова Директорії В. Винниченко, бувший міністр-президент правительства Української Народної Республіки, голова Українського національного союзу.

Члени: Ф. Швець, професор і проректор державного університету в м. Києві, товариш голови Українського національного союзу.

[О.] Андрієвський, присяжний адвокат в місті Києві.

Головний отаман Українських Республіканських військ, бувший військовий міністр першого правительства Української Народної Республіки

С.ПЕТЛЮРА.

ЦДАВО України, ф.1429, оп. 1, спр. 4, арк. 3-4. Машинопис. Копія.

Документ № 243

Наказ голови Директорії В. Винниченка селянам України.

21 листопада 1918 р.

Селяне

Український Національний Союз, в які входять різні політичні партії, як соціал-демократи, соціалісти-революціонери, самостійники та інші, а також представники громадських організацій – земства, городів, просвіт, потребителських та кредитових кооперативів, та інших організацій, постановив скинути з посади гетьмана Скоропадського за його злочинства проти народу і утворив нову владу, а саме вибрав із свого складу Директорію, тобто Тимчасове Народне Правительство Української Народної Республіки і доручив йому керувати всіма справами. В нове правительство входять такі особи: В.Винниченко, С. Петлюра, П. Андрієвський, Ф. Швець та А. Макаренко.

Нове правительство в першу чергу має постаратися, щоб селянам було повернено все те, що незаконно в них забрано гетьманським правительством реквізиціями та контрибуціями на користь поміщиків. Щоб все це добро провести, щоб селяне дійсно одержали назад заграбоване у них, а поміщики не встигли сховати, або розтратити незаконно награбованого у селян, Директорія наказує негайно зробити наступуюче:

1) Волосні Управи повинні по волостях негайно зробити перепись живого і мертвого інвентаря – цеб то волів, корів, коней, свиней, овець, плугів, борін, молотилок, хліба в зерні, соломи та иншого добра тих поміщиків та орендарів, на користь котрим було зроблено гетьманською владою реквізиції та контрибуції, і здати все добро під розписку надійним людям на охорону, попередивши, що за розтрату добра буде велика кара; а також слідити за тим, щоб поміщики не продавали землі та не робили всяких запродажних та довгосрочних орендних договорів.

2) Ті селяне, котри пострадали від реквізиції та контрибуцій негайно повинні подати про свої кривди та збитки заяви у Волосні Управи, подавши точний опис забраного у них добра та грошей, а також точно назвати прізвіще поміщика, село і волость.

Волосні Управи повинні ті заяви направити в Повітові Народні Управи (Земські).

3) Щоб дійсно було з чого селянам зискати свої збитки від поміщиків, селяни повинні всіма мірами пильнувати, щоб заарештоване добро не було розграблене і щоб не було по селах ні злочинів ні вбивств і взагалі безпорядку. Памятайте, що тільки порядок і спокій дадуть нам змогу повернути свої збитки та зміцнити нашу владу.

Голова Директорії

В. Винниченко

Секретар

П. Андрієвський

Держархів Житомирської області, ф. Р-2899, оп. 1, спр. 20, арк. 449.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 244

Обіжник Волинського Губернського старости про організацію заходів по прийому військовополонених російської армії з Австро-Угорщини.

листопад 1918 р.

Обіжно

Повітовим Старостам Волині і Начальникові Житомирської Мійської державної варти

Міністр Внутрішніх Справ повідомив мене про видану Радою Міністрів в листопаді 1918 року постанову:

1) Для керування евакуацією прибуваючих з Австро-Угорщини військових полонених устанавлюється посада головно-уповноваженого.

2) Головноуповноважений по справам, належним його відому, користується правами Товарища Міністра.

3) Всі державні, громадські і приватні установи повинні допомагати йому по евакуації полонених.

4) Виконання діловодства при Головноуповноваженому возложується на Комісію по справах військових полонених з залишенням її в той же час в розпорядженні Начальника Головного Штабу.

5) Головноуповноваженому надається право розкладати згаданий кредит між всіма зацікавленими відомствами, котри повинні проводити видаткування і рахунковість по кредиту за своєю відповідальністю і під доглядом органів Державного Контролю.

б) На негайні потреби, по справах евакуації військових полонених Головноуповноваженому заставляється видатковувати відпущений йому кредит безпосередньо.

О сьому повідомляю до відома.

За Губернського Старосту

Помічник Старости

[підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 488. Машинопис. Оригінал.

Документ № 245

Витяг із спогадів мешканців с. Чернелівки про події осені 1918 року.

21 листопада 1918 р.

Розправились з катом селян

1918 рік. Гетьманська влада: німці, австрійці, карні загони. Стягують пани непосильні контрибуції, б'ють, катують до смерті людей.

У травні прибув до Чернелівки начальник волосної державної варти Володарський «порядок» встановляти.

Засвистіла нагайка, забігав шомпол по селянській спині. Тінь Володарського наводила жах на населення. При зустрічі з ним, або наставляй обличчя, або втікай куди бачили.

Приклади гвинтівок, мордачі, нагайку терпіти далі не в силі були. Заворушилася молодь. Прибувши з армії селяни почали мщиро готуватися до повстання, щоб помститися запеклому ворогові. Організаційні збори на льодові, на річці Случ.

21 листопада.

Перевіривши варту на селі спокійно ліг спати Володарський.

Тиха морозна ніч.

В першій годині ночі, мертву нічну тишу порушили рівні, тверді кроки чималої озброєної ватаги вояків. За командою ватажка, вмить по селі було розставлено варту та наказано нікого не випускати з хат.

Тихо підійшла ватага до помешкання Володарського.

«Взводні плі» - роздалась команда.

Постріли рушниць, розриви бомб підняли на ноги усе село. Палас хата – помешкання Володарського, конас ворог селян у димові та вогні.

По селі ж стрілянина не замовкала до ранньої зорі. А ранком засвіркотів свисток і всі, як один, припинили стрілянину та, поладнавшись за командою, рушили туди, звідки прийшли.

Цим селяни показали своїм ворогам, що постояти за себе завжди зможуть.

Діхтяр В. та Либа І.

Шлях Жовтня (Шепетівка), 1918 р., 24 листопада, ч. 87 (207). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 246

Оповідення Директорії Української Народної Республіки
22 листопада.

Ворогами українського трудового народу пускаються серед людей різні чутки, якими хочуть збаламутити та затуманити перед народом те, що діється тепер на Україні. Наприклад, гетьманське поміщицьке правительство скрізь оповіщає, що ніби не весь народ бореться з гетьманом, а тільки окремі люде, які немов назбирали круг себе банди і ведуть їх на гетьмана. А газети за гетьманським правительством повторюють ці плітки та так і розносять скрізь про виступ «В. Винниченка та С. Петлюри».

Отже, нове тимчасове правительство Української Народної Республіки Директорія цим оповіщає всю людність України, що не окремі люде повстали проти гетьмана та його поміщиків, а весь народ. Повстати порішили не В.Винниченко чи С.Петлюра, [а] ті свідоме і організоване люде, які входять в соціалістичні і демократичні партії і за ними йде весь народ. Ці партії постановили зі зброєю в руках боронити права і долю трудящого люду і кликати та вести за собою всю пригноблену людність України. Для кращої організації цього великого діла всі українські партії вибрали тимчасове правительство – Директорію з п'ятох чоловік, яким доручили вести всю справу.

Ці люде такі: голова Директорії В.Винниченко, а члени Директорії: С. Петлюра, Ф. Швець, О. Андрієвський і А. Макаренко.

Ніхто з цих людей сам по собі не може і не має права без згоди своїх партій і інших членів Директорії робити велике і важне діло визволення трудового народу. Це діло - діло самих трудящих класів, а тільки керування ним народні партії доручили тимчасово п'ятьом чоловікам, що складають з себе Директорію. Ніхто з членів Директорії на свою руку нічого не робить, а все робиться тільки за спільною згодою всіх членів Директорії.

Так от Директорія Української Народної Республіки оповіщає, що українські соціалістичні та демократичні партії доручили Директорії, насамперед, зробити таке:

1. Скинути гетьмана та його правительство і вернути назад Українську Народну Республіку.

2. Поскидати скрізь гетьманських старостів та варту.

3. Розігнати та знищити поміщицькі «карательні отряди», що катували народ.

4. Передати владу народові, його виборним людам, повернувши назад демократичні думи та земства.

5. Одібрати землю у поміщиків і передати її трудящим безземельним і малоземельним.

6. Повернути людам всі ті контрибуції, що поздирали з них поміщики та глитаї.

7. Відновити всі ті права городського робочого класу, які було здобуто за час революції.

8. Поставити контроль робітників над фабриками та заводами, щоб капіталісти-фабриканти не мали змоги визискувати робітництво і все населення.

9. Вернути людності право вільно збиратись, говорити, видавати газети.

10. Якомога швидше скласти кабінет народних міністрів та організувати передпарламент із народних делегатів для обміркування і видання законів про землю, про установчі збори та про інші державні та громадські справи. Оце те найважливіше, що має зробити Директорія. Отож кожний повинен знати і пам'ятати таке: гетьман хоче «єдиної, неділимої» Росії, хоче оддати Україну знов під владу російського царсько-поміщицького ладу, хоче панування поміщиків і катує селян та весь народ. Директорія хоче Самостійної Української Народної Республіки без царів та гетьманів, хоче одняти землю у царів та передати владу народові.

Отож, хто хоче єдиної неділимої Росії, той, значить, хоче собі гетьмана і поміщиків. Хто хоче Української Народної Республіки, той хоче землі трудящому людові і права народові.

Хто хоче добути цього, той повинен з зброєю в руках і всякими іншими способами помагати Директорії в боротьбі з гетьманом і поміщиками - капіталістами. Сповідуючи про це всю людність Української Народної Республіки, наказуємо всім народним властям вивісити в людних місцях це сповіщення, передрукувати його найчисленніше і поширити по селах в глухих кутках України.

Голова Директорії Української Народної Республіки В.Винниченко

Члени Директорії

С. Петлюра

Ф. Швець О.

О. Андрієвський

А. Макаренко

ЦДАВО України, ф.269, оп. 1, спр. 474, арк. 2. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 247

Наказ Директорії УНР про мобілізацію до лав армії.

27 листопада 1918 р.

Іменем Української Народної Республіки наказуємо:

1. Всім громадянам, що перейшли військову муштру у всіх родах зброї і у фльоті, здатним носити зброю, від 20 до 35 років включно, а старшинам до 43 років, негайно стати в ряди армії Української Народної Республіки для захисту здобутків революції та боротьби з гетьманом і гетьманським поміщицьким правительством, для здобуття землі і вільних прав трудящому народові та для того, щоб забезпечити республіканський лад і демократичні порядки в Українській Народній Республіці, для того комкорам, комендантам та військовим начальникам негайно оголосити мобілізацію на всій території України.

2. На протязі 24 годин від часу оголошення цього всім громадянам, підлеглим мобілізації, явитися до пунктів своїх призовних участків, для чого коменданти, комкори та військові начальники повинні негайно утворити прийомні комісії в складі: представника військової влади, лікаря і представника місцевого самоврядування.

Увага: Коли який від означених пунктів буде зайнятий силами, ворожими Українській Народній Республіці, то тоді з'явितись в найближчий із таких пунктів.

3. З'явитися добре озутими, зодягненими по можливості у військове убрання, зі зброєю (оружієм), як хто його має. Хто має у себе верхових військових коней, кульба (сідла), тим з'являтися кінно. Всі покликані до війська мусять мати при собі харчів на сім днів.

4. Мобілізовані по селах направляються у відповідні призовні пункти, де займають казарми бувших військових частин або великі будинки по одводу коменданта в порозумінню з міською управою. Міські та народні (земські) управи разом з комісарами та комендантами опікуються харчуванням та постачанням мобілізованих.

Увага: Щоб допомогти новому республіканському правительству і спільній праці, селяне закликаються посилати в пункти мобілізації одного воза на трьох людей з їжею і прокормом коней на сім днів.

5. Всі залізничники рахуються мобілізованими і состоящими дійсній військовій службі і продовжують нести свої обов'язки на залізницях.

6. Всі учителі увільняються від мобілізації, але за тими, хто по охоті поступить до війська, лишаються посади і утримання. Це поширюється і на старшин, що займають посади, звільняючи їх від мобілізації.

7. Урядовці державних, земських установ, які одержують утримання, відповідне урядовцям державних установ 6-ї класи, звільняються від мобілізації.

8. Хто спізниться з явкою у призначений срок, той буде покараний по присуду військового польового суду.

9. Призову до війська підлягають люде здорові перечислених років, окрім полонених, що повернулись з полону за останні два місяці.

10. Із прийнятих на дійсну військову службу до 30 років включно негайно сформувані полки, використовуючи для цього всі запаси зброї, фуражу і харчів, які є на місцях і які можуть бути добути з інших районів Призвані від 31 до 35 років на дійсну військову службу лишаються на військовій службі і формуються в охоронні сотні й десятки, які залишаються на місцях для підтримання ладу й спокою.

11. В мобілізованих частинах з першого дня проводити найінтенсивнішу військову муштру.

12. Про склад формуємих частин повідомляти щодня по телеграфу Головну команду.

13. Ця мобілізація тимчасова і не на довгий строк, щоб закріпити демократичний лад і підготувати нову українську армію по черговому призову.

Голова Директорії Української Народної Республіки В. Винниченко

Члени: С. Петлюра
Ф. Швець
О. Андрієвський

ЦДАВО України, ф.269, оп. 1, спр. 474, арк. 4. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 248

Наказ Директорії УНР губернським і повітовим комендантам і комісарам про боротьбу з посяганням на народне добро.

30 листопада 1918 р.

До уряду Української Народної Республіки надходять відомості, що злочинний елемент почав посягати на народне добро – ліси, фабрики і заводи України. Ліси, фабрики і заводи є одно з головних багатств України, і нерозумне нищення їх може привести до великої руїни економічно - господарського життя. Злочинний елемент, вирубуючи ліси, свідомо чи несвідомо, нищить народне добро, бо революційний уряд Української Народної Республіки всі ліси і землі оголосив добром усього народу.

Знищенням фабрик і заводів підривається зовсім промисловість України, яка і так стояла на дуже низькому щаблі, порівнюючи з промисловістю других країн, а з підривом промисловості зовсім бідніє країна. Уряд Української Народної Республіки рішуче забороняє такі злочинства та наказує місцевій владі негайно припинити всяку порубку лісів і розгром фабрик і заводів республіки. Охороні, на обов'язках якої лежить догляд лісів, фабрик і заводів, в особливих випадках при охороні дозволяється вживати зброю. Повітовим комендантам вміняється в обов'язок надсилати у потрібних випадках озброєну силу в допомогу республіканській охороні. Всіх, хто порушує цей наказ, притягати до суворої судової відповідальності (польового суду).

Голова Директорії

В. Винниченко

Члени:

С. Петлюра,
Ф. Швець,
О. Андрієвський

ЦДАВО України, ф.269, оп. 1, спр. 474, арк. 5. Друкований відбиток. Оригінал

Документ № 249

Спогади В. Дігтяра про події в районі Красилова після вбивства Володарського.

листопад 1918 р.

Красилівське повстання.

Після розгрому Володарського, спокою не було в селі. Кожен чекав, що сьогодні-завтра придуть карні гайдамацькі загони і почнуть розправу.

Минуло кілька днів. По селі розпустилася чутка, що в Красилові закладено повстанський комітет і він вербує демобілізованих проти гетьманської влади.

Не відстала й Чернелівка. Озброївшись хто чим мав, та й рушили до Красилова...

... На мене та ще де-яких товаришів випав обов'язок охороняти район «Червоне».

Ніч обійшлася спокійно. Ранком сильний туман оповив поле. Це дало змогу німцям та гайдамакам підступити тихо до міста. О 7-й годині ранку сталася перша сутичка з гайдамаками та німцями коло залізниці. Бій тривав годин з п'ять.

Ми вимушені були відступити, залишивши 12 чоловік забитих та 25 поранених. Німців забито п'ять.

Спогади Дігтяра В.

Шлях Жовтня (Шепетівка), 1918 р., 24 листопада, ч. 87 (207). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 250

Повідомлення Волинського губерніяльного комісара про наказ командуючого військами Південно-Західного району щодо припинення роботи повітових земських виборчих комісій.

1 грудня 1918 р.

Уездным Земским Избирательным Комиссиям

Командующій войсками Юго-Западного района приказал прекратить действия уездных земских Избирательных Комиссий, а также распустить всех служащих Комиссий вплоть до особого распоряжения. Объ этом сообщая для исполнения и зависящих распоряжений.

Подписал: Губернский комиссар

Куриленко.

Скрепил: За Правителя Канцелярии.

Сверил: За Делопроизводителя

[підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 446.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 251

Обов'язкова постанова губерніяльного комісара Волині про заборону продажі без дозволу алкоголю, військової амуніції та покарання за порушення цієї постанови.

4 грудня 1918 р.

Обов'язкова постанова

Видана Волинським губерніяльним комісаром на підставі уповноваження Головнокомандуючого військом південно-західного району Української Народної Республіки.

- 1) Забороняється продаж без належного дозволу міцних спиртових напитків.
- 2) Забороняється продаж і купівля речей військового знаряддя та одягу.

Винуваті в порушенні цієї постанови підлягають в адміністративному порядку грошовій пені в сумі до трьох тисяч карбованців, або замкненню у в'язниці до трьох місяців.

Губерніяльний комісар
4 грудня 1918 року.

Куриленко

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 448.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 252

Наказ Головного командування військ Української Народної Республіки про заборону антиурядової агітації.

7 грудня 1918 р.

Іменем Головного командування військ Української Народної Республіки наказуємо всім громадянам стежити, щоб права та вільності народу невинно та рішуче провадились в життя та закріплялись. Тому:

1. ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ агітація усно та письмом супротив незалежності та з'єднання українських земель.

2. ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ агітація усно і письмом супроти уряду Директорії, Головного командування і військ Української Народної Республіки, а також супротив їх розпоряджень.

3. ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ агітація усно і письмом, маюча на меті внести роз'єднання і смуту в єдність фронту військ Української Народної Республіки.

4. ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ агітація усно і письмом супротив боротьби з узурпаторами та віковічними ворогами вільного культурно-політичного та економічного розвитку українського народу.

5. ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ агітація усно і письмом за ввід на Україну чужоземних військ, а також і формування військ на Україні для інших країн.

6. ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ діяльність партій і організацій, маючих на меті боротьбу в тій чи іншій формі з українським рухом.

Окремі особи та організації, які будуть іти супроти цього наказу, притягати до відповідальності по законам військового часу.

За виконанням цього наказу наказується всім військовим та державним урядовцям і всім громадянам Української Народної Республіки слідкувати, а на випадок виступу ворожого проти влади Української Народної Республіки її Директорії винуватих затримувати і надсилати до найближчої військової частини або до коменданта.

Головний отаман Україн. Республік. Народн. Військ [С.] Петлюра.

ЦДАВО України, ф.269, оп. 1, спр. 474, арк. 4. Друкований відбиток.

Оригінал.

Документ № 253

Спогади мешканця с. Щиборівки Ноги про екзекуції гайдамаків над жителями цього поселення.

10 грудня 1918 р.

Карний загін

Це було року 1918-го.

10-го грудня. О сьомій годині ранку до нас «завітав» карний загін гайдамаків.

Оточили село з усіх боків. Скрізь поставлено кулемети. А далі почалось. – На селі збирали хліб, худобу, били селян.

Нелюдськи били М. Волянського. На смерть покарано Ковальчука Г.

На другий день ходив вже з гайдамаками поміщик. Він збирав масткові речі. В кого по доносу нічого не знаходили, здирали що могли.

Н-га.

с. Щиборівка Красилівського р-ну

Шлях Жовтня (Шепетівка), 1918 р., 28 грудня, ч. 98. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 254

Акт зречення влади Гетьманом П.Скоропадським

14 грудня 1918 р.

Всем, всем по учреждениям Украины. Всем войсковым частям и учреждениям.

Я, Гетман всея Украины, в течении семи с половиной месяцев все свои силы клал на то, чтобы вывести страну из того тяжелого положения, в котором она находилась. Бог не дал мне силы справиться с этой задачей. Ныне в виду сложившихся условий, руководствуясь исключительно благом Украины, от власти отказываюсь.

Павел Скоропадский.

14 декабря 1918 года, город Киев

Акт зречення влади Гетьманом Павлом Скоропадським. Електронний ресурс.

Режим доступу [http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918\(12\)14.zrechennya_1.php](http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1918(12)14.zrechennya_1.php) – Назва з екрану.

Документ № 255

Оголошення Волинського губерніяльного комісара про законність використання австрійських грошей на території УНР.

18 грудня 1918 р.

Оголошення

Цим повідомляю людність Волині і м. Житомира, що згідно з постановою Директорії Української Народної Республіки, австрійські корони на території Республіки мають цінність і повинні обов'язково прийматись як установами так і приватними особами нарівні з іншими грошовими знаками по курсові 80 шагів або 40 коп. за корону.

Особи, що порушать цю постанову притягатимуться до відповідальности.

Стежити за виконанням цієї постанови наказую Повітовим Комісарам та чинам повітової та мійської міліції.

Волинський Губерніяльний Комісар

Сумнівсвич

м. Житомир, 18 грудня 1918 року.

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 1, арк. 453.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 256

Обіжник комісара міністерства внутрішніх справ про вживання української мови в установах.
18 грудня 1918 р

П.п. директорам департаментів, головам нарад та комісій.

За часи гетьманства по міністерству внутрішніх справ взагалі, а по головним зарядам зокрема (канцелярії департаментів, різних нарад тощо) при урядуванні часто нехтувалась державна українська мова або вживалась неможлива макаронічна мова, що складалась з безграмотно переказаних за допомогою словників російських слів та перекручених слів українських.

При уряді Української Народної Республіки подібне відношення до державної української мови не може бути допущене. Всі папери, що мають надалі висилатися з міністерства телеграми, телефонограми, відомості, кошториси, справки і т. інше, і взагалі все діловодство повинно в міністерстві проводитись на дійсно українській мові, на українській же мові мають бути зроблені на всіх мешканнях і службах, належних до міністерства, всі таблиці, написи, а коли потрібно, то і на речах і т. і.

При офіціальних зносинах з публікою урядовці мають вживати української мови і тільки в разі, коли дотична особа заявляє, що вона не розуміє будь-яких виразів державної мови, - урядовці мають за обов'язок давати пояснення на мові, однаково зрозумілій і заінтересованій особі і урядовцеві.

Сповідуючи про вищезазначене п.п. директорів департаментів міністерства внутрішніх справ та п.п. голів, прохаю їх, аби вони своєю чергою негайно оповістили залежних від них урядовців і зробили рішучі відповідальні заходи до дійсного виконання цього розпорядження.

Коли б переведенню в життя цього розпорядження виникли б які-небудь труднощі чи непорозуміння, прохаю негайно мені про це донести, а в разі мого, за прибуттям пана міністра, уступлення – доносити панові міністру.

Підписав: комісар міністерства внутрішніх справ

А. Пісоцький

Затвердив: урядовець особливих доручень V кляси при комісарові

Святогоров

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 4, спр. 3, арк. 6-6зв. Машинопис. Незасвідчена копія.

Документ № 257

Обіжник голови Директорії В. Винниченка до всіх губернських та повітових комісарів і комендантів.

Після 26 грудня 1918 р.

Всім губерніяльним комісарам і комендантам

Нагадую панам комісарам і комендантам, що на їх обов'язку лежить неухильно стежити за виконанням наказу Директорії від 26 листопаду. Цим представникам республіканської влади наказується слідкувати, щоб ніде на місцях не проводилась ні словесно ні на письмі агітація проти Української Народної Республіки та її державної незалежності.

Особи, які слідом за бувшим гетьманом та його приспівниками кличуть до федерації чи з'єднання з іншою державою, закликають до боротьби з республіканською владою – Директорією і встановленими нею органами, є ворогами нашого народу, і державна боротьба з ними повинна проводитись рішуче і енергійно.

Суворо належить переслідувати і тих, хто, маючи на меті руйнувати працю республіканської соціалістичної влади і перешкоджати урядові нашому перевести в життя широкі соціальні і політичні реформи, хоче робити спроби до захоплення влади

на місцях. Боротьба з такими ворогами держави і трудящого люду, хто б вони не були і як себе не називали, повинна проводитись неухильно і послідовно.

Злочинна діяльність гетьманських агентів і наємників, які грішми і іншими засобами підтримують агітацію проти УНР, повинно переривати одразу. Всі особи, винувні в злочинствах, зазначених вище, повинні бути заарештовані і передані до суду по законам військового часу.

Комісари і коменданти відповідають перед урядом Республіки за бездіяльність і припущення шкідливої злочинної праці ворогів самостійної Української Народної Республіки.

Голова Директорії
Завідуючий відділом
внутрішніх справ

[В.] Винниченко

[Л.] Абрамович

ЦДАВО України, ф. 3866, оп. 1, спр. 53, арк. 58. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 258

Звернення Директорії УНР.

28 грудня 1918 р.

До народів всього світу та їх правителів.

Коли війна оддала зброю в руки народу і військо стало народним, стара державна влада Росії не могла встати й упала під ударами революції визволилась і Україна від вікового гніту Російської Держави. Всенародною творчою роботою складено було на Україні незалежний демократичний державний лад з Центральною Радою, революційним парламентом на чолі. Та молоді парости демократичної державності на Україні було затоплено навалюю безладдя, що насувалось на Україну з Московщини й з розпадавшогося фронту, в значній мірі зусиллям агентів германського імперіалізму, які намагались вибити молоду державу з кола своїх супротивників. Безладдям скористувались поводитарі германського імперіалізму: силою багнетів примусивши розійтись Центральну Раду, пригнобивши українську демократію, вони оддали владу на Україні в руки російського панства на чолі з російським генералом [П.] Скоропадським, який фальшиво прикрився демократичною ідеєю державної самостійності України. запанував над народами України важкий гніт російського панства. Карні експедиції катували селянство, робітники страждали по тюрмах та лагерах германським. Під ударами держав Згоди упав германський імперіалізм, ослабла сила його й на Україні. Одночасно однодушно повстав український народ з зброєю в руках од краю до краю. За місяць з 15 листопада по 15 грудня повстання обняло всю Україну, і русько-германська влада згинула. Волею народу Україна знов стала вільною незалежною демократичною народною республікою на чолі з Директорією.

Вітаючи міжнародні визвольні сили, що допомогли знищенню германського імперіалістичного гніту на Україні, Директорія від імені Народної Республіки України приносить братній привіт всім народам світу і їх урядам і бажає жити в добрій, дружній згоді з ними. Всі міжнародні зобов'язання, всі вимоги міжнародного права являються обов'язковими для України і спадщина бувшої Росії в міжнародних стосунках пропорційно силам України переходить до останньої.

В мент свого визволення український народ, керуючись високими ідеалами всесвітнього братства народів, щиро бажаючи миру та розквіту всім націям, прямуючи до дружби та приязні зо всіма своїми далекими та близькими сусідами, спираючись на принципи самоозначення народів, висловлені Президентом великої Американської Республіки [В.] Вільсоном, звертається до народів всього світу та до їх Високих правительств з братським щирим привітом і закликом до підтримання добросусідських,

дружніх, приязних зносин з українським народом, Українською Народною Республікою.

Директорія і правительство Української Народної Республіки тішаться надією, що цей заклик знайде співчуття у правительств народів всього світу, що привіт українського народу буде прийнятий усіма народами і дружні, добросусідські, братерські зносини скоро будуть зав'язані між всіма державами та Українською Народною Республікою, яка вже готова і зараз відповідно прийняти представників інших правительств і натомість послати своїх.

У столиці Української Народної Республіки

м. Києві, 1918 року.

Директорія Української Народної Республіки:

Голова Директорії: В.Винниченко

[власноручний підпис]

Члени: [С.] Петлюра, Ф. Швець

[О.] Андрієвський, А. Макарененко

[власноручні підписи]

[Печатка]

Голова Ради Міністрів і міністр

закордонних справ В. Чеховський

[власноручний підпис]

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 66, арк.2-4. Машинопис. Оригінал.

Документ № 259

Декрет Директорії УНР про утворення управління преси та інформації.

32 грудня 1918 р.

§ 1.

Директорія Української Народної Республіки вирішує покликати до життя управління преси та інформації.

§ 2.

Завданням цього управління являється освідомляти широкі народні маси на Україні про самостійно-державні інтереси Української Народної Республіки, як також заступати ці інтереси перед громадською думкою за кордоном.

§ 3.

В склад управління входять отсі існуючі вже установи:

1. Українське телеграфне агенство, Управління всіх радіотереграфів на Україні (в порозумінню з міністр. пошт і телеграфів та військовим міністром).

2. Бюро преси. (Державний вісник, відділ внутрішньої преси, відділ закордонної преси).

3. Центральне інформаційне бюро з усіма відділами.

4. Інформаційне бюро армії.

5. Державна друкарня.

6. Центральне управління по справам печаті, а також інші державні (земські і міські установи), які є або будуть утворені та мають зв'язок з пресою та пропагандою.

В обсяг діяльності цього управління входять також усі урядові й пів-урядові часописи, не виключаючи земських і міських.

§ 4.

Внутрішній устрій департаментів вирішить окремий Статут.

§ 5.

Керуючий управлінням керується правами міністра і має рішаючий голос в Кабінеті Міністрів в тих справах, які торкаються його відомства.

Підписали:

Голова Директорії:

В.Винниченко

Члени: [С.] Петлюра, [Ф.] Швець

[А.] Макарененко
Секретар
З оригіналом згідно:
Директор канцелярії
Діловод
З копією згідно:
Діловод

Петро Дідушок

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 38, арк.2-2зв. Машинопис. Копія з копії.

1919 рік

Документ № 260

Закон про вищий уряд Української автокефальної православної соборної церкви.
1 січня 1919 р.

Затверджено:

В.Винниченко

[О.] Андрієвський, Ф. Швець

А.Макаренко

1 січня 1919 р. Київ

Посвідчив в. об. державного секретаря

М. Корчинський

Ухвалений Радою Народних Міністрів

Закон про вищий уряд Української Автокефальної Православної Соборної Церкви.

1. Вища церковно-законодавча та адміністраційна влада на Вкраїні належить Всеукраїнському Церковному Соборові, постанови якого, коли мають церковно-державне значення або вимагають видатку грошей з державних скарбів, підлягають розгляду і затвердженню законодавчих державних органів.

2. Для керування справами Української Автокефальної Православної Церкви утворюється Український Церковний Синод в складі 2-х єпископів, 1 протоієрея, 1 священника і диякона, 3 мірян і 1 священника від військового відомства. До скликання Собору, який обирає в члени Синоду і подає на затвердження Уряду, члени Церковного Синоду призначаються вищим республіканським українським урядом.

3. Відомству Синоду належать церковні справи: 1) релігійні, 2) адміністраційні, 3) господарські, 4) освітні, 5) контрольні та ревізійні.

4. В засіданнях Українського Церковного Синоду має присутність призначений для цього міністром представник республіканського уряду, який іменується державним представником і на обов'язках якого лежить: подавати інформації, роз'яснити закони, стежити за виконанням законів та постанов Синоду, які не порушують інтересів республіки. Державний представник має право опротестування перед Радою Міністрів.

5. Церковна влада Автокефальної Української Церкви з її всім урядовим складом оплачується коштами з державної скарбниці відповідно штатам, установленим для цього додатково.

6. Українська Автокефальна Церква з її Синодом і духовною ієрархією ні в якій залежності од Російського Патріарха не стоїть.

7. Український Церковний Синод для керування своєю діяльністю, а також для скликання Церковного Собору виробляє накази, які вступають в силу по затвердженні їх українським республіканським урядом.

Голова Ради Народних Міністрів

В.Чеховський

Міністр культів

[І.] Липа.

Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки. – Вип. 1. - 18. 01. 1919.

Документ № 261

Закон про державну мову в Українській Народній Республіці

1 січня 1919 р.

1. Державною мовою в Українській Народній Республіці вважається українська мова. Через те вона обов'язкова для вжитку в армії, флоті і всіх урядових та загальних громадських публічно-правових установах.

2. Приватним особам дозволяється звертатися до цих установ на їх мові.

Голова Ради Народних Міністрів

В.Чеховський

В. об. державного секретаря
Посвідчив: В. об. державного секретаря

Сніжко
М. Корчинський

Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки. –
Вип. 1. - 18. 01. 1919.

Документ № 262

Постанова про скасування департаменту Державної варти міністерства внутрішніх справ та утворення замість нього адміністраційно-політичного департаменту.

3 січня 1919 р.

1. Департамент Державної варти міністерства внутрішніх справ з 25 грудня 1918 р. скасувати.
2. Натомість утворити при міністрові внутрішніх справ адміністраційно політичний департамент, до якого передати всі справи бувшого департаменту Державної варти.
3. Тимчасово до затвердження штатів адміністраційно-політичного Департаменту сформувати його персональний склад стосовно до штатів бувшого департаменту Державної варти.
4. Всіх служачих бувшого департаменту Державної варти лічити звільненими від посад з 25 грудня 1918 р. Всі вони на підставі арт. 385 т. XV «Св. Зак.» повинні виконувати свої службові обов'язки до передачі справ призначеним заступникам.
5. Всі кредити, які було асигновано департаментові Державної варти, залишаються для адміністраційно-політичного департаменту міністерства внутрішніх справ.

Голова Ради Міністрів
Міністр внутрішніх справ

В. Чеховський
О. Мицюк

Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки. – Вип. 1. - 18. 01. 1919.

Документ № 263

Закон про скасування інституту Державної варти й сформування народної міліції.

5 січня 1919 р.

Існуючий на підставі закону 9 серпня 1918 р. «Про статут Української Державної варти» інститут Державної варти скасувати і сформувати для охорони законності й ладу на Україні «Народну міліцію».

1. Тимчасово, до вироблення закону про організацію Народної міліції, сформувати її на нормах і штатах, які встановлено було згаданим законом.
2. Закон цей привести в життя з дня його затвердження.

Голова Ради Міністрів
Міністр внутрішніх справ

В. Чеховський
О. Мицюк

Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки. –
Вип. 2. - 21. 01. 1919.

Документ № 264

Закон про державну українську грошову одиницю.

6 січня 1919 р.

У розвиток, доповнення та зміну відповідних законів постановити:

1. З 26 січня 1919 р. російські грошові знаки, як кредитові білети, так і знаки Російської державної скарбниці, так звані «керенки» перестають бути законними платіжними знаками на Україні і прийом їх перестає бути обов'язковим.

2. Державна українська грошова одиниця є гривня, яка містить 8,712 долі щирого золота. Гривня поділяється на сто шагів, дві гривні складають карбованець.

3. Всі розрахунки зборів, поступлень, видач та зазначення великих сум в грошових рахунках, актах та всіх взагалі умовах, а також і всі платежі проводяться в гривнях та шагах.

4. Виконання по умовах та зобов'язаннях, що виникли в приватно правових стосунках до 26 січня цього року і визначені в рублях, вчиняється по роцоту: 1 рубль рівний 2 гривням.

5. З 16 січня 1919 р. всіма державними установами припиняється прийом російських кредитових білетів в 1000 та 500 рублів, а з 21 січня і 250 рублів в платежі та внески, а також на біжучі рахунки.

Що ж до решти російських грошових знаків, то міністру фінансів надається право визначити курс, по котрому вони мають прийматися після 26 січня 1919 р. урядовими установами, а також ставки та інші умови цього прийому по окремих категоріях знаків.

6. Цей закон ввести в життя по телеграфу.

Голова Ради Міністрів
Міністр фінансів

В. Чеховський
Б. Мартос

Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народної Республіки. – Вип. 3. - 23. 01. 1919

Документ № 265

Витяг з доповіді міністра земельних справ про землю в УНР.

7 січня 1919 року

Журнал

засідання Ради Народних Міністрів УНР від 06.01.1919 Ч. 20

Слухали:...V Доклад міністра земельних справ законопроекту про землю в Українській Народній Республіці.

Постановили: Прийняти з такими правками:

...д) ст. 20 прийняти в такому змісті «За дотеперішніми господарями залишити земельні участки в їх користування не більше 15 дес. на господарство. В тих повітах, де землі не хватить на задоволення потреб безземельних та малоземельних господарств, ця норма може бути пониженою повітовою земельною управою з затвердження мініст. зем. справ. Для земель піскуватих, солончакових, болотних та облугуючих ця норма підвищується постановою повітової земельної управи з затвердженням міністерства земельних справ. Такі земельні участки по бажанню господарів можуть бути передані ними тільки в розпорядження Директорії».

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк.39. Машинопис. Незасвідчена копія.

Документ № 266

Витяг з доповіді міністра земельних справ законопроекту про землю в УНР.

8 січня 1919 року

Журнал

засідання Ради Народних Міністрів УНР Ч. 21

Слухали:...IV Доклад міністра земельних справ законопроекту про землю в Українській Народній Республіці.

Постановили: Ухвалити з поправками:

... З початку п. 22 додати: «Всі короткосрочні оренди касуються. Дрібним орендарям (не більше 15 десятин) при цьому повертаються витрати на посів та оранку по оцінці, встановленій земельними управами».

Слухали:... V Пропозицію міністра юстиції доповнити закон про землю додатком про наділення козаків, що служать в армії Української Народної Республіки, участком 10 десятин.

V До видання загального закону про землю видати окремий закон, на підставі якого кожний козак Української Народної Республіки негайно одержує поверх земельної норми, що буде встановлена їм законом, в вічне користування 5 десятин землі і крім того, по скінченні війни на реманент в безповоротну допомогу 2000 гривень і 2000 гривень в % позику на 5 років. В рахунок цих коштів, кожен козак може одержати від Республіки готовий реманент який буде в той час в розпорядженні уряду та дерево на будівлю. Тим козакам, які не забажають одержати землю, буде видано по їх бажанню одноразову винагороду в 10000 гривень, чи щорічну пенсію на дожиття по 1000 гривень. Дезертири та зрадники позбавляються прав, зазначених в постанові. Вироблення відповідного закону доручити міністрові юстиції.

Слухали:

... VII. Пропозицію міністра земельних справ прийняти в цілому закон про землю в Українській Народній Республіці купно з прийнятими поправками.

Постановили: VII.

- 1) Закон про землю в Українській Народній Республіці ухвалити.
- 2) доручити передати його на місце в порядку негайності по телеграфу і
- 3) надати право міністрові земельних справ у поясненні окремих параграфів закону видавати інструкції.

Оригінал за належними підписами.

З оригіналом згідно:

За діловода

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк.40-42. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 267

Закон про землю Української Народної Республіки від 8 січня 1919 р.
9 січня 1919 р.

Розділ I Загальні положення

1. Право приватної власності на всі землі з їх водами, надземними і підземними природними багатствами та лісами в межах Української Республіки касується.

2. Всі землі з їх водами, лісами, надземними і підземними природними багатствами стають добром народу Української Народної Республіки.

3. На користування цим добром мають право всі громадяне Української Народної Республіки без різниці полу, віри і національності, з додержанням правил цього закону і в першу чергу тим, хто землю обробляє своїми руками.

4. Верховне порядкування і розпорядження всіма землями з їх водами, лісами, надземними і підземними багатствами належить верховній владі Української Народної Республіки.

5. Порядкування землею в межах цього закону належить:

а) землями мійського користування згідно з п. п. 9 і 10 - органам мійського самоврядування;

б) іншими - сільським, волосним, повітовим і губерніяльним земельним управам в межах їх компетенції.

6. На центральні й місцеві органи порядкування землею накладається:

- а) утворення запасного земельного фонду з земель сільськогосподарського значіння;
- б) забезпечення громадянам їх прав користування землею та переслідування самовільного захвату землі;
- в) охорона природних багатств землі від виснаження і вживання заходів до зросту цих багатств;
- г) допомога розвитку гуртового хліборобства і сільськогосподарських промислів.

7. Для переведення заходів по охороні і розвитку багатств землі закладається Державний меліоративний фонд.

8. Для допомоги нормальному розвитку сільського господарства державою організується сільськогосподарський кредит.

Розділ II Основні положення користування землею

9. Користування землею дозволяється:

а) для загальногромадського господарства, коли органи державної влади, органи мійського самоврядування або земельні управи організують і ведуть різні користні підприємства загальнодержавного або місцевого громадського значіння;

б) для приватно-трудового господарства, яке ведеться окремими особами, сім'ями або спільно товариствами до відповідної норми, згідно з умовами цього закону.

10. Органам державної влади, органам місцевого самоврядування і їх союзам та земельним установам з затвердження Народнього Міністерства Земельних Справ надається право повертати і призначати потрібні площі земель для громадського користування з метою:

а) охорона природних багатств землі від виснаження;

б) використання багатств землі й повернення прибутків з них на загальногромадські потреби;

в) закладання досвідних і зразкових полів, розсадників, питомників і селекційних станцій, а також для санітарних, благодійних, освітніх та інших загальнокористних установ;

г) будівництва залізниць і інших шляхів;

д) розселення мійської людности і поширення господарства місцевих самоврядувань.

11. Сільським громадам і земельним установам надається право робити всі заходи до побільшення земельної продукції та полегшення сільськогосподарських відносин на місцях, а саме: усувати черезполосицю і т. інше.

12. Земля одводиться Земельними Управами в приватно-трудове користування окремим господарствам, сільським громадам та товариствам, які встановляють порядкування одведеними їм землями, з додержанням вимог цього закону.

13. Нормою наділення для окремих господарств повинна бути така кількість землі, яка буде определена земельними установами, з додержанням вимог цього закону, але ця норма не має бути нижчою 5 або 6 десятин кращої землі для середнього трудового господарства і не повинна перевищувати трудової земельної норми. Безземельні й малоземельні з тих округ, де не вистачить землі на трудовий мінімум одержують землю в тих місцях, де є більше землі, але з підвищенням трудового мінімуму.

14. Строки користування землею, наділеною з запасного земельного фонду, можуть встановлятися сільськими громадами і товариствами на підставі правил, встановлених Земельними Управами, згідно з цим законом.

15. Право користування землею може переходити по наслідству з повідомленням про це Повітової Земельної Управи. Порядок передачі права користування в спадщину має бути встановлений окремим законом.

16. Передача права користування землею іншим господарствам чи особам за винятком земель, зазначених в §20, допускається лише з дозвілу Повітової Земельної Управи.

Примітка: Коли господарь має сім'ю, то оставлення участка або його передача може статись лише по згоді всіх дорослих членів родини; ці члени родини про свою згоду повинні самотійно внести заяву Повітовій Земельній Управі.

17. Участки землі приватно-трудоного або громадського користування, на котрих зовсім припиняється господарство або ведеться з порушенням закону чи встановлених правил, переходять в порядкування Земельних Управ.

18. При зміні господарів участків землі, всі заведені попереднім господарем і не використовані земельні поліпшення і меліорації, сплачуються йому новим господарем.

19. Відносно порядку зарахування до запасного земельного фонду і користування землями, що належать підданам чужеземних держав, буде видано окремий закон.

Розділ III Переходні заходи

20. Вивласнення всіх земель з їх водами, лісами, надземними і підземними природними багатствами в межах Української Народньої Республіки переводиться без викупу.

21. За теперішніми дрібними господарями залишаються земельні участки в їх користуванні не більш 15 десятин на господарство. Такі земельні участки по бажанню господарів можуть бути передані тільки в розпорядження держави на певних умовах.

Примітка 1: Для земель піскуватих, солончакуватих, болотяних та облогуєчих ця норма (15 десятин) повишається постановою Повітової Земельної Управи з затвердженням Міністерства Земельних Справ.

Примітка 2: Сади, виноградники, хмільники і інші подібні культурні участки в нормах, зазначених цєю ст.21, залишаються в користуванні теперішніх господарів.

22. Землі довгострочної, строком більше 10 літ, та спадкової аренди (чиншовики, вільні люди 1-го та 2-го розряду) залишаються в користуванні цих арендаторів на загальних умовах (ст.21). Короткострочні арендні договори (менш 10 літ) касуються. Дрібним арендаторам, що арендують не більш 15 десятин, повертається вартість посіву і оранки по оцінці Земельних Управ.

23. Всі арендні договори на користування землею, заключені пізніше 18 січня 1918 р., хоча б і на час довший 10 літ, на землі сільськогосподарського користування, скасовуються зо всіма їх обов'язками, й арендарі мають право одержати землю в користування на умовах, зазначених в ст.29.

24. Всі землі, які до видання цього закону були в розпорядженні органів місцевого самоврядування і ріжних громадських та наукових установ, у порядку ст.9 і 10 основних положень, залишаються в їх користуванні, що підлягає остаточному затвердженню Народнього Міністерства Земельних Справ.

25. Садибні участки землі під оселями і ріжними господарськими, торговельними і промисловими підприємствами залишаються в користуванні їх власників у кількості, яка встановлюється земельними управами чи органами міського самоврядування по належності і затверджується народним міністром земельних справ.

6. Для забезпечення нормального розвитку існуючих цукроварень і гуралень залишається необхідна кількість землі в розпорядженні Повітових і Губерніальних Земельних Управ до того часу, доки налагодиться правильне постачання цим підприємствам селянського сирового продукту. Норма необхідних для цукроварень і гуралень участків землі встановлюється Земельними Управами і стверджується Народним Міністерством Земельних Справ.

27. Всі інші землі, не зазначені в §21-26, переходять до порядкування Земельних Управ і складають запасний земельний фонд Української Республіки.

28. Одночасно з землями від бувших власників переходять до розпорядження Земельних Управ живий і мертвий сільськогосподарський реманент, за винятком тієї кількості його, котра необхідна для ведення приватного господарства чи торгових і промислових підприємств, згідно §§21, 23, 24, 25 і 26 цього закону.

Примітка: Сільськогосподарський реманент передається в гуртове користування трудових сільськогосподарських спілок, в користування котрих буде дано участки землі. Порядок передачі і користування реманентом устанавлюється окремим законом.

29. З земель, призначених для приватно-трудоного користування, в першу чергу задовольняються потреби місцевого малоземельного та безземельного хліборобського населення, а в другу чергу задовольняються потреби місцевого нехліборобського і немісцевого населення.

Примітка: Малоземельними вважаються такі хліборобські господарства, площа котрих не задовольняє споживчих потреб їх сімей при веденню господарства звичайним для своєї місцевости засобом.

30. Культурні хліборобські господарства передаються неподільними з користування селянам, які мають об'єднатись в трудову хліборобську спілку. Організація спілок провадиться Повітовою Земельною Управою по нормальному статуту, виробленому Міністерством Земельних Справ.

31. Планації цукрових буряків і інших культурних рослин, за якими буде визнано особливе значіння, можуть бути одведені Земельними Управами в приватно-трудоное користування з умовою не зменшувати посівну площу цих культур.

32. Племенні розсадники, пітомники, насіньові та селекційні господарства переходять в цілому в порядкування Земельних Управ, котрі або самі ведуть хозяйнування, або передають їх органам місцевого самоврядування, науковим закладам та хліборобським спілкам.

33. Землі, які залишаються після наділення місцевого населення, доки буде вироблений центральними органами земельної реформи плян розселення й переселення, можуть даватись в тимчасове користування місцевому населенню поверх наділених норм, на умовах, встановлених Земельними Управами.

4. Угоддя, як луги, вигони, пасовиська і инш., які не входили в загальний плодозмін на громадських землях і на землях надільного фонду цієї ж категорії, можуть зоставатись, по постанові громади, в громадському неподільному користуванню.

35. До сільських громад переходить право розпорядження і використання тих природних цінностей землі, котрі мають загальне значіння, належали бувшим землевласникам і були в сервітутному користованні селян, себто ставки, річки, каменоломні, торфяники тощо. Порядок користування означеними цінностями устанавлюється Земельними Управами.

36. Про умови порядкування й користування землями муніципальних (міста, містечка, посольки) устанав має бути видано окремого закону.

Голова Ради Народніх Міністрів В.Чеховський

Народний Міністр Земельних Справ М.Шаповал

Вісник Української Народної Республіки, 1919 р., 10 лютого ч. 5. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 268

Відповідь Директорії УНР на ноту народного комісара закордонних справ РСФРР від 5 січня 1919 р.

9 січня 1919 р.

Ультиматум Совнаркому.

Відповідаючи на ноту комісара закордонних справ з дня 5 січня 1919 р. Директорія Української Народної Республіки заявляє слідуюче:

Заява комісара закордонних справ, начеб російське військо не вступає на територію України, після провірених звісток, виявляється або нарочним перелицюванням правди, або цілковитим непоінформуванням комісара закордонних справ.

В районі Харкова оперує регулярне військо Совітської Російської армії, рекрутуються вони переважно з китайців, латишів, мадярів та росіян. Тому і друга заява комісара закордонних справ, начеб це військо складається з українців, виразно не згоджується з дійсністю.

Це китайсько-латишське військо, проходячи по території Української Республіки, пустошить села, грабує у селян та всіх мешканців всеньке майно, все це грузять на захоплені потяги і відсилають в Росію. Представників Української Народної влади та окремих людей української народності, селян, робітників, інтелігенцію лотиші й китайці розстрілюють без всякого суду, дико знущаючись над ними. З огляду на те, що згадане вище лотишсько-китайське військо утримується за кошт російського уряду й вривається в межі Української Республіки, посягаючи на життя й добро робітників та селян України, а з другого боку, з огляду на те, що комісар закордонних справ Російської Республіки виразно уникає відповісти просто на питання поставлене йому урядом України про мету цього нападу совітського війська на Україну, Директорія Української Народної Республіки востаннє питає уряд Російської Республіки, що мусить означати це наступання російського війська та їхнє поведження на території України, як на завойованій землі.

При тому Директорія вважає необхідним додати слідуюче. Комісар закордонних справ, заперечуючи, що російське військо робить напади на Україну, одночасно пропонує урядові Української Народної Республіки увійти в мирні переговори на умовах переміни курсу внутрішньої політики українського уряду відносно партії комуністів та ради робітничих депутатів.

З цього передусім випливає, що російський уряд, не маючи на це ніякого права, вмішується у внутрішні справи українського народу, по друге, силою китайських та лотишських штиків намагається завести в Україні такий лад, який є бажаним російському уряду.

На це Директорія заявляє, що не дозволить нікому за плечима українського робітничого класу рішати його долю. Влада на Україні належить і буде належати до українського робочого народу, себто до цих робочих класів його, котрі утворюють основу цілого соціально-економічного та національного життя на Україні, а саме – до робочого селянства, яке становить 80% всього населення, до робітників та робочої інтелігенції. Конгрес робочого люду, згідно із значінням кожного класу пропорції, матиме в Українській Республіці цілковиту повну владу й право остаточного означення форм влади, як у центрі, так і на місцях. Тим часом російський уряд ставить як умову замирення передати владу на Україні Раді робітничих депутатів, себто іншими словами, цілий український робочий народ бажає піддати під владу міського робітничого класу і то лише тій частині його, котра зветься «большевиками», класу, який становить не більше 4% всього населення. Причому робітничий клас України в більшості складається з російських напливових елементів, котрі прибули сюди під час війни. таким чином, утворення цих так званих большевицьких рад, на які налягає російський уряд, віддало б всеньке робітниче українське селянство та інтелігентний пролетаріат під диктатуру фабричного, чисельністю незначного пролетаріату, а державність України на примху прихожого елементу.

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 4, арк. 38-39. Машинопис. Незасвідчена копія.

Документ № 269

Закон про заклик військових до дійсної служби.
13 січня 1919 р.

На доповнення закону Директорії Української Республіки від 27 листопада 1918 р. постановити:

1. Закликати до війська Української Народної Республіки всіх громадян – підстаршин та козаків, котрі по призову або мобілізації раніше служили у війську всіх родів зброї та по флоті, як на муштрових, такі на немуштрових посадах, народжених з 1 січня 1893 р. по 31 грудня 1898 р. а) старшин, лікарів, фармацевтів та військових урядовців (урядовці військового часу закликаються тих же років, як і козаки) до 50-річного віку включно.

Примітка 1. Всі служивші у флоті тільки приймаються на учот і звільняються у відпуск до розпорядження.

Примітка 2. Всі особи зазначеного в цьому законі віку, котрі при призовах їх до відбування військової повинності були залічені до «ополчення» і підлягали призову по мобілізації під час минулої війни, але по різних випадках користувалися відстрочкою, не вступили до війська і не проходили служби в військах фактично – нині підлягають призову на однакових підставах зі своїми однорічниками, які проходили службу.

2. Перший день явки на збірні пункти по мобілізації, а також кількість закликаних років на території призову встановлюються кожний раз окремим наказом військового міністра.

Примітка. Коли який небусть з пунктів явки закликаних буде зайнятий силами, ворожими Українській Народній Республіці, то закликані повинні з'явитися на збірний пункт найближчого військового начальника.

3. Військовому міністрові надається право посилити призов і на старші роки в міру дійсної потреби на підставах цього закону.

4. Приймання та розташування закликаних військовим начальником проводити мобілізаційним порядком, керуючись «Руководством по призыву». Управам по військовій повинності для переосвідкування хворих, закликаних по призову, відкрити свої засідання в складі членів, як передбачено Статутом по військовій повинності.

Хворих закликаних, підлеглих іспиту, направляти до шпиталів поза вказівками начальника санітарної управи.

Примітка. Правом на звільнення від явки на збірні пункти користуються лише явні каліки (сліпі, безрукі та безногі). Всі інші являються для перегляду на медкомісію, яка керується «Уставом» військової повинності.

5. Командирам корпусів до часу призову командирувати на збірні пункти військових начальників по два лікарі, а де це виконати неможливо – притягнути до праці на збірних пунктах на час призову лікарів, котрі зараз служать на державній службі чи в військових частинах.

6. Освідчування здоровля тих, що закликаються, утворити на підставі розписів хворостей, а саме: для старшин, урядовців і лікарів: розпис хворостей літери А, Б, В і Г, який прикладено до арт. 390 «Устава о воинской повинности» від 1915 р., а для козаків: «Розпис хворостей на час війни», який оголошено в «Собрании узаконений и распоряжений Правительства» від 6 травня 1917 р. ч. 102.

7. Всі закликані повинні з'явитися на збірні пункти добре взутими, зодягненими по можливості у військове убрання, зі зброєю, як хто її має.

Примітка. За справну одіж та обув у військових частинах буде заплачено закликаним на військову службу гроші по розцінці, яка буде встановлена головним інтендантом.

8. Всі закликані повинні мати при собі харчі на 7 днів, для харчування на збірних пунктах.

9. Наряд підвід для доставки тих, що призиваються на збірні пункти, де це повинно бути по мобілізаційним обмірковуванням, утворити волосним управам, а на станціях посадки для відправлення зі збірних пунктів до військових частин земським та міським самоврядуванням – в останнім разі на вимогу військових начальників.

10. Всі залізничні станції, згідно х додатком і до «Руководства по призыву», а також штатні служачі поштово-телеграфного відомства, а рівно служачі в військах та інституціях військової офіції тих років, що закликаються, залічуються на дійсну службу з залишенням на своїх посадах, крім тих, котрі закликані до залізнично-технічного корпусу.

11. Закликаних по мобілізації направити до військових частин, згідно зі вказівками Головного управління Генерального штабу.

12. За призваними по мобілізації козаками, підстаршинами, старшинами та військовими урядовцями, які мали посаду в урядових, громадських, а також приватних торговельно-промислових та інших установах, залишаються їх посади. За родинами призваних по мобілізації, які утримувались на кошти мобілізованих, залишається і надалі право на їх помешкання та платню від тих урядових, громадських і приватних установ, в котрих мобілізовані мали посаду. Платня залишається в половинному розмірі. Родини всіх інших мобілізованих, яких члени не підходять під зазначену категорію мобілізованих, одержують пайок від казни, коли вони не мають інших засобів для життя.

13. Звільняються від призову по мобілізації:

а) служачі всіх державних інституцій, займаючі посади перших сімох класів, всі служачі в головній управі військової повинності та у всіх губерніяльних, повітових та міських управах по (військовій повинності, а також і особи державного контролю, яких залічено до польового контролю);

б) чини міліції та адміністративно-політичного департаменту;

в) всі служачі і робітники експедиції заготовлення державних паперів;

г) всі служачі у в'язницях;

д) голови і члени губерніяльних, повітових і волосних народних управ, як і міських самоврядувань;

е) завідуючі та їх помічники окремими відділами губерніяльних та повітових народних управ, міських самоврядувань та секретарі волосних народних управ;

ж) агрономи, землеміри, як і інші спеціалісти губерніяльних та повітових управ, та міського самоврядування по всіх галузях господарського життя;

з) лікарі та їх помічники, як медичинські, так і ветеринарні губерніяльних та повітових народних управ та міських самоврядувань, а також міські та повітові лікарі;

і) зборщики податків та страхові агенти губерніяльних, повітових народних управ та міських самоврядувань, як і зборщики волосних управ;

к) робітники губерніяльних, повітових народних управ та міських самоврядувань, які працюють не менше одного місяця до оголошення цього закону на водопроводах, електричних станціях, скотобойнях, каналізаціях, в пожежних командах, а також санітари, служачі на телефонних станціях, без яких праця зазначених установ і підприємств буде гальмуватися;

л) кваліфіковані робітники фабрично-заводських підприємств та друкарень, які працюють на Україні та займають штатні (постійні) посади);

м) голови, члени управлінь та бухгалтери кооперативних установ, як у центрові, так і на місцях, завідуючі окремими відділами та інструктори кооперативних установ;

н) всі учні середніх та нижчих шкіл до скінчення освіти;

о) всі учні вчительських семінарій та інститутів і вищих шкіл, як державних так і приватних, але таких, що користуються правами державних шкіл, а також керівники і

інструктори по шкільній і позашкільній просвіті державних, міських і земських інституцій.

Примітка. Старшини – вчителі звільняються від мобілізації тільки ті, котрі займають штатні (постійні) посади;

р) служачі лісової охорони та лісової адміністрації, котрі займають штатні посади;

с) ті військовополонені, котрі знаходяться на своїх постійних місцях проживання не більш од 2-х місяців до дня оголошення цього закону;

т) всі підданці чужоземних держав, які мають посвідчення про підданство від відповідних консульств та місій.

14. Особи, що мають право на звільнення по зайнятих ними посадах, повинні з'явитися до відповідних місцевих та повітових управ по військовій повинності та подати посвідчення про право їх на відстрочку. Зазначені управи постановляють своє рішення про право закликаних на відстрочку від призову.

Примітка. Інституції, перелічені в цьому законі, можуть надіслати списки до вищезазначених управ про тих закликаних, котрі повинні скористуватися відстрочкою від призову. Списки ці розглядаються управами і по них робляться постанови. В цьому разі особиста явка закликаного до управи не обов'язкова.

15. Для розгляду прав закликаних на відстрочку від призову міським та повітовим управам по військовій повинності зорганізувати окремі комісії при участі податного інспектора.

16. Для вирішення негайних питань по призову і відстрочках скласти при Генеральному штабові розпорядженням Начальника Генерального штабу постійну комісію, якої рішення визнати остаточним.

17. Військовому міністрові надається право звільняти від мобілізації, або давати відстрочку тим особам, про котрих відстрочка або звільнення не передбачено цим законом, по відповідних проханнях тих чи інших інституцій.

18. Всі видатки по цьому закону віднести на військовий фонд.

19. Всі, хто ухиляється від явки по цьому призову або спізниться без поважних причин з явкою до призового строку, підлягають відповідальності по законах військового часу.

Голова Ради Народних Міністрів
Військовий міністр

В. Чеховський
Отаман [О.] Греков

Вісник Державних Законів УНР. – Вип. 4. - 28. 01. 1919

Документ № 270

Постанова про звільнення урядовців всіх відомств, призначених за часів Гетьманщини.

14 січня 1919 р.

Постанова Директорії Української Народної Республіки.

Всі урядовці всіх відомств, як в центральних урядових інституціях, так і на місцях, призначені за часи Гетьманщини, негайно звільняються зі своїх посад. Нове призначення деяких з них може бути тільки по спеціальним докладам відповідних начальників, при умові рекомендації їх громадськими організаціями чи відомими громадянами.

Виконання цієї постанови за суворою особистою відповідальністю накладається на відповідних начальників, від яких залежить призначення.

Постанова вводиться по телеграфу. Про виконання негайно сповіщати по відповідних інстанціях.

Голова Директорії
Член-секретар

В.Винниченко
Ф.Швець

З оригіналом згідно:

Директор канцелярії

[підпис]

Діловод

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 38, арк.1. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 271

Наказ Головного отамана С.Петлюри війську Української Народної Республіки.
16 січня 1919 р.

Наказ

Війську Української Народної Республіки

16 січня 1919 р

Ч.7

Народ Український для боротьби з зрадником [П.] Скоропадським покликав найкращі сили свої до війська і доручив їм охорону прав і вільностей своїх та порядку на нашій землі. Щоби виконати всі ці великі завдання, військо мусить бути непохитне, дисципліноване і чесне, а тим самим непереможне.

1. Тому, хто з вояків в бою покаже свою легкодухість і не буде до останньої можливості давати ворогу опір, хто не буде виконувати наказів начальства військового, хто втече з війська додому, хто буде втручатись в будь-які справи, що не торкаються його обов'язків і тим робити заколот і шкодити справі, хто не буде в своїх вчинках бездоганно чесним – вважається зрадником Української Народної Республіки і її народу, і підлягає військовому польовому суду з покаранням на голову, а коли злочинник не є громадянином Української Народної Республіки, то родина його підлягає висилці за межі України.

2. Деякі анархічні випадки, як знищення державного майна, грабiж мирного населення, самочинний захват влади окремими групами і особами, будуть вважатися державною зрадою, за всіма наслідками, які має за собою цей злочин.

3. Во ім'я закріплення і переведення в життя всіх прав і вольностей, здобутих в боротьбі українським народом, всяка агітація проти незалежності і об'єднання всіх українських земель, супроти верховної влади республіки, командування військами українськими, супроти боротьби з віковичними ворогами вільного культурно-політичного та економічного розвитку України, чинність партії та організації, ворожа українському рухові, а також провокаційна агітація з метою внести роз'єднання і смуту в ряди Українського Війська вважатимуться державною зрадою. І всі особи, які будуть порушувати вищенаведене, підлягають карі на голову, а коли вони не є громадянами Української Народної Республіки, то родини їх висилаються за межі України.

4. Особи, які в погоні за особистою наживою будуть продавати, купувати та незаконно переховувати військово майно, й особи, що будучи освідомленими про наведені злочини, не сповістять належної влади підлягають карі по законам військового часу.

Всі дійсні громадяне Української Народної Республіки, а тим більше вояки мусять пильно стежити за виконанням цього наказу та повідомляти тих, кому це знати належить.

Т.в.об військового міністра

Отаман[О.] Галкин

За начальника Генерального штабу

[В.] Тютюнник

Вільна Україна (Рівне). – 1919. – 3 квітня.

Документ № 272

Закон про Статут земельних управ.

18 січня 1919 р.

1. Для переведення земельної реформи утворюються в губерніях – губерніальні, в повітах – повітові, в волостях – волосні і в селах – сільські земельні управи.

2. Земельні управи є народні органи державної влади і в своїй діяльності підлягають загальному керуванню народного міністерства земельних справ.

3. Обов'язком земельних справ є завідування й охорона земель та лісів і господарств, взятих на учот, переведення земельної реформи на підставі закону про землю в Українській Народній Республіці і переведення всієї технічної роботи по земельних справах.

4. Губерніальну управу складають: губерніальний агроном, один представник від Селянської спілки, один – від народної земської управи і один від міністерства земельних справ.

5. Повітову земельну управу складають: повітовий агроном, один представник від Селянської спілки, один – від повітової народної управи. Головує в управі повітовий агроном.

Примітка: Губерніальний і повітовий агрономи входять в склад земельних управ по заклику цих управ і ствердженню їх міністерством земельних справ. До призначення цих осіб їх обов'язки виконують теперішні земські губерніальні і повітові агрономи.

6. Волосну земельну управу складають: один представник від волосної Селянської спілки, один від волосної народної управи і агроном, призначений повітовою земельною управою, який являється головою волосної земельної управи.

Примітка: На посади губерніальних і повітових агрономів допускаються особи з спеціальною вищою, середньою і нижчою освітою. Через брак місцевих агрономічних сил, в виключних випадках, за дозволом губерніальних земських управ, на посади волосних агрономів можуть бути призначені особи без спеціальної освіти, але ж з відповідним практичним стажем в сільському господарстві.

7. Сільська земельна управа складається з трьох осіб (голови та двох членів) обраних на сільському сході і стверджених волосною земельною управою.

8. Земельні управи працюють згідно законам і вказівкам українського уряду міністерства земельних справ.

У взаємовідносинах між собою земельні управи: сільські підлягають волосним, волосні – повітовим, повітові – губерніальним.

9. Для об'єднання діяльності земельних управ в народному міністерстві земельних справ скликаються періодично наради Всеукраїнського земельного з'їзду з представників губерніальних і повітових земельних управ.

10. Окремі чини управи відповідають за неправні вчинки перед судом в загально-судовому порядку. Міністерству земельних справ належить право розпускати земельну управу в цілому її складі, коли вона не відповідає своїм завданням, або усувати з посади окремих її членів за нездатність до праці. Члени волосної і сільської земельних управ можуть бути також усунуті постановою повітової земельної управи.

11. Земельні управи мають право призначати співробітників для технічного виконання постанов управи відповідно належно затвердженим штатам і обрахункам.

12. Як по скаргах, так і шляхом догляду народне міністерство земельних справ може касувати або знімати постанови всіх земельних управ, а земельні управи постанови земельних управ нижчого від них ступеня, а також припиняти виконання

оскаржених постанов до їх перегляду, ревізувати управи, усувати осіб особового складу управ і віддавати їх під суд.

13. Земельні управи мають право судового позову і зобов'язані відповідати на суді.

14. Видатки на утримання земельних управ відносяться на державні кошти. Штати земельних управ устанавлюються окремими законами.

15. Для забезпечення місцевого громадянського контролю утворюються спеціальні ревізійні комісії з представників, обраних земськими зборами та селянськими з'їздами; порядок діяльності, права і обов'язки ревізійних комісій встановлюються інструкціями, які видає міністр земельних справ.

16. Про результати ревізії повітова комісія докладає губернській управі і селянському повітовому з'їзду та земським зборам. Ревізійні губернські комісії докладають про результати ревізії міністру земельних справ, губернському селянському з'їзду і губернським земським зборам.

Голова Ради Народних Міністрів

В.Чеховський

За міністра земельних справ

Ол. Макаренко

Вісник Державних Законів УНР. – Вип. 27. - 29. 07. 1919.

Документ № 273

Універсал Директорії УНР про злуку УНР та ЗУНР

23 січня 1919 р.

Універсал Директорії Української Народної Республіки

Іменем Української Народної Республіки Директорія оповіщає народ Український про велику подію в історії землі нашої української.

3-го січня 1919 року в м. Станиславові Українська Національна Рада Західної Української Народної Республіки, як виразник волі всіх українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їх законодавчий чинник, торжественно проголосила злуку Західної Української Народної Республіки з Наддніпрянською Народною Республікою – в одноцільну, суверенну Народну Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народної Республіки ухвалила ту злуку прийняти і здійснити на умовах, які зазначені в постанові Західної Української Народної Республіки від 3-го січня 1919 року.

Однині воедино зливаються століттям одірвані одна від одної частини єдиної України – Західно - Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина; Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна.

Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України.

Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка.

Однині народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду.

22 січня 1919 року,

у м.Київі.

Голова Директорії:

Володимир Винниченко

Члени Директорії

[С.] Петлюра, [О.] Андрієвський

[А.] Макаренко

Ф.Швець

Член-секретар

Керуючий справами Директорії

І.Красковський

З оригіналом згідно:

Начальник канцелярії Директорії
Діловод

[підпис]
[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 4, арк.61-61зв. Машинопис. Незасвідчена копія.

Документ № 274

Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви»

22 січня 1919 р.

1. Церковь отделяется от государства.
2. В пределах Республики запрещается издавать какие-либо местные законы или постановления, которые бы стесняли или ограничивали свободу совести или устанавливали какие бы то ни было преимущества или привилегии на основании вероисповедной принадлежности граждан.
3. Каждый гражданин может исповедывать любую религию или не исповедывать никакой. Всякие праволишения, связанные с исповеданием какой бы то ни было веры или неисповеданием никакой веры, отменяются. Примечание. Из всех официальных актов всякое указание на религиозную принадлежность или непринадлежность граждан устраняется.
4. Действия государственных и иных публично-правовых общественных установлений не сопровождаются никакими религиозными обрядами или церемониями.
5. Свободное исполнение религиозных обрядов обеспечивается постольку, поскольку они не нарушают общественного порядка и не сопровождаются посягательствами на право граждан Советской Республики. Местные власти имеют право принимать все необходимые меры для обеспечения в этих случаях общественного порядка и безопасности.
6. Никто не может, ссылаясь на свои религиозные воззрения, уклоняться от исполнения своих гражданских обязанностей. Изъятия из этого положения, под условием замены одной гражданской обязанности другою, в каждом отдельном случае допускаются по решению Народного Суда.
7. Религиозная клятва или присяга отменяется. В необходимых случаях дается лишь торжественное обещание.
8. Акты гражданского состояния ведутся исключительно гражданской властью - отделами записей браков и рождений.
9. Школа отделяется от церкви.
10. Преподавание религиозных вероучений во всех государственных и общественных, а также частных учебных заведениях, где преподаются общеобразовательные предметы, не допускается. Граждане могут обучать и обучаться религии частным образом.
11. Все церковные и религиозные общества подчиняются общим положениям о частных обществах и союзах и не пользуются никакими преимуществами и субсидиями ни от государства, ни от его местных автономных и самоуправляющихся установлений.
12. Принудительные взыскания сборов и обложений в пользу церковных и религиозных обществ, равно как меры принуждения или наказания со стороны этих обществ над их членами, не допускаются.

13. Никакие церковные и религиозные общества не имеют права владеть собственностью. 14. Все имущества существующих на Украине церковных и религиозных обществ объявляются народным достоянием.

15. Здания и предметы, предназначенные исключительно для богослужебных целей, отдаются, по особым постановлениям местной власти или центральной государственной власти, в безвозмездное пользование соответственных религиозных обществ.

Заместитель Председателя Временного Рабоче-Крестьянского

Правительства Украины

[Артем]

Управляющий Делами

[И. Кудрин]

Секретарь Правительства

[М. Грановский]

Распубликовано в «Известиях Временного Рабоче-Крестьянского
Правительства Украины и ХСРД» от 22 января 1919 г., № 26.

Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства
Украины. 2-е изд. - № 3. 1-30 июня 1919 г. - С. 37.

Документ № 275

Звернення до селян-повстанців

23 січня 1919 р.

Товариші селяне-повстанці!

Торік, коли німці посадили на Україні гетьмана, Ви, товариші, весь час бились з поміщицько-гетьманською владою на Україні. Лихою долею Ви змушені були втікати навіть на кордон до Росії і звідти наступати на гетьмана. Гетьмана вже скинуто. Вже настав край пануванню поміщиків і фабрикантів з їх карателями – руськими офіцерами.

Під проводом вищої української революційної влади – Директорії – повернуто землю і волю українському трудовому народові. Скрізь засновуються селянські та робітничі організації, що мають своїм завданням охорону чесної праці.

Директорія в своїй творчій роботі йде назустріч робочому народові.

В першу чергу віддається народові земля, ліси та підземні багатства (ріжні копальні).

Цукроварні націоналізуються, цебто робляться власністю народу.

На буржуазію накладено, для потреб народу, величезну контрибуцію (1000000000 гривень).

Робітники дістали 8-ми годинний робочий день, страхування, больничні каси, контроль над промисловістю та ін.

В цих бажаннях народу поліпшити свій добробут Директорія щиро йде назустріч. Щодня видаються закони і постанови.

Влада має перейти до рук робочого люду – Трудового Конгресу, депутатів до якого обирають лише селяне, робітники та трудова інтелігенція. Отже, Трудовий Конгрес є не що інше як рада трудового селянства та робітників, що своїми мозолями заробляють шматок хліба. Чого ж Ви, товариші, ще хочете? Чи може ви силою зброї хочете зруйнувати всі ці здобутки революції?

Хочете, щоб нашим безладдям і колотнечею скористувалися наші вороги розбили нас?

Ви ж цього не хочете, а тому повертайтеся швидше додому, обирайте депутатів до Конгресу, не проливайте дарма братської крові. Бо тільки в єднанні всього революційного народу українського є запорука його щастя.

Не слухайте брехунів, які замість Вас хочуть самі порядкувати на землі, тепер вже Вашій, не поміщицькій.

Не забувайте, що багато людей заздрять тому, що у Вас є гарна земля. Вони тримають Вас подалі від неї, а самі сунуть грабуючи та руйнуючи що не знищено ще.

Ото ж, товариші, більш розваження виявляйте, будьте революціонерами, а не отарою, яку женуть чужі люде, котрі хочуть, аби тільки пограбувати в нашого народу все, що можна. До рідної землі, до праці, до щастя! Геть розбрат!

Хай живе єднання всього трудового народу України!

Хай живе Українська Народна Трудова Республіка!

Інформаційне бюро армії УНР

Київ, 24 січня 1919 р.

НДБ ЦДА України №11741. Листівка. Оригінал.

Документ № 276

Наказ Головної команди військ Української Народної Республіки про заведення військової цензури.

26 січня 1919 р.

Офіційно.

Наказ Головної команди військ
Української Народної Республіки.

1. З метою охорони державного порядку і громадського спокою в формі тимчасового і надзвичайного правила приказую завести військову цензуру для всіх періодичних видань, листків і брошур, які появляються на території УНР.
2. Організація військової цензури на місцях доручається губернiальним і повітовим комендатурам.
3. Загальне керування діяльністю військових цензорів доручається комісарові преси.
4. Праця цензорів переводиться згідно загальним вказівкам, інструкціям і розпорядженням комісара преси.
5. Виконання обов'язків військових цензорів доручити як співробітникам військових, так і громадських установ, яких до цього діла буде запрошено. Там же, де існують місцеві установи по справам друку - співробітникам тих установ.
6. Од дня заведення військової цензури друкарні мусять надсилати весь підлягаючий цензурі матеріал в коректурних листах до військової цензури.
7. Текст видрукуваного видання мусить цілком згоджуватись з підписаними цензором коректурними матеріалами.
8. Друкування закреслених статей, або поодиноких місць із них, оставлення на місці забороненого матеріалу, білих плям або інших вказівок на зроблені цензурою конфіскації забороняється.
9. Рівночасно з виходом періодичного видання установлена кількість примірників надсилається до військової цензури.
10. Особи, які порушать ці розпорядження підлягають в адміністративному порядку грошовій карі або арештові, причім періодичні видання можуть бути закриті, а друкарні і папір сконфісковані.
11. Наказ набирає законної сили з дня одержання його на місцях.

Головний отаман

[С.] Петлюра

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 54, арк.7. Машинопис. Незасвідчена копія.

Документ № 277

Лист графа Юзефа Потоцького до посла УНР в Австрії Ліпінського з проханням до влади Української держави організувати охорону культурних пам'яток у його маєтку в с. Антонінах

Січень 1919 р.

До Його Ексцеленції Ясновельможного Пана Посла Українського Вячеслава Ліпінського.

Вийшовши з Антонін 10 грудня минулого року під загрозою випадків, котрі з приводу розшалої на Україні завірухи зробили неможливим мені дальший побут на Волині, був змушений залишити маєток мій без всякої опіки та охорони. Через де кілька днів по моїм від'їзді дійшло до мого відома, що Антоніни зайняла частина українського війська в кількості 40 чоловік, під командою підполковника Бутенко і що завдяки його обороні дім залишився до цього часу ненарушеним і незграбованим. В моїм будинку яко в садибі предків знаходяться правдиві скарби старовини і науки, галерея малюнків найліпших малярів, цінності старих замків Сангушків, Корецьких і Острозьких і велика бібліотека найліпших видань теперішніх і давніших в кількості 12 тисяч томів, коштовний архів родинний, непорівняні колекції образів, порцеляни і ріжних меблів, котрі попередніми поколіннями були зібрані, а мною на протязі 40 років життя на Україні помножені і вбогачені. З щирим з приводу цього маю сміливість звернутись до Вашей Ексцеленції яко представника уряду на Україні з щирим проханням поробити заходи перед Урядом Українським, аби маєток Антоніни з його високо культурними парками, садами і теплицями не був зруйнований і пограбований. Довожу до відома, що колекція моя, яка була ще зібрана за предків моїх, цілий час поповнювалась мною як на Україні, так і за границею. Яко довголітній мешканець України, котрому розвиток і опажа культури дорогого мені краю дуже лежить мені на серці, гадаю, що пропажа цих збірок була б великою безповоротньою стратою не тільки для мене особисто, але яко частинки національного добутку і для цілого краю, його історії і культури. При цім дозволяю собі просити о спеціальну охорону для стада коней, одержаного в спадок по князях Сангушках. Від давніх літ культивовані, знані на цілий світ яко розсадники найкращої в Європі і найчистішої крові і раси арабські коні, яко частина добробуту і господарства краю заслуговують на спеціальну опіку і охорону зі сторони краєвих властей.

Виведення коней з Антонін, де вони мають дуже добре приміщення і забезпечений хоч в мінімальній кількості фураж, рівнялося б знищенню їх і наразило б на безповоротну шкоду і кривду. Гаряче бажаючи збереження цілоти Антонін і охорони їх мешканців від елементів анархії і безправья, думав би що найліпшим способом оборони цілого маєтку було би зміцнення теперішнього гарнізону людьми певними і вартими довір'я, а також звернення уваги урядових Українських властей на вагу збереження Антонін зі становища національного і краєвого. Теперішній гарнізон під командою підполковника Бутенко відразу з перших днів свого побуту в Антонінах, о скільки чув, дав доказ своєї доброї волі, що утримання порядку на місці, але яко нечисленний, без ясных і виразних інструкцій від вищої власти міг би показатися неvistарчаючим.

Інтервенція Вашої Ексцеленції була би, на мій погляд, надзвичайно цінна і важна, і для того дозволяю собі ще раз гаряче про неї просити.

З висловом високого поважання Іосип Потоцький.

ЦДАВО України. ф. 1092, оп. 2, спр.11

Документ № 278

Телеграма Волинського губернського комісара військовому міністру про становище в Старокостянтинівському повіті
3-10 лютого 1919 р.

Старокостянтинівським повіті настрої робітництва і селянства гарний, більшовицької агітації і демонстративних випадків не було. В місті знаходиться другий Волинський полк та комендантська сотня. Влада селянством згоді.

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 35, арк. 178.

Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 279

Наказ Головної команди військ Української Народної Республіки про заборону самочинних реквізицій у населення.
12 лютого 1919 р.

Наказ

Головної команди військ
Української Народної Республіки Ч. 57

До мене надходять відомості про те, що деякі начальники військових частин проводять у місцевого населення самочинні реквізиції і за реквізовані речі платять не готівкою, а лише видають реквізиційні квитки, а то не видають їх зовсім.

Такий спосіб реквізиції я рахую не тільки не відповідним закону, а й злочинним, бо він в основі своїй нищить довіру місцевого населення до військової влади та дає йому підставу гадати, що ті реквізиційні квитки будуть також оплачуватися, як вони оплачувалися німцями за часів панування їх на Україні.

Наказую негайно припинити такі способи реквізиції й застерігаю всіх винних в тім я буду притягати до самої сурової судової відповідальності як за невиконання цього наказу так і за перевищення влади.

Надалі право проводити реквізиції за своєю особистою відповідальністю мають виключно начальники окремих військових частин і то тільки самих необхідних для війська речей, щоб така реквізиція ні в якому разі не знищувала добробуту місцевого населення.

За всі реквізовані речі при самому їх одержанню наказую розплатуватись виключно готівкою, причому в розцінці речей належить керуватися цінами, встановленими місцевою владою. Винних в порушенні цього наказу наказую негайно притягати до судової відповідальності по закону військового часу.

Головний отаман
Начальник військового штабу

[С.] Петлюра
[А.] Мельник

Вільна Україна (Рівне). – 1919. – 3 квітня.

Документ № 280

Список міщан єврейської національності містечок Старокостянтинівського повіту, вбитих та померлих від ран під час погрому в м.Проскурові.

15-16 лютого 1919 р.

№ №	Дата	Фамилия, имя, отчество	Мещанин	Возраст	Когда убит, ранен	Адрес	состав. акт	Примеч.
262/158	17/IV	Друбман Пейсак Шаев	Красилов	23	15/11	Соборная	Бернер, Рапорт	
365/177	30/III	Заридер Лейзер – Хаим Сашиев	Красилов	61	15/11	Набережная	Пилат, Штейн	
341/193	27/III	Кац Шмуль Лейбов	Красилов	48	16/4	Стр.базар	Пилат, Зекцер	
342/196	--/--	--/-- Эстер Симиховна	--/--	46	--/--	--/--	--/--	
343/193	--/--	--/-- Лейб	--/--	18	--/--	--/--	--/--	
344/193	--/--	--/-- Зусь	--/--	12	--/--	--/--	--/--	
394/215	27/III	Крайсгурд Дувид Йонов	м.Кульчин	60	15/11	14 кв	К. Штайн	
406/224	9/IV	Крабсуд Маля Циковна	Красилов	33	--/--	Аптекарсн.	Бернер, Рапорт	
522/291	20/IV	Нузенберг Мошко Берков	Кузьмин	64	--/--	Ремесл	--/--	
523/291	--/--	Голда Цалевна	--/--	62	--/--	--/--	--/--	
563/310	25/III	Постильник Хаим Зося Захарьев	Красилов	58	--/--	--/--	Штайн, Вайскоп	
762/361	6/IV	Сандлер Мойше Рувинов	Кузьмин	47	--/--	Аптекарсн.	Бернер, Рапорт	
763/361	--/--	Эстер Циковна	--/--	43	--/--	--/--	Бернер, Рапорт	
764/361	--/--	--/-- Шейла Мошковна	--/--	17	--/--	--/--	--/--	
771/366	28/III	Гепман Йось Лейбов	Красилов	70	--/--	Набереж.14 кв.	Шайн	
777/369	9/IV	Тогман Цива Вольковна	Красилов	30	--/--	Аптекарсн.	Бернер, Рапорт	
778/369	--/--	--/-- Фрейда Лейбовна	Красилов	4	--/--	--/--	--/--	
846/410	27/III	Шкляр Арон-Меер Янкелев	--/--	38	--/--	14 кв.	Шайн	
848/412	--/--	Шпрага Литман Мошков	--/--	54	--/--	Соборн.	Зекцер, Пилат	
849/712	--/--	--/-- Чорна Лейбовна	--/--	46	--/--	--/--	--/--	Умерла от ран
850/412	--/--	--/-- Герш Литманов	--/--	22	--/--	--/--	--/--	
851/412	--/--	--/-- Шмиль	--/--	17	--/--	--/--	--/--	
933/457	--/--	Шкаф Фишель Мошков	--/--	44	--/--	14 кв.	Шайн	
934/457	--/--	--/-- Мойше Фишелев	--/--	17	--/--	--/--	--/--	

Держархів Київської області, ф. 3050, оп. 1, спр. 166, арк. 1-16.

Рукопис. Оригінал.

Примітка:1.Стосовно міщан Кузьмина, то не вказано, до якого містечка Кузьмин Старокостянтинівського чи Проскурівського повіту вони відносяться.

2.Ряд міщан, що загинули, або були поранені під час проткурівського погрому, в списках територіально не ідентифіковані.

Документ № 281

Телеграма Старокостянтинівського повітового комісара Волинському губернському комісару про становище в повіті.

18 лютого 1919 р.

Телеграма

Загальне адміністративно-політичне становище повіта доладне. Настрій робітників і селянства гарний. Ни яких випадків і важних подій не було. Агітація проти української народної республіки та верховної влади – директорії не ведеться. Влада и селянство повни згоди та взаємної довири. На випадок виступив з боку єврейства звернута особлива увага. Надеюсь не допустити в загалі повити спокійно.

Повіткомісар [підпис].

Держархів Житомирської області, ф. Р-2399, оп. 1, спр. 35, арк. 4-5. Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 282

Витяг з телеграми Волинського губкомісара про події другої декади лютого 1919 р. та евакуацію з Житомира.

18 лютого 1919 р.

Міністру Внутрішніх справ

...У мене все підготовлено для евакуації вкупі з Губкомісаріатом крапка Губерніяльний центр переносу Старокостянтинів про свій виїзд з Житомира повідомлятиму поки евакуація вичикуюча крапка Прохатиму Вас, пане Міністре, повідомити мене про загальну ситуацію і всі необхідні вказівки в звязку з цим крапка 733

Губкомісар Сумневич

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 11, арк.57зв. Телеграфний бланк. Оригінал.

Документ № 283

Супровідний лист керівника Головного управління справами мистецтв і національної культури П. Дорошенка при передачі листа графа Ю. Потоцького міністру внутрішніх справ УНР Г. Чижевському

20 лютого 1919 р.

До пана міністра внутрішніх справ

Одержавши 14 лютого б.р. листа від Міністра Закордонних Справ із пропозицією налагодити питання по охороні видатних культурно-історичних пам'яток в м. Антонінах на Волині в палаці графа Потоцького, який з свого боку звертався в сій справі до Українського посла Вячеслава Ліпінського з докладним роз'ясненням національно-історичного значіння для України згаданого маєтку, Головне Управління Мистецтв і Національної Культури позбавлене можливости негайно командірувати своїх урядовців для огляду та реєстрації залишених п. Потоцьким пам'яток, звертається до Вас Пане Міністре з щирим проханням, вжити належних від Вас засобів, аби культурні цінності маєтку п. Потоцького були переховані в сей, тяжкий для пам'яток час в неперушній сохранности і цінности.

При сім рахуємо своїм обов'язком додати, що збірки п. Потоцького в Антонінах являють ся дійсно високоякісними зразками як Української, так і загально-європейської культури, а також просити Вас не одмовити повідомити Головне Управління про вжиті Вами заходи, аби Головне Управління могло своєчасно координувати з свого боку опіку історичним майном палацу Потоцького.

ЦДАВО України, ф.1092, оп. 2, спр. 11, арк. 142. Машинопис. Оригінал.

Документ № 284

Інформація Антонінської волосної земельної управи про кількість племінних коней в Антонінському маєтку.

22 лютого 1919 р.

До Ізяславської Повітової Народної Управи

Згідно відношення Управи від 6 січня ц. р. ч. 34 про кількість племенної худоби в приватних господарствах, Антонінська Волосна Земельна Управа відповідає, що в маєтках бувшого власника Потоцького мається:

Коней англо – арабів	жеребців	- 16
	кобил	- 54
Молодих	жеребчиків	- 45
	кобилок	- 45
Голова управи	Архипович	

Держархів Хмельницької області, ф. П-3026, оп. 1, спр. 19, арк. 25зв.-26зв.
Рукопис. Оригінал.

Документ № 285

Довідка з підтвердженням перебування у партизанському загоні Старокостянтинівського повіту громадянина с. Гриценок ВОВКА Семена.

Лютий 1919 р.

Довідка

1919 року в лютому місяці в колишньому Старокостянтинівському повіті на Волині був організований партизанський загін проти петлюрівців. Цей загін опервав в повіті до квітня місяця цього року, аж доки прийшли частини Червоної Армії, до яких приєдналися партизани. Керівниками цього загону були я і тов. Продоус. В цьому загоні перебував партизаном громадянин с. Гриценок Шепетівської округи Вовк Семен, що і свідчиться.

Микола Вовк (член КП(б)У)

19.XI. 1929р.

Держархів Хмельницької області, ф. П-3252, оп. 1, спр. 1, арк. 13. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 286

Відомість про чисельність племінної худоби по волостях Ізяславського повіту.

березень 1919 р.

Відомість
про племенну худобу в Ізяславському повіті
ВОЛОСТІ

Коні	Білогородська	Антонінська	Терновська	Новоселицька	Шепетівська
Жеребців-проізводит.	17	16	4	1	1
Кобил-маток		54	43		
Молодих коней					
Жеребців		45	6		
Кобил		45	29		
Робочих коней					

Голова Ізяславської Повітової Народної Управи [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. П-3026, оп. 1, спр. 19, арк. 21.

Оригінал. Рукопис.

Документ № 287

Опис Антонінського кінного заводу.

8 березня 1919 р.

№ п/п	Название	Порода	Пол	Масть	Год рожд	Штук	Примечания

Жеребцы – производители

1.	Санто-Страто	Английской	жеребец	гнедой	1914		
2.	Оранж-Буд	--/--	--/--	--/--	1906		
3.	Салех-Олех	--/--	--/--	--/--	1912		Арендован для случки
4.	Фосфор	--/--	--/--	--/--	1910		
5.	Теско	--/--	--/--	--/--	1901	5	Производитель в Антонинском фольварке

Жеребцы – производители чистокровные арабские

6.	Ибрагим	Арабской	Жеребец	серый	1899		
7.	Сурур	--/--	--/--	--/--	1898		
8.	Эпос	--/--	--/--	--/--	1900	3	Производитель в фольварке Юзино

Жеребцы Англо-арабские

1.	Авиатор	Англо-арабской	Жеребец	рыжий	1911		
2.	Біскайн	--/--	--/--	--/--	1912		
3.	Гитанос	--/--	--/--	--/--	1912		
4.	Гиль	--/--	--/--	--/--	1912	4	

Жеребцы молодые

1.	Путрик	Арабской	Жеребец	гнедой	1915		
2.	Осовец	--/--	--/--	--/--	1915		
3.	Шонзо	--/--	--/--	--/--	1915		
4.	Фра-Діавол	Англо-арабской	--/--	рыжий	1915		
5.	Мрометир	--/--	--/--	гнедой	1915		
6.	Мерот	--/--	--/--	--/--	1915		
7.	Армянин	--/--	--/--	--/--	1915		
8.	Вардар	--/--	--/--	т. гнедой	1915		
9.	Карсо	--/--	--/--	гендой	1915	9	

10.	Карменшах	Арабской	--/--	--/--	1915		
11.	Реент	--/--	--/--	--/--	1915		
12.	Трентино	--/--	--/--	--/--	1916		
13.	Стоход	Англо-арабской	--/--	--/--	1916		
14.	Марс	--/--	--/--	--/--	1916		
15.	Стырь	--/--	--/--	рыжий	1916		
16.	Верды	--/--	--/--	гнедой	1916		

Волицкого отделения

17.	Без названия	Полукровка	Жеребец	рыжий	1916		
18.	--/--	--/--	--/--	вороной	1916		
19.	--/--	--/--	--/--	серый	1916		
20.	--/--	--/--	--/--	рыжий	1916		
21.	--/--	--/--	--/--	гнедой	1916		
22.	--/--	--/--	--/--	т.гнедой	1916		
23.	--/--	--/--	--/--	рыжий	1916		
24.	--/--	--/--	--/--	т.гнедой	1916		
25.	--/--	--/--	--/--	серый	1917		
26.	--/--	--/--	--/--	--/--	1917		
27.	--/--	--/--	--/--	рыжий	1917		
28.	--/--	--/--	--/--	--/--	1917		
29.	--/--	--/--	--/--	--/--	1917		
30.	--/--	--/--	--/--	--/--	1917		
31.	--/--	--/--	--/--	--/--	1917	15	

Антонинское отделение

32.	Посейдон	Арабской	--/--	серый	1917		
33.	Гусейн	--/--	--/--	--/--	1917		
34.	Кармелек	--/--	--/--	--/--	1917		
35.	Свит	--/--	--/--	--/--	1917		
36.	Свет	--/--	--/--	--/--	1917		
37.	Албанчик	--/--	--/--	--/--	1917		
38.	Милан	--/--	--/--	--/--	1917		
39.	Скорпион	--/--	--/--	--/--	1917		
40.	Слимак	--/--	--/--	--/--	1917		
41.	Сулейман	--/--	--/--	--/--	1917		
42.	Буздыган	--/--	--/--		1917		
43.	Муштафа	--/--	--/--	серый	1917		
44.	Кантуш	--/--	--/--	рыжий	1917		
45.	Комиссар	Англо-арабской	--/--	гнедой	1917		
46.	Оран	--/--	--/--	--/--	1917		
47.	Тобольск	--/--	--/--	т.гнедой	1917		
48.	Воевода	--/--	--/--	--/--	1917		
49.	Ревель	--/--	--/--	--/--	1917		
50.	Шарта	--/--	--/--	рыжий	1917		
51.	Балтик	--/--	--/--	гнедой	1917		

52.	Летник	--/--	--/--	--/--	1917		
53.	Родзиго	--/--	--/--	рыжий	1917		
54.	Пикадили	--/--	--/--	гнедой	1917		
55.	Без названия	полукров. бульон	--/--	рыжий	1917	31	
56.	Пашкот	Арабская	--/--	серый	1918		
57.	Мадзат	--/--	--/--	--/--	1918		
58.	Баззі	--/--	--/--	--/--	1918		
59.	Бухар	--/--	--/--	--/--	1918		
60.	Орпентко	--/--	--/--	--/--	1918		
61.	Староста	Англо- арабской	--/--	т.серый	1918		
62.	Майор	--/--	--/--	гнедой	1918		
63.	Торнсо	--/--	--/--	рыжий	1918		
64.	Стокгольм	--/--	--/--	гнедой	1918		
65.	Партизан	--/--	--/--	серый	1918		
66.	Бескидь	--/--	--/--	гнедой	1918		

Матки заводские

Чистокровные арабские

1.	Красна	Арабская	кобыла	гнедая	1897		
2.	Пшияцюлка	--/--	--/--	серая	1897		
3.	Гитера	--/--	--/--	гнедая	1901		
4.	Кордова	--/--	--/--	рыжая	1902		
5.	Постава	--/--	--/--	--/--	1902		
6.	Новара	--/--	--/--	серая	1903		
7.	Посмітюха	--/--	--/--	гнедая	1903		
8.	Калькута	--/--	--/--	рыжая	1903		
9.	Панцерка	--/--	--/--	серая	1905		
10.	Наяда	--/--	--/--	гнедая	1906		
11.	Италия	--/--	--/--	--/--	1906		Приплод, кобылка род. 6 дек 1918 г.
12.	Битва	--/--	--/--	серая	1906		
13.	Аврора	--/--	--/--	гнедая	1906		
14.	Венеция	--/--	--/--	серая	1907		
15.	Астра	--/--	--/--	--/--	1907		
16.	Кормела	--/--	--/--	--/--	1907		
17.	Арслянка	--/--	--/--	--/--	1907		
18.	Гильда	--/--	--/--	рыжая	1908		
19.	Булгария	--/--	--/--	гнедая	1908		
20.	Босния	--/--	--/--	серая	1908		
21.	Герцоговина	--/--	--/--	--/--	1908		
22.	Мира	--/--	--/--	рыжая	1909		
23.	Ювта	--/--	--/--	серая	1909		
24.	Поэзия	--/--	--/--	--/--	1909		
25.	Мушля	--/--	--/--	--/--	1910		
26.	Телимена	--/--	--/--	--/--	1910		
27.	Эстрамадура	--/--	--/--	--/--	1910		
28.	Сирена	--/--	--/--	--/--	1911		

29.	Превеза	--/--	--/--	--/--	1911		
30.	Коломбина	--/--	--/--	--/--	1911		
31.	Газза	--/--	--/--	--/--	1911		
32.	Румелия	--/--	--/--	--/--	1912		
33.	Сербия	--/--	--/--	--/--	1912		
34.	Киркелиса	--/--	--/--	--/--	1912		
35.	Соколица	--/--	--/--	гнедая	1912		
36.	Клепека	--/--	--/--	--/--	1912		
37.	Мекка	--/--	--/--	серая	1912		
38.	Мемория	--/--	--/--	--/--	1912		
39.	Сломка	--/--	--/--	--/--	1912		
40.	Симфония	--/--	--/--	гнедая	1912	40	

Матки заводские

Чистокровные английские

41.	Метаморфоза	Английская	--/--	вороная	1904		
42.	Близарда	--/--	--/--	рыжая	1904		
43.	Ляду Мон	--/--	--/--	гнедая	1911		
44.	Кильксни Ляд	--/--	--/--	--/--	1911		
45.	Флиорд Оранж	--/--	--/--	--/--	1914		

Матки заводские

Полукровные английские

46.	Блю Драм	Полукровная	кобыла	рыжая	1899		
47.	Бегония	--/--	--/--	гнедая	1902		
48.	Маркиза	--/--	--/--	--/--	1904		
49.	Килькени 2-я	--/--	--/--	--/--	1904		
50.	Гитана	--/--	--/--	рыжая	1905		
51.	Комота	--/--	--/--	т. гнедая	1906		
52.	Сельта	--/--	--/--	рыжая	1907		Приплод кобылка род. 20 февраля 1919 г.
53.	Ляду Анельм	--/--	--/--	гнедая	1907		
54.	Мыгирль	--/--	--/--	--/--	1908		
55.	Свитезанка	--/--	--/--	--/--	1911		
56.	Мауританка	--/--	--/--	рыжая	1911		
57.	Лялька	--/--	--/--	гнедая	1911		
58.	Глядия	--/--	--/--	рыжая	1911		
59.	Фарнесина	--/--	--/--	--/--	1912		
60.	Мандолина	--/--	--/--	гнедая	1912		
61.	Руденька	--/--	--/--	рыжая	1913		
62.	Бельгия	--/--	--/--	гнедая	1914		
63.	Буковина	--/--	--/--	рыжая	1914		
64.	Незабудка	--/--	--/--	гнедая	1915		
65.	Люситания	--/--	--/--	--/--	1915		
66.	Калина	--/--	--/--	--/--	Неопре д.		Приплод жеребчик род. 23

							февраля 1919 г.
67.	Демивира	--/--	--/--	--/--	Неопре д.		
68.	Зозуля	--/--	--/--	рыжая	Неопре д.	23	

Кобылы молодые

1.	Беллона	Арабка	--/--	серая	1916		
2.	Флорина	--/--	--/--	--/--	1916		
3.	Деля	--/--	--/--	гнедая	1916		
4.	Цецилия	Англо- арабская	--/--	--/--	1916		
5.	Леля	--/--	--/--	--/--	1916		
6.	Быстрица	--/--	--/--	рыжая	1916	6	
7.	Ария	Арабка	--/--	серая	1917		
8.	Пишкара	--/--	--/--	--/--	1917		
9.	Эскадрилья	--/--	--/--	--/--	1917		
10.	Потычка	--/--	--/--	--/--	1917		
11.	Лютка	--/--	--/--	рыжая	1917		
12.	Лютегія	--/--	--/--	серая	1917		
13.	Фліора	--/--	--/--	рыжая	1917		
14.	Ліовша	--/--	--/--	--/--	1917		
15.	Цецера	Англо- арабская	--/--	серая	1917		
16.	Фландрія	--/--	--/--	гнедая	1917		
17.	Фаралушка	--/--	--/--	рыжая	1917		
18.	Лянца	--/--	--/--	--/--	1917		
19.	Манигея	--/--	--/--	т. гнедая	1917		
20.	Тенга	--/--	--/--	гнедая	1917		
21.	Без названия	Английская	--/--	т. гнедая	1917		
22.	Без названия	Полукровная	--/--	--/--	1917		
23.	Без названия	Бульоник	--/--	--/--	1917	17	
24.	Конха	Арабка	--/--	серая	1918		
25.	Тарыба	Англо- арабская	--/--	гнедая	1918		
26.	Политика	--/--	--/--	--/--	1918		
27.	Швеция	--/--	--/--	--/--	1918		
28.	Добруджа	--/--	--/--	серая	1918		
29.	Запалка	--/--	--/--	гнедая	1918		
30.	Гапаранда	--/--	--/--	--/--	1918		
31.	Упиля	--/--	--/--	--/--	1918		
32.	Бавария	--/--	--/--	--/--	1918		
33.	Люзанна	--/--	--/--	рыжая	1918		
34.	Без названия	полукровная	--/--	--/--	1918	11	
1.	Бетман	Гунтер	мерин	т. гнедой	1915		
2.	Білію	--/--	--/--	--/--	1915	2	
1.	Фрну	Пробник	жеребец	вороной	Неопре д.		
2.	Соловей	Англо- арабский	жеребец	гнедой	1911	2	

Рабочие лошади при заводе

1.	Без названия	пол.бульон	кобыла	серая	1913		
2.	--/--	--/--	--/--	--/--	1912		
3.	--/--	--/--	мерин	т. серый	1910		
4.	--/--	--/--	кобыла	серая	1910		
5.	--/--	--/--	кобыла	рыжая	1908		
6.	--/--	--/--	--/--	серая	1908		
7.	--/--	--/--	мерин	серый	1908		
8.	--/--	--/--	--/--	--/--	1908		
9.	--/--	Першерон	жеребец	т. серый	1908		
10.	--/--	--/--	--/--	серый	1908		
11.	--/--	Поль. рысак	мерин	т. серый	1909		
12.	--/--	--/--	--/--	--/--	1909		
13.	--/--	Сибирской	--/--	рыжий	1903		
14.	--/--	--/--	кобыла	гнедой	1903		
15.	--/--	--/--	мерин	--/--	1914		
16.	--/--	--/--	--/--	рыжий	1906	16	

Конюшня выездная

1.	Шефкат	Полукров.	мерин	вороной	1902		
2.	Киро	--/--	--/--	--/--	1902		
3.	Голиедер	--/--	--/--	--/--	1901		
4.	Сиам	--/--	--/--	--/--	1910		
5.	Филляж	--/--	--/--	серый	1907		
6.	Макар	--/--	--/--	--/--	1907		
7.	Грицько	Полукров. рысак	--/--	--/--	1907		
8.	Кацап	--/--	--/--	вороной	1911		
9.	--/--	полукров.	--/--	--/--	1910		
10.	--/--	--/--	кобыла	рыжая	1910		
11.	--/--	--/--	--/--	--/--	1910		
12.	--/--	--/--	мерин	--/--	1911		
13.	--/--	--/--	--/--	--/--	1911		
14.	--/--	--/--	кобыла	вороная	1912		
15.	--/--	--/--	--/--	--/--	1910		
16.	--/--	--/--	мерин	рыжий	1910		
17.	--/--	--/--	--/--	--/--	1910		
18	Ятаган	--/--	--/--	серый	1914	18	
Всего лошадей		218					

Заведующий конным заводом
Дня 8/III 1919 года

И. Крепский

Держархів Хмельницької області, ф. П-3026, оп. 1, спр. 19, арк. 22.-25. Оригінал. Рукопис.

Документ № 288

Закон про хлібну повинність

10 березня 1919 р.

На зміну і доповнення існуючих законів постановити:

1. Закон від 15 липня 1918 р. «Про передачу хліба врожаю 1918 р. в

розпорядження держави» (Державний вісник 1918 р. ч. 24) залишити в силі тільки на господарства, котрі мають 30 десятин і більше.

2. Господарства, котрі мають менше 30 десятин, звільняються від передачі всього хліба в розпорядження держави, а повинні передати по сталим цінам тільки зазначену в ст. 3 цього закону кількість хлібних продуктів.

Вся решта хліба в цих господарствах являється повною власністю господаря і ніхто не має права її реквізувати.

3. Кількість хліба, що належить до здачі в розпорядження уряду, в залежності від площі земельного маєтку власника, проводиться по нижчелідуючій таблиці:

К-сть десятин	Кількість хліба в зерні, що належить до здачі державі		К-сть десятин	Кількість хліба в зерні, що належить до здачі державі	
	пудів	фунтів		пудів	фунтів
1	Звільняються від		16	65	-
2	оподаткування		17	80	-
3		20	18	95	-
4	1	-	19	110	-
5	2	-	20	125	-
6	3	-	21	145	-
7	4	-	22	165	-
8	6	-	23	185	-
9	8	-	24	205	-
10	10	-	25	225	-
11	15	-	26	250	-
12	22	-	27	275	-
13	30	-	28	300	-
14	40	-	29	325	-
15	50	-			-

4. Зерно повинно бути сухе і непопсоване.

Зазначені в ст.3 норми з точки погляду власника можуть бути здані таким хлібом: пшеницею, житом, просом, гречкою, чечевицею, квасолею, ячменем, вівсом і олійним насінням. Кукурудза повинна здаватися тільки лущеною, причому кількість, зазначена в ст. 3 цього закону, при здачі кукурудзою збільшується вдвоє.

В кожному селі, по можливості, не менше одної чверті належить до здачі хліба повинно бути здано ячменем, вівсом, круп'яними або бобовими культурами.

За прийомку зерна, завідомо зіпсованого, прийомщику належить відповідальність по закону.

5. Збір зерна проводиться комісіями постачання при допомозі повітової, волосної та сільської адміністрації по інструкції, що розробляється продовольчою частиною міністерства народного господарства і стверджується міністром народного господарства.

6. Господарі, котрі здають хліб, згідно цього закону, одержують від повітової комісії постачання, посвідчення про виконання хлібної повинності з урожаю 1918 р.

У власників, котрі матимуть ці посвідчення, ніяка влада не має права проводити реквізицію хлібних продуктів вперед до збору урожаю 1919 р.

7. Одержані посвідчення про виконання хлібної повинності дають право власнику продавати решту свого хліба по цінах вище сталих.

8. Передача хліба повинна проводитись негайно по вимаганню комісії постачання.

9. У власників, котрі одмовляться добровільно здати в установленій комісіїю постачання термін, належну кількість хліба, проводиться реквізиція в тройному розмірі з пониженням сталих цін на 50%.

За схованку хліба у господаря реквізуються всі хлібні продукти, за винятком споживчої норми, з пониженням сталих цін на 50%.

10. Особи, винні в підбурюванні до невиконання цього закону, передаються надзвичайному військовому суду, згідно ст. 1 другого розділу закону від 26 січня 1919 р. «Про надзвичайні військові суди» («Вісник Державних Законів» 1919 р. Вип. 3, ч. 102) особи, перешкоджаючі точному і своєчасному виконанню цього закону, передаються тому ж суду по ст. 1 п. 5 другого розділу того ж закону «Про надзвичайні військові суди».

11. Всі військові та приватні інституції, особливо земельні управи, повинні комісіям постачання та їх органам повну допомогу щодо проведення цього закону в життя.

Т.в.о. голови Ради Народних Міністрів

міністр народного господарства

І. Чопівський

Вісник Державних Законів УНР. – Вип. 13. - 26. 06. 1919 р

Документ № 289

Про рішення Ізяславської повітової земельної управи щодо збільшення видачі кормів для коней арабської породи у колишніх маєтках Ю.Потоцького.

14 березня 1919 р.

Журнал

засідання Ізяславської Повітової Земельної Управи
від 14 березня 1919 року

Присутнювали:

Слухали:

Заяву Головного Управління Антонінських маєтків б. власника Потоцького з повідомленням про те, що в маєтках слабують на коросту арабські коні і з проханням побільшити добову норму видачі до 12 фунтів вівса в добу.

Постановили:

Пропонувати Антонінській Волосній Земельній Управі побільшити добову норму видачі вівса до 12 хунтів і вжити всіх заходів до задоволення племенної худоби.

Голова Земельної Управи

Лисенко

Зав. Відділом Земельного Фонду

Славіковський

Держархів Хмельницької області, ф. Р.3026, оп. 1, спр. 19, арк. 16. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 290

Рішення Ізяславської повітової земельної управи про збільшення видачі кормів для хворих коней в колишніх маєтках графа Ю.Потоцького і вжиття всіх заходів для лікування їх поголів'я.

15 березня 1919 р.

До Антонінської Волосної Земельної Управи.

Вважати на те, що в Антонінських маєтках зараз племенна худоба хворіє згідно заяви Головного Управління Антонінських маєтків, Повітова Земельна Управа пропонує Волосній Земельній Управі побільшити відпуск фуражу для хворих коней в нормі у 12 фунтів вівса на добу і взагалі пропонується вжити всіх заходів аби племенна худоба була завжди всім задоволена і находилась би під окремим і пильним наглядом.

Якщо в розпорядженню Антонінської Волосної Земельної Управи не достає фуражу, то по отриманню Повітовою Управою відомостей про необхідну кількість така буде відпущена з других волостей

Голова Земельної Управи

С.В.Лисенко

Член

П.В.Ткачук

Зав. відділом земельного Фонду

М.Х.Словіковський

Держархів Хмельницької області, ф. Р.3026, оп. 1, спр. 19, арк. 17. Машинопис.

Оригінал.

Документ № 291

Постанова про тимчасове користування землею у 1919 р.
15 березня 1919 р.

1. З земель, що на підставі ст. 27 земельного закону складають запасний земельний фонд Української Народної Республіки, місцеве безземельне і малоземельне населення має одержати землю в тимчасове користування на 1919 р.

Примітка. Передачу земель мають проводити повітові земельні управи під загальним проводом губерніальних земельних управ.

2. Той, хто бере в користування згадані в §1 цієї постанови землі під посів у 1919 р. повинен дати за користування Українській Народній Республіці третину врожаю ярового хліба.

Примітка 1. В разі, коли береться під посів виорана земля, Українській Народній Республіці мусить бути сплачена вартість оранки по розцінці повітових земельних установ.

Примітка 2. Залежно від місцевих умов на землях менш родючих повітові земельні управи мають право визначати іншу частину врожаю, належну державі за користування.

3. Ті, хто бере землю в користування, повинні внести повітовій земельній управі, в забезпечення умов користування, згаданих в §5 цієї постанови, суму в розмірі всіх земських і державних податків, які припадуть на 1919 р. на взяті в користування землі.

4. Сума забезпечення згаданого в попередньому § 3 повертається після того, як буде звезено в призначені повітовими земельними управами місця належна Українській Народній Республіці частина врожаю.

5. Ті, хто бере землю в користування, на доказ свого права користування землею, одержують квиток, в якому зазначаються: 1) маєток, де знаходиться земля; 2) кількість десятин, взятих в користування; 3) та умови користування а саме: а) під який хліб, б) за який сніп, в) на який строк, г) сума забезпечення згаданого §§ 3 та 4 цієї постанови, д) належна за виорані землі Українській Народній Республіці плата, визначена повітовими земельними управами, згідно §2 цієї постанови, та інші умови, які буде встановлено повітовими земельними управами.

6. Губерніальні та повітові земельні управи з затвердженням губерніальних мають право видавати в розвиток цієї постанови, відповідно місцевим управам, інструкції.

7. Про озимину, сінокоси та порядок збору належної державі частини врожаю міністерство земельних справ має видати особливі інструкції та розпорядження.

8. Постанову цю перевести в життя по телеграфу.

Голова Кабінету Народних Міністрів

О. Остапенко

Народний міністр земельних справ

Є. Архипенко

Вісник Державних Законів УНР. – Вип. 32. - 20. 08. 1919 р.

Документ № 292

Список племінної худоби при фільварку Антоніни
18 березня 1919 р.

Список
племенного скота породи Восточно-Фрїйзїйской находящегося
при фольварке Антонины

	Название	Пол	Масть	Год рождения	Штук
1.	Норма	корова	рыжо-рябая	1907	
2.	Августа	корова	рыжо-рябая	1909	
3.	Ружа	корова	рыжо-рябая	1910	
4.	Нора	корова	рыжо-рябая	1907	
5.	Ротунда	корова	рыжо-рябая	1910	
6.	Ракета	корова	рыжо-рябая	1910	
7.	Рома	корова	рыжо-рябая	1910	
8.	Анна	корова	рыжо-рябая	1910	
9.	Сабина	корова	рыжо-рябая	1911	
10.	Терпсихора	корова	рыжо-рябая	1911	
11.	Солома	корова	рыжо-рябая	1911	
12.	Пенива	корова	рыжо-рябая	1913	
13.	Ролета	корова	рыжо-рябая	1910	
14.	Вжесня	корова	рыжо-рябая	1914	
15.	Весола	корова	рыжо-рябая	1914	
16.	Умбра	корова	рыжо-рябая	1913	
17.	Висла	корова	рыжо-рябая	1914	
18.	Аполонія	корова	рыжо-рябая	1915	
19.	Агепина	корова	рыжо-рябая	1916	
20.	Барбара	корова	рыжо-рябая	1916	
21.	Удона	корова	рыжо-рябая	1912	
22.	Унія	корова	рыжо-рябая	1913	
23.	Уйма	корова	рыжо-рябая	1913	
24.	Варта	корова	рыжо-рябая	1914	
25.	Антошка	телка	рыжо-рябая	1915	
26.	Амелія	телка	рыжо-рябая	1916	
27.	Луреля	корова	рыжо-рябая	1915	
28.	Абебеля	корова	рыжо-рябая	1915	
29.	Берта	телка	рыжо-рябая	1916	
30.	Басія	телка	рыжо-рябая	1916	
31.	Удана	корова	рыжо-рябая	1913	
32.	Апїція	корова	рыжо-рябая	1915	
33.	Уница	корова	рыжо-рябая	1913	
34.	Улюбїона	корова	рыжо-рябая	1913	

35.	Урна	корова	рыжо-рябая	1913	
36.	Уроча	корова	рыжо-рябая	1913	
37.	Агата	корова	рыжо-рябая	1915	37
38.	Лорензо	бык производ.	рыжо-рябая	1914	
39.	Ярема	бык производ.	рыжо-рябая	1914	2
	телят	бычки	рыжо-рябая	1918	3
		телки	рыжо-рябая	1918	3
		бычки	рыжо-рябая	1919	5
		телки	рыжо-рябая	1919	5
					16

18/III 1919 г.

Г. Кульчицкій

Держархів Хмельницької області, ф. П-3026, оп. 1, спр. 19, арк. 25зв.-26зв.

Оригінал. Машинопис.

Документ № 293

Відомості про породистих коней, худобу та вівці фільварку Юначки
Антонінського маєтку
18 березня 1919 р.

Фольварок Юначки

Сведения

о племенных лошадях скоте и овцах

Марта 18 дня 1919 г.

	Пол	Порода	Название	Масть	Лет	Штук
1.	Жеребец	чистокров. англ.	Сатана	светло- рыжий	10	
2.	Кобылица	рабочей	Кама	гнедая	11	
3.	Кобылица	--/--	Жидовка	--/--	10	
4.	Кобылица	--/--	Хинка	--/--	9	
5.	Кобылица	--/--	Цыганка	вороная	10	
6.	Кобылица	--/--	Уляна	гнедая	10	
7.	Кобылица	--/--	Вильча	--/--	7	
8.	Кобылица	--/--	Воля	--/--	8	
9.	Кобылица	арабской	Доля	--/--	5	
10.	Кобылица	рабочей	Кеня	--/--	7	
11.	Кобылица	--/--	Кулька	--/--	7	
12.	Кобылица	--/--	Оса	рыжая	12	
13.	Кобылица	английской норм.	Этна	--/--	3	
14.	Кобылица	английской норм.	Мева	--/--	3	
15.	Кобылица	английской норм.	Мушка	--/--	3	
16.	Кобылица	арабской	Литка	гнедая	3	
						16

Заведывающий фольварком

Драгомирецкій

Держархів Хмельницької області, ф. П-3026, оп. 1, спр. 19, арк. 26зв.-27зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 294

Закон про порядок передачі й користування сільськогосподарським живим і мертвим реманентом на підставі ст. 28 закону про землю в Українській Народній Республіці, затвердженого 8 січня 1919 р.

24 березня 1919 р.

1. Згідно ст. 28 і відповідно змістові ст.ст. 1 та 20 «Закону про землю в Українській Народній Республіці», затвердженого Директорією Української Народної Республіки 8 січня 1919 р., для перевірки описів і оцінки живого та мертвого реманенту утворюються повітові і губерніяльні оціночні комісії.

Примітка 1: Чинність оціночних комісій не поширюється на господарства, що мають до 50 га. землі.

Примітка 2 ; В разі необхідності в повіті може бути засновано більше одної оціночної комісії.

2. Повітова оціночна комісія утворюється при повітовій земельній управі і складається: 1) з представника повітової земельної управи, по її обранню на нього покладаються обов'язки голови комісії; 2) представника міністерства юстиції, по обранню з'їзду мирових суддів; 3) представника повітової народної управи, по її обранню; 4) представника державного контролю; 5) повітового лісничого; 6) представника міністерства внутрішніх справ, призначеного повітовим комісаром; 7) представника від місцевих кредитових та сільськогосподарських кооперативних союзів; 8) представника повітової управи Селянської спілки.

3. Повірку описів і оцінку живого і мертвого реманенту повітова оціночна комісія проводить на місцях в присутності: 1) представника відповідної волосної земельної управи, по її обранню; 2) представника від околиць сільських громад по одному від кожної; 3) власника реманенту або його довіреного.

Примітка: Коли в перевірці описів та оцінці майна одного маєтку заінтересовані декілька околиць волостих земельних управ, кожна з них посилає свого представника.

4. Комісія розпочинає повірку описів і оцінку в тому разі, коли присутні:

1) представник повітової земельної управи; 2) представник повітової народної управи; 3) представник міністерства юстиції.

Примітка: Відсутність інших членів комісії, а також згаданих в ст. 3 цього закону представників волосних земельних управ та сільських громад, власника реманенту або його довіреного не припиняє роботу комісії.

5. В разі відсутності або неявки власника реманенту чи його довіреного на місце, де проводиться оцінка, оціночна комісія закликає двох понятих.

6. В оціночному акті неодмінно зазначається: 1) яка саме худоба оцінюється (кінь, віл і т.і.), її масть, порода та інші прикмети; стан в якому її знайдено при провірці й оцінці; сучасна її вартість; 2) рід мертвого реманенту, матеріал з якого його зроблено, марка, фірма, покупна ціна по документах або вказівках власника реманенту, чи його довіреного, а в разі їх відсутності – самої комісії: сучасний стан і здатність до роботи, сучасна вартість.

Примітка 1. Форма оціночного акта до цього додається

Примітка 2. Власник або його довірений на протязі десять день з дня коли укладено оціночний акт, можуть просити про видачу їм копії оціночного акта повітову земельну управу, яка мусить видати таку копію протягом трьох день з дня одержання прохання, оплаченого належним гербовим збором. Другий примірник копії досилається губерніяльній земській управі.

7. Оціночна комісія розв'язує всі питання по більшості голосів. Всякі заяви щодо оцінки з боку членів комісії, які не погоджуються з постановою комісії, або заяви згаданих в ст. ст. 3 і 5, вписуються в оціночний акт за підписом заявників.

Примітка. Відносно заяв, згаданих в ст. ст. 3 і 5, комісія в оціночний акт вносить і свою з приводу їх постанову.

8. Повітова оціночна комісія робить оголошення в місцевій пресі і через вивішування відповідних оповісток в повітовій і волосних земельних управах про час, з якого починається опис і оцінка реманенту в повіті і по маєтках.

9. Скарги на повітові оціночні комісії подаються через повітові земельні управи в тижневий строк з дня подання копії оціночного акту; повітові земельні управи, приклавши до скарги відповідні пояснення оціночної комісії, на протязі 4 день надсилають їх губернській оціночній комісії.

10. В склад губернських оціночних комісій входять: 1) голова губернської земської управи, на якого покладаються обов'язки голови комісії; 2) представник губернської народної управи, по її обранню; 3) представник міністерства внутрішніх справ, призначений губернським комісаром; 4) член окружного суду, обраний загальним зібранням відділів; 5) губернський лісничий; 6) представник державного контролю; 7) представник від губернських кредитових і сільськогосподарських кооперативних спілок; 8) представник губернської управи Селянської спілки.

11. Засідання губернської оціночної комісії вважаються правосильними, коли в них бере участь: 1) голова комісії; 2) представник губернської народної управи; 3) представник міністерства юстиції.

12. Губернська оціночна комісія визначає дні своїх засідань і оголошує розпис їх в офіціальних виданнях, а також оповіщає про дні своїх засідань повітові і волосні земельні управи, які розпис засідань виставляють в своєму помешканню на видному місці.

13. Губернська оціночна комісія розглядає подані скарги в найближчому своєму засіданню. Відсутність особи, що внесла скаргу, не припиняє розгляду скарги. Постанови оціночної комісії мають силу судового рішення і вважаються остаточними.

14. Повітова земельна управа передає живий і мертвий інвентар в користування на підставах, зазначених нижче, незалежно від оскарження оціночних актів.

15. Живий реманент (робоча худоба), необхідний в культурних господарствах (ст. 30 закону про землю) повітова земельна управа передає трудовим хліборобським спілкам на підставах, зазначених нижче в ст. 16 цього закону.

16. Коли в маєтках робочій худобі бракує харчів, або коли єсть зайва робоча худоба, а також в тому разі, коли до певного визначеного земельною управою строку не зорганізуються згадані в попередній статті трудові і хліборобські спілки, повітова земельна управа передає живий реманент місцевим малоземельним і безземельним господарям, які мають потребу в робочій худобі, по ціні, визначеній в оціночному акті, або по особливій оцінці, якщо стан худоби змінився з моменту передачі.

Примітка 1: Згадана в цій статті особлива оцінка проводиться на підставі ст.ст. 3-5 цього закону і постанови повітових оціночних комісій в такому часі визначаються остаточними.

Примітка 2: повітові земельні управи можуть розстрочувати на певних умовах виплату належних за худобу грошей на строки до трьох років.

17. Племінну худобу повітові земельні управи передають на відповідні державні заводи племінної худоби або в господарства, зазначені в ст. 32 «Закону про землю», по особливих актах, які складаються на підставах ст. ст. 3-5 і примітки 1 до ст. 16 цього закону.

18. Неробочу худобу повітова земельна управа продає з торгів переважно місцевим господарям, про що складається особливий акт.

19. Живий реманент, необхідний для державного лісного господарства, передається повітовим лісничим та іншим лісничим державних лісництв.

20. Мертвий реманент, необхідний в культурних господарствах передається трудовим хліборобським спілкам згідно ст. ст. 15 і 16 цього закону.

21. Зайвий мертвий реманент культурних господарств, а також увесь реманент інших господарств, не згаданий в ст. ст. 26, 31 і 33 «Закону про землю», який відповідає потребам дрібних господарств, передається малоземельним і безземельним господарствам на підставах, зазначених в ст. 16 цього закону.

22. Мертвий реманент, що не вживається в окремих дрібних господарствах, передається повітовим народним управам, або сільськогосподарським і кредитовим товариствам чи їх союзам для влаштування прокатних пунктів, по особливих розцінках, зроблених на підставі ст. ст. 3-5 і примітки 1 до ст. 16 цього закону, з розстрочкою виплати належних за нього грошей до 5 років.

23. Мертвий реманент, потрібний для державного лісного господарства, передається по оцінці повітовим лісничим та іншим місцевим лісництвам державних лісництв.

24. Майстерні для налагодження мертвого сільськогосподарського реманенту в маєтках зо всіма потрібними матеріалами і приладдям передаються по оцінці повітовим народним управам або кредитовим та сільськогосподарським товариствам чи їх союзам для організації ремісничих шкіл і майстерень для ремонту сільськогосподарського знаряддя.

25. Майстерні для налагодження мертвого сільськогосподарського реманенту, потрібного для державного лісового господарства, передаються по оцінці з необхідними матеріалами передаються повітовим лісничим та іншим місцевим лісництвам державних лісництв.

26. Здобуті від передачі живого і мертвого реманенту гроші мають поступити до державної скарбниці на окремий «рахунок коштів, здобутих від продажу реманенту».

27. Губерніальним і повітовим земельним управам надається право укладати відповідно місцевим умовам інструкції, згідно ст. ст. 15-26 цього закону про передачу в користування живого і мертвого реманенту, які підлягають затвердженню народного міністерства земельних справ.

28. В розвиток цього закону міністрові земельних справ надається право видавати інструкції і розпорядження.

29. Закон сей перевести в життя по телеграфу.

Заступник голови Ради Народних Міністрів

[І.] Чопівський

Народний міністр земельних справ

Є. Архипенко

Вісник Державних законів УНР. 1919., 26 червня.- Вип. 19.

Документ № 295

Опис бою під містечком Кузьмин між частинами УНР та більшовицькими військами.

25 березня 1919 р.

После захвата Староконстантинова от Первого кавполка прибыла связь с сообщением, что полк ночует в 10 верстах от города и с рассветом выступает в г. Староконстантинов. Утром следующего дня от заставы, стоявшей в м. Кузьмин, прискакал казак с донесением, что застава ведет бой с пехотой противника, которая в большом числе наступает от г. Проскурова. Тов. Прилюхов приказал 1-й сотне оставаться в городе до прихода 1-го кавполка, остальным же 5-ти сотням выступить к местечку Кузьмин, бронепоезду разведывать Шепетовское направление. Задача – удержать город за собой во что бы то ни стало до прихода 1-го кавполка.

Полк сосредоточился в селе Воронковцы в 6 верстах юго-западнее г. Староконстантинова. Одна сотня на рысях была выслана к м. Кузьмин – занять

переправу через реку Случь, друга выдвинута от села Воронковцы прямо к юго-западу также по направлению с м. Кузьмин. Обе сотни спешили и завязали огневой бой. С Воронцовской колокольни видно было озеро к юго-западу и западу от м. Кузьмин и большое поле, на котором медленно разворачивались силы противника численностью до 2000 штыков. По распоряжению атамана горная батарея снялась с предков и открыла огонь по пехоте противника. На поддержку высланной к м. Кузьмин 5-ой сотне вышла еще полусотня; две сотни под командой Маркутана двинулись к деревне Верхняки, чтобы обойти фланг противника и повернув от шоссе прямо к озеру, атаковать противника прямо в тыл и фланг. Остальным сотням был отдан приказ поддержать Маркутана и сбросить противника в озеро. Петлюровцы, развернувшись спиной к озеру были атакованы с трех сторон, отброшены к озеру и уничтожены. Взято в плен 1700 пехотинцев.

Пленные показали, что действовавшие в этом бою петлюровские части составляли так называемую Херсонскую дивизию доктора Луценко, личного друга Петлюры. Сам Луценко был убит полусотником Огерманом. Казна дивизии, артиллерия и пулеметы остались в наших руках.

Дружно, лихо вел атаку полк. Наиболее отличились первая и третья сотни (первая приняла участие в обходном движении, другая атаковала через местечко Кузьмин). В первой сотне тяжело ранен был полусотник Кривенок, в третьей несколько лиц состава. Кроме того с нашей стороны в результате боя выбыло из строя до 40 казаков...

Червоное казачество 5 лет. Сборник материалов по истории Червоного казачества. Харьков; Путь просвещения, Молодой рабочий, 1923, с. 46-47.

Документ № 296

Наказ Головної команди військ УНР про боротьбу з дезертирами і провокаторами.

31 березня 1919 р.

Наказ Головної команди військ Української Народної Республіки.

До Головної команди військ з'явилося багато делегацій від селян зі скаргою на те, сила дезертирів, агітаторів і різних пройдисвітів в військовому убранню ходять по селах, ображають та грабують селян, чинять заколоти і розпускають різні провокаційні чутки.

Серед цих людей є злодії, розбишаки, дезертири, большевицькі наймити, які навмисно пробираються з фронту в тил Українського Республіканського війська, аби створити паніку й тим знесилити наше військо й наш нарід.

Аби запобігти цьому лиху, наказую всім губернiальним і повітовим комендантам, губернiальним та повітовим комісарам, начальникам міліції, комендантам залізниць і начальникам залізничних охорон з одержанням цього наказу негайно приступити до безпощадної ловлі усіх темних елементів – дезертирів, втікачів, провокаторів, які вештаються по селам, містечкам та лініям залізниць.

Коли серед заарештованих будуть попадатися новобранці – таких слід негайно перепроводити в призначені для них місця; дезертирів же передавати в розпорядження повітових комендантів, які в залежності від вини їх повинні чи відправляти їх [у.] свої військові частини, чи віддавати їх до судової відповідальності надзвичайних військових судів.

Ця ловля й контроль над зазначеними вище темними елементами повинна проводитися безупинно під особистою відповідальністю зазначених вище агентів місцевої влади, для перевірки діяльності котрих можуть бути послані спеціальні уповноважені.

столицю Галичини місто Львів і другі міста й повіти нашої землі, політі потом і кров'ю українського народу.

З другого боку, російське комуністичне большевицьке військо, не вдовольняючись грабуванням у Росії, напало на визволену з-під гетьманського ярма Україну. До цього часу тягнеться тяжка війна на два фронти, руйнуючи наш край, і без того збіднілий від панування чужинців. Комуністичне правительство Росії, котре стало ненависним для російського народу настільки, що цілі армії комуністів-большевиків передаються зі зброєю та амуніцією хоробрим українським козакам, рішило піддержати свою власть у Росії грабуванням трудящого українського селянина. В тих місцях, де пройшло російське совітське військо у селян, навіть у найбільшніх забрано хліб і скот, на заводах і фабриках большевики забирають станки, не дають заробити і не платять робітникам грошей. Зростає страшна дорожнеча як на харч, так і на всякі інші речі першої потреби. Не може стерпіти український народ, що сам себе визволив від гетьманщини, нової большевицької неволі, і піднімається зі зброєю в руках проти гнобителів чужинців – російських большевиків – комуністів. Нове народне правительство Української Народної Республіки бачить єдиний порятунок для українського народу, щоб спасти його волю і майно від нападів і грабунків хижих сусідів, в будованні єдиної самостійної і незалежної Української Народної Республіки. На оборону своєї національної честі і порушених чужинцями економічних і соціальних прав повинно піднятися все трудове селянство і робітництво, щоб не дати чужинцям в кінець знищити наш рідний край. З цих причин народне правительство Української Республіки простягає руку всім українським соціалістам та селянам і робітникам, повставшим по той бік фронту, які не стерпівши чужинецької неволі російських комуністів, піднялися на боротьбу за вільну і незалежну Україну. Нове народне правительство України бажає миру як з поляками, так і з російськими комуністами-большовиками, але першою умовою згоди ставить, щоб ніхто з цих чужинців не втручався у внутрішні українські справи і не стояв на перешкоді вільному і самостійному життю українського народу.

Не бажаючи повторення чужого панування на Україні, нове народне правительство торжественно заявляє, що не буде кликати собі на допомогу чужої військової сили з якої б то не було держави. Всякі договори з чужими державами народне правительство заключатиме тільки на основі визнання ними самостійної України і невтручання в наші внутрішні справи.

Народні міністри звертаються до нашої славної армії, до козаків, з подякою за їхню тяжку і криваву працю для визволення України з-під рабства чужинців і кличуть всіх вірних синів України стати твердо проти ворогів, які на нас напали. З свого боку, народне правительство зробило все для того, щоб кожен козак був забезпечений одежею, харчами і жалуванням на службі рідному краєві, а також подбає, щоб сім'ї призваних козаків мали средства на прожиток від казни; на случай недуги, каліцтва або смерті козака не тільки він сам, але й родина його буде мати державну допомогу від правительства УНР. Цю допомогу воякам Української Республіки народне правительство поширює і на територію Галичини, фактичне з'єднання з якою після проголошення злуки обох Україн Трудовим Конгресом та Національною Радою, правительство ставить своїм найближчим завданням.

З гарячим покликом звертаємось ми, представники українських соціалістичних партій, до всього трудящого люду України: ставайте до зброї проти насильників-грабителів вашої свободи. І коли вас народне правительство покличе на мобілізацію, всі, кому укаже закон, нехай йдуть, бо пізно буде, коли вороги-сусіди поділять нашу землю поміж собою. Запаліться святим вогнем любові до знесиленого рідного краю і єдиним революційним фронтом женіть геть чужинців – гнобителів, рятуючи Україну від повної руїни.

Беручи в свої руки керування державними справами, нове народне правительство України оповіщає всіх громадян, що у внутрішній політиці воно стремітиме до зміцнення демократичного ладу і в першу чергу ним буде вжито найенегійніших заходів, аби всюди організовувалися робітничо-селянські трудові ради для контролю над діяльністю місцевих властей. На цю справу народне правительство призначає спеціальні кошти по удержанню трудових рад, як державних інституцій. Народне правительство дбає про те, щоб всі пограбовані більшовицькими зайдами бідні селяни одержали державну допомогу для піддержки свого зруйнованого господарства. Обстоюючи порядок, спокій і законність, як необхідну умову вільного життя всіх громадян УНР, народне правительство всіма силами буде боротися зі всяким порушенням спокою і ладу і винних в цьому розбійників, хуліганів, погромників і інших злочинців безпощадно каратиме судом народної совісті. Зокрема, правительство не допустить до погромів над єврейським населенням України і рішуче буде боротися з ганебним і протидержавним явищем, яке принижує український народ в очах культурних націй всього світу. Правительство УНР певне в тім, що український народ, який сам пережив довгі роки національного поневолення і, оцінивши національну волю, перший оголосив національно-персональну економію для оборони прав національних меншостей України, допоможе уряду знищити погромні вчинки темних елементів.

Пограбована за царського уряду, знищена економічно німецькими імперіалістами Україна нині переживає третю грізну хвилю руйнування народного господарства хижими чужинцями – поляками та російськими комуністами-більшовиками. Розуміючи, що основою добробуту й держави є упорядковане народне господарство, народне правительство УНР доложить всіх сил, щоб відновити продуктивну діяльність народного труда. Для цього народне правительство постарается при першій змозі допомогти фабрикам і заводам розпочати роботу, а з другого боку – торговими договорами з державами Європи й Америки здобути по дешевій ціні всякі товари, недостачу в яких так гостро відчуває пограбоване українське населення.

Нове народне правительство України хоче демократичною земельною реформою справедливо задовольнити землю українське трудове селянство. Народні міністри наказують трудовому селянству продовжувати засів своєї та бувшої панської землі, яка законом Директорії УНР остаточно закріплена без викупу за трудящим селянством.

Безробіття і голод поширились серед робітництва України після того, як найважливі центри нашої землі захоплені російськими завойовниками. В цій справі народне правительство поряд з відновленням промисловості, в якій би робітник знайшов собі заробіток, постарается забезпечити пролетаріат від безробіття державною допомогою та організацією державних робіт. Народне правительство сподівається щирої допомоги від професійних робітничих союзів, роботу яких воно високо цінить і в контакт з якими гадає вести свою політику, направлену на добробут робітництва України. З свого боку, народне правительство все зробить для того, щоб професійні союзи нормально проводили свою роботу, і забезпечує повну волю професійного руху на Україні.

Внаслідок війни ще й досі людність Волині, Поділля, Галичини та Холмщини не змогла відновити свого господарства. Народне правительство України, щоб полегшити долю пострадавших від війни, вживатиме всіх заходів для того, щоб допомогти збудуванню хат, дати живий і мертвий інвентар зруйнованим війною жителям прифронтових місцевостей.

Означаючи напрям своєї роботи в найближчій будучності, народне правительство заявляє, що успішна його діяльність залежить в найбільшій мірі від того, чи зможе Українська Народна армія видержати напад чужих нам російських та

польських армій. Забезпечення самостійності України є необхідною умовою спасіння здобутків революції на Україні. Тільки самостійна Україна зможе зоставатись демократичною республікою. Покорення нашої землі поляками віддає нас під владу польського панства, а завоювання комуністами із Росії, де большевизм, - неминуче доводить Україну до єдиної Росії з царем, під гнітом якої триста років мучився український народ. Взяши на себе важкий тягар власті в таку лиху годину життя нашої республіки, нове народне правительство вірить, що ніколи не умре в нашій народі бажання і стремління свободи. Твердо б'ється Українська Армія з ворогами нашого народу, здобуваючи собі і своїм нащадкам землю і волю. В цій силі народного переконання і свідомості народні міністри черпають для себе віру в успішність справи визволення українського народу з-під панування чужинців і надіються, що, не зважаючи на всі перешкоди і нещастя, які впали на Україну, дружними зусиллями український народ власною самодіяльністю вийде на широкий шлях самостійного і незалежного життя на основі справжнього народоправства, яке він заслужив кров'ю і муками своїх найкращих дітей.

Народне правительство Української Республіки:
Голова Ради народних міністрів і міністр фінансів
Заступник голови і народний міністр юстиції
Народний міністр внутрішніх справ
Народний міністр земельних справ
В.о нар. Міністра військових справ

Б.Мартос
В. Левицький
І. Мазепа
М. Ковалевський
Гр. Сиротенко

Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921. Київ: Темпора, 2003, с. 523-532.

Документ № 299

Постанова Ради Народних Міністрів УНР про заходи щодо недопущення погромної агітації.

14 квітня 1919 р.

Журнал

засідання Кабінету Народних Міністрів

Ч. 97.

Головував; Б. Мартос.

Присутні міністри: А.Лівицький, І.Мазепа, Отаман Г. Сиротенко.

Секретарював: В. Крушинський.

Слухали:

1. Доклад Голови Кабінету [про] внесення Міністра єврейських справ про міри, необхідні для паралізування погромної агітації та про включення його як Міністра єврейських справ до Кабінету.

Постановили:

II. а) Звернутися до п. Головного Отамана з проханням видати наказ про саму строгу через відповідних військових начальників цензуру всіх відозв.

б) Доручити Міністру Юстиції та Військовому негайно призначити в справі погромної агітації слідства для притягнення винних в виданні, надрукуванні та розповсюдженні погромних відозв до самої суворой відповідальности.

в) заснувати при Міністерстві Внутрішніх Справ штаб організаторів-інформаторів.

г) Надати Міністру єврейських справ право брати участь в тих засіданнях Кабінету, які будуть призначатися до розгляду справ, внесених Міністром єврейських справ.

ЦДАВО України, ф.1065, оп.1, спр. 18, арк. 18-18зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 300

Лист голови Ради Народних Міністрів Б.Мартоса до міністра юстиції з вимогою негайного розслідування і покарання винних у єврейських погромах.

17 квітня 1919 р.

Погромна протиеврейська хвиля чимдалі, то все більше шириться Грунтом. Для поширення цього зла по части є і те, що більшість погромників лишається не наказаними за свої вчинки. Погромну хвилю можна спиняти лише шляхом наложення суворой кари як на фізичних учасників погрому, так і на тих елементів, які тим чи іншим шляхом сприяють зросту погромної пошесті, тому звертаюсь до Вас, пане міністре, зробити все для того, аби погромні злочинства розвідувались негайно, а винуватці в цих вчинках притягувались до відповідальності.

Голова Ради Міністрів

Б. Мартос

ЦДАВО України, ф. 269, оп. 1, спр. 32, арк.2. Машинопис. Оригінал.

Документ № 301

Повідомлення про становище в Україні навесні 1919 року.

17 квітня 1919 р.

...Тюрми забиті, в чека вбивають без суду і слідства, ціла продовольча армія і десятки інших грабують селян і насильницька колективізація, виборна система ліквідована, діяльність партій, які стоять на радянській платформі, силою зводиться нанівець, закривають газети, заарештовують і розстрілюють пролетарів-активістів.

Белаш А.В., Белаш В.Ф. Дороги Нестора Махна. Историческое повествование. Киев: Проза, 1993, с. 127.

Документ № 302

Заява В.А. Антонова – Овсієнка до ЦК КП(б) про становище в Україні навесні 1919 р.

18 квітня 1919 р.

1. Влада на місцях абсолютно підпорядкована і до певної міри нав'язана більшості населення ...

2. Харчовики не з місцевих людей, діючи без розуміння становища ситуації, до краю підбурили село проти центральної радянської влади.

3. Чека стало державою в державі: користується майже загальним незадоволенням.

4. Місцева партійна робота в повному занепаді.

5. Місцеве населення майже нічого не отримало з приходом радянської влади, окрім росту дорожнечі та нестачі продуктів. Мануфактури село не бачить як і раніше, а залізничники старцюють.

6. Влада надзвичайно мало наблизилась до трудящих мас.

...9. Безтактне відношення центральної влади до національних інтересів України.

Антонов-Овсієнко В.А. Записки о гражданской войне. Т.4. Москва-Ленинград: Госвоениздат, 1924 - 1933. с. 147-148.

Документ № 303

Наказ по військах армії УНР із заборобою піддаватися погромній агітації.

19 квітня 1919 р.

Приказ
Гlavnого Управлення військ Української Народної Республіки
(по канцелярії військового міністерства) №259

... 77. Оглашаю приказ войскам Действующей армии от 10 апреля 1919 г.

«Черносотенцы, большевики и просто грабители производят среди наших казаков бешенную агитацию за то, чтобы уничтожать и грабить еврейское население, которое будто бы является виною всего, что делается у нас на Украине и России. Эта кампания всеми способами старается вызвать на Украине еврейские погромы, чтобы на этом совершить свое грязное дело. Черносотенцы надеются, что когда начнутся у нас беспорядки и погромы, то скорее придут на Украину союзники и посадят царя, который вернет прежнее положение. Большевики же и другие грабители и разбойники – просто чтобы набить себе карман и, грабя евреев, запустить свои лапы и к другому, кто попадется под руку. Подобные людишки стараются пролезть в нашу армию и, прикрываясь верой, подбивают подлинных народных оборонцев вторить беспорядкам, чтобы скорее накинуть петлю на шею нашему вольному украинскому народу. Казаки, что желают добра своей родине, кто хочет, чтобы не было у нас чужаков – китайцев, латышей, московских грабителей – большевиков и т.п., кто хочет чтобы снова не было царя и гетмана, кто хочет, чтобы наш народ был вольным, республиканским, тот обязан помнить, что всякий беспорядок и в особенности погром мирного населения приведет до того беззакония и страшно вооруженного врага, что со всех сторон на нас насовывается. Помните, казаки, что из-за погромов может ослабиться наша сила, ибо смерть невинно убитых во время погромов навлечет на нас злобу и число наших врагов еще увеличится. Казаки, снова бить вооруженного врага, кто бы он не был, а не воевать с женщинами, детьми и стариками, на что нас хотят подбить наши враги, чтобы запятнать перед светом наш народ и нашу державность. Вперед приказываю: всех, кто только будет проводить погромную агитацию между казаками, задерживать и немедленно предавать чрезвычайному суду. Попытки погромной агитации в войсковых частях немедленно подавлять.

Подписал:

В.И.О. наказного атамана

За начальника штаба действующей армии сотник

Мельник

Синклер.

Подписал:

И.о Военного министра атаман

С оригиналом верно: Начальник Канцелярии атаман

Машинопис.

Сиротенко

Балкин

Держархів Київської області, ф.3050, оп. 1, спр. 37, арк. 61. Машинопис.

Завірена копія.

Документ № 304

Ціни на продукти на порубіжжі Південно-Східної Волині та Поділля
2 травня 1919 р.

1 фунт хліба	15 крб.
1 фунт масла	52 крб.
1 фунт картоплі	3 крб.
1 фунт крупи	8 крб.
1 фунт цукру	25 крб.
1 фунт рафінаду	40 крб.
1 фунт м'яса свинячого	30 крб.
1 пуд муки житньої	400 крб.
1 пуд солі	140-240 крб.
1 штука яйця	3 крб.

Стрілецька думка, 1919 р., 2 травня, ч. 1. Друкований відбиток. . Оригінал.

Документ № 305

Наказ № 4 по Красилівському волосному військовому комісаріату про призначення тимчасово виконуючим обов'язки військового керівника вищезазначеного комісаріату.

8 травня 1919 р.

Выделенного из состава членов Красиловского Революционного Комитета для временного исполнения обязанностей Красиловского Военного Комиссара Парфутия Филипповича Гонтаря назначаю вр. И. д. военного руководителя при вверенном мне Комиссариате. Предписываю ему немедленно вступить в исполнение своих обязанностей и о вступлении мне довести.

Военком /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 5, арк. 4. Машинопис. Оригінал.

Документ № 306

Витяг з наказу № 2 по Красилівському волосному військовому комісаріату щодо здачі зброї.

7 травня 1919 р.

О сдаче оружия

... Виновные в неисполнении сего приказа будут привлечены к ответственности и преданы суду Военно-Революционного трибунала. Найденное при обысках оружие будет конфисковано, а виновные будут арестовываться и предаваться суду.

Волвоенком /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 5, арк. 1-1зв. Рукопис. Оригінал.

Документ № 307

Резолюція з'їзду рад Старокостянтинівського повіту про здачу населенням всієї наявної у нього зброї.

7 травня 1919 р.

Резолюция

Съезда советов Староконстантиновского уезда от 7 мая 1919 г.

... Все селяне и все лица, которые по службе не могут иметь оружие, должны немедленно и полностью сдать все имеющиеся у них в наличии оружие.

Съезд объявляет всему населению Уезда о сборе оружия.

Виновные в неисполнении резолюции съезда будут привлекаться к суду военно-революционного трибунала по законам военного времени.

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 3, арк. 11. Машинопис. Оригінал.

Документ № 308

Наказ Красилівського волосного комісара у військових справах по створенню комісії для перевірки інженерно-артилерійського складу № 10.

9 травня 1919 р.

Приказ №5
по Красиловскому волостному военному комиссариату
от 9 мая 1919 г.

§ 1

На территории Красиловского сахарного завода уже более двух лет находится инженерно-артиллерийский склад № 10, проверка наличия имущества коего неизвестно когда и кем производилась и производилась ли вообще.

§ 2

Поэтому необходимо такую проверку организовать.

§ 3

Для проведения этой проверки назначаю комиссию в составе: Председателя комиссии помвоенкома Харитона и членов: от Красиловского ревкома Серветник и Заика и от комитета рабочих Сахарного завода т. Габриель и вахтер этого склада т. Завистовский.

§ 4

О результатах проверки председателю комиссии доложить мне немедленно.

Военком

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 5, арк. 2-2зв. Рукопис. Оригінал.

Документ № 309

Постанова Директорії Української Народної Республіки про обрання
Головою Директорії Української Народної Республіки С.В.Петлюри.
10 травня 1919 р.

За виходом зі складу Директорії Голови Директорії В.К.Винниченка обрати Головою Директорії члена Директорії, Головного отамана Українських республіканських військ С.В.Петлюру.

За Голову Директорії

А.Макаренко

Член

[С.] Петлюра

Член-секретар

Ф.Швец

Керуючий справами Директорії

М.Миронович

Вісник Державних Законів УНР. – 1919 р.- 8 травня.- Вип. 37.

Документ № 310

Наказ № 8 по Красилівському волосному військовому комісаріату.
16 травня 1919 р.

§ 1

О сформированіи дополнительного красного отряда в 30 человек для обслуживания комиссариата.

Комиссия: врид. военного руководителя Гонтар и по одному представителю от Ревкома, от комитета бедноты и Красиловской организации рабочих

§ 2

В виду того, то во вверенной мне волости находится много бандитов, контр-революционеров и многих прочих негодяев, которые своими налетами и выступлениями

против народной власти дискредитируют ее и подрывают умышленно доверие широких народных масс к своим же избранникам, пользуясь тем, что большая часть народной массы еще темна, доверчива и не в состоянии разобратся в происходящих событиях мирового значения, этим самым принося огромный вред всему делу социального освобождения угнетенных масс от власти и ига всемирной буржуазии, Староконстантиновский Уездный Комиссар по военным делам, в целях более успешной и верной борьбы с этим закоренелым злом и полной его ликвидации, разрешил сформировать дополнительный красный отряд.

Цель этого отряда одна: обеспечить мирному трудовому народу спокойную жизнь и спокойную производительность его труда, а потому предлагаю местному Ревкому немедленно, по получении сего предписать всем сельским старостам, под личной ответственностью в самый кратчайший срок выделить из каждого села или деревни двух заслуживающих общего доверия человек, вооруженных винтовками, последним имея при себе удостоверение личности и объ избрании немедленно явиться ко мне в Комиссариат.

Предупреждаю, что в противном случае сельские ревкомы будут преданы суду военно-революционного трибунала.

Желательно чтобы сельские ревкомы непосредственно /независимо/ от местности были об этом поставлены в известность.

Волвоенком /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 5, арк. 3зв-4. Рукопис. Оригінал.

Документ № 311

Пропозиція Старокостянтинівського повітового комісаріату по військових справах Красилівському волосному військовому комісаріату щодо збільшення чисельності загону по боротьбі з бандитизмом на теренах Красилівської волості
20 травня 1919 р.

Предлагаю в самый кратчайший срок переловить и ликвидировать все банды оперирующие в пределах волости, для чего представляю Вам право увеличить численность отряда находящегося в Вашем распоряжении до 50 человек. Чтобы раз и навсегда положить конец бандитизму, предлагаю расправляться с бандитами самым беспощадным образом, разстреливая виновных на месте.

Военкомиссар Садовский

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 4, арк. 2. Машинопис. Оригінал.

Документ № 312

Розпорядження Старокостянтинівського повітового військового комісара про затримання і доставку в повітовий центр двох бандитів.
30 травня 1919 р.

Корчівському Волвоенкому

По дошедшим до меня слухам в с. Малых Клитенках находятся два бандита. Предлагаю немедленно проверить правильность этого и в утвердительном случае бандитов арестовать и доставить в Комиссариат.

Военком Садовский

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 51. Машинопис. Оригінал.

Документ № 313

Наказ № 18 Старокостянтинівського повітвиконкому про заборону випасу худоби на полях люцерни.

Травень 1919 р.

Предлагается всем Волостным Земельным отделам и сельским Комбедам строжайше следить, чтобы на клеверных полях, второй укос которых назначается на семена, - пастьба скота после снятия первого укоса, ни в коем случае не производилась.

Виновные в неисполнении настоящего приказа будут преданы суду Военно-Революционного Трибунала.

Председатель Исполкома

И.об. Заведующего Уземотделом

Секретарь

Волк

Полторацкий

Бриман

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк. 42. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 314

Витяг із статті «Сторінка з давно минулого», надрукованої в газеті «За комунізм» (Красилів).

Травень - червень 1919 р.

1919 р. На Волині і Поділлі чинили свої чорні справи оскаженілі петлюрівські банди Соколовського, Палія, Оскілка та інших.

Влітку 1919 року з бандами Петлюри вела героїчні бої дивізія легендарного героя громадянської війни М.О.Щорса. вона складалася з Богунської, Таращанської, Н.-Сіверської бригад та Ніжинського полку.

В червні 1919 р. Петлюра в районі Проскурова (тепер Хмельницький) зосередив великі угруповання і намагався роз'єднати фронт Червоної Армії і оволодіти Києвом. На дивізію Щорса було покладено завдання – фланговим ударом розгромити петлюрівців і звільнити Проскурів.

Таращанська бригада займала район Дубно-Ровно-Броди.

Богунська бригада знаходилась в районі Шепетівки й Ізяслава.

Розпочались бої. Богунці оволоділи станцією Пузирки, Великими і Малими Саліхами і повели наступ на містечко Кульчини.

Переборюючи багато труднощів і різних штучних перешкод, створених петлюрівцями, богунці зав'язали жорстокі бої на лінії Антоніни-Закриниччя. Після впертого бою вони оволоділи Закриниччям, а потім Антонінами і Старокостянтинівом.

В цей час з району Кролевеця в напрямі на Теофіполь йшов Таращанський полк. Ніжинський полк вийшов на лінію містечка Базалія.

Після інтенсивної артилерійської підготовки в районі села Чернелівка Перший Богунський полк форсував річку Случ і закріпився на лінії Йотка- Чернелівка. Два інші Богунські полки та Ніжинський не вийшли своєчасно на лінію Першого Богунського, і ворог, що раз у раз кидався в атаку, відтіснив богунців за р. Случ.

Через кілька днів богунці знову форсували річку і оволоділи Красиловом. Ворог залишив два бронепоезди з 4 гарматами і 12 кулеметами. Крім того богунці захопили ще 16 кулеметів, багато наброїв та іншого військового майна.

Переслідуючи ворога, дивізія Щорса розгромила петлюрівське угруповання в Проскурові і тим виконала бойовий наказ командування.

В дивізії Щорса служили і боролись Іван Сербін і Василь Ткачук, які тепер проживають в селищі Красилів, тесляр Красилівського цукрозаводу, нині пенсіонер Хан Фун Чан.

І. Максименко, науковий співробітник державного музею імені Щорса в м. Щорс Чернігівської області. За комунізм (Красилів), 1959 р. 22 травня № 60. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 315

Витяг з історії бойової діяльності Славутського прикордонного загону, створеного на базі 2-го Богунського полку періоду 1919 року

Травень - червень 1919 р.

...26 мая 2-ой Богунский полк погрузился в эшелон и прибыл на ст. Пузырьки /по линии Староконстантинов-Проскуров/. На второй день, по прибытии, 2-ой Богунский полк выгрузился и повел наступление на дер. Пузырьки, где засели петлюровцы. После короткого боя, к вечеру того же дня, богунцы заняли деревню, отбив у противника 4 орудия, массу винтовок, лошадей и до 30 пленных. 28 мая полк повел наступление на м. Красилов, где противник сосредоточил большие силы. Петлюровцы занимали две линии окопов по обе стороны р. Случь.

Первую линию удалось взять богунцам без особых усилий, захватив на мосту два пулемета, завладев переправой. Затем 2-ой Богунский полк, захватив остальные два мосты, и стал наступать на местечко Красилов. Но, когда 2-ой Богунский полк прошел мосты и рассыпался в цепь, противник большими силами перешел в контрнаступление. Полк не выдержал такого натиска и перешел обратно, потеряв полностью 3-ий батальон, который потонул в реке. Полк отступил в местечко Кульчин, в 10 верстах от Красилова, где стал приводить себя в порядок и ждать дальнейших распоряжений. Противник же дальнейшего наступления не предпринимал, ведя фланговые бои.

10 июня 1919 года противник снова перешел в наступление, окончившееся для него не удачею. В то время, как он наступал на 1-й батальон 2-го Богунского полка, 3-ий батальон зашел ему в тыл и нанес петлюровцам сильный удар. Противник попал в кольцо, из которого ему не удалось выйти. Бой был горячий. В результате противник потерял одними убитыми свыше 500 человек. Богунцам достались трофеи: 8 пулеметов, кухни, лошади, много винтовок и проч. Отсюда 2-ой Богунский полк повел наступление на Красилов и занял местечко. Здесь полк был сменен 1-м Богунским полком, а сам пошел в наступление на м. Кузьмин /в 8 верстах южнее Красилова/, где захватил в плен 18 петлюровских кавалеристов с оружием, несколько пехотинцев, а до 20 петлюровцев потопили в реке. Общими усилиями 1-го и 2-го Богунских полков захвачены были два неприятельских бронепоезда с прислугой, 6-ю орудиями и 18 пулеметами. 2-ой Богунский полк простоял в Кузьмине с 13 по 20 июня 1919 г.

Командование полком принял здесь тлюк, который на другой день повел полк в наступление на дер. Западинцы. Бой продолжался три часа. В результате противник был выбит из деревни и отступил на Проскуров.

Богунцы преследовали отступающего противника до дер. Зарудье, откуда противник, сосредоточив кулак, начал сильное контрнаступление. 2-му Богунскому полку пришлось отступить до м. Красилов.

21 июня полк провел вторичное наступление на дер. Западинцы и выбил оттуда противника, который снова отступил к Проскурову. В Западинцах полк пробыл до 29 июня, пока не подошло подкрепление с флангов. Отсюда 2-ой Богунский полк повел наступление на Проскуров, который уже оставлен был петлюровцами под напором наших красных частей. Петлюровцы постепенно отступили к Волочиску...

Пограничные войска СССР. 1918-1928. Москва: «Наука», 1973 с.501-502

Документ № 316

Відомості про наступ армії УНР від Кременця до Проскурова та Кам'янця-Подільського/
Друга половина травня – початок червня 1919 р.

В той самий час Українська армія вела запеклі бої з большевиками, які оточували її зі всіх сторін в районі Кременця. Та (м) на невеликому терені скупчилася вся армія, що була на Волині: Січові Стрільці, Холмська Група, Волинська Група, різні інші окремі дрібні військові відділи та Запорізький корпус. Для об'єднання командування цими частинами був висланий зі штабу дієвої армії помічник начальника штабу підполковник Василь Тютюнник. З того часу Штаб Дієвої Армії мав лише уривочні відомості про свою армію й вона свої операції проводила відповідно власним планам, виробленим так сказати, на бойовому полі. Загальний напрям удару на большевиків нашої армії був на залізницю Чорний Острів – Проскурів.

Коли большевикам здавалося, що вони остаточно зліквідували нашу армію й вони почали святкувати свою перемогу, на них обрушився страшний удар Запорізьського корпусу від Кременця на південь. Цим ударом розпочався наступ української армії в новому оперативному напрямку. Головний удар проти большевиків зробили Запорожці, Січові Стрільці прикривали їх ліве крило, а інші частини прикривали їх запілля та проводили партизанку в близькому запіллі большевицьких частин. Українська армія створила собою замкнений трикутник, у середині якого було все її постачання хворі, ранені, обози і т.п. Цей трикутник страшною лавиною сунувся на південь. Большевики вдесятеро переважаючими силами, значно ліпше устатковані й більшим числом кінноти вели шалені атаки на українську армію, щоби її зліквідувати. Але не могли збити армію з її оперативного напрямку й всі їх атаки розбивались мов об скелю. Українська армія вела бої майже лише тими бойовими матеріалами та зброєю, яку захоплювали у большевиків, розбиваючи найліпші їх бойові частини. Один Запорізький корпус на своєму короткому переході з Кременця до Чорного Острова розбив принаймі 12 прекрасних большевицьких полків. Це було точно зареєстровано, а крім того було знищено багато большевицьких частин, які не вдалося зареєструвати. Так само і Січові Стрільці розбили й знищили багато большевицьких частин.

Січові Стрільці на своїх плечах стримували страшні атаки червоної армії зі сходу та з півночі, завдаючи великі втрати большевикам. Яких пару тижнів наша армія не знала відпочинку, ведучи безперервні атаки на ворога в південному напрямку та відбиваючи його атаки і контр-атаки з інших сторін. Всі групи, навіть найслабша, що складалася з різних недобитків Волинського фронту, Волинська група, проявляли надзвичайне героїство і витривалість у боях. Бували випадки, коли наша піхота майже з голими руками захоплювала большевицькі батареї, відбивала завжди шалені атаки большевицької кінноти, а українська кіннота в кінному строю захоплювала большевицькі панцирові потяги, як то було біля Красилова.

В цих боях козаки і старшини, від найменшого до найстаршого, злилися в одну родину лицарів, в одну родину українського вояка. Все непотрібне, чуже й ледаче відвіялося раніше, а в ці бої пішли лише лицарі. Вони доконали неможливе. Навіть саме большевицьке командування не могло уявити собі таку шалену боєдатність. Тому вони у своїх донесеннях та звітах неодмінно підкреслювали, що придніпряньська армія тепер дуже посилена польськими та галицькими частинами, чого очевидно в ній не було.

Кедровський В. 1919 рік /В.Кедровський// Свобода (Канада).- 1929 р.- № 205.-3 вересня.

Документ № 317

Прорив більшовицького фронту армією УНР на початку червня 1919 р.
1-2 червня 1919 р.

...Операція по прориву большевицького фронту розвивалась планово й успішно. Запоріжці прожогом прямуючи на схід, торощать большевиків, не зважаючи на їх опір біля Катербурга на Горині та на інших пунктах, і на 2-ге червня вони виходять на лінію сел: Волиця Вонсовича – Катеринівка – Пахутинці. Група С.С. теж енергійно просувається уступом за лівим крилом Запорожців, забезпечуючи їм фланг і тил у північно-східному напрямку; на 2-е червня вона з юоями виходить на лінію р. Горинь біля сіл Корниця і Ляхівці і швидко наступає на Білогородку...

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. с. 59.

Документ № 318

Витяг з оперативного зведення штабу Українського фронту про бої з військами УНР

3 червня 1919 р.

Київ. К 6 час.

Карта 10 верст

Ровенское направление. После упорного боя нами занято м. Березцы, 10 верст западнее Кременца, и город Кременец.

В р-не Ровно спокойно, в сторону Радзивилова усиленная разведка. В р-не Изяславля – без перемен, противник держит себя пассивно. В р-не дер. Антонины, 25 верстов северо-западнее Староконстантинова, появились части противника, продвижение его задержано. В районе Проскурова противник повел наступление на Черный Остров, 17 верст северо-западнее Проскурова. Атаки противника отбиты.

Волочисское направление. Под давлением противника наши части отступают через ст. Войтовцы на Черный Остров.

В районе Гусятина наступление противника отбито с большими для него потерями. Нами взято в плен 15 гайдамаков, 1 пулемет.

Каменец-Подольское направление. Под давлением превосходящих сил противника, при большом количестве артиллерии нашими частями оставлен Каменец-Подольск.

Наши части заняли позицию на высотах восточнее города. В р-не Могилева-Подольска спокойно.

Началерод

Давыдов

Военком

Малахов

Гражданская война на Украине, Т.2. К., 1967, с. 25. Друкований відбиток.

Копія.

Документ № 319

Витяг з опису наступу корпусу січових стрільців 4 червня 1919 р. та план подальшої атаки на антонінському напрямку.

4 червня 1919 р.

Наступного дня (4 червня – ред.) корпус успішно веде бої та просовується правим крилом (9 Залізнична дивізія) до сс. Гриценки – Траски (Тріски – ред.) – Якимівці; центром займає Трусилівку та Кучманівку, а ліве крило (2 полк С.С.) опановує м. Білогородку.

Кінні роз'їзди С.С. підходять до північних околиць Заслава, звідтіль ворог відбиває їх рушничним і кулеметним вогнем. Бронепотяг (імпровізований) підходить до ст. Клембівки, яку боронять ворожі броневики, й веде з ними бій. Штаб корпусу переходить із Ямпольа до м. Теофіпольа.

Відсутість зв'язку з Запорозьким корпусом і все більше ухилення його в район Проскурова, все більший опір ворога на правому крилі корпусу, а також залишення Волинською дивізією Кременця й відсутність резерв, - примушує командування корпусу С.С. звернути увагу на велике розтягнення своїх сил, через що 4 червня командування, готовлячись до наступу 5 червня видає наказ про більше скупчення сил. Частини корпусу дістають наказ: 9 дивізії атакувати ворога на фронті с. Антоніни – с. Рублянка і вийти на фронт Кременчуки – Юначки, прориваючи залізницю біля ст. Антоніни. 1-му полкові С.С. з 27-м кінним полком (60-70 шабель) атакувати ворога в сс. Зелена й Васьківчики і вийти на лінію Красівка – м. Медведівка (Велика Медведівка – ред.) 2-му полкові С.С. з 1-ю батареєю, займаючи м. Білогородку, видвинути свої передові частини до Теліжинець і Махнова (Михнова – ред.) та забезпечувати ліве крило корпусу. 4 і 5 полкові С.С., що разом із 2-м полком С.С. зайняли Білогородку, 5 червня, - вдосвіта 6 червня виступити через Хрестівку і Тернавку на Нове Село й допомагати 1-му полкові С.С. виконувати своє завдання.

Кінному дивізіонові Бориса з с. Гнійниці продвигатись через Білочин на Заслав із метою його здобуття і далі провадити операції на Шепетівку; 3-му полкові С.С. з 28 Стародубським перейти до м. Ляхівців.

Безручко Марко. Січові стрільці в боротьбі за державність. Каліш, 1932, с. 30, 32.

Документ № 320

Відомості про наступ групи С.С. на Антоніни та Ізяслав.
4 червня 1919 р.

... Група С.С. з боями веде далі наступ своїм правим крилом на залізничну лінію в напрямі на станцію Антоніни, лівим вона відтискає большевиків на місто Заслав.

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. с. 61.

Документ № 321

Відомості про зустрічні бої з більшовицькими військами.
5 червня 1919 р.

...Розпочинаються сильні зустрічні бої. Вони у висліді закінчуються поразкою большевицьких груп. С.С. здобувають Антоніни, В. Пузирки...

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. с. 62.

Документ № 322

Розпорядження Київського окружного військового комісара Богданова про вжиття заходів щодо роззброєння населення.

5 червня 1919 р.

Циркулярно секретно
Всем Губвоенкомам и уездвоенкомам

Согласно предписания Предсовнаркома тов. Раковского от 29-5-19 за № 923 предписываю Вам немедленно организовать слежку и принять самые решительные меры по разоружению населения, не останавливаясь перед взятием заложников и расстрелом лиц скрывающих оружие.

Окрвоенкомиссар Богданов, Адъютант [підпис]
Секретарь [підпис].

Настоящее препровождается для обязательного исполнения, и предлагаю при всяком сопротивлении при разоружении населения доносить мне.

Губвоенком Волыни Фуфранский
8 – 6 – 19 № 427 г. Житомир

Секретно
Волостному военкому

Для немедленного исполнения и донесения о ходе сбора.

Староконстантиновский Уездный Комиссар по Военным делам
июля 1919 г.

Староконстантинов

Сковородецкому 14 – VII – 19 №16 (Г) 19 (С)

Кульчинецкому 14 – VII – 19 №17 (Г) 20 (С)

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 4, спр. 1, арк. 6. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 323

Опис боїв корпусу С.С. з більшовицькими військами на півдні Ізяславського повіту.

5 – 7 червня 1919 р

Зранку 5 червня попередивши ворог нащ наступ, сам перейшов до протинаступу й заатакував праве крило й центр корпусу С.С. на фронті Тріски – Кучманівка. Праве крило С.С. по деякому змаганню відбило ворожий наступ і, переслідуючи ворога, зайняло Антоніни й Закриниччя. Один полк 9 Залізничної дивізії вискочив наперед і опанував ст. Антоніни, де зруйнував залізничний шлях. На центральному участкові корпусу до полудня вівся запеклий бій із ворогом, що все насадав. Біля полудня 4 і 5 полк С.С. підійшли до Тернавки й з ініціативи командира 4 полку завернули настріли; атакували ворога в с. Васьківчиках і примусили його хутко відступити. 1 полк С.С. переслідував ворога і опанував села Велику і Малу Салику (Салиху – ред.). 4 і 5 полк лишились у Зеленій і Васьківчиках. 3 –й полк надвечір був у Ляхівцях. Кінний дивізіон не зміг здобути Заслав і зупинився в с. Більчині, обсервуючи ворога стежами. В бою 7 червня ворог атакує Антоніни піхотою, підтриманою бронепотягми, й вибиває звідти частини 9 Залізничної дивізії. Наступ 1-го полку С.С. зустрічає ворог контратакою від ст. Великі Пузирки, 1-1 полк частково втрачає Велику Салиху, але скоро 9 дивізія й 1 полк упорядковуються й дружним контрударом відновлюють попереднє становище, причому до рук С.С. дістаються гармати, скоростріли, бойовий припас і полонені. Атаку 4 і 5 полку С.С. ворог відпирає. Під Білогородкою оживляється ворожа діяльність, і він починає натискати на передові частини 2-го полку С.С. під Махновим (Михнівим – ред.). 3-й полк С.С. підтягається до с. Ледянки, яко резерв. У бою 7 червня виявляється підхід до Великих Пузирків авангардних частин Богунівської Бригади Таращанської дивізії московських більшовиків.

Безручко Марко. Вказ. праця, с. 32-33.

Документ № 324

Опис боїв корпусу С.С. з більшовицькими військами на півночі Красилівщини
впродовж 8-10 червня 1919 р..

8-10 червня 1919 р

8 червня обставини на фронті корпусу С.С. міняються. Ворог підсилює кіннотою і піхотою залогу м. Заслава. На фронт Великі Пузирки – Красівка прибувають із Житомира частини Таращанської дивізії Богунівська бригада і 1-й Інтернаціональний полк. З'явилася небезпека, що ворог, повівши сильний наступ з боку Заслава, може роздавити 2-й полк С.С. у Білогородці й, урізавшись клином між С.С. і Волинською дивізією паралізувати роботу обох частин.

Запорожці ведуть бої на напрямку Проскурів Жмеринка. Волинська дивізія стримує ворога в районі на північний захід від Ямполь – Ляхівці. Командування корпусу С.С. з огляду на вищесказане, постановляє продовжувати наступ, щоб опанувати район Черняхів (Чернятин – ред.) - Великі Пузирки – Нове Село – Вербівці – хутко вискочити на р. Хомору на фронт Гриців – Зубовці. Тоді, прикрившись річкою, можна було мати резерви й не боятися за перемижжя між корпусом С.С. і Волинською дивізією. Щоби забезпечити корпус С.С. з флангу й тилу, треба було зайняти Старокостянтинів. Гадалося для цієї цілі виділити частини 9-ї Залізничної дивізії і на 8 червня наказано 9 дивізії вислати свою дивізійну кінноту для розвідки в цьому напрямі.

Удосвіта частини корпусу С.С. і 9-ї Залізничної дивізії повинні були атакувати: 9-а Залізнична дивізія – с.с. Юначки і Медці та просуватись на фронт Вербівка – Пахлаї. 1-й полк С.С. – атакувати ворога в с. Великі Пузирки й опанувати ст. Пузирки та с. Малу Медведівку. 4 і 5 полк – зайняти Нове Село. 3-й полк С.С. – зранку продвигатись на Малі Пузирки. Задачі 2-му полкові С.С. і кінноті Бориса зоставались попередні.

Залізнична дивізія й полки 4 і 5 з атакою спізналися. 1-й полк несподівано заатакував ворога, який став тікати. 1-й полк зайняв ст. Пузирки і уже вскочив в Малу Медведівку, коли атакований іззаду ворожими броневиками, що поспішали на допомогу до Медведівки з-під ст. Антоніни, та піхотою з боку Балкуна – змішався й поспішно почав відступати. Ворог насідав на карк, і тому полк не зміг затриматися на старих позиціях, а відійшов до с. Зелена. Після цього атаки 9 дивізії та 4 і 5 полків не відбулися, а 9 дивізія під загрозою з боку ворога відкинула своє ліве крило до с. Закриниччя – Рублянка, утримуючи ст. Антоніни. 3 полк С.С. з резерва не встиг підтримати частини 1-го полку С.С. і затримався в Малих Пузирках. На фронті 2-го полку С.С. сутички стеж і сторожових частин. Кінний дивізіон Бориса під натиском піхоти ворога відходить на Ляхівці. Волинська дивізія відходить до Ямполь і Ланівцеь. Про Запорожців відомостей немає.

На 9 червня ворог займає Нове Село, Велику й Малу Салиху, Підляшки (Підляшки – ред.) та с. Юнаки (Юначки – ред.). 1-й полк С.С. у боях 8 червня поніс дуже тяжкі втрати, тому штаб корпусу рішає вночі з 8 на 9 червня змінити його 3 полком С.С. з резерву.

10 червня ворог активності не виявляє. В корпусі С.С. проходить перегруповка.

Безручко Марко. Вказ. праця, с. 33-34.

Документ № 325

Доповідь представника Міністерства внутрішніх справ Василя Поплавського про становище в деяких повітах порубіжжя Волині і Поділля.

8 червня 1919 р.

м[істо] Проскурів

До пана Міністра справ внутрішніх
8 червня 1919 р[оку]

Маю за честь повідомити Вас, пане Міністре, що згідно Вашого наказу я об'їхав частину Волині, вільну від ворога, і частину Поділля, а іменно: Кременецький повіт, частину Староконстантинівського і частину Проскурівського. Цей об'їзд дав мені можливість безпосередньо ознайомитись з настроєм населення і більш-менш вийти в курс справ на місцях, а тому маю можливість констатувати:

1. Населення в звільнених від большевиків районах дуже прихильне до нашої влади, всякими засобами допомагає війську.

2. Дуже кепсько поступають до населення інформачі.

3. З нетерпінням чекають мобілізації і особливо в службі близькій до польського фронту. На заклик всі підуть з власною зброєю.

4. Помічається відсутність медичної та санітарної допомоги населенню та війську.

5. Дуже тяжко відбивається відсутність шпиталів.

6. Запорізька група, наша надія, переживає грошову кризу: козаки за 2–3 місяці не діставали ніякої платні.

7. Великий % козаків босих і обдертих.

8. Народні повітові та волосні управи, а також і міські управи переживають грошову кризу, що не дає їм змоги розвернути свою працю.

9. Державні скарбниці ограбовані большевиками, завдяки цьому всі інституції переживають становище літаргії.

10. Продовольчі організації дійшли до повного розкладу.

11. Почувається відсутність певної земельної політики.

12. Населення незадоволено складом, з принципового боку, земельних управ.

13. Зруйнована смуга досі не дістала допомоги на відбудування осель.

14. Германські контрибуції досі населенню не повернені.

15. Поштові урядовці перебувають в дуже кепському становищі: одержують утримання, котре не відповідає дорожнечі.

Обставини вимагають негайно:

1. Дати позичково хоч по 3 000 карб[ованців] на кожную волосну управу.

2. Задовольнити прохання повітових та міських управ про видачу позичок і 3. Випустити значну кількість дрібних грошей.

4. Підкріпити місцеві скарбниці капіталами.

5. Відновити закон про вартість рубля в порівнянні з карбованцем.

6. Улаштувати в тилу шпиталі.

7. Дати хоч по 10 000 карб[ованців] лікарням вишневецькій, білозерській, базалійській для тримання хорих козаків.

8. Відбудувати оселі по зруйнованій смузі.

9. Притягти до справ постачання народні управи та кооперативи.

10. Повернути гетьманські контрибуції.

11. Установити земельні норми, приступити до нарізки, з'ясувати умови посіву.

12. Задовольнити грішми Запорізьку групу.

13. Дати державним інспекторам при війську точні інструкції.

14. Збільшити платню поштовим урядовцям.

1. Передивитися закон про земельні інституції.

Мною зроблено:

1. В місцевостях звільнених від ворога відновлені республіканські державні та державно-громадські інституції.

2. Особисто побував в інституціях Кременця, Проскурова, Вишгородки, Білозерки, Базалії, Чорного Острова.

3. Організував в Вишгородку постачання для переходячих частин.

4. Улаштував в Вишневцю шпиталь для хорих козаків.

5. Інформував населення і безпосередньо, і через народні волосні управи про сучасне становище, склад правительства, напрямок політики.
6. Пропонував [Семену] Михайлову по згоді з місцевими самоврядуваннями і військовою владою, видвинуту трудовою радою, виконувати обов'язки комісара Кременецького повіту до розпорядження правительства.
7. Урегулював справу з військовими реквізиціями.
8. Брав участь в нараді при Холмській групі по питанню забезпечення спокою.
9. Доручив кременецькій трудовій раді надрукувати відозви і ввійшов в згоду з Холмською групою відносно розповсюдження їх та розкидання з аеропланів.
10. В Проскуріві брав безпосередню участь в припиненні жидівського погрому.
11. Наказав бувшому до большевиків комісарові Верхові повернутися до виконання обов'язків комісара.
12. Звернув увагу військової влади на досить безпечну і дуже мляву перевозку по залізниці снарядів та амуніції.

Завдання надалі:

1. Проваджувати працю в тому ж напрямку.
2. Обслідувати кооперативи та жидівські комітети та поставити їх ближче до постачання.
3. Обслідувати просвіти та через них інформувати населення.
4. Організація влади в смузі фронту і тила.

Представник Міністерства справ внутрішніх В[асиль] Поплавський

Про відновлення всіх державних та державно-громадських інституцій в смузі звільненій від ворога мною було доложено пану Головному Отаману С[имону] В[асильовичу] Петлюрі в час його перебування в м[істі] Проскуріві. і Головний Отаман просив вжити заходів, аби відновлення державної роботи, налагодження державного життя йшло разом з поширенням нашої території.

ЦДАВО України. ф. 1092. оп. 2. спр. 73. арк. 177–178. Рукопис. Оригінал.

Документ № 326

Відомості про контрнаступ большевиків в напрямі Проскурова.
11-12 червня 1919 р.

Одинадцятого червня большевики, закінчивши перегрупування, переходять до контрнаступу й атакують на цілому фронті групи Волинської і С.С.

...Бої відзначаються надмірною запеклістю і впертістю. 9-а залізнична дивізія з одним полком С.С., що оперувала на правому флангу С.С. дала большевикам жорстоку відсіч (згідно з большевицькими радіозвітами в районі В.Пузирки – Антоніни обі сторони ходили на багнетні атаки), але понесла і сама великі втрати і відійшла.

12 червня большевики все ще натискають на правий фланг С.С. їм повелося захопити важливий вузол, а саме переправу на р. Понорі біля Кульчин, звідки веде найкоротший шлях до переправи на р. Случ і на Проскурів. Старокостянтинів лишається ще в наших руках, і большевики скеровують на нього лише незначні сили при підтримці 2-х бронепотягів.

Волинська група відводить свої ар'єргарди за р. Горинь та не тільки відбиває за цим рубежем всі большевицькі атаки, але навіть в районі Ланівці Північна дивізія цієї групи разом з юнацькою школою переходять в контрнаступ і відкидають большевиків на захід.

...Штаб дієвої армії, узагальнюючи обставини, вирішує: 1) відтягти свої північні розтягнені групи (С.С. і Волинську) на р. Случ і стримувати на цьому сильному водяному рубежі наступ большевиків; 2) для контрнаступу зосередити дві дивізії Запорізької групи в районі Старокостянтинів – Красилів і звідти ударити у ліве крило большевицької групи, що загрожувала нам...

...Для успіху цієї перегруповки С.С. було конче потрібним заволодіти знову селом Кульчин [насправді Кульчини були тоді містечком – ред.], звідки большевики були вдвоє ближче до переправ на р. Случ, а ніж ліве крило групи С.С.

Тому групі С.С. наказано було в ніч з 12-го на 13-е червня відбити Кульчин від большевиків.

Штаб армії дає полк. Сальському розпорядження пересунути його резерву на р. Бужок, на північ від Проскурова для його прикриття. Для підтриму групи С.С. в Старокостянтинів вислати наш бронепотяг.

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. с. 69-70.

Документ № 327

Опис оборонних боїв корпусу С.С. та військ УНР на території Красилівщини.
11-13 червня 1919 р.

На 11 червня ворог згуртував в районі Заслава значну кількість кінноти і піхоти. В районі Великих Пузирок підсилив свої частини Богунівською бригадою та одним полком китайців. У цей день корпус С.С. мав намір атакувати ворога свіжими силами свого (в тому часі найсильнішого) 3-го полку С.С., підтриманого частинами 9 дивізії й 4 і 5 полку С.С.

Однак ворог зранку повів рішучий наступ на всьому фронті корпусу С.С. і Волинської дивізії. Зустрінутий контрнаступом 9 дивізії й 3 полком С.С., ворог відскочив на старі позиції. Біля полудня стало відомо, що ворог атакував 2-й полк С.С. в Білогородці і розбив його. 2-й полк поспішно став відходити на Пелехівку (Поляхову – ред.), стративши півбатарею, що потрапила до рук ворожої кінноти. Кінний дивізіон Бориса з Ляхівців не міг подати помочі 2-му полкові С.С. через відсутність зв'язку. Ворожа кіннота займає Бісівку, Бісівочку й с. Хрестівку (Христівку – ред.) та продовжує рух на Сморшки – Кучманівку, загрожуючи тилові корпусу С.С. Посланий з резерви з с. Малі Пузирки 1-й полк С.С. не встиг ще вирушити, як ворожа піхота рішучо переходить до контрнаступу з боку с. Юначки і, зайнявши ст. Антоніни, вдаряє на праве крило 9 дивізії, а з боку Нового Села атакує 4 і 5 полк С.С. 4 і 5 п. не витримують атак й починають подаватися назад. 9 дивізія й 3 полк С.С. твердо зустрічають ворожі атаки та завдають йому страшні втрати рушничним і кулеметним вогнем. Ворог насуває все новими силами. Частини корпусу С.С. зустрічають його багнетами. Зрештою, загрожені з обох флангів, поволі починають відворот: 9 дивізія на Решнівку, 3 і 4 полк на Ледянку, 5 полк на Калюжинську і 2 полк затримується в Пелехівці (Поляховій – ред.). Кінний дивізіон Бориса переходить у Темелинці (? – ред.). 1 полк відходить у с. Колки.

В цей день (наступного дня 12 червня – ред.) ворог далі напирас на 9 Залізничну дивізію і 3 полк С.С. Змучені частини відпирають ворожі атаки, але 1-й і 3-й полк С.С. та 9 Залізнична дивізія понесли напередодні великі втрати і тимчасово стратили боєздатність. Спроби корпусу С.С. знову перейти до наступу не вдаються. Зв'язку з Запорожцями немає. Волинська дивізія під натиском ворога залишає Ямпіль і відходить на Чолгузів – Довгалівка. Корпус С.С. відходить. Дивізіон Бориса – до Теофіполя.

Зранку 12 червня до с. Малинки прибуває так званий загін полковника Сушка (24 кулемети, 1 піша й одна кінна сотня. Загін зформовано з запасових частин, що були у Збаражі).

... До вечора 12 червня ворог відтиснув корпус С.С. на лінію Терешки – Решнівка – Ледянка – Поляхівка (Поляхова – ред.) й обсадив на правому крилі важний на той час пункт Кульчини, а на лівому і ззаду – Ямпіль. Продовження стало таке, що ворог загрожував флангові й тилові війська УНР під Проскуровом. Забезпечити

операції Запорозжців корпус С.С. міг тільки через перехід до наступу та через відновлення хоч би попереднього становища до 8 червня, чого при стані свого війська корпус зробити не міг. Ворожий наступ на Волинську дивізію загрожував тилам корпусу С.С., а натиснувши ворог на фронті корпусу С.С. – загрожував і тилам Волинської дивізії.

Командир корпусу С.С. вирішує фланговим маршем відійти на р. Случ і зайняти оборонну позицію від Красилівських млинів до Сорокодубів, утримувати Старокостянтинів, держати резерву на шосі Проскурів-Старокостянтинів в с. Западинцях.

На виконання свого рішення просить дозволу в штабі армії. Дозвіл такий дістає.

Тоді виконується наказ: щоби прикрити фланговий марш - 9 дивізії з загоном Сушка і кіннотою Бориса вдосвіта атакувати ворога в Кульчинах, які зайняти й тримати аж поки решта частин корпусу перейдуть до переправи на р. Случ, після чого відійти на переправи Красилівські мости. Коли ж неможливо буде Кульчини зайняти, то прив'язати ворога до його позиції і виконувати ту ж задачу, що і в першому випадку.

Інші частини отримують такі задачі: 1-й полк С.С. з с. Колків через Чорнилівку (Чернелівку – ред.) перейти до Западинець, причому затриматися на переправі біля Чорнилівки до підходу частини, що мала зайняти цю переправу, 3-й полк С.С. з 28-м Стародубським полком з Ледянки через Колки – Корчівку пройти на Чорнилівку, де й зайняти переправу.

2-й, 4-й і 5-й полк С.С. мали пройти через переправу біля Малих Зозулинців і стати: 2-й полк прикриття броду біля Сорокодубів, а 4-й і 5-й полки в резерві в Слобідці Чорнилівській.

Обози й тилові установи рушають з Теофіполя через Базалію – Купель на Чорний острів. Штаб корпусу переходить у м. Миколаїв.

9-а Залізнична дивізія від виконання наказу про наступ на Кульчини відмовилася, й це тут слід ствердити без усяких застережень. Ця дивізія, нікого не повідомивши, вночі перейшла через Чорнилівську переправу й біля полудня зайняла Красилівські мости (у той час уже знищені, і коли переправи через річку вже не було).

Разом з 9 дивізією відійшов загін Сушка з кіннотою Бориса. Цей загін зайняв переправу біля Чорнилівки. Тому 1-й полк С.С., пройшовши Чорнилівку, помашерував далі по призначенню, гадаючи, що сил, які стояли на переправі, досить для її оборони. Трохи пізніше пройшли переправу біля Малих Зозулинців 2-й, 4-й і 5-й полки С.С. 4-й і 5-й полк пішли до свого району, а 2-й полк (командир сотник Осипенко) зайняв Волицю – Йодко, з заставами проти Сорокодубів.

Біля 14-15 год. ворог появився перед Красилівськими переправами й Чорнилівським мостом. В обох пунктах зав'язався бій. 9 дивізія переправи втримала. Загін полковника Сушка залишив Чорнилівку і став відходити на горби, що на північ від Слобідки Чорнилівської. Ворог почав обстрілювати з гармат 2-й полк у Волиці-Йодко, і 2-й полк, несподівано обстріляний, почав відходити на Миколаїв. У цей самий момент на горі біля Мончинець, на північ від Чорнилівки, показала голова колони 3-го полку С.С., яку бачив відділ Січових Стрільців полковника Сушка від Слобідки Чорнилівської. Появилася надзвичайно сприятлива обставина для 3-го полку С.С. Досить було йому відкрити гарматний вогонь і виявити хоч би слабкий натиск на ворога, і ворог, зайнятий боєм із загоном Сушка, втік би. Командир же 3-го полку сотник Кмец з незрозумілих причин повернув назад, звернув убік, перейшов Случ убрід біля Сорокодубів і пішов через Волицю-Йодко на Слобідку Чорнилівську. Тим часом ворог зайняв переправу, а 2-й полк С.С., загін Сушка й 4-й і 5 полк С.С. скупчилися в м. Миколаєві. Не встиг 3-й полк перейти Слобідку Чорнилівську, як большевики зайняли село. Сам начальник штабу корпусу С.С., повертаючи з м. Купеля (де був для переговорів зі штабом армії) до м. Миколаєва, трохи не впав до неволі, якби відсталий стрілець 3-го полку С.С., що пробирався кущами до своїх, його не зупинив. Кругною

дорогою через Индики, Пахутинці, Ставчинці вночі дістався начальник штабу Січових Стрільців до Миколаєва, де були 2-й, 4-й і 5-й полк С.С.

Загін Сушка відійшов до Чорного Острова. 3-й полк С.С. і 28-й Стародубський полк переходили в цей час Бужок біля Марковець убрід (бо міст біля Миколаєва в поспіху було спалено) і стали в с. Манилівці. Охорону від 2-го і 4-го полку С.С. було вислано на північний берег р. Бужка, де вони й зайняли села Котюжинці (Котюржинці – ред.) й Марківці.

Безручко Марко. Вказ. праця, с. 34 - 36.

Документ № 328

Телеграма товариша міністра внутрішніх справ УНР Г. Нянчура про становище у волостях Старокостянтинівського повіту.

12 червня 1919 р.

Чорний Острів або по місцю знаходження

Головному Отаману Петлюрі

Копія Міністру Внутрішніх справ Мазепі

Населення областей які мною одвідані вимагає мобілізації за кілька років правительством та зменшення платні для всіх козаків української армії крапка Штабом вільного козацтва оголошена мобілізація населення восьми району Тофіаоля (Теофіополя – ред.) за десять років (1910-1919 років крапка

Мобілізація проходить успішно люди відправляються на польський фронт крапка Волостями організуються продовольчі відділи для постачання продуктів армії потрібно лише організувати справу з видачею грошових авансів Правительством Волосним Управам крапка Скрізь висловлюються за передачу всієї влади на місцях Народнім Радам але не більшовицького типу крапка Населення дуже незадоволене земельним законом Директорії в частині що до господарств громадян інших держав через що всі великі маєтки повіту Потоцького Грухольського (Грохольського - ред) Сангушко Ледоховського та інших вважалися чужоземними крапка Необхідний коректив до цього пункту.

Підписав: Товариш Міністра внутрішніх справ Нянчур

Згідно:

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 11, арк.164. Телеграфний бланк.

Копія.

Документ № 329

Оперативний звіт Штабу Групи С.С. від 12 VI. 1919 р.

ч. 37

12 червня 1919 р

Большевики, одержавши допомогу в силі 4-го і 21-го Советських полків повели 11. VI о 6-ій ранку енергійний наступ на с.с. Великі Пузирки і Красівку, і вибили звідтіля наші частини; при допомозі кінноти, 2-х бронепотягів і гармат, ворог вибив наші частини з сіл Свиридів, в. Салиха, Підляшки (Підлящики – ред.) та Юначків і примусив відійти на лінію Сухоржинці (Сухужинці – ред.) – Тарнавка – Васьковчики верхи 142,9; 156,3; 153,5; 151,2; фільварок Закриниччя, село Антоніни. Понесла великі втрати 9-а див. Для ліквідації прориву направлено 3-й полк С.С. і загін Сушка. По залізниці на Старокостянтинів видано розпорядження надіслати з Проскурова бронепотяг.

Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ – Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частина II). Додатки. 2 видання. Мюнхен, 1946, с. 105-106

Документ № 330

Оперативний Звіт Штагрупи С.С. ч. 1059
12 червня 1919 р.

Ніч на 12. VI. пройшла спокійно. Ворог активності не виявляв. Зранку 12. VI. ворог повів наступ на фронт Білогородка – Старокостянтинів. Найсильніший удар його був на М.Пузирки, Рублянку. Під натиском ворога 2-й полк залишив Білогородку і відійшов на Бісовичку – Сухоржинці. 3-й полк теж не витримав удару, залишив Трусилів [Трусилівку – ред.] і відійшов на Ледянку, 1-й полк на Решнівку. Частини 9-ї дивізії, що при вчорашньому наступі ворога мали значні втрати, згуртувалися у дв. [селі – ред.] Терешки, що на шляху Теофіполь – Колки. Згідно з доповіддю Кульчини захоплено ворогом. Загін Сушка перейшов у Печиськи. Звідти переходить у Терешки. Отаман Коновалець просить надіслати на Старокостянтинів бронепотяг.

Мобілізація не дала нічого. Вільне козацтво дало 110 піших і кінних, які бажають битися проти поляків.

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. Додатки, с. 106.

Документ № 331

Відомості про бої між армією УНР та більшовицькими військами за переправи на р. Случі.

12 – 15 червня 1919 р.

На фронті групи С.С. контратака Кульчин в ніч з 12-го на 13-го червня свіжим загоном Сушка, що прибув з Запорізької групи і частинами 9-тої Залізничної дивізії успіху не мав.

13-го червня відбувається дальший відхід груп С.С. і Волинської на призначений для них рубіж.

...14-го червня точаться гарячі бої за переправи на р. Случ і утворюється цікаве тактичне становище. Большевики, переслідуючи праве крило С.С., на ранок 14-го підходять до Красилівської і Чернелівської переправ, зайнятих уже частинами 9-тої дивізії, скорострільним загоном Сушка та кіннотою С.С. (Борис). До обіду большевикам після сильних атак щастить сорсувати переправи при Чернилівці і Дубищах. Однак Сушко ще мужньо тримається; 9-та дивізія теж непохитно відбиває атаки. Вже до поля бою наближаються головні частини Січовиків. Вони одержали завдання міцно обсадити переправи на Случі від Кузьмина до Сорокодуб.

На північному та південному берегах Случі до Чернелівської переправи підходять в колонах 4-тий та 3-тій полки С.С. командир 4-го полку бачить всю картину бою, бачить колону 3-го полку і загін Сушка, що завзято бореться. У большевиків деяке замішання через несподівану появу нових партнерів. Наші шанси на успіх зростають.

А в дійсності командири 4-го і 3-го полків рішучо .... Повертають свої полки і відходять з поля бою у південно-східному напрямку. Такий несподіваний фінал додає нової енергії большевикам і вони остаточно зламали героїчний супротив Р.Сушка, зайняли Слобідку (Чернелівську – ред.) і повели наступ в напрямку на Миколаїв до переправ на р. Бужок. Врятував становище начальник штабу С.С. підполковник Безручко. Він виїжджає до полків і стримує наступ большевиків на північному березі р. Бужка.

9-та дивізія стійко боронила свої позиції біля Красилівських переправ і тільки дещо загнула своє ліве крило. 1-й полк С.С., що проходив через Красилів під час розпалу бою, також не подав допомоги 9-ій дивізії, не вважаючи на прохання командира її.

Волинська група північної дивізії вийшла до переправи на р. Случ, відкинувши свій лівий фланг на північний захід.

Холмська дивізія Волинської групи не обсаджує визначеного їй рубежу, а відходить на південний схід.

Взагалі лівий фланг Волинської групи дуже загнута.

Большевики, переправились через р. Случ, енергійно розвивають успіх і закріплюють за собою здобуті переправи.

... Вирішено підтягнути 7-му Запорізьку дивізію в район Красилова і 15 червня перейти в наступ: з південного сходу 7-ою Запорізькою і 9-тою Залізничною дивізією та 1-им полком С.С., з південного заходу групою С.С. з метою стиснути з двох сторін большевицькі частини, що прорвалися, знищити їх, а як ні, то принаймі відкинути за р. Случ.

Головний удар завдала права група.

...15. VI. большевики пробували поширити плацдарм на правому березі Случа і атакувати 9-ту дивізію, що боронила Красилів і дещо її потиснули. Однак наша ударна група вже зосередилася і 7-ма Залізнична з 1-им полком С.С. миттю атакує праве крило большевиків, загрожуючи відрізати їх від переправ. Полки С.С. в свою чергу (о) 13-14 год теж почали наступати і надвечір большевиків було відкинено на північний берег р. Случа. Прорив ліквідовано і ми міцно стали на р. Случ своїм правим крилом.

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. с. 70-72.

Документ № 332

Телеграма Штабу Дієвої Армії Ч. 00843

13 червня 1919 р.

Командуючому групою С.С. Для заповнення прориву на фронті Старокостянтинів – Кульчини Наказний Отаман наказав в ніч з 12-го на 13-го червня захопити контрнаступом м. Кульчини і міцно його тримати в своїх руках. Наштадарм.

М. Капустянський. Похід Українських Армій на Київ – Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (Частина I й II).- Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. Додатки. с.106.

Документ № 333

Оборонні бої січових стрільців на р. Случі і розробка планів по перехопленню ініціативи у більшовицьких військ.

14-15 червня 1919 р.

На 14 червня ворог сильно обсадив с.Чорнилівку – Слобідку Чорнилівську – Волицю-Йодко и Малі Зозулинці. 9 Залізнична дивізія тримає переправи біля Красилова. Волинська дивізія залишила переправи біля Малих Зозулинець і Базалії й правим крилом тримається ще на фронті Шмирно (Шмирки- ред.) – Купель, лівим відкинулася до залізниці Волочиське (Волочиськ – ред.) – Чорний Острів. Корпус С.С. у цей день висовує свої частини наперед і займає хутори на захід від села Воскодавинці – горби на південь від Слобідки Чорнилівської - с. Писарівку з резервою 3-го полку в Марківцях. У дорозі до с. Яворівців – 1-й полк С.С. і 7-а Запорозька дивізія. Штаб армії УНР плянує наступ для захвату переправ на р. Случ, для чого 15 червня 1-й полк С.С. підпорядковується командирові 7-ї Запорозької дивіізії й разом з нею наносить рішучий удар у флянг ворога, займаючи Чорнилівку, й загрожуючи відтягти ворога від переправ. Їм допомагають, наступаючи з фронту, частини 2-го і 4-го полку С.С. на Слобідку Чорнилівську і 5 –й полк С.С. наступаючи на Волиця-Йодко. Корпус С.С. міцно стає на переправах через р. Случ на участку Красилів – Сорокодуби. Після цієї операції 7-а

дивізія відтягається до Западинців. Кінний дивізіон Бориса, згідно з розпорядженням штабу армії, передається до розпорядимости командира 9-ї дивізії і направляється щоб зайняти м. Кузьмин.

Корпус С.С. угруповується: 2-й полк займає переправу біля Чорнилівки; 5-й полк С.С. і 28 Стародубський полк займають Волицю-Йодкову, 3-й полк С.С. частиною обсажує ліс, що між Волицею-Йодковою й Малими Зозулинцями, частиною в резерві в Писарівці. 4-й полк в резерві в Котюжинцях (Котюржинцях – ред.), 1-й полк С.С. відводиться до Чорного Острова, поперше – для відпочинку й подруге – для прикриття напрямку Базалія – Чорний Острів, бо Волинська дивізія в цей час сильно перетомилася й багато втратила по боездатності

Безручко Марко. Вказ. праця, с. 36-38.

Документ № 334

Доповідь Комгрупи Запорізької про бої на теренах Красилівщини.

14 червня 1919 р.

7-а див. скупчилася в районі Слоб. Красилівська – Красилів. О 13 год. роз'їзди Кінно-запорізького полку зустріли ворожі лави на лінії Воскодавинці; вони вели наступ фронтом на схід. Кінний полк виїхав з гарматою на відкриту позицію, зав'язав бій і затримав ворожий наступ, давши можливість 7-й дивізії розгорнутися.

О 13.30 год. див. повела наступ: Наливайківський полк з красилівської височини на північний край с. Воскодавинець, маючи напрямом на Чепелівку і далі на переправу біля села Чернелівки, Республіканський полк уступом за лівим крилом Наливайківського полку і Мазепинський полк у резерві Слоб. Красилівська.

О 15 год. ворог повів наступ на Красилів 2-м сов. Богунівським п. з лісу, що на схід від с. Чепелівки.

9-див. не могла власними силами стримати ворога і Мазепинський полк контрнаступом у праве вороже крило збив його. Ворог почав виступати на с.Дубище. Наливайківський і Республіканський пп. Збили ворога зі всієї лінії і він в паніці почав втікати на Дубище. Кінний полк у кінному строю вискочив з лісу, що на схід від Чепелівки, і кинувся до переправи, але з с. Дубище його зустрів кулеметний і гарматний вогонь і він, понісши втрати, змушений був відійти до лісу.

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. Додатки, с. 107.

Документ № 335

Звіт товариша міністра внутрішніх справ Г. Нянчура про поїздку по волостям Староконстантинівського повіту на Волині від 15 червня 1919 р

15 червня 1919 р

Доклад товариша міністра внутрішніх справ Г. Нянчура про поїздку по волостям Староконстантинівського повіту на Волині від 15 червня 1919 р

ПАНУ МІНІСТРУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Для інформування населення звільнених від большевиків місцевостей про діяльність і завдання нового соціалістичного Правительства, а також для ознайомлення з положенням на місцях і настроєм селянства, мною були призначені волостні сходи представників селянських громад майже всіх волостей Староконстантинівського повіту. Заздалегідь були розіслані накази про день волостних сходів, на які мав прибути я, або представник Міністерства Внутрішніх Справ Тенянка. Для себе я призначив волости: Волочиську, Авратинську, Теофіпольську, Бозалійську і Корчевську, а п. Тенянкові предоставив: Моначинську, Купіяльську, Чернильовецьку і Красилівську. Нажаль

урядовець Тенянка не виконав свого завдання і одвідав лише дві волости: Моначинську та Купіяльську. Волостні сходи в Чернильовецькій і Красиловській волостях (дуже важних) розуміється були зібрані і мусіли розійтися, не діждавшись представника Міністерства. Очевидна річ, що це тільки збаламутило населення і підірвало авторитет нового правительства. В тих волостях, які були одвідані, становище в грубих рисах таке:

I. НАСТРІЙ НАСЕЛЕННЯ

За винятком Волочиської волости, населення більшовизму на собі не відчуло. Були правда окремі випадки персональної помсти і вбивства невинних людей, грабунки і реквізиції ріжних харчових продуктів та майна але це не носило характеру системи, а уявлялося, як відсутність ладу і порядку. Селянство збаламучене, озлоблене і морально розбите. Панує на місцях недовіря до всіх і всього, найперше до політичних партій і політичної ворожнечі. Нема єдності думки, хоч є велике бажання самим боронити власні інтереси. Помітна місцями ворожнеча національна до жидів, москалів і поляків, але вона скрізь базується на ріжниці соціяльних інтересів. До большевиків відносяться співчуваюче ще й досі, ненавидять лише "комунії" та комісарів. До мійського населення і робітництва відносяться теж вороже за його стремління до диктатури над селянством та за несправедливість виборчого права до повітових і губерніяльних совдепів (робітництво вибирало депутатів від кількості населення в пять раз меншої ніж селянство. Єдине у всіх бажання, це – спокою і ладу, бо життя стає неможливим. Хочай одверто про це не говориться, але видно, що цей лад може бути виміняний за всяку ціну. До українського війська відносяться майже скрізь довірливо і з надією, бо помічають в ньому лад і прихильне до себе відношення. В цім вбачають якусь зміну в самому війську і це робить надзвичайно гарний вплив на населення. Єврейське населення також помічає, цю зміну в смислі дисциплінованости війська і відноситься до нього довірливо і прихильно. Коли в Теофіполі була оголошена мобілізація за 10 років, то єврейське населення звернулося до штабу Вільного Козацтва з проханням поширити цю мобілізацію і на єврейське населення.

II. СВІДОМІСТЬ ТА ІНФОРМАЦІЯ.

Національна і соціяльна свідомість селянства значно зростає. Селяне розуміють, що інтереси їх класові, яко селянства, тісно звязані з інтересами національними. Вони знають, що ці ітереси обороніти мусять сами селяне і коли висловлюються іноді за сполучення з Росією, то лише тому, що не надіються на свої сили.

В кожній волости є кілька свідомих національно людей, але бурхвиві часи, распорошення селянства, повна відсутність всяких інформаці, не дозволяють їм нести широку організаційну роботу. Відсутність інфорацій з нашого боку повна. Населення нічого не знає про життя держави і діяльність Правительства. З большевицьких інформацій знають лише про те скільки і куди правительством вивезено цукру, ріжних продуктів і майна, скільки нащо витачено грошей, скільки одержують козаки платні і т.и.

Нічого не знають про Оскілковську авантюру і партійну боротьбу з правими елементами. Як наслідок попередньої агітації наших партій і відсутність нової агітації, селянство залишилося на старих поглядах що до державного устрою. Так наприклад до сього часу популярними являються установчі збори і федерація. Галичина до сього часу уявляється, як чужа держава і чужий нарід.

III. ПЕТЛЮРА.

Головний отаман Петлюра користується скрізь великою популярністю. Українське військо, без ріжниці фоху і зброї инакше не називається, як "петлюрцями". Всякі думки та ідеї в області незалежности українського народу, його економічних і класових інтересів обовязково звязується з іменем Петлюри.

Кажуть, що Петлюра наказав взяти всі економії на учот, аби забезпечити хлібом бідне населення, а прийшли большевики знищили економії і тепер населення сидить

без хліба. Відносно кооперації, до якої селянство прагне зі стихійною силою, кажуть, що Петлюра, коли скинув гетьмана, хотів завести скрізь кооперативи, але прийшли більшовики і придушили навіть ті кооперативи, які вже існували і тепер через це селянство залишилося без мануфактури, солі і гасу. Думають що Петлюра безумовно чесний і добрий чоловік, але він не знає, як підійти до народу ("не знає хитрости народньої"). Петлюра також не винен, кажуть, що козаки грабували селян і стріляли по селам бо нічого про це не знав. Тепер очевидно він про це довідався і вже військо петлюровське не грабує і не палить. Бувають випадки, що і лають Петлюру але кажуть, що коли він захоче, то може зробити для народу багато, бо має велику владу.

IV. ВЛАДА.

По питанням політичного моменту балакати довго не люблять, як це було з початку революції. Про форму влади думка скрізь одна – вся повнота влади самому народові через губерніяльні, повітові та волостні Ради. Але крім цих Рад, на думку селян, повинно бути, твердого курсу, Центральне правительство, яке наказувало б з гори, що до порядку і спокою в державі, бо без таких наказів ми – кажуть - один другого не послухаємо. До влади допустити лише трудове селянство, робітництво і трудову інтелігенцію. Система виборів і конструкція Рад повинні бути ясні і зрозумілі зі строгим додержанням пропорційності, на що звертається селянством особлива увага. Вибори повинні провадитись таємним голосуванням. Делегати повинні вибиратися на строк не менше одного року з тим, що за виборцями залишається право перевиборів, коли для того мотиви будуть, одного чи навіть усіх депутатів до строку. Міліція повинна підлягати Радам. Для продуктивності Рад, вони мають бути, по можливості не великого складу і робити лише діло а не займатися політикою. Із цих заяв побажань можна винести вражіння, що селянство відноситься до нових органів влади обережно, та помірковано і пошле справді туди кращих представників, здатних до розумної творчої праці.

V. ПРОДОВОЛЬЧЕ ПИТАННЯ.

Коли наше військо відступало перед більшовиками, то населення відносилось до нього дуже вороже за ті реквізиції і навіть просто грабунки, які в той час робилися по селах. Те саме творили і більшовики і за короткий час обурили проти себе населення. Військо, яке зараз повертається назад із Галиччини, грабунки і реквізиції не робить, але воно може загубити організованість і вживати іноді реквізиції, коли справу з постачанням війська всім необхідним не поставити як слід. Селянство вірить новому Правительству і хоче його армію бачити дисциплінованою тому селянство буде допомагати армії всіма своїми останніми запасами. Для того утворити продовольчі відділи при сільських і волостних Радах, надавши їм право реквізиції, а від Уряду одержати аванси для закупки продуктів за розрахунки готівкою. Крім того всі волостні сходи винесли такі постанови: 1) ніхто не має права продавати харчових продуктів у приватні руки; 2) на випадок необхідності реквізиції така може бути переведена за відома і за згодою місцевої влади; 3) із запасів хліба на місцях задовольняти бідне населення по дешевим цінам; 4) Ціни на хліб не повинні підніматися; 5) Без згоди місцевої влади ніхто немає права продавати свої продукти і худобу навіть представникам військових частин; 6) прохати Правительство і Головного Отамана, аби про цей порядок і про ці постанови селянства було відомо всім військовим частинам, а також, щоби військо зі всякими вимогами не зверталось безпосередньо до селян, а до місцевої влади. Всякі вимоги і замовлення повинні даватися до місцевої владі заздалегідь, а при всякого роду повинностях (підводами тощо) додержувалась по можливості черга й справедливість.

VI. МОБІЛІЗАЦІЯ.

Самим серйозним на селі питанням зараз являється мобілізація. Селянство бачить, що оборонити народні права і навести в країні лад може лише добре організована і єдина по духові народня армія. Партійна боротьба розбила селян

на декілька ворожих поборів і спричинилося до повного безладдя на селі. Немало є випадків, коли один брат служить в армії большевицький, а другий – в українській. Армія повинна складатися не шляхом добровольчого найму, а шляхом мобілізації, рівної для всіх. Мобілізація повинна провадитись на таких умовах: 1) мобілізація провадиться центральним правительством; 2) для мобілізованих не повинно бути ніяких льгот, ні винятків; 3) козаки не одержують платні; 4) повинна бути організована допомога семьям мобілізованих; 5) добровольчий принцип в армії має бути скасований. б) селяне мусять наказати своїм синам бути дисциплінованими. Такі думки є постанови всіх селян одвідомих мною волостей. Не виразна лише постанова селян Корчівської волости де провадяться бої з большевиками. Там селяне кажуть, що не можна битися на два фронти і проти поляків і проти большевиків, а треба з'єднатися з большевиками та спільними силами бити поляків. Взагалі обурення проти поляків дуже велике. Кажуть, що битися з ними підуть старі й малі. Не знають лише, яка сила в поляків і чи її переможуть. Але надіються, що коли армія буде добре організована, то боятися нема чого. Оповідання втікачів із Почаївської і Вюшгородецької волостей /Кремянецького повіту/, зайнятих поляками, про насильства та знуцання поляків над населенням, заставляють селян об'єднатися перед спільним і жорстоким ворогом. Втікачі розповідають, що в рядах польської армії справді ідуть бувші гетьманці та поміщики.

VII. ЗЕМЕЛЬНА СПРАВА.

Ніякої земельної реформи з гори большевики не провадили. Хоч на з'їздах селян робились різні постанови, земельне питання на місцях вирішувалося самими селянами. Звичайно, в наслідок цього, багато непорозумінь несправедливості і ворожнечі між селянами і навіть селами і волостями. Під час мого приїзду до Теофіполя в Теофіпольській волости селяне двох сусідніх сіл воювали зі зброєю в руках за бувшу поміщицьку землю. Ще до війни і революції поміщик малого села (назви не памятаю) продавав свою землю селянам. Мале село, як бідне купити не змогло і землю купило село велике (Гаврилівка) на кооперативних началах. Тепер, коли прийшлося ділити землю, то селяне малого села, не маючи інших запасів, заявило права на землю свого поміщика.

По селах землю поміщицьку засіяв той хто мав силу, худобу, ремонент і насіння, але місцями земля залишилася незасіяною, бо большевики забрали все насіння. Найбільше, через те, засіяно землю гречкою. Ніде не було випадку, щоби селяне засівали панську землю

спільно, а всюди земля поділена селянами на окремі шматки. Не розділені лише озимі посіви, які селяне думають збирати спільно, а ділитися зерном і соломною. Ремонент і вся худоба із економій забрана селянами. Місцями навіть розібрані економічні будинки, кінські заводи місцями залишилися при економіях (Терешки Корчівської волости) і доглядаються громадою. Але видимо це обтягчає селян і як буде з цими заводами на далі – невідомо, головне тому, що селяне не хочуть для випасу цих коней залишати якусь площу панської землі. Взагалі через жадність на землю всяка культура відсовується на задній план.

Буракові плантації засіяні на виготовленій в економії землі окремими селянами, але в невістаючій для заводів кількості. Становище цих плянтацій зараз дуже скрутне через відсутність на обробку їх авансів. Заводами в свій час були відпущені на засів невеликі аванси і насіння, а тепер аванси не відпускаються і плянтації можуть загинути або, в значній мірі потерпіти. Селянство дуже незадоволено земельним законом Директорії по двом причинам. Одна, це пункт про землю громадян закордонних держав, по якому майже всі поміщицькі землі на Волині були падвадені під цей пункт, а друга причина це додаткове наділення козаків землею. Кажуть селяне, що коли власности на землю не має то і розприділяти землю треба рівно і справедливо, а козаки ішли не за Україну, а за гроші і часто із села вступали до армії не кращі, а гірші люде.

Про це мною було надіслана телеграма до пана Головного Отамана, копію якої при цьому прикладаю.

VIII. ДОДАТОК /ЗАЯВИ СЕЛЯН/

Селяне скрізь задоволені більшою дисциплінованістю нашої армії ніж то було раніше. Але трапляються знов непорозуміння і несправедливості з боку нашого війська і це швидко може вселити в селян нове недовіря і ворожість як до армії ак і до Правительства.

В с.Коростовій Волочиської волости заарештовано селянина Івана Шклярука за те, що більшовики склали в його хаті конфісковане майно і амуніцію. При арешті у Шклярука забрали одне пальто хустку і костюм. Арешт переведено якоюсь "другою розвідкою" 6 червня вечером. В д.Фрідріхівці тої ж волости взято у селянина пару коней з возом і не повернуто назад, а селянинові козаки загрозили і заплатили 25 карбованців. По словам селян про це знає контр-розвідка і якийсь полковник Башмаків.

В с.Очківцях тої ж волости реквізовано у селян двоє коней, без відома і згоди як власників так і селянської влади і навіть не видано квитанції. Начальника залоги п.Копкана я прохав вжити рішучих заходів, аби коні були повернуті, чи в крайньому разі заплачені гроші по згоді з власниками. Про свої заходи прохав повідомити мене для доклада п.Головному Отаманові, позаяк цему інцидентові волостний сход надає велике значіння. Відповіді від п.Копкана я не одержав ніякої.

На всі ці заяви і прохання я мусів відповіді дати, що то є poste непорозуміння, про яке вище начальство не знає. Коли забрані у кого коні чи якесь інше майно, то воно буде повернуто назад, або за нього будуть Правительством виплачені гроші. Для того необхідно, аби волость посвідчила що майно дійсно забрано частинами нашої армії.

Був також випадок в одному селі Волочиської волости, що на поле до селянської череди з'явилися січовики і хотіли реквізувати кілька штук худоби на м'ясо. Це зробило великий переполох і обурення серед селян, котрі нічого проти реквізиції не мають, але реквізиції більш розумної і законної.

В с. Шибені Авротинської волости був такий випадок. Їхало з фронту кудись по справам служби двоє старшин і три козаки, до них по дорозі пристало ще двоє людей на конях без сідла. Вони заявили, що вони теж козаки, а сідла у них покрали селяне. Не провіривши документів цих двох людей старшини прийняли їх до себе. Скоро виявилось, що то приєдналися не козаки, а просто злодії, які покрали коней у селян в м. Ланівцях і стався великий заколот серед місцевих селян, які обвинувачували що петлюровці самі злодії або покривають злодіїв. За свою необачність мало не потерпіли справжні козаки і старшини, а головне в селян поселяється знов недовіря до нашої армії. Необхідна би в цьому відношенню більша дисциплінованість і більша розторопність наших старшин і козаків.

Товариш Міністра Внутрішніх Справ
ЦДАВО України, ф.1092.- оп.2.- спр.11, арк. 161-164.зв. Машинопис.
Копія.

Документ № 336

Телефонограма з ст. Гречани з проханням забезпечити поставку дров для паровозів, які обслуговують прифронткову військову зону.

15 червня 1919 р.

На станції Гречани нет дров для паровозов обслуживающих прифронтное военное движение. Просьба выслать сколько возможно. Красиловский ревком должен был выслать 50 подвод для возки леса на станцию и 200 человек рабочих для рубки, но они не прибыли. Посылали к старшинам Щиборовки и Каламаринки (но там старшин нет) – и некому было вручить приказ...

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 3, арк. 2. Телеграма.
Оригінал.

Документ № 337

Витяг з плану наступу маневреної групи військ УНР в районі річки Случі.
16 червня 1919 р.

В склад цієї групи увійшло три дивізії і кінний дивізіон С.С. Бориса.

8-ма Запорізька дивізія з району Меджибожа до ранку 18 червня повинна була зосередитися біля Старокостянтинова і звідти проводити наступ в напрямку на північний захід, примірно на Кульчини.

7-а Запорізька дивізія з району Красилів – Воскодавинці мала орсувати переправу біля села Чернелівки і наступати на північ на Кульчини. Для підготовки корисного вихідного становища для нашого маневру 9-а дивізія часткою сил при підтримці бронепотягів 17-го червня мала оволодіти Старокостянтиновом, що був під більшовиками з 16 червня. Кінному дивізіону Бориса належить доконати рейд в тил більшовикам і зруйнувати залізничну лінію Шепетівка – Старокостянтинів.

Групі С.С. припадало 18 червня підтримати наступ, атакуючи своїм правим флангом через Чепелівку на Терешки, що в 5 верствах на захід від Кульчин...

... Більшовики, зустрівши сильну відсіч в боях 14-го-15-го червня за переправи на р. Случ і намацавши слабеньку Волинську групу, 16-го і 17-го червня роблять перегрупування і дещо відмінюють напрямок удару. Вони зосереджують в західній групі три сильніших полки Таращанської дивізії (до 3500 багнетів) 5-й кінний імені Троцького полк, 3-й кінний дивізіон (шабель 800 – 1000, при 6 гарматах) з метою завдати удар по Волинській групі, вийти на залізничну колію Війтівці – Проскурів, обійти таким чином Случ з заходу і опинитися на тилах групи С.С. ... Північній же групі (Богданівська бригада), що потерпіла в боях за Случ, демонструвати на Проскурів. На жаль, такий розподіл ця групова більшовицьких сил виявила вже аж під час боїв 18-21 червня.

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга перша (частини I і II). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. II. с. 77-78.

Документ № 338

Постанова Раднаркому УСРР про заходи боротьби з незаконними реквізиціями та конфіскаціями в радянських господарствах.
17 червня 1919 р.

От Совнаркома

Постановление С,Н,К, Украины о мерах борьбы с незаконными реквизициями и конфискациями в советских хозяйствах.

В виду производимых воинскими частями и отдельными военными хищений, а также произвольных незаконных реквизиций и конфискаций в сахарных и зерновых Советских Хозяйствах, Совет Народных Комиссаров постановляет:

1) Все эти Советские Хозяйства объявляются неприкосновенным народным богатством Социалистической Республики, иеющим первостепенное Государственное значение;

2) Распоряжение имуществом, инвентарем живым и мертвым, запасами фуража и продовольствия, излишками этих запасов и т.п. принадлежит исключительно органам Наркомпрода, Главсахара, Наркомзема, согласно законам Республики;

3) Всякое ведомство, военные комиссары, военные отряды и лица не имеют права своей властью производить никаких реквизиций, конфискации и вообще отчуждений какого бы ни было имущества, инвентаря и т.п. с площади Советских Хозяйств.

4) Передписывается всем Исполкомам, Ревкомам и Чрезвычайным комиссиям под личной ответственностью председателей этих органов советской власти немедленно и срочно провести в соответствии с изданными по этому предмету декретами мероприятия по охране племенного животноводства (в совхозах, конских заводах, племенных рассадках, случных пунктах и т.п.), находящегося в районе данного Исполкома или Ревкома, и самым решительным образом вплоть до вооруженного отпора пресекать все попытки разграбить это народное достояние.

5) Все Исполкомы и Ревкомы обязуются немедленно издать и широко распространить настоящий декрет, а также разъяснить населению, как в устной, так и в письменной форме всю Государственную важность Советских Хозяйств вообще, племенного животноводства в частности и всю необходимость крайне бережного отношения к этому народному достоянию.

6) Назначается высшая мера наказания за всякого рода хищения в Советских Хозяйствах, производимые под видом реквизиций и конфискации

7) На всех военкомов и командиров полков возлагается личная ответственность за производимые хищения, реквизиции и конфискации, предусмотренные настоящим декретом.

8) Н.К.В. предлагается телеграфно передать этот декрет всем военным (окружным, губернским, уездным и волостным), всем воинским частям издать особый приказ с указанием ответственности, устанавливаемую настоящим декретом для военкомов и командиров полков.

9) Н.В.В. предписывается обратить особое внимание на соответственное инструктирование всех обучающихся военных курсантов.

10) О распубликовании приказа означенного в ст. 8 Н.К.В. обязан донести Совету Народных Комиссаров не позже 25-го июня.

Г. Киев, 16-го июня 1919 года

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк. 35. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 339

Витяг з оперативного звіту штабу 12-ї армії.

18 червня 1919 р.

Оперативная сводка штаба 12-й армии

18 июня 1919 г.

Карта 10 верст

Киев. 18 июня. Оперативная

... В районе м. Красилово, 26 верст западнее Старокопачинского, наши части отошли на левый берег р. Збруча, где заняли позиции...

Гражданская война на Украине, Т.2. К., 1967, с. 160. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 340

Наказ Чернелівського волосного комісаріату у військових справах комітетам бідноти про виділення транспорту для доставки мобілізованих до повітового військомату.

18 червня 1919 р.

Всем председателям комитетов бедноты
Чернелевецкой волости

... Приказываю всем комитетам бедноты волости выслать по пять подвод с каждого села вверенной мне волости для отправки мобилизованных (1893 – 1897 годов рождения) в город Староконстантинов...

Виновные в неисполнении сего приказа будут привлекаться к ответственности по законам военного времени.

В.и.д. Чернелевецкого военкома [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-294, оп. 1, спр. 8, арк. 3. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 341

Провал плану виходу військ УНР на переправи через р. Случ.
16-20 червня 1919 р.

До 16 червня виявилось, що на північ від р. Случі ворог скупив значні сили. Потерпівши невдачі на фронті Красилів – Чорнилівка, він почав надто настирливо натискати на Волинську дивізію під Малими Зозулинцями й Базалією. Москвинам багато допомогло збільшовичене населення цього району. Являлась небезпека за лівий фланг всієї армії У.Н.Р., а зокрема за лівий фланг і тил корпусу С.С. На випадок небезпеки з заходу корпус С.С. мав за лівим крилом у районі Писарівка 3-й полк С.С., у Чорному Острові 1-й полк С.С. і в районі Катеринівки 2 кулеметні сотні, 27-й кінний полк (60-70 шабель) і підстаршинську сотню.

Ворог, зосередивши 17 червня значні сили, натискає на Волинську дивізію, яка відходить в район Купеля. На 18 червня вище командування армії У.Н.Р. плянує контр-наступ для захоплення Старокостянтинова й дальнішого вдару на тилах у ворога у напрямі Кульчини. 9-а Залізнична й 7-а Запорозька дивізія та корпус С.С. мають форсувати р. Случ, розбити ворога й опанувати р. Понору. Для забезпечення операції з заходу Січові Стрільці повинні були мати резерви за лівим флангом.

Для посилення Волинської дивізії й зменшення зайнятого нею фронту корпус С.С. мав змінити одним полком правий полк Волинської дивізії під Малими Зозулинцями. Направлений для цієї цілі 3-й полк С.С. частин Волинської дивізії не знайшов, а напорівся на ворога. Після бою 3-й полк С.С. зайняв Шмирки і Великі Зозулинці. Загроза його флангові і тилові примусила командування корпусу С.С. відтягнути полк на старі позиції, на лінію Індики – ліс, що на північ від цієї місцевості.

План штабу армії про наступ не був проведений із двох причин – призначені для вдару на Старокостянтинів частини не прибули у свій час, а друга – ворог, натискаючи на Волинську дивізію, відпер її на південь від Купеля до району Великої Бубнівки. У два наступні дні Волинці відходять на лінію залізниці Волочиське-Чорний Острів. Стан дивізії був в цей час такий, що вона не могла ставити опору ворогові, а тому командир дивізії з власної ініціативи одвів її до району м. Кузьмина (тепер село Городоцького району – ред.). Повстала повна загроза флангові й тилові корпусу С.С. і всієї армії У.Н.Р.

Безручко Марко. Вказ. праця, с. 40.

Документ № 342

Відомості про запеклі бої на теренах Старокостянтинівського повіту між армією УНР та більшовицькими військами.

18 – 25 червня 1919 р.

18 червня большевики кидаються в атаку на Волинську групу; після гарячого бою вони прорвали фронт в районі Базалії, зім'яли частину Північної дивізії, і

Волинська група відкотилася далеко на південний схід, зачепившись верстах у 8 на північний захід від ст. Чорний Острів. Група зазнала великих втрат і стала мало стійкою...

Командувач групи С.С., з огляду на сильну загрозу його лівому флангові та тилові, загинає лівий фланг від Волиця Йодко фронтом на північний схід і підтягає резерву ближче до району Чорного Острова, переправи ж на р. Случ на схід від Волиця Йодко міцно тримає в своїх руках.

... Наш наступ з району Старокостянтинів і Красилів не відбувся бо 8-а дивізія не тільки не зосередилася в показаному їй районі на ранок 18-го, а навіть не давала про себе майже дві доби жодних відомостей.: Тільки пізно увечері 18. VI. дивізія з'явилася на р. Случ, на південний схід від Старокостянтинова.

Диверсія кінного загону Бориса (С.С.) мала деякий успіх, він зруйнував частину залізничної колії на північ від Старокостянтинова.

9-та дивізія спочатку взяла Старокостянтинів, але потім було її звідти вибито.

... 19-го червня бої виникають з новою силою на цілому фронті груп С.С. і Волинської, яка після бою відходить в неладі на південний схід, відкриваючи залізничну колію Війтівці-Чорний Острів; большевикам щастить захопити ст. Війтівці-Наркевичі і наблизитися на 3-4 версти до Чорного Острова...

...Далі на північ вони успіху не мають, зіткнувшись з 7-ою Запорізькою дивізією, що вже зосередилася на чотирнадцятий час в зазначений їй район (Пахутинці-Ставчинці). Також був неуспішним наступ большевиків і на лівий фланг групи С.С.

20. VI. Лівий фланг С.С. і Запорізька дивізія переходять в контрнаступ на широкому фронті від Миколаєва до Чорного Острова. Зав'язуються зустрічні бої з большевиками...

...21. VI. бої ще тривають...Наше ударне крило просунулося наперед на 3-4 верстви...

...Наступ 8-ої Запорізької дивізії, підтриманої частинами 9-ї Залізничної дивізії на Старокостянтинів ще наслідків не дав.

Тому командування видає розпорядження про зосередження 8-ї Залізничної дивізії за річкою Бужок в с. Заруддя у свою резерву, щоб мати змогу у випадку скрути підтримати групу С.С. або 6-у Запорізьку дивізію.

... 8-му Запорізьку дивізію, що вела ще бій за Старокостянтинів, відтягнути на ранок 22. VI. в резерву командування. На старокостянтинівському напрямку – залишити партизанський загін Павловського.

...Взагалі надвечір 21-го червня ситуація утворилася така ...8-ій Запорізькій дивізії нарешті повелось заволодіти Старокостянтинівом.

Третій советський Богунівський піший полк та інші большевицькі частини, які боронили Старокостянтинів з трьома бронепотягами поспішно відходять на північ...

...Щоби підтримати свою західну групу, большевики форсують р. Случ в напрямку Красилова і здобувають його. 9-та Залізнична дивізія, не поставивши потрібного опору, відійшла на південь і заступила позицію на висотах по північному березі р. Бужок.

8-ма Запорізька дивізія не встигла підтримати 9-ту дивізію, бо всупереч наказу вони не зосередились на ранок 22. VI. в с. Заруддя виступила з Старокостянтинова тільки в 13 год. 23. VI. Цей прорив змусив комгрупу С.С. відтягнути свій правий фланг на висоти по північному березі річки Бужка і залишити переправи на р. Случ.

Таким чином на 22. VI. большевики потиснули нас від переправ на Случі, але в найбільш небезпечному для нас напрямку, на Миколаїв-Чорний Острів, ми одержали успіх і відкинули їх.

23. VI. в Проскурівському районі загальне перегрупування і бойове затишшя. Західна большевицька група, зазнавши напередодні невдачі, припинила свої активні чини.

Група С.С. підготовлювалась до рішучого наступу (вже прибули до неї свіжі частини Запорізької групи). Також затихли бої і на переправах на р. Случ в районі 8-ої та 9-ої дивізій. Більшовики не наступали, а 8-ма дивізія після великого переходу прибула тільки на ранок 23. VI., через що комгрупи Запорізької: не міг в цей день виконати директиви Штабу Армії, атакувати 8-ю і 9-ю дивізіями большевиків і знову здобути переправи на р. Случ.

...24 червня 8-ма та 9-та дивізії переходять в наступ, притискують большевиків до переправ на р. Случ (однак Красилів ще лишається в руках большевиків) і просовуються на північ вздовж шосе Заруддя-Старокостянтинів верстов на 6.

Цілком відкинути большевиків за р. Случ не довелося, бо 9-та дивізія, стомлена попередніми боями, не виявила належної активності і навіть надвечір відтягнула свої частини назад до переправи при р. Бужок.

Зранку 7-а Запорізька дивізія з приділеними до неї частинами та 1-ий і 3 полки С.С. рішуче атакують большевиків, у напрямку на північний захід і розбивають їх вщент.

Большевики у великому неладі відходять на Базалію. Нами здобуто Купіль і ряд сіл на південь і північ. Кіннота енергійно переслідує відступаючого ворога. Особливо жваво діяв кінний полк Костя Гордієнка з кінно-горним дивізіоном Алмазова і частини 7-ої Запорізької дивізії (1-й полк С.С.).

В наші руки впадає багато трофеїв, між ними прапор 2-го Таращанського полку...

...Тим часом на напрямкові Старокостянтинів-Проскурів і на переправах на р. Случ ситуація утворилась не цілком сприяюча для нас.

8-й і 9-й дивізіям не тільки не вдалося обсадити переправи на р. Случ, але надвечір большевики самі розпочали наступ невеликими групами вздовж шосе Старокостянтинів-Проскурів на правий фланг 8-ї дивізії.

9-а дивізія цілком виснажилась і, згідно з донесенням начдива стала майже небоєздатною. Правий фланг групи С.С. не міг вийти на переправи на р. Случ.

Ні в розпорядженні Штабу Армії, ні в Комгрупи Запорізької вільних резервів не було. В штабах груп С.С. і Запорізької одержано відомості про зосередження свіжих большевицьких сид в районі Старокостянтинів-Красилів, потім ці відомості не підтвердились. Це було безпосередньою загрозою Проскурову з півночі.

... Становище 25. VI. Переслідування большевиків. Наш наступ на лівому флангові бурхливо розвивається. Наказ про зосередження в район Чорного Острова в резерву Штабу Дієвої Армії 7-ма дивізія одержала лише о 6-й годині 25 червня. Спинити свої від успіху сп'янілі частини вона не могла та, гадаю і не пробувала.

В наслідок того наша ударна група, переслідуючи ворога, досягнула своїми передовими частинами м. Базалії і північного берега р. Случ, а кіннотою – Авратина, а навіть Білозірки.

Большевики, цілком здеморалізовані, втікали на підводах в напрямку Горинь.

В наші руки потрапила значна воєнна здобич, особливо вартісне було захоплення 30 гарматних скриньок з набоями і декілька передків.

Очевидячки, щоби полегшити тяжкий стан розбитої нами групи, большевики переходять у наступ з району Чепелівки і Волиці Йодко на правий фланг групи С.С., і їм вдається захопити село Слобідку [Чернелівську – ред.].

Зі Старокостянтинова по шосе большевицький загін силою 500 шабель і багнетів демонструє і захоплює село Мотруньки [Мотрунки - ред.].

Надвечір 25 червня видається вдруге розпорядження про зосередження на 26. VI. 7-ої Запорізької дивізії з доданими частинами Запорізької групи в районі Чорного Острова.

М. Капустянський. Вказ. праця. Ч. II, с. 78-86.

Документ № 343

Прохання колегії заводууправління Красилівського цукрового заводу до місцевого волосного військомату надати допомогу в охороні майна підприємства.

19 червня 1919 р.

Красиловському волостному комиссару по

военным делам.

Коллегия Заводоуправления просит военкома оказать содействие в охране заводского имущества и принять меры для предотвращения грабежа и реквизиции.

Сообщаем также, что у завода реквизировали более половины всех дров для нужд железной дороги.

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 3, арк. 3,9. Машинопис. Оригінал.

Документ № 344

Доповідь Комгрупи С.С. від від 20. VI. 1919,
20 червня 1919 р.

ч. 069 і 079

Частини 7-ї Запорізької див. і 3-го пп. С.С. відбивши ворога біля Ставчинців, оточили його в містечку Крачках (?), де ворог поніс великі втрати, залишив зброю і всіляке майно, що зараз підраховується.

Ворог почав наступ на Слобідку (Чернелівську- ред.) – Писарівку – Глибки. 3-му п. С.С. наказано перейти в наступ на Глибки – Індики – М. Зозулинці – Шмивки (Шмирки – ред.). 7-а продовжує наступ на Пахутинці – Бубнівку, 1-му п. С.С. наказано перейти в наступ з Чорного Острова на Рідкодуби – Юхимівці. Цим контрнатупом ворожий наступ було відбито.

Капустянський М. Вказ. праця, с. 107.

Документ № 345

Витяг з історії боїв Запорізького полку ім. Отамана Янка Кармелюка армії УНР в районі Старокостянтинова – Красилова з більшовицькими військами.

Червень 1919 р.

... Великі кількадевні бої за Старокостянтинів з перемінним успіхом, великі втрати вбитими і пораненими, звільнення міста і відхід з нього на наказ штабу Запорізької дивізії.

Уперті бої за Слобідку Красилівську та під с. Западинці, де кармелюки не раз переходили у багнетні атаки...

Кармелюки: До історії Запорізького полку ім. Отамана Янка Кармелюка Армії УНР /Р.М.Коваль. Бібліотека історичного клубу «Холодний Яр».- Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця; ДП «Державна картографічна фабрика», 2012 (Серія «Українська воєнна мемуаристика». Кн. 5) с. 13.

Документ № 346

Витяг з історії бойових дій на Старокостянтинівському напрямку між частинами армії УНР та більшовицькими військами.

20-21 червня 1919 р.

... Із Русанівки полк переходить в м. Меджибіж, а потім вмісті з дивізією вирушає під Старокостянтинів. Старокостянтинів був зайнятий Тарашанською большев. див. (1-м, 2-м, 3-м Богунівськими і 24-м Ніжинським полками), яка мала легкі і тяжкі гармати, а по залізниці до Красилова підсували два бронепотяги (один із них - знамен[итий]) «Київський комуніст»...

... Не дивлялись на переважні сили і вогонь ворога, Кармелюки під вечір збили ворога і зайняли околицю передмістя Новики. З наступом темноти був одержаний наказ зі штабу групи відійти до с. Свинна, де стояв штаб дивізії, а також як резерв, формуючийся полк ім. гетьм. Сагайдачного... Вночі прибули змучені Кармелюки до штабу дивізії, де розташувалися на відпочинок.

На ранок був одержаний наказ зі штабу групи знову вести наступ на Старокостянтинів... Але сили большевиків були набагато більші і тому вони збили нашу лаву, яка змішавшись, почала майже безпорядочний відход... В цей мент, кулемет, знаходившийся при штабі полку прикрив піхоту і дав можливість привести в порядок нашу лаву, яка відбила ворожий тиск і перейшла сама в наступ.

Цілу ніч продовжувалась перестрілка... Большевики засіли в місті і уперто відстрілювались...

Наші гармати почали обстрілювати місто... Большевики почали відходити з міста, запаливши різні склади з військовим майном...

...В цей час був одержаний знову наказ відходити до с. Свинна, бо ворог загрожував м. Проскурову. З великим жалем залишали завзяті вояки уже звоплене місто.

Кармелюки в тім бою понесли великі потері убитими і раненими.

Прибувши в с. Свинна, полк вмісті з дивізією перейшов в с. Пашутинці і став на дневку.

Кармелюки. Вказ. Праця... с. 70-72

Документ № 347

Наказ № 13 Красилівського волосного військового комісаріату про оголошення подяки ряду бійців червоноармійського загону при комісаріаті за бездоганну службу.

26 червня 1919 р.

Помощнику моему тов. Харитонову, а также красноармейцам т. Промоте, Возному, Фейбтману, Родионову, Кобельчуку, Соснину, Остап'юку, Шевчуку и Сухоносу за беззаветно-самоотверженную службу во время эвакуации и проявленную храбрость в боях под Изяславлем, Кузьмином и Староконстантиновом объявляю от имени Всемирной Пролетарской Революции сердечное братское спасибо.

Военком

/підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 5, арк. 5зв. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 348

Відомості про події, пов'язані з боями за переправи на р. Случі та відхід армії УНР на південь Поділля.

26-30 червня 1919 р.

26 червня зосереджується в Чорний Острів 7-ма дивізія, а додані до неї частини поки що лишилися у розпорядженні групи С.С.

Командування 7-ої дивізії і штаб Запорізької групи були дуже невдоволені з відведення 7-ої дивізії в резерву в момент найбільших її успіхів.

... З огляду на те, що в околиці Красилова – Волиці Йодко большевики ще заступили плацдарм на правому березі р. Случ, то конче треба було вибити їх, захопити нашими частинами переправи на цій річці. Штаб Армії наказує командирі Запорізької групи 27-го перейти в наступ 8-ою і 9-ою дивізіями, маючи на меті вийти на лінію Кузьмин-Волиця Йодко.

У підлеглість командирів Запорізької групи передається 7-ма дивізія з доданими частинами.

Групі С.С. призначається дільниця Волиця Йодко – Базалія – Авратин. Надвечір частини цієї групи з боями здобули с.с. В.і М. Зозулинці (переправа на р. Случ).

Зі здобуттям Запорізькою групою і решти переправ на р. Случ, наше становище під Проскуровом ставало б твердим.

... 27-го на фронті північних груп бойових сутичок не було. Командир Запорізької групи, не вважаючи на видану Штабом Армії директиву, не наступав, а лише підтягнув більш на північ 7-му Запорізьку дивізію, підготовлюючись до атаки большевицького плацдарму на 28. VI.

...З 28 по 30 червня на фронті північних груп активних чинів з нашого боку не було, большевики поступово поширювали свій плацдарм.

Командування Запорізької групи не атакує большевиків, що заступають плацдарм на р. Случ, покликуючись на велику втомленість війська (особливо 7-ої Запорізької дивізії), хоча Штаб Армії настирливо вимагає поновити становище і обсадити переправи на р. Случ (Директива, ч. 01605 від 26. VI.)

Волинська група після 19 червня відійшла на південь від залізничної колії Волочиськ-Проскурів в район Кузьмина і там упорядковувалась і поповнювалась.

З огляду на велику втому С.С. і невідступні прохання отамана Коновальця про відведення січовиків у резерву, командування ще 26. VI. видало розпорядження про зміну групи С.С. Волинською групою в ніч з 30-го червня на 1-е липня. Групу С.С. після зміни помічено відвести в резерву в район Фельштина.

30-го червня можна рахувати закінченим другий період Проскурівської операції. М. Капустянський. Вказ. праця. Ч.ІІ, с. 86-87.

Документ № 349

Відомості про перегрупування більшовицьких військ та подальший план їхнього командування та плани штабу армії УНР.

26-30 червня 1919 р.

... І дійсно, большевики широко використовують дану їм передишку з 26. VI. по 30. VI.

Плян в основі залишається попередній: взяти Проскурів і відтягти нашу армію від Збруча. Наступ вести Північною і Західною групами.

Їх перегруповка загалом була така: в район Чепилівка – Красилів вони поволі стягують частину сил, що раніш оперували в районі Базалія – Купіль. В Старокостянтинів надходять свіжі частини, між ними 28-ий сопетський піший полк. Ця група повинна наступати з Старокостянтинова і Красилівського плацдарму на Проскурів; у її склад увійшли: Богунська бригада, частина Тарашанської бригади, два окремих полки та кіннота.

До західної своєї групи большевики підтягують Волинську бригаду і свіжу кінноту і надають їй завдання – прорив нашого лівого флангу і глибокий обхід його. Наказано за всяку ціну заволодити Проскуровом. Обіцяно грошеву нагороду всім, хто братиме співучасть у захопленні Проскурова.

...Наші пляни: 2... згрупувати в Проскурівським районі сильні резерви, щоб за їх поміччю остаточно розбити головні сили большевиків і відкинути їх на північ від Старокостянтинова. Для цього:

а) підтягнути з Жмеринського напрямку в Проскурів 6-ту Запорізьку дивізію з доданими частинами.

б) в ніч з 30. VI. на 1. VII Волинською групою змінити Січовиків і розташувати їх в районі Фельштин-Чорний Острів, в резерву командування.

М. Капустянський. Вказ. праця. Ч.ІІ, с. 94-95.

присутствии Военрука тов. Преворского, предисполкома тов. Грозина, предпаркома тов. Смирнова, Коменданта города тов. Ковалева и многих других свидетелей заявил, что происходит отступление наших войск по всему фронту, что правее его отступает 2-й кавалерийский полк и левее – 4-й Неженский и что по пятам наших войск наступают два корпуса противника, численностью в 20000 человек, и штаб корпуса находится в Теофиполе. Удержать противника имеющимися силами невозможно, город будет сдан без боя, позиции 1-м полком будут заняты в 6 верстах позади города. На мое предложение занять позиции впереди города, использовав все наши вооруженные силы. Командир полка Гребенко ответил, что это безцельно, с такими силами удержать город ни в коем случае нельзя, заявив, что немедленно необходимо провести эвакуацию всех Советских учреждений, ибо в эту ночь город будет занят противником. Делать было нечего. Пришлось в виду таких категорических заявлений произвести эвакуацию Комиссариата в срочном порядке. План эвакуации не был разработан ввиду того что начальник Гарнизона Андреев захватив все вооруженные силы умчался вперед, не предупредив Комиссариат и другие учреждения.

Эвакуация производилась на подводах в виду сообщения о том, что возле ст. Антонины перерезан Петлюровцами путь. Днем 2-го Июня прибыли в м. Любарь Новоград-Волынского уезда, откуда решено было послать разведку в Староконстантинов. Разведку не пришлось посылать потому что начальник гарнизона Андреев, вопреки моему заявлению, уехал вперед с вооруженными силами и в силу необходимости пришлось выехать и комиссариату. В Чуднове, посредством поездки в Штабарм в Бердичев, выяснилось, что в Староконстантинове Петлюровских банд нет, и с эшелоном, в тот же день мы отправились через Шепетовку в Староконстантинов. В Шепетовке, не смотря на полученное предписание от Вас о выезде в Староконстантинов и не смотря на то, что в Шепетовке, в штабе боевого участка узнали о том что под Староконстантиновом я с сотрудниками Комиссариата и караульной ротой хотел отправиться в Староконстантинов для принятия участия в боях, получив предписание от начальника боевого участка тов. Константинова, что бы немедленно опрвиться в Изяславль для несения гарнизонной службы. На мои возражения о том, что должен выполнить предписание Губвоенкома и отправиться в Староконстантинов, тов. Константинов в грубой форме сказал: «плевать мне на Вашего Губвоенкома вместе с Вами, я здесь стою не только выше Губвоенкома но и выше самого Подвойского. Он издает приказы, а мы их рвем и если Вы не выполните немедленно моего распоряжения, я Вас поставлю к стенке!». В силу необходимости пришлось выехать в Изяславль. 7 июня утром прибыл в Изяславль и в тот же день пришлось самому, сотрудникам Комиссариата и караульной роте участвовать в бою, так как противник наступал на Изяславль. Атака противника была отбита, наши части перешли в наступление и заняли деревню Сошно, и с тех пор до 17 Июня находились на позиции. 17 Июня, вследствие Вашего предписания отбыл с Комиссариатом и караульной ротой в Староконстантинов. 18 Июня, в виду того, что Староконстантинову угрожал обход неприятелем, была занята мною позиция в 6 верстах юго-западнее Староконстантинова, под м. Кузьмином. При столкновении с противником завязался бой. 20 Июня мы были двинуты в Староконстантинов, так как в предместье Староконстантинова завязался бой и необходима была помощь. 21 Июня в жестоком бою в предместье Староконстантинова было убито три красноармейца караульной роты и ранено пять красноармейцев и два сотрудника Комиссариата: Заведующий гарнизонным клубом Вайнер и Волвоенком Красиловской волости Штеренгоф. Все сотрудники, уезжавшие со мной во время эвакуации, все время сражались в первых рядах. Во время боя 21 Июня позиции, которые мы занимали, пришлось оставить, так как часть 20 Советского полка самовольно оставила свой участок и мы очутились обойденными противником. Караульная рота отступала с боем по улицам города и сражалась до последней возможности. Дело доходило чуть ли не до рукопашной схватки. Часть города

... После вторжения петлюровцев полным хозяином уезда стал штаб боевого участка Шепетовского направления.

В настоящее время очищены от петлюровцев лишь четыре волости из тринадцати.

Доминирующую роль продолжает играть штаб боевого участка, так как весь уезд представляет собой боевой лагерь.

Гражданская власть находится в зачаточном состоянии.

В мае политическое положение было благоприятнее, но теперь изменилось к худшему, так как красная украинская армия, скверно снабжается обмундированием, снаряжением и продовольствием, занимается самовольными реквизициями, а подчас и грабежами, бороться с которыми при существующем положении нет никакой возможности, в то время, когда петлюровские банды изменили линию поведения по отношению к населению, не производя никаких реквизиций, расплачиваясь щедро за все взятое у населения и всякие насилия над мирными жителями тоже не наблюдаются.

Желательно, чтобы наши центры обратили на эти факты должное внимание и приняли самые энергичные и срочные меры к снабжению армии всем необходимым. Закрывать на горькую правду глаза нельзя. Положение весьма серьезное и если своевременно не будут приняты меры, то будущее нам ничего хорошего не сулит.

Военком

Садовский.

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 4, спр. 1, арк. 4-4зв. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 355

Наряд підвід і людей з поселень Красилівської волості для рубки лісу і вивезення дров для Гречан.

31 червня 1919 р.

Поселення	підвід	людей
Красилів	20	150
Западинці	10	100
Баглайки	5	50
Кобилля	10	100
Пашутинці	8	75
Мотрунки	5	50
Михайлівці	10	100
Мовчани	5	30
Каламаринка	5	30
Голюнки	15	150
Сушки	5	20
Вереміївка	10	30
Слобідка	10	100
Красилівська		

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 3, арк. 4зв. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 356

Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії щодо розвідки в районі Кузьмина-Красилова

29 червня 1919 р.

Оперативний звіт

...В районі Кузьмина-Красілова, що на південний захід від Старокостянтинова успішна розвідка.

Вісник Української Народної Республіки, 1919 р., 2 липня ч. 12. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 357

Оцінка стану військ армії УНР на початку липня 1919 р.
32 червня 1919 р.

Стан наших частин був досить тяжкий. Група С.С. майже видихалась і доконче потребувала відпочинку і реорганізації. От. Коновалець категорично вимагав зміни і загрожував навіть залишити фронт

9-та дивізія стала також майже небоєздатною.

Волинська група поновилась мобілізованими, але ще не переробила їх

Одні Запорожці, хоча й намучились в постійних боях, але могли постояти за себе. Також і 3-тя дивізія була ще міцна тілом і духом, підбадьорена своїми незмінними успіхами і співчуттям місцевої людности.

Головний же дефект – брак огнеприпасу і всякого іншого постачання.

Це дуже ослаблювало бойову енергію війська.

Ми мали під Проскуровом всього-на-всього 6000 багнетів і шабель і підтягували сильну 6-ту дивізію [в] 1200-1400 багнетів і шабель. Большевики стягували сильні резерви (до 10000 багнетів та більше 1000 шабель – ред.). Для перегруповки і перепочинку, так потрібних для Січовиків і 9-ї дивізії нам треба було часу; свіжих сил у нас не було.

М. Капустянський. Вказ. праця. Ч. II, с. 95 - 96.

Документ № 358

Відомості про бої між армією УНР та більшовицькими військами й наступний відхід першої на південь.

30 червня 1919 р.

Уже 30. VI большевики розпочали активні чини. Їхній партизанський загін підриває міст біля села Богданівці і здобуває села Мосіївці і Богданівці (15 верст на північний схід від Проскурова) сильно загрожуючи Проскурову. Також і Західна большевицька група звільняє Теофіполь від повстанців і вибиває звідти кінноту С.С.

...1-го липня большевики переходять у рішучий наступ одночасно Північною групою вздовж шосе Старокостянтинів – Проскурів та з Красилівського плацдарму на Миколаїв, а також Західною групою в напрямку на Базалію і Купіль.

Момент вибрано найбільш влучний, бо на фронті групи С.С. зміна частин ще не закінчилася. Холмська дивізія на лівому фланзі вже змінила частини групи С.С., а північна дивізія ще тільки підтягувалася.

Большевики відкидають за р. Бужок частини Запорізької групи. В районі ж 9-ї дивізії, біля Хітківців (Хотьківців – ред.), вони завдають сильні втрати Наливайківському полку 7-ї Запорізької дивізії, приділеному до 9-ї дивізії для її підсилення; форсують р. Бужок і здобувають Хітківці (Хотьківці – ред.),

На фронті С.С. большевикам легко вдається здобути м. Миколаїв. В цьому районі частини групи С.С. не поставили большевикам міцного опору.

Большевики проривають також і фронт Холмської дивізії в районі м. Базалія.

А взагалі перший день наступу дав їм великі успіхи.

... На 2. VII командування наказує:

- 1) Запоріжцям і С.С. відкинути большевиків за р. Случ; Північну дивізію на деякий час передати Січовикам.
- 2) 6-ту Запорізьку дивізію негайно відтягнути через Лятичів для маневру в Старокостянтинівському напрямку. Ідея Штабу є нанести 6-ю дивізію удар у фланг північній большевицькій групі.

Події розвивалися так:

Мазепинський полк (7-ї дивізії), направлений командувачем Запорізької групи на с.с. Давитьківці (Давидківці –ред.) – Пирогівці для ліквідації партизанських большевицьких загонів, звільняє від них цей район.

Надвечір Запорізька група енергійними контратаками витискує большевиків і здобуває знову Западинці-Кобилля.

Група С.С. після боїв зустрічного характеру надвечір подалася лівим флангом назад, звільнивши всі переправи на р. Случ.

Холмська група відійшла також дещо назад.

...На 3-є липня командування підкреслює необхідність рішучого контрнаступу Проскурівською групою.

У цей день Запорожці ведуть сильний бій з большевиками за с.с. Кобилля, Западинці; всі большевицькі атаки відбито. Нами взято кулемети і полонених.

Бої на фронті групи С.С. також проявляються з великою впертістю з обох сторін і надвечір успіх схиляється на бік большевиків. С.С. при допомозі Північної дивізії намагаються знову захопити Миколаїв. Частини С.С. поклали останнє бойове зусилля.

Холмська дивізія, відбивши декілька атак, відійшла на південний схід від Купеля. На фронті Холмської дивізії виявлено присутність значних большевицьких сил у двох колонах з кіннотою в районі Базалії і Авратина. Холмська дивізія не могла стримати наступу цих сил.

...Йшло про те, чи витримають частини, що оперують під Проскуровом, а особливо групи С.С. і Волинська, атаки большевиків до підходу 6-ї Запорізької дивізії до Проскурова. Штаб Армії випроваджує на фронт все, що в нього було напхвваті: запасові курені, охоронні сотні, щоб лише підтримати С.С. і Холмську дивізію, поки підійде до Проскурова 6-та Запорізька дивізія.

... На 4. VII. На жаль, події під Проскуровом розвивалися для нас дуже несприятливо. Большевики енергійно розвивають наступ.

Зі Старокостянтинова вони підвозять нові частини. Групу С.С. тиснуть на Чорний Острів, а Волинську відкидають на південь від залізничної колії Війтівці-Чорний Острів.

Ці групи не ставлять достатнього опору і сильно здеморалізувалися. Тут виявилось, що до ворога надійшли мадярські частини.

Запоріжці стійко б'ються і навіть місцями потискують большевиків, але їм довелося для прикриття Проскурова дещо загнути свій лівий фланг.

Резерви, надіслані до Чорного Острова, здебільшого розпорошилися.

Словом, надвечір 4. VII. ситуація під Проскуровом утворюється тяжка.

Треба було негайно ввести сильний резерв, що міг би нанести удар ворогові, 6-а ж Запорізька дивізія рушала поволі і раніш як увечері 5. VII. надійти не могла.

Долю Проскурова вже було вирішено.

...На 5. VII. Штаб армії видає розпорядження про контратаку, але воно не переводиться в життя, бо групи С.С. і Волинська, загубивши боєздатність, проводять безупинний відхід на південь від залізничної колії Чорний Острів-Проскурів. Большевики бомбардують Проскурів з боку ст. Гречани і проводять наступ на Западинці.

6-та Запорізька дивізія, зробивши перехід в 34 версти, зосередилася увечері на схід від Проскурова.

Запоріжці проводять контратаку, але відсутність огнеприпасу, а особливо патронів, сковує наші операції і дуже відбивається на настрої наших частин.

В ніч із 5. VII. на 6. VII. з розпорядження командувача Запорізької групи Проскурів нами звільняється і Запорізька група відходить.

...6. VII. Запоріжці зосередились в районі с.с. Михалківці, Монастирськ, Янківці. Штаб групи в селі Михалківці. Група С.С. відійшла на південь.

Таким чином, в ніч з 5. VII. на 6. VII. большевикам пощастило заволодіти Проскуровом і відкинути наші групи на південь від залізничної колії Війтівці-Проскурів.

На цьому закінчився 3-ій і останній період Проскурівських операцій.

М. Капустянський. Вказ. праця. Ч.ІІ, с. 96-99.

Документ № 359

Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту про заборону самогонаріння.

30 червня 1919 р.

Приказ № 39

Комиссара Продовольственного Комитета Староконстантиновского уезда

Июня 30-го дня 1919 года

Обязательным постановлением Волынского Губернского Советского Комиссара от 25 апреля 1919 года Тайное винокурение строжайше воспрещается.

Лица замеченные в тайном винокурении (изготовление самогонки) будут с момента издания обязательного постановления подвергаться наказанию по всей строгости военно-полевых судов.

Исполнение обязательного постановления возлагается на Уездную и Городскую Милицию и Волостные Исполкомы.

Комиссар Продовольственного Комитета

Шевцов

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк.30. Машинопис. Оригінал.

Документ № 360

Витяг з історії боїв Запорізького полку ім. Отамана Янка Кармелюка армії УНР в районі Старокостянтинова – Красилова з більшовицькими військами.

Червень 1919 р.

... Великі кількадевні бої за Старокостянтинів з перемінним успіхом, великі втрати вбитими і пораненими, звільнення міста і відхід з нього на наказ штабу Запорізької дивізії.

Уперті бої за Слобідку Красилівську та під с. Западинці, де кармелюки не раз переходили у багнетні атаки...

Кармелюки: До історії Запорізького полку ім. Отамана Янка Кармелюка Армії УНР /Р.М.Коваль. Бібліотека історичного клубу «Холодний Яр».- Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця; ДП «Державна картографічна фабрика», 2012 (Серія «Українська воєнна мемуаристика». Кн. 5) с. 13.

Документ № 361

Список мешканців Старокостянтинівського повіту, офіцерів колишньої російської армії, що підлягали мобілізації до більшовицької червоної армії.

Червень 1919 р.

... Журковский Сергей Николаевич, 1897 г. рождения. Окончил духовное училище и Чистопольскую школу прапорщиков. С 1916 г. в армии. В 1917 г. служил в 10-м украинском полку. В январе 1918 г. уволен в запас. Воинское звание прапорщик. Место жительства с. Печески.

... Кирилишин-Коваль Андрей Степанович, 1884 г. рождения. Призван в армию в 1805 г. (Перемышльский полк. В 1914-1916 гг. на фронте, в 45-м Юзовском полку 3-й санитарной команде. За боевые заслуги произведен в прапорщики. 3 раза ранен и 1 раз контужен. В отставке по ранению (4-я категория). Заведовал военно-санитарными станциями. Разделяет программу социал-демократической партии. Место жительства – с. Западинцы.

... Миколук Лев Иванович, 1894 г. рождения. Окончил церковно-учительскую семинарию и 1-ю Иркутскую школу прапорщиков. В армию призван в 1915 г. (11-й Сибирский пехотный полк). 1-го февраля 1918 г. уволен в запас. С октября 1918 г. – учитель. Воинское звание – прапорщик. место жительства – с. Малая Клитенка.

... Яневич Стефан Сильвестрович 1886 г. рождения. Уроженец с. Верхняки Сквородецкой волости Староконстантиновского уезда. В армию призван в 1910 г. по жребию на общих правилах. Сдал экзамен за 4 класса 12-ой Петроградской гимназии. Окончил школу прапорщиков Северного фронта. Служил в 1-м Владимирском полку. На фронте с 10 августа 1914 г. по 25 марта 1918 г. в 132 пехотном Чандерск. полку. Дважды ранен – в грудь и правую ногу. После увольнения в запас – служащий Староконстантиновского отдела народного образования. 1-го октября 1918 г. Староконстантиновской уездной земской управой направлен в местечко Кузьмин этого же уезда на должность учителя местной народной школы. В партиях не состоял. Разделяет программу большевистской партии. Воинское звание – подпоручик. Место жительства м. Кузьмин.

... Ушаков Константин Спиридонович. Воинское звание – прапорщик. временно проживает в местечке Красилов.

... Свистун Гаврила Ефимович. Родился 11 июля 1887 г. в д. Моньки Чернелевецкой волости Староконстантиновского уезда. Окончил Мончинецкое двухклассное церковно-приходское училище. В армии с 1909 г. (12-ый гусарский Ахтырский полк). Окончил учебную команду этого полка и школу прапорщиков при Временном правительстве. С 1914 г. на австрийском (Юго – Западном фронте). Ранен и контужен. В школе прапорщиков – с июля по октябрь 1917 г. воинское звание – прапорщик. С января 1918 г. – в запасе. С декабря 1918 г. – председатель Чернелевецкой волостной управы. По распоряжению Староконстантиновского уездного ревкома волостным сходом избран председателем Чернелевецкого волостного ревкома 24 апреля 1919 г. Имеет крайне левые взгляды. Место жительства – с. Моньки.

... Прокудин Михаил Николаевич. Штабс-капитан. Временно проживает в местечке Красилов.

... Переметницкий Федор Александрович. Поручик. Временно проживает в с. Корчевке Корчевской волости Староконстантиновского уезда.

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 3, спр. 29, арк.18, 23, 35, 44-45, 54, 68. Рукопис. Оригінал.

Документ № 362

Повідомлення Старокостянтинівського повітвиконкому війському Садовському щодо заборони репресій та масових арештів цивільного населення без дозволу виконкому.

1 липня 1919 р.

Военкому Садовскому

Срочно

Согласно постановления заседания Парткома от 1-го июля с.г. (протокол № 5 § 4) сообщается Вам для сведения, чтобы впредь всякие репрессии по отношению к гражданскому населению, как и массовые аресты производились только с ведома Исполкома. Прошу также сообщать в Партком о дальнейшей судьбе арестованных видных представителей буржуазии.

Секретарь парткома   Громов   /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 4, спр. 3, арк.7. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 363

Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту про облік худоби в поселеннях повіту та доставку частини її в м. Старокостянтинів для потреб Червоної Армії

1 липня 1919 р.

Приказ № 41

Комиссара Продовольственного Комитета Староконстантиновского уезда
Июля 1-го дня 1919 года

На основании телеграммы Губпродкомиссара от 28 июня с.г. за №742, предлагаю всем Комбедам Староконстантиновского уезда немедленно выяснить количество скота в каждом селе и точные сведения об этом представить в Комитет. Волостным Исполкомам предписывается безотлагательно начать сгон скота, который может быть нужен для красной армии на пункт г. Староконстантинова (двор Продовольственного комитета), где за таковой будут уплочены деньги по количеству живого веса.

За не исполнение сего приказа виновные будут преданы суду военного времени как враги красной армии.

Комиссар Продовольственного
Комитета   Шевцов   [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк.24.
Машинопис. Оригінал.

Документ № 364

Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту щодо доставки в комісаріат відомостей про наявність запасів хлібопродуктів.

1 липня 1919 р.

Приказ № 42

Комиссара Продовольственного Комитета Староконстантиновского уезда
Июля 1-го дня 1919 года

Так как хлебные продукты являются достоянием Государства, то предлагается всем Учреждениям, Предприятиям и отдельным лицам до 5-го июля доставить в Комиссариат продовольствия сведения об имеющихся запасах продуктов.

Хлебные продукты, найденные у кого либо вне учета будут конфискованы в пользу Упродкома.

Комиссар Продовольственного
Комитета   Шевцов   [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк.25.Машинопис.
Оригінал.

Документ № 365

Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту про заборону реквізиції продуктів та підвід без його дозволу та ордерів.

1 липня 1919 р.

Воспрещается всякие подводы поставляющие из окрестных сел продовольственные грузы реквизировать для каких либо надобностей.

Всякие продовольственные продукты могут быть реквизированы только по ордерам Продовольственного Комиссара за его подписью и печатью. Виновные в реквизиции Продовольственных продуктов без означенных ордеров будут привлекаться к ответственности.

Комиссар Продовольственного

Комитета

Шевцов

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк.27.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 366

Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту щодо складання актів про реквізиції, здійснені військовими частинами.

1 липня 1919 р.

Приказ № 43

Комиссара Продовольственного Комитета Староконстантиновского уезда

Июля 1-го дня 1919 года

Считая необходимым срочно составить акты на все продукты и ...каты, взятые воинскими частями, которые отказались дать надлежащие акты или расписки с печатями, предлагается Волынским исполкомам и Комбедам составить соответствующие о том акты, указав в них когда, где, какой воинской частью взято, что взято и сколько взято, при каких обстоятельствах, кто присутствовал когда забиралось то или иное, и почему не был составлен акт.

Акты должны быть подписаны Волостным Исполкомом, Комбедом и свидетелями и таковые преедставлены в Губпродком.

Комиссар Продовольственного Комитета

Шевцов

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк.26. Машинопис. Оригінал.

Документ № 367

Наказ Старокостянтинівського повітового військового комісара про мобілізацію осіб призывного віку в повіті.

2 липня 1919 р.

№ 24

Мобилизационное отделение

§ 5

На основании приказа Народного Комиссара по военным делам Украины от 19 июня 1919 г. №611 и приказа по Киевскому военному округу за №184, призываются на действительную военную службу все бывшие офицеры, военные чиновники и чиновники военного времени не достигшие к 1 января 1919 г.: а) бывшие обер офиеры 50-ти лет, бывшие штаб офицеры, генералы, военные чиновники и чиновники военного времени 55-ти лет.

Во исполнение сего приказываю:

произведен обмен на соль и выданы деньги. Соль за деньги и другие продукты, кроме указанных отпускаться не будет.

Кроме того об'явите населению, что из Комиссариата продовольствия вообще не будут отпускаться за деньги, никакие товары (спички, табак, мануфактура и пр., а также и земледельческие орудия) а только лишь в обмен на хлебопродукты. Затем вмените в обязанность всем Комбедам, чтобы они не посылали в Комиссариат продовольствия отдельных лиц за получением продуктов, а взяли бы это дело в свои руки. Что же касается удовлетворения хлебом неимущих, то Комбеды должны снабжать этих селян по норме хлеба которая таковой (взята) у богатого населения заимообразно или за деньги. Также Комбеды должны поступать и при снабжении бедного населения солью и другими продуктами и товарами за счет богатых, отнюдь не направляя бедняков в Комиссариат, так как это будет только лишняя трата времени, ибо Комиссариат не может удовлетворить хлебными продуктами в полной мере даже Красную Армию.

Твердые цены с доставкой на сыпной пункт: пшеница 18 рб. 40 коп., рожь 15 рб., овес 15 рб. 50 коп., ячмень 13 рб. 50 коп., гречиха 18 рб. 50 коп. Эти цены установлены потому, что и другие продукты, товары и машины будут отпускаться селянам тоже по твердым ценам.

Комиссар продовольствия [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 2, арк. 38-38зв..

Машинопис. Копія.

Документ № 371

Витяг з протоколу засідання Старокостянтинівського повітвиконкому про організацію комітетів бідноти.

5 липня 1919 р.

...Объ организации Комитетов Бедноты

Предложить Отделу Управления к следующему очередному заседанию Исполкома выяснить положение на местах в уезде и Исполкому субсидировать по возможности Комитеты Бедноты на равне со всеми Советскими учреждениями. Принять меры к тому чтобы были деньги. Отделу Управления составить смету на содержание комбедов.

Секретар парткому /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 4, спр. 2, арк. 9зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 372

Витяг з протоколу Старокостянтинівського та повіткому компартії щодо подій у Теофіполі.

5 липня 1919 р.

... О событиях в Теофиполе.

Предложено т. Грозиным послать делегацию к командиру 1-й армии, и сообразно с этим дать телеграмму о прекращении всех репрессий по отношению к мирным жителям Теофиполя, а также оборудовать солидарную и продовольственную помощь. Предложено т. Продоусом послать человека в Киев. Гражданским и военным властям для выяснения дел творимых Таращанскими красноармейцами, которые на каждом шагу компрометируют Советскую Социалистическую власть...

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 4, спр. 2, арк. 9. Машинопис. Оригінал.

Документ № 373

Оголошення Старокостянтинівського повітвиконкому про порядок видачі допомоги сім'ям червоноармійців.

6 липня 1919 р.

Об'явление

Согласно Декрета СОВНАРКОМА от 26 февраля 1919 года семьи красноармейцев, призванных и добровольно поступивших в ряды Красной Армии имеют право на пособие в размере прожиточного минимума. Размер пособия зависит от числа нетрудоспособных членов семьи. В виду изложенного Отдел Социального Обеспечения предлагает семьям красноармейцев подавать заявления о выдаче пособий в означенный отдел. К заявлению должны быть приложены следующие документы: 1) удостоверение от Уездного ВОЕНКОМА или от войсковой части о том, что член семьи действительно призван, или добровольно поступил в Красную Армию 2) удостоверение Профессионального Союза, Фабрично-Заводского Комитета, Домового Комитета, Комитета Бедноты или Сельского Комитета о составе семьи с указанием обязательного возраста 3) удостоверение от тех же учреждений о том, что члены семьи действительно состояли на иждивении красноармейца и с его призывом оказались материально не обеспеченными и 4) удостоверение о нетрудоспособности членов семьи полученном на основании медицинского освидетельствования, согласно примечания в сем об'явлении. За всеми справками обращаться в отдел Социального Обеспечения, в подотдел пайка, здание бывшей Городской Управы от 10 до 6 часов вечера (по новейшему времени).

Примечание: Нетрудоспособными членами семьи считаются: жена при ребенке до 10 лет, дети до 16 лет, родители достигшие: отец – 55 лет, мать – 50 лет, а равно жена, дети и родители, признанные нетрудоспособными по медицинскому освидетельствованию в Комиссиях при Городских и Уездных СОВДЕПАХ.

Председатель исполкома	Волк	[підпис].
Секретарь	Тышко	[підпис].
Заведующий отделом социального Обеспечения	Кирилов	[підпис].

6 июля 1919 г.

Староконстантинов

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк. 32.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 374

Наказ № 55 комісара Старокостянтинівського повітового продовольчого комітету про анулювання всіх ордерів на отримання продуктів, виданих до 7 липня.

7 липня 1919 р.

Волостным исполкомам Староконстантиновского уезда предлагаю, ордера выданные до 7-го июля на все мельницы и склады в имениях на получение продуктов считать недействительными.

Каждый владелец ордера не получивший по нем продуктов, может обратиться в Упродком за получением обратно наличных денег.

Председатель Староконстантиновского Исполкома	Волк
Секретарь Исполкома	Тышко
Комиссар Продовольственного Комитета	Шевцов

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк. 42.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 375

Витяг із справоздання Волинського губерніяльного комісара про складність діяльності губерніяльних та повітових установ губернії в 3-й декаді червня 1919 р.

7 липня 1919 р.

...По друге, бачачи непевне становище на фронті Старокостянтинівським, я знайшов раціональним і з боку продуктивності праці більш доцільним, коли Старокостянтинівський повіткомісар замешкає для урядування в м[істі] Волочиську, ніж деінше, позаяк Старокостянтинів весь час переходив з рук в руки і тому наказав йому 23 червня виїхати туди і тм розпочати працю. Дійсно він туди виїхав і звідтіля мене проінформував через спеціального гонця.

... З огляду на те, що ситуація на тім фронті за останній час значно погіршала, бо навіть Волочиськ захоплений більшовицькими бандами, і, значить того клаптя території Волині, на якій я міг би працювати, не залишилось в даний мент за нами, то я особисто і повіткомісари: Луцький, Кременецький, Ізяславський, а незабаром можливо приїде сюди Старокостянтинівський, залишились без фактичної праці...

Губерніяльний комісар

Сумнікевич

ЦДАВО України, ф.1092, оп. 2, спр. 57, арк. 15. Машинопис. Копія.

Документ № 376

Рапорт воєнкома Красилівської волості про стан формування охоронного загону при волвійськоматі.

8 липня 1919 р.

8 сего июля мною приступлено к формированию отряда. Было предложено всем б. красноармейцам явиться в отряде, но из них явилось очень мало, а борьба с бандитами необходима. Для наведения порядка в волости необходимо хотя бы человек 50 из них человек 25 конных, а потому убедительно прошу хотя бы временно откомандировать в мое распоряжение человек 15 конных красноармейцев.

Продовольствие для отряда приходится добывать с громадными усилиями, но пока согласился кормить красноармейцев Сахарный завод.

Военный комиссар

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 4, арк. 12. Рукопис. Оригінал.

Документ № 377

Наказ голови Красилівського волосного виконавчого комітету про створення охоронної сотні.

8 липня 1919 р.

Вследствии приказа председателя Волисполкома т. Корнейчука от 8 июня обь избрании сходом трех человек честных для формируемой охранной сотни Красиловского района, общее собрание гр. с. Голюнок 8 сего июля избрало следующих лиц; 1) Андрейчука Ефима, 2) Ящука Александра, 3) Маськевича Константина, коим предложено явиться в распоряжение Волисполкома для командировки таковых в формируемую сотню.

Военком Красиловской волости

[підпис].

Председатель Голюнецкого Сель. Исполкома

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 4, арк. 4. Рукопис. Оригінал.

Документ № 378

Розпорядження Корчівського волвійськомату про збір продуктів для мобілізованих
8 липня 1919 р.

Председателю Корчевского комитета бедноты

На основании приказа Староконстантиновского Уездвоенкома от 14 июля с. г. О мобилизации, предлагаю с получением сего приступить к сбору пожертвованной призываемым неимущим следующих продуктов, как то: хлеба, соли, картофеля и крупы, пожертвования производить у имущих и не подлежащих настоящему призыву, для необходимого содействия посылается два красноармейца, Павел Стадник и Мефодий Гой.

Вр. и. д. Военного Комиссара

Иченский

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 42. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 379

Рапорт т.в.о. Корчівського волвійськома про реквізицію продуктів для мобілізованих червоноармійців.
8 липня 1919 р.

Тов. Староконстантиновському Уездному Комиссару по военным вопросам.

Рапорт

Доношу, что по ордеру выданному мною от 21 июля 1919 г. За № 92, реквизируемо у гражданина с. Корчевки Матвея Козельского, для мобилизованных товарищей с. Корчевки 1 пуд 20 фунтов (1 пуд 20 фунтов) мяса и два пуда 30 фунтов (2 пуд 30 фунтов) сала, прошу распоряжение о выдаче аванса для уплаты товарищу Козельскому.

Вр.и.д. Военного Комиссара

Иченский

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 44. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 380

Наказ № 3 по Красилівському військовому комісаріату про оголошення в містечку Красилів військового стану.
9 липня 1919 р.

Населению Красилова

М. Красилов с 9-го сего числа объявляется на военном положении. Гулянки и хождения по местечку после 12 часов ночи по новому времени строго воспрещаются.

Военком

/підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 5, арк. 7зв. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 381

Телеграма Волинського губземвідділу про заходи щодо припинення незаконних реквізицій у радянських господарствах червоноармійськими частинами.

10 липня 1919 р.

Староконстантинов Уземотделу Прошу принять руководство что случае производства красноармейскими частями реквизиций потрав Советских Хозяйствах необходимо выяснить фамилии лиц стоящих во главе части ее адрес точка Жалобы заявлять по инстанциям Уездревкома при непринятии последними достаточных энергических мер сообщайте Губземотделу 97.

Губземотдел Маланчук [підпис].

С подлинным верно:

Делопроизводитель [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк. 47. Машинопис.
Копія.

Документ № 382

Наказ № 56 комісара продкому Старокостянтинівського повіту про звільнення ряду категорій населення від сплати мірчука за помол зерна.

10 липня 1919 р.

На основании телеграммы Губпродкома за № 11338 местные Комбеды имеют право освобождать от 4 фунтового начисления за помол семейства красноармейцев, беднейших крестьян и рабочих поэтому ПРИКАЗЫВАЮ:

Вышеуказанным семействам обращаться в местные Комбеды за письменными разрешениями.

Местные Комбеды обязаны выдавать письменные разрешения с указанием в разрешениях сколько пудов душ семьи и что эта семья действительно принадлежит к одной из вышеуказанных категорий.

Разрешения должны быть подписаны председателем Комбеда, секретарем и должна быть приложена печать Комбеда.

Все разрешения владельцы мельниц обязаны подшивать в порядке поступления в особо заведенных делах

Комиссар Продовольственного Комитета

Шевцов

С подлинным верно:

Делопроизводитель

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк. 48. Машинопис.
Копія.

Документ № 383

Рапорт т.в.о. військового комісара Корчівської волості Старокостянтинівському повітовому військовому комісару про поточне становище у волості та її околицях.

10 липня 1919 р.

Срочно

Секретно

тов. Староконстантиновскому

Уездному комиссару по военным делам

Рапорт

Доношу, что вернувшаяся разведка с м. Базалии, Купеля, Теофиполя донесла, Черный Остров занят какими-то бандами под командой Тютюкова, и движутся они в тыл Таращанскому полку. В Купель наезжала неприятельская разведка, а на м. Теофиполь движутся неприятельские войска. Обоз хозяйственной части Таращанского полка из м. Базалии отправился в Антонины. На расстоянии 30 верст не имеется никаких войск и связи никакой не имею, сообщая вышеизложенном, прошу дальнейших распоряжений.

Вр.и.д. Военного комиссара [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 13. Машинопис. Оригінал.

Документ № 384

Телеграма про становище на фронті під Проскуровом.

10 липня 1919 р.

... Під Проскуровом

Кам'янець. 9/VII (власний коресподент)

Група більшовицьких бандитів, яка прорвалась під Чорним Островом, - нами оточена з усіх боків.

Проскурів у наших руках.

Вісник УНР. 1919, 10 липня, ч. 14

Документ № 385

Рапорт Старокостянтинівського повітового війська начальнику бойової дільниці Проскурівського напрямку про наступ військ УНР з західного напрямку.

11 липня 1919 р.

Срочно. Секретно.

Начальнику боевого участка Проскуровского направления

Общий Загальний

11 июля 11 липня

№ 18

Корчовецкий Волостной Военный Комиссар рапортом от 10 июля с.г. за № 29 донес мне, что посланная им в м. Базалию, Купель, Теофиполь разведка донесла, что Черный Остров занят какими-то бандами под командой Тютюкова, которые движутся в тыл Таращанскому полку. В Купель наезжала неприятельская разведка, а на м. Теофиполь движутся неприятельские войска. Обоз хозяйственной части Таращанского полка из м. Базалии отправился в Антонины. На расстоянии 30 верст не имеется никаких войск и нет никакой связи.

Сообщая обь изложенном, прошу срочных распоряжений о принятии соответствующих мер, так как в моем распоряжении никакой боевой силы не имеется.

Военный комиссар Садовский /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 4, спр. 1, арк. 5. Машинопис. Оригінал.

Документ № 386

Розписка Кульчинського волосного комісара з військових справ про прийом від Корчівського комісара у військових справах артилерійських снарядів.

11 липня 1919 р.

Розписка

1919 года, Июля 11 дня. Принято от Корчевского комиссара по военным делам четырнадцать (14) ящиков артиллерийских снарядов, препровожденных при отношении от 10 июля с. г. за № 44 для направления свыше Староконстантиновского Уездного Военного Комиссара.

Принял Кульчинский волостной
комиссар по военным делам

Омельчук

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 18. Рукопис. Оригінал.

Документ № 387

Наказ голові Корчівського Волвиконкому про арешт в'язнів-втікачів з Старокостянтинівської тюрми.

11 липня 1919 р.

Корчевскому волостному председателю исполкома

Приказываю содействовать 3-м посланным милиционерам, которые должны арестовать в Севруках и Колках 5 арестантов, бежавших из Староконстантиновской тюрьмы.

Арест будет произведен 16 июля 1919 г.

Староконстантиновский уездвоенком

Садовский

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 22. Рукопис. Оригінал.

Документ № 388

Рапорт т.в.о. Корчівського військового комісара Старокостянтинівському комісару по військових справах.

14 липня 1919 р.

С. секретно

Тов. Староконстантиновскому комиссару по военным делам

Рапорт

Доношу, что посланная мною 12 сего Июля усиленная разведка донесла следующее: Черный Остров, Проскуров – заняты петлюровцами – сичевиками. В м. Купеле 11 Июля была разведка какого-то Советского полка, днем – сичевиков – 5 часов. Кременец, Лановцы, Меджибож, очищены от Советских войск. Под с. Ярмолинцами Каменец-Подольской губернии полк разбит, некоторые спаслись. В с. Новой Гребле в 5 часов вечера 12 Июля было 34 человека разведки сичевиков, которые спрашивали «Где большевики». В районе Волочиск стоят войска с желтыми значками, между собой разговаривают по Немецки, Польски и Украински, от посторонних держатся в отдельности, в разговоры с крестьянами не вступают. Частные слухи, будто с петлюровцами есть антанта. 6000 петлюровцев снялись с польского фронта и движутся на большевиков, кроме поляков и другой сволочи. Купельская волость вся настроена против Советской власти, думает организовать как Теофиполь. По слухам Шышко находится в районе Теофипольской волости, между крестьянами нельзя ничего узнать, все враждебно относятся к Советским служащим, на всякие задаваемые вопросы отвечают «Мы ничего не знаем».

Подлинник подписал:

Вр. и. д. Военного Комиссара Иченский [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 29-29зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 389

Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів про реорганізацію армії УНР.

15 липня 1919 року

Журнал

засідання Кабінету Народних Міністрів УНР Ч. 141

...Слухали: III. Доклад надісланого військовим міністерством проекту закону про скасування посади Наказного Отамана військ УНР та організацію Дієвої армії згідно з статтею 422 положення про польове управління війська.

Постановили: Ухвалити: 1) Скасувати посаду Наказного Отамана військ УНР.

2) Просити Головного Отамана війська УНР прийняти начальникування Дієвою армією і виконання обов'язків командуючого армією згідно з положенням про польове управління війська 1914 р., на правах верховного головнокомандуючого, як зазначено в статтях 17-30 того ж положення.

3) Просити розпорядження Головного Отамана організувати штаб армії по штатах Ч.18, доданих до ст. 422 положення про польове управління військ зі зменшенням показників в цих штатах кількості штабних старшин відповідно кількості теперішньої армії, при чому начальникові штабу Дієвої армії надати право функції, яких зазначено в статтях 426-431 згаданого вище положення.

4) Для координації діяльності фронту і тилу утвердити військову раду на чолі з Головним отаманом та членів її, військового міністра, начальника штабу Дієвої армії, державного інспектора та представника від Кабінету Народних Міністрів.

5) Положення і статут ради доручити виробити військовому міністру в порозумінні з штабом Дієвої армії і внести на розгляд Кабінету Міністрів.

Оригінал за належними підписами:

З оригіналом згідно:

Секретар Ради Народних Міністрів

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк.173. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 390

Телеграма з Житомира ревівійськштабу, щодо вжиття заходів по припиненню торгівлі зброєю.

17 липня 1919 р.

Житомира 2192 47 17/7 15 42

Военная срочная

Всем уездвоенкомам исполкомам Копия паркомам Волынской губернии.

В последнее время замечается усиленная скупка патронов крестьянами.

Для устранения подобных явлений Реввоенштаб постановил: всех скупающих патроны растреливать всех продающих предавать суду военно-революционного трибунала. Приказ энергично проводить в жизнь за неисполнение ответственными являетесь вы.

Реввоенштаб №239

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 1, спр. 1, арк. 49. Машинопис. Оригінал.

Документ № 391

Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів з приводу переходу польського війська через Збруч.

17 липня 1919 року

Журнал

засідання Кабінету Народних Міністрів УНР Ч. 148

... II. Слухали: Повідомлення голови Ради Міністрів і військового міністра з приводу переходу польського війська через Збруч.

Постановили: 1) Доручити міністрові закордонних справ в порозумінні з польським урядом спроектувати протест проти переходу польського війська через Збруч на територію Наддніпрянської України.

2) Доручити міністрові праці п. Безпалко спроектувати відповідну відозву до населення.

3) доручити міністрові закордонних справ в порозумінні з польським урядом підготувати політичну делегацію до Варшави.

Оригінал за належними підписами:

З оригіналом згідно:

Секретар Ради Народних Міністрів

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк.175. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 392

Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів про проект постанови про обов'язкову повинність громадянами УНР білизни та примусове постачання приватними громадянами УНР одягу та білизни скарбового зразку, маючих клейма прийомочних комісій

18 липня 1919 року

Журнал

засідання Кабінету Народних Міністрів УНР Ч. 149

...II. Слухали: Доклад військового міністра про проект постанови про обов'язкову повинність доставки громадянами УНР білизни та примусове постачання приватними громадянами УНР одягу та білизни скарбового зразку, маючих клейма прийомочних комісій.

Постановили: 1) Законопроект принципово ухвалити і доручити комісії міністрів в складі міністрів: військового, народного здоров'я та внутрішніх справ переддавати його з внесенням таких змін: домовласники, що мають будинок в 3-4 кімнати, повинні доставити 1 пару білизни, ті, що мають 5 і більше кімнат 2 пари; квартироранімателі, що наймають 5 і більше кімнат – передають 1 пару. Кухня вважається яко кімната.

Особи, що мають різні підприємства, повинні нести зазначену повинність по окремих нормах, які встановили комісії. За одержану від громадян білизну встановити платню.

За порушення цього закону встановити штраф в розмірі 10 разової коштовності належного до здачі згідно з цим законом, а при невнесенні штрафу – примусову працю.

Примусове постачання одягу в зазначенім законі не зазначати, а просити комісію в цій справі виробити окремий законопроект.

Доручити цій же комісії міністрів виробити і порядок та інструкцію щодо преведення в життя зазначеного закону.

Оригінал за належними підписами:

З оригіналом згідно:

Секретар Ради Народних Міністрів

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк.177-177зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 393

Роз'яснення міністерства внутрішніх справ УНР про тимчасову владу на місцях.

19 липня 1919 р.

Міністр внутрішніх справ
Обіжно

До п.п. Губерніяльних та повітових комісарів

Про тимчасову організацію влади на місцях.

1. Влада в селі
  1. Представником адміністративної влади в селі являється сільський Комісар, обов'язково грамотний, якого обирає сход і затверджує Повітовий Комісар. Сільський Комісар має свою печатку.
  2. Кандидат на сільського Комісара вибирається громадою і затверджується Повітовим Комісаром; кандидат виконує обов'язки комісара в разі його хвороби, або відсутности.
  3. В допомогу сільському Комісару громадою можуть бути обрані від одного до трьох помішників його.
  4. Для збору податків вибирається громадою зборщик.
  5. В селі на кожних десять дворів вибирається по одному десятському. Десятські скликаються сільським комісаром для ріжних доручень тільки в тім разі, коли для цього виникає дуже спішна потреба.
  6. Сільський Комісар, його помішники і зборщик получаять від громади плату, яку постановляє сход. Десятські плати не получают.
- Обов'язки Сільського Комісара
1. На обов'язку Комісара села лежить слідуєче:
    - 1) для забезпечення населенню порядку та спокою негайна організація, на підставі наказу від 11 червня, тимчасової охорони села, яка після відновлення апарату повітової міліції повинна допомагати і працювати з нею в повному контакті.
    - 2) енергійна боротьба з агітаторами, які появляються в селі без посвідчення від повітових або губерніяльних властей, а також з ріжними злочинцями, в тому числі з грабіжниками комуністами, яких необхідно заарештовувати і надсилати до Повітового Комісара, а в випадках розбою і повстань проти існуючої влади припиняти їх збройною силою.
    - 3) не допускати злочинної агітації проти У.Н.Р.
    - 4) негайно та енергійно проводити в життя усі розпорядження У.Н.Р. та її закони, для чого широко оповіщати населення про ці розпорядження та закони, розклеюючи їх по селу на видних місцях і оголошуючи їх на зборах громад.
    - 5) дбати про неухильне виконання наказів уряду про мобілізацію та призив.
    - 6) всіх тих, що ухиляються від мобілізації, а також дезертирів, що повтікали з фронту, негайно затримувати і передавати Повітовому Комісару для притягнення їх до відповідальности по законах військового часу. В цій справі волосним і сільським комісарам допомагає повітова міліція і народна самоохорона.
    - 7) всіма способами допомагати нашому війську, особливо в прифронтовій смузі, де місцева влада, в порозумінні з місцевими громадськими організаціями та населенням взагалі, повинна робити якнайбільшу допомогу дієвій армії в справі постачання харчів, а також організації ухода за раненими та хворими козаками і т. и.
    - 8) сільський комісар підлягає волосному, щотижня дає йому відчоти про свою діяльність і має з ним постійний зв'язок, а при особливих випадках доносить негайно.

Вісник Української Народної Республіки, 1919 р., 19 липня ч. 20. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 394

Вимога Наркомату УСРР у військових справах щодо припинення мобілізації службовців цукрових заводів та гуралень.

20 липня 1919 р.

...Учитывая важность работы сахарных и винокуренных заводов, вырабатывающих стратегическую продукцию и необходимости сохранения на этих предприятиях необходимого количества служащих специалистов, требую немедленно прекратить их мобилизацию в военную службу. Виновные в нарушении этого требования будут привлечены к ответственности по всей строгости законов военного времени.

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 3, арк. 25-26.

Машинопис Оригінал..

Документ № 395

Повідомлення про розпорядження Наркома внутрішніх справ УСРР щодо ліквідації сільвиконкомів та передачу їх функцій комітетам бідноти.

20 липня 1919 р.

По распоряжению Наркомвнудела предлагаю принять меры твердой организации сельских комбедов коим представлены права Сельисполкомов. Положение и инструкции будут высланы. Сельисполкомы передают дела комбедам и распускаются.

Заведующий управления

Гизе

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 3, арк. 15зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 396

Наказ Старокостянтинівського військомату про виконання плану мобілізації волосними комісарами повіту.

20 липня 1919 р.

Прилагая приказы о мобилизации от 18 сего июля предписываю всем волостным военным комиссарам Староконстантиновского уезда принять самые решительные меры к проведению означенной мобилизации под ответственность перед Военно-Революционным Трибуналом по законам военного времени.

Призываемые Красиловской волости должны прибыть в Староконстантинов на сборный пункт Комиссариата (бывш. управл. Воинского Начальника) 26 июля.

Волостным Комиссариатам одновременно с призываемыми доставить в уездные Комиссариаты полностью именные списки призываемых с указанием их семейного и имущественного положения, проверив эти сведения по метрическим книгам. В этих же списках сделать отметки о неявившихся с указанием причины неявки.

В случае обнаружения при проверке неправильности данных сведений и обнаружения скрывающихся в данной волости или селе от явки по мобилизации, вся тяжесть вины падает на Военком, Исполком и Комбеды.

Настоящее деяние будет рассматриваться как укрывательство дезертиров со всеми вытекающими отсюда последствиями.

Волостным Комиссариатам сделать наряд подвод для перевозки призываемых и их вещей на сборный пункт с расчетом одной подводы на шесть призываемых.

Каждый призываемый обязан принести с собой на сборный пункт 20 фун. хлеба, 5 фун. сала, 3 фун. крупы, и 10 фун. картофеля, за что будет им уплачено по ценам указанным в приказе о мобилизации.

Военным Комиссариатам следить, чтобы указанное количество съестных припасов было действительно принесено призывниками, причем неимущие должны быть снабжены припасами распоряжением Комиссариата совместно с Комитетом бедноты за счет имущих не подлежащих призыву.

Все призываемые должны прибыть на сборный пункт в совершенно годных одеждах, обуви и белье и иметь с собой по одной смене белья. За все принесенные годные вещи будут уплачены в войсковых частях деньги по существующей расценке.

Неимущие, распоряжением волостных Комиссариатов совместно с Комитетом бедноты, должны быть снабжены обмундированием и бельем за счет имущих не подлежащих призыву.

Бездеятельность и мало-энергичное отношение должностных лиц к проведению настоящей мобилизации будут считаться саботажем и изменой делу Рабоче-Крестьянской Революции и повлекут за собой предание военно-революционному трибуналу.

Во всех волостях, где по военным обстоятельствам волостные военные Комиссариаты не функционируют исполнение сего приказа возлагаю на волостные исполкомы и Комбеды.

Приказ о мобилизации немедленно по получению широко оповестить среди населения волости.

В приведении исполнения настоящей мобилизации должны принять живое участие волостные исполкомы и Комбеды.

За военного Комиссара [підпис].

Военный руководитель [підпис].

Начальник мобилизационного Отделения [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 2, арк. 10. Машинопис. Оригінал.

Документ № 397

Повідомлення Теофіпольського волостного комісара у військових справах Корчівському волостному комісару у військових справах про становище у Теофіпольській волості.

20 липня 1919 р.

тк Военного Комиссара Корчевской волости

В Теофипольской волости все спокойно, никаких войск поблизости к Теофиполю пока не слышно, если же будет чтонибудь особого сообщу нарочным.

Вчера т.е. 19 сего июля в Волостном исполкоме было собрание, резолюция вынесена относительно мобилизации положительная, но всем остальным населением слухи носят – отрицательная 20 июля 1919 г.

За Военного Комиссара [підпис].

И. д. Делопроизводителя [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 40. Рукопис. Оригінал.

Документ № 398

Розпорядження т.в.о. Корчівського військового комісара голові місцевого комітету бідноти про збір пожертв на потреби мобілізованих.

20 липня 1919 р.

На основании приказа Староконстантиновского Уездвоенкома от 14 июля с.г. № 22 о мобилизации, предлагаю в получении сего приступить к сбору пожертвований

призываемым неимущим следующих продуктов, как то: хлеба, сала, картофеля и крупы, пожертвования производить у имущих и не подлежащих призыву, для необходимого содействия посылается два красноармейца Павел Стадник и Мефодий Гай.

Вр. и. д. Военного Комиссара Иченский
Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 42. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 399

Рапорт т.в.о. Корчівського волвоєнкома про реквізицію з громадянина села Корчівки продуктів для мобілізованих місцевих жителів.

21 липня 1919 р.

Тов. Староконстантиновському
Уездному
Комиссару по военным делам
Рапорт

Доношу, что по ордеру выданному мною от 21 июля 1919 г. за № 22, реквизировано у гражданина с. Корчевки, Матвея Козельского, для мобилизованных товарищей с. Корчевки один пуд двадцать фунт. (1 пуд 20 фунт) мяса и два пуд. тридцать фунт. (2 пуд. 30 фунт.) сала, прошу распоряжения о выдаче аванса для уплаты товарищу Козельскому.

Подлинник подписал:

Вр. и. д. Военного Комиссара Иченский
Держархів Хмельницької області, ф. Р-3273, оп. 1, спр. 4, арк. 44. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 400

Наступ Дієвої армії УНР та Галицької армії на Проскурів і далі на північ (на р. Бужок і до р. Случ).

26-30 липня 1919 р.

ШДА (Штаб Дієвої армії УНР-ред.), за згодою з НК ГА (Начальною командою Галицької армії-ред.), вирішив з 26-го почати наступ на Проскурів. Для цього призначені групи: Запорізьку і С.С. і приділено 2-й Галицький корпус із групою Бізанця (вона знов увійшла під керування 2-го корпусу), 1-й і 3-й корпуси відпочивають.

...Ідея маневру – розбити червоних на Проскурівському напрямку, захопити Проскурів і вийти на р. Бужок.

З фронту наступають Запорожці, приблизно на Гречани, 2-й корпус забезпечує Запорожців і обходить Проскурів зі сходу. С.С. – головний напрямок на Чорний Острів-Миколаїв.

По захопленні Проскурова, Запорожці переходять до резерви Головного Отамана.

Лінію р. Бужок обсаджують тільки 2-й Галицький корпус і група С.С.

...Червоні, після поразки на Кам'янецькому напрямку та зазнавши неуспіху на напрямку Жмеринському, і до того, стиснуті Денікіним на Лівобережжі, не маючи змоги одержати з Києва значних резерв проти Української Армії, мусіли напрямки Проскурівський і Жмеринський боронити, і наступати тільки на Вапнярському, але ж Проскурова рятувати було нічим. Сила Наддніпрянців, з додатком до неї цілого Галицького корпусу, значно збільшувалась і переважала червоних.

Очевидно, що Проскурів треба евакуювати; на допомогу 1-й советській дивізії підвозяться тільки невеличкі частини з польського фронту, наприклад 16-й

пограничний полк і незначні відділи китайців. Загальна кількість багнетів і шабель в районі Проскурів-Деражня 6-6,5 тисяч, люди значно деморалізовані.

... Наступ на Проскурів почали С.С., бо Запорожці спізнались через непорозуміння (переплутали початок директиви) й почали рух тільки 27. VII. Другий корпус наступав уступом позаду Запорожців.

27-го Запорожці зломали ворожий опір, вийшли приблизно на лінію Скаржинці-Андрійківці- Райківці, кіннота захопила Кудринці та переправи на р.Самець. Ворог залишив Запорожцям 10 кулеметів, 500 мушкетів та інше майно. С.С. з боями досягнули Фельштин-Доброгоща.

Галичани трьома бригадами підійшли до Михалполя-Мазники-Охрімівці-Зіньків, головна увага – на напрямок Деражня-Михалпіль.

Волинську групу, для ліпшого розташування, відведено на північ від Лянцкоруна верст на 20 в район Кутин (включно Чемерівці).

28-го наступ проводився далі. Запорожці натискають на Проскурів і ведуть успішні бої за переправи через р. Самець. Бронепотяги вже обстрілюють ст. Гречани і Проскурів, С.С. підходять майже під Чорний Острів. Галичани стягують свої бригади в район Михалполя для захисту Деражнянського напрямку й на шосе Ярмолинці-Проскурів (4-та бригада) для атаки Проскурова. Ворог ставить їм незначний опір.

29-го намічено загальний наступ на Проскурів.

О 7-ій годині ранку Чорні Запорожці і частини 7-ої дивізії увійшли в Проскурів по невеличкому бою.

В Проскурів так само вмарширувала 4-та Галицька бригада. Чорні кинулися вслід за відступаючим ворогом, навздогнали його, б'ють і женуть на Заруддя.

Большевики висадили міст через р. Бужок; С.С. вночішньою атакою після впертого бою (захоплено кулемети й полонених) здобули Чорний Острів. Ворог у паніці тікає на північ. Кіннота С.С., ступаючи у сліди йому, прямує на Миколаїв. С.С. посуваються на Бужок.

На 30-те галичани обсадили всі переправи через Бужок, від Ярославки до Орлинців, С.С. – далі на захід; С.С. не тільки вийшли на р. Бужок, а й кинулися переслідувати ворога, висуваючись на р. Случ.

2-ий корпус до вечора простягнувся на схід і обсадив Деражню – Голосків – Меджибіж. Запорожці стали в районі Проскурів – Гречани в резерві. Розбитий ворог відходить.

Отже, розпорядження виконано до 30. VII.

М. Капустянський. Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд). Книга друга (частини III). Видання друге. Мюнхен, 1946, Ч. III. с. 71-74.

Документ № 401

Витяг з опису боїв на підступах до річки Бужок.

28 липня 1919 р.

...О 7-й год. ранку Чорні Запорожці і частини 7-ї дивізії увійшли в Проскурів по невеличкому бою.

В Проскурів так само вмарширувала 4-та Галицька бригада. Чорні Запорожці кинулися вслід за відступаючим ворогом, наздогнали його бють і женуть на Заруддя.

Большевики висадили міст через р. Бужок; С.С. вночішньою атакою після впертого бою (захоплено кулемети й полонених) здобулт Чорний Острів. Ворог в паніці і втікає на північ. Кіннота С.С. вступаючи у сліди йому, прямує на Миколаїв. С.С. посуваються на Бужок.

Капустянський М. Вказ. праця, ч. III с. 73.

Документ № 402

Наказ № 12 по Красилівському волосному військовому комісаріату з оголошенням евакуації комісаріату і загону.

29 липня 1919 р.

Согласно предписанию Уездвоенкома объявляется эвакуация комиссариата и отряда.

Военком

/підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1643, оп. 1, спр. 5, арк. 10. Рукопис. Оригінал.

Документ № 403

Витяг з опису ситуації в районі річки Бужок

30 липня 1919 р.

На 30-е галичани обсадили всі переправи через Бухок від Ярославки до Орлинців, С.С. – далі на захід; С.С. не тільки вийшли на р.Бужок, а й кинулися переслідувати ворога, висуваються на р. Случ...

Капустянський М. Вказ. праця, ч. III с. 73.

Документ № 404

Наказ по Чернелівського волосному комісаріату у військових справах про оголошення волості у військово-облоговому стані.

30 липня 1919 р.

§ 1

В связи с наступлением неприятельских войск и оккупацией ими части волости, объявляю волость на военно-осадном положении.

§ 2

Комитетам бедноты в неоккупированных поселениях волости приказываю усилить бдительность и увеличить ночные сельские караулы.

§ 3

В связи с тем, что по приближении линии фронта, часть бойцов отряда при волвоенкомате, а именно: Лыба Харитон, Дячук Мефодий Павлов, Савчук Авксентий Яковлевич, Кравчук Дмитрий Михайлович, Шатайло Андрей Сидорович, Касьянов Демян, Герасимюк Михаил, Латюк Тимофей, Франчук Афанасий Сильвестрович, Федорчук Афанасий самовольно бросили службу и разошлись, приказываю вывести их из списков отряда и исключить из всех видов довольствия.

Военком

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-294, оп. 1, спр. 8, арк. 12зв. Рукопис. Оригінал.

Документ № 405

Витяг з наказу Чернелівського волосного військового комісара про евакуацію військомата.

30 липня 1919 р.

...§ 5

В виду приближения неприятельских войск коими оккупированы селения вверенной мне волости расположенные по правом берегу р. Случи и отступление обозов войсковых частей Красной армии за р. Случь я сего числа согласно предписанию Старо-Константиновского Уездвоенкомата от 28 сего июдя за № 32/0,

вместе с Военруком и канцелярией вверенного мне комиссариата выехал в м. Кульчины, наблюдение же за порядком и оказание содействия советским войскам поручаю Начальнику Чернелевецкой волостной Милиции тов. Франковичу. О всяком изменении в волости доносить мне. Вверенный мне комиссариат считать эвакуированным с 30 сего июля.

Военком

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-294, оп. 1, спр. 8, арк. 12зв. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 406

Закон про карну відповідальність за продаж або відпуск спиртових напиктів.
33 липня 1919 р.

1. Постанову бувшого Тимчасового російського уряду від 20 березня 1917 року «Об изменении и дополнении некоторых, относящихся к изготовлению и продаже крепких напитков постановлений» доповнити статтею сьомою такого змісту; «Винні в злочині, який зазначено в попередній статті, якщо спиртові напикти продано, або відпущено військовим, підлягають: замкненню у в'язниці на срок від 6 місяців до 1 року й 6 місяців і, крім того, грошовому штрафу в розмірі від 2000 до 6000 гривень.»
2. Закон цей перевести в життя по телеграфу.

Голова Ради Народних Міністрів

Б.Мартос

Народний міністр юстиції

Андрій Лівичський

Вісник Державних законів УНР. 1919., 15 серпня.- Вип. 31.

Документ № 407

Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії про бої на р. Бужок та деяких інших напрямках.

31 липня 1919 р.

до 10 год

31. – VII

...На Шепетівському напрямку: переслідування ворога продовжується. Ворог відходячи від Проскурова почав виявляти опір тільки на річці Бужок, що в 15 верстах на північ від Проскурова, але наші частини в деяких місцях вже збили ворога з його нових позицій і перейшли на той бік річки. При зайнятті з боєм м. Миколаїва і села Котюржинці нами захоплено один кулемет і де кілька возів з набоями і іншим військовим майном. Ворог поніс великі втрати. Виявилось, що 29 липня по зайняттю нами м. Проскурів, ворог в кількості до трьох полків піхоти і при 12 гарматах почав відходити на ст. Калинівку де був настигнутий нашою славетною кіннотою. Остання не гледючи на велику перевагу ворога врізалася в кінному строю в його ради і не давши ворогові опам'ятатися розвернулася і повернула його в бігство, але ж підоспівший ворожий бронепотяг своїм гарматним і кулеметним вогнем примусив нашу кінноту припинити переслідування ворога. Дякуючи тому, що залізничний шлях був розібраний, ворожий бронепотяг не міг просунутись далі, а наша кіннота згуртувавшись, знов почала переслідування ворога і зайняла с.с. Орлинці і Хотьківці, що на річці Бужок.

В цьому часу наш бронепотяг встиг справити колію, кинувся на допомогу нашій кінноті і дійшовши до річки Бужок, відкрив страшенний гарматний і кулеметний вогонь по ворогу, наніс йому величезні втрати і примусив тікати в різних напрямках.

В цьому славетному бою особливо відзначився командир N-го полку полковник Дяченко, який перший врізався в ряди ворожої піхоти. Відзначився також і командир

панцирного потяга, який не вважаючи на те, що потяг закидувався ворожими снарядами не виходив з під вогню, а допомагав кінноті просуватися наперед наносив ворогу страшні втрати.

В зазначеному бою нашими трофеями було 12 підвід з 3-х дюймовими гарматними набоями, 3 вози з рушничними, кухня і декілька возів з харчами і награваним більшовиками майном, крім того нами в районі станції Климбовка захоплено ворожий панцерник «Богунець» з двома польовими гарматами і 1-ю 28-ми лінійною, 12 кулеметами та інше.

Захоплений бронепотяг улаштовується і в ближчий час буде повернутий на ворога. По одержаним відомостям наші селяне перешкоджуючи рух ворога, розібрали в його тилу залізничний шлях на протязі 8 верст, між станціями Старокостянтинів і Шепетівка.

Вісник УНР, 1919, 1 серпня, ч. 31.

Документ № 408

Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії
2 серпня 1919 р.

до 10 год

2. – VIII

... На Проскурівському напрямку для більшого забезпечення переправ через річку Бужок наші війська просунулись перенаправились частинами наперед і здобули с. Пашутинці, Кобилья, Митинці і Личівку. Наша розвідка доходила до річки Случ. В районі с. Вереміївка нами захоплено ворожий бронепотяг «Комуніст». Захоплені при цьому бронепотягу трофеї виявляються.

Вісник УНР, 1919, 3 серпня, ч. 33.

Документ № 409

Про затвердження Директорією УНР закону про зміну і доповнення закону від 26 січня 1919 р. про поповнення армії та фльоти УНР.

4 серпня 1919 р.

... Поповнення армії і фльоти

Високою Директорією затверджений закон про зміну й доповнення закону від 26 січня 1919 р. про поповнення армії та фльоти УНР, по цьому закону виключаються зовсім зі складу родини особи, які пропали безвісти під час війни 1914-1917 р.р., ті ж, що ще не повернулись з полону тої ж війни, прирівнюються до нездатних до праці членів родини, і брати їх користуються відстрочкою на підставі § 46 «Статуту військової повинності» від 8 листопада 1918 р., якщо в родині їх нема здатного до праці члена. Відстрочка для закінчення освіти надається учням тих категорій середніх і вищих шкіл, які зазначені в списках, прикладених до того ж статуту. Останній строк дій повітових і міських управ по військовій повинності щодо додаткового приймання в військо осіб, які своєчасно не з'явились до призову по різним причинам, продовжується до 1 жовтня.

Україна. – 1919. – 12 серпня.

Документ № 410

Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії
5 серпня 1919 р.

до 10 год

5 - VIII

... На Шепетівському напрямку ворог збитий нами з лінії річки Случ і почав по всьому фронту відходити на північ.

Вчора в одинадцять годин ранку нами зайнято місто Старокостянтинів, де захоплено біля десяти тисяч пудів цукру і багацько иншого майна, котре підраховується. Переслідування ворога продовжується.

Вісник Української Народної Республіки, 1919 р., 6 серпня ч. 34. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 411

Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії
7 серпня 1919 р.

до 10 год

5 - VIII

... На Шепетівському напрямку наші війська, переслідуючи відступаючого на північ ворога перейшли річку Ікопоть, що тече на північ від Старокостянтиніва і просуваються далі наперед.

Вісник УНР, 1919 р., 7 серпня ч. 35.

Документ № 412

Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії
11 серпня 1919 р.

до 10 год

11 серпня 1919р.

... На Шепетівському напрямку ворог довів нові сили і вчора весь день продовжував наступ, маючи метою захопити Старокостянтинів і відкинути наші війська по річку Случ і Ікопоть, але ж з великими втратами був нами відкинутий.

Позиція на північ від річки Ікопоть залишилася за нами. Бої продовжуються.

Вісник УНР, 1919 р., 12 серпня ч. 39.

Документ № 413

Декларація уряду Української Народної Республіки.
21 серпня 1919 р.

Від правительства Української Народної Республіки.

Після довгої і впертої боротьби українського народу з російськими окупантами-комісарами наше славне козацтво рішучим наступом звільнило від большевицького гніту велику територію України. Уряд український має певність в тому, що в скорому часі при спільній допомозі повставшого робітництва та селянства буде очищена вся територія України

Правительство висловлює свою подяку славним козакам, які част не забезпечені ні харчами, ні одежею і необуті йдуть вперед визволяти рідний край від гнобителів.

Честь і слава Вам, козаки наддніпрянці і наддністрянці.

Правительство і весь нарід не забуде ваших великих заслуг перед Україною. В цей відповідальний час народне правительство оповіщає селян, робітників і весь нарід, що воно, як і раніше твердо стоїть на сторожі прав трудового народу і продовжує ті соціально-економічні реформи, які оголошені в декларації уряду в Рівному.

Земельна реформа твердо переводиться по оголошеному закону і надалі самим швидким темпом буде доводитися до кінця.

Заводи, фабрики і залізниці зупинились і зруйновані большевиками, заходами уряду відновлюються і розпочинають працю. Уряд все робить для можливо широкої організації товарообороту і товарообміну з закордонними державами для знищення спекуляції і удешевлення продуктів.

Уряд цілком підтримує організацію селянства та робітництва в їх професійні союзи і допомагатиме їх розвою.

До цього часу мала територія не давала змоги все це переводити в життя. Тепер же з поширенням областей, зайнятих українським військом, легше переводити реформу як земельну на користь трудового селянства, так і робітничу, а також реформи фінансово-економічні, адміністративні та інші.

Державні установи нашої республіки покладають всі сили, щоб ті реформи були проведені якомога скоріше.

Для відбудування Української Народної Республіки, для забезпечення ладу і спокою, якого так жадають всі громадяни нашої землі, правительство повинно опиратись на весь нарід, притягнути до державної роботи всі верстви суспільства, яким дорогі демократичні здобутки Української революції і незалежність нашої республіки. Тому, основувшись на прикладах передових демократичних і соціалістичних правительств Західної Європи, правительство у згоді з Директорією Української Народної Республіки сим оповіщає про свій твердий і неухильний намір довести діло до закріплення народного демократичного ладу на Україні до успішного кінця.

Правительство виробляє проекти законів про вибори в парламент з правами Установчих Зборів і про утворення реформативних органів управління (самоврядування) на місцях на основі всенародного, безпосереднього, рівного, тайного і пропорційного виборчого права.

Стоячи на ґрунті об'єднання всіх демократичних сил України, народне правительство кличе демократію України всіх національностей піддержати заходи правительства для здійснення демократичного ладу на Україні і поруч з українською демократією будувати незалежну і самостійну Українську Народну Республіку, як необхідну основу соціально-економічного, політичного і національно-культурного розвитку всіх народів, що живуть на українській землі.

Голова Ради Народних Міністрів
Державний секретар
Україна. – 1919. – 15 серпня.

Б.Мартос
Л.Шрамченко

Документ № 414

Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії

22 серпня 1919 р.

до 10 год.

13 серпня 1919 р.

...На Шепетівському напрямку наступ ворожої піхоти і всі атаки його кінноти в районі с. Антоніни відбиті нашим гарматним вогнем.

Вісник УНР, 1919 р., 14 серпня ч. 41. Копія. Друкований відбиток.

Документ № 415

Лист Директорії УНР до голови Ради Народних Міністрів УНР до Б.Мартоса щодо декларації уряду від 12 серпня 1919 р.

23 серпня 1919 р.

24

Вчора Високою Директорією надіслано до голови Ради Народних Міністрів такого листа:

Шановний Борисе Миколайовичу!

В той час, коли наше славне військо принесло вже так багато жертв кривавих на вітвар Вітчизни, перемагаючи ворогів нашої Республіки комуністів-большовиків, почало очищати од них все більші та більші простори рідної землі Директорії УНР приємно зазначити, що і міністерство вживає всіх заходів, аби закріпити в запілля перемоги нашого війська і навести лад та порядок в Республіці.

В тісному порозумінню та згоді з Директорією Рада Народних Міністрів зокрема прийняла 12 серпня постанову про реальні заходи в справі заведення парламентського ладу в нашій Республіці, Директорія надає цій ухвалі Ради Міністрів велике значення для державного будівництва нашої Республіки.

І ось через що:

Українська Народна Республіка пережила тяжку годину лихоліття. Дальні і Близькі вороги, посівши територію Республіки з усіх боків, намагаючись позбавити український нарід здобутого ним національною революційною боротьбою права на самостійне державне існування та захопити до своїх рук все його економічне багатство.

Свободолюбивий нарід український не стерпів такої нечуваної кривди: спочатку він скинув ненависне гетьманське панування, а далі вся Україна запалала вогнем повстань проти своїх нових гнобителів та грабіжників, прагнучи іншого спокою, ніж той, який хотіли силою нав'язати московські завойовники комуністи-большовики. В цьому вогні загартувався дух українського народу, відновилась національна свідомість широких кіл нашого громадянства, усвідомилась соціальна думка наша. Сили нашого народу відновлюються, і в цьому відновленні наш єдиний порятунок і наша надія на кращу долю. Доводом цьому є надзвичайно видатний факт приєднання повстанців з того боку, які хочуть на одному з нами ґрунті і спільно з нами зброєю добути собі кращу долю. Бо шестимісячне панування большевиків-комуністів на Україні вже досить доказало українському народові всю нікчемність і шкідливість комуністично-радянського принципу влади. Особливо це панування дошкуляло нашому економічному добробуту, що склався на властивих нам одним моральних, правних та економічних підвалинах. Радянсько-комуністична влада, прагнучи тільки руйнації, а не творчості, не обминула й нашого дрібного селянського господарства, зашкодивши його добробуту своєю комуністичною політикою і через те зашкодила й державі, позбавивши її найголовнішого джерела економічного забезпечення і сталого ґрунту для міжнародних комерційних наших стосунків.

Отже, цілком розуміючи ту трагічну глибочінь становища, в якому опинилася під цю історичну хвилю наша Україна і, з другого боку, маючи непереможну віру в буйне відродження державної ідеї на Україні, Директорія яко верховна влада Української Народної Республіки, визначає за необхідне вжити всіх заходів, щоби наостанку розбудити власну думку та гаряче почуття всього українського суспільства і справу визволення краю довести до жаданого кінця.

Директорія Української Народної Республіки не бачила іншого шляху для відбудування Республіки, крім заповіданих нашою національною боротьбою великих принципів широко-демократичного ладу. Центральна Рада, що склалася переважно з селян та робітників України, мудро розв'язала цю справу, ухваливши скликати Всеукраїнські Установчі збори, щоб остаточно утворити сталу конституцію Української Народної Республіки і забезпечити українському народові найширші права самоврядування. Всяку взагалі диктатуру одної класи над другою, як принцип, розбитий наукою та державною практикою класичних країн парламентаризму Центральна Рада рішуче відхилила, не зоглядаючись на свого північного сусіда, що почав тоді вже прагнути до совітського ладу. Надто неприродною для України здавалась так звана «диктатура пролетаріату»: країна, що налічує в складі свого населення 87% селян, не може бути тереном однобокого панування нечисленної класи населення, втратившого зв'язок з самою основою нашого державного буття – землею.

Конгрес Трудового Народу України, так само стоячи на ґрунті демократичного устрою Республіки, своїм законом (п.5) з 18 січня б.р. зобов'язав уряд Української Народної Республіки «підготувати закон для виборів Всеукраїнського парламенту Великої Соборної Української Республіки».

Так само і Директорія, Цілком свідома великої відповідальності за долю українського трудового народу, все вважала за свій святий обов'язок ідею справжнього

народоправства довести до справжнього зrealізування в життя Республіки, маючи впевненість, що лише шляхом широкого демократичного парламентаризму Україна врятує себе з тяжкої недолі, зміцнить свої демократичні сили й, повернувши собі захитаний північними варварами економічний добробут, здобуде собі належне місце серед держав Європи.

Йдучи до цієї мети Директорія також певна, що в сучасний мент останньої сутички з упертим гнобителем – московським комуністом, коли наше славне військо переможно йде вперед і приносить на вітвар Вітчизни свої криваві жертви, необхідно зворушити творчі сили українського громадянства як по цей бік, так і по той бік фронту, до творчої державної праці, щоб, пильнуючи інтересів народу України, стати єдиним національно-демократичним фронтом проти ворога й запровадити лад та спокій на території, звільненій від нього, способом широкого парламентарного представництва верств українського громадянства.

Тому Директорія Української Народної Республіки вітає постанову Ради Міністрів від 12 серпня в справі завдення парламентарного ладу в нашій Республіці і пропонує Вам, як голові Кабінету Міністрів, вжити відповідних конкретних заходів щодо переведення цієї постанови в життя, вважаючи, що найпершим кроком до зrealізування цієї думки повинно бути найскорше розроблення закону про вибори до українського парламенту з установчими функціями, який остаточно закріпить нашу волю, незалежність і дасть належне місце в сім'ї народів світа.

Бажаючи успіху в Вашій великій відповідальній державній роботі на користь Республіки, прошу прийняти мої запевнення в глибокій до Вас пошані.

Від імені Директорії Української Народної Республіки.

З правдивою повагою

Голова Директорії, Головний отаман

[С.] Петлюра

З оригіналом згідно:

Керуючий справами Директорії

М. Миронович

Україна. – 1919. – 15 серпня.

Документ № 416

Постанова про тимчасові правила щодо засобів боротьби з діяльністю окремих осіб, яка загрожує республіканському ладу, спокою і внутрішньому порядку Української Народної Республіки.

15 серпня 1919 р.

Для успішного переведення боротьби з ворогом встановити такі тимчасові правила щодо засобів боротьби з діяльністю окремих осіб, яка загрожує республіканському ладу, спокою і внутрішньому порядку Української Народної Республіки.

1. Особи, яких запідозрили в діяльності, що загрожує республіканському ладу, спокою і внутрішньому порядку, можуть бути затримані під арештом по постановах повітових комісарів на строк до 10 днів.
2. Судді можуть бути затримані лише за згодою і після постанови загальних зборів суддів, до яких вони належать, а особи прокурорського догляду за згодою міністра юстиції.
3. В разі якщо задля докладного з'ясування справи затриманого цього строку не вистачить, його можна продовжити: губерніяльний комісар – до 3-х тижнів і міністр внутрішніх справ – до 2-х місяців.
4. Копія постанови про арешт надсилається до місця замкнення та до прокурора відповідного окружного суду.
5. В разі скінчення строку, якого зазначено в станові, начальник місця затримання повинний звільнити арештованого.

6. На прокурорський догляд накладається стежити за неодмінним виконанням правила попередньої 5-ї статті цієї постанови.
7. Справа після докладного з'ясування, зо всіма матеріалами, через міністра внутрішніх справ вноситься до Особливої наради з міністрів: внутрішніх справ, юстиції, військового, яка постановляє або про припинення справи, або про висилку винних в місцевість, яку буде призначено кожного разу Особливою нарадою, на строк до одного року.
8. Постанову цю перевести в життя по телеграфу.

Голова Ради Народних Міністрів
 Народний міністр юстиції
 Вісник Державних законів УНР. 1919., 26 серпня.- Вип. 33.

Б.Мартос
 Андрій Лівіцький

Документ № 417

Закон про хлібну повинність з урожаю 1919 року.

15 серпня 1919 р.

I. Закони: а) від 25 березня 1917 р. «О передаче хлеба в распоряжение государства і о местных продовольственных органах» (Собр. Узакон. и Распоряж. 1919 г. с 487); б) від 15 липня 1918 р. «Про передачу хліба врожаю 1918 р. в розпорядження держави» (Державний вісник, 1918. Вип. 24); в) від 18 липня 1918 р. «Про деякі тимчасові зміни статуту державного хлібного бюро» (Державний вісник, 1918. Вип. 28); г) від 9 березня 1919 р. «Про хлібну повинність» (Вісник Державних Законів, вип. 19, ч. 249) скасувати.

II. На доповнення існуючих законів встановити хлібну повинність населення Української Народної Республіки з врожаю 1919 р. по таких правилах:

1. Всі господарства на території Української Народної Республіки, які мають в своїм користуванні землю, повинні передати Українській Народній Республіці по твердих цінах, які виставляються міністерством народного господарства, зернові продукти в кількості, яка залежить від кількості десятин землі, що входить в склад господарства, а саме:

Кількість десятин землі в господарстві	Кількість зернових продуктів, що повинна бути передана уряду
До 2 десятин включно	Звільняються від повинності
Поверх 2-х десятин до 3-х десятин	3 пуда
«3» «4»	5 -//-
«4» «5»	8 -//-
«5» «6»	12 -//-
«6» «7»	17 -//-
«7» «8»	23 -//-
«8» «9»	30 -//-
«9» «10»	38 -//-
«10» «11»	47 -//-
«11» «12»	57 -//-
«12» «13»	68 -//-
«13» «14»	80 -//-
«14» «15»	93 -//-

Примітка. В місцевостях, де земельна реформа ще остаточно не переведена, з господарів, в яких землі більше ніж п'ятнадцять десятин, уряду повинно бути здано по твердих цінах з перших 15 десятин – 93 пуда, а з решти – весь врожай.

З земель, орендованих за гроші, повинність несуть орендарі; а з земель, які віддані на сніп, повинності підлягають обидві сторони, відповідно до поділу ними врожаю.

2. Зерновими продуктами, які мають бути передані в розпорядження уряду вважаються: жито, пшениця, просо, гречка, ячмінь, овес, чечевиця, квасоля, горох і всі масляничні рослини.

3. Половина належних до здачі продуктів обов'язково передається житом та пшеницею, решта іншими зерновими продуктами.

4. При спеціальних незернових культурах (садовина, городина, тютюн, хміль, виноград) повинність виконується здачею продуктів цього господарства в кількості, яка визначається відповідним продовольчим повітовим органом.

5. В випадку незасіву землі або неврожаю з причин стихійних повітовим продовольчим відділам повітових народних управ, по згоді з інспектором продовольчих справ, надається право відповідно зменшувати зазначений в ст. 1 цього закону розмір повинності, або дозволяти відступання від правила, викладеного в ст.3 цього закону, про що складається акт. В інших випадках, в яких виявляється неможливість переведення цього закону в тому чи іншому ступеню, розв'язувати ці питання надається право міністрові народного господарства по докладах органів місцевого самоврядування.

6. Обрахунок належної до здачі кількості продуктів проводиться на всю здатну до сільського господарства землю, не включаючи толоки, городів, левад і сінокосів.

7. Від повинності звільняються:

а) землі, котрі передані в тимчасове користування безземельного і малоземельного населення на підставі постанови від 15 березня «Про тимчасове користування землею у 1919 р.»;

б) площа цукрово-бурякових плантацій;

8. Належний до передачі уряду хліб повинен бути не затухлий, не пророслий, не змішаний з іншим хлібом, очищений від насіння сорних рослин і здоровий, себто: без зони, без жучка та іншого.

9. Учет належних до здачі продуктів та їх збір покладається на органи сільського, містечкового та міського самоврядування, які працюють по вказівках продовольчих органів під встановленим доглядом адміністративної влади.

Зібраний ними хліб передається в розпорядження продовольчих органів, які визначаються в інструкційному порядку.

10. У тих осіб, які не здадуть продуктів в речинець, який буде встановлений інструкцією міністерства народного господарства, належна до здачі кількість продуктів відбирається приневільно і безвинагородно, а коли продукти будуть заховані, то власник їх, крім того штрафується в десятикратному розмірі вартості, по твердих цінах захованих продуктів по постанові повітового комісара міністерства внутрішніх справ, яка не підлягає оскарженню.

11. Особи, яким доручено переведення учоту збору, переховання і здачі продуктів, згідно цього закону, а також догляд за цим, за недбалість і бездіяльність в цій справі підлягають по суду арешту до трьох місяців, а коли з цього виникли шкідливі для держави наслідки, ув'язненню протягом від двох до шести місяців, а займаючи посади на державній або громадській службі, крім цього, можуть бути усунені з посади; за всі інші злочини зазначені особи караються на підставі існуючих карних законів про службові злочини.

12. Надати міністру народного господарства право видавати інструкції на розвиток цього закону.

Закон цей перевести в чинність по телеграфу.

Голова Ради Народних Міністрів

Б.Мартос

Документ № 418

Закон про хлібну повинність з урожаю 1919 р., ухвалений Директорією УНР.
15 серпня 1919 р.

...Хлібна повинність з урожаю 1919 р.

Високою Директорією ухвалений закон про хлібну повинність з урожаю 1919 р.

По цьому закону касуються закони від 25 березня 1917 р. «О передаче хлеба в распоряжение государства и о местных продовольственных органах», від 15 липня 1918 р. «Про передачу хліба урожаю 1918 року в розпорядження держави», від 18 липня 1918 р. «Про деякі тимчасові зміни статуту Державного хлібного бюро» і від 9 березня 1919 р. «Про хлібну повинність».

Всі господарства на території УНР, які мають землю в своєму користуванні, повинні передати республіці по твердих цінах, встановленим міністерством народного господарства, зернові продукти в такій кількості: господарства до 2 десятин включно звільняються від повинності, з 2-3 дес. -3 пуди, з 3-4 дес. -5 пуд, з 4-5 дес. -8 пуд, з 5-6 дес. -12 пуд, з 6-7 дес. -17 пуд, з 7-8 дес. -23 пуд, з 8-9 дес. -30 пуд, з 9-10 дес. -38 пуд, з 10-11 дес. -47 пуд, з 11-12 дес. -57 пуд, з 12-13 дес. -68 пуд, з 13-14 дес. -80 пуд. З 14 - 15 дес. - 93 пуд. В місцевостях, де земельна реформа не переведена, то з господарств, в яких землі більш ніж 15 десят, уряду повинно бути здано по твердим цінам з перших 15 дес. - 93 пуди, а з решти весь врожай.

Половина належних до здачі продуктів обов'язково передається житом та пшеницею, а решта іншими зерновими продуктами. Від повинності звільняються: землі, які передані в тимчасове користування безземельного та малоземельного населення і площа цукрово-бурякових плантацій.

Україна. - 1919. - 16 серпня.

Документ № 419

Закон про трудову повинність громадян Української Народної Республіки.
16 серпня 1919 р.

I.

1.Встановити загальну трудову повинність громадян Української Народної Республіки для обслуговування різних потреб фронту і тилу армії, як-то: канцелярій, санітарних установ, майстерень, харчових пунктів, і таке інше.

2.Трудовій повинності, зазначеній в ст. 1 цього закону, підлягають громадяни Української Народної Республіки без ріжниць пола, в віці від 18 до 25 літ включно.

3.Притягнення до виконання трудової повинності переводиться шляхом мобілізації.

4.Загальна або частинна (обмежена щодо місцевості, віку мобілізуємих, професії, фаху тощо) мобілізація по трудовій повинності переводиться розпорядженням міністра внутрішніх справ по згоді з міністром праці, та іншими міністрами, відповідно тому, інтересів якого відомства торкається мобілізація.

5. Від виконання трудової повинності звільняються:

а) особи, що відбувають військову службу, або служать в Коші охорони республіканського ладу на Вкраїні:

б) урядовці центральних та місцевих установ, як державних та громадських, так і місцевого та національного самоврядування;

в) співробітники підприємств, які служать оборонним цілям або обслуговують фронт або тил армії, та співробітники в таких галузях праці, що являються необхідними для піддержки державного або громадського економічного життя.

Примітка; Вирішення питання, чи належить те чи інше підприємство або галузь праці до зазначених в цьому пункті, покладається на мобілізаційну комісію.

г) особи, що займаються безпосередньою обробіткою землі, но не більше двох на господарство в віці від 18 до 45 років

д) жінки, що безпосередньо ведуть домашнє господарство, но не більше однієї жінки на сім'ю. Одинокі жінки не звільняються від трудової повинності;

е) на час шкільних занять учні шкільних установ, як державних так і приватних, дозволених державною владою;

ж) явні каліки і нездібні до фізичної праці;

з) вагітні жінки і матері дітей до 15 років включно, а також вдівці, маючі таких дітей;

і) голова і члени народних, міських та єврейських громадських управ;

и) духовні особи всіх віросповідань;

б) Для технічного переведення мобілізації по трудовій повинності при губерніальних комісаріатах утворюються губерніальні, при повітових комісаріатах повітові, при міських отаманствах та по містах, виділених в окрему одиницю, міські мобілізаційні комісії з осідком по належності, а також районні підкомісії, з осідком по призначенню повітової комісії.

7) Склад поодиноких комісій.

I. Губерніальна комісія:

а) губерніальний комісар або його заступник,

б) представник губерніальної народної управи,

в) представник міської управи губерніального міста,

г) представник губерніальної військової влади,

д) представник єврейської громадської управи губерніального міста,

е) представник Центрального бюро професійного губерніального союзу,

ж) комісар праці або його заступник (по призначенню міністра праці),

з) губерніальний фабричний інспектор або його заступник,

і) лікар-експерт з дорадчим голосом по призначенню губерніальної народної управи.

II. Повітова комісія:

а) повітовий комісар або його заступник,

б) представник повітової народної управи,

в) представник міської управи повітового міста,

г) представник повітової військової влади,

д) представник єврейської громадської управи повітового міста,

е) представник Центрального бюро професійного повітового союзу,

ж) комісар праці або його заступник (по призначенню міністра праці),

з) участковий фабричний інспектор або його заступник,

і) лікар-експерт з дорадчим голосом по призначенню повітової народної управи.

III. Міська комісія:

а) повітовий комісар або його заступник,

б) представник повітової народної управи,

в) представник міської управи міста,

г)) представник міської військової влади,

д) представник єврейської громадської управи міста,

ж) комісар праці або його заступник (по призначенню міністра праці),

з) старший фабричний інспектор будь його заступник або участковий фабричний інспектор будь його заступник,

і) лікар-експерт по призначенню міської народної управи.

IV. Районна підкомісія:

а) представник повітового комісаріату,

б) представник повітової військової влади,

в) голова волосної управи, де переводиться мобілізація або його заступник,

г) представник єврейської управи де переводиться мобілізація,

д) представник місцевих робітників по призначенню Центрального бюро професійних союзів повітового міста,

е) представник фабричного інспектора,

ж) лікар-експерт з дорадчим голосом по призначенню повітової народної управи.

8. Діловодство мобілізаційних комісій ведеться при губернських та повітових комісаріатах і управліннях міського отамана по приналежності, а вся їх праця концентрується при міністерстві внутрішніх справ.

9. Мобілізаційні комісії мають право складати для огляду тих, що мобілізуються, окремі медичні комісії.

10. Повітові та міські мобілізаційні комісії переводять мобілізацію самі або через районні підкомісії, котрим визначають область їх діяльності.

11. губернiальна комісія розбирає та вирішує жалоби проти рішень повітових та міських комісій та виконує над цим контроль.

12. Головує в комісіях губернiальний або повітовий комісар по належності, а в районних підкомісіях представник повітового комісара.

13. Порядок і техніка переведення мобілізації встановлюються окремою інструкцією, яку видає міністр внутрішніх справ по згоді з міністром праці і народного господарства.

14. За особами, що притягаються до трудової повинності, залишаються їх посада і служба з утриманням; особи без посади або служби отримують платню згідно штатів тої установи, при якій вони призначаються до праці.

В разі перенесення мобілізованого в інше місце до праці він одержує командировочні гроші по нормах тієї інституції до якої він призначений.

Коли б в якій інституції не було норм щодо оплати праці і командировочних грошей, такі норми повинні бути встановлені по згоді з місцевим комісаром праці.

15. Відшкодування притягнених до виконання трудової повинності, в разі повної або часткової утрати здібності до праці, слідує по законах, чинних щодо закликаних по мобілізації до військової служби, відповідно тій посаді, яку вони займали.

16. Ухилення від трудової повинності карається, як ухилення від військової повинності.

II.

1. Переведення в життя закону про трудову повинність громадян Української Народної Республіки доручити міністру внутрішніх справ.

2. Закон ввести в чинність по телеграфу.

3. Асигнувати в розпорядження міністра внутрішніх справ з коштів державної скарбниці двісті тисяч (200000)гривень на витрати в зв'язку з переведенням в життя закону про трудову повинність громадян Української Народної Республіки.

Голова Ради Народних Міністрів

Б. Мартос

За міністра внутрішніх справ

П. Христюк.

Вісник Державних законів УНР. 1919., 11 вересня.- Вип. 35.

Документ № 420

Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів про становище в Україні та за кордоном у зв'язку з єврейськими погромами.

18 серпня 1919 року

1. Слухали: Доклад керуючого міністерством єврейських справ про становище, котре утворилось в зв'язку з єврейськими погромами, як на Україні і зокрема в Києві, так і за кордоном.

Постановили: Заслухавши доклад міністра єврейських справ про становище, котре утворилось в зв'язку з єврейськими погромами, як на Україні і зокрема в Києві, так і за кордоном Рада Народних Міністрів, приймаючи на увагу, що спільні вороги українського і єврейського народів, працюючих вкупі над відбудуванням Української Народної Республіки, намагаються посягти розлад і анархію, щоб втопити ненависну їм Українську Народну Республіку, і з цією метою улаштовують погроми, плетуть цілу сітку провокацій за кордоном про погроми в Україні, щоби використати це в своїх імперіалістичних намірах і запанувати, або через польське панство, або через денікінську реакцію над народом України. В видуманих неправдивих і провокаційних звідомленнях навмисно змішуються місця погромів і большевиків і зроблених на Україні реакційною клікою, маючою відношення до коварних намірів денікінської та польської реакції. Все це брехливими звідомленнями та голосними одвертими листами до визначних діячів Європи перекладається на правительство Української Народної Республіки, котре поставило собі метою рішуче знищити всі погромні ексцеси. Правительство Української Народної Республіки, зважаючи на те, що подібні провокації і наміри польсько-денікінської реакції загрожують визвольній боротьбі за Українську Республіку і спокійному мирному співжиттю народів, населяючих її, - поставило своїм негайним завданням знищення можливостей цих провокацій і погромів та інших ексцесів і притягнення до найсуворішої відповідальності всіх ворожих українській державності елементів, що ведуть зрадницьку провокаційно-погромну на Україні, а тому постановило:

1) Звернутись негайно до Головного отамана С.В.Петлюри з пропозицією, щоби ним був виданий наказ, щоби командирів окремих військових частин, починаючи з молодших і до вищих, винуватих в бездіяльності, або допущенні погромних ексцесів, яко зрадників батьківщини, негайно заарештовувати і віддавати під надзвичайний військовий суд з самою суворою відповідальністю включно до кари на смерть і щоби розправлялись з погромними агітаторами, погромщиками і ріжними погромними бандами залізною рукою.

2) Від імені уряду і Головного отамана видати наказ до повстанців по тім боці фронту, щоби вони також рішуче боролись з погромною агітацією і підбурюванням та окремими зрадницькими погромними бандами знищуючи їх і пам'ятаючи, що армія Української Народної Республіки на своєму побідному шляхові не допустить погромів і суворо каратиме всіх винуватих.

3) Скласти негайно особливу урядову комісію з найширшими уповноваженнями в справі розслідування і боротьби з погромами в складі представників Головного отамана, представника головного державного інспектора, представника міністра юстиції, представника міністра внутрішніх справ і представника міністра єврейських справ, яка негайно повинна виїхати на фронт в райони звільнених міст і містечок Української Народної Республіки, при чому звернутись до Головного отамана, щоби їм був виданий наказ по команді про уповноваження і права цієї комісії.

4) Повідомити через інспектуру військові частини, а також комісарів Української Народної Республіки про провокаційну роботу закордоном ворогів Української Народної Республіки, використовуючих погромні ексцеси в своїх цілях.

5) Особистим докладом прем'єр-міністра Директорії Української Народної Республіки довести до її відома ці постанови і зазначити про непохитну волю і стремління уряду покінчити остаточно з можливістю погромних явищ на Україні.

- 6) Від правительства видати для населення відповідну відозву.
- 7) Управлінню преси і інформації найширше розвинути діяльність проти погромної агітації і повідомити закордонну пресу і громадянство про дійсний стан речей та спростувати ганебні наклепи на уряд Української Народної Республіки.
- 8) Міністрові юстиції негайно вжити заходів, щоби всіх винних в погромних вчинках, як тих, що вже заарештовані, і тих, які будуть заарештовуватись за ці вчинки, було віддано до надзвичайного військового суду.
- 9) Постанову цю розпублікувати.
- Оригінал за належними підписами:
3 оригіналом згідно:
Секретар Ради Народних Міністрів [підпис]
ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 16, арк.53-53зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 421

Наказ Старокостянтинівського повітового комісара про організацію влади в повіті і на місцях.

25 серпня 1919 р.

Наказ
Старокостянтинівського повітового комісара

ч. 3

21 серпня 1919 р.

м. Старокостянтинів

§ 1

Всім Волостним Народнім Управам, Начальникам Міліцій і сільським Головам, які перебували на цих посадах до приходу большевиків тимчасово приступити до виконання своїх обов'язків, розпочати діяльність і негайно вжити належних заходів до правильного налагодження праці в своїй установі.

§ 2

В тих місцях, де відбулися вже призначіння на зазначених посадах відповідними вищими інструкціями, призначені особи продовжують виконувати обов'язки до окремого розпорядження своєї безпосередньої вищої інстанції.

§ 3

На підставі розпорядження Міністерства Внутрішніх Справ про організації тимчасової влади на місцях всіх голів Волостних Народних Установ призначаю тимчасово виконувати обов'язки Волостних Комісалів, а всіх Сільських Голів призначаю тимчасово виконувати обов'язки Сільських Комісарів.

Всім комісарам розпочати діяльність згідно інструкції М.В.С. про тимчасову організацію влади на місцях.

В.о. Повітового Комісара Гр.Денисенко /підпис/

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп. 1, спр. 2, арк. 242зв.

Друкований відбиток.

Оригінал..

Документ № 422

Доповідь представника Міністерства внутрішніх справ УНР Сільвера Ільченка.

Про роз'яснюючу роботу з селянами на півдні Волинської губернії наприкінці літа 1919 р.

26 серпня 1919 р.

До п[ана] Міністра внутрішніх справ

м[істо] Житомир,
23 серпня 1919 року

Представника М[іністерства] в[нутрішніх] с[прав] при 4 бригаді II-го галицького корпусу.

При подорожі від Дунаєвць до Житомира разом з 4 бригадою мною скликались віча в слідуючих селах: Ружична, Гринівці Лісові, Кузьминці, Западниці, Михайлівці, Пашківці, Оріховці, Волиця-Кер[екешина], В[елика] Решнівка, Кобил'є, Козарі, Фесарка, Дениші, Корчак і Булдичів, а також відбулись волосні віча волостей Суділковської та Хролинської.

Всюди де тільки приходилось балакати як на вічах, так з гуртками в степу то по одинокими особам видно було, що селяни темні: національно майже несвідомі, і наш прихід їх заставав в якихось ворожих недовірчевих до нас відносинах. На обличчі кожного можна було читати хто це прийшов і що з собою вони принесли, чи правда те, що казали комуністи, хто то йде під цими австрійськими мундирами і хто йде за ними в запіллі. Але після того коли їм добре пояснили хто то йде, чого йде, який зараз уряд, оголосили закон про землю, про ліси, за реалізацію урожаю і тут же підтвердили друкованим словом. Після того коли розсіяли посіану між ними большевиками провокацію щодо поляків та [Антон] Денікіна, то лица їх до того хмурі й недовірчиви прояснюються і видно, що їх це цілком задовольняє і відносини їх до проходячих козаків зараз же кращають.

Та пригніченість та прибитість, якою так щедро нагородили їх большевики після пояснень проходе і вони починають дуже й дуже цікавитись, що є в Кам'янці і що уряд може дати. Селяни всі без поділу на бідніше і багаче стомлені часом безладдя і безправ'я прагнуть всі твердої демократичної карної влади, яка б забезпечила їм лад, спокій й порядок, де б вони не були безкарні, де земля було б його чисто з викупом чи без нього.

Вони, селяни, тепер добре зрозуміли, що лише уряду самосійної Української Республіки зложений з українців, як людей вийшовши із того ж народа, може дати, при їх допомозі, і лад, і спокій, і землю. Вони зараз вірять уряду і на поклик до мобілізації підуть як один, вигнавши з сел тих, які будуть ухилятися.

«Треба всіх заставити йти до війська, треба організувати армію здисципліновану, не добровольчу, треба як за старих часів стати твердо, непохитно на границях і ніякого ворога до себе не пускати» – це сказав на вічу сідоусий дідок села Козерці. «Не треба армії такої, де буде служити лише той, хто схоче, треба щоб всі йшли, треба заставити силою коли не схотять так піти, треба дисципліну, таку як було при цареві. Служили цареві, хай служать [Симону] Петлюрі, хай служать Україні, хай захищають землю», – це сказав на вічі в селі Кобил'є чоловік середнього віку, який гаряче закликав селян до порядку, покорності влади до дисципліни в селі, – «Не большевики звалили Гетьмана, а наші люди – батько [Симон] Петлюра, так слухаємо ж його. Годі слухати брехні кацапські й жидівські, які нас натравили один на другого, послухаємо тепер своїх людей. Кара для неповиння, дисципліна в армії і селі допомогою в своєму правительству, оборона Української Республіки Самостійної, де землею володіти буде не пан кацап, не пан поляк або хто інший, а лише селянин українець, ось що ми повинні тепер пам'ятати і один у другого вимагати. Годі слухати чужих, слухаємо і помагаймо своїм».

Приведені мною вище факти ні є лише слова двох людей із двох сел, ні, так приблизливо після моїх інформацій думають і кажуть всі села, всі селяни яких я здибав.

Бесіду на вічах завше починаю з того, що розповідаю коротенько історію із минувшини, освітлюючи важні часи пристосовую й порівнюю з сьогочасними

пережитками, нагадую ті кривди і ту ганебну економічну з експлуатаційною політикою, яку нам принесли з своєю зрадою 1654 р[оку] кацапи. Далі розповідаю історію боротьби за незалежність свою народів таких малих як чехи, словенці і т[аке] і[нше], і кінчаю, що ми українці не хохли, не малороси, не руські, не мужики, не православні, а українці, український 45 000 000 нарід, щоб бути господарями своєї землі, по якій ми лише ходили і якої не мали, повинні утворити свою державу самостійну.

Не можу не підкреслити заслуг галицьких старшин і козаків, які крім того, що женуть ворога ще й прививають патріотизм і національну свідомість селянам, яких вони здибають на своєму тернистім шляху. Терпець до голоду, холоду, дисципліна і пошана старшин великий має вплив на наших селян і тільки й чути: «Такої й нам треба армії». Забор сіна і збіжжя на полі козаками не викликають ворожих відносин до війська, а є лише незадоволення, бо ще добре помнять війну велику і те що робила тоді армія. Ці незадоволення розсіюється, коли те що забрано у одного розкладається на всіх селян села, або після того коли їм скажім, щоб вони виділили із себе комісію, яка б оцінила цю шкоду, і подала це комісії по ліквідації збитків військових. Всюди де приходилось перебувати, комітети які були за большевиків організовані оголошувались розпущеними, а натомість влада переходила до комісара, інструкції для якого тут же видавав.

Підготовляючи ґрунт до мобілізації закликав що до війська треба іти одягненому, бо правительтво поки що не має одежі, бо вона або ж селянами самими розібрана, або вивезена большевиками. Крім того треба прийти із рушницею та набоями, які у більшості селяни мають.

С[івер] Льченко

ЦДАВО України. ф. 1092. оп. 2. спр. 73. арк. 9–12. Рукопис. Ориґінал.

Документ № 423

Закон про забезпечення дітей вояків, які потерпіли на війні, ухвалений Директорією УНР.

26 серпня 1919 р.

...Забезпечення дітей вояків

Високою Директорією ухвалений закон про забезпечення дітей вояків, які потерпіли на війні. Діти вояків, які потерпіли на війні за Українську Народну Республіку з дня видання Центральною Радою УНР 1-го Універсалу, цебто 10/23 червня 1917 р., при виконанні чи з приводу виконання ними службових обов'язків, а саме: забитих, вмерлих від ран чи хвороб, або втративших з тих самих причин не менш 75% працездатності, а також загинувших без вісти – мають право на виховання і навчання на державні і громадські кошти до 18-річного віку. Цей закон поширюється як на дітей позашлюбних, так і на круглих сиріт. Якщо ці діти зовсім не здатні до праці, то вони мають право на повне вдержання і після 18-ти років без обмеження речинця. Для утримання і виховання їх закладатимуться спеціальні притулки, а також будуть використовуватися загальні, які мають у розпорядженні міських та сільських самоврядувань та інших державних, громадських та приватних інституціях. Всі ці притулки підлягатимуть міністерству народного здоровля. Діти шкільного віку повинні віддаватись до нижчих і середніх шкіл, загальних і фахових, користуючись спеціальними скарбовими стипендіями, які для того будуть утворені міністерством, або в залежності від здібності і по бажанню родичів і взагалі різних галузях корисної праці. Стипендії видаються і після 18-річного віку, якщо особа ця знаходиться ще в середній школі. При інших школах утворюються за кошти міністерства спеціальні стипендії. Право користування стипендією або скарбовим утриманням відіймає право на пенсію.

Україна. – 1919. – 26 серпня.

Документ № 424

Наказ Головної команди військ УНР ч.131 із засудженням
єврейських погромів та невідворотність покарання винних за ці дії.
26 серпня 1919 р.

Українське хоробре військо, національною свідомістю свого великого визвольного змагання, освячене кращими заповідями своїх прадідів, непереможно й твердою ходою посунуло вперед, до кращої долі, здобуваючи її своєю і вражою кров'ю. самою історією судилося нашому славетному козацтву принести на своїх багнетях волю і щастя своїй рідній землі й усім тим, хто на ній з давніх-давен мирно оселився. А бандити всього світу, спіймані на гарячому вчинку, - більшовики, наче ті полохливі злодії, нестримно тікають на північ, у свій темний закуток.

Проте на вільній, але занапащеній нашій землі ще залишився сморід розбещеного, конаючого звіра – ворога. Йому було мало чесної крові вояцтва; йому захотілося ще крові невинної, ні в чому неповинного населення. Темні люди, чорносотенці і червоносотенці (одна темна зграя), різні провокатори, кинувши зброю, повилазили зі своїх закутків і розпочали ганебну працю на іншому ґрунті. Вони завзято снують своє ганебне павутиння провокації, викликаючи погроми єврейської нації й часом підбурюючи на це страшне діло несталі елементи нашого війська. В такий спосіб вони ладнуються оплямити перед усім чесним миром нашу боротьбу за волю й згубити нашу національну справу.

Старшино й козацтво! Час нам знати, що єврейство, так само як і більшість нашого українського населення, зазнало лиха від большевицько-комуністичної навали й зрозуміло вже, де правда. Найкращі єврейські партії, як ось Бунд, Поялей-Ціон, Фолькс-Партай, рішуче стали на бік української самостійної державності й руч-об-руч з нами працюють на користь її.

Час уже зрозуміти, що мирне єврейське населення – їхні діти, їхні жінки, так само, як і ми – було поневолене і позбавлене своєї національної волі. Йому нікуди йти від нас; воно живе з нами з давніх-давен, поділяючи з нами нашу долю й недолю.

Лицарське військо, що несе всім націям України братерство, рівність і волю, не повинно спокійно слухати всяких пройдисвітів і провокаторів, жадаючих людського м'яса. Так само воно не може спричинитися до тяжкої неволі євреїв. Хто ж допускається такого тяжкого злочину, той є зрадник і ворог нашого краю й мусить бути усунутий від людського співжиття.

Старшино й козацтво! Весь світ дивиться й не надивується на наші визвольні подвиги. Не плямуйте ж їх, хоч би й випадково, ганебним ділом і не завдавайте нашій державі пекучого сорому на весь світ. Наші численні зовнішні і внутрішні вороги вже використовують погромні події; вони вже тичуть у нас пальцями і цькують на нас, ніби ми негідні на незалежне державне існування, а мусимо знову запрягатися в ярмо неволі.

Я, ваш Головний отаман, кажу вам, що якраз тепер на міжнародному суді розв'язується справа: бути чи не бути нашому державному незалежному життю.

Старшино й козацтво! У ваших руках ця справа. Виступайте зі зброєю проти справжнього ворога й пам'ятайте, що наше чисте діло вимагає й чистих рук. Будьте певні, що всіх ворогів краю зустрине сувора законна кара народного суду, а помста часто-густо необміркована, - це не козацьке діло.

Всіх же, що підбурюватимуть нас на погроми, рішуче наказую викидати геть з нашого війська й видавати під суд як зрадників Вітчизни. Суд же нехай судить їх по їхніх вчинках, не жаліючи для злочинців найсуворіших кар закону. Уряд Української Народної Республіки, розуміючи всю шкоду від погромів для держави, видав до всього населення краю відозву, в якій закликає виступити проти всіх заходів ворогів, що підіймають погроми єврейського населення.

Наказую всьому вояцтву пильно слухатися до цієї відозви і щонайширше розповсюджувати її серед населення та серед товариства. Наказ цей прочитати у всіх дивізіях, бригадах, полках, куренях і сотнях як Наддніпрянської й Наддністрянської армій, так і серед повстанських частин.

Головний отаман
Начальник штабу Головного отамана отаман
Україна. – 1919. – 4 вересня.

[С.] Петлюра
[М.] Юнаков

Документ № 425

Закон про встановлення підводної натуральної повинності для формування військових транспортів.
27 серпня 1919 р.

На доповнення розділу V. «Устава о земских повинностях» (т. IV Своду Законів б. Російської імперії) встановити тимчасово такі правила підводної натуральної повинності для формування військових транспортів.

1. По вимозі військової влади і в зазначений нею речинець населення кожної волості зобов'язане поставити в розпорядження начальника етапно-транспортної частини головного начальника постачання Дієвої армії по 20 парокінних цілком справних запряжених здоровими кіньми підвід при 20 погонщиків.

2. Розподілення цієї повинності між населенням кожної волості та вживання заходів щодо її виконання покладається на волосних і сільських комісарів за допомогою військової влади та волосної народної управи.

3. Поставлені населенням підводи з погонщиками в міру посування військ наперед та перенесення військових баз розпорядженням головного начальника відпускаються додому, а на зміну їм та формування нових транспортів поставляються підводи іншими волостями.

4. Харчування погонщиків і годування коней та витрати на випадковий на час подорожі ремонт підвід та упряжі проводиться коштом скарбу.

5. Усім погонщикам видаються добові гроші від скарбу в розмірі 30 гривень на добу.

6. В випадку, коли громадянин відмовиться поставити підводу по вимозі відповідної влади в визначений нею речинець, підвода з кіньми та упряж ревізується у нього військовою владою по правилах, які встановлюються військовим міністром по згоді з міністром внутрішніх справ.

7. За втрату коня або знищення підводи при виконанні підводної повинності власнику її виплачується зі скарбу вартість їх по оцінці комісії, в склад якої входять представники: від головного начальника постачання, від відповідного військового транспорту, відповідної волосної народної управи та польового контролю, якщо останній буде в тім місці.

8. Закон цей перевести в чинність по телеграфу.

Голова Ради Народних Міністрів

Б.Мартос

Військовий міністр

[В.] Петрів

Вісник Державних законів УНР. 1919., 11 вересня.- Вип. 35.

Документ № 426

Витяг із доповідної записки Волинського губерніяльного комісара щодо кадрових проблем в установах губернії.

28 серпня 1919 р.

За час панування більшовиків на Волині, праця губерніяльних установ була цілком порушена. Для відновлення діяльності тих установ і організації нормальної праці необхідно, щоб губерніяльними установами керували люди енергійні, досвідчені і прихильні до української народної справи.

Справедливим будівникам сучасної української державності відомо також, часто густо навіть і тоді, коли в же був державний апарат налагоджений, майже більшістю державних установ в губернії керували люди цілком ворожі до української самостійності. Позаяк же голова інституції впливає не тільки на працю, а й на політичний напрям думок своїх підлеглих, то і не дивно, що число ворогів української державності, щоразу побільшувалось. Взагалі вороги українського народу ні в яким разі збудувати Українську Державу не можуть.

... Я, тимчасово, себто до дальнішого розпорядження центральної ради, примушений був усунути від головування керуючих деякими установами і призначити на ці посади свідомих українців, або осіб, які являючись гарними фахівцями, доручаємої їм справи, не зрадять українській державності.

Губерніяльний комісар

Сумнікевич

ЦДАВО України, ф.1092, оп. 2, спр. 71, арк. 9. Копія. Машинопис.

Документ № 427

Витяг з доповіді представника Міністерства внутрішніх справ УНР Якова Винника про свою діяльність в середині – другій половині останнього місяця літа 1919 р.
серпень 1919 р.

Згідно § 7 інструкції представникам Міністерства внутр[ішніх] справ на фронті, на цьому подаю звіт своєї діяльності за час виїзду із Кам'янця 14/VIII до 25/VIII, причому мушу зазначити, що виїхавши на конях із Проскурова, я весь час до Житомира не міг нагнати штабу II гал[ицького] корпусу, через те, що наступ вівся так швидко, що Корпус щодня посувався вперед, а ж мусив залишатись ззаду, організуючи по волостях владу.

14/VIII

Подорож від Кам'янця до Проскурова по залізниці.

15/VIII

Вранці прибув у Проскурів. Штаб корпусу виїхав до Ст[аро]константинова.

16/VIII

Ранком виїхав із Проскурова на Ст[аро]константанів. Їхав через села Гринівці, Пашківці, Западниці і вечором прибув у Красилів. Дорогою скрізь зібрав наскільки можна було селян, з'ясовував їм становище і роздавав літературу. З вечора загадав зібратись на завтра на неділю на волосних сход.

17/VIII

Цілий день провів у Красиліві. Скликав представників бувшої до прихода більшовиків волосної народної і земельної управи і наказав їм вступити до виконання своїх обов'язків. Міліція уже функціонує. В Красиліві багато зовсім безземельних, тому тут існував досить сильно організований «комбед», який працював між іншим не досить удачливо. Так, напр[иклад], він більше уваги звертав на те, щоб збирати відмірок з млинів і розприділяти цей відмірок (борошно) між безземельними. Завдяки чому безземельні прийшли до висновку, що їм нема чого турбуватись про хліб, їм дасть «комбед», коли треба буде, а тим часом, коли прийшла пора жати збіжжя засіяне на панських землях, то збіжжя захотіли не безземельне як то було б треба, а якраз навпаки – «кулаки» і тепер між біднотою і кулаками іде ворожнеча. Кулаки захопивши збіжжя не потрудилися навіть і того зробити, що могли зробити по декрету «Совнаркома» – звести третій сніп для держави, а забирали все начисто додому. Навіть після того як прийшли українські війська, вони подовжували це робити, виїжджаючи в

поле ноччю з рушницями, і коли нач[альник] міліції посилав охорону, то в неї стріляли і одного міліціонера поранили. Взагалі надії немає на правильну закономірну реалізацію тут урожаю.

Після обіда зібрався сход. Було багато селян із других сел, які казали, що в Красиліві у них скверні люди. Відкривши на площаді перед волостю збори і з'ясувавши селянам загальне становище, про галичан, про правительство, його діяльність, нагадавши їм, що крім права на землю і волю вони ще мають обов'язки перед державою, я оголосив, що всі існувавші при більшовицькій владі «ісполкоми» і «комбеди» касуються і відновляється діяльність бувших до прихода більшовиків: волосної народної і земельної управ. З цим згодились, але були і протести, казали: «Нехай будуть ті, яких обрав народ, тобто “комбедчики”». Але я категорично заявив, що про це не може бути ніяких балачок.

В Красиліві є цукроварня, служачі і робітники якої майже всі поляки, які дуже прислухаються і цікавляться тим, що діється на польськiм фронті. Помічається антагонізм між селянством і поляками. До жидів селяни відносяться терпимо. Між іншим на сході було багато жидів і інтелігенції. Запитували: «Чим ми можемо допомогти правительству?». На що мною давалася відповідь: «Виконанням наказів і розпоряджень влади, організацією на містах органів допомоги хорим і раненим козакам, і військові взагалі т[а] і[нше]». Взагалі мушу зазначити, що Красилів є пункт, на який треба звернути більшу увагу постійних органів влади. Там багацько ще є більшовицького елементу і непевного польського.

18/VIII

Вечером 17/VIII виїхав по залізницю в Ст[аро]константинів, але штаб Корпусу виїхав уже в Полонне, тому я аби догнати штаб проїхав до Шепетівки. На базарі роздавав літературу і робив летучі зібрання. Днем проїздив через Шепетівку Головний Отаман [Симон] Петлюра. Дістав в його потязі нових газет, де між іншим була поміщена Декларація правительства про заведення загального виборчого права, що мала для мене велика принципове значіння щодо проведення моєї діяльності.

ЦДАВО України. ф. 1092. оп. 2. спр. 73. Арк. 43.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 428

Заклик Головного отамана С. Петлюри до населення УНР щодо збору теплого одягу та взуття для потреб армії.

2 вересня 1919 р.

Громадяне!

Осінь ставить перед всіма нами завдання величезної ваги – тепло одягти та взути наших козаків. Як полагодити цю справу – поміркуємо всі вкупі та подивимось.

Перш всього звертаємось до нашого розуму – що уявляють собою наші козаки, себто наша армія? Це наше життя, це наша воля, це наші кохані діти, котрі свою кров'ю будують нашу Республіку і звільняють від чужинців нашу землю та захищають наш спокій та добробут. Уявімо собі хоч на хвилинку, що нашої армії не стане, що наші козаки босі та голі не винесуть холоду та розійдуться по своїх хатах; що тоді станеться із нашою волею, із нашим спокоєм, із нашим добробутом? Розум наш каже: армія повинна існувати, козаки повинні бути одягнені і узуті, щоб в холод, дощ, сніг стояти на варті та зберігати те, що здобули вони своєю кров'ю.

Наша промисловість поки що майже зовсім стоїть, а торговельні зносини з іншими державами поки що не залагодились, а через те що наш розум на роз'яснює, що в сучасний мент ми можемо та мусимо одягнути та узути наших козаків тільки тим, що в нас є: своїми свитами, кожухами, чобітьми та шапками – це нам каже розум: а що нам каже наше серце? Що вам каже ваше серце, батьки, матері, жінки, сестри? Коли б

ви зобачили голого і босого вашого сина або батька за роботою в холод, дощ і сніг, чи не потягнулась би рука ваша до теплого одягу та чобіт, чи не здушив би вас у грудях великий жаль, а у вас, жінки, чи не заблищали б в очах сльози, коли б на цвяху у вашій хаті не знайшлося б свитки для голого і чобіт для босого? І серце наше, українське серце, нам каже: треба не баритись, треба одягнути і узути нашу армію, щоб забезпечити здоровля наших козаків, наших братів, наших дітей.

Одночасно, як Головний отаман військ нашої Республіки, я видаю наказ № 146, щоб населення України задовільнило козаків зимовим одягом на умовах, які в цьому наказі зазначені.

Громадяне, прочитайте цього наказу та виконуйте його не зі страху, а через те, що ви знаєте, що ви нарід український, - маєте розум і серце і що ви повинні допомогти вашим синам та братам у війську перебуваючим.

Підписав: Головний отаман

[С.] Петлюра

Доценко О. Літопис Української революції: Матеріали і документи до історії Української революції. Київ-Львів, 1923, т.ІІ, кн. 4. 1917-1922. с. 246-247.

Документ № 429

Повідомлення про Старокостянтинівський повітовий селянський з'їзд.
4 вересня 1919 р.

Дрібні вісті

В Старокостянтиніві відбувся перед кількома днями селянський повітовий з'їзд, який рішив боротися аж до повної перемоги з Пляками, Денікінцями і більшовиками.

Стрілецька думка. Часопис січових стрільців. 1919 р., 4 вересня, Ч. 43, с. 3.

Документ № 430

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів щодо примусового постачання населенням за плату теплого одягу та взуття для війська.

6 вересня 1919 року

Журнал

засідання Ради Народних Міністрів УНР Ч. 185

...ІІІ. Слухали: Доклад військового міністра в порядку інформації наказу Головної команди військ УНР від 2 вересня 1919 р. в справі примусового постачання населенням для війська за плату теплого одягу та взуття, а також відозви в цій справі для населення.

Постановили: Прийняти до відома.

Оригінал за належними підписами:

З оригіналом згідно:

Секретар Ради Народних Міністрів

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 16, арк.75. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 431

Відозва Головного отамана С. Петлюри до селянства про здачу зброї.

Після 10 вересня 1919 р.

До трудового селянства!

Селяне! Наше славетне військо, а Ваші батьки, брати і сини, зараз женуть наших заклятих ворогів, комуністів геть з рідної землі.

Але ж, щоб вигнати ворога з батьківщини і озброїти призваних до війська рекрутів і мобілізованих потрібна зброя, набої та інше приладдя. Всі заходи по

забезпеченню війська зброєю зроблені, але поки вона не буде доставлена, Ваша допомога буде все ж таки потрібна.

Знаю, в кожному селі зараз знайдуться кулемети, в кожній хаті рушниця і набої і тому, як Головний отаман, я вимагаю від Вас, селяне, допомогти мені в справі негайного забезпечення зброєю наших славних лицарів-козаків.

Боятися банд грабіжників і грабунків і тільки для того задержувати набої і зброю у себе Вам не треба, бо зараз, коли ми об'єднані з нашими братами Західної України, ми уявляємо з себе велику організовану силу і уряд має дійсну можливість захистити Вас і від ворога і від грабіжників.

В надії на Вашу щирю поміч я віддаю наказ, аби корпусу, дивізії, а також повітові комісари одержали в кожному селі набої та інше гарматне майно, що так необхідне для війська.

Вірю, що Ви виконаєте цей святий обов'язок перед батьківщиною.

За одержану зброю будуть Вам виплачені гроші, згідно розцінки, оголошеної в окремому моєму наказі від 10 вересня за ч. 158.

Підписав Головний отаман [С.] Петлюра
Доценко О. Вказ. праця т.ІІ, кн. 4, с. 247

Документ № 432

Повідомлення про польську окупацію Теофіпольської волості
Старокостянтинівського повіту
До 13 вересня 1919 р.

Поляки в Теофіполі

До нас прийшли поляки в першій половині серпня. Як тільки ввійшли то зразу стали грубо поводитися з населенням волості і заводити свої порядки. В першу чергу зібрали сход, домагаючись негайно знести заховану зброю; до виконання цієї вимоги всіх, які прийшли на сход, арештували. Тримали їх по магазинам, де по три дні морили голодом, не даючи харчів. Та незважаючи на це населення і голод перенесло, але зброї не здало. Тоді Поляки давай робити трус у селі за зброєю: но вдалося їм найти тільки у хлопця одного громадянина рушницю, закопану в клуні в землю на аршин і за це хлопця розстріляли. Правда, деякі особи після такої розправи приносили самі рушниці, а Поляки давали їм тоді по скільки десятків шомполів. Поляки взяли до худоби: давай забирати у віх без грошей найкращих коней, корів, телят, курей, гусей і інше майно. А також приказали сільським старостам в два дні знести хліб, яйця, цукор і інші харчі.

Окрім того заборонили селянам приходити без окремого на це посвідчення з села в село, або в місто і в загалі нікуди не виїздити: в противнім випадку нахваляються палити села без милування. Одна баба, балакаючи з Поляками сердилась і вказувала на це. За це потримано її під арештом п'ять днів, а потім повезено в Польщу; її п'ятеро дітей zostалися дома і досі виглядають свою матір.

Навіть до церкви заборонили поляки ходити. Такий гніт заставляє молодих хлопців ховатися по лісам, ямам, словом тікати куди попало; кого зловлять, то зараз арештують і вивозять в Польщу.

От так живеться мирним селянам з прибуттям поляків. От яка їхня до нас прихильність. От яке їхнє порядкування.

Дмитро Гринюк

Стрілецька думка, 1919 р., 13 вересня, Ч.45. Друкований відбиток.

Копія.

Документ № 433

Відозва Головного отамана С. Петлюри до населення Соборної України.

17 вересня 1919 р.

До населення всієї Соборної України!

Селяне, робітники і весь нарід України!

З подиву гідним завзяттям ось уже два роки українське військо одбиває напади то червоних то чорних ворогів, що насуваються з Москви, аби підбити під своє панування український народ.

Голод і нужда, що часом доводиться терпіти, не зневірили оборонців свободи нашої Республіки, й міцною стіною стояли вони все так само віддано й щиро перед напором спершу большевицьких, а тепер добровольчих банд, кривава робота котрих ще не забута...

Тисячі пограбованих господарств, спалені села, люде, що живими закопувалися в землю, згвалтовані дівчата, убиті батьки, брати і сини – всі ці злочинні вчинки як живі стоять перед очима нашого многострадального народу.

Безсоромно, облудливо, брехливо підходять ці нові кати й, підкравшись, силкуються здавити нас, силкуються скористатися з тих успіхів, що ними покрило свій славний шлях наше військо. То визволяючи нас большевиками, з котрими билося до повної побіди наше вояцтво, то простягаючи свою криваву руку до порозуміння, ці нові хижачи всякими способами стараються захистити чужу національно нашому народові московську зграю чорносотенців і забезпечити її панування над долею українського народу.

Важкий шлях, народе України до твого щастя ... Терпіннями встеляють його твої вороги і, як дикі звірі, вичікують хвилі, коли б кинутися й своїми забрудненими пазурами впитися в твоє молоде тіло... й ссати з нього твою святу кров. А ти, зневірений і втомлений блукаєш серед цього бруду, чуток, провокацій, підлесливих обіцянок, котрі тільки розпорошують твої сили і розбивають дух твій. Зневір'ю, розчаруванню не може бути місця в час, коли на довгі літа вирішується твоя доля, твоє щастя і твій добробут. Тільки міць, єдність та тверде непохитне устремління до повної незалежності й свободи може бути нашим побратимом.

Твердо пам'ятай і віруй, що верховний уряд твій і міністри, ним призначені, розпочавши боротьбу за інтереси народу України проти клятої гетьманщини і подолавши непридатний і ворожий нам большевизм, не припинили і не припинять боротьби проти всіх насильників, були б то большевики чи добровольческі банди грабіжників, доки не забезпечать повної свободи, незалежності та добробуту народові України.

Верховний суд Республіки, Директорія, під моїм головуванням, складається з членів – проф. Ф. Швеця, та А.Макаренка. Між Директорією та Радою Народних Міністрів панує повна злагода й порозуміння щодо правування державою нашою.

Вороги народу нашого ширять всякі брехливі чулки про наш уряд та його завдання і цілі, а тому оголошую, що теперішнє Народне Міністерство Української Народної Республіки є в такому складі: голова Ради Народних Міністрів міністр внутрішніх справ Ісаак Мазепа, народний міністр земельних справ Микола Ковлевський, народний міністр фінансів Борис Мартос, народний міністр праці Безпалко, військовий міністр полк. Петрів, міністр юстиції і керуючий міністерства закордонних справ Андрій Лівичий, народний міністр шляхів Сергій Тимошенко, інженер, народний міністр господарства Микола Шадлун, народний міністр здоровля і опікування Дмитро Одрина, народний міністр пошт і телеграфів Паливода, народний міністр преси і інформації Теофіл Черкаський, міністр культів Іван Огієнко, міністр єврейських справ Красний і державний секретар Левко Шрамченко.

Найтяжча хвиля боротьби не зупинила праці українського правительства на користь та добробут Батьківщини. Уряд Української Народної Республіки знає, що все, що здобує українським народом в революційній боротьбі, повинно належати народові і тому, щоб збудувати міцну та вільну Українську Республіку, в програму своєї діяльності покладає такі підвалини:

Перша підвалина: самостійність і незалежність Української Народної Республіки, щоб ніхто з близьких та далеких сусідів не замахнувся на наше самостійне державне життя та добробут українського народу.

Друга підвалина: передача земель казенних і всіх великих власників без викупу до рук селянства.

Третя підвалина: цілковите забезпечення робітничої класи, як того вимагають інтереси самих робітників та інтереси республіки, 8-годинний робочий день і страхування робітників.

Четверта підвалина: загальне, рівне, таємне, безпосереднє, пропорційне право обрати своїх представників до всіх установ народної влади.

П'ята підвалина: мир, добре співжиття зі всіма народами світу та зав'язання з ними торговельних відносин, щоб забезпечити українське населення всім необхідним: крамом, сіллю, нафтою, шкірою, залізом, матерією і т.ін.

Щоб остаточно збудувати та завершити будівлю Української держави, уряд Республіки при першій змозі скличе Велику Державну Раду, яка прозветься українським парламентом з установчими функціями, до складу якого увійдуть представники найширших кіл українського громадянства. Цей парламент, а не хтось інший, розв'яже справу нашого державного устрою і дасть нарешті спокій, лад і силу державі.

Військо Українське, обороняючи інтереси народу, мусить проводити і далі визвольну боротьбу. Разом з ним борються і наші брати галицькі українці (а не австріяки, як кличуть дурні люде); борються, щоб спільними силами здобути крашу долю для всіх нас, синів Соборної єдиної України.

Селяне, робітники і весь нарід України!

Не вірте новим окупантам України – денікінським добровольцям. Це ті «гетьманці», які торік катували Вас і накладали на Вас контрибуцію, тільки в іншій шкурі. Вони разом з російськими поміщиками та жандармами хотять знову запрягти Вас у панське ярмо, відібрати від Вас землю, вони хотять знову завести царизм, який душив нас сотні літ. Ці чорносотенці розпускають чутки, ніби то, ми, українці, йдемо разом з ними. Це брехня...

Будьте свідомими, не йміть віри нікому, хто дуритиме Вас, що ніби Петлюри й його війська вже нема українська справа вже заснула. Петлюра, Українське Республіканське військо, Українське соціалістичне правительство є. вони житимуть і працюватимуть доти, доки житиме лицарський свободолюбивий нарід Соборної України і ще добре дадуться взнаки всім його ворогам.

Не тратьте ж духу, шукайте правди в своїй громаді і знайте, що за Вашою допомогою всі наші вороги будуть розтронені, а ми, запанувавши в своїй сторонці, збудуємо таку державу, де ми, - нарід сам, буде правити своїм життям.

Розум і совість, зброя і праця – запорука цьому.

Головний отаман всіх військ

Української Народної Республіки

[С.] Петлюра

Доценко О. Вказ. праця т.ІІ, кн. 4, с. 243-245.

Документ № 434

Закон про нові правила реквізиції коней, затверджений Директорією УНР.
27 вересня 1919 р.

... Нові правила реквізиції коней.

Високою Директорією затверджено закон про встановлення нових правил про реквізицію коней для потреб Української народної республіканської армії.

По цьому закону тимчасово встановлюється платна реквізиція коней у населення. Виплата грошей за коней, яких взято по реквізиції, проводиться по твердих цінах, встановлення яких покладається на військового міністра за згодою міністра внутрішніх справ, земельних справ, народного господарства, фінансів та державного контролера.

Україна. – 1919. – 23 серпня.

Додаток № 435

Звернення уряду УНР до народу України з приводу оголошення війни Денікіну.
28 вересня 1919 р.

Вже да роки обороняєш ти свою Народну Республіку, яка дає тобі землю і волю. Всенародним повстанням 1918 року скинута була власть гетьмана Скоропадського. Після того явилися большевики-комуністи, щоб годувати українським хлібом большевицьку Росію. І цього сильного і злого ворога удалося прогнати нашої славної армії. Та замість большевиків широкі простори нашої рідної землі забрав царський генерал Денікін. За його полками йде ледаче панство, яке хоче надалі панувати над нашим народом, як панувало за царя і за гетьмана. Армія Денікіна вертає панам здобуту селянською кров'ю землю і відбирає громадянські права у робітника. Денікін не дозволяє українському народові вчитися в школі рідною мовою, народний український народний язик вигонить із державних установ, українські книжки палить, нищить українську кооперацію та всі культурні і господарські товариства, жорстоко переслідує українських діячів. Російське панство намагається шибеницями, катуванням і розстрілами вірних синів України держатися на нашій землі.

Українське народне правительство не хоче забирати чужі землі, а обороняє тільки свій рідний край. Щоб одвернути ворожий наїзд на українську землю, Вища команда об'єданого Наддніпрянського і Наддністрянського війська хотіла переговорами примусити добровольчу армію покинути територію України. Але замість якої-небудь згоди безпощадним терором проти національного і демократичного українського руху, приказом про наступ і нарешті зрадницькими нападами на народне військо командування добровольчої армії виявило свою запеклу ворожість до українського народу і нашої Республіки.

Всі нелюдські вчинки добровольчої армії на Україні і дальше перебування війська генерала Денікіна на нашій землі викличуть тільки новий большевизм і нове поневолення України комуністами Росії.

Директорія, правительство Української Народної Республіки не може допустити, щоб чужинці і надалі панували над нашим народом. В цей рішучий час нашої боротьби за визволення вища власть Української Народної Республіки оповіщає, що закони про передачу землі в руки трудящого селянства та закони робітничі лишаються в повній мірі незмінно і нерушимо. В найближчому часі буде скликано вибраний на основі всенародного, рівного, безпосереднього, тайного і пропорційного виборчого закону парламент України з правами Установчих Зборів, якому має належати вся влада у самостійній Українській Народній Республіці.

Народна власть України буде до кінця боротись за нашу державну незалежність, свободу і народні соціально-економічні реформи.

Ми, Директорія і правительство Соборної Української Народної Республіки, звертаємося до нашого війська, селян, робітників і всього народу України з закликом непохитно боротися за демократичні здобутки української революції.

Ви, громадяне, повинні дати своєму війську людей, харч, одягу, бо поруч з правами, свободами й вигодами, які одержує громадянин від держави, він повинен виконувати й обов'язки, без чого ніяка держава не може стояти.

Народна власть України знає, що об'єднане військо Наддніпрянської і Наддністрянської України, селянство, робітництво та вся щира демократія незалежно од національностей достойно оцінять цей відповідальний момент і всі свої сили віддадуть на оборону нашої рідної землі.

Знайте, що не один український народ бореться проти відновлення царської Росії. Вже вільні республіки народів Кавказу, Естонії, Литви, Кубані повстали проти єдино-неділимої Росії Колчака і Денікіна.

Під ударами нашого славного війська і повстанців, що жертвують своїм життям для щастя своїх дітей і онків, впаде ця остання перешкода для вільного і самостійного життя українського народу.

Народе України!

Настав слухний час. Всі, хто має силу і любов до свободи, в кому не згасло стремління до землі і волі, всі кому дорога демократична єдина Соборна Українська Республіка, вставайте до посліднього рішучого бою з нашим ворогом.

Народна власть Української Республіки певна, що боротьбою нашого війська і працею всієї демократичної України ми визволимо нашу рідну землю від нових гетьманів і ніколи не дамо їм запанувати над вільним українським народом.

Голова Директорії, Головний отаман [С.] Петлюра

Президент Української Національної Ради д-р Є Петрушевич

Члени Директорії: голова Ради Народних Міністрів міністр внутрішніх справ І. Мазепа, заступник голови Ради Народних Міністрів і міністр здоров'я і опікування Д. Одрин, міністр фінансів Борис Мартос, міністр юстиції і керуючий міністерства закордонних справ А. Ливицький, в. о. військового міністра В. Петрів, міністр народного господарства М. Шадлун, міністр земельних справ М. Ковлевський, міністр праці Безпалко, міністр шляхів С. Тимошенко, міністр єврейських справ Красний, міністр преси і пропаганди Т. Черкаський, міністр по справах Західної області УНР С. Вітик, міністр ісповідань І. Огієнко, керуючий міністерством пошт і телеграфів І. Паливода, міністр освіти Н. Григорієв, державний секретар Л. Шрамченко.

Україна. – 1919. – 26 вересня.

Документ № 436

Витяг із спогадів командира 1-го кінного полку Чорних запорожців УНР про бойові дії наприкінці вересня 1919 р.

27-29 вересня 1919 р.

... На Старокостянтинів. 27 вересня в післяполудневій годині прибув 1-й курінь. Полк у повному складі згідно з наказом вирушив на Старокостянтинів. Кінні сотні, кулеметна сотня, дві батареї і пластунський курінь йшли довгою колоною і на вечір прибули до села Михайлівці, що за 15 км. від Старокостянтинова. Тут заночували. В напрямку Красилова і Кузьмина вислано роз'їзди, котрі повернулися о 3-й годині ночі і доповіли, що ворога там немає, а за відомостями селян, в Старокостянтинові – поляки.

28 вересня о 7-ій годині ранку ми мали вирушити далі, але випадок сплутав усі плани. Козак 2-ї сотні, зв'язковий при штабі дивізії, прибув до полку о 1-й ночі й доповів оперативному ад'ютантові сотнику Бугарину, що дорогою загубив наказ. На 28 вересня Бугарин не послав одразу другого зв'язкового до штабу, залишивши вирішення справи до ранку, і тепер у штабі полку всі сиділи і розводили руками.

Що робити?

Скликали до штабу полку командирів сотень. Майже всі висловилися за те, щоб повернутися до Проскурова, але командир гарматного куреня поручик Лазар зауважив, що це безглуздя, не виконавши попереднього наказу, не знаючи напевно, хто є в Старокостянтиніві, повертати назад. Вирішили послати до Старокостянтинова в роз'їзд 5-ту сотню, а до штабу дивізії – новий зв'язок за наказом. Старшини на відправі згадували полковника Дяченка, бо щось подібне при ньому не могло статися. Розпустив Броже свій штаб.

Надійшов вечір, зв'язку з Проскуровом немає. О 6-й годині вечора до Проскурова вислано ще двох козаків. О 9-й вони повернулися і повідомили, що від селян взнали, що с. Пашківці зайняте ворожою кіннотою до 500 шабель, а ворожі стежі – за 5-6 км. від Западинців. Від так, швидше за все, Проскурів наші частини залишили і полк відрізаний від своїх.

Негайно вислані сильні роз'їзди на Проскурів (це треба було зробити одразу) і на Красилів. Виставлено застави. Полк напоготові. Повернулася 5-та сотня, що зайняла м. Старокостянтинів без бою. Населення щиро вітало козаків і закидало їх квітами. Того ж вечора до полку прибув зв'язок від 6-ї польської дивізії, що опанувала станцію Шепетівка.

29 вересня о 5-й ранку з Красилова повернувся роз'їзд і повідомив, що там нікого немає. Заграли сідлання і збірку. Полк вирушив дорогою на Проскурів. Броже не витримав нервово...

... Не доходячи до Заруддя, зустріли свій роз'їзд, який повертався з Проскурова. Від нього довідалися, що штаб Лівой групи [Армії УНР] стоїть у Проскурові, а штаб Запорізької дивізії – в містечку Меджибожі. Ці відомості всіх дуже потішили.

Полк повертає назад до Западинців і через Моломолинці на Меджибіж...

Дяченко П.Г. Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку

Чорних

запорожців Армії УНР.- Київ: Стікс, 2010. с. 116-117

Документ № 437

Звернення Ради Народних Міністрів до Антанти та всього світу.

8 жовтня 1919 р.

До держав Антанти, до держав всього світу.

Позбавлений на протязі століть свого державного життя, але не стративший своєї національної свідомості і непереможної віри в краще майбутнє, український народ вже третій рік з нечуваним героїзмом бореться за свої національні і соціальні права і серед загальної агресії без жодної сторонньої допомоги будує самостійну Українську Народну Республіку.

Майже весь час ця боротьба проводилась проти московського комуністичного імперіалізму, котрий мимо волі і свого і нашого народу хотів вогнем та мечем нав'язати свої національні та соціальні ідеали.

Але в останні дні уряд УНР був змушений оповістити таку ж рішучу боротьбу і цілком протилежній з соціального погляду групі, а саме виразникові волі московського реакційного імперіалізму генералу Денікіну.

Розуміючи всю небезпеку боротьби в двох протилежних як ідейно, так і стратегічно напрямках, особливо боротьби виключно власними силами, без жодної допомоги з боку других народів, уряд УНР не міг однако не виконати волі свого народу, котрий вже виявив шляхом повстань свій рішучий протест проти насильства і ганебних вчинків генерала Денікіна. Генерал Денікін, оповіщаючи своєю метою будівництва єдиної неділимої Росії, не тільки іде всупереч з багато раз висловленою

волею українського народу, але і проти волі других народів бувшої царської Росії, що рішуче прагнуть до самостійного і незалежного державного життя.

Генерал Денікін, а тим більше його прибічники і помічники не скривають своїх симпатій до так бажаного для них монархічного ладу. В той час, як український народ вже стільки століть назад витворив на Сході Європи один з перших і найкращих зразків вільного республіканського ладу і широкого народоправства.

Генерал Денікін, не зважаючи на вказівки допомагаючих йому держав, цілком нехтує волею суспільства і виразно бажає завести диктатуру нечисленних правих реакційних груп, між тим як український народ свідомо боровся і завжди буде боротися проти всякої диктатури чи то з боку пролетаріату, чи з боку маючих верств.

Історія недовгого панування гетьмана Скоропадського найкраще свідчить, що такі спроби не тільки приводять до загибелі своїх творців, але й компрометують назавжди в очах народу тих, хто їм допомагав.

Генерал Денікін, беручи за зразок реакційні закони старого часу, немилосердно нищить українську культуру, позбавляє нас права і змоги вчитись в українській школі, забороняє використовувати українську мову в церкві, закриває наші культурні інституції, нищить українські книжки, себто творить те, чого навіть вороги наші московські комуністи не дозволяли собі робити.

Ворожість та ненависть до всього українського дійшла до того, що адміністрація добровольчої армії нищить і ліквідує навіть Українське товариство Червоного Хреста.

Генерал Денікін, не давши ще жодного зразку відбудування економічного життя, зруйнованого комуністами, нищить одночасно першооснови нашої національної економічної системи – українську кооперацію, котра вже віддавна з'єднала українських споживачів і продуцентів у велику могутню економічну будівлю. Нищить ту кооперацію, котра в дійсному розумінні того слова була і буде гордістю українського народу, доказом його творчих сил і економічною базою його національного буття. Генерал Денікін, касуючи здобуті громадянами УНР права і закони, дозволяє собі, крім того, заживати в необмеженій мірі національної помсти, котра виливається в численні арешти і розстріли робітників, селян і політичних провідників всіх соціальних і національних груп українського населення, не виключаючи навіть жінок. Особливо ганебне насильство творять представники генерала Денікіна над євреями, улаштовуючи по шляху, котрим просувається його військо, нечувані єврейські погроми, які своїми розмірами, жорстокістю і одвертістю сягають далеко дальше тих насильств, що мали собі місце коли небудь на території України.

Генерал Денікін дозволив собі в ганебний спосіб напасти на українське військо в столиці України і тим наніс криваву образу нашому народові.

Незважаючи на провокаційні вчинки денікінської армії, українське головне командування вислало військову делегацію для переговорів з добровольчим командуванням, але генерал Денікін одмовився розмовляти з нашими представниками, виславши до них невідповідну делегацію і поставивши ганебні передумови.

Тим самим генерал Денікін ще раз підкреслив, що він і не хоче і не може навести лад та спокій в нашій землі, і що в нього та сама мета і ті самі засоби, що і у всіх ворогів українського народу.

Разом з тим добровольча армія без розголошення війни перейшла в наступ проти Українського Республіканського Війська, відповіддю на що було оповіщення уряду УНР до війська і народу з закликом до оборони і рішучої боротьби.

Скидаючи з себе всяку відповідальність за ту даремну кров, яка проллється, ми звертаємо увагу держав всього світу на порушення одвічних прав українського народу на вільне і незалежне життя, на знущання добровольчої армії з єврейського населення і заявляємо проти такого нечуваного насильства свій рішучий протест. Втративши останню надію на порозуміння з добровольчою армією, уряд УНР сподівається, що великі демократичні держави Антанти, які допомагали генералу Денікіну в його

боротьбі проти насильників-комуністів, не будуть допомагати насильствам над вільним українським народом.

В ім'я права і справедливості ми домагаємось, аби держави Антанти примусили генерала Денікіна залишити територію країни і дати можливість уряду Української Народної Республіки установити лад і спокій на вільній українській землі.

Голова Ради Народних Міністрів
Української Народної Республіки
Керуючий міністерством
закордонних справ
Український козак. – 1919. – 14 жовтня.

Ісаак Мазепа

Андрій Лівіцький

Документ № 438

Витяг із справоздання Волинського губерніяльного комісара з повідомленням Міністру внутрішніх справ про становище в Старокостянтинівському повіті

9 жовтня 1919 р.

1) Що торкається мобілізації то справа стоїть так

...б) В Старокостянтинівському повіті перша мобілізація була оголошена з 7 по 11 вересня. З'явилось на призив одна тисяча двісті козаків; затримано сімсот дезертирів. Друга мобілізація відбулась з 29 вересня по 2 жовтня і дала півтори тисячі козаків; затримання дезертирів проводиться. Третя мобілізація вже оголошена, причому строк явки призначений з 8 по 11 жовтня; мобілізація ця ще проводиться.

...г) в Заславському повіті справа мобілізації стоїть найгірше, з приводу того, що військовою польською владою видан наказ о припиненні її і всяка праця в цьому напрямку цілком неможлива.

2) Стан міліції

...в) В Старокостянтинівському повіті апарат міліції теж цілком відновлен. В повіті мається кінних міліціонерів дев'яносто один і піших осіб п'ятдесят шість. Бракує дев'ятнадцять коней, двадцять дев'ять сідел, тридцять один крісів і тридцять дев'ять шинелей. За відсутністю відповідних коштів форменого одягу немає.

г) В Заславському повіті апарат міліції залишився старий, який поступово відновлюється новими і певними людьми. На повіті бракує до сто вісімдесят людей. Кріси міліціонери мають, але набоїв майже зовсім нема. Кінна сотня організовується. Потрібні кошти на обмундирування. Справа дальшого налагодження міліції гальмується, так як мені доносять, втручанням до цього польської військової влади.

3) Зв'язок з волостями

До цього часу всіма повіткомісарами була зроблена летюча ревізія підлеглих волостей як не особисто, то через помічників. Зв'язок з волостями, з огляду на повну зруйнованість та хаотичне становище державної і земської пошт, підтримується виключно через особливих кур'єрів інструкторсько- інформаційного відділу, посилку міліціонерів і таке інше.

4) Наради

...В справі постачання армії харчами винесена постанова, що маючи на увазі, що продовольчі відділи і земельні управи не встигають задовільняти армію харчами, не маючи в своєму розпорядженні відповідної кількості харчових продуктів, необхідно в найкоротший строк організувати закупку тих продуктів по граничним цінам. Справу закупки харчових продуктів і фуражу тимчасово покласти на продовольчий відділ народної управи під доглядом державного контролю і інспекції народного господарства. Для нормального ходу закупок встановити граничні ціни на кожній

продукт (ціни цієї вже встановлені). На провадження операції по закупкам прохати уряд відпустити кредит в 20000000 карбованців.

В справі постачання армії одягом: на підставі наказу пана Головного Отамана №147 і маючи на увазі що в повітовому комісаріаті маються дані про кількість населення в повіті, та окремих селах і волостях, негайно скласти комісію зазначену в цьому наказі, яка має, користуючись цими даними, негайно пред'явити сільським громадам поставити нападаючу на їх долю кількість одягу по розкладці. Відповідальність за виконання цього покласти на волосних сільських урядових осіб. В разі невиконання вимог громадянами, наказ перевести в життя озброєною силою. Наказ повинен бути виконаний у зазначений у ньому термін.

В справі постачання армії білизною маючи на увазі, що існуючий закон про більшову повинність не дав бажаних наслідків, тому що та повинність була покладена лише на обмежувану кількість міського населення і зовсім не торкалася села, нарада знайшла необхідним видати наказ про загальну більшову повинність населення, з тим, що кожний двір (сім'я) повинен дати по одному комплекту (сорочка, штани, пара онуч, рушник, простиня) без заміни грішми. Виконання цього по селах покласти на волосних і сільських комісарів, а в місті – на міську управу з тим, що селянські громади і міська дума мають право розложити цю повинність пропорційно між заможним і біднішим колами населення.

В справі постачання армії обуттям, маючи на увазі, що на ринку мається досить шкіряного товару, але завдяки неналаженості апарату він перекупується спекулянтами, нарада признала необхідним негайно почати закупки шкіри по вільних цінах, бо лише таким чином можливо досягти бажаних наслідків. Справу закупок передати приватній ініціативі, кооперативним об'єднанням і таке і[нше].

Губерніяльний комісар
Сумнікевич
ЦДАВО України, ф.1092, оп. 2, спр. 71, арк. 230-232. Машинопис. Копія.

Документ № 439

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про законопроект про зміну законів про поповнення армії та фльоти УНР

9 жовтня 1919 року

Журнал

засідання Ради Народних Міністрів УНР Ч. 209

...VI. Слухали: Доклад міністра внутрішніх справ законопроекту про зміну законів 26 січня і 4 серпня 1919 р. «Про поповнення армії та фльоти УНР»

Постановили: Ухвалити, виклавши п.1 так: «Строк служби для прийнятих до війська на підставі закону 26 січня 1919 року вираховується: для прийнятих з 1 січня до 1 квітня – з 1 квітня, для прийнятих з 1 квітня по 1 липня – з 1 липня, для прийнятих з 1 липня по 1 жовтня – з 1 жовтня і для прийнятих з 1 жовтня по 1 січня – з 1 січня»...

Оригінал за належними підписами:

З оригіналом згідно:

Секретар Ради Народних Міністрів

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 16, арк.110. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 440

Витяг з доповіді Волинського губерніяльного комісара про становище в губернії у другій половині серпня – на початку жовтня 1919 року.

10 жовтня 1919 р.

Доклад

Подаваємим докладом за честь маю дати звіт про становище Волині по повітам, по всіх галузях управління, а також становища з боку політичного та економічного, при чім зазначаю, що не маючи до сього часу інформації з повітів, не мав змоги подати його своєчасно.

З 24 серпня по 16 вересня біжучого р[оку], час фактичної праці губерніяльного комісаріату Волині в м[істі] Житомирі, територія Волині, яка була звільнена з під ворога і, таким чином, підлягала діяльності уряду Української Народної Республіки складалася лише но з повітів: Старокостянтинівського, Заславського, частини Звягельського, і частини Житомирського. Зруйнований більшовиками край криком кричав, рятунку благаючи. Відсутність урядової чи земельної пошти унеможливило працю, а брак свідомих культурних робочих сил відчувався до того гостро, що деякі відділи комісаріату (інструкторсько-інформаційні і другі) почали функціонувати значно пізніше.

Не краще справа стояла і в звільнених від ворога повітових центрах, а саме: абсолютна майже відрізаність від губерніяльного центру, несвоєчасне отримання законів та інструкцій і т[ак] і [нше], брак на місцях відповідних співробітників, відсутність координованих розпоряджень різних вищих інституцій, повна зруйнованість судового апарату (Заславський повіт немає ні одного слідчого, бракує трьох мирових суддів), відсутність нормальної праці державних скарбниць (притоку грошей абсолютно немає ні в одній з них, бо фактично весь революційний час скарбниці тільки видають гроші і ніколи не одержують від тих осіб і від тих справ, котрі згідно законам, мусіли б нести фінансовий тягар), і сила інших перешкод гальмували нормальну організованість та працю державно-адміністративного апарату губернії. Зазначивши загальні обставини праці місцевих органів і умов в яких довелось їм працювати, подаю конкретні та докладні відповіді на всі питання «звіту» по повітам.

1) Повітові комісаріати персонально повні. Великий лише побрак відчувається лише в урядовцях, волосні і сільські комісари обібрані майже всюди. Помічається гальмування праці місцевих органів на місцях завдяки абсолютній відсутності пошт, як земської так і урядової, а також спеціальних державних коштів на їх утримання. З практичного боку, не дуже гарні наслідки дає з'єднання начал адміністративного і господарського, факт якого з'єднання трактується інструкцією 24 серпня 1919 року (голова волосної управи одночасно є і волосним комісаром). Крім того як волосні, так і сільські комісари не одержують утримання від держави, що в більшості робить їх людьми відбуваючими громадську повинність і не дає повної картини представників уряду. Відношення населення до уряду і влади досить гарне, позаяк все населення нудить по «твердій» владі (що воно вже помітило в політиці та діяльності уряду: примус мобілізації, кара сільськими комісарами за бездіяльність т[ак] і [нше]), кидається в вічі з усіх майже повітових звітів, що населення психологічно хоче визнати ту владу, котра має ознаки довговічності, рішучості та твердості. Зовсім нормально, на що не слід закривати очей являється те, що окремі випадки незадоволення владою були зажди і ніколи не перестануть існувати.

2) Апарат міліції залишився майже ще старий, але він поступово відновлюється новим і більш певним елементом, незважаючи на те, що й той «старий» апарат числено не відповідає дійсній вимозі діла. Як зразок укомплектування міліційного апарату даю справку з тижневого звіту начальника Старокостянтинівської повітової міліції за тиждень з 12 по 20 вересня звільнено шістьнадцять, а прийнято на роботу шість службовців. Безумовно, що при таких становищі не дуже то скоро укомплектується весь апарат, в коли ще згадаємо, що яке велике значіння мають на цю справу нужденні оклади службовців міліції при сучасній дорожнечі життя, яким стає те, що не так то швидко зорганізується і відновиться весь міліційний апарат. Ще гірше справа стоїть зі зброєю для міліції. Так, наприклад, рушниці в більшості є у всіх міліціонерів, а набоїв до них немає; карно-розшукові відділи, співробітники яких не

можуть носити ніяких зовнішніх ознаків озброєння, а повинні носити самопали яких зовсім немає, працюють без жодної майже зброї. Організація кінних сотень неможлива з приводу браку коней у населення і великої на них ціни. Навіть повітова міліція, службу яка несе на конях, в більшості користується і чинить службу на конях найнятих у селян. Різноманітний та різнобарвний одяг міліції робить страшний вигляд. За винятком Житомирської міської міліції, яку удалося трохи прибрати в одноманітний одяг, всеняка міліція ходить у чому «Бог послав», а здебільшого навіть у цивільному вбранні. Здебільшого існуючий апарат міліції відповідає своєму призначенню і стоїть на висоті свого діла.

3) Справа з організацією самоохорони приймає більш реальний вигляд та характер. Помічається де-не-де, що до організації самоохорони населення приступає лише тоді, як цього вимагають обставини. Взагалі вражіння робиться таке, що всяка громадська самоохорона носить завжди випадковий характер і безумовно, дає не менш випадкові наслідки, бо все ж таки населення бажає мати певного міліціонера, за спиною якого воно почувало би себе цілком забезпеченим.

4) Крім «буденних» випадків крадіж, вбивств, пожеж, кількість яких з налагодженням апарату міліції зменшується поступово і, треба сподіватись, зникне зовсім, як тільки буде функціонувати міліційний апарат...

...6) Одвертої антидержавної агітації не проводиться, але безумовно як на селах так і в містах є деяка кількість людей, котра тихо орієнтується на інші уряди: большевицький, денікінський та польський. Випадків відання надзвичайному військовому суду агітаторів не помічається, але зато є значна кількість заарештовування бувших співробітників большевицького уряду. Боротьба з антидержавним елементом проводиться організовано і планомірно, заарештовані віддаються надзвичайному суду.

7) Міжнаціональні відносини «хоть для ока» досить грані: завдяки тому, що з заходу насовують польські війська, населення прилеглих до сього фронту місцевостей хвилюється, розглядаючи їх як панів та поміщиків, що трохи впливає на відношення до місцевих поляків. Протисврейських вибухів не було, але ж населення, покладаючи всю вину большевизма на євреїв, ще довго не забуде «комуни».

8) Брак своєчасної інформації, періодичної літератури, своєчасного одержання її та законів, розпоряджень і т[ак]е і і[нше] відчувається страшенно...

9) З надісланих до мене звітів повітовими комісарами нічого конкретного і докладного про діяльність органів санітарії, та про санітарне становище в губернії немає. Єдині відомості про те, що скрізь панують великі пошесті тифу, а медикаментів та медичного персоналу майже немає. Народними управами вживаються рішучі заходи аби усунути те тяжке і прикре явище.

10) Бажання населення якнайскоріше нарізати землю, аби урівняти користування нею і бажання його якнайшвидше привести в життя земельну реформу зустрічає відсутність технічного апарату і не зовсім налагоджену діяльність земельних повітових і волосних управ, організація, яких де в котрих місцях Звягільського і Житомирського повітів майже кінчається, Старокостянтинівському і Ізяславському закінчилась цими днями.

11) Справа постачання населення хлібом та продуктами базується поки на вільній торгівлі. Продовольчі відділи при народних управах тільки що організувалися. Великих запасів продуктів на місцях не має, позаяк весь час військові частини забирають їх. Населення відчуває страшенну нестачу солі, нафти, мануфактури, яких на ринку зовсім немає. Справи постачання армії харчами, одягом, обіттям і білизною відбулось, в Старокостянтиніві, дві наради... На нараді вирішено якнайскоріше організувати закупку всіх продуктів. Для нормального ходу закупки встановити граничні ціни на кожні продукти.

12) Справа з допомогою сім'ям призваним до народного війська доки ще неналагоджена, але вживаються заходи про найскоріше задоволення цієї вимоги. Багато прохань надходять до мене про видачу допомоги, чи пенсій сім'ям пораниених або забитих в сучасну війну козаках. Не маючи ніяких вказівок проте, як задовільнити таке прохання, я звернувся до Міністерства внутрішніх справ за роз'ясненням.

13) Большевицьке панування і терор, який вони вели проти всього українського розбудило національно патріотичні почуття майже всього українського населення, яке почало гуртуватися в то[вари]ства «Просвіта». Майже більшість сіл заснували такі то[вари]ства. Участь тих товариств в державній роботі невелика, але культурно-освітня діяльність помічається.

14) Наступ большевиків з півночі, та польські легіони з заходу багато перешкоджають нормальній і успішній роботі органам. Більш точні і повні відомості я зазначив, як з початку, так і в кожному зокрема пунктах подаваного звіту.

Волинський губерніяльний комісар Сумникович
ЦДАВО України, ф.1092, оп. 2, спр. 71, арк.265-270. Машинопис. Копія.

Документ № 441

Роздуми невідомого автора передової статті в старокостянтинівській газеті «Волинська думка» про становище Волині восени 1919 р.

10 жовтня 1919 р.

...Разом з усією Україною, жива частина її, наша Волинь так само гіркі, лихі часи переживає. Розшматована на кілька частин, прагне вона ладу, спокою, рятунку благає.

Але північ Волині в обладі кривавих людоїдів – московських большевиків – комуністів, захід в обладі Поляків. Страшна московська зараза, джума большевизм небезпечна не йно нам, що по живому тілі Рідного Краю нашого терпимо і боліємо єю – страшна вона всьому світові, й перш за все нашим найближчим сусідам Полякам. Поляки рятують свій рідний край, запобігають, щоб до них большевизм не перекинувся і через те йдуть на наші землі, виганяють з них большевиків і порядкують у них. Лихо – лихо, недоля – недолю накликає.

На живому тілі життя краю й народу нашого перемінюються уряди, а разом із сим край спустошується. Всі засади людського життя руйнуються. Гине добробут народа, гине господарство країни, занепадає віра і право. Замість сього крадіж – злодійство, погроми, душогубство, розпуста, свавільство, безправ'є і безладдя панують. Нема карности, нема законности, пошани до закону.

Волинська думка (Старокостянтинів), 1919 р., 10 жовтня, ч. 1. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 442

Витяг з доповіді представника Міністерства внутрішніх справ УНР Якова Куди про становище місцевих самоврядувань на території України, звільненій від большевиків.

18 жовтня 1919 року

Департамент місцевих самоврядувань Міністерства внутрішніх справ доручив мені об'їхати всю територію України, що звільнена від большевиків для ознайомлення з становищем місцевих самоврядувань. Але зважаючи на те, на мій погляд, жахливе становище, в якому пробувають в цей час народні волосні, повітові та міські самоврядування, а також, зважаючи на одноманітність причин такого становища я, в порозумінні з іншими членами комісії, знайшов конче потрібним обмежитись частиною території, щоб якнайскорше повідомити про становище самоврядувань уряд, аби були

вжиті відповідні заходи, чого вимагають інтереси держави. Я побував в повітах: Проскурівському, Староконстантинівському, Летичівському, Літинському, Вінницькому, Могилевському та Ушицькому. Постілько дозволило мені таке поверхове ознайомлення справи самоврядувань зазначених повітів перебувають в такому стані:

Проскурівський повіт

Господарство самоврядування цілком зруйноване комуністами: забрана племінна худоба з злучних пунктів, коні та вози з поштових станцій, зруйновані школи, зіпсовано цілком телефонна сітка, пограбовані лікарні, а також пасіка. Загального підрахунку збитків ще не зроблено, але по поверховому підрахунку їх буде не менш як на 600 000 гривень. Становище шкіл дуже скрутне. Будинки стоять без вікон, а в багатьох місцях забруднені військовими частинами і потребують великого ремонту. Обмаль палива. Бракує зовсім паперу. Коштів нема навіть на біжучі господарські справи і, аби не припинялась праця, навчителі примушені були витратити власні кошти, яких управа не має змоги тепер повернути їм. Лікарні не мають медикаментів та білізни. Потрібний також коштовний ремонт. Для поліпшення становища управа примушена була перейти на платне лікування: за стаціонарних хворих встановлена платня по 60 гривень на добу, а за прийом в амбулаторії по 6 грив[ень]. Зараз управа знайшла за краще скасувати платню за амбулаторні прийоми, а підняти платню на медикаменти, які відпускаються лише на 20% нижче спекулятивної.

Загальне матеріальне становище настільки скрутне, що управа за вересень уже не могла видати платні співробітникам. Податки майже не вносяться зовсім; за цей рік внесено лише біля 60 000 грив[ень] тоді як кошторис біля 16 000 000 гривень. До сього часу самоврядування існувало лише на допомоги уряду та на ріжні випадкові кошти, які надходили до каси, як, наприклад, продовольчі кошти виручені з продажу майна продовольчих управ і т[ак]е і[нше].

Склад управи справляє вражіння досить працездатний. Технічний апарат налагоджений досить добре за виїмком продовольчого відділу та земельної управи. Що ж до продовольчого відділу, то там панує повне безладдя. Штат співробітників дуже великий, але крім псування паперу праці не видно ніякої. Праця відділу сплутується з працею земельної управи, де панує якась вакханалія грабіжництва та спекуляції. На чолі земельної управи стоїть згідно закону повітовий агроном, людина цілком реакційна. Він зовсім не рахується з іншими членами управи і зовсім ігнорує волосні управи. В цей час земельна управа працює лише біля реалізації врожаю і праця провадиться виключно через своїх агентів, здебільшого агрономів-поляків. На завідуючих маєтків призначається часто управителі тих самих маєтків. Вони мають безпосередній зв'язок з власниками маєтків, що живуть по той бік нейтральної зони. Завдяки цьому власники добре поінформовані про все, що робиться в маєтку і надсилають озброєні загони, які вивозять з маєтків все включно до машин.

В маєтках догляду за хлібом нема ніякого, завдяки чому селяни також страшно зловживають, вони обрізують колоски в снопах, дають замість снопів в'язанки бур'яну, а також привозять майже зовсім вимолочені снопи. Завдяки цьому копа видає не більше одного пуда, а то і 30 фун[тів]. Як звичайне явище спостерігається, що коли відпускається зерно землевласникові згідно закону про 15 десят[ин], то видається з обрахунку по 4 ½ – 5 пуд[ів], а для держави в той же час копа видає 30 фун[тів].

З боку агентів також дуже багато зловживань. Так, наприклад, маються такі документи. По Чорноостровській вол[ості] по відомостям управи зібрано жита 612 кіп, і пшениці 1 380 кіп, з них для держави зараховано жита 204 копи, а пшениці 460 кіп. А по відомостям агента по тій самій волості числиться жита 323 копи і пшениці 480 кіп, з яких на користь держави зараховано жита 107 кіп і пшениці 260 кіп. В селі Вовче Шарівської волості по заяві агента копа видавала 1 ½ пуд[ів], але при провірці, незважаючи на те, що машиніст відпустив барабана у машини (про що свідчать селяни) і хліб був напіввимолочений, все таки копа давала 2 п[уди] 30 ф[унтів]. Під час

вимолоту хліб розкрадається робітниками, які одверто носять додому пудами. Ці приклади помічені при поверховому огляді, через те нема чого й казати, що при ревізії їх можна знайти безліч. А вже звезений і змолочений при таких умовах хліб безпосередньо з-під машин забирають військові частини, причім часто замість вимог вони дають аркушки паперу, списані олівцем. Завдяки такому хазяйнуванню в повіті залишилось уже хліба дуже мало, тоді як в баз гамазеї ще не дано ні одного пуда, і не виконуються зовсім наряди Мінаргоса. Хліб здебільшого попадає до рук спекулянтів.

Щодо волостних самоврядвань, то вони майже не існують. За браком коштів співробітники не одержують платні місяців по 3–4 і через те примушені залишати платню і шукать іншого заробітку. Повітова управа завдяки своїй реакційності ставиться скептично до волостних самоврядвань і нічим їм не допомагає. Після звільнення повіту ще ні разу не скликалась нарада голов волостних управ. Під час моєї розмови з колегією управи, члени її називали волостні самоврядвання завчасно народженою дитиною, і висловлювалися, що корисніше було б замінити їх призначеними особами вроді бувших старшин. На нараді волостних голов, яка була скликана повітовим комісаром, вони скаржились на повітову управу, що вона зовсім усовує їх від всякої праці, а також і на те, що вони обтяжені працею завдяки тому, що їм доводиться виконувать обов'язки голов і разом з тим волостних комісарів. Платні вони не одержують зовсім і примушені на роз'їзди та інші потреби витрачати власні кошти, здобуті приватною працею.

Староконстантинівський повіт

Незважаючи на те, що Староконстантинівський повіт лежить, порівнюючи, недалеко від столиці, він справляє вражіння забутого Богом і людьми кутка. Окрім загальної руїни, яку поніс цей повіт нарівні з іншими частинами України, тут мається безліч своїх специфічних хиб. Тут нема і не було зовсім за весь час революції повітової народної ради і всі справи розв'язує сама управа ще революційного часу в складі 3-х осіб, з яких не всі навіть відповідають своєму призначенню. Управа сама складає кошторис, який затверджується лише губернiальним комісаром. Завдяки цьому відповідно стоїть і справа в повіті.

Курсів для навчителей ще ні разу не було. До сього часу систематично українiзація шкіл не проводилась і навчання велось переважно по російських підручниках. Починаючи з серпня платня видається лише співробітникам канцелярії управи, а решта співробітників не одержує платні зовсім і навчителі здобувають кошти працюючи по ріжних установах або за сніп по маєтках. Через те нема нічого дивного, що багато з учителів, як кажуть місцеві громадські діячі, бажать большевиків, бо вони одержували тоді по 1 600 карбованців і навіть збираються страйкувать. Школи зруйновані і не відомо чи почнеться навчання. Лише завдяки енергії недавно призначеного комісара освіти д[обродія] Барановича приймаються заходи до організації справ освіти на повіті.

Лікарні всі на повіті зачинені, відбуваються лише амбулаторні прийоми. Причім завдяки тому, що управа не має коштів на утримання лікарів, вона дала дозвіл їм брати платню за прийоми. Коней лікарі не мають і через те виїзять тоді тільки, коли за ними хто прийде. Самі члени управи на повіті ніколи не бувають, а провадять працю виключно в місці. Розуміється, що така управа не може користуватися довір'ям населення. Податки не платяться зовсім і управа використовує на загальні потреби ріжні спеціальні кошти, які трапляються до її рук. Так, напр[иклад], з 200 000 гривень, що відпущено Міністерством здоров'я на боротьбу з пошестями, 100 000 гривень роздано лікарям, а решта витрачена на загальні потреби. Також з коштів, які належать вчителям витрачено 183 609 карбованців, причім декому з них ще не виплачена платня за 1918 рік. Технічний апарат також слабкий. Відчит мається лише за 1916 рік.

Щодо продовольчих справ так в повіті панує шалена спекуляція. Зловживань та крадіжок дуже багато. Є скільки випадків, що агенти поляки, взявши аванс, втекли до Польщі.

Трохи краще стоїть справа з земельною управою завдяки тому, що на чолі її стоїть певна людина, яка користується великою популярністю між населення. Управа складена не по закону, завдяки тому що між агрономами нема певного елемента, їх до керування земельними справами не допускають, а використовують як технічну силу.

Врожай на повіті дуже добрий, але ж він завжди худий, де справа торкається держави. Селяни звозять замість хліба будяки, або маленькі снопи з обрізаними колосками. Завдяки цьому копа видає по одному пуді хліба, на користь держави поступає дуже мало. Спостерігаються випадки, що землевласники, які мають по кілька маєтків збирають в кожному хліб з 15 десятин.

Дуже гальмують справу ріжні військові частини самочинними захватами хліба. Волосні самоврядування нічого спільного з повітовими не мають і зовсім не виявляють ніяких ознак життя. По деяких волостях, де маються свідомі та енергійні люди, проводяться перевибори радників волосними сходами і волосні самоврядування організуються наново...

ЦДАВО України. ф. 1092. оп. 1. спр. 7. арк. 25-26. Машинопис. Оригінал.

Документ № 443

Закон про збільшення цін на цукор і та спирт, затверджений Директорією УНР.
19 жовтня 1919 р.

...Збільшення цін на цукор.

Високою Директорією закон про збільшення цін на цукор.

1) На зміну постанови від 26 червня 1919 р. про збільшення граничної ціни на цукор встановити граничний розмір скарбової продажної ціни на цукор-пісок 1600 гривень за пуд і на рафінад 1800 гривень за пуд.

2) Надати міністру фінансів право встановлювати продажну ціну на цукор, керуючись граничними цінами згідно п.1 постанови.

... Ціна скарбового спирту

Високою Директорією затверджено:

1) Вищу граничну продажну ціну скарбового спирту встановити в 100 гривень градус.

2) Надати міністру фінансів право перевести цю постанову в життя негайно, не додержуючись 6 міс. стоку, зазначеного в статті 567 про акцизні податки (Т. V Св. Зак. по прод. 1906)

Україна. – 1919. – 19 жовтня.

Документ № 444

Наказ Волинського губерніяльного комісара про деякі адміністративно-територіальні зміни в губернії, пов'язані з воєнними діями.

29 жовтня 1919 р.

Наказ Ч. 34

Волинського Губерніяльного Комісара

29 жовтня 1919 р.

В зв'язку з військовими подіями останнього часу Управління Заславського Повітового Комісаріату 9 цього жовтня було переведене а м. Шепетовку, заідкіль наказом моїм від 19 жовтня за ч. 100 було переведено в Антоніни.

Між тим евакуювати вищі повітові установи Заславського повіту, як-то: Повітові Земельну Управу і Повітову Народну Управу не вдалось і таким чином частина

адміністративного діла не були. При відсутності людей призначається хто попало, аби був поляк. За відсутністю людей з часу окупації поляки не можуть навіть обсадити такі місця як урядовців пошти, телеграфу, суду і інше які ще крім міст і досі не відчинені. Що ж торкається жандармерії, то вона вербується переважно з російських поляків, котрі добре знають місцеві обставини. До жандармерії приймаються і бувші гетьманці. Всі жандарми добре вишколені в своїй службі і дуже добре її несуть. Завдяки жандармерії в поляків дуже добре поставлена розвідка, як і містечках, так і по селах. Щоб забезпечити своє становище жандармською силою по селах і в містах провадиться розшук небезпечного елемента. Пересування без дозволу абсолютно не допускається. Все населення взяте на учот. В кожному селі, в кожному домі, мусить висіти список хто в хаті мешкає.

При виїзді потрібно перепустку. Перевезти із села до села, чи виїхати з свого села на роботу не дозволяється без перепустки. Про виїзд з села повідомляється до волості. Цими перепустками поляки взяли місцеве населення в лещата і позбавили всякої можливості пересуватись небезпечному для них елементу. Діяльність адміністрації не дуже помітна. Вся увага польських комісарів звернена лише на стеження за населенням (перепустки, реєстрація, розвідка), на збір військового майна та уборку хліба.

Стан політичний

Політичне життя зовсім придушено. З приходом поляків всі політичні організації розігнано. Організації професійні і культурно-просвітні спинили свою діяльність, тому що поляки всіма способами унеможлилювали існування цих організацій, арештовуючи членів, ревізуючи помешкання забираючи майно їх і т[ак] д[алі]. Збори ні політичного, ні навіть культурно-просвітнього чи економічного характеру не дозволяються. Всі «Просвіти» українські зачинені, або розігнані (як напр[иклад] в Рівному помешкання за ревізовано, гроші в кількості 4000 забрано, майно і бібліотеку конфісковано). Преса розповсюджується тільки польська та російська і то в дуже малій кількості. Всі видатні діячі активні заарештовуються без всяких причин...

В останній час таємно був виданий наказ арештувати всіх тих, хто приймав активну участь в постанні проти гетьмана. По селах почали арештовувати молодь особливо військових: переважно старшин. Для арешту досить найменшого запідозріння жандармерії. Арештовані перетримуються по в'язницях та по таборах інтернованих в Ковелі, Луцьку, Берестю, Домб'є і Білій. Арештованим ставиться в обвинувачення участь в большевизмі. Українські діячі вважаються большевиками і під цією маркою провадиться боротьба з українським рухом. Арештовані поставлені в нечувані умови: над ними знущаються, б'ють, знімають добру одягу, відбирають зайві річі, гроші (зайвим вважають все), щоб застерегти від втечі приймають в таборах лише в одній нижній білизні. Годують впроголодь. Гонять на самі брудні роботи. Справи арештованих ніким не розглядаються.

При спробі українців після складання умов про завішення зброї виїхати їм ставляться всілякі перепони. Не видаються перепустки по два – три тижні. Коли ж видається перепустка, то лише за рекомендацією поляків, або російських чорносотенців. До демаркаційної лінії проводять по етапу. До українського життя скрізь виражається повна нетерпимість, мова українська зневажається, всякий поляк прикидається її незнанням. Все українське вважається большевицьким і бандитським. З населенням поляки, особливо польські війська поводяться надзвичайно дико. Про людське око видаються накази про платні ревізиції, про заборону їх самочинним шляхом. А на ділі у населення забирається все що тільки можна взяти: хліб, сало, масло, кури, яйця, худоба, одяг і т[ак] д[алі]. На все це на села визначається певна кількість і щоденно сільський солтис повинен заготувати, в противним разі зареквізовується все, що побажається жовніру. За ревізоване збіжжя іноді платять по

самій мізерній ціні та ще й українськими або большевицькими грішми, яких самі не визнають. Худобу пристрілюють прямо на полі. Бувають такі випадки, що жовніри приходять щоби забрати корову чи свиню, і кажуть що коли їм буде заплачено 100 - 200 миколаївських рублів, то відчепляться. В останній час на населення установа розкладка дати кожній хаті комплект білизни і приблизно на п'ять - десять дворів кожух та чоботи. При відмовленні забирають всю одіж. Прибувши поміщики накладають на населення контрибуції.

Надзвичайно старанно поляки проводять обеззброєння населення. Робиться це по такій системі: приходять в село отряд, скликають всіх селян, оточують село, виставляють кулемети. Вичитують по списку тих що по їх відомостям мають і загрожують зброю і загрожують п'ятим та десятком розстрілом, коли це не помагає беруть і за шию підвішують на петлю. Наслідком цієї системи багато людей уже постріляно і повішано. За невидачу зброї паляться також села і забирається худоба. Наприклад, знамениті дубенські Сади і Млинів за невидачу зброї цілком спалені. Населення після цього віддає п'яту - десятку частину своєї зброї і то зіпсованої, а Сади, наприклад, зброї не віддали і всі повтікали в ліси. Щоб вбити всяку віру в поворот української влади поляками розповсюджуються самі провокаційні чутки, то Денікін вже зайняв всю Україну, то Петлюра попався в полон, то з Петлюрою ми воюємо, то з Петлюрою ми співники. Прихід свій з початку поляки виправдували тим, що ніби вони прийшли визволити народ (не кажуть чий) від большевиків і завести порядок, а тепер безсоромно заявляють що це Польща і зайняті землі прилучаються до Польщі. Агітація за прилучення до Польщі зайнятої території Волині провадиться місцевими поляками, а особливо ксьондзами. Висилаються всякі роблені депутації, та делегації до «Високого» польського уряду в Варшаві. Польські ксьондзи їздять по селах, збирають сходи, обіцяють навезти дешевої мануфактури, солі, заліза та нафти для населення, але для цього треба мов послати заяву до «Високого» польського уряду про те що населення бажає прилучитись до Польщі і буде слухатись його розпоряджень. Звичайно що кваплячись за дешевою сіллю населення в повітах Ковельським, Володимир-Волинським і Луцьким в багатьох місцях такі приговори попідписувало. В новозайнятих же місцевостях такий приговор підписаний тільки в Оликській волості Дубенського повіту, а в інших місцях селяни кажуть, що мануфактуру та сіль давайте, а підписуватись не хочемо.

Політичне життя російського чорносотенства провадиться цілком легально. Агітація денікінська проводиться цілком одверто, особливо духовенством.

...В Рівному перебуває зараз бувший комендант міста Рівного в час перебування там українського уряду Отаман Кованько, котрий з дозволу польської влади і з уповноваження Денікіна провадить вербовку добровольців до денікінської армії. Всі вербуємі відправляються в одиночку до Денікіна через Україну (на Волочиськ) і через Румунію. Місцеве духовенство зверталось з петицією до польського уряду і прохало дати їм допомогу як постравадшим від революції. Поляки прислали їм допомогу і вагон нової одіжі і два вагони трап'я.

Настрій поляків з початку був досить бадьорий, я тепер значно змінився: поляки особливо місцеві, весь час почувають непевність свого стану. Це видно по тому, як заможні елементи польські та поміщики стараються спродати своє майно і швидше виїхати. Більш демократичні елементи незадоволені політикою поляків, кажуть, що так довго бути не може, як прийдуть петлюрівці або большевики, то буде нам лихо. Навіть самі польські комісари на сходах заявляють що «Ви мов всі чекаєте Петлюру, але він ще не скоро прийде».

Стан культурно-просвітній

Всі школи українські з приходом поляків зачинені. Для справ освітніх призначені комісари освіти повітові і окружні. Школи дозволяється відкривати тільки польські, інші ж, а значить і українські, лише на власні кошти з обов'язковим викладом

польської мови. В деяких повітах (в залежності від комісара освіти) дозволяють відкривати українські школи звичайно на власні кошти при тій умові, коли всім населенням буде винесений приговор про відкриття української школи. В більшості сіл, там де вчителі скликали за дозволом польської влади такі сходи, то населення зовсім відмовляється від всяких шкіл, коли вони будуть на власні кошти.

У всіх галузях культурного і громадсько-державного життя, запроваджується полякам шалена колонізація. Державною мовою ведена мова польська. Діловодство у всіх державно-громадських установах навіть по волостях і селах провадиться на мові польській. Переписка приймається тільки на польській мові, для перекладу майже при кожній установі закладено перекладове бюро. Всі накази, розпорядження і оголошення робляться на мові польській і в залежності від адміністратора додатково на російській, а іноді і на українській. Всі зовнішні публічні написи наказано перемінити на польську мову. На сходах населення заявляє, що воно польської мови не розуміє і тоді польські комісари звертаються по російські або по українські.

Стан економічний

Життя економічне окупованих місцевостей таке: гроші офіційно польські марки та миколаївські рублі. Курс польської марки спочатку був 1 марка – 2 рублі, а тепер 1 марка – 75 копійок. Українські гроші приймаються лише на біржі по 10 – 15 гривень за миколаївський рубель. Польські марки населенням приймаються не охоче. При пониженні курсу української гривні, населення не охоче їх віддає. З українських грошей на біржі ходять лише кредитові державні білети.

В продажі появились мануфактура, залізо, сіль, нафта і інше по ціні: сукняний крам від 80 карбованців за аршин, залізо 2 карбованці фунт, сіль 4 - 5 карбованців фунт, нафта 2 карбованці фунт, хліб 3 - 4 карбованці фунт (московськими грішми).

Для забезпечення себе хлібом поляки стараються всіма способами викачати від населення збіжжя. Систематично перепроваджуються реквізиції хліба. На кожне село визначається певна кількість хліба, яку вимагається під загрозою конфіскації знести і безплатно перевезти. Хліб зібраний з поміщицьких земель на якого не має власника обертається в державний. Для зборки хліба на поміщицьких землях ставляться різні умови. Поміщики стараються за всяку ціну вивезти хліб навіть в снопах. Звозити, обмолочувати і перевозити до станції населення заставляють примусово. За всяку дрібницю поляки стараються брати гроші. За перепустку беруть 5 – 10 карбованців за посвідчення, за переклад прохання 10 – 15 карбованців. За всіх в'їжджаючих і виїжджаючих з міст і сел установа платня по 5 - 7 карбованців, за пронос ручних пакунків 1 - 2 карбов[анців].

Стан військовий

Озброєною військовою силою в кожному повіті являються комендантські сотні сто – двісті чоловік, а також регулярні військові частини, які увесь час пересовуються і визначити де кожна з них стоїть немає можливості.

...В різних місцях стоять батареї, які меж іншим без набоїв. Взагалі поляки досить обережно привозять зброю. Складів майже немає. Війська складаються як з галлеровців, так і пілсудовців. Війська Галлера досить дисципліновані, добре озброєні і одягнені. Пілсудовців озброєні не гірше, але кепсько одягнені і мало дисципліновані. Дисциплінованість лише зверху. Війська Галера поводяться з населенням значно чемніше ніж пілсудовці. Пілсудовці уявляють з себе просто розбишак, котрі до того ще отуманені польським шовінізмом. Настрій польських військ, що день то гіршає. Пілсудовці не розуміють чого вони післані на Україну. «Нас послали, - кажуть - воювати з більшовиками, а ми воюємо з населенням». Між старшинами і козаками немає тісного зв'язку. Козаки не поважають своїх старшин і мало довіряють. Армія Галера що даль то більше большевичується.

Дуже велика сила війська перекинута в останній час в район Заславля і Шепетівки. Найбільше згруповані у них війська біля фронту. Лінія фронту в даний

мент проходить в пунктах: від Волочиська, Бальківці, Чухелі, Нова Гребля, Великий Лазучин, Котюржинці, Троянівка, Шарлаївка, Кузьминці, далі фронт іде по річці Хоморі.

Демаркаційної лінії поляки не додержуються майже ніде. В багатьох місцях польські війська переходять фронт, грабують населення, забирають державний хліб, тероризують селянство, обеззброюють, арештовують міліцію, сільську і волосну адміністрацію. Наприклад, в с[ело] Корчівку недавно явились поляки і хотіли арештувати волосного комісара Волочиської волості Сірова. В Корчовецькій волості поляки заарештували двох міліціонерів. В Волочиській, Маначинській і Базалійській волості, поляки приїжджають отрядами і загрожують розстрілом тих хто піде на «петлюрівську мобілізацію». Населення тероризоване в цих місцевостях і зовсім не хоче виконувати розпоряджень української влади. Кордон чи демаркаційна лінія і цих місцевостях не охороняється, тільки кордонним українським корпусом, який не в силі забезпечити населення від польських озброєних нападів.

Стан український

Життя українське придушене в окупованих місцевостях зовсім. Все забилося в підпілля. Лише де-не-де вибивається огни національно-культурного життя по містах відкриваючи приватні школи, або підтримуючи формальне існування просвіт. Український елемент заляканий і розпорошений. Всі українці звільнені від служби розбрелись по селах. Дехто пішов на сільську роботу, а деякі як, наприклад, в Рівному мирові судді, продають на улицах цигарки. Більшість страшно бідує і голодує від безробіття. Настрій самий різноманітний. Але прихильності до поляків, крім самих поляків, ні в кого немає. Інтелігенція поділилась на два табори: денікінці і українці. Більшість – денікінці...

Серед українських кол віра в поворот української влади не вмирає. Настрій населення большевицько-український. Спочатку він був пригнічений, а тепер коли поляки допекли своєї поведінкою настрої надзвичайно ворожо нервовий. Населення тужить тепер за українською владою. «Прогнівили, – кажуть, – ми Петлюру тому він тепер і не хоче нас визволяти». Найбільше пригнічення і баламутство провадиться польськими провокаторами, котрі стараються всіма способами вбити віру в українську справу, а також повною непоінформованістю населення про наше становище. Роздратоване населення готується до повстання. Хоча поляки і вживають нелюдські способи обеззброєння, але в населення ще велика кількість залишилась зброї і набоїв. Зараз появилася по селах і повітах спільних підготовки до повстання. Підраховується зброя, набої, устанавлюється зв'язок. Нав'язувати зв'язки доводиться надзвичайно трудно через заведену польську систему – заборона пересування. Хоча знаючи звички польської жандармерії брати хабарі, за них можна роботу провадити.

Об'єднуючими центрами організації є повітові «повсткоми», котрі в свою чергу об'єднані «Центральним противопольським повстанським комітетом». Вся праця повстанських комітетів направлена в даний мент до організації мас для озброєного повстання проти польського панування на Волині...

Дуже успішну з технічного боку запроваджують організацію большевики, витрачають великі кошти і закладають скрізь свої відділи організацій... Хоча їхній агітації селяне і не дуже піддаються, але завдяки провокаційній большевицькій роботі, що мов большевики вже одмовились від комуни, селяне вірять большевицькій агітації. З огляду на те що наша організація зараз ще заслаба тому можна чекати, що большевики можуть досить легко взяти ініціативу повстання до своїх рук. Справами організації підготовки повстання в окупованій Волині провадять вищезгаданий «Центральний противопольський повстанський комітет», котрий складається по такому принципу:

1) представництво від кожного окупованого повіту (повинні бути особи, які відомі населенню, а також які добре знають умовини даного повіту);

- 2) представник «Ц[ентрального] у[країнського] п[овстанського] к[омітету]»;
- 3) отаман повстанських противопольських військ і начальник «Повстанського штабу».

Політична платформа членів «повіткому»: визнання української самостійності і її теперішньої форми державного ладу і повна підтримка сучасного українського уряду. «Повстком» сконструювався вже два місяці, але праця його ще мало помітна через повну відсутність в даний мент коштів і через малу кількість (відпущено «Ц[ентральним] п[овстанським] к[омітетом]» 50 000 карбов[анців]) відпущено до цього часу.

Докладаючи Вам, пане Міністре, про стан окупованих місцевостей, дозволяю собі викласти тут ті заходи, які на мій погляд потрібно вжити негайно для підтримки української справи в окупованих місцевостях:

- 1) насамперед являється потреба в грошових засобах для дальнішого провадження організації позафронтової інформації;
- 2) необхідно організувати матеріальну допомогу українським втікачам з-під польської окупації;
- 3) організувати грошову допомогу українцям, які залишились під окупацією і постраждали від поляків (звільненим від служби та арештованим);
- 4) організувати грошову підтримку тим українським організаціям (просвітам та школам), котрі пробують виявити національно-українське життя, а також взагалі для підтримки українського національного життя в окупованих місцевостях;
- 5) організувати якнайбільшу грошову допомогу «Центральному противопольському повстанському комітету» для перепровадження успішної організації мас на випадок потреби підняти повстання проти поляків і захоплення ініціативи в цій справі в українські руки.

Справу з організацією позафронтової інформації допомоги втікачам, допомоги українському свідомому елементу по той бік польського фронту і допомоги в підтримці там українського національного життя я вважаю можливим залишити її під своїм доглядом, а справу організації підготовки повстання цілком, віднести до «Центрального противопольського повстанського комітету», котрий зараз знаходиться в м[істі] Старокостянтинові. Для організації допомоги зазначеної в перших чотирьох пунктах прохаю асигнувати в моє розпорядження 1 000 000 гривень, або 65 000 миколаївськими грішми, позаяк по той бік фронту приходиться вимінювати українські гривні на миколаївські рублі.

Губерніяльний комісар Сумникевич

ЦДАВО України Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 372. – Арк. 1 – 7. Машинопис. Копія.

Документ № 447

Витяг із звіту Волинського губерніяльного комісара про становище в губернії в жовтні 1919 р.

5 листопада 1919 року

Міністру внутрішніх справ

подавасим докладом за честь маю дати звіт про становище Волині по повітам по всіх галузях управління, а також становища губернії з боку політичного та економічного за час з 10 жовтня по 1 листопада цього року. До цього додаю що завдяки відсутності нормального зв'язку, неправильного функціонування державної та земської пошти, припинення на деякі часи залізничного руху, та з огляду на події військового часу не завжди маю змогу подати звіти своєчасно, позаяк і сам від повітів одержую їх з опізненням. Територія Волині, яка підлягає в сучасний мент моєму керуванню обмежується чотирма повітами: Житомирським, Звягельським, Заславським і

Старокостянтинівським, із котрих Житомирського і Заславського повітів під владою У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] залишилась тільки невеличка частина, Звягельського повіту приблизно половина і Старокостянтинівській повіт майже цілком весь...

б) Заславський повітовий комісаріат з приводу заняття поляками м[іста] Заславля з мого дозволу евакуїровався до м[іста] Шепетівки, де продовжував свою працю. Одібравши відомості, що Шепетівка також має бути зайнята поляками, я, наказом своїм від 19 жовтня № 100, перевів комісаріат до м[іста] Антонін Заславського повіту де комісаріат і досі урядує.

З огляду на те, що деякі повітові інституції як-от: повітова земельна управа, повітова народня управа залишились в м[істі] Заславлі і, таким чином, частина Заславського повіту, яка знаходиться в сфері впливу У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] залишилася без своїх урядів в вищезгаданих галузях управління, я визнав необхідним прилучити тимчасово до розпорядження Міністерства незаняті частини Заславського повіту в вищезгаданих справах до відповідних урядів Старокостянтинівського повіту, о чом видав наказ № 34 від 29 жовтня б[іжучого] р[оку]. Евакуація державного майна із Шепетівки була заряджена мною зараня, згідно відібраним від Міністерства відомостям. Евакуація ця повинна була бути переведена відпідручниками губерніяльної народної управи при допомозі Заславського повітового комісара. Переведення її пройшло не зовсім гладко за відсутності подвижних складів потягів, які своєчасно не з'явились по вимаганням...

г) В Старокостянтинівському повіті праця комісаріату могла би іти більшменш нормально, якби не необхідність постійно звертати увагу на можливість кожночасного наступу польських військ в деяких місцевостях повіту. Мною одержані відомості, що в селах, які лежать на пограничних місцевостях повіту і граничать з Заславським повітом, часто заїжджає польська розвідка, котра забирає у селян худобу, теплі речі, робить реквізиції і т[аке] і[нше]. Таки випадки траплялись, наприклад, по селах Коров'є, Михнівка, Троянівка, Строки, Заруддя, Волиця, Ляхівці, Кривовульці, Вовківцях, Ледухівцях, Олійниках, Колках, Котюржинцях, Василівці, Лютарівці і т[аке] і[нше]. Можливість наскоку польських військ в таких граничних з Заславським повітом місцевостях робить становище знаходящихся там представників влади небезпечним, позаяк відношення польської влади до українських діячів і свідомих українців всім добре відомо. Авратинська, Волочиська і Теофіпольська волості заняті поляками...

1) Адміністративний апарат

Відношення населення до уряду...

в) В Заславському повіті адміністраційний апарат теж налагоджен. Праця самого комісаріату припинялась декілька разів евакуацією, як це мною вище згадано. В сучасний мент урядовання комісаріату йде нормально в м[істі] Антонінах. В Заславському повіті населення страшенно обурено проти поляків і до нашого уряду відношення його саме прихильне.

г) В Старокостянтинівським повіті адміністраційний апарат волості та сільські комісари організовано всюди, крім Авратинської волості та сел Теофіпольської і Волочинської волостей, які зайняти поляками. Відношення населення до уряду в деяких волостях гарне, а в деяких, як наприклад Корчовецької і Базалійської, неприхильне через часті політичні зміни, а в Волочиської волості, навіть вороже через втручання польських військ.

2) Народна міліція

Штати міліції по всім повітам майже відновлені і поступово відновляються, помічається систематичне оставлення служби більш певним елементом з малої платні, та відсутністю одягу.... Кепсько стоїть справа і зі зброєю для міліціонерів; немає крісів і набоїв. Одяг міліціонерів різноманітний, що робить негарне вражіння, але за браком відповідних коштів, при сучасній дорожнечі, налагодить цюю справу в короткий час

неможливо. Організація сотень «Охорони республіканського ладу» ще не зовсім скінчена...

Що торкається персонального складу міліції, то штати її далеко неповні...

В Старокостянтинівському повіті зараз мається міліціонерів кінних сорок дев'ять; піших дев'яносто сім; бракує рушниць тридцять одна; шабель сорок; форменого одягу немає...

3. Організація самоохорони по селам

Сільська самоохорона по селам вже організована, але в деяких місцевостях близьких до фронту вона носить характер випадковий. Так, наприклад, в Корчевецької волості Старокостянтинівського повіту селяне бояться поляків і тому відмовляються від постійної організації самоохорони. Загальне відношення як до самоохорони так і до міліції прихильне.

4) Стан загальний

«Буденні», звичайні випадки крадіж, вбивств, пожеж і інших злочинств по повітам з налагодженням справи міліції поступово зменшується...

Поскільки справа припинення злочинств силами міліції і при допомозі сільської охорони посовується вперед видко наприклад з того, що:

1) за два тижня по Старокостянтинівському повіту зареєстровано чотири випадки вбивства, п'ять випадків грабунків, п'ять випадків крадіж і один випадок підпалу, коли попередня кількість таких випадків за такої самий час був в кілько разів більш.

5) Справи мобілізації

... в) В Заславському повіт справа мобілізації цілий час була поставлена в тяжкі умови, позаяк, рівночасно з заняттям нашої території, поляки припиняли зараз же всяку мобілізацію, але проте мобілізація була оголошена і переведена в тих частинах, які звільнялись нами. З огляду на необхідність виїхати з Шепетівки Заславським повітовим комісарам наказом №3 в порозумінню з командою II дивізії С[ічових] С[трільців] була оголошена мобілізація всіх ратників: запасних за роки з 1889 по 1898 року тих волостей і повіту, які після умови мали бути окуповані польськими військами. Мобілізація була переведена військовими частинами і дала досить гарні наслідки, які об цьому докладає мені повітовий комісар. Точних цифрових відомостей про кількість з'явившихся іще не маю.

г) В Старокостянтинівському повіті по мобілізації з'явилось дві тисячі вісімсот п'ятдесят вісім; з них прийнято тисяча шістсот шістдесят шість; визнано нездатними сімсот шістнадцять; одержали відстрочки по хворості триста сімдесят вісім; передано на іспит в шпиталь дев'яносто вісім. Справа виловлювання дезертирів поставлена добре. За три перших дня мобілізації притягнуто примусово, ухилившись тисяча чотиреста мобілізованих. Додаткові відомості своєчасно будуть надіслані.

6) Агітація

Таємна агітація проти уряду У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] помічається найбільш в прифронтовій смузі. Провадиться вона з одного боку за большевизм, а з другого за Денікіна. Большевицька пропаганда взагалі має мало прихильників, позаяк населення покоштувавши вже один раз цього большевицького «раю на землі для всіх трудящихся» не вірить їм. На агітацію денікінську треба звертати більшу увагу, бо селянство провоцирується денікінськими агентами, які обіцяють йому землю, бажаний спокій, лад і «тверду владу»; в шуканню якої «твердої влади» селянство прислухується к цим провокаційним чуткам. Для припинення агітації приймаються рішучі заходи; арештовані передаються надзвичайному суду. Одним із найкращих шляхів боротьби з цим злом являється найширша діяльність інструкторськоінформаторського відділу, котрий як з одного боку відкриває очі населення на денікінську «правду», а з другого боку інформує його про дійсну програму і бажання нашого уряду.

7) Відносини міжнаціональні

Міжнаціональні відносини нормальні майже скрізь, крім місцевостей, які знаходяться близько біля польського фронту, де вони приймають характер ворожий завдяки втручанню польських військ в життя селян.

8) Інформація населення

Тяжка доля Волині, яка починаючи з 1914 року цілий час знаходиться в смузі військових подій, населення якої перебачило і на собі відчуло гніт Гетьманщини, Німеччини, большевизму і польської неволі примушує селянство дуже обережно прислуховуватись і придивлятись до всього, що твориться навкруги його. Спровоцероване вже не раз воно відноситься недовірливо до всього, дякуючи чому діяльність інструкторсько-інформаторського відділу вимагає особливого напруження сил, аби довести діло до бажаних наслідків і кинуть в голову селянина здорове насіння самосвідомості... справу інформації населення взагалі треба рахувати ненормальною...

Інститут волосних інструкторів-інформаторів засновано в восьми волостях Старокостянтинівського повіту.

9) Санітарне становище

Санітарне становище губернії марне, що з'ясовується тим що відчувається великий брак медичного персоналу і особливо медикаментів. Для боротьби з пошестями, з яких найбільш всього жертв уносить тифус, відповідні міри можуть бути вжити тільки з центру, позаяк нема ні грошей, ні відповідного апарату за для переведення в широкій мірі допомозі населенню в цієї справи. Обмежуватись одними обов'язковими постановами про санітарний стан губернії рахую неможливим, а праця земських інституцій теж гальмується браком коштів і ліків...

10) Земельна справа

Діяльність земельних губерніяльної повітових та волосних управ, повсюди на Волині відновлена. Робота по переведенню земельної реформи провадиться нормальним шляхом. Перешкод до переведення земельної реформи взагалі нема...

Цікаве розв'язання земельного питання уявляє собою польська політика в цьому напрямку, яку вони провадять всюди де приходять. Для відома при цьому долучаю копію «Распоряжение всем волостям». Щодо побажання селянства в земельної справи то з боку селянства відчувається тільки бажання щодо найскорішої нарізки землі. Великі потреби відчуваються в технічному апараті, які міг зараз приступити до роботи; бракує також свідомості селянства щодо ведення культурного господарства. 11) Постачання

Закупка хліба для армії не провадиться належним чином, позаяк повітовий продовольственный відділ не має на те належних інструкцій, ані належних кредитів. В повітах бракує продовольчих відділів. В волостях знаходяться тільки агенти повітового продовольчого відділу для прийому та видачі державного хліба по ордерам, а також доставки хліба на млини або склади. Запасів продуктів майже зовсім ніяких нема позаяк все що тільки є на місті зараз забирається військовими частинами. Великим злом являється в справі постачання те, що кожна військова частина провадить свою систему «самопостачання» забираючи у селян і навіть інституцій примусово збіжжя й худобу. Скарги на військові частини подаються мені щоденно. Об цьому неодноразово писалося вже мною і державному інспектору військ У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] і Міністерству, але і досі припинити самовільні «постачання» військових частин не вдалося...

Найбільша потреба відчувається в газі, сілі, шкірах та одягові.

12) Справа допомоги сім'ям призваних

Справа допомозі сім'ям призваних виявляється поки що тільки в допомозі шляхом постачання харчових продуктів через належні управління військових начальників, та і то не во всіх повітах. Грошима допомога ще не видавалася і не може видаватись зараз, позаяк для цього Міністерством відповідні кредити не відкриті.

13) Культурно-просвітні організації

Щодо культурно-просвітніх організацій, то найбільшу участь культурної праці несуть товариства «Просвіти»...

В Старокостянтинівському повіті існує сімнадцять «Просвіт»; деякі з них як Теофіпольська, Коров'янська, Купельська, Новоставецька і Ожиговецька перекоротили свою діяльність майже зовсім позаяк ці місцевості зайняті поляками, які до товариства «Просвіти» відносяться дуже вороже. В останні часи помічається прокидання «Просвіт» після большевизму та починає проявлятися і деяка активна робота.

14) Умови роботи місцевих органів влади

В початку цього доповіді були вже мною помічені ті умови які перешкоджають нормальній праці уряду. До цього мушу додати що одним з найбільших зол являється відсутність координованих розпоряджень й дій різних інституцій. Кожна інституція працює само по собі, на свій страх і при цьому на маючи ніяких розпоряджень зверху від відповідного свого уряду. Така постанова діла страшенно гальмує справу урядування. Замість того щоб звернувшись до якої-небудь інституції отримати від неї відповідну допомогу, приходиться обирати тільки відповідь що інституція з приводу цього немає звище ніяких вказівок, а тому по цьому питанню не може дати навіть належної відповіді.

Відрізанисть від центру, яка особливо відчувається тепер з припиненням залізничного руху потягів, ще більше збільшує цеє. В дальнішому треба звернути увагу на зруйнованість земської та державної пошти, на невідповідальність судового апарату своєму призначенню за відсутністю належних штатів; на хронічну відсутність грошей в скарбницях і на незабезпеченість службовців всіх державних інституцій, які в сучасний мент отримують таке мізерне утримання, яке не може їх задовольнити не тільки в повної міри, але хоч би і на половину. Волосні земства на яких покладено адміністраційні функції не можуть як слід провадити свою працю за відсутністю коштів і не налагодження податкової системи. Військові події і близькість фронту, додали до цього, доволі з'ясовують ту атмосферу в якій приходиться провадити свою державну роботу.

Губерніяльний комісар

Сумнікевич

ЦДАВО України Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 70. – Арк. 14 – 21. Машинопис. Копія.

Документ № 448

Відомості про хвороби і кількість хворих в Старокостянтинівському повіті у першій половині листопада 1919 року.
12 листопада 1919 р.

Хроніка

Відомість

хвороб, які панують в Старокостянтинівському повіті й кількість хворих.

Загальна кількість хворих не включаючи м. Старокостянтинівська й лікарень в м. Старокостянтинівська така: на 1 листопада залишалось хворих на тиф 976 чол., віспу 18 чол., ішпанку 39 чол., з 1 листопада по 9 листопада видужало 121, вмерло 167 і знов заслабло 108.

Найбільш хворих в Красилівській, Кульчинецькій і Чернелівській волостях.

Волинська Рада, 1919 р., 12 листопада, ч.4. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 449

Витяг з доповіді Волинського підпільного обкому КП(б)У про становище у Волинській губернії в першій половині листопада 1919 р.

12 листопада 1919 р.

... Другая картина в местностях петлюровской оккупации, где отсутствие твердой власти создает картину полного безначалия и система применения репрессий проводится не так полно.

Партийные организации работают в нелегальных условиях, но многие из отдельных коммунистов живут легально, правда, при наличии известных связей в правительственных кругах. Национальных притеснений тоже нет. Так, бундовцам представлены самые права и организация еврейских отрядов. В военном отношении Петлюра не представляет никакой силы, мобилизации (от 25-33 лет) не дают никаких результатов, призыв игнорировался или же селяне шли, чтобы вооружиться, и возвращались по домам из дезертирских побуждений, но были случаи уклонений из сочувствия к Советской власти, если велась первоначальная соответствующая работа по срыву мобилизации ... Реальной вооруженной силы нет. Вся петлюровская часть Волыни: Старо-Константиновский уезд, часть Житомирского и Новоград-Волынского – охраняется только милицией и комендантскими или волостными сотнями...

Гражданская война на Украине, Т.2. К., 1967, с. 481. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 450

Повідомлення про місце перебування ряду повітових комісарів Волинської губернії.

29 листопада 1919 р.

Справочник

2. Житомирський повітовий комісаріат працює зараз у Янушполі, Звягельський в м. Острополі, і Заславський в м. Антонінах.

3. В м. Старокостянтиніві розпочав діяльність Губернський Комісаріат Преси і Пропаганди на Волині.

Волинська Рада (Старокостянтинів), 1919 р., 16 листопада, ч.5. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 451

Витяг з історії бойових дій на Старокостянтинівському напрямку між частинами армії УНР та більшовицькими військами.

Листопад 1919 р.

... Простоявши кілька днів в районі м.Красилова і самім Красилові і маючи стички з кінними роз'їздами ворога, полк відходить під Старокостянтинів в с. Григорівку. Із Григорівки сотн. Болдирев визваний був в штаб групи в Старокостянтинів, де ком. групи генералом Омелянович-Павленком було наказано зменшити до мінімуму обози і на зайвих конях посадити козаків, і Кармелюцький полк, як стомлений, повинен був відійти резерв.

27 листопада полк відійшов в с. Попівці на відпочинок, де стояв обоз II порядку. В керування полком вступив знов уже в той час виздоровівший с[отник] Троцький. Відпочивати довго не прийшлося. Ворог почав оточувати Старокостянтинів, обози були відправлені в Миропіль, а полк став на шляху Старокостянтинів – Любар на прикриття відходившої 6-ї Запорож. див.

Пропустивши 6-у див., полк простояв на позиції цілу ніч, а на ранок по наказу вирушив через с. Нападівку, Демківці в Москалівку.

Кармелюки, Вказ. праця..., с. 80.

Документ № 452

Лист голови Директорії УНР С. Петлюри до Головноуповноваженого уряду УНР І.І.Огієнка з інформацією про ситуацію в державі та наступні плани української влади.

30 грудня 1919 р.

Вельмишановний Іване Івановичу!

В додаток до тих інформацій, що мали ви одержати од д[обродійок] Русової та Черняхівської, а також од інших, що перебували у Варшаві, вважаю необхідним подати до Вашого відома як уповноваженої Урядом У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] особи, слідуючи інформації та вказівки.

Необхідно в цей час – переходовий – утримати політично-державну рівновагу і не робити нерозважливих кроків, які могли б дуже зле вплинути на нашу державність. Отже, зважаючи на внутрішню і закордонну ситуацію, проводити політику так, щоб зберегти перш за все наше майно, на яке знайдеться чимало охочих апетитів. В зв'язку з цим точно треба придержуватись такої лінії: Верховний Уряд У[країнської] Н[ародної] Р[еспубліки] залишається той же, як і раніше на чолі зі мною. Правительство те саме, на чолі з заступником Голови Ради Міністрів А. Лівіцьким. Однозначно я приймаю заходи до реконструкції уряду, до якого увійшли би представники цілої нації, а не лише ті течії, що далі заступлені були в уряді. Правительство має бути зорганізовано по діловому принципу – отже люде, що увійдуть до нього мають зробити це незалежно од своєї партійної приналежності. Гадаю, що кількість міністрів повинна бути обмежена і зокрема Ви персонально могли б об'єднати функції міністра сповідань з одночасним керуванням міністерством освіти. Відносини на Україні якийсь місяць – три будуть уявляти собою кашу. Поки проводиться буде боротьба Денікіна з більшовиками – там можна всього чекати. Але майте все на увазі і не забувайте, що ті військові частини, які я послав в тил Денікіну, повинні проводити повстанську акцію не тільки проти Денікіна, але й проти більшовиків. Тим часом ся акція може ущухати чи припинятись в залежності від стратегічних обставин, але основна лінія і гасла «УНР» залишається й надалі для тих, хто пішов в тил Денікіна чи на територію, зайняту більшовиками, - обов'язковою. Всякі «українські уряди», сконструйовані з лівих есерів чи незалежників – це явище тимчасове. Коли до Вас дійдуть якісь провокаційні чутки про Мазепу, що він начебто перейшов на бік більшовиків, - то знайте, що це не більше, як провокація. Цього ніколи не може бути. В кожному разі, тим часом, поки на Україні буде йти каша, ми за кордоном будемо організовувати військо. Згода на це є начальника Польської Держави маєтна. Вже ми приступили до реалізації формування. Я маю на увазі використати два формування і наших полонених в Німеччині, перетягнувши їх на територію Польщі. Зараз ми виясняємо технічні умови на цій комбінації. Поки вся ця справа відбувається напівофіційно з огляду на Антанту. Одночасно вживаються заходи приклонити і її на це. Маю надію, що врешті труднощі на цьому шляху ми переборемо. Правда, польські кресовці і ендеки роблять заходи одержати від Антанти мандат на окупацію Правобережжя нашого, щоб заслонити Європу од більшовизму, а по суті діла вивезти хліб з своїх маєтків. Треба думати, що здоровий розум поляків підкаже їм не робити такого ризикованого кроку, бо це поставило би поляків під велику небезпеку офензиви большевицької, яка могла би бути популярною серед селянства, в зв'язку з окупаційним поведженням польського війська на Правобережжю. З боку військового більшовики в такому разі могли би використати всі ті сили, які увільняються у них, після розгрому Юденича-Денікіна. Я даю директиви нашим послам од початої в сучасній їх праці. Одночасно вони повинні: а) пропагувати ідею союзу балтійсько-чорноморських республік і в) приклонити на сю комбінацію Антанту, яко на одну в

нинішній ситуації - реальну і більш менш гарантуючу наближення спокою на сході Європи – силами самого населення. П[ан] Пілсудський дав мені обіцянку повернути до Кам'янця урядовців і я думаю, що в ближчому часі ця обіцянка буде реалізована. Відповідала б інтересам державним, коли б за цей час в Кам'янці використані були наші сили для створення культурних цінностей (видання книг – підручників, тощо). Всяку допомогу в цій справі треба робити з боку державної влади. Коли повстання під гаслом УНР на Україні буде ширитись – там буде організований тимчасовий комісаріат (можливо на чолі з Мазепою). Який працюючи в одному напрямку з нами, підготує ґрунт од об'єднання розколоженого моря різноманітних народних течій і настроїв. Багато ще прийдеться нам перетерпіти, але не будемо дуже і віри гасити. Більше надії і певності в наше діло і перемога над усіма труднощами буде на нашому боці.

Бажаю і Вам в Ваших нелегких обставинах схоронити потрібну витривалість та енергію для добра нашої дорогої України.

З правдивою повагою до Вас

Петлюра

26.12. 1919 р [оку]

Листування Івана Огієнка (1909-1921)/ упорядник та автор передмови В.Р. Адамський.- Кам'янець-Подільський: «Медобори» - 2006, 2014, с. 467-469.

Документ № 453

Повідомлення про підготовку ліквідації банди Любарця, що базувалася у Заставках.

листопад 1919 р.

Банда Любарця

Останніми днями в районі м. Красилова відомий злочинець Любарець, зібравши банду таких же злодіяк, проводить озброєні напади й грабунки; мали місце випадки вбивств.

До остаточної ліквідації банди вжиті належні заходи губерніяльним і повітовим карно-розшуковими відділами.

Волинська Рада, 1919, 16 листопада, ч.5. Оригінал. Друкований відбиток.

Документ № 454

Витяг з історії бойових дій на Старокостянтинівському напрямку між частинами армії УНР та більшовицькими військами.

Листопад 1919 р.

... Простоявши кілька днів в районі м.Красилова і самім Красилові і маючи стички з кінними роз'їздами ворога, полк відходить під Старокостянтинів в с. Григорівку. Із Григорівки сотн. Болдирев визваний був в штаб групи в Старокостянтинів, де ком. групи генералом Омелянович-Павленком було наказано зменшити до мінімуму обози і на зайвих конях посадити козаків, і Кармелюцький полк, як стомлений, повинен був відійти резерв.листопада полк відійшов в с. Попівці на відпочинок, де стояв обоз II порядку. В керування полком вступив знов уже в той час виздоровівший с[отник] Троцький. Відпочивати довго не прийшлося. Ворог почав оточувати Старокостянтинів, обози були відправлені в Миропіль, а полк став на шляху Старокостянтинів – Любар на прикриття відходившої 6-ї Запорож. див.

Пропустивши 6-у див., полк простояв на позиції цілу ніч, а на ранок по наказу вирушив через с. Нападівку, Демківці в Москалівку.

Кармелюки, Вказ. праця..., с. 80.

Документ № 455

Витяг із списку навчальних закладів Старокостянтинівського повіту (Корчівська волость)

1919 р.

- ... Корчівська волость
- 33. Терешківська школа
- 34. Севрюківська школа
- ... 36. Гриценківська школа
- ... 38. Кошелівська школа
- 39. Волице-Вонсовичська школа
- 40. Корчівська школа

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 2, спр. 14, арк.8зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 456

Витяг із списку шкіл Старокостянтинівського повіту

1919 р.

...Красилівська волость

- 41. Красилівська
- 42. Западинецька
- 44. Кобиллівська
- 45. Михайловецька
- 46. Мотрунецька
- 47. Голюнківська
- 48. Мовчанська
- 49. Вереміївська
- 50. Баглайківська
- Красилівська 2-ї ступені

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 2, спр. 14, арк.8зв- 9
Машинопис. Оригінал.

Документ № 457

Витяг із списку шкіл Старокостянтинівського повіту

1919 р.

...Кульчинецька волость

- 51. Кульчинецька
- 52. Кузьминська
- 53. Кузьминська жіноча
- 54. Лагодинецька
- 55. Росоловецька
- 56. Манівецька
- 57. Печеська
- 58. Грициківська
- 59. Волице Дубиська
- 60. Цеценівська
- 61. Кульчинківська

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 2, спр. 14, арк. 9. Машинопис. Оригінал.

Документ № 458

Витяг із списку навчальних закладів Старокостянтинівського повіту (Купельська волость).

1919 р.

- ... Купельська волость
- 67. Велико Клітенська школа
- 68. Глібковецька школа
- 69. Індинська школа
- ... 75. Велико-Зозулинецька школа

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 2, спр. 14, арк. 9-9зв. Оригінал. Машинопис.

Документ № 459

Витяг із списку шкіл Старокостянтинівського повіту

1919 р.

- ... Чернелівецька волость
- 141. Чернелівецька школа
- 142. Мончинецька школа
- 143. Сорокодубська школа
- 144. Волице-Йодківська школа
- 145. Чепелівська школа
- 146. Яворовецька школа
- 147. Дубищенська школа
- 148. Писарівська школа
- 149. Котюржинецька школа
- 150. Марковецька школа
- 151. Митинецька школа

Держархів Хмельницької області, ф. Р-296, оп. 2, спр. 14, арк. 11. Машинопис. Оригінал.

Документ № 460

Витяг з інформації Зафронтбюро в ЦК КП(б)У про становище в Старокостянтинівському повіті

грудень 1919 р.

... Староконстантиновский уезд

Уезд был номинально во власти петлюровцев, но фактически власти не было никакой. В уездном городе была небольшая группа галичан. В последнее время центр тяжести переместился. Южная часть уезда занята деникинцами. Посланный мной агент передает из достоверных источников, что южнее Староконстантинова было столкновение между деникинцами и поляками. Для парторботы послан ответственный

работник, которому поручено наладить местную организацию и вести революционную работу.

Секретарь Зафронтбюро Михайлова /підпис/

Гражданская война на Украине, Т.2. К., 1967, с. 481. Друкований відбиток.
Копія.

Документ № 461

Витяг з «десяти заповідей» (Інструкція агітаторам комуністам на Україні)
наркома Л.Троцького.

1919 р.

1. Не нав'язувати українському селянину комуни доти, доки наша влада там не зміцніє.

2. Обережно запроваджуйте її по колишніх маєтках під виглядом артилей і товариств.

...4. На противагу «самостійному» Петлюрі та іншим говорити, що Росія також визнає самостійну Україну, але з радянською владою, а Петлюра продає Україну буржуазним державам.

5. Оскільки нам необхідно роззброїти всіх повстанців, щоб вони знову ж не повернули проти нас, а це роззброєння викличе незадоволення селянських мас, то необхідно навіювати, що серед повстанців більшість денікінців, буржуїв та куркулів.

Троцький Л. Десять заповідей. Інструкція агітаторам комуністам на Україні.
Промова наркома Троцького/Л. Троцький// Київ, 1997 р., № 12, с. 111-119.

Документ № 462

Інформація про приватні заклади в маєтках Антонінської волості

1919 р.

Антоніни	млин на один камінь січкаря
Великі Юначки	січкаря
Волиця Татарська	січкаря
Велика Салиха	січкаря
Якимівці	січкаря
Малі Пузирки	січкаря

Голова Управи [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-3026, оп. 1, спр. 25, арк. 3. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 463

Витяг із спогадів уродженця с. Слобідки Красилівської полковника М.М. Бережецького про події української революції 1917-1921 років в Красилові та його околицях.

1919 - 1821 pp..

... Після вигнання гайдамак і отамана життя в Красилові до весни 1919 року було відносно спокійне.

Але 11 квітня 1919 року в міську раду прибули польські квартир'єри з вимогою приміщень і конюшень для розташування 4 ешелонів польських легіонерів, що прибували 14 квітня з Старокостянтинова. Чонівський загін підняли по тривозі, і він

зайняв оборону в районі станції Щиборівки. Ешелони зупинились за 2 кілометри від станції, розгрузились і війська почали наступ, відкривши артвогонь по позиціях загону, а далі і по Красилову.

Відбувся короткий бій, загін відтіснили в ліс і зайняли Красилів, захопивши 19 заложників. Вимагали явки всіх членів Ревкому на розправу. Щоб не підводити всіх, з'явився лише Т.Верес, якого на другий день польовий суд засудив до розстрілу. Коли вели до ями розстрілювати, загін під командою Матвійчука і партизанська бригада Петра Заверухи (він з Вереміївки) відкрили раптово вогонь по Красилову (імітація нападу). Поляки злякались оточення й погодилися відмінити розстріл Вереса і відпустили заложників. На четверту добу вони пішли з Красилова.

... Далі я пішов з кузні Завістовського Йосипа Вікентійовича і працював на залізній дорозі в путьовій бригаді, потім на винокурному заводі, де вступив в комсомол і на вечірній робфак.

За комсомольства був побитий бандитами і кинутий в болото. Це побачили жінки і витягнули мене з нього без свідомості. Два місяця був на роботі в Красилові, де хазяйнували петлюрівці і січовики.

... В Слобідці Красилівській був тоді командир Таращанської бригади Боженко. Я просився в бригаду, але Боженко не взяв.

А Іван Белінський вже тоді був у Щорсівській дивізії в 392 Таращанському полку (командир Кабула). Я звернувся до Кабули і той зарахував мене в 2 роту кулеметником. Командиром роти був Єфімов, командиром взводу Овчаренко, командиром відділення Стасюк.

На другий день пішли в наступ із західної околиці Щиборівки на петлюрівські позиції на західному березі Случу. Снарядом підняло колоду і вона сильно мене вдарила в ногу. Ротний фельдшер Софія Алтухова (дружина комбрига Кв'ятека).

Позиції були біля Кузьминського ставу і с. Заставок...

Зі слів Бережецького М.М. записала

завідуюча Красилівським райархівом Т.О. Побережна.

Красилівський райархів, ф.1, оп.1, спр. б/н. арк. 6-12. Машинопис.

Оригінал.

1920 рік

Документ № 464

Заява начальника Подільської округи Болеслава Крачкєвича щодо свого призначення, виконання покладених на нього посадових обов'язків та забезпечення порядку на підконтрольній йому території.

24 січня 1920 р.

Наказом Верховного Комісара Земель Волині і Подільського Фронту від 24 січня 1920 року, я був призначений Начальником Подільської Округи із розміщенням у Кам'янці Подільському і з 15 лютого маю вступити на посаду.

До складу Подільської Округи, підпорядкованої моїй владі, ввійшли повіти колишньої Подільської губернії, зайняті польськими військами і Старокостянтинівський [повіт] колишньої Волинської губернії.

Здійснюючи тут верховну цивільну владу і діючи у тісному контакті та порозумінні із військовим командуванням, буду вимагати від населення безумовного підпорядкування моїм наказам та розпорядженням.

Прагнучи до становлення ладу і спокою на знищеному анархією просторі Подільських Земель, я буду беззастережно боротися з усілякими проявами, спрямованими на порушення ладу і порядку, незалежно від того, які перепони стоятимуть на перешкоді виконанню державотворчих намірів Верховного Командування Польського Війська.

В творенні, спрямованому на відбудову краю, на зрушення рільництва, промисловості і торгівлі і усіх проявів нормального суспільного життя, я прагнутииму спиратися на широкі маси мирно працюючого населення.

Заявляю, що всіляка кривда нанесена цьому населенню, всіляке насилля здійснене над ним, будуть мною і органами моєї влади припинятися і відбиватися.

Діючи згідно із наказами моєї влади заявляю, що як польські війська, так і органи цивільної влади приходять на Подільську Землю не в ролі окупантів, а в ролі дружніх і щирих друзів цього краю. Як представник народу, який не в галасливих відозвах, а лише діями підтвердив шанування власної і чужої свободи, польські органи влади будуть підтримувати втілення засад права кожного народу на незалежне буття.

Державотворчі тенденції творення української культурної і політичної незалежності знайдуть з боку польських органів влади співчуття, дружню і дієву підтримку.

Одночасно, незламним підґрунтям польських органів влади буде беззастережна релігійна і національна терпимість та забезпечення усім національним меншинам, які мешкають на терені цього краю, цілковитої рівноправності, свободи навчатися рідною мовою, здійснення релігійних обрядів і т.п.

Здійснене польськими органами влади повернення права приватної власності на землі, ліси накладає на населення беззастережний обов'язок шанування цього права.

Польські органи влади нейтралізуватимуть усілякі спроби його порушення, і в той же час, не допускать помсти, під будь яким приводом, над населенням за дії вчинені під час анархії і особистих порухунків.

Бажання задоволення потреб малоземельного і безземельного населення знайде своє вираження в уможливленні і спрощенні належного розподілу [земель].

Втілення всіх намірів польських органів влади, спрямованих на заспокоєння і оздоровлення краю, вимагає дієвої співпраці місцевих творчих осередків.

До цієї співпраці закликаю усі осередки і всі громади, які прагнуть ладу, ворожі до анархії, та цураються національних забобонів.

Вірю, що місцеве населення з усією довірою, дружньо зустріне і підтримає польські органи влади, надасть їм допомогу і не бажатиме безцільно протиставлятися її розпорядженням.

Болеслав Крачкєвич

Начальник Подільської округи.

Доценко О. Літопис Української революції. Т.2. Кн. 5. 1917-1922. [текст]:
Матеріали і документи до історії української революції /О.Доценко/. – К.-Л.: Дослідчий
інститут модерної української історії, 1923.- с. 289-291.

Документ № 465

Постанова Всеукраїнського ревкому «Про застосування вищої міри
покарання - розстрілу».

2 лютого 1920 р.

Действие вводится по телеграфу.

Всеукраинский революционный комитет, обсудив вопрос о применении высшей меры наказания, т.е. расстрела, по приговорам чрезвычайных комиссий и ревтрибунала в пределах территории Украины, в связи с постановлением об отмене смертной казни в РСФСР, находит: отмена смертной казни в РСФСР, являющаяся результатом: 1) полного подавления шпионской дезорганизаторско – мятежнической деятельности агентов Антанты и служащих ей царских генералов в тылу Красной Армии; 2) разгрома контрреволюции на фронтах; 3) уничтожения крупнейших тайных организаций контрреволюционеров и бандитов и 4) достигнутым вследствие этого укреплению Советской власти, не может быть ныне осуществлена в пределах территории Украины, где вышеуказанные условия, угрожающие существованию Советской власти на Украине, еще не ликвидированы, где враг оказывает нашей Красной Армии еще достаточное сопротивление, где с каждым днем обнаруживаются новые заговоры против Советской власти на Украине, а посему впредь до полного уничтожения препятствий, нарушающих устойчивость Советской власти на Украине, Всеукраинский революционный комитет ответственный перед рабоче-крестьянской массой Украины за временное укрепление ее, в своей неуклонной и решительной борьбе всякими попытками контрреволюционного характера не может остановиться ни перед какими мерами, вплоть до применения системы красного террора.

Но пусть украинский народ, убедившись на примере Советской России, знает, что террор и все тяжелые репрессии в отношении врагов рабочих и крестьян навязываются нам исключительно свергаемой буржуазией и ее наемниками и что эти тяжелые меры отменяются, как только укрепление власти рабочих и крестьян считается завешенным.

Председатель Всеукраинского
революционного комитета

Петровский

Собрание узаконений и распоряжений Всеукраинского Революционного
Комитета. Харьков, 1920. Ст. 12.

Документи трагічної історії України (1917-1927 р.р.). Київ, 1999.с. 262.

Документ № 466

Наказ верховного комісара земель Волині і Подільського фронту щодо
співпраці з органами української влади та польське управління цією територією.

14 лютого 1920 р.

До пана Начальника Подільської Округи в Кам'янці Подільському

Не маючи можливості безпосередньо, з технічних причин, залагодити справу переводу з території зайнятої на поточний момент Польським військом, Центральних Українських Інституцій і Органів Державної Влади, цим документом уповноважую Вас до цього і вказую здійснити цей [перевід] в найкоротший час, керуючись такими настановами:

1. Нашим прагненням є допомога у створенні Суверенної Української Держави, місцем якої мусить бути теперішня лінія фронту через те, що я не бачу

можливості, аби в найближчих тилах Польського війська могли існувати якісь інші органи Державної влади ніж Польські. В зв'язку з тим, вказую Вам, усіма засобами, які є у Вашій компетенції, підтримати зусилля Українських державних урядників у створенні Українських Збройних Сил, чітко дотримуючись поступок, наданих Українському Верховному Головнокомандуванню Верховним Командуванням Польських Військ.

2. З вказаною вище метою уповноважую Вас знайти порозуміння з компетентними представниками Українського Уряду щодо призначення з боку цього Уряду особи, яка матиме завдання і характер Генерального Уповноваженого Українського уряду в справах перенесення Центральних Українських Інституцій, і Органів Державної Влади. Поза залежністю від вказаного вище Генерального Уповноваженого, уповноважую Вас виявити згоду щодо призначення Українськими компетентними урядниками представника Українського населення, чийм завданням буде інформування Вас про потреби цього населення, подання Вам заяв і т.д.

3. Стосовно справи освіти належить керуватися розпорядженнями і обов'язковими до виконання приписами на всій території Східних Земель із тією відмінністю, що Українська освіта вилучена із загального Управління і буде діяти самостійно, маючи на чолі керівника Української освіти і керуючись розпорядженнями і директивами Українських державних урядників.

4. В судочинстві, як і в інших державних адміністраціях, українська мова має повністю рівні права із польською.

5. Охорона здоров'я населення Округи, забезпечення провізією, залізниці, пошти, телеграфи, телефони, шосейні дороги, як засоби тісно пов'язані з військовими діями, підпадають під управління, експлуатацію і вдосконалення польськими органами державної влади. Це також стосується усієї служби безпеки, а також забезпечення спокою в тилу Польських військ. До участі у праці належить залучити зацікавлених українців, надавши їм таку можливість.

6. Органам самоврядування належить якнайшвидше відновити працездатність, прагнути до того, аби українське суспільство мало можливість взяти у ньому [самоврядуванні] дійсну участь.

7. Справа валюти буде врегульована пізніше, після попереднього порозуміння із державними урядниками України.

8. Оскільки державні урядники України, на поточний момент, не мають можливості забезпечити безпеку монетного двору і Українського державного банку за нинішньою лінією фронту, то належить допустити тимчасове перебування у Кам'янці вказаних вище інституцій, які залишаються в управлінні Українських Органів Влади.

Керуючись наведеними вище вказівками, зверніть увагу і повідомте мене рапортом на те, и була виконана обіцянка, дана православним Єпископом Піменом, провадження в церквах і селах служб українською мовою (в Кам'янці – в деяких). Одночасно намагатиметеся аби і в повітових містах Поділля були впроваджені служби українською мовою.

Доценко О. Літопис Української революції. Т.2. Кн. 5. 1917-1922. [текст]: Матеріали і документи до історії української революції /О.Доценко/. – К.-Л.: Дослідчий інститут модерної української історії, 1923.- с. 288-289.

Документ № 467

Звернення начальника Подільської округи до місцевого населення з вимогою до виконання його наказів та засади польської політики у краї.

16 лютого 1920 р.

Приказом Головного Комісара Земель Волині і Подільського фронту з 24 січня 1920 року мене призначено Начальником Подільської Округи, а місцем урядування у Кам'янці-Подільському, й я 15 лютого прийняв владу.

До складу Подільської Округи, яка підлягає моїй владі входять повіти бувшої Подільської губернії, зайняті польським військом, і Старокостянтинівський повіт бувшої Волинської губернії.

Справуючи тут зверхню цивільну владу, в повному єднанні з військовою командою, домагаюсь од людности безумовного послугу моїм приказам.

Бажаючи укріпити лад і спокій на зруйнованих безладдям Подільських землях, буду боротися безоглядно з усіма проявами безладдя і самоуправства, незалежно од того, які елементи будуть ставати на заваді державно-творчим замірам Головної Команди Польських Військ.

У творчій роботі коло відбудови краю, коло відновлення хліборобства, промислу й торгівлі та інших прояв нормального громадського життя, буду шукати допомоги в широких мас людности, яка мирно працює.

Заявляю, що зо всякою кривдою тієї людности та зо всяким насильством над нею буду боротися всіма органами моєї влади. Згідно з наказами вищої влади, що надомною, заявляю, що польські війська, так як і влада польська не приходять на Поділля як завойовники, але як прихильні й щирі приятелі цього краю. Як представник того народу, котрий не в голосних відозвах, але на ділі доказів, що вмє вона новувати свою і чужу свободу, польські влади будуть обороняти право кожного народу до вільного життя.

До державно-творчої ідеї українського народу, культурного і політичного визволення, польська влада буде ставитись прихильно й готова стати їй до помочі.

Разом з тим, польська влада буде проводити непохитно як найширшу свободу віри й національного розвитку, запевняючи всім національним меншостям, що живуть в межах цього краю, повне рівноправство, повну свободу вчитись на рідній мові, справляти обрядки своєї віри і т.и.

Повернувши право власности до земель та лісів, польська влада домагається до своєї людности повної пошани того права. Польська влада не дозволить нікому ламати цього права, але не дозволить також нікому знущатися над людьми за те, що вони натворили в час безладдя, ані зводити приватні порахунки.

Проблема землі для малоземельних та безземельних буде заспокоєна шляхом правильної порцеляції.

Здійснення всіх замірів польської влади, направлених на заведення ладу й спокою, потребує спільної праці всіх місцевих творчих сил. До цієї спільної праці я й покликаю всіх окремих людей, всі організації, які бажають ладу, яким обридло вже безглуздя, які не живлять національної ворожнечі.

Я вірю, що місцева людність привітає прихильно органи польської влади, стане їй в допомозі й не захоче противитись їй безцільно.

Болеслав Крачекевич
Камянець Подільський
16 лютого 1920 року

Начальник Подільської Округи

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 25 березня, № 1). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 468

Розпорядження Генерального комісара земель Волині й Подільського фронту про встановлення для господарств, які мають менше ніж 30 моргів землі, відповідних контингентів поставок хліба.

23 лютого 1920 р.

На підставі 4 арт. Приказу Головного Вождя Польських військ з 17 січня 1920 р. про організацію Цивільного уряду земель Волині й Подільського фронту, в доповнення до розпорядження під № 4 з 6 лютого 1920 р. (Урядовий щоденник Цивільного Уряду земель Волині й Подільського фронту №1 з 17 лютого бр.) постановляю;

Арт. 1. Хазяї хліборобських господарств по нижче 30 моргів робочої землі в кожні окремі волості (гміні) обов'язуються за круговою порукою доставити до магазинів або зсипних пунктів, контингент хліба, жита, пшениці, ячменю, вівса, гречки, кукурудзи, проса, та струкового зерна, який призначить староство, по ціні, установлені нижче.

Арт. 2. Староства, одержавши розпорядження про те, який контингент хліба приходить на їхні повіти, роблять його розкладку на волості і негайно починають стягати хліб од хазяїв-хліборобів свого повіту.

Арт. 3. Кожна волость повинна доставити належний од неї хліб на своїх підводах до магазинів, або там, де прикаже Староство, за плату, встановлену нижче.

Арт. 4. За доставлений хліб буде заплачено по такі ціні:

За жито – 48 марок., пшеницю – 60 мк., овес- 36 мк., а за інші хліба по 45 мк. за чистий пуд сухого чистого товару. За сирове або нечисте зерно ціна буде платитись менша.

За доставку хліба до магазинів, або до того місця, яке вкаже Староство, буде заплачено по 20 фенігів за пуд чи верству.

Арт. 5. За невиконання цього розпорядження буде назначатися штраф до 30000 марок, або шість місяців тюрми, або разом штраф і тюрма. Крім того, у тих хто не виконає цього розпорядження, буде забраний весь хліб, який є в нього.

Арт. 6. Виконання цього розпорядження доручаю Начальникам Округ Волинської та Подільської.

Арт. 7. Це розпорядження набирає законної сили від 1 березня 1920 р.

А. Мінкевич

Головний Комісар

Луцьк

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 19 травня, № 5). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 469

Витяг із розвідувального огляду оперативного управління Польового Штабу Реввійськради РСФРР про розташування та чисельність військ противника на Південно-Західному фронті станом на 15 лютого.

24 лютого 1920 р.

К 15 февраля 1920 г.

Секретно.

Карта 10 верст в дюйме.

... Юго-Западный фронт.

В настоящее время весь Юго-Западный фронт по роду и характеру действия противника может быть подразделен на три крупных участка: от р. Припяти до Днестра, занимаемой поляками; 2) район Могилев-Подольский – Вапнярка – Балта, занимаемый гайдамацкими украинскими войсками; 3) район Тирасполь – Овидиополь – и Крым, занимаемые частями Добровольческой армии. В течении отчетного периода поляки значительно усилились на своем правом фланге, перебросив из Галиции в район Проскуров – Каменец-Подольский более двух пехотных дивизий с целью не допустить продвижения красных войск в глубь Галиции и предотвратить возможность широкого распространения уже местами происходящих крестьянских восстаний.

Галицийские украинские войска, занимающие район Могилев-Подольский – Балта, военные действия против наших войск прекратили и, войдя в соглашение с местными представителями Советской власти, дали согласие разоружить все части Добрармии, попадающие в занимаемый ими район. Войска Добровольческой армии, потеряв под натиском наших войск Херсон и Николаев, а затем и Одессу и понеся при этом колоссальные потери, сгруппировались в районе между Днестром и железной дорогой Раздельная – Одесса. Прижатые затем нами к Днестру и, видимо, не пропущенные румынами на территорию Бессарабии, части войск генерала Шиллинга устремились на север, видимо, с целью пробиться на соединение с поляками, но занятые нашими частями Дубоссары на Днестре и состоявшееся соглашение с галичанами в районе Могилев-Подольский – Балта о разоружении ими появляющихся в указанном районе добровольцев парализуют и эту возможность. Таким образом, можно ожидать, что в районе нижнего течения Днестра будет окончательно ликвидирована боевая сила войск Новороссийской области, за исключением частей занимающих Крым. Изменения же в группировке войск противника за истекший учетный период по направлениям сводятся к следующему:

... На Шепетовском направлении подтверждается действие в районе Новоград-Волынский – Н.Мирополь 4-ой кавалерийской бригады (якобы какой-то 2-й дивизии) в составе 5-го, 8-го и вновь появившегося 4-го уланских полков и в районе Н.Мирополь – Староконстантинов 13-ой пехотной дивизии в составе 43-го, 44-го и 45-го пехотных полков и будто бы уланского графа Грохольского полков. Условно в районе дивизии принимаются на учет 26-й и 27-й пехотные полки, которые по показаниям пленных других частей, находятся в ближайшем тылу и якобы должны сменить полки 13-ой дивизии. Общая численность войск противника на Шепетовском направлении определяется в 3600 штыков и 2400 сабель.

На Проскуровском направлении данными войсковой разведки и агентурной установлено действие 12-й пехотной дивизии со штабом в Проскурове в составе 51-го, 52-го, 53-го и 54-го пехотных и 2-го уланского графа Грохольского полков, что подтверждает предыдущие сведения (разведывательная сводка № 50р.) о переброске польских частей из Галиции в район Проскуров-Каменец-Подольский. Всего на Проскуровском направлении численность войск противника достигает 4800 штыков и 500 сабель.

На Каменец-Подольском направлении теми же данными установлено действие 7-й галлеровской пехотной дивизии в составе 143-го, 144-го и 145-го пехотных полков, также прибывшей из Галиции. Последние данные агентуры устанавливают в районе Каменец-Подольский – Н. Ушица также и 149-го пехотного полка, что в связи с параллельными указаниями агентуры на прибытие в Волочиск штаба какой-то 8-й польской пехотной дивизии указывает на возможность еще большего усиления поляков на своем правом фланге (в районе Проскуров – Каменец-Подольский) частями, видимо, продолжающими прибывать из Галиции.

Начальник оперативного управления

полевого штаба Реввоенсовета

Республики

Военком управления

Начальник разведывательной части

Шапошников

[підпис].

К. Берендс

Гражданская война на Украине (1918-1920) Сборник документов и материалов в трех томах, четырех книгах. Киев: Наукова думка, 1967 г., т 2, с. 763

Документ № 470

Повідомлення начальника Подільської округи про впорядкування земельних відносин в краї.

18 березня 1920 р.

1. Всяке майно, як рухоме так і нерухоме, яке забрано увласників, чи самочинно, чи на підставі розпоряджень більшовицької та української влад повинно бути зараз же повернено законним його власникам.

Торгівля таким майном суворо забороняється й відповідальність за це падає так на продавця, як і на покупця.

Хто має на руках чуже майно й не знає, чиє воно, повинен заявити по це майно повітовому Старостові.

2. Приказую всім власникам та посесорам, або їх законним повномочним прийняти управління господарством, про що й подати писану заяву до належного Староства, до дня 1 квітня ц.р.

Увага. Господарства, е прийняті до зазначеного строку будуть взяті в Управління Цивільного Уряду земель Волині і Подільського фронту.

3. Справа озимих посівів, які зроблено в осіні 1919 року, буде впорядкована окремим розпорядженням.

Винні невиконання цього розпорядження будуть покарані штрафом до 30000 Марок польських, або 6-ти місячним арештом.

Це розпорядження входить в силу з дня 20 марта 1920 року.

Болеслав Кречкевич

Начальник Подільської Округи

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 471

Розпорядження начальника Подільської округи про заборону самочинної вирубки лісів в краї.

18 березня 1920 р.

1). Самочинна вирубка лісу, чи то приватного, чи то скарбового, забороняється.

2). За проступки проти цього розпорядження винні будуть каратися адміністративним штрафом до 30000 марок або шістьма місяцями тюрми.

3). Це розпорядження входить в силу негайно з дня підпису.

Болеслав Кречкевич

Начальник Подільської Округи

Ч.1.

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2.) Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 472

Наказ № 1 начальника Подільської округи військовій та цивільній владі краю з визначенням компетенції польських цивільних судів.

30 березня 1920 р.

Приказом Головного Вожа Польських військ з 17 січня 1920 р. землі Волині і Подільського фронту, насхід од Моломолинці, відокремлено в окремий Головний Комісаріат Земель Волині і Подільського Фронту.

На чолі уряду Волині і Подільського ронту знаходиться Головний Комісар, якого призначає Головний Вож Польських Військ і який відповідає за весь уряд довіреного йому краю, тільки перед Головним Вожем Польських Військ.

Встановлюючи Цивільний Уряд на Східних Землях, зайнятих Польським Військом, Головний Вож у приказі з 13 травня 1920 р., постановив:

«Щоб облегчити, на скільки можна, місцевому населенню, замученому довголітньою війною й німецькою окупацією, тяготи військової компанії, яка ведеться тепер на його землях, а також, щоб знайти в місцевій людности добровольних і щирих прихильників польської державности, згаданий Цивільний Уряд має перейняти всі справи суспільного й господарського життя, окрім тих справ, які безпосередньо торкаються військових операцій.

До виключної компетенції Цивільного Уряду належать такі справи:

а) всякі адміністраційні і поліційні справи, які торкаються цивільної людности.
б) податкові справи, нормування промислу, торгівлі і хліборобства, а також нормування перевозу товарів та живности.

в) порядкування державними маєтками, а також маєтками, де нема їх господарів і майном, яке залишилось од німецької та більшовицької влади, окрім воєнного матеріалу та й ті справи, що торкаються шкоди в маєтках та лісах

д) справи апровізації цивільної людности.

е) присуди в справах цивільної людности, окрім тих справ, які належать до військового суду. Всілякі реквізиції й натуральні повинності.

г) впорядкування переїздів цивільної людности (перепустки). Згідно з провідною думкою згаданих пунктів, а також, щоб не допустити до сумнівів та непорозуміння у практиці, знаходим необхідним прибавити до згаданих пунктів, встановлюючих компетенцію цивільних влад ще такі пояснення:

До пункту а.

1) За такі справи треба вважати треба вважати видавання та ексекуючі правил, нормуючих життя міст та сіл, слідства в цих справах та призначення кари. Між іншим, треба згадати такі справи, в яких найчастіше бувають в практиці непорозуміння про компетенцію, а які належать виключно до цивільної влади.

1. Санітарний порядок в містах і селах.
2. Обов'язкові постанови для театрів, готелів, ресторацій, клубів і т.и.
3. Встановлення поліційних годин в містах і селах.
4. Впорядкування справ товариств, спілок та союзів.
5. Дозвіл цивільним тримати зброю (з візою військової команди з причин військових). Поліція, тюремна сторожа й лісники мають право носити гвинтовану зброю. Списки поліції та стражників повинна цивільна влада пересилати місцевим командам.

Примітка: Коли справи, згадані в пункті а, торкаються з якої – небудь причини військової влади, то вона повинна звернутись до цивільної влади, але не може сама перейняти функцій цивільної влади.

2. Виконавчими органами цивільної влади являються: державна поліція і польові жандарми в межах станів. Прикази про розмежування компетенції цивільної та військової влади в відносинах до жандармів, команда етапової округи видасть в найближчому часі.

До пункту б

1) Справа перевозу товарів підводами і по залізниці належить до компетенції цивільної влади (перепустки на товари, впорядкування обороту харчових продуктів, ввіз та вивіз товарів і т.и.). Перевіз хліба і хлібних продуктів, цукру, солі, нафти і т. и. повинен проходити по накладних з підтвердженням цивільної влади, на підставі обіжника Головного Комісара Земель Волині і Подільського Фронту з 6 III 1920 р. № 1062. Це не торкається військових транспортів. Ввіз хліба і хлібних продуктів на захід од лінії Збруча повинен проходити при залізнодорожних накладних, з візою квартирмайстра Команди Подільського Фронту.

2) Зібрання всяких податків.

3) Видання дозволів на відкриття промислових підприємств, догляд за цукроварнями, гуральнями та іншими промисловими підприємствами, видавання розпоряджень, нормуючих диспозицію запасами тих підприємств, нормування торгівлі.

Разом з тим цивільна влада має право догляду через своїх агентів цивільного перевезення товарів на залізницях, щоб він проходив справно і законно.

4) Встановлення контингентів хліба і худоби. Згідно з цим пунктом забезпечення хліба і худоби для армії переходить в руки цивільних влад і буде впорядковане нашим окремим спільним наказом

До пункту ц.

Як тільки цивільні суди відновляться, то справи цивільних людей, оскільки вони по закону не підлягають військовим судам, мають зараз же перейти до цивільних судів. За таку хвилину треба вважати повідомлення голови Кам'янецького Окружного Суду, що він вже розпочав свою працю.

До пункту ф

Встановлення й екекуція всяких повинностей та реквізицій, не виключаючи, квартир та домашніх річей для війська, а також слідство й кара в тих справах належать до цивільної влади; натомість військова влада повинна звертатись з такими потребами до цивільної влади придержуючись таких правил:

Всякі самочинні реквізиції заборонено не однократними приказами Головної Команди й Фронту. Требувати реквізиції або повинности в межах станів має право військова Команда, не нижче як команда міста. В межах військових операцій мають також право потребувати реквізиції і повинности тільки Начальники Баталіонів, батарей та ескадронів. Такі потребування треба звертати до Старостів повітових або Начальників районів, або до волосних старшин, котрі проводять реквізицію встановленим на це порядком, зважаючи на те, щоб цю вагу війни розкласти на людність як скільки можна порівну, бо людність зруйнована довголітньою війною й їй треба облегчити, наскільки можна.

В пильних справах, так в межах військових операцій, як і в межах етапів, наприклад, коли в дорозі кінь здохне, віз попусується, або коли не стало корму і т.и., можна потребувати помочі від місцевих людей, але з таким порядком: за позичену річ та взятий корм повинен бути виданий хоч би простий квиток, про що треба заявити в найближчі Команді, де за простий квиток має бути виданий формальний квиток, а позичені речі повинні бути оставлені для оддачі хазяїнові. Хазяїн має право йти щодо взятих у нього речей, до найближчої Команди, щоби собі їх там зараз одобрати.

До пункту г

Видача перепусків цивільним людям в межах Подільської Округи належить виключно до цивільної влади і ці перепуски не потребують ствердження ні в військової влади ні в жандармської. Натомість перепуски в сторону фронту, поза лінію, яка розмежує терен військових операцій од етапних теренів, перепуски цивільних влад повинні бути стверджені у військової влади, без чого вони не мають сили.

Правила про це будуть встановлені спільними приказами Команди Фронту і Начальника Подільської Округи. Правила ті можуть бути в прифронтових теренах доповнені окремими приказами, в порозумінні військової влади з цивільною.

Цивільна влада простягається на терени етапні й прифронтові. Одначе розпорядження цивільних влад для прифронтового терену, себ-то поза межею етапних теренів, повинні бути видавані по порозумінню з військовою владою.

Ні в якому разі військова влада не справує тих функцій, які належать цивільній владі.

При кожній дівізії знаходиться зв'язковий урядовець, якого призначає Начальник Подільської Округи в порозумінні з Командою Подільського Фронту.

Там, де ще нема цивільних влад, заступає їх Цивільний Комісар, який видає необхідні розпорядження за спільним підписом, своїм та військової команди.

Болеслав Кречкевич
Іванкевич

Начальник Подільської Округи
Комендант VI Армії

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 473

Розпорядження цивільного уряду земель Волині і Подільського Фронту про порядок переміщення населення в межах Подільської Округи.

30 березня 1920 р.

Згідно з приказом Головного Вожа Польських Військ з 18 травня 1919 р. рух цивільних людей має впорядковувати цивільна влада земель Волині і Подільського Фронту. Всі розпорядження й правила в ті справі, які видавала досі команда Подільського Фронту, їй піддані військові влади й цивільні в межах Подільської Округи, з цього дня Касуютьсяю

Надалі постановляється:

1) Особовий рух, так кіньми як по залізниці, в межах Подільської Округи вільний і нічим не обмежений. Кожний подорожній повинен мати тільки при собі легітимацію, себто документ, який свідчить, що він житель Подільської Округи.

2) Легітимацію, після перевірки, щоб той, хто хоче її взяти, виявляється й справді жителем своєї волості або міста, видають начальники районів (для жителів повітів) і поліційні команди для жителів повітових міст. За легітимацію береться плата по одній марці. До легітимації потрібна фотографія або печатка великого пальця лівої руки. Легітимації, які видала досі військова влада, мають силу і надалі.

3) На виїзд з Подільської Округи до Волинської Округи, Берестейської, Мінської та Віленської треба мати крім легітимації й перепуск. Перепуски видаються на один місяць, на один переїзд або на скільки. За перепуски береться плата п'ять марок.

4) На виїзд до Малопольщі, бувшого Королівства, Більостоцької Округи й далі на захід видають повітові Старости й Комісар м. Кам'янця пашпорти з фотографією, з візою найближчого Інформаційного відділу оборони Команди армії. За пашпорт береться плата по п'ять марок. Хто хоче брати пашпорт, мусить подати просьбу з гербовими марками.

5) Перепуски за демаркаційну лінію, яку кожний раз встановляє Команда армії, видають повітові Старости або Комісар м. Кам'янця, але вони мають силу тільки з візою Інформаційного відділу Команди армії. Перепуски поза демаркаційну лінію повинні бути на червоному папері, а всі інші перепуски на білому.

За демаркаційну лінію вважається аж до окремої постанови, лінія яка проходить на південь од Дністра східними межами Кам'янецького повіту, захоплюючи залізничну лінію, яка входить в межі Ушицького повіту через станцію Зелінка до станції Лашківці, далі східнею межею Проскурівського повіту (всі місцевості на операційному терені).

6) Всі, хто приїздить до міст, містечок і сіл, повинні зараз – же з'явитися, а ті, хто виїздить виявитись в Команді Державної Поліції, а де її немає, в жандармському пості.

7) Всі подорожуючі на залізницях повинні мати при собі посвідчення, що їм була щеплена віспа після 1 січня 1920 р.

Болеслав Кречкевич

Начальник Подільської Округи

Івашкевич М.П.
За згідність

Ген. пор і Комендант
І.А. Развадовський Кап. Ген. Штабу.

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 474

Розпорядження начальника Подільської округи про відповідальність населення краю за пошкодження державного майна.

8 квітня 1920 р.

1) Всі предмети комунікації, в межах волостей Подільської Округи (дороги, мости, телеграфи і телефони) передаються в опіку й під догляд сільських громад, в чийх межах вони знаходяться, з круговою порукою тих громад.

Сільська влада (староста) повинна встановити варти для догляду за згаданими предметами комунікації.

2) За невиконання цього розпорядження винні будуть каратися адміністративним порядком, штрафом до 30000 (тридцять тисяч) польських марок, або тюрмою до шести місяців.

Крім того, ті, що будуть спіймані на вмисні шкоді, будуть передані польовим судам, які будуть судити їх по Законах військового часу.

3) Це розпорядження входить в силу з 15 квітня 1920 року

За Начальника Подільської Округи

Заступник

Тадеуш Кржижановський

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 475

Розпорядження начальника Подільської округи про обіг польських та українських грошей та їх обмінний курс.

8 квітня 1920 р.

Поки Головний Комісар Земель Волині й Подільського Фронту, який тільки один має на те право, не встановить курсу польських грошей (марок, корон) до українських грошей, всякі розпорядження, які були видані досі про обов'язковий курс польських грошей в межах Подільської Округи касуються.

За начальника Подільської Округи заступник

Тадеуш

Кржижановський

Ч. 1728

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 476

Розпорядження начальника Подільської округи щодо обмеження руху пасажирських та товарних потягів на залізницях краю.

17 квітня 1920 р.

На підставі приказу Головного Вожа Польських Військ з 13 травня 1920 р (Уряд. Щод. Ц.У.С.З. з 14 червня 1919 р. № 3 поз. 15) постановляю:

Арт. 1. Починаючи з 17 квітня ц. р. задержується, аж до окремої постанови, особовий та товарний рух на залізницях в межах Подільської Округи.

Арт. 2. Їздити особовими поїздами можуть тільки: 1) послы до Сейму, 2) військові й урядовці держави й які мають ствердження своєї влади, що їдуть за службовими справами, 3) приватні особи, які мають посвідчення Старостів або Комісарів Цивільного Уряду, що мають пильну потребу, 4) урядовці й агенти Ц. У. С. З. й П. Ф., які мають документи подорожі, або відкриті прикази, 5) урядовці міністерства залізниць й залізничної Дирекції, які мають постійні службові білети, видані від залізничної влади.

Арт. 3. Посвідчення для приватних людей мають видаватися тільки після перевірки на місці, що їм треба їхати неодмінно. Посвідчення повинні видаватися в двох екземплярах, з яких один залишається в білетні касі, для перевірки, а другий повертається пасажирові на руки.

Арт. 4. Білети каси будуть видавати до тих станцій, на які вписане посвідчення.

Арт. 5. Одночасно, починаючи з 17 квітня ц. р. аж до 26 квітня ц. р. задержується ф. товарний рух для приватних товарів між тереном Подільської Округи та Малопольщею, б. Конгресовим Королівством і Східними Землями (округи Берестейська, Віленська та Мінська), а також Румунією.

Це розпорядження не торкається військових транспортів.

За Начальника Подільської Округи заступник

Тадеуш Кржижановський

Ч. 1945

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 477

Розпорядження начальника Подільської округи про заборону ввозити і вивозити австрійські крони.

17 квітня 1920 р.

На підставі приказу Головного Комісара Волині і Подільського Фронту постановляю:

Арт. 1. Від дня 17 квітня ц. р. аж до окремої постанови, забороняється вивозити з Подільської Округи австрійсько-угорські корони поза лінію ріки Збруч.

Арт. 2. Від дня 17 квітня ц. р. аж до окремої постанови, забороняється ввозити до Подільської Округи австрійсько-угорські корони з Румунії (Бесарабії).

Арт. 3. Ті, що зламають це розпорядження, будуть покарані, окрім конфіскації перевожених корон, штрафом до 30000 марок і шістьма місяцями тюрми. Зусилля будуть також каратись.

За начальника Подільської Округи заступник

Тадеуш

Кржижановський

Ч. 1944

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 478

Розпорядження начальника Подільської округи про передачу під нагляд сільських громад доріг, мостів, телеграфів та телефонів.

31 квітня 1920 р.

Згідно розпорядження Начальника Подільської Округи: а) всі предмети комунікації в межах волостей Подільської округи (дороги, мости, телеграфи і телефони) переходять в опіку й під догляд сільських громад, в чійх межах вони знаходяться, з круговою порукою тих громад, причому сільська влада (староста)

повинна встановити варти для догляду за згаданими засобами комунікації. За невиконання цього розпорядження винні будуть каратись адміністративним порядком, штрафом 30000 (тридцять тисяч) польських марок, або ув'язненням до 6 місяців. Крім цього, спіймані на місці шкоди будуть передані польовим судам, які будуть їх судити по законам військового часу.

Наш шлях. 1920. 20 квітня. Ч.77. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 479

Повідомлення про допомогу селян Волинської і Подільської губерній більшовицьким військам продуктами

21 квітня 1920 р.

Помощь Красной Армии.

Житомир, 21/IV. Крестьяне Подолии и Волыни, где проходит фронтовая полоса, деятельно помогают Красной Армии. Они снабжают красноармейцев продовольствием, роют окопы и вступают добровольцами в армию. Советская власть пользуется общей поддержкой трудящихся как по эту, так и по ту сторону фронта.

Коммунист, 1920 г., 23 апреля, № 89

Документ № 480

Розпорядження Комісара земель Волині і Подільського Фронту в справі перевезення товарів.

22 квітня 1920 р.

На підставі наказу Головного Вождя П.В. з 17 січня 1920 р. про устрій цивільного уряду з В. і Под. Фр. постановляю:

Арт.1 На привіз всяких товарів на територію якою управляє Цивільний Уряд З. В. і П.Ф., а також на їх вивіз з цієї території треба мати дозвіл. Дозволи на привіз і вивіз виставляє Перевозовий Виділ Ц. У З. Вол. й Под. Фр., в Варшаві й Начальники Волинської й Подільської Округ, та Пов. Староства в тих округах.

Заказується перевозити товари без дозволу.

Арт. 2. При вношенню, прохання на перевіз й при одержанні дозволу треба зложити належну плату, якої висоту означається в окремім розпорядженню.

Арт. 3. Дозволи виставляються на ім'я даної людини й не можуть бути відступлені кому іншому.

Арт. 4. За переуступства проти цього розпорядження, винні будуть каратись адміністративним порядком штрафом до 30000 мк. Або тюрмою до 1 року, або й одним і другим разом, крім того заберуться всі товари, які перевозяться без дозволу.

Це розпорядження має силу з 1 Травня 1920 р.

Головний Комісар

Антін Мінкевич

Кам. Н. Под. 9-51920

За згідність з оригіналом З.Н. П.О.

А. Дембський

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 19 травня, № 5). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 481

Наказ головного комісара Уряду Української Народної Республіки про необхідність вивчення державними чиновниками української мови.

30 квітня 1920 р.

Ч. 2

§1.

Вбачаючи, що в багатьох державних Установах У.Н.Р. є урядовці, що не вважаючи на накази Уряду, ще досі не знаємі з державною мовою, і бажаючи

допомогти цьому лихові наказую керуючим всіх установ подбати про найом вчителів української мови, при чому за для того робити вичоти з платні всіх урядовців, що не знайомі з українською мовою в слові і на письмі в розмірі 30 відсотків їх окладів до того часу, поки вони цею мовою не володітимуть. Вичоти робляться незалежно від того, чи вже є найняті вчителі і складають окремих освітній фонд установ. Виконання цього наказу покладено на відповідальність кожного керуючого установою і пропоную тим з них, хто не вважає себе в силі виконати цей наказ, заздалегідь податися до демісії.

Головний Комісар Уряду Лоський
Вісник Волинського Губерніяльного Комісара, 1920 р., 8 травня, ч. 2.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 482

Наказ головного комісара уряду УНР про організацію адміністративної влади в Україні.

2 травня 1920 р.

Наказ

головного комісара уряду У,Н,Р, про організацію адміністративної влади У,Н,Р, в місцевостях України, звільнених від Московської окупації.

29 квітня 1920 р.

Ч. 5

На підставі постанови Уряду У.Н.Р. з 25 квітня 1920 року встановлюється вищенаведене:

1) Адміністраційна влада в губерніях, повітах, волостях, селах, містах, а також в районі залізниць належить: Губерніяльним і Повітовим Комісарам, Губерніяльним, Повітовим, Волосним Народним Самоврядуванням, Міським думам і сільським сходам зі старостою на чолі.

2) Обсяг прав, обов'язків і порядок чинності зазначених урядових осіб і установ окреслюється відповідними Законами Республіки.

3) Для становлення і підтримки державного порядку, ладу, охорони безпеки громадянського життя утворюється Громадська Сторожа, згідно з прикладними штатами, яка поділяється на волосну і мійську.

4) В губернії вона підлягає Губерніяльному, а в повіті Повітовим Комісарам, причому на чолі її в містах і по волостях стоять особні Начальники.

5) Волосна і мійська Громадська Сторожа утримується і обмундирується згідно зі штатами, на кошти самоврядувань в зазначеній урядом сумі, яка вноситься цим Самоврядуванням до Державної Скарбниці.

Примітка: Озброєння сторожі проводиться засобами Уряду Республіки через Губерніяльних і Повітових Комісарів.

6.) Кадр з громадських сторожів набирається з бувших військових, по можливості поверхстроєчних і підстаршин, українців з походження, знаючих українську мову і письмених.

7.) Начальники громадської сторожі призначаються з освідчених осіб, українців з походження, добре знаючих українську мову як в слові так і на письмі, по можливості з бувших старшин і підстаршин.

8) Начальники Мійської Громадської Сторожі призначаються Губерніяльними Комісарами, волосної – Повітовими Комісарами по належності.

9) Громадська сторожа носить одноманітний повсюдний однострій, згідно з прикладним до штатів списом його.

10) Розпорядження це входить в силу з його підписанням.

Головний Комісар Уряду Української Народної Республіки
Лоський
Помічник Головного Комісара
по справам адміністративним
Дмитріїв
29 квітня 1920 р.
м. Рівне

Вісник Волинського Губерніяльного Комісара, 1920 р., 8 травня, ч. 2.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 483

Повідомлення про повстання селян Красилівської та Кульчинецької волостей Старокостянтинівського повіту проти польських легіонерів.
2 травня 1920 р.

Киев. 30.IV. Партийные товарищи, прибывшие через фронт из Староконстантинова, сообщают Киевскому губпарткому, что в Красиловской и Кульчинецкой волостях идет упорный бой крестьян с польскими легионерами. Восстание крестьян вспыхнуло на почве жестоких экзекуций, которым подвергали население возвратившиеся польские помещики; среди подвергнутых экзекуциям много женщин. По сообщению товарищей, настроение крестьян по всей полосе, занятой поляками, крайне озлобленное и революционное.

Коммунист, 1920, 2 травня, № 97. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 484

Постанова Ради Народних Міністрів УНР про зміну твердої ціни на цукор
6 травня 1920 р.

Журнал

Засідань Ради Народних Міністрів УНР Ч. 2

...Слухали: Постанову про зміну твердої ціни на цукор.

Постановили: Ухвалили зі збільшенням максим. Норм до 8000 і 10000 гривень.

З оригіналом згідно:

За помічника секретаря Ради Народних Міністрів

Начальник відділу

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 367, арк. 4. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 485

Основні питання, порушені головою Директорії УНР С. Петлюрою на засіданні Ради Народних Міністрів УНР.

7 травня 1920 р.

П. голова Директорії, відкриваючи засідання, доводить до відома, що ним в порозумінні з п. [Ю.] Пілсудським вибрано осередком уряду м. Вінницю, куди повинна початись евакуація центральних установ. Рада Міністрів постановляє: технічно евакуацією видає військове міністерство. Посвідки на евакуацію видає головноуповноважений уряду міністр Огієнко. Евакуація має проводитися – 9, 10, 11, 12, 13 травня. Мають право на від'їзд лише ті особи, які будуть мати посвідки від п. Огієнка.

Далі п. голова Директорії порушує питання про необхідність зменшення платні урядовцям в зв'язку з переїздом в Вінницю, де життя коштує в декілька разів дешевше, ніж в Кам'янці. Міністр фінансів каже, що відповідний законопроект вже вироблений і має бути обговорений в найближчому засіданні. П. голова Директорії настоює на тому, аби такий законопроект був ухвалений до від'їзду до Вінниці, інакше урядовці, утримуючи таку високу платню, піднімуть дорожнечу у Вінниці.

П. голова Директорії повідомляє уряд, що 16 травня має завітати до Вінниці п. начальник Речі Посполитої Польської Пілсудський. Необхідно улаштувати зустріч.

Постановили: Обрати комісію з: військового міністра, міністра Огієнка, і кер. справами Директорії, яка має на завтрашній день передкласти проект церемоніалу зустрічі.

Далі п. голова Директорії докладає про ті кардинальні питання, які були порушені при зустрічі з п. Пілсудським і які правительство повинно вирішити.

Питання слідуючі: 1. Як бути з тими повстанськими загонами, які помагають укр-польському війську в боротьбі з большевиками. 2. Як бути з галицькими астинами передавшимися на бік поляків і їх зброєю? 3. Щодо полонених українців з большевицької армії? 4. Аграрна справа. Необхідність оповіщення уряду про статус-кво в цій справі до вирішення її укр. парламентом остаточно. 5. Справа валюти. Чи видавати загальне розпорядження про гроші і наказ про відношення польської марки і української гривні. 6. Справа декретів більшовицьких і наших щодо націоналізації і соціалізації промисловості і фабрик. 7. Справа взаємовідносин польських чинників і українського населення в місцевостях, дотепер займаємих польським військом. Конкретно: відновлення діяльності органів земського самоврядування, шкіл і інших українських інституцій. 9. Митна політика і встановлення кордонів, хоча би і тимчасових. 10. Питання про наші фінанси взагалі, майбутні фінансові перспективи. 11. Заопікування Києва адміністрацією. 12. Становище з формуванням армії і в зв'язку з тим засоби для цієї мети.

Далі п. голова Директорії ділиться своїми враженнями з поїздки в місцевості, звільнені від большевицької окупації.

Примітка. Протокол затверджений Радою Міністрів 15 травня б.р.

Керуючий справами Директорії

Миронович

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 7. Машинопис. Оригінал.

Документ № 486

Протокол засідання Ради Народних Міністрів по питаннях, порушених під час зустрічі С.Петлюри з Ю.Пілсудським.

8 травня 1920 р.

П. голова Директорії, відкриваючи засідання пропонує обговорити ті питання, які були порушені ним при зустрічі з [Ю.] Пілсудським, і винести конкретні рішення.

1. Аграрна справа: опублікування відозви правительства з приводу аграрної справи відкладено до приїзду п. міністра земельних справ[С.] Стемповського.

2. Справа валюти. Справа поділяється власне на дві частини – справа взаємовідносин польської марки і української гривні і справа відносно совітських і інших грошей, які ходили при большевиках. Перша справа, згідно військової конвенції, має бути вирішена торговельною конвенцією, а до того часу курс марки встановлюється Гол. ком. польських військ в порозумінню з Головн. ком. укр. військ. Що торкається інших валют, то Рада Міністрів то Рада Міністрів після довгих дискусій

вирішує, аби міністерство фінансів видало оголошення про обов'язковість інших валют, крім української. При цьому міністерство в своєму оголошенні повинно зазначити, які саме купюри мають ходити. Текст оголошення має бути ухваленим Кабінетом Міністрів.

Справа взаємовідносин польської і української валюти має бути негайно вирішена в Вінниці по приїзді. В. о. Голови Ради Народних Міністрів має поставити цю справу на обговорення в першому засіданні по приїзді до Вінниці.

3. Справа декретів про націоналізацію і соціалізацію. Рада міністрів приймає таку позицію: «Виробити текст постанови від уряду УНР, що всі закони і декрети так званого советського українського та советського російського уряду анулюються і не мають жодної сили на території України, відновлюється чинність законів Укр. Нар. Республіки».

4. Фінансова справа. Вияснюється справа з тими джерелами, які можуть дати державі прибутки. Намічаються такі податки: на цукор (по заяві кер. мін. фінансів, продаж цукру, що залишився в чотирьох цукроварнях на лінії Бар-Могилів в кількості 107000 пудів, дає 150 мільйонів карбованців), земельний податок, на нерухомості в містах і містечках, подоходний налог (дасть 10 мільйонів при збільшенні його в десять раз), гербовий збір, заєм, одноразовий налог, шкільний налог. Обложення налогом всіх увеселительних вистав, концертів, кінематографів.

Постановлено: пропонувати міністру фінансів і державному контролеру перекласти на найближче засідання проект закону на зрелища з зазначенням ставок налогу, а також внести проект збільшення налогу гербового, постановивши аби надалі всі прохання і скарги до різних державних установ приймалися обов'язково лише по оплаті їх гербовим збором.

Шкільний налог: Постановлено: доручити п.п. керуючому міністерством освіти, міністру Огієнко і керуючому міністерством фінансів обговорити цю справу і внести на найближче засідання Ради Міністрів.

Заєм. Голова Директорії інформує щодо заходів міністра фінансів в справі займу і щодо перспективи займу в Польщі. Головний отаман приймає на себе цю справу в смислі порозуміння з п. Пілсудським в цій справі при найближчому побаченні і повідомити також п. [Л.] Михайлова в Варшаву, аби він вживав відповідних заходів з свого боку.

Одноразовий налог: Постановлено: доручити мін. фінансів, мін. єврейських справ і міністру народного господарства вибрати проект такого налогу і представити його на затвердження в Раду Міністрів.

Подоходний налог: Постановлено: доручити міністру фінансів переглянути закон про подоходний налог і внести на затвердження Ради Народних Міністрів.

Обговорюється справа з готівкою, яка виходить з експедиції. Ухвалено: відпускаються готівки експедиції військовому міністерству дві третіх всієї готівки, а решту має розподілити між іншими міністерствами голова Ради Народних Міністрів чи його заступник в порозумінню з міністром фінансів.

Справа заосмотрення в армії: Постановлено: Рада Міністрів доручає міністрам народного господарства, військовому і фінансів зайнятись справою постачання армії в такий спосіб, щоб до нього, крім кооперативів, були притягнені широкі промислові кола, по можливості без авансів, крім того, доручити міністру фінансів з'ясувати, скільки було відпущено кооперативами грошей, і в разі невиконання взятих ними на себе обов'язків неповернення авансів доручити вищезазначеним трьом міністрам вжити відповідних заходів щодо цих кооперативів.

Доручити керуючому мін. фінансів переглянути всі фінансові законопроекти і дати доклад на найближчому засіданню в Вінниці.

5. Справа зустрічі п. Пілсудського: асигнування 700000 карбованців на улаштування зустрічі і послати представника уряду в цій справі до Вінниці.

Прим. Протокол затверджений Радою Нар. Міністрів 15 травня 1920 р.

Керуючий справами Директорії Миронович

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 8-9. Машинопис. Оригінал.

Документ № 487

Розпорядження начальника Подільської округи про заборону вивозу товарів на схід.

11 травня 1920 р.

1. Заказується аж до відкликання вивозити товари на схід від границі ріка Калюс – Нова Ушиця – Воньківці – Деражня – Летичів – Ново-Константинів без дозволу від начальника Подільської Округи. Це розпорядження не торкається військових транспортів.

П.п. Старости видадуть належні накази Повітові жандармерії й державні поліції.

2. Ті, що переступлять це розпорядження будуть карані адміністративним порядком штрафом до 30000 мк. Або 6 місяців тюрми, а товар, який перевозиться буде забраний.

3. Це розпорядження сей час входить с життя.

Болеслав Кречкевич
Кам'янець на Поділлі
Ч. 2990

в.р. Начальник Подільської Округи

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 13 травня, № 4). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 488

Розпорядження начальника Подільської округи про правила руху цивільних осіб по підпорядкованій йому території.

11 травня 1920 р.

Щодо подорожування цивільних людей в межах Подільської Округи постановляю:

1) Подорожування в межах Округи.

Всякий житель Подільської Округи, який подорожує в межах тої-ж

Округи, чи пішки, чи кіньми, чи залізницею, має мати лише посвідчення щодо своєї особи (легітимацію), яка підтверджує, що він є жителем Подільської Округи (Перепуски не є конечні).

2) Посвідчення (легітимація), які підтверджують ідентичність даної людини, видають жителям повітів Начальники районів, а жителям Повітових міст Команди державної Поліції, провіривши наперед, що прохаючий дійсно належить до даної волости чи міста. За легітимації платиться по одній марці. На легітимації, треба фотографії, або відбиток великого пальця лівої руки. Легітимації, (картки ідентичності), які видала раньше військова влада, є важні і надалі.

3) На виїзд з Подільської Округи до Округи Волинської, Берестейської, Мінської й Віленської треба мати перепуски в раз з легітимацією.

Перепуски видають Пов. Старости й Комісар міста Кам'янця. Перепуски видаються на один місяць на одну їзду або й на більше – за перепуски платиться п'ять марок.

4) На виїзд до Малопольщі (Галичини), Королівства й Білостоцької Округи та далі на захід видають Пов. Старости або Комісар міста Кам'янця пашпорти з фотографією та візою найближчої станції дефензиви Інформаційного відділу Команди армії. За пашпорти платиться п'ять марок. Щоб одержати пашпорт треба подати прохання з належною маркою.

5) Перепуски поза границю: ріка Калюс – Нова Ушиця – Воньківці – Деражня – Летичів – Ново-Костянтинів – аж до відкликання видаються військовою владою.

6) Особи, які надходять зі сходу, можуть переходити названу в п. 5 границю лише в тих місцях: Нова Ушиця – Воньківці – Деражня – Летичів – Ново-Костянтинів, причім на контрольних станціях в тих місцевостях піддадуться ревізії й перевірненню документів. Контрольні станції уладжує Навчальна Команда на підставі приказу № 11, 700/II. До контрольних станцій назначаються урядовці цивільного уряду земель Волині і Подільського Фронту, які підписують документи, видані контрольними станціями.

7) Всі люде, які приїзджають до міст, містечок і сіл мають сей час зголоситися, а ті що від'їжджають повідомити про від'їзд Команду Державної Поліції, а де її немає – станції Жандармерії.

8) Всякий, хто їде залізницею, має мати посвідчення, що до 1 січня 1920 року.

9) Всі правила, які перечать цьому розпорядженню не мають сили.

10) Це розпорядження набуває сили від 20 травня 1920 року.

Болеслав Кречкевич   Начальник Подільської Округи
Ч. 2981

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 13 травня, № 4). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 489

Інструкція по організації тимчасової сільської та волосної влади в УНР.
11 травня 1920 р.

§1.

Влада в селі.

1. Представником адміністративної влади в селі являється сільський староста, обовязково грамотний, якого обірає сход, а затверджує Повітовий Комісар. Сільський староста має свою печатку.

2. Кандідат на Сільського Старосту вибирається громадою і затверджується Повітовим Комісаром. Кандідат виконує обовязки старости в разі його хвороби або відсутності.

3. В допомогу Сільському Старості для розташування в селі військ громадою вибирається квартир'єр.

4. Для збору податків вибирається громадою сільський збірщик.

5. Крім того на кожних 10 дворів вибирається по одному десятському. Десятські викликаються Сільським Старостою для ріжних доручень.

6. Всі означені службові особи отримують від громади платню, яку постановляє сход.

§2.

Обов'язки сільського старости

На обов'язку сільського старости лежить:

1. Для забезпечення населення порядку та спокою негайна організація тимчасової охорони села, яка після відновлення апарату Повітової сторожі повинна допомагати і працювати з нею в повному контакті (інструкція при цьому додається).

2. Енергійна боротьба з агітаторами, які появляються в селі без посвідчення належної влади, а також з ріжними злочинниками, яких необхідно за арештовувати і надсилати до близчого начальника Громадської Сторожі (волосного або районного), а в надзвичайних випадках негайно доносити волосному старшині, або начальнику Районної чи Волосної Сторожі.

3. Не допускати злочинної агітації проти Української Народної Республіки і Союзної Польської Республіки.

4. Одводити помешкання по вимогам української і польської військової влади при допомозі обраного квартир'єра.

5. Негайно та енергійно проводити в життя всі розпорядження Уряду Української Народної Республіки та її законів, для того широко оповіщати населення про ці розпорядження та закони, розклеюючи їх по селі на людних місцях і оголошуючи їх на людних місцях.

6. Ціми засобами допомагати нашому, а також союзному польському війську, особливо в при фронтівій смузі, де місцева влада в порозумінні з місцевими органами та населенням взагалі повинна робити як найбільшу допомогу дієвій армії в справі постачання їй харчів, а також організації опіки над раненими та хворими козаками і польськими жовнірами і т.и.

7. Давати негайно по наряду підводи по вимогам Громадської Сторожі, представників військової влади України і польської і інших урядовців, які відраджені з належними посвідченнями по службових справах.

8. Сельський Староста підлягає волосному, щотижня 1, 8, 15, і 22 числа дає йому відчоти про свою діяльність і має з ним постійний зв'язок, а при особливих випадках доносить негайно.

§3.

Влада в волості

1. Представником адміністративної влади в волості являється Волосний Старшина, обов'язково грамотний, який призначається тимчасово до виборів Народної Управи Повітовим Комісаром. Старшина має свою печатку і волосну Канцелярію з писарем на чолі

2. Заступник Волосного Старшини також призначається тимчасово Повітовим Комісаром.

3. Після виборів і затвердження складу Волосної Народної Ради – посада Старшини має бути скасована, а все діловодство та Канцелярія мають перейти до Народної Управи.

§4.

Обов'язки Волосного Старшини.

На обов'язку Волосного Старшини лежить:

1. Виконання всіх розпоряджень вищої над ним влади і оголошення їх в межах своєї волості.

2. Догляд за виконанням всіх правил зазначених в цій інструкції відносно села, а також догляд за діяльністю сільських службових осіб, постійний зв'язок з Сільським Старостою і Повітовим Комісаром.

3. Волосний Староста особливо дбає про те, щоб своєчасно відводились селом квартири для військ, а також давались по нарядам підводи по вимогам Громадської Сторожі, представників військової влади української та польської і інших урядовців, відраджених з належними посвідченнями по урядових справах.

4. Позаяк в сучасний мент порушени функції поштового зв'язку Старшина волости кожного тижня не менше як два рази повинен давати по розпорядженню районного начальника Громадської Сторожі підводи за нарядом за для пересування кореспонденції офіційного характера начальникам сміжних районів і Повітовому Комісару.

5. Волосний Старшина на підставі одержаних ним від Сільських Старост відчотів про їх діяльність дає свої відчоти та відомости про загальне становище волости Повітовому Комісару два рази в місяць – з 1 по 15 і з 15 по 1 число з таким роцотом, щоб ті відомости були отримані 5 і 20 числа, а в особливих випадках доносить негайно.

Повітовий комісар

Шумський

Затверджую:

В. об. Губерніяльного Комісара Волині

Куриленко

Вісник Волинського Губерніяльного Комісара, 1920 р., 18 травня, ч. 6.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 490

Інструкція про охорону в селі.

11 травня 1920 р.

(Додаток до § 2 п.1 Інструкції про Тимчасову сільську та волосну владу).

1. Охорона в селі складає з кожних 10 дворів по одному чоловіку.
2. За встановленням черги слідкує Сільський староста.
3. Всі призначені в охорону сповіщаються про те сільським старостою завчасно.
4. Охорона встановлюється тимчасово до відміни на протязі цілої доби.
5. Охорона повинна робити періодичний обхід села та пильно стежити:
  - а) за порядком і спокоєм в селі;
  - б) мати догляд за усіма прибуваючими в село з інших місцевостей, тих, у котрих не буде зовсім документів, або з непевними документами, затримувати і передавати Сільському Старості, який десятськими відправляє затриманих Волосному або Районному Начальнику Громадської Сторожі:
  - в) в випадках порушення спокою в селі, як то: грабіжництва, вбивства, грабіжні і т.и. охорона затримує злочинців та передає їх Сільському Старості, а останній передає Сторожі порядком, вказаним вище, а коли злочинців не викрито на місці вчинку, то негайно сповіщає Старості або Сторожі для вживання відповідних заходів;
  - г) усіма засобами допомагати Сільському Старості, що торкається обов'язків по охороні села.

Повітовий комісар

Шумський

Вісник Волинського Губерніяльного Комісара, 1920 р., 18 травня, ч. 6.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 491

Рапорт Старокостянтинівського старости цивільного управління Східних земель начальнику Волинської округи в м. Луцьку про настрої населення Старокостянтинівського повіту.

11 травня 1920 р.

...Большовицький елемент не спить і де тільки може розсіває зрадницьке насіння. Большовицькі агітатори до цього часу не спіймані. Повід: не хватає добре організованої слідчої поліції, співчуття большевикам частини селян і повна пасивність сільських властей, в особливості солтисів і вуйтів.

Начальник 2-го району в ситуаційному рапорті доніс, що день Першого травня робітники Красилівської цукроварні святкували і в день Першого травня робили таємний мітинг в лісі. Ніяких, однак, активних виступів не було. Про мітинг начальник району дізнався пост фактум.

Адміністративний референт

[підпис].

Староста

[підпис].

Держархів Волинської області, ф.58, оп.1, спр 10, арк. 8. Машинопис. Оригінал.

Документ № 492

Розпорядження начальника Подільської округи про скасування заборони на ввіз та вивіз з краю австрійських крон.

15 травня 1920 р.

Арт. 1. На підставі розпорядження Головного Комісара з 5 травня 1920 року (Урядовий щоденник №7) наказ ввозити австр. корони до Подільської Округи й вивозити їх з Округи не має на далі сили.

Арт. 2. Це розпорядження сей час входить в життя.

В.з. Начальник Подільської Округи
Кам'янець на Поділлі. Ч. 3125

Тадеуш Кржижановський

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 20 квітня, № 2). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 493

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про фінансування польської армії в Україні.

17 травня 1920 р.

Журнал

засідання Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 5

...11. Слухали: Доклад міністра народного господарства про фінансування польської армії на Україні згідно військової конвенції між Україною та Польщею.

Постановили: Дозволити міністру фінансів продати польському уряду в покриття, згідно п. 6 Військової конвенції з дня 24 квітня 1920 р., витрат на харчування перебуваючих на українській території польських військ до 50 тисяч пудів цукру, по цінах не нижче твердих цін, призначених для внутрішнього ринку...

Голова Ради Народних Міністрів

І.Мазепа

За помічника секретаря РМ Начальник відділу

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 367, арк. 7зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 494

Повідомлення начальника Подільської округи про створення в краї «наглих» судів та встановлення відповідальності осіб за ряд правопорушень

22 травня 1920 р.

Повідомляється жителів Подільської Округи, що Начальний Комісар земель Волині і Подільського Фронту розпорядженням з 6 травня 1920 р. (Д. Ур. Ц. У. З. В. и П.Ф.) постановив нище слідує:

1) Встановити нагли суди на території Подільської Округи на час до 15-го листопада 1920 року.

2) Наглим судам підпорядкувати проступки передбачені в артикулах 123, 222, 279 Ч. 1 уст. 2 і 3, якщо ці проступки розходяться з артикулами 558, 563 Ч.ІІ 584 і 589 карного кодексу 1903 р.

3) Цьому розпорядженню надати законної сили в 24 години після оповіщення населення, що назначає арт. 3 розпорядження Головного Комісара Східних Земель 20. XII. 1919 р.

4) Виконання розпорядження по встановленню наглих судів доручив Начальникові Округного Суду в Кам'янці на Поділлі, а оповіщення людности доручив мені.

Для ознайомлення зі змістом названих артикулів надаю їх в цілості до відомости населення з тими доповненнями, які введено згідно з розпорядженням Начального Комісара З. В. й П. Ф. Д. Ір. № 3 (47) розп. 25 з 20 грудня 1919 р. арт. 19.

Арт. 123. К.К. за участь в публічному збіговиську, яке спільними силами всіх учасників: 1) ставило злучений з насильством відпір окружній силі, яку покликано за для його розігнання, або сили учасників цього збіговиська поповнили напад злучений з насильством на військову патруль (розвідку) або зруйнувала склад оружа або військових річей, фабрику зброї або амуніції, укріплене місце, воєнний пароплав й залізну дорогу та телеграф телефон, які служать для вжитку, суспільного, або державного, також митницю, державний банк або державну позичкову інституцію, чи суспільну, чи акційну, на зложення яких дав Уряд згоду. 2) коли це збіговисько звільнило в'язнів із тюрми при помочі насильства на сторожі, або при помочі ушкодження тюремного дому, й коли воно користувалось до доконання насильств вибуховими матерією або знаряддям – то винні в участі в тім збіговиську підпадуть під кару смерти через розстріл.

Винний в скликанню збіговиська, або в підбурюванню до скликання, також учасник, який проводив в виношуванні проступків названих в цім артикулів або підбурював до виконання тих проступків матерією або знаряддям – підпаде під кару смерти через розстріл.

Арт. 222. К.К. за виріб, набуття, переховування або позбування вибухової матерії або знаряддя, якщо до того обставини свідчать за тим, що та матерія або знаряддя були свідомо призначені до виконання злочинних проступків винний підпаде під кару тяжкої тюрми без означення строку, або на час не менше 8 літ.

Арт. 279. К.К. за участь у банді, яка утворилась 1) з метою пошкодження чужого майна в випадках названих в арт. 564. 2) з метою крадіжі, розбою, насильств – винний, якщо не підпаде під тяжку кару за проступки, які доконала банда – то буде покарання тяжкою тюрмою без означення строку, або не менше 8 літ.

Арт. 455. За вбиття: 2) священника під час богослужіння, або виконування релігійних чинностей (потреб), 3) урядової особи, коли виконує службові обов'язки, або причиняється до їх виконання, 4) за забійство доконане в банді, 5) за вбійство довершене в спосіб, який загрожував життю многих людей й 6) в спосіб, який спричиняв великі терпіння вбитому – винний піде на розстріл.

Арт. 556. К.К. За ушкодження телеграфу або телефону, призначеного для публічного або держаного вжитку, або приватних телеграфу і телефону о великій волості, якщо наслідки ушкодження припинили їх діяльність – винний буде каратись тяжкою безстрочною тюрмою, або некоротшою 8 літ. Змагання в тім напрямі такод будуть каратись.

Арт. 558. К.К. За ушкодження, яке загрожує безпечності руху на залізницях або на воді, як ушкодження: 1) залізничної дороги або рухомого залізничного майна, 2) військового або пасажирського пароплаву, 3) за ушкодження перестерігаючих знаків, поставлених для безпечности залізничного або водяного руху - винний буде каратись тяжкою безстрочною тюрмою, або не менше 8 літ. Якщо ушкодження спричинило розбиття залізничної валки або пароплаву – то винний в тім піде на розстріл, якщо ушкодження доконано з метою розбиття залізничної валки, або пароплаву, то винний буде розстріляний.

Арт. 563. К.К. За ушкодження через підпал, вибух (екслюзію) й затоплення 1) костьола, церкви, або іншого християнського дому молитви, 2) дому урядової або суспільної інституції, публічної бібліотеки, музею або іншої урядової або суспільної збірки (колекції) предметів науки або мистецтва, 3) за ушкодження залюдненого дому,

пароплаву або іншого якого приміщення, о яким винний знав, що там знаходиться людина й що її життя через це zagrożене, й якщо кілька людей порозумілись, діяли разом та ще й в різних кінцях міста або села одночасно, то винний в тім буде розстріляний.

Арт. 584. К.К. За крадіж 1) вночі кількома людьми, які мали з собою оружя, або знаряддя до нападу або оборони доконану в залюднених домах, пароплаві або іншим яким незалюдненим житлі, в яким, одначе, за відомістю винного знаходилась тоді якась людина або за крадіж з обгородженого подвір'я залюдненого дому, й як ще до того винний вліз до того дому, або на подвір'я, ушкодивши огорожу, й інші перешкоди, які здержували вхід до них; 2) за крадіж при участі банди – винний буде покараний тяжкою безстрочною тюрмою, або не коротшою 8 літ. Намагання теж будуть каратись.

Арт. 589. К.К. за забрання на власність чужого рухомого майна при допомозі доведення до неприємності, тілесного ушкодження, або насильства і погроз за такий же розбій – винний під паде під кару тяжкої безстрочної тюрми, або не коротшої 8 літ. Якщо ж розбою доконано; 1) через завдання дуже тяжкого тілесного ушкодження; 2) в костьолі (церкві); 3) на відкритім морі; 4) якщо розбою доконало кілька людей, які з тою метою напали на залюднений дім або інше таке приміщення; 5) якщо довершила його людина, яка мала з собою оружя й знаряддя для нападу або оборони; 6) за розбій при допомозі банди; й 7) коли розбою допустилася людина, яка вже була караною за крадіж, розбій, насильство, вирушення або обман, й ще не минуло 5 літ від часу, коли вона в останнє відбула свою кару – то винний піде на смерть через розстріл.

Тими самими карами і на тих самих підставах буде каратись винний в забранню в спосіб й в обставинах, названих в тім артикулі документу або переписки (кореспонденції) названих в арт. 552.

Примітка: Арт 552 передбачаються такі документи: 1) чужий документ, який служить доказом початку, зміни або кінця якогось права або обов'язку; 2) чужа переписка поштова або телеграфна, яка знаходиться в поштово телеграфнім уряді; 3) документ, який належить до актів урядових або суспільних установ.

Важніше з розпорядження Головного Комісара (№ 25) 1920 р.

§20.

Засуди й постанови Наглого Суду стають правосильними з менту їх оповіщення. Смертні засуди не вимагають потвердження.

§22.

Смертний засуд виконується найпізніше в 24 годині по оповіщенню.

в. з. Начальник Подільської Округи
Кам'янець- Под.
Ч. 3603/487

Тадеуш Кржижановський

ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 26 травня, № 6). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 495

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про порядок залагодження непорозумінь з польською владою.

25 травня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 12

...6. Слухали: Доклад голови Ради Міністрів про порядок залагодження непорозумінь з польською військовою та цивільною владою.

Постановили: Непорозуміння з військовою польською владою залагоджуються через відділ закордонного зв'язку військового міністерства, а з цивільною польською владою через міністерство внутрішніх справ.

Оригінал за належними підписами.

З оригіналом згідно:

Начальник відділу закордонних справ
державної канцелярії

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 10, арк. 16зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 496

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про перехід українських залізниць під польський військовий і цивільний заряд.

5 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 22

... Слухали: Доклад міністра шляхів про перехід українських залізниць під польський військовий і цивільний заряд.

Постановили: міністру шляхів Тимошенку негайно виїхати до м. Варшави для з'ясування справи керування залізницями УНР.

Вважаючи, що військова конвенція в п.п. 7, 13, 14 не дає підстави для наказу генерал-поручнику Рудницькому від 1 червня ц.р. про перехід українських залізниць під польський військовий і цивільний заряд, чим касується всяке право облади і користування Урядом УНР залізницями, а також витворюється надзвичайно не вигідне вражіння серед нашої людності, не корисне також і для Речі Польської Посполитої на Україні і в Європі, Рада Міністрів подає на увагу правительства Речі Посполитої Польської ці факти і просить цю справу вирішити на основі конвенції, порозумівшись з головою надзвичайної дипломатичної місії у Варшаві п. Левицьким та міністром шляхів УНР п. Тимошенком...

З оригіналом згідно:

За помічника секретаря РНМ

Начальник відділу

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 29зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 497

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про встановлення української цивільної влади на землях окупованих польськими військами

7 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 23

...Слухали: 9. Запитання міністра земельних справ відносно обсадження цивільною українською владою теренів, окупованих польським військом.

Постановили: Доручити міністру внутрішніх справ зробити доклад в цій справі...

З оригіналом згідно:

За помічника секретаря РНМ

Начальник відділу

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 10, арк. 22зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 498

Розпорядження начальника Подільської Округи про встановлення розміру збитків, завданих польськими військами.

8 червня 1920 р.

Згідно з розпорядженням Головного Комісара з 15 липня 1919 р. (Д.Ур. Ц. У. С. 3. з року 1919 Ч. II поз. 89) постановляю нижчелідує:

§1.

Задля визначення і оцінки воєнних свідчень с. г. обов'язків і робіт задля війська й шкід спричинених операціями установлюються на території Подільської Округи такі Комісії: Повітові в повітових містах Округи, міські в Кам'янці і Округна в Кам'янці.

§2.

Визначенню й оцінці підлягають воєнні свідчення й безпосередні шкоди, за які належиться плата по військовим розпорядженням.

Примітка: Згідно з розпорядженням Відділу Ліквідації військових втрат 29 вересня 1919 року визначенню й оцінці в цілях заплати підлягають військові свідчення й шкоди, які повстали наслідком операцій Польських Військ по причині а) реквізицій dokonаних на потреби польських військ, б) свідчень в натурі (як масові роботи, підводи, кватироваання), ц) шкід з причин випасу військових коней й худоби й д) безпосередніх шкід, якщо шкоди спричинені наказом польських військ.

§3.

Визначення й оцінка втрат й воєнних свідчень, спричинених операціями польських військ, доручаються Повітовим комісіям й Міській в Кам'янці, в склад якої входить: Пов. Староста (комісар міста), або його заступник як Голова Комісії й такі члени: Повітовий Скарбовий Референт, комендант Місцевого Повітового Етапу, або його заступник і три представники від місцевого населення, яких назначить Пов. Староста (Комісар міста). Постанови цих Комісій в справі оцінки шкід до 5000 мк. є оконешні, оцінки більшої шкоди має підтвердити Округна Комісія.

§4.

Округна Комісія в Кам'янці складається з Начальника Подільської Округи як голови, Інспектора військових шкід Округи, яко заступника голови а разом члена Комісії, Представника Команди Округного Етапу, представника Скарбової палати в м. Кам'янці, бургомистра Кам'янця, або члена Кам'янецького магістрату й представника Округної вільничо-суспільної організації. Округна Комісія підтверджує оцінки Повітових Комісій і Міської в Кам'янці на шкоди більші 5000 мк. а також розглядає відклики (рекламації) й жалоби на постанови Повітових Комісій й Міської в м. Кам'янці й при супротиві поодиноких членів цих комісій.

§5.

Витрати на визначення й оцінку військових свідчень і шкід, спричинених операціями Польських військ покриває Цивільний уряд Земель Волині і Подільського Фронту, крім коштів спричинених неоправданими домаганнями. Всі прохання, також документи, які надсилаються й переховуються, та посвідчення в справах ліквідації військових шкід, звільняються від маркової оплати.

§6.

Повітові Комісії, Міська в м. Кам'янець й Округна мають точно придержуватись правил, поданих в Інституціях Виділу Ліквідації Військових Страт з 26/VI 1919 року й 29 вересня 1919 р. (Ур. Д. Ц.У. С. 3. зр. 1919 Ч. 11 поз. 92 та Ч 23 поз. 240).

§7.

Це розпорядження входить в життя з днем сповіщення в Урядовім Щоденникові Уряду Подільської Округи.

Начальник Подільської Округи
Кам'янець на П.

Болеслав Крачкевич

. ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр. 52 (Урядовий щоденник, 1920 р. 14 червня, № 8). Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 499

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів щодо призначення польською владою м. Старокостянтинів місцем перебування уряду УНР.

9 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 25

...2. Слухали: Внесення голови Ради Народних Міністрів про призначення польською владою міста Старокостянтинова місцем перебування уряду УНР.

Постановили: До в'яснення становища на фронті, а також і політичного становища Української Народної Республіки, місцем перебування уряду УНР призначити ст. Жмеринку. В разі необхідності евакуювати уряд УНР до м. Старокостянтинова, але при умові передачі цивільної влади уряду УНР в районі Старокостянтинова, на теренах трьох повітів.

Уповноважити голову Ради Народних Міністрів і міністра закордонних справ по прямому дроту ввійти в переговори з головою дипломатичної місії в Варшаві міністром [А.] Левицьким в справі передачі цивільної влади в трьох повітах і позички від польського уряду в сумі 10000000 польських марок.

З оригіналом згідно:

За помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 32. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 500

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів про керування залізницями УНР.

11 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 27

...4. Слухали; Доклад керуючого міністерством шляхів в справі керування залізницями УНР, ремонту колії і інш.

Постановили: фактичний матеріал у цій справі передати міністру шляхів Тимошенку для вжиття відповідних заходів.

Занести до журналу, що Рада Народних Міністрів рішуче протестує проти окупації українських залізниць на теренах, які знаходяться в керуванні українського уряду.

Занести до журналу, що керуючий міністерством шляхів п. Пилипчук відмовився від виразу в своєму докладі, що «завдяки військовому міністерству справа з шляхами в переговорах з поляками набрала для нас недобрий напрямок»...

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 34. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 501

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів про евакуацію уряду УНР з ст. Жмеринки.

14 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 30

...Слухали: 1. Внесення голови Ради Народних Міністрів в справі евакуації уряду УНР з ст. Жмеринки.

Постановили: а) Раду Народних Міністрів з необхідним апаратом евакуювати до м. Проскурова, а центральні установи – до Старокостянтинова;

б) просити п.п. міністрів подати голові Ради Народних Міністрів відомості про кількість урядовців, що евакуюються до м. Проскурова і м. Старокостянтинова;

в) призначити уповноваженим уряду УНР в м. Старокостянтинові директора департаменту міністерства внутрішніх справ Кириченка; доручити п.п. міністрам призначити представників міністерств, що евакуювались до м. Старокостянтинова; г) до компетенції уповноваженого уряду УНР в м. Старокостянтинові віднести зносини з представниками польської влади щодо розташування центральних установ і урядовців і захист інтересів урядовців центральних установ та їх родин...

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 38. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 502

Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР щодо обміну українських грошей на польські марки.

14 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 30

...Слухали: 3. Внесення голови Ради Народних Міністрів про обмін українських грошей на польські марки.

Постановили: Просити міністра фінансів зробити розпорядження про обмін українських грошей на польські марки по курсу 5 карбованців на одну польську марку: для урядовців, що евакуюються до м. Проскурова, на суму 50000 п. марок, а для урядовців, що евакуюються до м. Старокостянтинова на суму до 100000 п. марок.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 38. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 503

Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР відносно обставин відправки торговельно-економічної місії до Варшави.

16 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 31

...Слухали: 3. Внесення голови Ради Народних Міністрів відносно обставин відправки торговельно-економічної місії до Варшави.

Постановили: просити голову Ради Народних Міністрів по одержанню доповіді міністра народного господарства про поведження польської влади з торговельно-економічною місією, подати польській владі відповідний протест.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 39. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 504

Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР про евакуацію уряду до м. Кам'янця.

17 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 32

...Слухали: 1. Доклад голови Ради Народних Міністрів про евакуацію уряду до м. Кам'янця.

Постановили: а) урядовців, що евакуйовані до м. Старокостянтинова, направити до м. Кам'янця.

б) в м. Проскурові залишаються: голова Ради Народних Міністрів, державний контролер, державний секретар, міністри – закордонних справ, внутрішніх справ, фінансів, народного господарства, військовий, земельних справ, єврейських справ; інституції – особиста канцелярія голови Ради Міністрів, державна канцелярія, генерал-квартирмейстерство і невеличка кількість урядовців при міністрі фінансів, державним контролері і представники міністерств шляхів і пошт і телеграфів;

в) міністерства – шляхів, народного здоров'я і лікування, пошт і телеграфів, освіти, юстиції, праці, фінансів, преси і пропаганди – направити до Кам'янця;

г) встановити поштово-телеграфний зв'язок між Проскуровом і Кам'янцем і автомобільне сполучення, причому заосмотрення автомобілів покласти на міністерство народного господарства;

д) просити міністрів подати голові Ради Народних Міністрів відомості про кількість урядовців, що залишаються в м. Проскурові;

е) справу розташування міністерств в м. Кам'янці покласти на раду міністрів, керуючих міністерствами і заступників міністрів під головуванням головноуповноваженого уряду УНР міністра І. Огієнка...

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 48, арк. 34. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 505

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо організації армії УНР та поліпшення фінансового становища УНР.

18 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 34

1. Слухали: доклад військового міністра про діяльність військового міністерства по справах військово-організаційно-адміністративних і план організації Армії УНР шляхом ступеневого доведення до повного штату в найкоротший термін (3-4 місяці) існуючих кадрів шести стрілецьких дивізій і одночасно організації для замілення запасових бригад в кількості, не меншій кількості стрілецьких дивізій.

Постановили: в цілому програму військового міністра прийняти.

2. Слухали: Доклад міністра фінансів про фінансове становище

Української Народної Республіки і про негайні засоби його поліпшення. Констатуючи факт скрутного фінансового становища держави, міністр фінансів зазначив слідуючі негайні засоби поліпшення цього становища: 1) негайна короткострочна позичка в Польщі від 500000000 до одного мільярда польських марок; 2) довгострочна позичка за кордоном двох мільярдів французьких франків чи іншою закордонною валютою на видатки по переведенню земельної реформи; 3) короткострочна позичка за кордоном ста мільйонів франків на негайні потреби закордонних місій; 4) вжиття самих рішучих заходів щодо одержання в Німеччині раніше виготовлених гривень, а також до продовження друкування їх в Німеччині; 5) одержання в Рейхсбанку 400000000 германських марок з рахунку українського уряду; 6) збільшення продукції експедиції заготовок державних паперів; 7) негайний продаж від імені уряду удільних і інших державних земель, а також розрішення містам, посадам і містечкам продажу їх земель на біжучі видатки; 8) притягнення до одживлення промисловості і транспорту чужоземних капіталів, причому, бажано було б, аби держава приймала участь в деяких підприємствах, як акційних; 9) вжиття всіх можливих заходів до налагодження товарообміну за кордоном; 10) утворення спеціального емісійного банку для випуску банкнот з метою заміни ними сучасних паперових грошей.

Постановили: В цілому програму міністра фінансів прийняти; висловити побажання, аби детальне розроблення цього плану поліпшення фінансового становища держави було переведено в порозумінню з міністрами: народного господарства, земельних справ і закордонних справ; визнати, що поїздка міністра фінансів Х.А.Барановського за кордон необхідна і видати йому необхідне повноваження; разом з тим визнати необхідним одночасове розроблення плану оподаткування і державних монополій, в першу чергу горілчаної.

Занести до журналу окрему думку міністра земельних справ, що він не погоджується з п.7 програми міністра фінансів, бо вважає, що земельна справа повинна бути вирішена тільки в повному її масштабі після налагодження більш нормальних умовин нашого державного життя.

Голова Ради Народних Міністрів [підпис]

Міністри:

військовий [підпис] земельн. справ [підпис]

фінансів [підпис] народн. госп. [підпис]

єврейськ. спр. [підпис] внутрішніх спр. [підпис]

праці [підпис] закорд. спр. [підпис]

Керуючі міністерствами:

фінансів

юстиції

нар. здор. і опік.

освіти

Т.в.о. державного контролера [підпис]

Т.в.о. державного секретаря [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 7, арк. 64-64зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 506

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо становища на фронті та руйнації польськими військовими державного майна УНР.

32 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 35

...Слухали: 2. Доклад військового міністра про становище на фронті і про руйнацію польськими військовими державного майна.

Постановили: Доклад про становище на фронті прийняти до відома. Поставити на порядок денний питання про утворення відповідного органу для збирання відомостей про збитки...

З оригіналом згідно:

За помічника секретаря РНМ [підпис]

Начальник відділу [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 367, арк. 41. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 507

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про евакуацію центральних державних установ з м. Проскурова.

23 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 38

Слухали ... 5. Доклад голови Ради Народних Міністрів про евакуацію центральних державних установ з м. Проскурова.

Постановили: Центральні державні установи евакуювати до міста Кам'янця Подільського.

Справу переведення евакуації покласти на військового міністра.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 46. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 508

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо заборони вивозу предметів старовини та мистецтва за кордон.

24 червня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 39

...2. Слухали: внесення головноуповноваженого справами мистецтва і національної культури про заборону вивозу предметів старовини та мистецтва.

Постановили: Зняти з черги згідно заяві головноуповноваженого справами мистецтва і національної культури...

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 48, арк. 41. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 509

Доповідна записка начальника тилу Південно-Західного фронту Ф Дзержинського секретарю ЦК КП(б)У С. Косіору про план формування збройних сил ВОХР в Україні.

25 червня 1920 р.

Состояние Украины, постоянно бурлящей под влиянием целого ряда батек, атаманов, главарей и просто бандитов, крестьяне привыкли смотреть на всякую власть как на временную, скоропроходящую, а потому стремящихся к постоянному отказу от всяких государственных обязательств и повинностей, требует самого серьезного внимания и прежде всего реальной силы для проведения необходимых в этом направлении мер.

Реальная сила мыслится в виде вооруженных сил ВОХР, в составе которых обязательно должны быть все роды оружия. При определении этих войск принято во внимание следующее:

- а) необходимость постоянной борьбы с бандитизмом;
- б) выемка имеющегося у населения в избытке оружия;
- в) установление возможности работы в относительно нормальных условиях органов советской власти по местам;
- г) продовольственная политика;
- д) охрана сахарного и других видов производств;
- е) охрана железнодорожной и телеграфно-телефонной сети;
- ж) охрана транспортных грузов;
- з) абсолютная ненадежность и притом отсутствие местных частей охраны губернских и уездных военкомов, набираемых из местного элемента.

Исходя из задач, которые требуют самого насущного разрешения, приходится определять число потребных войск по следующему расчету:

Территорию Украины составляют 11 губерний. На каждую губернию по одному батальону ЧК – 11 батальонов; для борьбы с бандитизмом, укрепления власти, выемки оружия по два батальона на губернию – 22 батальона; для продовольственной работы по плану, заявленному Наркомпродом РСФСР тов. Цюрупой – 28 батальонов; для охраны угольных рудников и производства – 4 батальона и для транспортирования угля – 2 батальона, всего 6 батальонов; для охраны сахарного производства, считаясь с наличием 231 завода – 8 батальонов; для охраны других производств по еще не вполне выясненному расчету и считаясь с наличием доменных печей, кожевенного производства, охраны разработки лесов – 12 батальонов; для железнодорожных путей и сооружений, считая приблизительно десять с половиной тысяч верст протяжения и большое количество мостов – 20 батальонов, а всего 108 батальонов.

Кроме того, считаясь с наличием на Украине правильно организованных крупных партизанских отрядов как-то: Махно, Тютюнник, Омелянович-Павленко, Вольнец и прочих, состоящих преимущественно из конных групп, необходимо наличие на Украине конных частей: в Махновском районе – 1 кавполка, в Полтавщине и Черниговщине – 1 кавполка, в Одесском, Николаевском и Подольском районах – 1 кавбригады, 2 полка, в Киевском и Житомирском районах – 1 полка. Итого – 1 дивизия пятиполкового состава и артиллерия по приблизительному подсчету по полубатарее на губернию, т.е. всего 6 батарей.

Таким образом, общая численность войск, потребных на Украине, выражается в 18 бригадах 6-ти батальонного состава = 107 батальонам, 1 кавдивизия пятиполковая = 5 полков, 6 батарей = 24 орудия. Всего 108 батальонов, 5 кавполков, 24 орудия.

На этот счет на Украине имеется уже 38 батальонов, далеко не полных, требуется получение из центра еще 60 батальонов войск ВОХР с 12 штабами бригад,

кавалерийской дивизии и 6 батарей. Только при помощи этих (войск), при умелом и экономичном их использовании можно рассчитывать на успокоение на Украине и разрешение продовольственного вопроса, и наконец, охраны пришедших почти в полный упадок железных дорог.

Не надо забывать, что в ближайшем будущем встанет, уже и сейчас встает вопрос об охране Черного и Азовского морей и Румынской границы по Днестру и поступающей магистрали, позволяет говорить, что армейское командование уже подчас бессильно справиться с этой задачей.

Начальник тыла Югзапфронта

Ф. Дзержинский

Начштаба тыла Югзапфронта

Мармазов

ЦДАГО України, ф.1, оп.30, спр. 317, арк. 2-2зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 510

Витяг з наказу військам 14-ї армії про оволодіння містами Старокостянтинів, Проскурів і ліквідацію Дністровської групи противника.

28 червня 1920 р.

Части Конармии прервав укрепленную позицию противника и форсировал р. Случь, в 16 час. 27. VI заняли г. Новоград-Волынский и преследуют противника в западном направлении. Командюгзап приказал 12-й армии продолжить решительное наступление и занять не позднее 28. VI Мозырь и Олевск, форсировал р. Случь, не позднее 3. VII совместно с частями Конармии овладеть районом Костополь-г. Ровно. Конной армии, стремительно преследуя противника, 29. VI занять район Шепетовки и не позднее 3. VII завладеть районом г. Ровно.

Вверенной мне армии приказано решительным натиском не позднее 29. VI овладеть районом Старо-Константинов – Проскуров и стремительным ударом конных частей разобщить Днестровскую группу противника от остальных его сил, отбросить к реке Днестр и ликвидировать таковую не допустив уйти за галицийскую границу. Во исполнение сего приказываю:

1) Начдиву 8-й Червоной т. Примакову – частям 8-й Червоной и сводной дивизии, прорвав укрепленную позицию противника на линии деревень Харьковцы – Гречаны – Нестеровцы, к вечеру 29. VI овладеть районом Старо-Константинов-дер. Мотрунки (15 верст юго-западнее Староконстантинова) и развивая наступление, 30 июня овладеть районом м.м. Николаев-Черный Остров и лихим налётом г. Проскуров, по овладении, развивая операцию западнее железной дороги г. Проскуров-Каменец-Подольск, не позднее 3 июля, захватив район м.м. Фельштын и Кузьмин, ударом в направлении м.м. Гусятин-Скала, не допустив противника за р. Збруч, опрокинуть его в р. Днестр и уничтожить...

Гражданская война на Украине (1918-1920). Сборник документов и материалов в трех томах, четырех книгах., Київ.: Наукова думка, 1967 р., Т.3, с. 227-228.

Документ № 511

Наказ Волинського губревкому по продовольчому комітету щодо заборони всім приватним особам, військовим і цивільним установам здійснювати самостійну заготівлю продуктів без відома Волгубпродкому.

2 липня 1920 р.

Приказ

Волинського ревкома по Волгубпродкому
от 2 июля 1920 г.

Всем частным лицам и учреждениям, как военным так и гражданским запрещается в пределах Волынской губернии самостоятельная заготовка продуктов без ведома Волгубпродкома.

Все учреждения и агенты их, уже ведущие заготовку, должны зарегистрироваться в течении 7 дней в Волгубпродкоме.

Председатель ревкома
Председатель Волгубпродкома
Вести-Известия Волынского Губревкома, 1920 р. - 4 липня, № 11

Ф. Маслюк
Кийко-Шелест

Документ № 512

Спомин. Смерть командира полковника Пархомюка.
1966 р.

Наслідкам трагічної долі нашої нації після революцій, воєнних подій і дуже тяжких переживань під чужинецькими окупаціями та й еміграційного хаосу - багато важливих документів, історичних матеріалів, що були твердим доказом і свідомством наших визвольних змагань - безповоротно пропали для майбутнього, а через смерть багатьох учасників, які не змогли списати своїх цінних свідчень про свою участь у визвольній війні, це важне джерело інформацій і даних для майбутнього історика, перестало вже існувати.

Тому моїм обов'язком буде - тій, якій щаслива доля судила приймати активну участь у наших визвольних змаганнях років 1917 - 1921 спочатку в складі 3-го полку (ком. полк. Пилипенко) Сірої дивізії, вступивши до полку стрільцем до кулеметної сотні (командир Андрущенко) в листопаді 1918 р. в м. Конотопі - зберегти перед затратою, бодай частинку нашої традиції, яка осталась у моєї живій пам'яті.

Сьогодні хочу передати один з епізодів наших визвольних змагань, трагічну смерть мого колишнього командира 2-го сірого полку полковника Пархомюка, що сталося 6-го липня 1920 р. між селами Нові-Зозуленці і Сорокодуби, на північний захід від Проскурова і на захід від Красилова.

Ще на початку травня 1920 року розвідка донесла, що кінна армія в команді Будьонного в складі 4-ої 6-ої і 14-ої кінних дивізій, до 16,000 шабель концентрується в районі Умані. На початку червня 1920 р. Червона Армія розпочала енергійні атаки проти Київського плацдарму з одночасним ударом у праве крило 3-ої польської армії з району Канів - Біла Церква.

Кінна армія Будьонного кинулась на прорив польського фронту поміж Сквирою й Литовцем і лише 5-го червня 1920 р. Будьонному вдалося прорвати фронт у районі Семигорода та вирушити у напрям на Козятин - Бердичів - Житомир в запілля 3-ої польської армії, що примусило мерщій покинути Київ та відходити на захід.

З відходом 3-ої польської армії розпочала відступ і 6-та польська армія, наслідком чого, вперто боронячи свій фронт, змушена була відходити на захід і Українська Армія.

По прориві загопи Будьонного просякнули скрізь по тилах фронту, почався загальний відступ, з чого пізніше витворилася формальна паніка серед польських частин, які в повнім безладді втікали на захід, залишаючи терени України.

6-та запасова бригада (командир полк. Гнат Порохівський), де я працювала в амбулянсі як сестра, вже два тижні відступала з Бердичева. З частинами Армії УНР жадного зв'язку. В дорозі приєднувалися до нас малі групки польських вояків, потомлених, голодних, більшість вже без зброї. В села поляки не важились заходити при відступі, бо селяни, мстячися за грабунки, яких допускалися польські частини в Україні, — обезброювали та винищували їх.

Гарна, погода сприяла відступові і наша бригада йшла з малими відпочинками день і ніч. Відомим нам було, що большевицька кіннота має бути десь навколо, в тих

околицях. Нарешті наша бригада щасливо підходить до Проскурова, - сподіваючися стрінути там українські чи польські частини, з котрими можна було б уже оборонятися від ворога.

Але командир бригади, полк. Г. Порохівський не був поінформований, що 24 бригада червоного козацтва на чолі з Котовським чорним круком налетіла на Проскурів, розбила залогу і верталася, прямуючи просто на нас, на схід.

Дня 6-го липня 1920 р. наша 6-та запасова бригада заїхала перед світанком в село Сорокодуби. Піші курені ще маршували десь позаду. Штаб бригади, амбулянс та батарея гармат почали розташовуватися в селі - кінна сотня виїхала на вивіди до другого села Ново-Зозуленці. Юнацька сотня, частина спільної юнацької школи, на чолі з полк. Пархомюком вступила в село, як гарматне стрільно розірвалось високо в повітрі над майданом села - а за першим другий, третій і тоді перед селом застрочили кулемети. В цей же момент, на майдан села верхом на коні з обірваними посторонками влетів польський гарматник з польської батареї, що півгодини тому виїхала була з села Сорокодуби: «тікайте, тікайте, большевики наших порубали», кричав жовнір, як несамовитий, з блідо-зеленим обличчям і жахом смерти в очах.

- «Хлопці вперед, готуйсь до бою», впала команда полк. Пархомюка. Юнаки, ледве тримаючись на ногах від перевтоми, кинулись наперед за село.

На відкритім полі за селом (видно було, як польська розстрільна, розбита на окремі групки, відстрілюючись, втікала о село Сорокодуби. На тім же полі, змагаючися з переважаючими силами большевицької кінноти, гинула наша кінна сотня під командою сотника Ахтанева.

Полковник Пархомюк, озброєний рушницею, ішов попереду розстрільної своєї юнацької сотні, а побачивши під стодолюю наш перев'язочний пункт, крикнув: «Сіра за нами». Ухопивши, торбу з бандажами я побігла за сотнею юнаків. Нагло в селі Сорокодуби почувся жахливий крик, стрілянина, - це большевицька кіннота вже вдерлася в село з тилу: грабували обози, рубали, хворих. Нікому милосердя й помилювання. Юнацька сотня залягла в розстрільну, але мусіла битися на два фронти: спереду і з-заду, від села. Цільними стрільними не допускали до себе близько большевицьку кінноту. До юнацької лави, приєднувалися рештки кінної сотні з твердим наміром битися до останнього, щоб тільки не попасти живим до большевицького полону.

Докінчивши грабування обозів в селі та порубавши хворих, червона кіннота вискочила з села з наміром заатакувати юнацьку сотню з тилу але юнаки вже цього сподівалися — під сконцентрованим сильним рушничним та кулеметним огнем юнацької сотні, большевики повернули в село, ховаючися за клунями та городами. Кориستاючися цим моментом, коли юнаки мусіли відбиватися з тилу, буденовці, вишикувались в лаву, кинулися в атаку з фронту юнацької сотні, але підпустивши до себе ближче большевиків, юнаки зупинили цільним вогнем по червоних лавах; втративши кілька десятків, коней і людей, червоні завернули назад. Але не довго тривало це щастя: не було вже набоїв, побачивши, що юнаки вже не стріляють, буденовці почали оточувати цілу розстрільну юнацької сотні і решту українських вояків, що ставили щораз слабший опір. Виходу вже не було ніякого, - куди глянеш кругом видно тільки большевицьку кінноту - «Хлопці, ми є в колі, - нам залишився тільки один вихід - вмерти в чеснім бою за нашу справу».

Большевицьке кільце почало звужуватися, почало робитися тіснішим, повільно зближаючися до решти українських героїв, що рішили дорого віддати своє життя, - «На багнети», - подав останню команду полк. Пархомюк.

Юнаки вишикувались, як на параді, багнети на перевіс попереду полк. Пархомюк, - але дика хвиля червоної кінноти миготнула і стиснула кільце навколо до краю виснажених юнаків: «Не рубати, у штаб відвести», пролунала команда большевицького командира. Обідраних, босих, покривавлених, підганяючи списками та

нагаями буденівці погнали до села Ново-Зозуленці. В селі, в домі священника, розташувався штаб 24-ої бригади червоного козацтва. На подвір'ї було повно польських жовнірів, українських вояків та кілька жінок. Видно було, як червоні кати відводили за клуню раз-по-раз кількох полонених, - звідки потім доносилися страшні крики жаху, що вневдовзі завмирили під глухими ударами шабель. Кінчивши з своїми жертвами, катюги спокійно виходили, з-за стодоли, обтирали закривавлені шаблі соломною і сплюнувши спокійно, закурювали, чекаючи на чергові жертви. Присуди видавав комісар, жид, котрий сидів в холодку на ганку хати, в ростібнутій шкіряній, куртці. Нагло вийшов з хати червоноармієць, - підійшов до комісара та нахилившись, щось сказав йому на вухо, після чого комісар підвівся та промовив: «Командир той. Котовський зараз приїде та на вас хоче подивитися, петлюрівська сволоч». Не довго прийшлося чекати. Серед вулиці в стовпі куряви показалася група вершників і на подвір'я в супроводі десятка донців в'їхав сам Котовський, командир 24-ої бригади червоного козацтва. Кремезний, лице пооране слідами віспи, майже на одно око сліпий, в чоботях, при боці козацька шабля, з-під картуза виглядала хвилька. В чорному френчі і такого ж кольору штанях, «галіфе», сидів визиваюче на тяжкому коні. Не зліз з коня, але хижацьким, злим поглядом перебіг по постатях полонених, що стояли, очікуючи свого кінця. «А ти хто?» - звернувся Котовський до полк. Пархомюка: «Ахвицер?». - «Ні - старшина», - відповів полковник, «Волостной, - что-ли?» — запитав Котовський. Тоді комісар, що попередньо видавав присуди, пояснив Котовському, що у Петлюри - «Нет афіцеров», - а називаються старшинами. - «Ну так по старшинству - його першого, а решту на чередь», - промовив Котовський, - відвести всіх бандитів петлюрівських і пострелять». І почалося виконання наказу Котовського.

Вигнавши всіх українців з подвір'я на вулицю і оточивши їх, червоні донці погнали дорогою, а потім сіножатею на горбочок, що лежав між селами Нові-Зозуленці і Сорокодуби. Пригнавши полонених на той горбок, червоні донці оточили його.

Гаряче, липнєве сонце немилосерно пражило землю. Ані душі живої в полі, хоч були вже жнива. Стомлені спекою трава і дерева стояли прив'ялі, якби прислухувалися чомусь. Та й було чому прислухатись. На горбку за селом Сорокодуби стояло зі сто українських вояків покривавлених, роздягнутих, босих. Спереду стояв високий чоловік з навхрест зжогленими руками, з міцно стиснутими устами, та гостро вдивлявся в синю українську далечінь своїми сірими очима. Стояли червоні мовчки, а далі з ручними кулеметами лежали на траві червоні півколом.

Від села Сорокодуби на стомлених конях підїхала до горбка група червоної кінноти. Спереду на гнідому коні, незграбно розтавивши ноги в синіх галіфе та нових чоботях їхав якийсь політрук.

Підїхавши до горбка, на котрім стояли скатовані українські вояки, оточені подвійним кільцем сторожі, червоні позлазили з коней та підїшли дої полонених: - «Товариші», гаркавим акцентом звернувся до них той у шкіряній куртці, - «предлагаю вам поступить в нашу армію». Не довго прийшлося червоному комісареві чекати на відповідь, - випростався, як вдарений електричним струмом полк. Пархомюк, зробивши пару кроків вперед зі затиснутими п'ястуками плюнув просто в лице комісареві і твердим голосом вигукнув - «Я плюю на тебе і на вас усіх катів, - я полковник Пархомюк, бувший командир 2-го сірого полку, слава, Україні!» Сухий тріск стрілу розбудив денну тишу і рознісся гомоном по полі. Командир юнацької сотні тихо осунувся на траву. - «Стрільай всіх петлюрівських собак» верещав комісар.

Оглянувши ще раз постріляних, червоні кати посідали на коней, та поїхали до села по нові жертви. Але враз вдарило щось і задзвонило у повітрі, - стовп полум'я і чорного диму піднісся до неба і в далині над селом розірвалося стрільно, а потім ще та ще, і запалали хати в селі. Червоні верхівці заметушилися та почали, кидатися з одного кінця села в другий. Виявилось, що відступаюча 13-та дивізія піхоти ген. Галлера наскочила на червоних в селі Сорокодуби і періщила зі всіх боків, решту недобитків 24-

ої червоної козацької бригади загнали в долину за селом Сорокодуби та картечним вогнем майже всю знищили.

Стомлені очі дивилися на схід, де тут і там підносилися стовпи диму і вогню: це горіли українські села. Червоне сонце з жахом ховалося за обрій.

Ярмак О. Смерть командира полковника Пархомюка.

// Вісті Комбатанта. - 1966. - № 3. - С. 35-38.

Документ № 513

Наказ Волинського ревкому про заборону свавільної заготівлі продуктів без відома Волгубпродкому.

7 липня 1920 р.

Приказ № 41

Волинского Ревкома

Всем частным лицам и учреждениям, как военным, так и гражданским запрещается в пределах Волинской губернии самостоятельная заготовка продуктов без ведома Волгубпродкома.

Все учреждения и агенты их, уже ведущие заготовку должны зарегистрироваться в течении 7 дней в Волгубпродкоме.

Председатель ревкома

Ф.Маслюк

Председатель Волгубпродкома

Кийко-Шелест

Вісти – Известия Волинского губревкома, 1920, 4 липня, № 11

Документ № 514

Відступ 6-ї запасної стрілецької бригади з Бердичева через Старокостянтинів та її поразка в бою під с. Малими Зозулинцями

7-8 липня 1920 р.

Відхід з Бердичева.

Нарешті зв'язок із Вищим Польським Командуванням було налагоджено. Пробувши ще кілька днів у Бердичеві, залога отримала наказа відходити на Старокостянтинів. Цей відступ пройшов ум дуже тяжких умовах: безперестанний дощ і страшне болото по дорогах.

Увесь час бригада йшла в арієргарді з додержанням заходів до оборони, як на марші, так і на відпочинку. Переходи з необхідности були великі, бо Бердичівська залога була далеко позалінією загального відступу. Тому, під час цього відходу, відбілося від бригади багато тих молодих, що вступили до бригади в Бердичеві. Були також і цілі окремі групи, що подалися на повстання.

У Старо-Костянтиніві було зроблено затримку. Відсутність набоїв не давала змоги бригаді ставати на позицію. Все ж таки, щоб підтримати польські частини, до них було послано від бригади відділ під командою полковника Радченка. Щоб зробити цей відділ боєздатним, довелося відібрати набої від усіх людей, так, що в кожного залишилося на руках не більше від одного вірванта.

У Старо-Костянтиніві старшинський курінь був розформований, і старшини були відряджені до других запасових бригад.

Відділ полковника Радченка після впертих боїв із ворогом, що їх він мав на фронті поруч із польськими частинами, був на початку дальшого відходу відправлений до бригади. З нею він і зєднався, окрім батареї, що була приділена на час відступу до 54-го польського полку і з ним зробила довший відступ до Галичини, не раз визволяючи цей полк.

Бригада ж, хоч мала це досить людей, примушена була відходити майже безоружною в той час, коли ворог знаходився на її запіллію.

Напередодні відходу до Старо-Костянтинова штаб 13-ї польської дивізії, що при ній була бригада, загубив зв'язок із своїми частинами і гадав, що під ворожим натиском вони відійшли на Шепетівку. Цей штаб мав при собі лише кілька підвід та невелику кількість кінноти і, маючи таким чином більшу рухливість, з моменту на момент був готовий виїхати до Старо-Костянтинова. Обезброєній бригаді треба було йти, надіючись лише на те, що їй пощастить не мати зустрічі з ворогом.

Відступ від Старо-Костянтинова.

Перший день відступу минув щасливо. На марші було отримано від випадкових людей повідомлення про те, що в Проскурові йдуть бої з москалями. В напрямку від Чорного Острова доносився відгук сильного бою. В напрямку на захід від Шепетівки з різних місць – звуки сильної гарматної стрілянини. Все це вказувало, що в багатьох пунктах ворог прорвався в запілля. Становище було критичне. З тилу – жодних відомостей. Перед моїм відїздом із штабу 13-ої дивізії мені було сказано, що оскільки не пощастить навязати зв'язок із частинами до певного часу, то штаб дивізії піде в напрямку на північний захід у той час, як бригада відходила просто на захід. Таким чином ворога можна було чекати з усіх сторін. Увечері першого дня до бригади приєднався її обоз, що при такій заплутаній ситуації гадав знайти при ній захист. Це поєднання обозу (він був досить великий та в більшості своїй складався з підвід, мобілізованих для тимчасового переїзду) відняло в бригади не тільки її рухливість, а навіть чималу дозу її боєздатності, бо як потім і виявилось, мобілізовані підводчики не мали жодного бажання відходити на Польщу й лише чекали випадку, щоб їм можна було з возом або й без воза втекти з кінями до своїх домів. А по друге в обозі було багато жінок і дітей, що не могли через те, що їх рідні знаходилися в українській армії, залишатися під ворогом, бо він міг би помститися над ними. Присутність жінок, сестер та дітей не могла підняти настрою тих, хто їх мав.

Бій під Зозулинцями (Малими Зозулинцями – авт.).

На другий день (7-го липня), удосвіта передові розвідчі частини бригади зустрілися з ворогом. Бригада в цей момент була в походнім порядку: передові застави, 16-й Запасовий стрілецький курінь, 17-й Запасовий стрілецький курінь, обоз, комендантська частина, нестройова частина, 18-й Запасовий стрілецький курінь, гарматний обоз; кіннота несла розвідку й уся була розкинена дрібними групами.

Передові застави, що були виділені з підстаршинської школи, зав'язали перестрілку з ворогом. Ворог, не виявляючи своєї сили, засів у першій селі на захід від Зозулинець. Під прикриттям застав першим розгорнувся до бою 17-й курінь і під проводом курінного командира полковника Потапова повів рішучий наступ на ворога з метою вибити його з села. Я зо штабом бригади перебував при цьому курені й, коли виявилось, що правому крилу куреня загрожує небезпека, дав я наказ командирові 16-го куреня розгорнути одну сотню свого куреня так, щоб вона захищала праве крило 17-го куреня. Обозам дав розпорядження затриматися в Зозулинцях, а полковникові Радченкові, що був при арієргарді й об'єднував командування над 18-м куренем, нестройовою частиною та комендантською частиною, було послано наказа - обсадити село Сорокодуби, пристосувавши до оборони церковну кам'яну огорожу; її москалі не змогли б довгий час здобути й за нею можна було прикрити багато народу.

В цей мент москалі розпочали сильний гарматний вогонь по наших обозах, по селу та по тих частинах, що знаходилися поза нашим обозом. В один мент у селі повстав якийсь дикий хаос; підводи, що знаходилися в селі й не могли у вузькій вулиці обернутися, - поперекидалися, вози ламалися. В обозі зчинилася паніка. Під обстрілом місцеве селянство кинулося грабувати, нападаючи збройно на прикриття обозу. Довге, в два ряди хат із одною лише вулицею, село перегородило на дві часті бригаду.

Вернувшись до Зозулинець, щоб ужити заходів до врятування обозу, я побачив, що обозу не врятувати, бо більшість підводчиків, покидавши вози й сівши на коні, повтікала. На околиці Зозулинець стояла резерва 17-го куреня. Штаб бригади приєднався до цієї резерви та став пробиватися через кінні лави ворога, що під прикриттям сильного гарматного вогню, перенесеного на цю частину, старалися шаблями та списами знищити оборонців. Гарматний вогонь ворога не давав можливості скупчитися для відбивання кінних атак. На рівному полі, трохи похилому па південь, цілі години тривала боротьба, і в ній ніхто не давав і не просив пощади. На початку бою, під наскоком ворожої кінноти, створилося три групи: 17-й курінь-одну стислу групу, що до неї він перейшов, щоб відбивати кінні атаки; сотня 16-го куреня, що прикривала спочатку праве крило 17-го куреня, - другу значно меншу групу; три сотні 17-го куреня, де перебував штаб бригади та я - третю. Оскільки скупчена частина відбивала атаку кінноти, остання відскакувала на значну віддаль, а тоді по скупченій частині починала ворожа гармата бити на удар і на шрапнель. Поле бою було під добрим доглядом ворожих гарматників, і навіть гармати їхні стояли відкрито за річкою. Поволі посувалися групи - кожна до наміченої мети; одна до села, друга до ліска. Пізніше ці групи ще поділилися, щоб не терпіти так від гармат. Нарешті дійшло до багатьох окремих груп, так, що, наприклад, та група, де був я, мала лише сорок чоловіка і три кулемети. Люди падали, вмирили, кидалися на ворога, лягали, вставали, перебігали від прикриття до прикриття, розбігалися, збігалися, кричали або падали мовчки. При тій групі, де був я, їхало кілька тачанок та мій повіз, що ним правив один із повстанців. Направлялася ця група через яри, виходила знову на чисте поле, де знову налітала кіннота. Але зрештою ворожі кіннотники не могли вже більше наскакувати. Коні їхні були замучені, та, мабуть, потребувалося часу на згрупування, бо нарешті вони відстали від нас. Крім цих груп були ще групи, а саме: інженерний курінь, що в поході прикривав обози, але коли командир куреня поручник Козловський побачив, що обози пропали, зібрав, скільки міг, своїх людей і пішов слідом за 17-м куренем. Полковник Радченко, на власний почин, послав під час першої половини бою зо свого загону одну сотню 18-го куреня на підтримку передовому загоні. Ця сотня, що нею керував сам командир куреня сотник Бензель, не могла пройти через село й пішла обходним шляхом поза селом. Вона пробивалася теж окремо. Загін же полковника Радченка став відходити в напрямку на Красилів, звідки ми вчора вийшли, і це врятувало тих людей, бо цьому загоні пощастило зв'язатися з польськими частинами, що в цій заплутаній ситуації теж змінили свій маршрут і пішли шляхом бригади.

Багато лягло гарного козацтва під час цього бою. Загинули: полковник Потапів, хорунжий Пославський - командир гарматного полку; зо штабу бригади загинули: поручник Безкровний, два молодші ад'ютанти бригади: хорунжий Леонів Володимир та поручник Горобець, командир сотні хорунжий Каплуновський. Разом загинуло біля тридцяти старшин та ще більше козаків. Деякі попали до полону. Над ними хтів поглумитися ворог, але в цьому йому не повелось. Викопавши самі собі велику братську могилу, спокійно стали разом старшини й козаки під ворожі стріли. Дарма пропонували москалі ласку тому, хто «раскається» та дасть слово, що стане в їхні ряди. Цього ніхто не зробив. Перецілувавшись на прощання, ці вояки, що ще чули, як в далечині відбиваються частини бригади, заспівали: «Ще не вмерла Україна» ... Над частиною з них було затримано кару смерти до другого дня, бо москалям потрібні були люди для копання могил для своїх забитих. З цієї частини декому пощастило врятуватися, і це вони розповіли про те, що було. Тих же, кому не пощастило втекти, було на другий день розстріляно: це була кара за те, що бригада Котовського понесла значні втрати в бою під Зозулинцями. Між іншими, там большевики загубили одного командира дивізіону та декілька сотенних командирів. На другий день бою, під час розстрілу полонених, на москалів повела атаку 13-та польська дивізія, і серед незакопаних трупів був знайдений хорунжий бригади Кобилянський, що пережив це

полонення, бачив напередодні розстріл своїх товаришів і був на похоронах московських командирів. Нарешті й сам став під ворожі стріли. Поранений пістольним вистрілом, він упав на голі, скривавлені тіла своїх розстріляних раніше товаришів, і понеже червоноармійцеві здавалося, що він недобре влучив, то Кобилянський дістав удара ще й списом. У цей саме момент посипалися на москалів польські стріли. Польські гармати помстилися над москалями за полеглих напередодні українців та за розстріляних полонених. Хорунжий Кобилянський був витягнутий із ями, вилікувався в шпиталі й повернувся до бригади. Пізніше знову бився проти москалів на Дністрі й, коли вже бригада була в Румунії, загинув, виконуючи дане йому доручення. Всі роз'єднані частини бригади в значно зменшеному складі знову об'єдналися вже на терені Галичини в м. Тарнополі.

Порохівський Г Матеріали До історії 2-ої кулеметної бригади. /Г. Порохівський //За державність. Матеріали до історії війська Українського. Збірник 9. Варшава: Українське воєнно- історичне товариство. 1938р. С.155-161.

Документ № 515

Повідомлення командира окремої кавалерійської бригади Г.І.Котовського начальнику 45-ї стрілецької дивізії І.Е.Якіру про звільнення району Антоніни – Орлинці – Мезенці [Мазепинці-ред.] - Кульчини

7 липня 1920 р.

м. Кульчин

7 июля 1920 г.

12 часов

Карты 3 по 10 верст в дюйме

Полки, отведенные в Большую Салиху на ночь, ввиду появления противника, имевшего намерение нас обойти с тыла, в 5 часов ночи были подведены через Антонины в тыл группе противника, засевшего в Мезенце [Мазепинцах] за рекой, пешим эскадроном в пешем строю со всеми пулеметами был сделан удар в тыл засевшему противнику. Противник не ожидал удара, зная, что мы ушли из Антонин и Орлинцы в направлении Больших Пузырьков, бросился бежать. Оба полка в конном строю зарубили более 800 человек, из коих человек 80 офицеров.

В 7 часов полки ворвались в Кульчины, захватив снова обозы и пленных. Потери за 6 и 7 число в боях Антонины – Орлинцы – Мезенцы [Мазепинцы] – Кульчины: убитых – 9 чел., раненых – 27 чел. Лошадей убито 14 штук, ранено – 32.

Комполка 2 тов. Криворучко, раненый 6 июля в начале боя под Антонинами, остался в строю ведя все время свой полк.

Я и бригада в Кульчинах. Сегодня 403 полк в 9 часов вошел в Антонины.

ЦАМО РФ, ф.7946, оп.1, спр. 5, арк. 88. Машинопис. Оригінал.

Документ № 516

Донесення начштабу кавбригади Котовського про бої на території Південно-Східної Волині.

7 липня 1920 р.

XIV армія прорвала фронт 8-ої кавдивізією в районі Комаровец. Части 4 июля ночевали в районе Михалполя и с рассветом 5 июля вышли на Фельштын – Черный Остров. Правофланговые части XIV армии заняли Новую Сенявку и Ново-Константинов, переправляются через Буг и наступают на Пиляву-Старокопстантинов. Разведка донесла, что противник из Острополя ушел. На этом основании и ввиду появления значительных сил противника в районе Изяславля, 134 бригада форсированным маршем перебросена в район Изяславля, а в направлении Острополя выдвинута дивизионная школа 45 дивизии, которая имеет заставы на линии Храбузна –

Гизовщизна. Вам надлежит в наикратчайший срок овладеть Староконстантиновом и войти в связь с правофланговыми частями XIV армии. Котовскому дана задача овладеть м. Кульчинами. Снаряды получают в Ново-Мирополе.

Начштаба кавалерийской [Г.И.] Котовского Юцевич
ЦАМО РФ, ф.7946, оп.1, спр. 5, арк. 89. Машинопис. Оригинал.

Документ № 517

Оперативне зведення штабу 1-ї Кінної армії про бойові дії проти польських військ

7 липня 1920 р.

Около 14 часов 6.VII противник невыясненными силами кавалерии и пехоты повел наступление [со] стороны м. Александрия, что севернее Ровно, на расположение 4-й кавдивизии, артогнем зажег д. Забороль и занял этот пункт конницей. Пехота противника наступает юго-восточнее Забороль. Бронепоезда противника курсируют по линии Сарны-Ровно, обстреливают артогнем части дивизии. Приняты меры к ликвидации прорвавшегося противника, захвату бронепоездов и занятию сильно укрепленного м. Александрия. На участке 6-й и 11-й кавдивизий спокойно. 14-я кавдивизия 6. VII была [в] движении для сосредоточения [в] р-н Новоселки-Ивасково-Краево [в] 15-20 верстах севернее Острога, сведений о достижении не поступало. [На] участке 45-й дивизии 133 бригада заняла Изяславль. Противник отступает на Борисов [в] 10 верстах от Изяславля. По сведениям местных жителей, за последнее время через Изяславль прошло большое количество польских войск. 135 бригада, развивая наступление заняла м. Белогородка. Конная разведка выбила до 2 эскадронов противника из деревни Поляховки [в] 10 верстах юго-западнее Белогородки.

Кавбригада Котовского и 403-й полк [на] рассвете 7.VII атаковали дер. Антонины и Орлинцы, и после комбинированных пеших и конных атак и штыковой работы 403 полка противник был разбит и наши части ворвались в м. Кульчины. Изрублено до 800 поляков, захвачены пленные и другие трофеи. Ранен комполка 2-го кавалерийского, но остался в строю. От кавбригады Степового и 134 бригады сведений не поступало. Разведка заградотряда [в] 8 час. 7.VII заняла Острополь, противника там не оказалось. Извлекаются из воды 5 ящиков патронов, брошенных поляками [в] Острополе.

Начштарм 1-й Конной
Военком
Начоперупр

Клюев
Абгеров
Бородулин

Гражданская война на Украине (1918-1920). Сборник документов и материалов в трех томах, четырех книгах., Київ.: Наукова думка, 1967 р., Т.3, с. 255-256.

Документ № 518

Витяг з оперативного зведення польового штабу Реввійськради про наступ більшовицьких частин в напрямку Проскурова і Старокостянтинова.

7 липня 1920 р.

Красный фронт
Оперативная сводка от 7 июля
...У Староконстантинова

...Севернее Староконстантинова наши войска отбросили противника и теснят его к этому городу и к западу от железной дороги Шепетовка – Староконстантинов.

От Летичева на Проскуров

В Проскуровском направлении наши наступающие войска заняли гор. Летичев и ведут упорные и успешные для нас бои у железной дороги, в 35 верстах от Проскурова.

Могилев-Подольский взят
На Днестре нами занят гор. Могилев-Подольск
Красная Армия, 1920 р., 9 липня, № 379. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 519

Відомості про бої 8-ї кавдивізії червоних козаків з польськими військами та частинами армії УНР в так званому «Случському трикутнику»

7-8 липня 1920 р.

... Четвертый день. Дело под Сорокодубами.

Перед разговором с Штармом XIV радио станция обнаружила верстах в 70-100 Северо-Востоку радиостанции армии Буденного, говорившие между собой. Начдив полагал, что конная армия находится в районе Шепетовки-Старокопстантинова.

Разъезды к 21-му часу 6 июля донесли: «В Проскуров пришла польская пехота, отступающая с фронта ; м. Николаев занято пехотой противника; со стороны Волочиска на ст. Войтовцы прибыли эшелоны с пехотой и разгружаются».

Штаб дивизии решил, что в м. Николаев и Красилон находится очевидно, старокопстантиновская группа поляков, отступающая от г. Старокопстантинова.

Нужно было выиграть время, чтобы утомленные трехдневной гонкой кони могли отдохнуть, но также следовало выйти на перерез старокопстантиновской группе.

Поэтому дивизии приказано было построиться и перейти в район сел Большие Зозулинцы-Малые Зозулинцы, где кормить коней. Эшелон на ст. Черный Остров сжечь, вагоны со снарядами взорвать. Распоряжение было выполнено и зарево грандиозного пожара с фейерверком снарядов вспыхнуло над ст. Черный Остров.

В 5 часов 7 июля при свете грандиозного пожара дивизия в порядке первых дней движения выступила на с. Катериновка-Говоры-Большие Зозулинцы.

В район Большие Зозулинцы дивизия прибыла к 8 часам 7 июля и расположилась: 1-я бригада – с. Малые Зозулинцы и с. Клитна, 2-я бригада и штадив – с. Большие Зозулинцы, 3-я бригада – с. Шмырки.

Расположение дивизии оказалось не совсем удачным: 1-я бригада была зажата в большой системе реки Случь.

В с. Клитна 1-я бригада захватила обоз противника (до 40 повозок), изрубив прикрытие и прислугу.

Высланный на с. Сорокодубы разъезд 1-й бригады донес, что из с. Сорокодубы на с. Клитна идет колонна противника силой до 2000 штыков и большой обоз. Бригада села на коней и вышла настречу противнику.

Завязался бой, закончившийся общей атакой казаков. Противник, оказавшийся петлюровской бригадой, отступавшей из Старокопстантинова в составе двух полков был разгромлен. В штадив доставили 400 пленных, взяли 10 пулеметов и большой обоз. Командир неприятельской бригады был убит в бою, штаб бригады изрублен.

Доставленный живым один из офицеров штабистов показал, что Старокопстантинов спешно эвакуируется, так как там стало известно о разгроме Проскурова и Черного Острова. поляки - дивизия пехоты – намеревается отступать на Волочиск, в виду того, что и под Шепетовкой также идет бой. По сведениям некоторых пленных Шепетовка взята утром 7 июля, а Старокопстантинов обойден с севера какой то конницей Котовского.

Польские войска напирают.

Около 21 часа заставы 2-й бригады завязали перестрелку с противником на линии Волица – Иодко – Слободка Чернелевецкая. По дороге Николаев – Купель – Красилон – Писаревка шла большая колонна польской пехоты и обозы с пехотным прикрытием.

Выяснилось, что это был обоз с артпарками, отступающий с фронта пехоты. Наши заставы были смяты и отошли к Зозулинцам.

В 22 часа 30 мин. пехота противника подошла к с. Большие Зозулинцы и открыла огонь по селу. Навстречу ей вышли спешенный 4-й полк и дивизион разведчиков. Штадив, учитывая ночную темноту и неудобство принять бой между речками, также сильную усталость конского и людского состава, приказал: 1-й бригаде перейти в с. Клитна, 2-й бригаде – в с. Малые Зозулинцы.

Комбригу-3, тов. Микушину, с 3-мя разъездами в копиях было послано приказание перейти в с. Мехеринцы и там ждать распоряжений, полагая себя в дивизионном резерве. Два разъезда вернулись и доложили, что лес между селами Зозулинцы и Шмырки занят пехотой противника, которая их обстреляла. Третий разъезд не вернулся. Полагаем, что ему удалось пробраться и доставить донесение.

Пятый день червонцы в тяжелом положении. Удар по 3-й бригаде. Дивизия потеряла сто всадников.

Около 23 часов в с. Большие Зозуленцы вступила пехота противника. К 1 часу разъезд 1-й бригады донес, что из с. Чернилевка на Сорокодубы идет большая колонна пехоты противника. Навстречу ей вышла 1-я бригада. Противник открыл по с. Клитна огонь, сначала из 4-х, а затем из 8-ми трехдюймовых орудий.

Зная, что перед ним большие силы и не желая давать бой, имея позади целую систему болот и речку с одной лишь переправой, штадив распорядился:

1-ой бригаде задержать противника; 2-ой бригаде перейти в с. Кошелевка, оттуда через Волица Вонсовича ударить во фланг противнику одним полком, а один полк иметь в резерве. Из с. Кошелевка 2-й бригаде выслать взвод через с. Мехеринцы на с. Шмырки искать связи с 3-й бригадой и приказать ей идти на Мехеринцы. 1-й бригаде, когда 2-я бригада перейдет в с. Кошелевка, подойти туда же, расположиться за речкой, уничтожить мостик и удержать противника на этом рубеже, не давая распространяться на запад.

К 1 часам 1-я бригада, пытавшаяся в конном строю атаковать противника, была отбита и отошла в с. Кошелевку, переправившись без потерь под прикрытием густого тумана.

Противник занял с. Клетна и повел наступление на с. Кошелевка, но со стороны села Волица-Вонсовича был атакован 2-м полком бригады и задержался в с. Клетна, исправляя взорванный мост через реку Случ и готовясь, очевидно, идти на село Большие Зозуленцы. По переправе был открыт артиллерийский огонь взводами 1-й и 2-й батарей. Но противник под огнем все же начал переходить через Случ.

В это время поступило донесение, что в м. Кульчины находится бригада Котовского. Ей послали предложение атаковать противника с востока.

От 3-й бригады прибыло сообщение через высланный взвод, что она идет на Мехеринцы, попав в с. Шмырки под удар противника, зацепившего ее флангом. Комбригу 3 приказано было остановиться в с. Мехеринцы, наблюдая дорогу на Большие Зозуленцы. Пути отхода указаны на с. Ордынцы.

Около 12 часов противник густыми цепями – в бинокль было видно до 2000-3000 пехотинцев – при поддержке – 8-ми орудий начал сильно теснить 1-ю и 2-ю бригады и артогнем заставил замолчать и переменить позицию 2-й взвод 2-й батареи.

1-я и 2-я бригады отошли версты 1 1/2 -2 к западу от села Кошелевки.

В то же время одна колонна противника переправилась у с. Зозуленцы и двинулась берегом реки Случь на м. Базалию. В бинокль была видна большая пыль по дороге Красилов-Зозуленцы; там, вероятно, шла еще колонна противника. Ясно стало, что наша конница имеет перед собой более дивизии пехоты противника. Захваченные в с. Кошелевка два пленных показали, что перед нами вся 13 пехотная дивизия – ударная староконстантиновская группа противника, отступающая к Волочиску.

Колонна пехоты противника от с. Большие Зозулинцы подошла к с. Мехеринцы, сшибла сторожевое охранение 3-й бригады; не успевшей даже подготовиться к бою и открыла по с. Мехеринцы, забитому нашей конницей, беглый огонь из 4-х орудий с близкой дистанции. 3-я бригада спешно отступила к северу.

1-я и 2-я бригады отходили от с. Кошелевка под натиском пехоты противника. Вынужденный к такому отступлению штадив в 16 часов приказал дивизии отойти в район сел Ордынцы – Корчевка – Севруки, где и стать на отдых. Отход прикрывать 1-ой бригаде, так как резервная 3-я бригада была слишком расстроена отходом из с. Мехеринцы.

Противник двумя колоннами по обоим берегам реки Случ прошел на м. Базалия, где и стал на ночлег. Дивизия ночевала в селах Севруки– Корчевка – Ордынцы, выслал для наблюдения за противником взводные разъезды. О преследовании не могло быть и речи, вследствие сильной усталости конницы и полной расстроенности резервной 3-й бригады. За день дивизия потеряла свыше 100 чел. убитыми и ранеными. потери противника не выяснены; мы насчитали до 100 трупов, оставленных ими на поле боя.

Рейд окончен. Итоги.

Высланный из села Севруки на м. Кульчины разъезд привез от тов. Котовского сведения, что наша пехота заняла Проскуров и Староконстантинов, а тов. Буденный захватил Шепетовку. Тов. Котовский сообщал о своем намерении идти на м. Базалию. Начдив решил преследовать противника в направлении Купель-Волочиск.

9-го июля дивизия выступила на м. Купель, куда и прибыла после полудня. Противник ушел за реку Збруч. Высланные на Черный Остров разъезды связались с 60-ой стрелковой дивизией. Рейд закончился.

Червоное казачество 5 лет. Сборник материалов по истории Червоного казачества. Харьков; Путь просвещения, Молодой рабочий, 1923, с. 106-107.

Документ № 520

Розповіді про «героїчні дії» червоних козаків В.Примакова під час боїв у «слуцькому трикутнику».

7-8 липня 1920 р.

...1920 г. Польский поход. У Кузьмичева [адъютант В. Примакова- ред.] нет Ордена и он изменяет своему командиру – уходит в строй рядовым и служит четыре месяца в 1-й сотне второго полка.

Бой у села Зозулинцы. Кузьмичев врывается в толпу пехотинцев, берет в плен командира бригады и пулемет.

Орден Красного Знамени – награда.

...Уже в тылу последнего [противника - ред.] тов. Беспалов, увлекая за собой небольшую группу казаков, нападает на громадный обоз противника в районе села Кошелевка и, несмотря на сильное сопротивление многочисленного прикрытия, уничтожает большую часть его, а сам с пленными и трофеями возвращается к подходящим частям дивизии.

...Минайко Сергей (комвзвода 2-й сотни). В бою под селом Большие Зозулинцы был выслан с двумя взводами в разъезд. Заметив из-за леса наступающего противника, по соей инициативе остановил полусотню и решил задержать противника, учитывая то обстоятельство, что позади наши отходившие части еще не переправились через реку. Несмотря на многочисленность наступающей группы противника (2 эскадрона кавалерии, артиллерия и пехота), все же задержал его и тем самым дал возможность нашим частям переправиться через реку.

... Михайличенко Павел (отделенный командир 2-й сотни). В бою под селом Большие Зозулинцы 8-го июля 1920 г. находясь при взводе т. Минайко с пулеметом Льюйса и заметив быстро наступающего противника, выдвинулся вперед взвода и открыл убийственный огонь, чем заставил противника в замешательстве отступить.

Шурман Густав (командир пулеметного взвода) 3-я сотня 7-го июля 1920 года получила боевое задание захватить обоз противника, движущийся от села Кошелевка под охраной значительного отряда пехоты, но, попав под сильный пулеметный огонь противника, вынуждена была отойти в ближайшую балку. Тогда тов. Шурман продвинулся с пулеметом Максима и под градом неприятельских пуль, метким огнем заставил противника замолчать. При этом прикрывавшие неприятельский обоз пехотинцы не выдержав огня пулемета, бросили обоз и начали отступать. Благодаря редкому мужеству и находчивости тов. Шурмана, а также меткости его стрельбы, 3-й сотне удалось захватить до 40 повозок неприятельского обоза и изрубить до 50-ти человек пехотинцев.

Червоное казачество: 5 лет.1918-1923: Сборник материалов по истории Червоного казачества. Харьков; Путь просвещения; Молодой рабочий, 1923, с. 184, 190-191.

Документ № 521

Оперативне зведення командира особливої кавалерійської групи і начальника 9 кавалерійської дивізії Осадчого про результати бою окремої кавалерійської бригади Котовського в районі Дубина – Волиця Вонсовича.

8 липня 1920 р.

№ 1/оп

м. Кульчини

8 июля 1920 г.

24 часа

Части группы: бригада т. Котовского имела с 3 до 13 часов бой в районе Дубина и Волиця Вонсовича, что в 30 верстах западнее Староконстантинова (2500 пехоты, 500-600 сабель, 12 орудий); противник отошел и был атакован 8 кавалерийской дивизией со стороны Зозулинцев и после отошел на Базалию. Бригада сосредоточена в м. Кульчинах. Кубанский, Сибирский и Особый кавполки в 20 часов выступили из Староконстантинова и расположились на ночлег: Триски, Гриценки, с. Антонины. Штаб группы в Кульчинах. С утра 9 июля группа выступает в район Теофиполь, Ямполь, Ляховцы. Формируемый штадив 9 кавалерийской остается до вечера 9 июля в Староконстантинове.

Разведка выслана на Теофиполь, Белозерку, Базалию, сторожевое охранение выставлено вокруг расположения заставами, связь вправо с 403 полком, который выступил из Антонин на Кузьминцы и с 3 бригадой, двигающейся на линии Терпавка [Терновка] – Сорокодубы, связь влево с 8-й кавдивизией в р-не Карчовка, связь со штабом 45 по летучей почте Антонины – Новое Село – Топорчики в Изяславль. Фуража зернового недостаточно. Боевых припасов 8 июля получено не было. Осталось 700 снарядов. Погода пасмурная, дорога хорошая.

Начдив 9 кавалерийской

Осадчий

ЦАМО РФ, ф.7946, оп.1, спр. 3, арк. 41. Машинопис. Оригінал.

Документ № 522

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про пропозицію представників польського уряду прийняти владу в Кам'янці.

8 липня 1920 р.

Журнал

Слухали...1. Доклад голови Ради Міністрів про пропозицію представників польського уряду прийняти владу в Кам'янці.

Постановили: прийняти до виконання.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 367, арк. 55. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 523

Витяг з оперативного зведення штабу 45 стрілецької дивізії про бойові дії кавбригади Котовського в районі Орлинець

8 липня 1920 р.

...Кавбригада Котовського в теченні дня 6 июля вела бой в районе Орлинцев, где захватила обоз, 50 повозок и 80 пленных. Атаки на Мезенцы (Мазепинцы-ред.) успеха не имели вследствие сильного артиллерийского огня, и к вечеру 6 июля кавбригада удержала район Волица Татарская – Орлинцы. Кавгруппа т. Степового подходила к Староконстантинову на 8 верст, где была внезапно атакована с восточной стороны противником силою одной пехотной дивизии и кавполком, под натиском которых отошла к Лисинцам. Кавгруппе подтверждено приказание без промедления выполнить свою задачу...

ЦАМО РФ, ф1421, оп.2, спр. 84, арк. 75зв. Машинопис. Оригінал.

Документ № 524

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про евакуацію уряду УНР за межі Східної Галичини.

12 липня 1920 р.

Журнал

Слухали. 1. Доклад голови Ради Міністрів в справі евакуації уряду УНР за межі Східної Галичини.

Постановили: Вважати виїзд уряду УНР за межі Східної Галичини доцільним.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 367, арк. 59. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 525

Рапорт командира 6-ї Запасної стрілецької бригади полковника УНР Гната Порохівського Командуючому Запасними частинами української армії про бої під с. Малі Зозулинці.

12 липня 1920 р.

Командир
6-ої Запасової
стрілецької
бригади
12 липня 1920 р.
ч. 48
Тернопіль

Командуючому Запасовими частинами української армії

Рапорт

Доношу, що доручена мені бригада на марші зі Староконстантинова до Ожнговець 7 липня була перейнята большевиками, які заняли села: Малі Зозулинці. Великі Зозулинці, Калитну (Клітну – ред.), Кошилівку (Кошелівку – ред.).

За відсутністю в бригаді достатньої кількості кінноти, розвідка не могла виявити точно сили ворога, і тому бригада перейшла в наступ з метою пробитися в напрямку на Базалію. З боку ворога були введені в бій 3-4 гармати, 10 кулеметів і цілі полки кінноти. Бригада, понесши страшні втрати (загубила вбитими, раненими й полоненими біля 70 старшин та 600 козаків), з великими труднощами, одбиваючись на всі боки, пробилась; частина зі мною в напрямку на Теофіпіль, а частина, що була позаду - в напрямку на Красилів, де й сполучилась з 13-ою польською дивізією, яка опинилася там випадково, бо вона по плану повинна була відходити через Маневці—Теофіпіль, але завдяки загрозі большевицьких атак з півночі - вся скупчилася в Красиліві і, маючи при собі досить кінноти та 10 батарей, 8 липня, після 10-ти годинного бою, пробилася через ті пункти, яких не могла пройти б-та бригада.

Мужність старшин 6-ої бригади, які загинули в цій бійці, не піддається опису; йшли, як велетні, з криками; «Слава Україні» і «Хай живе Україна».

А старшини, що дісталися до полону, в момент, як їх після допиту большевики рубали по черзі, кидали в вічі ворогу такі слова: „Не тішся, враже, - сотня поляже, тисяча натомість стане до борби!» (хорунжий Горобець і інші), другі знову ж кричали, що вони загинуть, а Україна все-ж буде. Все це оповідають ті старшини та козаки, які були в полоні, але були відбиті потім 13-ою польською дивізією і бачили героїчну смерть своїх товаришів. Трупки порубаних старшин та козаків бачила вся та українська частина, що йшла з 13-ою польською дивізією. Що торкається козаків, то де-які не зберегли до кінця бою своєї хоробрости: під огнем і повторними атаками кінноти кидали зброю, не хотіли відкривати вогню по ворогові, який в другій половині бою перейшов у наступ і, взагалі, виявили до большевиків далеко не ворожий настрій, гадаючи, що большевики їм нічого не зроблять; але багато большевики порубали і їх. - Населення в тому районі, де був бій, поставилося до наших вояків вороже: убивало, ограбовувало, знущалося, на шляху руху ставило опір.

Зараз бригада, в кількості 80 старшин, 440 козаків. 100 рушниць і 6 кулеметів, знаходиться в Тарнополі.

Становище дуже тяжке: в цих подіях загублені кухні, канцелярії, всі власні речі старшин, шинелі, Є багато старшин і козаків цілком роздягнених большевиками та селянами. Штаби частин розвалилися, кращі старшини загинули.

Зараз провадиться організаційна праця: підняття дисципліни, поповнення зброєю та обмундуванням.

Настрій старшин і козаків нервовий, недовірливий до загального становища.

Необхідні аванси для бригади, щоби можна було продовжувати організаційну працю по формуванню.

Харчування зле.

Полковник Порохівський.

Старший адютант, Хорунжий Литовчик.

Порохівський Г Матеріали до історії 2-ої кулеметної бригади./Г. Порохівський //За державність. Матеріали до історії війська Українського. Збірник 9. Варшава: Українське воєнно - історичне товариство, 1938 р. с.161-162.

Документ № 526

Журнал засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо обміну українських грошей на польські марки.

13 липня 1920 р.

Слухали: Внесення голови Ради Міністрів в справі обміну українських грошей на польські марки.

Постановили: Доручити міністру фінансів зробити розпорядження про обмін для урядовців українських грошей на польські марки на таких підставах:

а) для кожного урядовця обмін проводиться на суму 700 польських на тиждень по курсу 6 карбованців на одну польську марку, причому така норма встановлюється і на кожного члена сім'ї урядовця, котрий при ньому перебуває;

б) збитки, які понесе Державний банк, повертаються з коштів державної скарбниці;

в) зазначений курс встановлюється на один тиждень.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 367, арк. 60. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 527

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про налагодження порозуміння з польською владою.

15 липня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 57

1. Слухали: Акт від 15 липня 1920 р., складений головою Ради Народних Міністрів Прокоповичем і міністрами Косенко і Красним; протокол, складений 15 липня 1920 р. міністром Стемповським, керуючим міністерства фінансів Маршинським, товаришами міністрів Юзефським і Відибідою, і протокол від того ж липня, складений міністрами Огієнко, Архипенко і Сольським про вимогу представників місцевої польської влади до уряду УНР негайно вирушити з м. Станіславіва і про поводження представників згаданої влади з п. міністрами і урядовцями Української Народної Республіки.

Постановили одногolosно:

а) занести до журналу, що Рада Народних Міністрів солідаризується з лінією поводження голови Ради Міністрів В. Прокоповича в цій справі;

б) скласти відповідний протест на ім'я вищого польського уряду;

в) надіслати депеші голові Директорії і прем'єр-міністру Речі Польської Посполитої;

г) п.п. міністрів Огієнка й Архипенка звернутися до урядовців центральних установ, що знаходяться на двірці, з закликом бути стриманими, заховувати спокій і вирушити з потягом в разі вимоги польської влади;

д) додати до цього журналу згадані акт і протоколи.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]
Старший діловод [підпис]
ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 72. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 528

Лист-директива Леніна членам Ради Праці і Оборони з нагоди відправки військ на захід для боротьби з польською армією.

Кінець липня 1920 р.

1. Військам Кавфронту йти пішки через усю Україну, розрахувавши маршрут так, щоб у кожну волость (з 1900 приблизно волостей України), заходили двічі, через певний проміжок часу, спочатку кінна потім піша частина для виконання (потім перевірки виконання) таких завдань:

а) збирання продовольства (за розкладкою);

б) створення на місці, тобто в кожному селі, під охороною місцевих селян і під їх відповідальність подвійного (проти розкладки) запасу продуктів (засипаного в коморі, в будинку попа, поміщика, багатія і т.і.)...

...3 У «впертих» волостях чи селах військові частини або організують «третє відвідування» (військом), або залишаються на постій довше (до двох тижнів), для покарання і виправлення...

Ленін В.І. Членам ради праці і оборони. Т.51. Повне зібрання творів. Москва: С. 244-346.

Документ № 529

Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів УНР щодо відношення українського війська до мирного питання.

4 вересня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 97

Слухали: ...12. Доклад заступника голови Ради Народних Міністрів про відношення українського війська до мирного населення.

Постановили: З огляду на появішієся в печаті повідомлення про ексцеси з боку українських частин, Рада Народних Міністрів, рахуючи такі випадки абсолютно неприпустимими, пропонує командуючому армією вжити самих рішучих заходів до недопущення повторення таких випадків, переведення негайного строгого слідства і рішучого покарання винних, про що донести Раді Народних Міністрів.

Постанову цю доручити заступнику Ради Народних Міністрів передати негайно по телеграфу командарму і копії телеграми надіслати п. Головному отаману і голові Ради Народних Міністрів.

Заступник голови Ради Народних Міністрів [підпис]

Міністр ісповідань [підпис]

Мін. зак. справ [підпис]

Мін. євр. справ [підпис]

Мін. військ. справ [підпис]

Заст. мін. юстиції [підпис]

Заст. мін. вн. справ [підпис]

Т.в.о. державного контролера [підпис]

Т.в.о. державного секретаря [підпис]

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 8, арк. 54. Машинопис. Оригінал.

Документ № 530

Наказ Волинської губернської комісії по боротьбі з дезертирством про неухильне виконання постанови Всеукраїнської комісії по боротьбі з дезертирством.

6 вересня 1920 р.

Приказ №21

Объявляю для точного и неуклонного исполнения постановление Всеукраинской Комиссии по борьбе с дезертирством № 243:

1. Во всех селах Украины назначить на каждые 5 или 10 хат старшего по борьбе с дезертирством.

2. Старшие 5-ти хатные или десятихатные обязаны не менее трех раз в неделю обходить свои районы с целью обнаружить дезертиров или оружие.

3. Сельскому Совету не менее одного раза в неделю собирать всех старших пяти хатных (десятихатных) и под личным своим руководством приходить повальные обыски на дезертиров по всему селу и обязательно по окрестностям.

4. Обнаруженных дезертиров и оружие препроводить в уездные комиссии по борьбе с дезертирством.

5. В случае обнаружения в каком либо районе во время облав дезертиров или оружия, арестовывать немедленно старшего (пяти или десятихатного) того района и препроводить в уезд. Комдезертир для предания суду.

6. На пятихатных или десятихатных, проявляющих бездействие, сельским и волостным советам предоставить право накладывать штрафы или иные меры взыскания.

7. Все прочие граждане села, сельсоветы и военкоматы, ответственность за проживание дезертиров несут такую же, как было установлено ранее изданным постановлением центральной власти, а потому они обязаны требовать от пятихатных исполнения возложенных на них обязанностей, а о нерадивых сообщать в Уездкомдезертир.

8. Должность пятихатного не может быть выбрана.

9. Настоящее постановление объявить и вывесить на видном месте в сель. и волост. Советах.

Подписали:

Пред. Всеукр. Центр. Комиссии

по борьбе с дезертирством

Член Центркомдезертир

Врид. Окровоенкома

Губвоенком и Предгубкомдезертир

Зампредгубкомдезертир

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 22.

Т.Артапов

Т.Оликов

Шалыхманов

Васильев

[підпис].

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 531

Витяг з журналу засідання Кабінету Міністрів УНР щодо побажання п. Головного отамана військ УНР Кабінету Міністрів УНР.

11 вересня 1920 р.

Слухали:

... Після вирішення справ, зазначених пп. 1-6 цього журналу, в засіданні Кабінету Міністрів взяв участь п. Головний отаман військ УНР і звернувся до Кабінету Міністрів з своїми побажаннями.

П. Головний отаман в зв'язку з контрофензивою, яку розпочинає армія УНР, вважає, що уряд мусить негайно, за всяку ціну, протягом 2-3 тижнів вирішити

остаточно і в деталях такі справи: 1). форму влади в одібраних у ворога місцевостях; 2) порядок її відновлення; 3) справу заосмотрення армії.

Пану міністру внутрішніх справ, який перевів вже підготовчу працю щодо здійснення справ, зазначених в п. п. 1-2 належить прискорити їх остаточне оформлення: наступаючи і посуваючись вперед, армія без сумніву відірветься від урядових центрів, між тим вона повинна іти вперед з готовими законами і інструкціями для цивільної влади. Що ж до заосмотрення армії, то ця справа стоїть в тісному зв'язку з фінансовою політикою уряду і необхідністю налагодити місцевий фінансовий апарат. Без цього армія не матиме організованого і замиреного заплілля. До цього часу організація тилу завжди відставала від організації військової і не дорівнювала армії в темпі роботи.

До справ, які вимагають від уряду негайного полагодження, належить: 1) організація судівництва, 2) встановлення ладу в сфері відносин церковних, зокрема відносин між урядом і єпископатом. В сфері цих двох важних галузів народнодержавного життя до цього часу нічого не зроблено. Так само ні міністерством пошт, ні міністерством шляхів (останнім за часів хвороби міністра С.П.Тимошенка і керування міністерством його заступником) нічого не зроблено в справі використання своїх апаратів для допомоги Дієвій армії. Не підготовлено до своїх завдань і міністерство освіти. Всяке проволікання у налагодженні цих справ примусило би п. Головного отамана вживати відповідних заходів в порядку верховного правління.

Голова Ради Народних Міністрів	[підпис]
Міністр народного господарства	[підпис]
Міністр закордонних справ	[підпис]
Керуючий міністерством внутрішніх справ	[підпис]
Заступник військового міністра	[підпис]
Заступник міністра фінансів	[підпис]
Т.в.о. державного секретаря	[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 5, арк. 11зв.-12. Машинопис. Оригінал.

Документ № 532

Витяг з журналу засідання Кабінету Міністрів УНР про зміну земельних адміністративних органів, починаючи з губерніяльних.

17 вересня 1920 р.

Слухали:... 3. Внесення керуючого міністерством земельних справ Архипенка про скасування губерніяльних, повітових, волосних та сільських земельних управ і про утворення інституту губерніяльних та повітових уповноважених для впорядкування земельних справ на території УНР.

Постановили: ухвалити.

Занести до журналу окрему думку міністра фінансів Барановського, що з приводу § 2 проекту закону він заявляє своє особливе міркування в такому змісті: в цьому § необхідно зазначити, яке саме «упорядкування» буде належати до прав уповноважених, що на практиці може привести до значних непорозумінь.

Голова Ради Народних Міністрів	[підпис]
Міністри: фінансів	[підпис]
закордонних справ	[підпис]
шляхів	[підпис]
народного господарства	[підпис]
Керуючий міністерством внутр. справ	[підпис]

Заст. військового міністра

[підпис]

За державного секретаря

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 5, арк.53. Машинопис. Оригінал.

Документ № 533

Витяг з журналу засідання Кабінету Міністрів УНР про принципи діяльності міністра закордонних справ УНР.

17 вересня 1920 р.

Слухали:...4. Доповідь міністра закордонних справ про подорож за кордон і принципи, яких він буде дотримуватися в своїй найближчій діяльності, а саме:

а) необхідно заключати стратегічний союз з Врангелем і поставитися обережно щодо союзу з ним політичного;

б) відносно Савітської Росії прийняти тактику використання можливих мирових переговорів в цілях агітаційних, спираючись на принципи поданого через варшавську місію меморандуму;

в) в справі польсько-українського союзу поширити, заглибити й закріпити культурно-політичне єднання з політичними і культурними колами Польщі, збільшуючи шляхом агітації популярність польсько-українського союзу й української державної ідеї;

г) продовжувати й заглиблювати дружні відносини з Румунією;

д) по всій Європі, особливо у Франції й Англії, де наша політика була не досить виразною, повести ширшу інформаційну роботу, об'єднавши й координуючи її під началом міністерства закордонних справ;

е) утворити для цього цілий ряд агентур за кордоном, а також сприяти утворенню й підтримувати національних українських організацій за кордоном, які ведуть і мають вести боротьбу з псевдоукраїнськими (комітет С.К. Моркотуна), а також дезорієнтованими політично українськими організаціями;

ж) підпорядкувати діяльність всіх посольств УНР єдиній політичній лінії міністерства закордонних справ;

з) скоротити число і штати українських закордонних місій.

Постановили: а) прийняти до відома й зазначені в доповіді точки ухвалити; б) постановити, що всі агенти інших відомств за кордоном (видавничі, торговельні, економічні, фінансові, закупочні і т. ін.) повинні в своїй діяльності порозумітися з посольствами Української Народної Республіки, як з органами, які представляють не лише мін. зак. справ, але являються за кордоном органами державної влади й репрезентують її в цілому.

Голова Ради Народних Міністрів

[підпис]

Міністри: фінансів

[підпис]

закордонних справ

[підпис]

шляхів

[підпис]

народного господарства

[підпис]

Керуючий міністерством внутр. справ

[підпис]

Заст. військового міністра

[підпис]

За державного секретаря

[підпис]

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 5, арк.54. Машинопис. Оригінал.

Документ № 534

Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР про відновлення дії закону про реквізицію осельних і неосельних приміщень для задоволення потреб державних та громадських установ та держслужбовців.

28 вересня 1920 р.

Журнал

засідань Ради Народних Міністрів УНР

Ч. 108

Слухали:...6. Законопроект міністерства внутрішніх справ про відновлення чинності закону 24 вересня 1918 р. про реквізицію осельних і неосельних приміщень для задоволення потреб державних і громадських загальнодержавного значення установ, а також осіб, перебуваючих на службі в державних установах.

Постановили: законопроект ухвалити.

З оригіналом згідно:

Т.в.о. помічника секретаря РНМ [підпис]

Старший діловод [підпис]

ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 53, арк. 128зв. Машинопис. Засвідчена копія.

Документ № 535

Витяги з «Положення про охорону кордонів УСРР для боротьби з контрабандою і шпіонажем».

Вересень 1920 р.

1. Постановкой охрани границ УСРР, а именно: польской, румынской, черноморско-азовской ведает начальник войск пограничной охраны (начальник Управления пограничного надзора) назначенный уполномоченным Совнаркома УСРР по внешторгу по соглашению с уполномоченным Центральной Чрезвычайной комиссии и Реввоенсоветом Юго-Западного фронта, действующий по специальным инструкциям, определяющим круг его обязанностей.

2. Границы УСРР в отношении охраны разделяются на три сектора: а) польская граница (подвижная, как находящаяся в районе боевых действий) от стыка с Западным фронтом до Каменец - Подольска, б) румынская – от Каменец - Подольска до Каменец - Аккермана и в) черноморская – от Каменец – Аккермана до Таганрога включительно.

3. Для выработки инструкций для начальника пограничной стражи назначается специальная тройка из представителей Реввоенсовета фронта, уполномоченного Совнаркома Украины по внешторгу и Особотдела Юго- Западного. Тройке предоставляется право кооптации для работ специалистов по пограничной страже и вообще сведущих лиц.

4. В основу инструкции для начальника пограничной стражи ложатся указания Центрального управления пограничного надзора, постановления и декреты Совнаркома Украины, основанные на особенностях местных территориальных, этнографических, политических и экономических условий. Инструкции утверждаются уполномоченным Совнаркомом УСРР по внешторгу по соглашению с уполномоченным Центральной Чрезвычайной комиссии. Все последующие их изменения и дополнения, вызываемые жизнью, военными и иными обстоятельствами, делаются Народным комиссариатом внешней торговли или уполномоченным Центральной Чрезвычайной комиссии по согласованию друг с другом, или по инициативе какого-либо из упомянутых ведомств или по представлению начальника пограничной охраны, или Реввоенсовета фронта или Совнаркома Украины.

5. При начальнике пограничной охраны находится штаб...

6. В распоряжении начальника пограничной охраны для непосредственного несения пограничной службы выделяются специальные войска командованием Юго-Западного фронта в количестве, согласно указаний Центрального управления пограничного надзора, кои сводятся в отдельные полки или бригады, с тем условием, чтобы для каждой упоминаемой границы было не свыше одного крупного войскового соединения – дивизии или бригады, кои являются в то же время управлениями секторов: Польского, Румынского, Черноморско-Азовского, а командиры их – начальниками границы.

Примечание: при выделении войск в распоряжение начальника пограничной охраны в первую очередь выделить из частей и учреждений всех ранее бывших специалистов – пограничников и служивших в пограничных частях.

7. Дислокация войсковых частей пограничной охраны устанавливается начальником пограничной охраны...

8. Штаты частей войск пограничной охраны, равно как штаба начальника войск, так и секторов и других подсобных учреждений, вырабатываются указанной в п.3 Тройкой и утверждаются Совнаркомом Украины и Центрального управления пограничного надзора; усилены и изменены могут быть ими же по представлению начальника пограничных войск Украины.

9. Все расходы по содержанию Управления начальника пограничной охраны Украины производятся за счет Наркомвнешторга и по его сметам.

10. Начальник войск пограничной охраны Украины в отношении специальных задач подчиняется уполномоченному Совнаркома УССР по внешторгу, а в отношении всего остального Реввоенсовету Юго-Западного фронта...

Примечание: в случае открытия на границе военных действий начальник войск пограничной охраны Украины подчиняется полевому командованию на правах определяемых полевым командованием.

11. В мирное время части войск пограничной охраны получают содержание и все виды довольствия по ставкам, устанавливаемым Всеросглавштабом с прибавлением специальной премии за захваченную контрабанду согласно инструкции Наркомвнешторга.

Пограничные войска СССР. (1918-1928). Сборник документов и материалов (под. Ред. П.И.Зырянова). М: Издательство «Наука», 1973, с.465-466.

Документ № 536

Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР (промова Головного отамана).

3 жовтня 1920 р.

Промова

Головного отамана війська УНР

1. Головний отаман розповідає про останні відвідини фронту. План, поставлений війську, виконаний і розвивається нормально. Стратегічна допомога польських військ пособляє розвиткові операцій. Мобілізація проходить нормально. 3 й 4 дивізії переводять мобілізацію. Херсонська й Кулеметна дивізії – теж. В районі Проскурова мобілізація тільки починається з огляду на те, що район його був zagrożений. Значне число мобілізованих (до 50%) являються негідними до військової служби (хворі і ранені). Це викликає необхідність покликати до війська ще два роки, про що треба видавати законопроект. В районі Волині також починаються мобілізації. Необхідно приступити до мобілізації коней і до збільшення кавалерії. Наші успіхи до цього часу в значній мірі пояснюються участю кавалерії. Розгортання армії (збільшення

артилерії) теж в значній мірі залежить від збільшення кінноти. Зі 100 дворів треба взяти три коні по цінах, ухвалених урядом. Треба видати відповідний закон.

З спостережень виявилось, що такої руїни господарства народного, яку зробили большевики тепер, ще не було. Всі торгівлі, всі склепи – вичищені. Колись заможні люди – жебраки. Відношення війська до єврейського населення тут дуже гарне. Побачення з представниками єврейськими вказують на те, що військо дуже добре ставиться до єврейського населення. Єврейське населення охоче йде на мобілізацію. В майстернях військових багато працює ремісників-євреїв

Загальне військове становище таке: захоплено досить велику територію, але цивільна влада не постигає за фронтом. Кордон Збруча і кордони з Польщею треба обсадити. Жандармерії даний наказ відповідного змісту, наказано і б. нач. корпусу кордонної сторожі приступити до формувань. Міністерство фінансів повинно негайно дати свої інструкції кордонним патрулям і сторожі і відділам митних урядовців. Організація сталих апаратів влади – на черзі денній по всіх відомствах. Відсутність інформації населення. Треба поставити цю справу ширше. Треба знайти якісь засоби пересовування, спеціальні, аби виробити спеціальний апарат.

Справи транспорту в загрозовому становищі. Рухомий склад захоплений, але не має паротягів. Перекидка широкоторового складу з польських теренів стоїть на черзі денній. Противник використовує це становище. Необхідно залагодити цю справу. Катастрофічне становище у відсутності набоїв рушничних і до кулеметів. Спеціальна дивізія і окремі кавалерійські частини забезпечені кулеметами, але постачання набоями й з боку польського, й з боку румунського йде мляво. Латунь і мідь єсть. Треба налагодити свою майстерню набоїв. До здійснення цієї справи повинні негайно взятися міністерство народного господарства і міністерство військових справ. Можливо, цю справу треба віддати в руки приватної ініціативи. Головний отаман бажав би мати від міністерства народного господарства відомості про те, що зроблено в справі постачання армії взуттям і теплим одягом. Одягши 25000, ми можемо бути спокійнішими за фронт. Можливість заключення поляками миру вимагає прискорення цієї справи.

Не дивлячись на це трудне становище, в яке попадає наша армія, боротьба можлива: деморалізація большевицької армії й повстання в тилу ворога – найважливіші фактори нашого можливого успіху.

В Дунаївцях знаходиться 40000 аршин виробленого шинельного сукна. Це сукно треба зреалізувати, пошивши з нього шинелі.

Для населення Волині, тимчасово зайнятої польським військом, треба перевести й інформаційну роботу, і роботу щодо відновлення там органів української влади.

Добре було би видати відповідну відозву (мін. шляхів) до залізничників наших в тилу ворога.

Пану міністру військовому запропоновано увійти до Ради Міністрів з проектом щодо придбання сідел для організації окремої кавалерійської дивізії («летючки»).

Закінчуючи свої пропозиції і огляд завдань, які ставляться життям перед Радою Міністрів, Гол. отаман, маючи сам виїздити на фронт, пропонує Раді Міністрів підготуватись до перекидки апаратів влади й переїзду на свою територію і просить повідомити його про стан фінансів.

Заслухавши промову пана Отамана, Рада Міністрів ухвалила:

1. В справі мобілізації коней доручити військовому міністру негайно зробити відповідне внесення.
2. В справі організації кордонної охорони – негайно організувати

комісію з представників військового міністерства, міністерства народного господарства і міністерства фінансів.

3. В справі упорядкування влади в безпосередньому тилу військ і в дальшому запіллі доручити міністру внутрішніх справ увійти до Ради Міністрів з відповідним докладом.

4. В справі організації інформації населення і пропаганди національно державної ідеї: а) доручити міністру внутрішніх справ в порозумінню з міністром пошт і тереграфів і головноуправляючим справами мистецтва увійти до Ради Міністрів з відповідним внесенням; б) відновити діяльність міністерства преси і пропаганди.

5. В справі налагодження залізничної комунікації – просити голову Варшавської місії негайно порушити перед польським урядом справу повороту нам рухомого складу, вивезеного польським військом з України.

6. Справу організації майстерень для виробу рушничних набоїв доручити міністру народного господарства й міністру військовому.

7. Для придбання на внутрішньому ринку сукна для армії взяти з військового фонду двісті мільйонів (200000000) карбованців.

Заслухавши потім інформацію міністра фінансів про фінансовий стан держави, Рада Міністрів вислухала ще ряд вказівок та побажань пана Отамана, а саме: 1. Про необхідність перегляду законодавства й упорядкування і спрощеного судівництва.

ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 2, спр. 9, арк. 14-15. Машинопис. Незасвідчена копія.

Документ № 537

Оперативне зведення штабу кавбригади Котовського про становище в районі Старокостянтинова.

15 жовтня 1920 р.

...За истекшие сутки (14 октября) противник, сосредоточившись в районе Староконстантинова в составе 5, 6 и 11 полков конницы и пытавшись прорвать участок кавбригады в районе Острополя, после непродолжительных боёв потерял 5 человек пленных, в районе Бабино потерял 3 человека пленных и, наконец, заняв д. Чешки [?] имея 50 сабель при пулемёте, лихой атакой со стороны нашей, бежал в Староконстантинов. Ночь на участке прошла спокойно. Разведка и охранение продолжается.

Помначштаба по оперчасти

[підпис].

Котовский Г.И. Документы и материалы Кишинев: Госиздат Молдавии, 1956 г., с. 242-243. Друкований відбиток. Копія.

Документ № 538

Розпорядження Волинського губвиконкому про виселення за межі губернії всіх кочучих циган.

25 жовтня 1920 р.

Циркулярно

Начальникам Губмилиции, Гормилиции и
Уездмилиции Вольнской губернии
Копия Уезд Отделениям Исполкомов

Губотдел Управления предлагает под личную ответственность Начмилиции немедленно по получении сего выслать за пределы Волынской губернии всех кочующих цыган и о исполнении сего донести.

Председатель Губисполкома

[подпись].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 13, арк. 32зв.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 539

Витяг з постанови РНК УСРР та Реввійськради Південного фронту про охорону шляхів сполучення та зв'язку і відповідальність за їх пошкодження місцевого населення

5 листопада 1920 р.

Постановление

Совета Народных Комиссаров У.С.С.Р. и
Революционного Военного Совета Южного фронта № 1970
ноября 5 дня 1920 года
Харьков

В виду участвовавших за последнее время случаев злоумышленной порчи железнодорожных путей и сооружений, телеграфных и телефонных проводов Совет Народных Комиссаров Украинской Советской Социалистической Республики и Революционный Военный Совет Южного фронта и в подтверждение и дополнение постановления от 9-го мая 1920 г., постановили:

§1.

Возложить ответственность за сохранение железнодорожного полотна, искусственных сооружений, телеграфных и телефонных линий на население прилегающее к 15 верстной полосе селений, деревень и населенных пунктов.

§2.

Вменить в обязанность всему населению в указанной в §1 полосе принять все меры к охране железнодорожных путей и телеграфно-телефонных линий, сообщая в ближайшие Исполкомы, Комендантам станций, железнодорожной администрации, Начальникам милиции, Начальнику ближайшей воинской части, Комитету партии, органам Ч.К., Комитетам Незаможных Селян о появлении различных банд или отдельных злонамеренных лиц, стремящихся повредить указанные в §1 Сооружения.

§3.

Командующему воинскими частями внутренней службы Южного фронта Украины в недельный срок произвести разбивку указанной в §1 полосы между селениями, разделить таковую на районы и предупредив через начальника района население последних.

§4.

В случае злоумышленной порчи железно-дорожных путей или телеграфных линий брать из районов коим поручен был участок, заложников исключительно из кулацкого элемента.

При взятии заложников руководствоваться преимущественно указаниями Комитетов Незаможных Селян.

Примечание: 1. В местностях где уже имели место частые случаи порчи железно-дорожной пути, телеграфных или телефонных линий, нападений на поезда и пр., заложников взять немедленно, по опубликованию настоящего постановления, объявить населению, что при повторении случаев порчи железно-дорожной пути, сооружений, нападениях на поезда и пр. заложники будут РАССТРЕЛЯНЫ.

Примечание: 2. Железно-дорожным агентам и военным властям в случае порчи или разрушения в том или ином районе указанных в §1. Привлекать все без исключения население данного района к работе для немедленного восстановления разрушенного.

Примечание: 3. В районах особо охваченных бандитизмом привлекать население к тягчайшим формам принудительных работ, не останавливаясь перед выселением из пределов данного района целых семейств лиц, наиболее замеченных в участии в бандах.

§5.

Укрыватели, попустители, недоносители будут предаваться самым беспощадным карам вплоть до расстрела и конфискации всего имущества.

Пред. Сов. Нар. Ком.У.С.С.Р.	Х.Раковский
Ком. Армиями Южн. Фронта	Фрунзе-Михайлов
Член Реввоенсовета Южн. Фронта	С.Гусев

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 61-61зв..
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 540

Оперативний наказ військам 14-ї армії про переслідування і остаточний розгром військ армії УНР на Поділлі.

16 листопада 1920 р.

№ 0/180 ст. Вапнярка

21 час. 30 мин.

Карта 10 верст в дюйме

Противник занимает: 1-я запорожская дивизия и сводная казачья дивизия есаула Яковлева – р-н Летичев; Западная русская пехотная дивизия (3-й врангеливской армии) – р-н Деражня; Проскуровское направление прикрывает 3-я врангелевская армия (одна пехотная и одна кавалерийская дивизии) с отдельным кавалерийским отрядом Савинкова со штаб-квартирой в Проскурове и 2-я Волынская пехотная дивизия с Черноморской кавбригадой. В р-не Дунаевцы-Миньковцы расположены особая кавдивизия, 4-я Киевская и 6-я пехотная дивизии (петлюровские) остатки 3-й железной пехотной дивизии и отряд Фролова прикрывает Каменец-Подольское направление.

Наши части по всему фронту теснят противника и выходят к вечеру 17.XI на линию согласно приказа №0/179, 8-я кавдивизия, пройдя вдоль фронта армии и изрубив в р-не Женишковцы и Дашковцы часть Черноморской бригады и часть 1-й пехотной дивизии армии Врангеля, захватили более 600 человек пленных и к вечеру 15.XI сосредоточилась в р-не Кальная-Деражня.

Согласно заключенному договору с поляками, польские части с 24 часов 19.XI начинают отход на свою границу.

В целях окончательной ликвидации последних банд, борющихся на русской советской территории, и достижения западных границ республики командующий приказал частям 12-й армии после соответствующей перегруппировки с рассветом 20.XI начать движение к государственной границе, при этом, сосредоточенным на левом фланге кулаком, нанести удар в общем направлении на Староконстантинов-Волочиск с целью совместными усилиями с 14-й армией разгромить Петлюру и банды, именуемые 3-й армией Врангеля. 14-й армии приказано продолжить выполнение задачи по основной директиве № 1206 (сек) 3435/оп, приняв все меры, отбросить остатки разбитых банд на север по линии Жмеринка-Волочиск для окончательной ликвидации таковых совместно с частями 12-й армии. Во исполнение чего приказываю:

1. Начдиву 17-й кавалерийской – по выполнении своей задачи, согласно приказу по армии № 0/179, присоединиться к своему корпусу.

необхідно зберегти, аби при першій можливості знов розпочати боротьбу за визволення Батьківщини.

З приводу цього Раді Народних Міністрів належить вирішити питання відносно можливого переходу армії і уряду УНР, між іншим належить в'яснити відношення уряду Речі Посполитої до переходу армії і уряду на територію Польщі.

Заступник голови Ради Народних Міністрів – міністр внутрішніх справ Саліковський зазначив, що на його думку, уявляється найбільш доцільним перехід армії і уряду УНР на частину Волині, тимчасово окуповану польськими військами. Перебування армії і уряду УНР на Волині дасть можливість формувати армію і підтримувати зв'язок з урядом.

Товариш міністра внутрішніх справ Дмитріїв висловив думку, що перехід армії і уряду на частину Волині, тимчасово окуповану польськими військами, являється доцільним по суті і, крім того має правні підстави.

Міністр ісповідань Огієнко зазначив, що чергове завдання Ради Народних Міністрів зберегти голову Директорії – Головного отамана Симона Васильовича Петлюру, в особі якого ототожнюється ідея державності Української Народної Республіки. Армію і уряд необхідно зберегти, аби при сприятливих умовах розпочати визвольну боротьбу. Необхідно зберегти урядовців, а також і українських громадян, що примушені були по політичних обставинах залишити Батьківщину.

Керуючий міністерством пошт і телеграфів Паливода висловив думку, що необхідно зберегти свої сили і що єдиний шлях до того – інтернування.

Міністр шляхів Тимошенко зазначив, що, на його думку, армія і уряд можуть перейти лише на територію Польщі або Румунії; питання про перехід на частину Волині, тимчасово окупованої польським військом: було би дуже корисним, аби польське військо тимчасово окупувало терени від Бужка до Дністра; при таких умовах можливо було б вивезти цукор – золото України.

В.о. військового міністра Галкин зазначив, що необхідно вжити заходів, аби була дана згода на перехід на Волинь; наслідок такого переходу за згодою, чи без згоди – обеззброєння армії і інтернування, це цілком ясно, коли мати на увазі ведення мирових переговорів між Польщею і Совітською Росією; необхідно негайно по телеграфу чи через посланця в'яснити відношення польського уряду до цього питання.

Заступник голови Ради Народних Міністрів міністр внутрішніх справ Саліковський висловив думку, що при політичних умовах, що склалися, єдиний вихід інтернування з озброєнням; необхідно видати декларацію до народів світу, в якій висловити докір чинникам Європи, що вони не підтримували боротьбу УНР з большевиками.

Керуючий міністерства народної освіти Холодний зазначив, що, на його думку, можливий перехід тільки на Волинь, де можна формувати армію.

Голова Директорії – Головний отаман С.В.Петлюра висловив думку, що перехід на Волинь більш корисний як для війська, так і для уряду; треба вжити заходів, аби урядовці переходили на Волинь; в цій справі необхідно негайно поінформувати польський уряд. Питання про перехід на територію Румунії виключається з приводу того, що остання не дасть на це згоди.

Міністр народного господарства Архипенко заявив, що треба вивезти 5000 пудів цукру з Сатанівської цукроварні.

Постановили: 1) обговорення питання щодо переходу армії і уряду УНР за кордон продовжувати в засіданні, котре призначається сьогодні в 8 годин вечора; 2) доручити міністру народного господарства дати наряд на ім'я штабу Дієвої армії на відпуск з Сатанівської цукроварні 5000 пудів цукру; перевозку проводити засобами армії; ціну цукру встановити для війська в 15000 карб. За пуд, а для урядовців – 10000 карб. За пуд, причому відпускати на кожного урядовця по півпуда.

Засідання закривається о 5 годині вечора.

Засідання відкривається о 9 годині вечора.

Слухали: Голова Директорії – Головний отаман С.В.Петлюра повідомив, що представник польського уряду капітан Марушевський доклав про одержання слідувачого розпорядження щодо переходу через кордони Польщі:

- 1) хворі, ранені і біженці перепускаються через польський кордон;
- 2) вищому командному складу дається право мешкати на території Польщі при закордонних паспортах;
- 3) військо Української Народної Республіки направляється в цілі єдності частинами в Ланцут-Берестя, при певних ознаках інтернування; за старшинами залишається холодна зброя, уніформа і власне майно; козаки складають зброю.
- 4) російські частини розформовуються окремо.
- 5) правительство розташовується в Ржешові і Тарнові.
- 6) державне майно й зброя поступають в депозит.

Одержані відомості, що польське військо, починаючи з 20 цього листопаду, повинно згідно з умовою з Радянською Росією звільнити на протязі 9 днів частину території Волині, тимчасово ним окуповану; армія не має набоїв, не має можливості продовжувати боротьбу; в цілі охоронення кадрів перехід за кордон необхідний. Обставини вимагають, аби були вжиті всі заходи щодо схоронення державного майна і грошей, можливості урядування на чужій території і неприпинення діяльності закордонних місій.

Керуючий міністерством народної освіти Холодний зазначив, що майно повинно здаватися тільки для охорони; козаки і українські громадяни під час перебування на польській території підлягають суду УНР; представники уряду мають право вільного пересування. Підстава для таких прав – союз з Польщею.

Міністр ісповідань Огієнко висловив думку, що з приводу ясності справи треба виконати певні постанови; організувати перехід в Волочиську, для цього призначити день. Необхідно видати декларації для населення України і до народів світу. Негайно надіслати до Варшави представників для полагодження справи переходу через кордон і умов перебування на польській території. Вищий уряд на чолі з головою Директорії повинен бути вкупі. Державна скарбниця – в розпорядженні уряду Української Народної Республіки. Необхідно вжити заходів, аби була видана позичка урядом Річі Польської Посполитої. Ставка на Колчака, Денікіна й інших програна. Тепер буде ставка на демократичну Україну.

Товариш міністра внутрішніх справ Дмитріїв висловив думку, що не може бути і речі про перехід за кордон вищого уряду, поки військо на терені України.

В.о. військового міністра Галкин зазначив, що армія тримає фронт і перехід війська може бути зроблений там, де потрібно. При таких умовах про організованість переходу не може бути й речі; перехід же уряду повинен бути упорядкований.

Заступник голови Ради Народних Міністрів міністр внутрішніх справ Саліковський висловив думку, що треба негайно командувати відповідальну особу до Варшави, наприклад Товариша міністра внутрішніх справ Дмитріїва, в цілі полегшення умов перебування армії і уряду на території Польщі.

В цій цілі необхідно використати міністерство закордонних справ і тих міністрів і товаришів міністрів, котрі перебувають за кордоном. Від умов корисних (вищий командний склад) не слід відмовлятися. Міністри можуть одержати дипломатичні паспорти.

В.о. військового міністра Галкин зазначив, що з приводу пильності справи необхідно сьогодні або завтра командувати відповідальних осіб до Варшави; час дуже дорогий. К менту критичному треба бути підготовленим. Кандидатуру п. Дмитріїва підтримує.

Міністр народного господарства Архипенко зазначив, що безумовно, необхідно командувати уповноваженого до Варшави, але преговори треба перенести в другу

площину, треба вжити заходів, аби уряд не переходив до Польщі, бо армія може не перейти і ідея Української Народної Республіки може загинути.

Вжити всіх заходів, аби частина Волині залишилась за поляками. Більшовизм не протриває довго, це треба використати.

Міністр шляхів Тимошенко висловив думку, що на теренах Української Народної Республіки при склавшихся умовах дуже тяжко удержатися; необхідно вяснити, чи не можна перевести армію Української Народної Республіки до румунського кордону. при таких умовах відкривається можливість переходу на свою територію або десанту на півдню.

Голова Директорії – Головний отаман С.В.Петлюра зазначив що, дискусія відносно переходу за кордон ведеться умовно, на той випадок, коли армія за браком набоїв позбавлена буде можливості продовжувати боротьбу; в потрібному випадкові армія звернеться за вказівками. Виконується план скупчення всієї кінноти в тилах ворога, аби вирвати ініціативу з його рук; досить невеликого успіху і дух армії поліпшає, повиситься боєздатність армії. Сьогодні обговорюється ситуація, яка може виникнути в випадкові неуспіху згаданого плану.

З одержанням набоїв становище значно поліпшало би.

Більшовики, знищивши армію Врангеля, скупчилися на нашому фронті в великій кількості. Дійсно, армія може залишитися в тилу большевиків, що може мати позитивні наслідки. На випадок переходу армії на територію Польщі завдання уповноваженого виговорити льготи для війська; вжити заходів, аби зброя була перевезена за військом, аби харчові продукти не здавалися в депозит, аби був збережений кінський склад.

Рейд кінноти в тилах ворога може мати велике значіння в очах Європи, але не треба забувати, що кіннота держави не збудує без уряду і піхоти.

Бажано було би, аби два чи три міністри перебували при кінноті під час її рейду в тилах большевиків.

Є певна доза правди в думці міністра Архипенка, що большевики будуть підтримувати ідею УРР проти ідеї УНР.

Міністр ісповідань Огієнко зазначив, що частину заяви міністра Архипенка безумовно треба підтримати: Треба боротися до кінця, але такий кінець треба передбачувати. Рейд кінноти в тилу ворога не буде мати таких наслідків, як в минулому році, бо руки большевиків розв'язані.

Дійсно, гине ідея Української Народної Республіки. З двох зол треба вибирати менше. Необхідно вжити заходів, аби армія в випадкові необхідності була інтернована, це збереже армію і дасть можливість продовжувати при сприятливих умовах визвольну боротьбу.

Треба мати на увазі, що до весни боротьби з большевиками не може бути.

Заступник голови Ради Народних Міністрів міністр внутрішніх справ Саліковський зазначив, що необхідно доручити тимчасово виконувати обов'язки міністра фінансів одному з присутніх міністрів на час відсутності керуючого міністерством фінансів Відибіди.

Постановили: 1) констатувати, що причина невдачі армії УНР в боротьбі з совітськими військами - брак набоїв і амуніції)

2) визнати доцільним в разі необхідності перехід армії і уряду УНР на територію Польщі;

3) негайно командирувати в Варшаву товариша міністра внутрішніх справ Дмитріїва для поалагодження справи переходу армії, уряду і громадян Української Народної Республіки на територію Польщі і для полегшення умов перебування на цій території, для чого видати йому відповідне уповноваження; використати для цієї справи також міністерство закордонних справ і дипломатичну місію в Варшаві. Уповноваженому керуватися такими вказівками; а) уряд Української Народної

Республіки не припиняє урядування на території Польщі; б) друкування грошей не припиняється, гроші залишаються в розпорядженні уряду Української Народної Республіки; в крайньому випадку допускається контроль з боку польського уряду;

в) зброя хорониться при частинах і при них перевозиться, конський склад зберігається при частинах;

г) військо розташовується в одному місці, харчі не відбираються;

д) уряд перебуває при війську;

є) члени вищого уряду мають право вільного пересування;

4) визнати необхідним видання відозви до населення Української Народної Республіки і декларації до народів світу;

5) вжити рішучих заходів щодо одержання позички в польській валюті і щомісячних квот від польського уряду;

6) в'яснити справу обміну полонених;

7) звернутися до добродійних установ і товариств в справі допомоги біженцям з України;

8) питання про перебування міністрів при кінноті під час її рейду в тилу ворога обговорити в слідуючому засіданню;

9) доручити міністру народного господарства Архипенку виконувати обов'язки міністра фінансів на час відсутності керуючого міністерством фінансів Відибіди.

Занести до журналу, що всі пакти цієї постанови прийняті одногосно.

Заступник голови Ради Народних Міністрів

[підпис].

Міністр ісповідань

[підпис].

Міністр шляхів

[підпис].

Міністр народ. господарства

[підпис].

В.о. військового міністра

[підпис].

Керуючий мініст. пошт і телеграф.

[підпис].

Кер. міністер. освіти

[підпис].

Т.в.о. державного секретаря

[підпис].

ЦДАВО України, ф.1065, оп.2, спр. 9. арк.75-78. Машинопис. Оригінал.

Документ № 542

Відомості про стан продзакладки зернових продуктів по повітах Волинської губернії на 1920 рік (в пуд.).

33 листопада 1920 р.

34 Відомості про стан продзакладки зернових продуктів по повітах Волинської губернії на 1920 рік (в пуд.).

35 21 листопада 1920 р.

Уезды	Рожь	Пшеница	Гречиха	Просо	Овес	Ячмень	Всего
Ковельский	-	-	-	-	-	-	-
Луцкий	89200	85700	8400	10900	27700	52200	270900
Дубенский	28800	45500	3300	5100	12700	31000	126400
Владимир-Вольнский	-	-	-	-	-	-	-
Кременецкий	49200	39600	14780	9400	19200	40000	172100
Новоград-Вольнский	113500	99400	32600	25700	93900	102000	467100
Житомирский	137500	113500	37200	25600	127000	93000	533800
Изяславский	81100	51800	13600	7800	13800	74000	242500
Староконстантинский	101000	80600	38400	3400	42800	112000	378200
Острожский	65500	61100	11400	10300	49700	83000	281000

Ровенский	71400	44500	16800	25600	22000	62000	242300
Овручский	112400	28300	53600	11200	29200	51000	285700
Всего	85000	650000	230000	135000	435000	700000	3000000

Подлинный за надлежащими подписями

С подлинным верно: Делопроизводитель [підпис].

ЦДАВО України, ф.340, оп.1, спр. 2673, арк. 8. Машинопис. Копія.

Документ № 543

Наказ № 2 Старокостянтинівського повітревкому про початок виконання ним своїх обов'язків.

27 листопада 1920 р.

§1.

Сего числа Революционный комитет вступает в свои обязанности.

Основание: Предписание Военкома 131 бригады от 27 ноября за №373.

§2.

Все приказы и распоряжения бывших властей считать не действительными.

§3.

Всем бывшим сотрудникам отделов Ревкома и вновь желающим поступить на службу советской власти предлагается подавать прошение о зачислении их на службу заведующим соответствующих отделов.

§4.

Всем бывшим Пред. Волост. Ревкомов, Пред. комитетов незаможн. Селян (бывших комбедов) предписывается немедленно принять дела и имущество волостей и сел от должностных лиц, назначенных Петлюровскими властями, за отсутствием же Пред. Ревкомов, и Комитетов незаможн. Селян (бывших комбедов) принять на себя указанные обязанности одному из членов и приступить к исполнению прямых прежних обязанностей, о чем немедленно доложить Уездревкому.

§5.

Председателям Сельских Ревкомов и сельских Комбедов немедленно принять под свою охрану все имущество в экономиях составив всему имуществу подробные описи. За передержку и утайку указанного имущества виновные будут привлекаться к самой суровой ответственности.

§6.

Всем лицам служившим ранее по судебному ведомству, в силу Декрета Совнаркома о мобилизации указанных лиц предписывается явиться в семидневный срок для регистрации в юридический отдел.

Неисполнение сего распоряжения или неявка на службу за назначением повлечет предание их суду Революционного Трибунала.

§7.

Канцелярия Уездного Ревкома временно помещается в доме бывшей Городской Управы на Меджибожской улице.

§8.

Постановлением Ревкома Заведывающими отделами временно назначены: Отделом юстиции т. Витвицкий, отделом Управления т. Шамарин, отделом Нар. образования т. Мустров, отделом нар. Здравоохранения т. Каплун, Отнархозом т. Капецкий, Комхозом т. Татарский, Усобезом т. Зейкферт, Уземотделом т. Вознюк, Финотделом т. Вейонштейн, Уездпродкомом т. Собко и Секретарь Ревкома т. Секарчук.

Предревкома

Санин

Секретарь ревкома

Сечкарук

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 64.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 544

Наказ голови Старокостянтинівського ревкому Н. Вовка про перехід влади в місті і повіті до повітового революційного комітету.
30 листопада 1920 р.

Громадянська влада по місту та повіту з цього числа переходить до повітового революційного комітету, до складу якого входять голова – Н. Вовк, члени Шатульський та Продоус.

Держархів Хмельницької області, ф. Р-956, оп.1, спр 5, арк. 1.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 545

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про взяття влади в місті та повіті в свої руки.

30 листопада 1920 р.

Приказ № 3

Городская власть по городу и уезду с сего числа переходит к Уездному Революционному Комитету в состав которого входят:

Председатель	Н.Волк
Члены	Шатульский Продоус

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 5.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 546

Витяг з історії бойових дій на Старокостянтинівському напрямку між частинами армії УНР та більшовицькими військами.

Листопад 1919 р.

... Простоявши кілька днів в районі м.Красилова і самім Красилові і маючи стички з кінними роз'їздами ворога, полк відходить під Старокостянтинів в с. Григорівку. Із Григорівки сотн. Болдирев визваний був в штаб групи в Старокостянтинів, де ком. групи генералом Омелянович-Павленком було наказано зменшити до мінімуму обози і на зайвих конях посадити козаків, і Кармелюцький полк, як стомлений, повинен був відійти резерв.

27 листопада полк відійшов в с. Попівці на відпочинок, де стояв обоз II порядку. В керування полком вступив знов уже в той час виздоровівший с[отник] Троцький. Відпочивати довго не прийшлося. Ворог почав оточувати Старокостянтинів, обози були відправлені в Миропіль, а полк став на шляху Старокостянтинів – Любар на прикриття відходившої 6-ї Запорож. див.

Пропустивши 6-у див., полк простояв на позиції цілу ніч, а на ранок по наказу вирушив через с. Нападівку, Демківці в Москалівку.

Кармелюки, Вказ. праця..., с. 80.

Документ № 547

Повідомлення Старокостянтинівського повітового військового комісара про вступ його на посаду.

1 грудня 1920 р.

Прибыв сего числа в г.Староконстантинов я вступил в исполнение обязанностей Староконстантиновского Уездного Военного Комиссара
Основание: Предписание Волынского Губвоенкома от 23 ноября 1920 г.
За № 3035.

2

Уездным Военным Руководителем назначен т. Преварский.

3

Всем б. сотрудникам Уездвоенкомата и лицам желающим служить в таковом, подать о том заявление.

Военный комиссар В. Продоус
Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 12.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 548

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про заборону використання всіх грошових знаків, крім валюти РСФСР.

1 грудня 1920 р.

1.

...Обязательными для хождения являются только денежные знаки Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Остальные денежные знаки аннулируются.

Виновные в неисполнении сего приказа будут привлекаться к ответственности по всей строгости закона.

Председатель ревкома Н.Волк
Секретарь Дяушевский
Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 2, арк. 7.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 549

Наказ Старокостянтинівського повіткомісаріату у військових справах по мобілізаційному відділу про оголошення мобілізації колишніх офіцерів, військових чиновників, чиновників військового часу та писарів.

6 грудня 1920 р.

Приказ № 6

Староконстантиновского Уездного Комиссариата по военным делам
По мобилизационному отделению

На основании приказа Волгубвоенкомата от 3 ноября с.г. за № 101 и предписания его же от 23 ноября с.г. № 3690/м Объявляю мобилизацию бывших офицеров, военных чиновников, чиновников военного времени и писарей по возрастам:

- а) бывшие генералы недостиг. к 1-му октября с.г. 60 лет
- б) бывшие штаб-офицеры недостиг. к 1-му октября с.г. 55 лет
- в) бывшие обер-офицеры недостиг. к 1-му октября с.г. 50 лет
- г) бывшие воен. чин. и чин. воен. р. недостиг. к 1-му октября с.г. 55 лет
- д) бывшие писаря недостиг. к 1-му октября с.г. 40 лет

2) лица подлежащие призыву по сему приказу обязаны явиться:

Проживающие в городе Староконстантинове 10 декабря 1920 года в Моботдел Уездвоенкомата, а проживающие по волостям в Волвоенкомат в день назначения самим Волвоенкоматом.

3) бывшие офицеры разжалованные по чему либо в солдаты и уволенные при демобилизации старой армии обязаны явиться на общих основаниях, как бывшие офицеры.

4) Лица, являющиеся по сему приказу должны иметь при себе документы, удостоверяющие личность и возраст, а также учетную или личную карточку о состоянии на учете и документы о прохождении военной службы. Кроме того должны иметь при себе необходимые вещи, ибо по освидетельствовании губернской комиссией и признании годными, никаких отпусков даваться не будет.

5) Все учреждения и предприятия на службе коих состоят вышеуказанные лица, если находят, что эти лица незаменимые и высококвалифицированные работники, должны к 10 декабря с.г. возбудить ходатайство перед административным отделением юго-западного фронта или перед уездной комиссией по отсрочкам о предоставлении отсрочек, а в Моботдел Уездвоенкомата представить список с указанием:

а) фамилии, имени, отчества б) год рождения в) бывшее воинское звание и род оружия г) занимаемая должность д) когда и пред какой комиссией и за каким № возбуждено ходатайство об отсрочке.

б) лица не явившиеся по призыву в указанный срок будут считаться злостными дезертирами, а виновные в укрывательстве их, как явно способствующие дезертирству таковые будут арестовываться и рассматриваться как враги советской власти

Староконстантиновский

Уездный Военный Комиссар

Военный Руководитель

Начальник Моботдела

В.Продоус

Преварский

Л.Верещагин

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 26.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 550

Повідомлення Старокостянтинівського повітвійськомату про реєстрацію військовозобов'язаних чоловіків, що проживають на території району
6 грудня 1920 р.

На основании распоряжения Волгубвоенкомата об'явлено регистрацию военнообязанных граждан мужского пола постоянно и временно проживающих в г. Староконстантинове и его уезде от 18 до 40 летнего возраста включительно, то есть родившихся с 1889 года по 1902 год включительно.

Сроки явки для регистрации назначаются для проживающих в гор. Староконстантинове с 12 по 15 декабря в Моботделе Уездвоенкомата (Меджибожская улица дом Шомштейна), а для проживающих в волостях Староконстантиновского уезда в волостных комиссариатах, в сроки назначенные сими Комиссариатами с .....сего 1920 года.

От явки на регистрацию никто не освобождается, кроме явных калек.

Все ранее выданные свидетельства и удостоверения о непригодности к военной службе считаются недействительными и не освобождают от явки на регистрацию.

Домовым комитетам, в волостях Военкоматам и Комбедам вменяется в обязанность под строгой ответственностью следить за точным выполнением сего оповещения.

Неявившиеся на регистрацию без законных причин, будут задерживаться и предаваться Суду по всем строгостям закона Военного времени.

Староконстантиновский Уездный Военный

Комиссар

Уездный Военный Руководитель

Начальник мобилизационного отдела

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 24.

Продоус

Преворский

А.Верещагин

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 551

Наказ Строкостянтинівського повітревкома по ветеринарному підвідділу земельного відділу про встановлення суворого ветеринарного нагляду через епідемію чуми рогатої худоби.

9 грудня 1920 р.

Приказ 16/1

Староконстантиновского Уездревкома по ветеринарному под'от,
Земельного отдела
9 Декабря 1920 г.

В виду появления чумы рогатого скота устанавливается самый строгий ветеринарно-санитарный надзор за бойнями, кожевенными заводами, салотопенными и мыловаренными заведениями, складами костей, рогов, шерсти и проч. сырыми животными продуктами.

Владельцы вышеупомянутых заведений обязаны в недельный срок завести у себя книгу опечатанную Ревкомом или милицией для регистрации 1) времени поступления того товара или скота, 2) №, число ветеринарно-санитарного удостоверения на закупку товара или скота в месте благополучном по заразным болезням, 3) время выпуска продукта из заведения с роспиской получателя, 4) отметка ветеринарно-санитарного надзора об уничтоженных продуктах, подвергнутых дезинфекции или каким либо ограничением выпуска и т.п.

5. Убой крупного и мелкого скота в городе и местечках должен производиться исключительно на бойнях.

6. Весь убиваемый скот должен подвергаться предварительному ветеринарно-врачебному осмотру.

Примечание: в пунктах, где врачей нет скот должен быть осматриваем фельдшерами.

7. Кожи с убиваемого скота должны высушиваться на бойнях. Сушка кожи в другом (вне жилых помещений) может быть допущена с разрешением каждый раз ветеринарного надзора.

8. Убой свиней за отсутствием свинобоен, как в городе, так и в местечка должен быть производим в местах признанных ветеринарным надзором, удовлетворяющим санитарным требованиям.

9. Все мясные продукты, поступающие в продажу должны иметь клеймо ветеринарного надзора.

10. Торговцы мелкими свинными продуктами должны иметь удостоверение (действительное на 3 дня) в доброкачественности продуктов.

Неисполнение сего приказа влечет за собой конфискацию продуктов и привлечение

ладельца к суду Ревтрибунала.

Наблюдение за исполнением сего возложено на ветеринарный персонал и милицию.

Предревкома
Заведующий Уземотделом
Заведующий ветеринарным подотделом

Н.Волк
Паляничко
Коханович.

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 28.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 552

Наказ по військових частинах і установах Строкостянтинівського повітового військового комісаріату про здачу у військомат посібників для навчання військовозобов'язаних та топографічних карт губернії і повіту

10 грудня 1920 р.

Приказ

по войсковым частям и учреждениям Староконстантиновского Уезд. Военного Комиссариата

№ 7

декабря 10 1920 года

по отделению Всеобуч.

Все имеющие на руках у частных лиц пособия для обучения военно-обязанных и топографические карты Губернии и уезда, приказываю сдать в ТРЕХДНЕВНЫЙ СРОК в отделение ВСЕОБУЧ при Уездвоенкомате или в свой военкомат .

Сдаче подлежат:

- 1). Все уставы и пособия как красной армии, так и б. русской армии.
- 2). Прицельные станки, оргоскопы, мишеньки для прицеливания, показные мушки и т. п. стрелковые приборы.
- 3). Гимнастические снаряды.
- 4). Все пособия относящиеся к спорту и
- 5). Топографические карты Волынской губернии.

Военный Комиссар
Военный Руководитель
Вр. и. об. Начотд.

Продоус
Преварский
Полиевктов

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 37.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 553

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про безплатність навчання дітей в школі

13 грудня 1920 р.

Так як у всіх Радянських школах плати за навчання нема, тому всі учні і учениці, які виключені з шкіл за те, що не внесли плати за навчання, можуть вернутися до своїх шкіл.

Предревкома і
Зав. відділом освіти
Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 49.

Н. Вовк
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 554

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства с. Печесьок Володимира Волконського.

14 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 19 дня. Комиссия в составе Заведывающего Кульчинецким Волостным Земельным отделом М. Безсмертного, председателя Печиского сельревкома Ивана Крисоватого и члена Герша Никитюка производила учет движимого и недвижимого имущества б. нетрудового хозяйства с. Печиск Владимира Волконского, причем нашла:

1. Один жилой экономический дом деревянный требующий покрытия новой крышей соломой без оконных рам.
2. Один сарай деревянный, крытый соломой исправный.
3. Один жилой дом деревянный, крытый черепицей из двух отделений (квартир) исправный.

4. Клуня деревянная, крытая соломой совместно с манежем старая.
5. Один амбар деревянный крытый соломой с дощатым полом и потолком старый.
6. Одна воловня деревянная крытая соломой исправная.
7. Половник – навес крытый соломой.
8. Конюшня деревянная крыта соломой полуразрушенная.
9. Молотилка конная (Клейтона) без соломотряса и других главных частей не исправная и к ней же кират без дышловых прентов.
10. Две веялки причем одна поломанная без припасов.
11. Один млинок без паса.
12. Один испорченный цилиндр.
13. Двое десятичных весов без гирь и ключей.
14. Две деревянных мерницы.
15. Два плуговня корпуса.
16. Четыре ральные негодные колеса.

о чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 22-22зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 555

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства Володимира Волконського при с.Грицях.

14 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 14 дня. Комиссия в составе Заведывающего Кульчинецким Волостным Земотделом М. Безсмертного, председателя сельского Ревкома с.Грицик Семена Янюка и Заведывающего именем М. Солтыса производила учет движимого и недвижимого имущества б. нетрудового хозяйства В. Волконского при с. Грицях, при чем нашла:

1. Одна клуня деревянная крытая соломой исправная.
2. Один половник, деревянный крытый соломой исправный
3. Один амбар деревянный крытый соломой досчатый пол, а также и потолок.
4. Одна конюшня деревянная крытая черепицей, потолок досчатый исправная но часть досок недостает.
5. Жилой дом деревянный крытый черепицей из двух отделений вполне исправный занят б. служащими.
6. Один разрушенный дом каменный, крытый жостью, занят б. служащими.
7. Два жилых дома деревянных, крытых соломой ветхие, поддерживали б. служащие.
8. Одна веялка, испорченная, требует починки и к ней 4 рафы.
9. Один млынок «триумф» исправный без пасов.
10. Один цилиндр исправный без паса.
11. Севник разбросной совершенно разрушен.
12. Рала потройные деревянные три штуки к работе совершенно негодны.
13. Пахотной земли – 600 морг., луга – 80, леса – 9 дес., сада – 2, под прудом – 4 дес.

о чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 23-23зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 556

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про заборону використання всіх валют у фінансовому обігу, крім грошових знаків РСФСР
15 грудня 1920 р.

Приказ № 27/1

Подтверждается всем жителям гор. Староконстантинов и его уезда, что обязательными к приему являются единственно денежные знаки Российской Советской Федеративной Социалистической Республики

Денежные знаки всех других валют к приему не только не обязательны, но совершение торговых сделок при посредстве их строго воспрещается.

Замечавшееся до сего времени упорное нежелание принимать денежные знаки Р.С.Ф.С.Р. с момента опубликования этого приказа будет пресекаться на месте. Виновные в неисполнении сего приказа будут расстреляны. Следить за точным исполнением приказа вменяется в обязанность Староконстантиновскому Политбюро.

Подлинный подписали

Предревкома

Заведующий уездным финотделом

Исполняющий обязанности секретаря

Н.Волк

Гаврилов

Кузнецов

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 41.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 557

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства орендаря С. Кноля при с. Лагодинцях.

16 грудня 1920 р.

Акт

1920 года Декабря 16 дня Комиссия в составе Заведывающего Кульчинецким Волостным Земельным отделом М. Безсмертного, председателя Лагодинецкого сельревкома Авксентия Козачука и члена сель Ревкома Даниила Романюка произвела учет движимого и недвижимого имущества б. нетрудового хозяйства арендаря С. Кноля при с. Грицыках, при чем нашли:

1-е имение

1. Жилой дом деревянный крытый [соломой], толей полуразрушенный без окон, дверей и потолка.
2. Жилой дом полуразрушенный крытый толей навес потолка нету.
3. Одна клуня деревянная крытая толей без одной двери.
4. Два сарая один из них под одним навесом, стены разрушены, крытый соломой, 2-й сарай крытый толей без дверей и потолка.
5. Один сарай разрушенный, одни стены и столбы.
6. Сад при имении - 12 десятин.

II-имение

1. Жилой дом, крытый жостью деревянный из двух отделений занят погорельцами.
2. Жилой дом, деревянный крытый жостью [пустой], без окон, дверей, потолка и печей.
3. Жилой дом б. помещика, деревянный крытый жостью без окон и дверей, печи попорчены.
4. Амбар деревянный крытый соломой с деревянным полом без потолка.
5. 4 сарая 1-й сарай деревянный, крытый соломой, исправный; 2-й сарай деревянный крытый соломой без дверей и потолка; 3-й сарай деревянный крытый соломой без дверей и потолка; 4-й сарай деревянный крытый жостью исправный.

6. Погреб кирпичный без дверей.
7. Сад при имении 13 дес.
8. Пахотной земли при обоих имениях 844 дес.
9. Луговой земли при обоих имениях 15 дес.
10. Леса при обоих имениях 12 дес.
11. Под садами при обоих имениях 25 дес.

896дес.

Подлинник подписали [підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 23-23зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 558

Наказ Старокостянтинівського повітового ревкому про заборону вирубки дерев а садках.

17 грудня 1920 р.

Приказ № 28

Староконстантиновского Уездного Революционного Комитета

17 декабря 1920 г.

Замечено, что производится вырубка деревьев в садах, чем наносится большой вред хозяйству.

Строго воспрещаю вырубку фруктовых и др. деревьев и предупреждаю, что виновные в нарушении сего будут отвечать по всей строгости закона.

Председатель Ревкома

Волк

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 47.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 559

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства графа Потоцького при с. Манівцях.

18 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 18 дня. Комиссия в составе инструктора по Кульчинецкой волости А. Зуба, председателя сель Ревкома Дмитрия Кравчука, члена сель ревкома Василия Музычука и Заведывающего экономией Иосифа Пузыка производила учет движимого и недвижимого имущества б. нетрудового хозяйства с. Маневец графа Потоцкого, причем нашла:

1. Два дома каменных, исправных, один под железной крышей, другой под соломенной.
2. Один дом деревянный под железной крышей, исправный, при нем скотный сарай деревянный покрытый соломой, исправный.
3. Один дом деревянный крытый соломой и сарай при нем крытый соломой, исправные.
4. Одна конюшня деревянная с досчатым потолком и соломенной крышей, неисправная.
5. Одна конюшня глинобитная без потолка, крыта соломой полуразрушенная.
6. Одна стельмашня глинобитная крыта соломой полуисправная, один коровник глинобитный крытый соломой без потолка, полуразрушен.
7. Хлебный амбар деревянный в 2 этажа жестью крытый с 10 закормами исправный.
8. Одна кузня деревянная жестью крытая исправная.
9. Плуг однокорпусный годный.

10. Один экстирпатор железный полуисправный.
11. Три бороны «Гаварда» годные железные.
12. Четыре цепи железные.
13. Одна стодола деревянная, крытая соломой, исправная.
14. Одна линейка разбитая.
15. Одна бочка водовозка исправная.
16. Одна соломорезка с порченными ножами, конная.
17. Две веялки (одна исправна).
18. Две жатки сноповязки (Мак Кормик) негодные.
19. Один привод без чистки.
20. Три ножа к жаткам (два поломанные).
21. Цепки для чисток порванные.
22. Шесть испорченных полотен до сноповязалок.
23. Три поломанных пропашника бураковых.
24. Один окучник исправный.
25. Машинка для заточки жатковых ножей без точильного камня.
26. Три бороны деревянные поломанные.
27. Две жатки поломанные.
28. Одна сенокосилка поломанная.
29. Два катка деревянных.
30. Один каток кольчатый.
31. Два маркера деревянных исправных.
32. Три седла до жаток сломанные.
33. Одни весы десятичные исправные.
34. Пять гирь по 20 фунтов, одна – 3 фунта, одна – 2 фунта, 1 – 1 фунт.
35. Два погребя, один каменный, другой – деревянный, исправные.
36. Земли пашенной – 500 моргов, леса 30 моргов, лугов – 15 моргов, сада 2,5

дес.

О чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали [підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 29-30зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 560

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства при с. Манівцях власника М. Хоменка.

18 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 18 дня. Комиссия в составе инструктора по Кульчинецкой волости А. Зуба, председателя сель Ревкома Дмитрия Кравчука, члена сель ревкома Емельяна Музычука производила учет движимого и недвижимого имущества б. нетрудового хозяйства с. Маневец владельца, причем нашла:

1. Два жилых дома глинобитных, под железною крышей.
2. Две конюшни глинобитные (одна крыта железом, половины нет, без потолка и пола полуразрушена, вторая соломой крыта, полуразрушена).
3. Один половник деревянный, соломой крытый, без пола и потолка, неисправный.
4. Одна кузня железом крыта с жилым помещением для кузнеца.
5. Одна веялка разбита, одна сеялка разбита без колес, рядовая.
6. Одна сеялка разбросная разбита.
7. Два деревянных драпака разбиты.
8. Четыре плуга двухкорпусные без колес, а два из них без корпусов.

9. Одна жатка разбита.
10. Два шарабана разбиты.
11. Одни конные грабли деревянные поломанные.
12. Один каток для белья деревянный, один каток деревянный поломанный.
13. Сорок коп ярового хлеба.

Из слов землевладельца М. Хоменка земли пашенной – 70 дес.

леса	-	22 дес.
луга	-	8 дес.
сада	-	5 дес.
пруда	-	77 дес.

О чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали [підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 31-31зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 561

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства при с. Росолівцях В. Янковського.

18 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 18 дня. Комиссия в составе инструктора по Кульчинецкой волости, председателя сель Ревкома Семена Ящука и Завконюшной Станислава Горецкого производила учет движимого и недвижимого имущества б. нетрудового хозяйства с. Росоловец владельца Вячеслава Янковского, при чем нашла:

1. Два дома жилых деревянных покрытых гонтою, без окон, рам, полуразрушены.
2. Один дом крытый соломой исправный.
3. Один хлебный сарай деревянный крытый цинковым железом, с досчатым полом и потолком, исправный.
4. Одна клуня деревянная крытая цинковым железом, с глиняным полом без потолка, исправная.
5. Две конюшни, крытые соломой, без потолка, деревянные, исправны.
6. Два коровника деревянные, крытые соломой, без потолка, полуразрушенные.
7. Один деревянный сарай дровяной, без потолка, крытый соломой, полуразрушенный.
8. Одна машина для очистки бураковых семян, одна змейка сортировка, один млинок исправный, к нему 14 сит, один сенный нож, две распределительные доски к сеялкам, один распашник железный.
9. Одна конная молотилка с приводом «Шутловорта» исправная.
10. Одна паровая молотилка, требует ремонта.
11. Две веялки с тремя ситами к ним, требуют ремонта.
12. Две рядовых 21 рядных сеялки системы «Клейтона и Дедика» исправные.
13. Одна разбросанная сеялка, требует ремонта.
14. Одна соломорезка исправная, одна корнерезка.
15. Пять 2-х корпусных плуга, требуют ремонта.
16. Восемнадцать деревянных борон.
17. Одна жатка разобранная «Дернига».
18. Одни конные грабли, две бочки-водовозки исправные.
19. 14 сит для паровой молотилки

О чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 32-32зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 562

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства В. Волконського при м. Кульчинах.

19 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 19 дня. Комиссия в составе Заведывающего Кульчинецким Волостным земельным отделом М. Безсмертного, Заведывающего отделом народного Образования Долюка, председателя Кульчинского сельского Ревкома Антонюка и Зав. экономией Курдыбановского производила учет движимого и недвижимого имущества бывшего нетрудового хозяйства при м. Кульчинах принадлежавшее В. Волконскому, при чем оказалось:

1. Клуня большого размера, деревянная, крытая соломой вполне исправная и к ней же пристроен манеж но старый.
2. Навес крытый соломой ветхий.
3. Бывший сарай на скот, но совершенно полуразрушенный без стен.
4. Воловня каменная большого размера крытая соломой, без потолка но исправная.
5. Амбар совместно с конюшней, постройка каменная, крыта черепицей, но много черепицы разбитой от снарядов, в амбаре есть потолок и чердак досчатый.
6. Четыре жилых деревянных дома, крытых черепицей исправные.
7. Один полуразрушенный дом без оконных рам и дверей, часть взорванного потолка, крыша соломенная ветхая.
8. Один жилой дом и около него сарай, крытый черепицей.
9. Конюшня каменная, крытая гонтой без потолка и трех дверей.
10. Сарай каменный крытый соломой полуразрушенный.
11. Бывшая кузница и столярная мастерская полуразрушены.
12. Бывший барский дом каменный большой но совершенно разрушен.
13. Паровая молотилка т.е. Локомобиль и машина со всеми принадлежностями за исключением большого паса, исправная и годна к дальнейшей работе.
14. Конная молотилка с приводом годная к работе, требуется ремонт, без большого паса.
15. Два экипажа сверху совершенно оборваны, снизу в полной исправности.
16. Железные грабли одноконные без нескольких зубов, требуют ремонта.
17. Один насос от молотилки.
18. Два куколотборника (цилиндры) один из них исправный, нет пасов.
19. Две змейки исправные.
20. Одна веялка исправная и к ней рафы но без пасов.
21. Два млинка исправные но без пасов.
22. Три решета больших с проволоки из них два старых.
23. Одна деревянная мера для веса 3-х пудов.
24. Одна старая совершенно не пригодная веялка для чистки свекловичных семян.
25. Два старых колеса от севника.
26. Два колеса от экипажа на резиновом ходу.
27. Одно специальное колесо маховик от соломорезки.

28. Двое десятичных весов и к ним гири в 20 фунтов, из них одни весы поломаны – не исправные.
29. Одна деревянная лопата.
30. Один Домкрат.
31. Одна корнерезка исправная.
32. Четыре переда на железном ходу, без колес и некоторых мелких частей, старые.
33. Двенадцать колес от возов на некоторых нет железных обручей вообще порченые.
34. Девятнадцать штук корпусов от плугов фирмы «Сака» в 10 и 8 дюймов без лемешей и чересел старые и к ним 10 тележек без колес, тяжей и других частей все совершенно расхищено.
35. Один передок от плуга старого образца без колес и других частей, негодный.
36. Один спод от воза на железном ходу на колесах старый.
37. Одни выездные сани, требующие большого ремонта.
38. Одни одноконные санки – поломанные.
39. Один шарабан требующий ремонта.
40. Один млынок «Триумф» без паса требует небольшого ремонта.
41. Восемь деревянных поломанных рал совершенно к работе не пригодны.
42. Один железный гриф поломанный без частей и колес к работе не пригодный.
43. Шесть старых 4-х лемешных плугов без частей, лишь верхняя часть, к работе совершенно не пригодны.
44. Два разбросных севника поломаны без частей и колес к работе совершенно не пригодны.
45. Четыре поломанных бороны без многих зубьев.
46. Одна бормашина старая ломаная и без принадлежностей.
47. Шестнадцать воловьих ярем к работе пригодных.
48. Мелкие части от рядовой сеялки.
49. Семь больших дверей от холодных построек.
50. Двадцать штук разных дверей от жилого помещения.
51. Пять шкафов больших поломанных.
52. Четыре стола (поломаны).
53. Три буфета совершенно припорченных.
54. Комода ламаная.
55. Четыре поломанных дивана.
56. Один умывальник поломанный.
57. Восемь стульев совешенно негодных.

В чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 25-26зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 563

Наказ Старокостянтинівської повітової комісії по боротьбі з дезертирством.

20 грудня 1920 р.

Довожу до сведения населения гор. Староконстантинова, что при Военном Комиссариате снова сформирована и возобновила свои действия Комиссия по борьбе с

дезертирством, в исполнение обязанностей Председателя каковой я вступил с 15 сего Декабря 1920 года. В состав Комиссии, как постоянные ее члены назначаются от Уревкома (впредь до образования Исполкома) т. Волк и от вверенного мне Комиссариата старший агитатор и организатор т. Филиппов.

По всем делам службы предлагаю обращаться ко мне.

Председатель комиссии

Продоус

Член комиссии

Филиппов

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 52.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 564

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства В. Волконського при с. Кульчинках.

21 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 19 дня. Комиссия в составе Заведывающего Кульчинецким Волостным земельным отделом М. Безсмертного, инструктора по Кульчинецкой волости А. Зуба, председателя Кульчинковского сельского Ревкома П. Свиноуха производила учет движимого и недвижимого имущества бывшего нетрудового хозяйства князя В. Волконского при с. Кульчинках, при чем нашла:

1. Пять домов глинобитных с полуразобранными черепичными крышами, без полов и потолков, без оконных рам, полуразваленных.
2. Конюшня глинобитная, крытая соломой, без дверей исправная.
3. Хлебный амбар, каменный с досчатым полом и потолком, крытый железом (пробитым в некоторых местах) без оконных рам.
4. Коровник глинобитный, крытый черепицей, разобранный в некоторых местах, без дверей, полуисправна.
5. Коровник деревянный, крытый соломой без дверей полуисправный.
6. Каменные стены от сгоревшей конюшни.

В чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 36.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 565

Наказ Старокостянтинівського повітревкому щодо панічних чуток серед населення повіту.

22 грудня 1920 р.

Приказ № 29

Несмотря на то, что Красная Армия, опора Рабоче-Крестьянской власти смела буржуазию, наемника Врангеля, и что благодаря ее мощи достигнут мир с Польшей, сметен Петлюра враги бедного люда не спят. Шпионы буржуазии и проклятые спекулянты как гады шпионят распространяя нелепые слухи о том, что сюда еще придут поляки, что Советские войска должны очистить территорию уезда так как 5 декабря, то (когда 5 декабря проходит) к 15 декабря и т.д., то якобы они придут за сахаром, то мы по договору должны очистить по Случ, а то даже и по Днепр. В общем агенты буржуазии не брезгают никакими несуразицами, чтобы только мутить людей и этим не дать возможности мирно благоустроить жизнь.

К Вам обращаемся рабочие и крестьяне! Неужели Вы еще не видите, что все эти слухи подлая ложь? Неужели Вы еще верите вашим предателям? Пора их гнать от себя, пора плюнуть на все эти вздорные слухи и приняться за мирное строительство.

Вы же подлые негодяи, ставленники буржуазии, потерпевшие поражение на всех фронтах, знайте, что подлой провокацией Вы кроме пули больше ничего не достигнете, за Вами зорко следят агенты Советской власти, и Вы понесете заслуженную кару.

Представители Рабоче-Крестьянской власти! Вы отвечаете за благополучие рабочих и крестьян, Ваш долг неустанно следить и в корне пресекать всякую агитацию, направленную против Советской власти ее врагами небрезгающими всякой несуразицей, в которую и сами не верят.

Предревкома Н.Волк

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 59.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 566

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства м Кузьмина поміщиці Маньковської.

22 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 22 дня. Комиссия в составе инструктора по Кульчинецкой волости А. Зуба, председателя Кузьминского сельского ревкома Семена Горды и члена сель ревкома Гаврилюка производила учет бывшего нетрудового хозяйства помещицы Маньковской, при чем нашла:

1. Один жилой дом с восемью комнатами, каменный с черепичной крышей, исправный и два сарая при нем глинобитных с черепичными крышами оба исправные.
2. Один жилой дом с четырьмя комнатами глинобитный под железной крышей исправный, сарайчик при нем глинобитный с железной крышей исправный.
3. Кузня и стельмашня каменная под черепичной крышей без оконных рам полуисправная, конюшня каменная под железной каменной крышей с исправным потолком без оконных рам и в ней 6 желобов деревянных и 8 драбин (при чем чердак приспособлен для ссыпки хлеба).
4. Стодола каменная с соломенной крышей исправная и при ней находится амбар для ссыпки хлеба с исправным полом и потолком и манеж при стодоле с деревянным приводом.
5. Коровник глинобитный с полуразрушенной черепичной крышей полуразрушенный.
6. Четырнадцать плугов железных (сакка) тяжелые без лемехов и возы тяжелые к ним (при чем два исправных, 5 с одним колесом и три совершенно без колес.
7. Семь плугов черырекорпусных полуисправные.
8. Четыре окучника железных исправные.
9. Двенадцать деревянных борон тяжелые и сем деревянных легкие.
10. Одна корморезка поломанная.
11. Двадцать три корпуса к четырех корпусным плугам.
12. Четыре дерносницы к плугам сакка два дерносника без лемехов.
13. Два корпуса без лемехов и стоек.
14. Стельваг деревянных трехконных четыре штуки.
15. Косилка исправная.
16. Один нож к ней.
17. Одна молотилка с соломотрясом и веялкой неисправная.
18. Один соломорез без ножей.
19. Одна бочка для патоки.
20. Весы английские сорока-пудовые полуисправные.

21. Один млинок (триумф).
22. Пожарный насос.
23. Одни саны деревянные, тяжелые поломанные и одни сани легкие разломанные.
24. Наковальня.
25. Точило.
26. Молот.
27. Бор-машина и четыре железные петли к дверям.
28. Один дом жилой глинобитный с черепичной крышей и при нем сарайчик при нем глинобитный с черепичной крышей исправные.
29. Два сарая глинобитных полуразваленных.
30. Один дом деревянный с соломенной крышей исправный и сарайчик при нем под черепичной крышей исправный.

Земли пахотной	810 моргов
Леса	30 дес.
Луга	10 дес.
Сада	10 дес.
Усадебьы	10 дес.
Пруда	700 дес.

В чем и составлен настоящий акт, который своими подписями удостоверяем
[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 33-33зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 567

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства с. Заставок при Красилівському цукровому заводу Маньковської.

22 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 22 дня. Комиссия в составе Заведывающего Кульчинецким Волостным земельным отделом М. Безсмертного, секретаря Заставковского сель. ревкома Андрощука и члена сель ревкома Вишневого произвела учет движимого и недвижимого имущества бывшего нетрудового хозяйства с. Заставки принадлежащего Маньковскому при Красилевском сахарном заводе, при чем нашла:

1. Клуныя великая, каменная, покрыта жостью, исправна.
2. Один сарай-конюшня деревянный, крытый жостью, с досчатым потолком, требует ремонта.
3. Один жилой дом деревянный, крытый жостью, требует ремонта.
4. Два деревянные сарая, под соломенной крышей, старые.
5. Один сарай деревянный, разрушенный, остались только столпы.
6. Один жилой дом деревянный, покрытый жостью, требует только небольшого ремонта.
7. Одна веялка без раф и паса требует ремонта.
8. Один шарабан без передних колес, требует ремонта.
9. Один трьох лемешный плуг без двух лемешей и еще некоторых частей.
10. Два корпуса от плуга.
11. Две тележки от плуга.
12. Четыре поломанные бороны.
13. Один шкаф и один стол.
14. Пахотной земли 312 моргов.

В чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 27-27зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 568

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства с. Волиця Дубиська, належного А. Вольському.

36 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 22 дня. Комиссия в составе Заведывающего Кульчинецким Волостным Земельным Отделом М. Безсмертного, председателя Волице-Дубисского сель. Ревкома Василия Члека и делопроизводителя Г. Солтыса произвела учет движимого и недвижимого имущества б. нетрудового хозяйства с. Волиця-Дубисская владельца А. Вольского, при чемшла:

1. Один дом (несколько комнат) каменный, крытый жостью, требует ремонта.
2. Конюшня-сарай каменная, крытая жостью, исправная, требует небольшого ремонта.
3. Конюшня каменная, крытая жостью, исправная в наличии есть жолоба, драбины и клетки.
4. Навес каменный, крытый жостью, в нем находится кузня и стельмашня.
5. Воловня-сарай, каменная, крытая соломой, исправная.
6. Клуня-амбар, крытая жостью, каменная, с досчатым потолком, исправная.
7. Молотилка и локомобиль (Гафнер Шкона) восьмисильная, исправная, требуются некоторые части, принадлежности к перевозке есть.
8. От культиватора четыре лапы.
9. Два культиватора девятилапных, требующие малого ремонта, три культиватора семилапные.
10. Шесть плугов двух корпусных неисправных, нет по лемеху, нужен ремонт.
11. Один корпус от плуга и два передка без колес и других частей.
12. Восемнадцать штук ..... из жилых помещений.
13. Трое штук дверей от жилища.
14. Десять досок девятиаршинных.
15. Двенадцать борон деревянных, некоторые поломаны и без зубьев.
16. Два колеса от клеверной сеялки.
17. Один млинок «Триумф» исправный.
18. Одна веялка исправная.
19. Одна четырехведерная бочка.
20. Разного бруктулету (?) от севников, косилок и запасные части.
21. Клеверная молотилка.
22. Рядовой севник.
23. Один железный каток системы «Рингель-130».
24. Одна сноповязалка неисправная.
25. Одна жнея неисправная.
26. .Одна сенокосилка неисправная.
27. Пахотной земли 750 моргов
28. Сада 2 дес.
29. Под лесом 60 моргов
30. Под озером – речкой 60 моргов.

В чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 28-28зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 569

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства при с. Цеценівка Броніслава Прушинського.

23 грудня 1920 р.

Акт

1920 года декабря 22 дня. Комиссия в составе инструктора по Кульчинецкой волости А. Зуба, председателя Цеценевского сель ревкома Евдокима Стецюка и члена сель ревкома Розизнаного произвела учет б. нетрудового хозяйства с. Цеценевка владельца Бронислава Прушинского, при чем нашла:

1. Дом кирпичный двухэтажный, исправный пол, без оконных рам, крытый цинковым железом, полуисправный.
2. Дом каменный (экономический) под железной цинковой крышей, исправный, дом каменный (1 комната) под железной крышей исправный.
3. Хлебный амбар деревянный, под железной крышей, с досчатым полом и полуразобранном потолком.
4. Клуныя глинобитная с соломенной крышей, исправная.
5. Конюшня глинобитная, под железной крышей (два жолоба, пять драбин), полуисправная.
6. Закатный сарай глинобитный, с ветхой соломенной крышей, полуразрушенный.
7. Сарай глинобитный с исправной железной крышей, исправный.
8. Сарай глинобитный разрушенный, погреб деревянный, исправный.
9. Четыре плуга четырехкорпусных (один исправный), а три без колес.
10. Пять плугов однокорпусных железных без лемехов, пять тележек к плугам (одна исправная, четыре без колес).
11. Четыре бороны новые.
12. Четыре поломанных воза деревянных.
13. Сем борон деревянных тяжелых с железными зубами и три бороны легкие.
14. Одна соломорезка исправная, один привод исправный, два катка деревянных исправных, одна бочка для патоки.
15. Один фонарь железный без одного стекла.
16. Пять саней пароконных исправных.
17. Два млынка исправных.
18. Три плуга «Сакка» исправные, с тележками.
19. Столярный верстак.
20. 12 штук лошадиных кож неவிправленных.

В чем и составлен настоящий акт.

Подлинник подписали

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-2484, оп.1, спр 10, арк. 35-35зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 570

Постанова Волинського губвиконкому по фінансовому відділу про грошовий обіг на території губернії.

23 грудня 1920 р.

Постановление № 37/111

Волынского Губернского Революционного Комитета
По Финансовому отделу
23 Декабря 1920 г.

В дополнение к прежде изданным приказам о денежных знаках объявляется во всеобщее сведение:

1. Советские кредитные билеты и расчетные знаки в 10000 р., 5000 р., 1000 р., 500 р., 250 р., 100 р., 60 р., 50 р., 30 р., 25 р., 15 р., 10 р., 5 р., 3 р., 2 р., 1 р. и 10 карбованцев украинских **ОБЯЗАТЕЛЬНЫ К ОБРАЩЕНИЮ**.

2. Украинские денежные знаки в гривнах и карбованцах (за исключением знаков в 10 карбованцев), серия «Украинской Державной Скарбниці», купоны к ним, а также украинские марки (шаги) в 50, 40, 30, 20, и 10 шаг, денежные знаки всех достоинств, выпущенные Деникиным, равно как и польские денежные знаки аннулированы и хождения не имеют.

3. Боны Нацбанка в 250, 10, 75, 50 и 20 руб., выпущенные Волынским Губфинотделом, ровно как боны, кои выпущены Житомирским Городским Самоуправлением в 5, 3 и 1 руб. и чеки частных банков, акцентованные б. Государственным Банком согласно приказам от 17 июля 1920 г. № 20/84 и от 26 ноября 1920 г. № 34/66 считаются аннулированными **ХОЖДЕНИЯ НЕ ИМЕЮТ**.

4. Наравне с Советскими денежными знаками также **ОБЯЗАТЕЛЬНЫ К ОБРАЩЕНИЮ**:

а) все серии Государственного Казначейства с купонами и без купонов, те, срок уплаты коих уже наступил, так и досрочные;

б) обязательства государственного казначейства, срок оплаты коих уже наступил;

в) облигации «Займа Свободы» достоинством не свыше 100 руб. каждая без ограничения суммы, по их номинальной стоимости

г) купоны от последующих государственных процентных бумаг, сроком с 1-го января 1908 г. по 1-е декабря 1917 г. включительно:

4% государственная рента

5% внутр. заем 1905 г. I и II вып.

---//--- 1905 г. III вып.

---//--- 1914 г.

---//--- 1915 г.

$\frac{1}{2}$

5 $\frac{1}{2}$ % второй внутр. заем 1915 г.

---//--- военный краткосрочный заем 1915 г.

---//--- 1916 г. I и II вып.

4% российская консолидированная рента

4% государственный заем 1905 г.

$\frac{1}{2}$

4 $\frac{1}{2}$ % российский государственный заем 1905 г.

$\frac{1}{2}$

5 $\frac{1}{2}$ % ---//--- 1906 г.

$\frac{1}{2}$

4 $\frac{1}{2}$ % ---//--- 1909 г.

3% закладные листы гос. двор. зем. банка

4% ---//---

$\frac{1}{2}$

4 $\frac{1}{2}$ % ---//---

$\frac{1}{2}$

5 $\frac{1}{2}$ % ---//---

4% гос. свид. крестьян позем. банка

$4 \frac{1}{2} \%$ ---//---
 5% ---//---
 $4 \frac{1}{2} \%$ облиг. кассы гор. и зем. кредита
 5% 1 внутр. с выигр. заем 1864 г.
 5% 2 ---//--- 1866 г.
 5% закл. выигр. листы гос. двор. зем. банка
 6% заем 1917 – 1918 г.
 3,1% конверсионные облигации
 5% закл. листы бывш. общест. взаимн. кредита.
 4% золотой заем 1889 г.
 ---//--- 1890 г. II вып.
 ---//--- 1890 г. III вып.
 ---//--- 1890 г. IV вып.
 ---//--- 1890 г. V вып.
 ---//--- 1890 г. VI вып.

$3 \frac{1}{2} \%$ золотой заем 1894 г.
 3% золотой заем 1891 г.
 3% золотой заем 1894 г.
 3% ---//--- 1896 г.
 5% «Заем Свободы»

Билеты (серии) государствен. казначейства.

Означенные купоны приравниваются по их номинальной цене и никаких вычетов с купонов бумаг, подлежащих налогу на доходы от денежных капиталов не должно производиться.

5. Неисполнение настоящего приказа учреждениями или лицами будет расцениваться как деяние, направленное против Советской Власти и овлечет за собой предание виновных суду Революционного Трибунала, с применением самого сурового наказания вплоть до расстрела.

Председатель Волгубревкома	Николаенко
Заведывающий Губфинотделом	А. Чернес
Секретарь	[підпис].

Настоящее постановление об'является для исполнения 28 января 1921 г.

Председатель Староконстантиновского Уездного Ревкома	Н. Волк
Заведывающий Уездным Финансовым Отделом	Мищук

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 2, арк. 56.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 571

Витяг з протоколу засідання Старокостянтинівського ревкому про чисельність міліції в нейтральній зоні.

26 грудня 1920 р.

Выписка

из протокола № 8 заседания Староконстантиновского Уездного Революционного Комитета 27 декабря 190 г.

Присутствовали: Председатель Н. Волк, члены Продоус, Зам. Предуопродотдела Зороев, представитель 180 бригады Кав. Военкомбриг, секретарь Шатульский

Слушали: ...4. О милиции в нейтральной зоне

Постановили: В нейтральной зоне милицию увеличить до 40 человек на волость, в остальных волостях до 10 человек.

Подлинно за надлежащими подписали:

Препровождается для исполнения Начальнику Уездной милиции.

4 января 1920 г.

№ 98

Председатель

Н. Волк

Секретарь

Шатульский

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 2, арк. 37.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 572

Наказ Старокостянтинівського повіткомісаріату у військових справах про мобілізацію медичного персоналу.

27 грудня 1920 р.

Приказ № 20

С-Константиновского Уездного Комиссариата по военным делам

28 декабря 1920 г.

По мобилизационному отделу

1) На основании приказа Волынского Губвоенкомата от 8 сентября с.г. за №65 и предписания от 12 декабря с.г. за № 4897 объявляю мобилизацию лиц медицинского персонала постоянно или временно проживающих в гор. Староконстантинове и его уезде следующих возрастов:

а) Медицинских врачей, зубных врачей и дантистов мужчин, родившихся с 1868 по 1897 год включительно.

б) Лекарских помощников, школьных и ротных мужчин, родившихся с 1875 по 1897 год включительно.

в) Фармацевтов - мужчин, родившихся с 1875 по 1897 год включительно.

г) Медицинских врачей, зубных врачей, дантистов, фармацевцев - женщин, и санитаров мужчин коим к 1 января 1920 года не исполнилось 40 лет.

2) Лица подлежащие призыву по сему приказу должны явиться в г. Староконстантинов в Моботдел Уездвоенкомата 2-го, 3-го и 4-го января 1921 года и из Уезда в течении 3-х дней после получения приказа на местах.

3). Являющиеся на призыв должны иметь при себе паспорт или заменяющий его документ удостоверяющий личность и возраст, документ о специальности и документ о прежней военной службе.

Лица, не имеющие означенных документов или имеющие документы об освобождении их от военной службы при ранее бывших призывах также обязаны явиться по настоящему приказу.

4) от явки по настоящему призыву никто не освобождается кроме: а) имеющие очевидные наружные признаки негодности к военной службе (калеки) и одержимые тяжкими болезнями препятствующими личной явке и удостоверенными медицинскими свидетельствами и б) состоящих на службе в военно-санитарном ведомстве на штатных должностях, утвержденных приказами по означенному ведомству.

5) всякого рода отерочки и ходатайства об оставлении по особой незаменимости разрешается лишь специальной комиссией при коллегии Наркомздрава, при чем возбужденные ходатайства ни в коем случае не должны задерживать направления в резерв КОВСУ принятого на военную службу персонала.

б) Принятые на действительную военную службу упомянутые в п.1 приказа лица, занимающие должности, перечисленные в постановлениях Коллегии Народного Комиссариата Здравоохранения 28 июня и 8 июля 1920 г. могут быть откомандировываемы на свои места как освобожденные от службы в военном ведомстве.

7) Лица укрывающиеся от призыва и скрывающие свою специальность, а также виновные в укрывательстве таковых подлежат преданию суду по всей строгости Военно-Революционного времени.

Ст. Константиновский
Уездный Военный Комиссар
За Военного руководителя
Начальник мобилизац. Отделения

В.Продоус
Тюряков
Л.Верещагин

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 68.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 573

Наказ Старокостянтинівської повітової особливої військової продовольчої комісії по постачанню Червоних Армій Південно-Західного фронту про реєстрацію тари.

28 грудня 1920 р.

В виду катастрофического положения с тарой и вытекающих отсюда затруднений с заготовкой и перевозкой продуктов, все лица и учреждения, как гражданские так и военные, должны в 3-х дневный срок со дня опубликования сего приказа зарегистрировать в подотделе тары Увоенпродкома все находящиеся у них бочки железные и деревянные, железные обручи, клепки, ящики, бидоны, тенты, брезенты, шпагат и нитки (серые).

Не зарегистрировавшиеся в указанный срок будут преданы суду Ревтрибунала по всем строгостям военного времени.

Наблюдение за точным выполнением сего приказа в отношении населения на Домкомы и чинов милиции, коим предписывается принять все зависящие от них меры.

Преувоенпродкома
Член коллегии
Нач. загототряда
Секретарь

Зорьев
Цацкис
Собко
Шистер

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 66.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 574

Довідка Кузьминського сільського ревкому Кульчинецької волості про майно колишньої місцевої земської прокатної станції

28 грудня 1920 р.

Справка

В Кульчинецкой волости земская прокатная станция до революции была только в местечке Кузьмине. Заведовал земской прокатной станцией О. Максимчук.

В 1911 г. на прокатную станцию были доставлены:

комбинированная рядовая сеялка	одна
плуги «Сакка»	два
культиваторы	два
эксипартора	два

веялка	одна
железная борона «Кина»	одна
весы десятичные	одни
змейка	одна
плуг окучник	один
клеверная сеялка	одна
деревянный каток	один
В 1915 г. при эвакуации были вывезены на ст. Антонины и отправлены в Курск:	
комбинированная рядовая сеялка	одна
клеверная сеялка	одна
плуга	два
культиваторы	два
эксипартора	два
весы десятичные	одни

Была выдана квитанция. Максимчук ее затерял или же отдал в сельскохозяйственный земский склад, а оставшееся оборудование пришло в негодность за исключением одной бороны.

Председатель Кузьминского сельского ревкома Семен Горда
Держархів Хмельницької області, ф. Р- 2484, оп.1, спр 10, арк. 44.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 575

Наказ Старокостянтинівського повітвійськомату про мобілізацію службовців залізниці та водного транспорту.
28 грудня 1920 р.

Приказ № 21

Староконстантиновского Уездного Комиссариата по военным делам
29 декабря 1920 года.

1. На основании приказа штаба Киевского Военного Округа от 14 мая с.г. за № 4, приказа того же округа 16 мая с.г. № 221, 26 июля № 283 и 342, телеграммы Штабкра от 21 августа № 23292 и 10 сентября № 24041 и приказа Окркома № 44 объявляю мобилизацию проживающих в городе Староконстантинове и уезде в возрасте до 50 лет включительно служащих на железных дорогах.

2. Мобилизации по сему призыву подлежат:

А) Лица служившие на железных дорогах на нижеуказанных должностях:

1. техники путей сообщения и инженеры различных наименований, кои служили на железных дорогах в течении 1905-1918 гг. непрерывно или известный срок, а так же остальные лица, которые занимали на железных дорогах нижеуказанные должности в течении какого бы то нибыло времени; начальники или управляющие дорогами и их помощники.

3. По службе тяги: Заведывающие службой тяги, помощники заведывающего службой, заведывающие отделениями и их помощники, заведывающие участками и их помощники, смотрители зданий, дорожные мастера, мостовые мастера, артелисты, кладовщики, ремонтные рабочие.

4. По службе телеграфа: Заведывающие службой и их помощники, конторщики и их помощники, заведывающие отделениями службы телеграфа их помощники, надсмотрщики и их помощники, монтеры телеграфа, телеграфисты всех разрядов, постоянные рабочие телеграфа.

5. По службе движения: Заведывающие службой движения, их помощники и ревизоры, заведывающие отделениями службы движения, железнодорожники технического распределения отделов управления, начальники станций, их помощники,

ревизоры движения, ревизоры вагонного хозяйства, наблюдатели вагонного хозяйства, распределители вагонов, заведывающие статистикой движения, секретчики движения, главные кондуктора, ревизоры пассажирских поездов, агенты по приему и подачи груза, запасные агенты движения, заведывающие кондукторскими бригадами, конторщики распределительного движения, стрелочники, сигналисты, составители.

Б) Лица служащие по водному транспорту в нижеуказанных должностях

1. По эксплуатационной службе: Управляющие центральными и местными учреждениями вышеозначенных учреждений и предприятий, управляющие делами означенных управлений, управляющие пароходствами и другими водно-транспортными предприятиями, помощники управляющих, заведывающие отделами, а также и группами, отдельными линиями, водно-транспортными конторами, пристанями, дебаркадерами, а также и их помощники, старшины лоцманов и лоцманы, штурмовальщики, мотористы, кочегары, водолазы, подручные водолазы, матросы.

2. По механической судовой службе: механики и их помощники, машинисты и их помощники, машинисты 1 и 2 класса, мотористы, электромеханики, электромергаймейстеры, заведывающие затонами и их помощники, заведывающие мастерскими и их помощники, мастера ремонтных мастерских и заводов, грунтовые механики, рабочие затонов, заведывающие доками, заведывающие чертежными, кателажниками, заведывающие караванами, главные инженеры пароходных обществ, как по линии, так и на линию, старшие главные механики по пароходству и их помощники, конструкторы.

3. По службе пути: Управляющие отделами управления внутренних водных путей и их помощники, инженеры для технических занятий по б. министерству путей сообщения, б. управляющие водных путей, инспектора старшие и младшие б. управления водных путей, заведывающие бюро б. управления внутренних водных путей и их помощники, начальники округов путей сообщения и их помощники, члены общественных присутствий округа путей сообщения, начальники искусственного ....., инженеры для технических занятий округа путей сообщения, столоначальники округов путей сообщения и их помощники, техники при прав. окр. пут. сообщ., Начальники отделений и их помощники, производители работ, машинные мастера и их помощники, техники технических участков, техники отделений округа пут. сообщ. шлюзовые и доковые мастера, заведывающие плесами по землечерпанию и помощники, коменданты землечерпальных машин и их помощники, техники по землечерпат. караванам, машинисты по землечерпательным машинам и их помощники, начальники изыскательных партий и их помощники, инженеры изыскательных партий, техники изыскательных партий, техники изыскательных партий по землечерпанию, заведывающие межевыми партиями, заведыв. телефонной сетью, телефонные техники, телефонные мастера, инженеры, заведывающие гидрометрическими районами и их помощники, заведывающие гидрометрическими станциями и их помощники, заведывающие плесами по обстановке и их помощники, инспектора судоходства и их помощники, начальники судоходных дистанций, судоходные надзиратели и начальники постов, судоходные старшины, водолазы, инструктора указательных водолазных станций, кранмейстеры водолазных кранов.

4. По портам: Начальники отделений торговых портов, управляющие частями, отделениями торговых портов, их помощники, делопроизводители отделений торговых портов, инженеры для технических занятий при отделении торговых портов, начальник порта и его помощник, начальник работ, главный инженер порта и его помощник, производители работ и их помощники, инженеры для технических занятий порта, техники для технических занятий порта, делопроизводители порта, заведывающие отделами контор порта, начальники изыскательных партий и их помощники, инженеры изыскательных партий, техники изыскательных партий, инженеры по гидрометеорологической службе, техники по гидрометеорологической

службе, командиры землечерпательных машин и их помощники, багермейстеры и их помощники, техники по землечерпательному каравану.

Призыву по сему приказу подлежат все лица вышеозначенных категорий, как стоящие ныне на службе в государственных центральных или местных органах, и общественных организациях, так и все не состоящие на таковой, а также занимающиеся самостоятельным промыслом.

Призыву не подлежат:

а) Имеющие очевидные, наружные признаки негодности к военной службе (калеки).

б) Лица состоящие на службе в войсках, войсковых штабах, управлениях и учреждениях подведомственных Наводному Комиссариату по военным делам.

в) в Учреждениях подведомственных военно-морскому Комиссариату.

г) Состоящие уже на службе в Народном Комиссариате путей сообщения, учреждениях ему подведомственных и на железных дорогах, за исключением лиц служивших ранее по водному транспорту в выше указанных должностях.

Призыв означенных лиц произвести для г. Староконстантинова 5, 6 и 7 января 1921 года в моботделе Уездвоенкомата, проживающих в волостях там-же через три дня после получения настоящего приказа на местах.

Учреждения и предприятия, а также Домовые комитеты и сельские ревкомы под страхом ответственности должны составить списки на лиц, состоящих у них на службе, или на жительство. Подлежащих призыву по сему приказу и предоставить таковые в Уездвоенком в 3 дневный срок.

Учреждения и предприятия на службе у которых находятся вышеозначенные лица, и которые являются ответственными, и несомненно незаменимыми работниками могут возбуждать ходатайства а) о б. железнодорожниках – перед особой комиссией Н.К.П.С. б) о бывших водниках перед Отделом учета распределения рабочей силы Наркомтруд Собеза.

На комдезтирп возлагается произвести тщательную проверку всех учреждений и время нахождения в них железнодорожников и водников, в случае обнаружения дезертиров, или незаконных действий, со стороны учреждений, виновных предавать к ответственности как за дезертирство и пособничество дезертирству.

Лица скрывавшие свою прежнюю службу на железных дорогах и водному транспорту подлежат ответственности на равне со злостными дезертирами, а так же и их Начальники как виновные в укрывательстве.

Ответственность за несвоевременную явку лиц, подлежащих призыву, возлагается на: а) на главы и членов семей которым принадлежат неявившиеся, б) на домовые Комитеты, а где таковых нет, на домовладельцев и управляющих домами, а так же и а сельские Ревкомы по месту жительства неявившихся и в) на ответственных руководителей по месту службы не явившихся.

Лица укрывающиеся от призыва и виновные в укрывательстве таковых подлежат преданию суда по всей строгости Военно Революционного времени.

Военком	Продоус
За Военрука	Тюряков
Начмоботдела	Верещагин

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 69.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 576

Повідомлення Старокостянтинівського повітового партійного комітету про обов'язкову реєстрацію всіх комуністів.

30 грудня 1920 р.

1.

В целях правильного учета и равномерного распределения партийных сил города и уезда, объявляется с сего числа регистрация т.т. коммунистов и кандидатов/

II.

Все партийные товарищи, находящиеся в городе обязаны в силу партийной дисциплины зарегистрироваться в трехдневный срок, а находящиеся в уезде – в течении семи дней со дня опубликования.

Регистрация проводится в помещении Упарткома (Александровская ул. Помещение 6. Съезда Мировых Судей)

III.

Всем комячейкам, как гражданским, так и войсковых частей находящихся на территории всего Староконстантиновского уезда вменяется в обязанности зарегистрироваться в тот же срок в Упарткоме с указанием количества членов.

IV.

За невыполнение сего приказа виновные будут привлечены строгому партийному суду.

Секретарь

Цвингли

30 декабря 1920 г.

Держархів Хмельницької області, ф. П-956, оп.1, спр 5, арк. 1.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 577

Реєстраційна картка міліціонера радянської робітничо-селянської міліції

України.

Грудень 1920 р.

1. Имя, отчество и фамилия
2. Год рождения.
3. Грамотен
4. Какою окончил школу.
5. Место прописки (губерния, уезд, волость, деревня).
6. Национальность.
7. Профессия и месячный заработок.
8. Социальное положение.
9. Семейное положение (холост, вдов, женат, количество лиц находящихся на иждивении и их лета).
10. Заработок семьи (отдельно: жены, детей, отца, братьев матери, сестер).
11. Последнее место жительства семьи.
12. Чем занимался до войны.
13. С начала войны до февральской революции.
14. С февральской до октябрьской революции.
15. С октябрьской революции до поступления в милицию.
16. Состоял ли в какой партии (с какого времени и по какое).
17. Партийная принадлежность в настоящее время.
18. Имущественное положение:
  - а) размер земельного надела
  - б) число голов скота и лошадей.
19. Состоял ли на службе в полиции.
20. Служил ли в милиции (когда и при какой власти, сколько времени).
21. Проходил ли ряды войск (звание, чин).
22. Состоял ли в партизанских отрядах.
23. Кто рекомендует.

24. Подвергался ли репрессиям во время:

- а) самодержавия;
- б) гетмана;
- в) Петлюры;
- г) Деникина;

25. Что побудило поступить в милицию.

26. Настоящее местожительства.

27. Год, число и месяц.

Подпись регистрируемого

За неправильное заполнение карточки виновные предаются суду Военного Революционного Трибунала.

Служебные отметки:

Принят на службу (должность)

1920 года

Выбыл (причина увольнения)

1920 года

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 9, арк. 15. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 578

Розпис ділянок Народного суду Старокостянтинівського повіту.

Кінець грудня 1920 р.

1-й участок Нарсуда

б. первая часть города и волости: Староконстантиновская и Решневская (местоположение суда – в городе).

2-й участок Нарсуда

б. вторая часть города и волости; Сковородецкая, Кульчинецкая (местоположение суда – в городе).

3-й участок Нарсуда

волости Красиловская, Чернелевецкая, Купельская (местоположение суда в м. Красилове).

4-й участок Нарсуда

волости Корчевская, Теофипольская и Базалийская (местоположение суда - в м. Теофиполе).

5-й участок Нарсуда

волости Волочискская, Маначинская, Авратинская (местоположение суда - в м. Волочиске).

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 3, арк. 69. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 579

Оголошення про роль і місце Комуністичної партії в справі перебудови світу та перереєстрацію комуністів.

Кінець грудня 1920 р.

Об'явление

Четыре года героической борьбы за свободу и право пролетариата показало всему миру роль и значение Коммунистической партии в деле переустройства экономической, социальной и правовой культуры всего мироздания. Коммунистическая партия взяв на себя миссию освобождения человечества от цепей угнетения и рабства, являясь авангардом и самым энергичным элементом всемирного пролетариата должна в то же время служить примером для всех честных пролетариев,

которые чувствуют своей обязанностью защиту прав трудящихся. Если в члены Компартии втесались люди не достойные имени Коммуниста их нужно удалить.

Но в этом процессе оздоровления партии нам должна придти в помощь вся сознательная часть общества.

При Упаркоме выделена перерегистрационная тройка. Все коммунисты и кандидаты должны явиться на перерегистрацию, предъявив в Упарком свои билеты.

Население приглашается подавать заявления на тех из членов партии, которые по своим поступкам должны быть изгнаны из передовой пролетарской партии Коммунистов.

Староконстантиновский Упарком.

Держархів Хмельницької області, ф. П-956, оп.1, спр 5, арк. 3.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 580

Проханья начальника Старокостянтинівської повітової міліції про необхідність перегляду штатного розпису міліції в зв'язку із збільшенням обсягів роботи

Кінець грудня 1920 р.

В виду ухода из города воинских частей, вся охрана города, как и различных учреждений как-то: Домпру, Казначейства и др. возложена исключительно на милицию. Независимо от этого на милиции, её прямых служебных милицейских обязанностей лежит громадная работа по выполнению требований различных учреждений по поставке подвод, рабочих, доставка дров, всевозможных реквизиций и других поручений.

При существующем в настоящем временном штабе 30 милиционеров на район, своевременное и аккуратное выполнение всей вышеуказанной работы весьма затруднительно.

Для продуктивности работы и более успешной борьбы с бандитизмом, проявляющимся в уезде, а также борьбы с контрабандой, в виду заниженного некоторыми районами уезда пограничного положения, крайне необходимо увеличить состав милиции.

Данным о вышеизложенном, ходатайствую об увеличении штата до 50 человек милиционеров на районы как городские так и уездные.

О последующем по сему распоряжении пункту поставит меня в известность.

Начальник Уездмилиции [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф. Р-1503, оп.1, спр 2, арк. 22.

Машинопис. Оригінал.

1921 рік

Документ № 581

Зразок посвідки на право проживання в містах і селах УСРР.
1921 р.

Свидетельство №

Время рождения ----- ----	Дано сие из Управления Старокопачинской Уездной Советской Рабоче - Крестьянской Милиции гражда
Или возраст ----- ----	----- для свободного жительства во всех городах и селах УССР. Сроком на ---- месяцев что подписью и предложением печати удостоверяется дня 192.
Подпись владельца свидетельства -----	Начальник Уездной Советской Рабоче – Крестьянской милиции (Підпис)
Если неграмотен то указать приметы	Секретарь (Підпис)
Рост	
Цвет волос	
Особые приметы	

Держархів Хмельницької області , ф . Р –1503 оп. 1, спр. 2, арк. 130 зв.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 582

Витяг з Положення про повітову постійну військову нараду по боротьбі з бандитизмом.

1921 р.

I.

1. Уездные Постоянные Военные Совецания по борьбе с бандитизмом являются местным органом по указанной борьбе и находятся в своей деятельности в подчинении Губернского Постоянного Военного Совецания. В задачу Постоянных Военных Совецаний входят:

а) Объединение и руководство работой военных и гражданских органов Советской власти по б/б на территории данного уезда.

б) разработка и проведение ударных кампаний по борьбе с бандитизмом.

в) Устранение причин пытающих и поддерживающих бандитизм.

г) Установление на территории данного уезда твердого революционного порядка.

д) Всемерное содействие к установлению и закреплению работы органов Советской власти в городе и деревне.

е) Общее наблюдение за правильной организацией охраны и обороны находящихся в пределах данного уезда складов, баз, предприятий, имеющих государственное значение, а также железных дорог и воздушных средств сообщения и всех видов сооружений, обеспечивающих их нормальную работу.

ж) Организация отрядов обороны, самообороны (самоохраны) и отрядов незаможного селянства, руководство таковыми и наблюдение за их деятельностью.

з) оказание всемерной помощи и содействия успешному проведению плановых государственных кампаний – производственной работы по лесо-дрово-заготовкам, по проведению трудовых мобилизаций, гужевой повинности и пр.

2) В своей деятельности Уездные постоянные военные совещания руководствуются:

а) Декретами и распоряжениями Правительства регламентирующими порядок и способ б/б.

б) Приказами и распоряжениями исходящими от Губернского Постоянного Военного Совещания по б/б.

3) Уездные Постоянные Военные Совещания по б/б за свою деятельность отвечают перед Губернским Постоянным Военным Совещанием и представляют ему отчеты о своей работе и доклады по сем вопросам, входящим в круг их компетенции.

4) за успешную организацию б/б в пределах данного уезда Уездные Постоянные Военные Совещания ответственны перед Губернским Постоянным Военным Совещанием.

II.

1) Председателями Уездных Постоянных Военных Совещаний по б/б являются Председатели Уездных Исполнительных Комитетов.

2) Членами Уездных Постоянных Военных Совещаний состоят:

а) Старшие Войсковые Начальники.

б) Секретарь Уездного Комитета Партии.

в) Уездвоенком.

г) Председатель Уездячейки или Заведывающий Политбюро.

д) Предупредкома.

е) Комиссар Управления железной дороги.

3. Там, где имеются Особые отделы, состав постоянного Военного Совещания пополняется их представителями...

Держархів Хмельницької області, ф.Р-3496, оп.1, спр. 5, арк. 1. Машинопис. Оригінал.

Документ № 583

Норми земельних наділів для селян Старокостянтинівського повіту.

1921 р.

...Технічна нарада при Старокостянтинівському земвідділі встановила:

а) від 1 до 5 душ – 6 дес. землі, від 5 до 8 душ – 8 дес., більше 8 душ – належить прибавляти на кожну душу 0,8 дес.

б) при суглинковому чи болотистому ґрунті - наділення до 4 душ включно 3,3 дес., а більше 4 душ належить добавляти на кожну душу по 0,8 дес.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 7, арк. 114.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 584

Відомості про наявність сільськогосподарського інвентаря в колишніх нетрудових господарствах сіл Чернелівської волості.

2 січня 1921 р.

1. «Дубина» при с. Чернелівка

Паровая молотилка	одна	испорчено, негодно

Сноповязалок	две	испорчено, негодно

Косилка	одна	испорчено, негодно

Веялка	одна	испорчено, негодно

Грыф	один	испорчено, негодно
2. с. Пылипы		
Паровая молотилка	1	неисправная
Двигатель к ней	1	неисправная
Молотилка для клевера	1	неисправная
Сеялки рядовые	2	неисправных
Сеялка рядовая	1	исправная
Маркер для означ. сеял.	2	без колес
Плуги для распашки свеклы	2	неисправные
Плуги трехлемешные	5	без колес
Бороны деревянные	8	поломаны
Культиваторы	2	без лап и колес
Воз на железных осях	1	несправный
Шарабан	1	без колес
Сани выездные	2	неисправные
Насос	1	неисправный
Сита для чистки свеклы	1	неисправные
Полотно ---//---	1	неисправное
Грабли конные	1	неисправные
3. с. Дубище		
Молотилка для хлеба	1	негодная
Молотилка для клевера	1	негодная
4. с. Чепелевка	Никакого инвентаря не имеется	
5. с. Воскодавинцы		---//---
6. с. Яворовцы		---//---
7. с. Мыгинцы		---//---
8. х. Адамовка		---//---
9. с. Котюржинцы		
Конная молотилка с киратом	1	исправная
Пилификатор для клевера	1	исправная
Терка для клевера	1	испорчена
Веялки	3	испорчены
Плуги 3-х лемешные	4	совсем разобраны
Грабарки для сена	1	испорчена
Жатка	3	попорчены
Косилок	2	попорчены
Катки для посева свеклы	---//---	---//---
10. с. Марковцы		
Плугов	9	неисправны
Паровая молотилка	1	неисправна
Терка для клевера	1	неисправна
11. с. Писаровка		
Культиваторы	9	не годны
Бороны	10	не годны
Плуги «Сакка»	4	не годны
Плуги 2-х лемешные	5	исправны
Плуги 2-х лемешные старые	3	не годны
Распашники для свеклы	4	исправны
Веялки «Клейтон»	2	исправны
Млинков	2	исправны
Гатель	1	исправна
Змейка	1	исправна

Сноповязалка	3	не исправны
Жатка	1	не исправна
Сеялки рядовые	3	не исправны
Сеялки разбросные	1	исправна
Сеялки для клевера	1	неисправна
Машина для выделки черепицы	1	исправна
Машина для домолота кукурузы	1	неисправна
Паровая молотилка	1	исправна нет паса
12. с. Волица Иодко	Никакого инвентаря не имеется.	
13. с. Слободка (Чернелев)		
Плуг	1	исправный
Плуги 2-х лемешные	2	исправны
Плуг 3-х лемешный	1	исправный
Веялка	1	исправна
Веялка	1	исправна
Конная машина	1	исправна
Конная машина	1	исправна
14. с. Сорокодубы		
Кират до конной машины	1	исправный
Сеялка рядовая	1	исправна
15. с. Мончинцы		
Плуги однолемешные	9	неисправны
Культиваторов	4	---//---
Борон	10	---//---
Сеялок рядовых	2	---//---
Веялка ручная	1	---//---
Весы десятичные	1	---//---
16. с. Моньки		
Паровая машина и нефтяной двигатель к ней	1	поломана и попорчена
Конная молотилка с конным приводом	1	поломана и попорчена
Соломорезка конная	1	попорчена
Сенокосилка	1	---//---
Жатвенная машина	1	---//---
Дробилка для корнеплодов	1	---//---
Триер зерноочистки	1	---//---
Сеялка 11 рядная	1	---//---
Сеялка 22 рядная	1	---//---
Конные грабли	1	исправные
Веялка сортировка	1	попорчена
Терка для клевера	1	---//---

Завідуючий Чернелівським Волосним Земвідділом [підпис].
Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк.61-62.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 585

Відомості про наявність сільськогосподарського інвентаря в колишніх нетрудових господарствах сіл Красилівської волості.

2 січня 1921 р.

1. Михайловці

Плуги однолемешные	5		исправные
Плуги двухлемешные	5	поломаны	требуют капремонта
Сеялки рядовые	3	поломаны	---//---
Сеялки разносные	1	---//---	---//---
Катки железные	3	1 исправный	2 требуют среднего
ремонта			
Веялка	1	поломана	требует капремонта
Млиники	2	совершенно негодны	
Молотилка 19 л.с.	1	поломана нет паса	средний ремонт
Грифов	2	исправные	
Грабарок конных	2	поломаны	требуют капремонта
Жилой дом каменный крытый жестью, выбелен, с рамами без стекол, требует			
среднего ремонта.			
Жилой каменный дом, крытый жестью, требует капитального ремонта.			
Волоня каменная, крытая соломой, полуразрушенная, без приспособлений,			
требует капремонта.			
Каменный погреб без приспособлений, требует капремонта.			
2. с. Голюнки			
Конная молотилка 4 л.с.	1	неисправна	требует капремонта
Паровая молотилка	1	---//---	починка барабана нет зернопаса
Паровик к ней	1	негодн., перегоревш., капремонт	
Плугов 3-х лемешных	4	один исправн. остальные без колес и других	
частей			
Сеялка розсыпная	1	исправна	
Сеялка рядовая	1	неиспр. без передних колес	
Культиваторы	2	---//---	без колес
Насос к молотилке	1	исправный	
Молотилка конная 8 л.с.	1	исправная	нет паса
Кират к молотилке	1	исправны	
Рядовых сеялок	2	неисправны	нет передн. колес
Косилка	1	---//---	капремонт
Плугов лемешных	2	поломаны	без колес и других частей
Весы 10 пуд с гирями	7	исправны	
Сеялок розсыпных	1	неиспр.	капремонт
Дом деревянный под соломой (проживал сторож Игнат Темчук)			
Дом деревянный под соломой (жили сироты бывшего служащего Чернявские)			
Дом деревянный старый, под соломой (жил Леонтий Полюк)			
Два деревянных сарая, под соломой требуют ремонта			
Деревянный погреб.			
Инвентарь экономии с. Голюнок у крестьян:			
1.	Антон Сабадаш	млынок и культиватор	исправны
2.	Афанасий Манзенюк	культиватор	исправный
3.	Исаак Шахрай	корморезка	исправна
4.	Харитон Болюх	соломорезка	исправна
5.	Юрко Харун	один воз без драбин	
6.	Кузьма Власюк	веялка исправна	
7.	Григорий Маськевич	культиватор	без колес и окрыльников,
корморезка поломанная.			
8.	Макар Радчук	культиватор	не исправный
Они все сдали.			
3. с. Голюнки. Борисов двор			
1.	Деревянный дом, крытый жестью (жил сторож Андрей Мармолук)		

Молотилка «Клейтона 19 л.с.» с передним аппаратом 1 нет ремней
средний ремонт

Сноповязалка	1	неисправна капремонт
Запасных колес к жатке	2	исправны
Сеялка рядовая (одна пара запасных колес)	1	
Плугов 2-х корпусных	7	два неисправны средний ремонт
Плугов 3-х корпусных	1	неисправен средний ремонт
Катков кольчатых	1	неисправен средний ремонт
Катков гладких деревянных	2	1 большой 1 малый исправные
Окучников	1	исправный
Конных граблей	1	без зубов средний ремонт
Кабриолет	1	неисправный малый ремонт
Саней рабочих деревянных	2	неисправны
Триеры	2	1 неисправный средний ремонт

1. Два жилых дома (один крытый жостью, другой – соломой, в одном проживает заведывающий экономией, в другом – служащие экономии) требует ремонта.

2. Конюшня кирпичная, покрыта жостью, без приспособлений, требует ремонта крыши.

3. Стодола деревянная, крыта жостью, требует покраски.

4. Магазин деревянный, крытый жостью, требует капремонта

5. Сарай негодный, крытый жостью

6. Кузница крыта соломой

7. Жилой дом деревянный, крытый жостью (проживает садовник Лабунский).

Завідуючий Красилівським Волосним Земвідділом [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк.89-97. 114-117.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 586

Відомості про кількість землі, наявність будівель та сільськогосподарського інвентаря в колишніх нетрудових господарствах сіл Купельської волості.

16 січня 1921 р.

Великие Зозулинцы б. владельца Северина Залеского

Земли пахотной 1950 дес.

луговой 50 дес.

усадебной 19 дес.

леса 130 дес.

сада 5 дес

парка 3 дес.

огорода 7 дес.

Дом 2-х этажный кирпичный

Польская часовня кирпичная

Жилой дом кирпичный

Жилой дом кирпичный

Жилой дом кирпичный

Жилой дом кирпичный

Жилой дом кирпичный

Жилой дом глинобитный

Жилой дом	глинобитный
Жилой дом	глинобитный
Клуня	кирпичная
Амбар	кирпичный
Сарай	деревянный
Конюшня	кирпичная
Сарай для коров	кирпичный
Сарай	глинобитный
Дом сторожа	кирпичный
Сарай	кирпичный
Дровяной сарай	кирпичный
Клуня	кирпичная
Дом	глинобитный
Здание винокуренного завода	кирпичное
Двухэтажный амбар	1 этаж кирпичный 2 этаж деревянный
Сарай	деревянный
Сарай	деревянный
Навес для заводских весов	деревянный
Дом винокура	глинобитный
Сарай	глинобитный
Курятник	кирпичный
Конная молотилка	одна
Привод к ней 8-ми сильный	один
Жаток	две
Семенной ящик	один
Сеялок рядовых	две
Змейка	одна
Дисковый шток	один
Деревянные столы	три
Деревянный комод	один
Деревянная кровать	одна
Стулья	четыре
Большой деревянный шкаф	один
Больших деревянных столов	два
Большой деревянный стол	один
Маленький деревянный шкафчик	один
Деревянных стульев	два
Винокурная машина	одна
Больших варочных чанов	два
Больших деревянных кадок	девять
Железный домозар	один
Железный холодильник	один
Баков железных	восемь
Водочных железных бочек	семнадцать
Больших железных спиртовых чана	два
Железная дымовая труба	одна
Деревянный стол	один
Деревянных скамеек	шесть

Подробная опись домов жилых и часовни

1. 2-х этажный дом кирпичный крытый жостью, 25 комнат, окон 42, выбиты с рамами. Створов для дверей 34, нет 1000 листов железа, пола нет, дверей нет.

2. Польская часовня кирпичная, крытая жстью. Три окна большие, одно маленькое – все разбиты.
3. Дом кирпичный крыт тесом 3 комнаты и кухня. Окон 8 (7 целых).
4. Дом кирпичный крытый черепицей 5 комнат окон 9 все целые крыша и двери тоже.
5. Дом кирпичный крытый жстью 4 комнаты, кухня, сени исправны 10 окон
6. Дом кирпичный крытый жстью 1 комната, сени, кладовая
7. Дом кирпичный крытый соломою 2 комнаты, кухня, кладовая полуразрушен.
8. Дом кирпичный крытый жстью 7 комнат, кухня, коридор 16 наружных окон 11 внутренних (два разбиты).
9. Дом глинобитный, крытый жстью 4 комнаты, 2 кухни и коридор 8 двойных окон.
10. Дом старый глинобитный крытый соломою 2 комнаты, кухня окон 4.
11. Дом старый глинобитный крытый соломою 2 комнаты, кухня, сени окон 4.

Малые Зозулинцы	б. владелец	Киневич
Земли пахотной		223 морга
луговой		53 морга
леса		349 моргов
сад		нет
пруда		7 моргов
усадебной		9 моргов
парк		нет
Клуня деревянная		одна
Часовня деревянная		одна
Конюшня и коровник деревянные		один
Дом для управляющего		глинобитный один
Дом для служащих		глинобитный один
Дом для служащих		глинобитный один

Великая Клитна	б. владелец	Лелявский
Земли пахотной		475 дес.
сенокосной		30 дес.
усадебной		11 дес.
леса		30 дес.
сад		2 дес.
парка		1 дес.
огород		6 дес.
Разваленные кирпичные дома		
Жилой дом для служащих		глинобитный
Жилой дом для служащих		глинобитный
Жилой дом для управляющего		глинобитный
Амбар деревянный		
Конюшня глинобитная		
Хлев для коров		глинобитный
Подъездной сарай		глинобитный
Хлев для свиней		деревянный
Клуня		деревянная
Конюшня		глинобитная

Хлев для коров	глинобитный
Паровая молотилка	одна
Паровая молотилка	одна
Паровик	один
Дисковый каток	один
Части от 3-х соединенных жаток	
Конная 8-ми сильная молотилка	одна
Привод к ней	один
Части от двух сгоревших рядовых сеялок	
Привод от 12-и сильной молотилки	один
Станок от веялки	один
Весы сороковые	двое
Корнерезка	одна
Плугов 2-х лемешных	четыре
Рам от культиваторов	четыре
Части от земледельческих орудий	
Ящик для машинных инструментов	

Индыки б. в. Кулеша

Земли пахотной	230 дес.
усадебной	6 дес.
леса	39 дес.
сада	4 дес.
пруда	4 дес.
сенокоса	15 дес.
парк	нет

Амбар	один
Клуня	одна
Дом для служащих	один
Мастерская	одна
Сарай	один
Сарайчик	один
Хлев для коров	один
Дом для управляющего	один
Возовня	одна
Дровяной сарай	один
Голубятник	один
Прачечная	одна
Конюшня	одна
Мастерская	одна
Ледник	один
Дровяной сарай	один
Погреб	два
Дом бывшего владельца	один
Сторожка	одна
Столбов	100 штук

Глибки

б. владельца Иосифа Седива

Земли пахотной	164 дес.
усадебной	3 дес.
хмельника	6 дес.
сада	3 дес.

пруда	10 дес.
луговой	20 дес.
парка	1 дес.
огорода	3 дес.
Клуня	одна
Хлев для коров	один
Конюшня	одна
Подъездной сарай	один
Сушарка для хмеля	одна
Курятник	один
Кузница	одна
Хлев для свиней	один
Погреб	один
Дом владельца	один
Дома для служащих	три
Корчма	одна
Сарай	один

Заведывающий Купельским волземотделом [підпис].
 Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк.220-222, 225, 228-228зв., 235-235зв., Рукопис. Оригінал.

Документ № 587

Наказ Старокостянтинівської повітової комісії по збору, обліку та зберіганню зброї при повітвійськоматі про правила здачі зброї населенням.
17 січня 1921 р.

Приказ № 1.

Староконстантиновской Уездной Комиссии по сбору, учету, и хранению оружия при Уездном Военном Комиссариате 17.01. 1921 г.
 § 1.

На основании приказа от 18 декабря 1920 г. КВО за № 849, все жители как города, так и уезда, имеющие у себя предметы вооружения и военного снаряжения всех видов немедленно должны сдать таковые в ближайшие комиссии по сбору, учету и хранению оружия, как-то; жители города в Уездную, а – сел и деревень в свои волостные комиссии, состоящие при Военкоматах, в продолжении срока не позже 30 января с.г. добровольно, при чем предупреждается все население уезда, что если к назначенному сроку не будут сданы все предметы вооружения и снаряжения, к лицам, не сдавшим таковые или скрывающим, будут применены самые суровые меры вплоть до разстрела.

§ 2.

Лицам, желающим сдать таковые тайно, гарантируется сохранить их добровольную не гласную сдачу в секрете, а за добровольную сдачу вооружения и снаряжения будет выдано вознаграждение, в размере, указанном в приказе по Округу № 676 – 1920 г.

§ 3.

Лицам добровольно сдавшим оружие и за указание складов и укрывателей такового – плата будет выдана по разверстке по получении из Губернии таковой.

Пред. Комиссии

Яковлев

131 бригады
Члены Исполкома Паркома
Нач. Уезд. Мил.
Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 50.
Друкований відбиток. Оригінал.

тов. Пеоки
тов. Щиборовский
тов. Руссо
тов. Казимиров

Документ № 588

Повідомлення Корчівського волземвідділу про наявність майна в колишніх нетрудовых господарствах Корчівської волості.

21 січня 1921 р.

Староконстантиновскому Уземотделу
Корчевского волземотдела

Сообщение.

Мертвого инвентаря на б. нетрудовых хозяйствах нет, только в Юзине (фольварке) есть негодный инвентарь, а также по разным селам пять конных неисправных молотилок с локомотивами.

3. Постройки в каждом отдельном нетрудовом хозяйстве систематически уничтожаются. Местное население никаких активных мер к охроне не предпринимает и от составления актов и подписей отказывается.

Заведывающий Корчевским
Волостным Земельным Отделом [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк. 52. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 589

Довідка завідуючого Красилівською економією про інвентар Мотрунецької земської прокатної станції.

24 січня 1921 р.

Из Красиловской экономии

Справка

о имуществе Мотрунецкой земской прокатной станции

Во время отступления (в 1915 году – ред.) часть инвентаря забрана подводчиками, перевозившими войска, остальной инвентарь взят в Красиловский сахарный завод.

Заведывающий Красиловской экономией Крыжановский

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк. 118. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 590

Пояснення начальника Волинської губміліції про відсутність спеціальної інструкції для начальників міліції районів нейтральної смуги.

24 січня 1921 р.

Начальнику Староконстантиновской
Уездной Милиции

Вследствии рапорта от 13 сего января за № 44 уведомляю, что никакой специальной инструкции для Начальников Районов нейтральной полосы нет; Начальник Уезд. милиции должен сам знать что делать на месте и поэтому непонятно о

26 січня 1921 р.

Приказ № 1

по южной Пограничной полосе г.Проскуров от 26 января 1921г.

Южное пограничное особотделение Особого отдела К.В.О. объявляет всем советским органам, учреждениям, организациям и частным лицам для немедленного исполнения;

§ 1.

Выезд из Г. Проскурова, передвижение в пограничной полосе и выезд из таковой без разрешения Южно пограничного особотделения воспрещен.

§ 2.

Задержанные в пограничной полосе без разрешения, все без исключения, независимо от положения будут задерживаться и предаваться суду ревтрибунала.

§ 3.

Въезд в нейтральную полосу совершенно воспрещен.

§ 4.

Лица, задержанные в нейтральной зоне, будут арестовываться и отправляться в концентрационный лагерь, а имущество их будет конфисковано.

§ 5.

Всем начальникам милиции Погран. Полосы вменяется в обязанность под страхом личной ответственности, всех приезжающих без разрешения Южного пограничного особотделения, задерживать и отправлять в Особотделение для привлечения к ответственности.

§ 6.

Для выдачи разрешения на право проезда организовано Бюро Пропусков в г. Проскурове Александровской улице в д. № 10 куда надлежит всем без исключения являться за пропусками.

§ 7.

Для получения пропуска лицам командированным Сов. Учреждениями и организациями пред'являют; 1) Командировочное удостоверение в 2-х экземплярах, 2) Удостоверение служебное, 3) фотографические карточки, 4) паспорт. Примечание; Исключение представляют военнослужащие которые представляют экстренный отзыв взамен требования по форме № 2.

§ 8.

Частным лицам пропуска выдаются в исключительно редких и важных случаях.

§ 9.

Все приезжающие в г. Проскуров лица обязаны регистрироваться в Бюро Пропусков.

§ 10.

Лица, задержанные в городе без визы Бюро Пропусков будут задержаны и привлечены к ответственности как за неисполнение приказа.

§ 11.

Ответственность за неисполнение пункта № 9 возлагается на квартальные Комитеты через домохозяев, а Начальникам Городской и Районных Милиций вменяется в обязанность следить за выполнением выше указанного пункта и всех приезжающих не имеющих визы Бюро Пропусков задерживать и направлять в Особотделение.

Начужпограничного Особотделения	Широков
Завбюропропусков	Тульман
Секретарь	Гранов

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 55.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 594

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про реєстрацію всіх інвалідів війни та праці.
29 січня 1921 р.

Приказ № 9/2
Староконстантиновского Уездного Революционного Комитета по Отделу
Социального Обеспечения
27 января 1921 года

На основании предписания Волгубсеза по отделу Волынского Губернского Управления учреждениями инвалидов от 10 января 1921 г. за № 40 предлагается всем инвалидам войны и труда зарегистрироваться; живущие в городе – в канцелярии усобеза по Конно-Торговой ул., д. Гологодского в 7-ми дневный срок со дня опубликования сего приказа, а живущие в уезде – в своих Волсезах в 14-ти дневный срок, имея на руках документы об инвалидности, как в целях назначения и выдачи пенсии, так равно и откомандирования желающих поступить в картонно-переплетную школу, открываемую 1 февраля с.г. в г. Житомире для обучения инвалидов этому ремеслу.

Предревкома	Н.Волк
Вр. Зав. Усобезом	С. Харитон

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 50.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 595

Розпорядження військової влади Старокостянтинівського повіту стосовно мобілізації людей та коней.
30 січня 1921 р.

Распоряжение
Военкому и волвоенкомам Староконстантиновского уезда
Мобилизация людей и лошадей в уезде протекает очень вяло и не дает нужных результатов.
Население явно неохотно выполняет законные требования власти, уклоняется от повинности и тормозит ее.
Не желая сразу прибегать к крутым мерам, я на некоторое время применяю вооруженную силу только в одной Чернелевецкой волости, в надежде, что прочия волости уезда пойдут добровольно без принуждений, в противном же случае в других волостях меры принуждения будут более суровые: уклонившийся от мобилизации

считается врагом труднарода Украины, семья его окажется заложником, а имущество конфискуется.

Настоящее распоряжение об'явить населению, а Уезд и волвоенкоматам проявить всю энергию дабы в кратчайший срок провести мобилизацию полностью.

Начуезда	Козко
Военком	Булышкин
Секретарь	Любицкий

январь 1921 № 1

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 41. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 596

Витяг з відомості про наявність будов та інвентаря в Корчівській волості.

Кінець січня 1921 р.

... В с. Корчевке в имении Н. Полякова не осталось ни инвентаря, ни построек кроме (см. ниже)

... В селах Севруки, Малинки, Решневка, Волица Полевая нет ничего.

... В Корчевке в наличии:

паровая машина	одна	неиспр.
паровик	один	неиспр.
терки для клевера		неисправные

... В селе Терешках в наличии:

паровая машина	одна	неиспр.
паровик	один	неиспр.

... В деревне Кошелевке в наличии:

веялки	две	неисправные
молотилка конная с киратом	одна	неиспр.
2-ух лемешные плуги	три	неисправные
сани простые	одни	неисправные

... В селе Малой Клитенке много инвентаря, но он еще не взят на учет.

Заведывающий Корчевским волземотделом [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк. 258-260.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 597

Оголошення про реєстрацію мисливської зброї у відділі постачання Старокостянтинівського повітвійськомату.

1 лютого 1921 р.

На основании предписания Волынского Губернского Комиссара по военным делам от 20 января с.г. за № 328, основанного на приказе Киевскому Военному Округу н.г. за № 670, предлагаю владельцам охотничьего оружия зарегистрировать в пятнадцатидневный срок со дня опубликования настоящего распоряжения в отделе Снабжения Уездвоенкомата имеющиеся у них охотничьи винтовки, дробовики и огнестрельные припасы.

По истечении означенного выше срока имеющееся на руках незарегистрированное охотничье оружие будет конфисковано вместе с огнестрельными припасами, с привлечением виновных к ответственности.

Военком	Продоус
За Военрук	Спектор

Начснаб
Делопроеизв.

Стефанович
Столяров

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 78.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 598

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про перехід всіх млинів, крупорушок і круподерок у розпорядження повітвідділу народного господарства.
3 лютого 1921 р.

Приказ № 5

Староконстантиновского Уездного Ревкома по Отнархозу

Согласно приказа Наркомпрода и Политбюро за № 182 все мельницы товарные, с паровыми двигателями, водяные и ветреные, крупорушки и круподерки переходят в ведение Уездного Отнархоза.

Владельцы и арендаторы означенных предприятий настоящим приказом обязуются в пятидневный срок в пределах города и близъ расположенных к городу, в 15-ти дневный срок со дня об'явления приказа на местах в пределах уезда, зарегистрировать свои предприятия на особых анкетных листах в ОТДЕЛЕ «МУКА» при ОТНАРХОЗЕ.

Невыполнение означенного приказа к указанному сроку влечет за собой строгую ответственность вплоть до конфискации предприятия.

Все договоры, условия и обязательства, заключенные до об'явления сего приказа с Уземотделом и Уопрдкомом подлежат передаче в ОТДЕЛ «МУКА» при ОТНАРХОЗЕ для пересмотра и соответствующих по сему вопросу распоряжений и изменений.

За Предревкома
Зав.Отнархозом

Шатульский
Якушевский

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 65.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 599

Оголошення Старокостянтинівського повітвідділу народного господарства з пропозицією всім власникам та орендарям млинів отримати у зазначеному відділі інструкції та розпорядження по млинарських питаннях.

3 лютого 1921 р.

Об'явление

В целях более правильного ведения мукомольного хозяйства и приведения его в высший порядок и принимая во внимание весьма плохо налаженную связь с уездом, Уездный Отнархоз предлагает всем владельцам и арендаторам мельниц уезда прибывающим в город, независимо от срока получения приказа № 5 на местах, явиться в отдел Мука при Отнархозе для получения инструкций и распоряжений по мельничному вопросу.

Явно установленное уклонение от таковой явки влечет за собой строгую ответственность.

Уездный Отнархоз.

3 февраля 1921 года

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 64.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 600

Наказ Старокостянтинівської Комісії по збору та збереженню зброї при Повітовім Військовім Комісаріаті про здачу населенням військового майна та зброї.
8 лютого 1921 р.

Наказ Ч.2

Старо-Костянтинівської комісії по збору та збереженню зброї при Повітовім Військовім Комісаріаті
8 лютого 1921 року

§ 1.

На підставі наказу К.В.О. від 18 грудня за № 843, вдруге і востанній раз пропонується мешканцям міста та повіту внести все маючеся у них на руках військоове майно і зброю в підлеглі комісії до 23 лютого 1921 р.

§ 2.

Особам добровільно здавшим иайно і зброю, як рівнож указавшим і в кого таке мається, буде видана нагорода, згідно наказу Р.В.Р.Р. Ч.137 від 20 серпня 1919 р. в слідуочім розмірі:

1)	За гідний кулемет чи гармату	1200 крб.
2)	За кулемет не гідний	600 крб.
3)	За гідну російську рушницю	600 крб.
4)	За рушницю не гідну	300 крб.

§ 3.

На коли ж майно і зброя до зазначеного речинця знесена не буде, Волосним Комісіям пропоную: Начати робити труси і осіб у яких будуть найдені підлеглі зданню річи арештовівати і пересилати в Повітову Комісію для передання їх судові Ревтрибуналу як ворогів робітників та селян, а майно їх конфісковувати.

§ 4.

Цей наказ входить в силу з дня його оголошення.

В.о. Голови Комісії	Голашевський
Члени Від 131 бригади	Ленас
Від Вик. Комітету	Щибровський
Від Паркомітету	Цвінгли
Т.в.о. Нач. Повміліції	Серебряков

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 70.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 601

Розпорядження начальника Старокостянтинівської повітової міліції про порядок здійснення зв'язку районів з управлінням поліції повіту.

10 лютого 1921 р.

Порядок связи уезда с Управлением.

Ямполь высылает в четверг нарочитого с таким расчетом, чтобы к субботе он был здесь забирая почту в Теофиполе и Корчевке.

Теофиполь высылает в воскресенье с таким расчетом, чтобы сюда прибыл к вторнику утром. Ямпольскому начальнику посылать почту в Теофиполь к субботе вечером.

Волочиск отправляет нарочитого в среду утром с тем, чтобы прибыл в субботу утром, забирая по дороге почту в Купеле и Красилове, к такому сроку, т.е. к среде

вечером Начальник Купельской милиции и к четвергу вечером Начальник Красиловской милиции приготовил почту.

Купель высылает в воскресенье с тем, чтобы получилась почта ко вторнику, забирая с собой Волочискую и Красиловскую.

Начальник Волочискской милиции посылает свою почту в субботу в Купель, чтобы к воскресенью утром она была в Купеле. К воскресенью вечером, Начальник Красиловской готовит почту.

Базалия посылает в четверг, чтобы к субботе была здесь почта, забирая по дороге в Красилов и к этому сроку должна быть почта готова в Красилов а в воскресенье посылает почту до Красилова.

Красилов выезжает в понедельник имея почту из Базалии.

Начальник Староконстантиновской Уездной

Советской Рабоче-Крестьянской Милиции

[підпис].

Секретарь

[підпис].

Начальникам районов 1,2,3,4,5,6,7.

Для сведения и точного исполнения

Февраля 10 дня 1921 года № 273

Начальник уездной милиции

[підпис].

Секретарь

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр. 2, арк. 85.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 602

Витяг з протоколу засідання Старокостянтинівського повітпродкому про збільшення штату міліціонерів по районах.

12 лютого 1921 р.

Выписка

из протокола заседания Староконстантиновского Уездного Продкомитета от 12 февраля за № 9 § 4.

Слушали: § 4 Отношение Начальника Уездмилиции от 11-го февраля за № 1275 обь увеличении штата милиционеров при районах.

Постановили: Ходатайство отклонить.

Подлинный за надлежащими подписями

[підпис].

С подлинным верно

Секретарь

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр. 2, арк. 104зв.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 603

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про обов'язкову здачу на облік у повітвідділ народного господарства будівельних матеріалів та інструментів

12 лютого 1921 р.

Приказ № 6

Староконстантиновского Уездного Ревкома по Отнархозу

от 12 февраля 1921 года

На основании распоряжения Укр. Комгосора от 15 декабря 1920 г. за № 81/3633, предлагается всем учреждениям, владельцам складов и частным лицам в 3-х дневный срок в пределах города и в 5-ти дневный со дня об'явления сего приказа на местах, сдать на учет в Уезд Отнархоз (участк. Комгосор) следующие материалы:

Алебастр, известь гашенную и негашенную, известковый раствор, кирпич, мел, цемент, черепицу, гвозди, оконное стекло и прочие материалы.

Инструменты: лопаты, кирки, ломы и другие определительные материалы. Неисполнение сего приказа к означенному сроку, влечет за собой строгую ответственность и конфискацию обнаруженных материалов.

За Предревкома
Завед. Отнархозом
Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 72.

Шатульский
Якушевский
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 604

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про створення при Управлінні повітової міліції відділу районної промислової міліції
16 лютого 1921 р.

Приказ № 23
Староконстантиновского Уездревкома по отделу Управления
(Промышленная милиция)

§ 1.

На основании приказа Главн. Управления Советской Рабоче-Крестьянской Милиции от 13/IX 1921 года при Управлении Уездмилиции учреждается отдел районной Промышленной Милиции в задачу которой входит; охрана заводов, фабрик, мельниц, лесов и других национализированных промышленных предприятий, расположенных на территории уезда.

§ 2.

Начальником районной Промышленной милиции временно назначаю Тутылева Григория, коему приказываю немедленно приступить к организации таковой, согласно инструкциям.

§ 3.

Граждане, желающие поступить в качестве милиционеров в Промышленную милицию обязаны подать заявление Начальнику таковой (Управление Уездмилиции) приложив удостоверение о благонадежности.

За Предревкома Зав. Отд. Упр.
Нач. уездмилиции
Нач. Промышл. Милиции

Шатульский
П.Казимиров
Тутылев

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 75.
Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 605

Протокол з'їзду районних начальників міліції Старокостянтинівського повіту.
18-19 лютого 1921 р.

Протокол
Съезда районных начальников Советской милиции Староконстантиновского уезда 18-19 февраля 1921 года.

Присутствовали

Начальник уездной милиции	т. Казимиров
Помощник его	т. Серебряков
Зав. Отделом Управления Уревкома	т. Шатульский
Член Уревкома-Заведывающий отнархозом	т. Якушевский

Комендант штаба 131 Таращанской бригады и города	т. Феоктистов
Председатель Увоенпродкома	т. Колишер
Начальник Особпоста	т. Ленский
Инструктор Губмилиции	
Начальники районов	
1 городского	т. Куликовский
2 городского	т. Павлюк
1 уездного	т. Тышко
2 уездного	т. Гаврилюк
3 уездного	т. Сидорук
4 уездного	т. Корицинский
5 уездного	т. Яновский
6 уездного	т. Бугаев
7 уездного	т. Кнеллер
Начальник промышленной милиции	т. Тутылев
Командир конного резерва	т. Охотников
Секретарь Управления Уездмилиции	т. Сокол
Председателем съезда избран Начальник Уездмилиции	т. Казимиров.
Товарищем Председателя Начальник уездного района	т. Тышко
Секретарем	т. Сокол

Съезду была предложена повестка дня, каковым утверждена.

Слушали:

1) Доклады с мест.

1) Постановили: Принять к сведению.

2) Слушали: Продовольственный вопрос

2) Постановили:

а) Предуопродкома заметил, что им будет отдано распоряжение Райпродкомам о своевременном и правильном снабжении милиции продовольственным пайком.

б) Предуопродкома предложил издать совместно с Начуездмилиции циркулярное распоряжение о том, чтобы все продукты и предметы первой необходимости, задерживаемые милицией направлялись в Управление Уездмилиции для направления по принадлежности и ни в коем случае не сдавались бы ни Райпродкомам ни другим представителям власти.

3) Слушали: Доклад помощника Начальника Уездмилиции т. Серебрякова о ревизии районов уезда.

3) Постановили: Сгладить все недочеты по районам и поставить таковые на должную высоту.

4) Слушали: Доклад о промышленной милиции.

4) Постановили; Принять к сведению. Промышленная милиция находится в стадии организации.

5) Слушали; О пополнении состава милиции.

5) Постановили: В виду отсутствия желающих добровольно поступать в милицию – ходатайствовать перед Уревкомом дабы последний сделал соответствующее распоряжение об избрании Комнезамами по одному человеку от каждого общества непризывного возраста для пополнения состава милиции.

6) Слушали: Об организации конных отрядов при уездных районах по 10 человек на каждый.

6) Постановили: Принять к сведению и руководству вышесказанные способы организации и организовать отряды в течении 7 дней.

7) Слушали: О борьбе с тайным винокурением.

7) Постановили: Принять самые энергичные меры к борьбе с тайным винокурением руководствуясь приказом Главмилиции за № 12

8) Слушали: О борьбе с бандитизмом и дезертирством.

8) Постановили: Принять самые энергичные меры по борьбе с таковыми.

9) О перегруппировке милиционеров местных уроженцев.

9) Постановили: Производить перегруппировку милиционеров по волостях своих районов оставляя на местах только хорошо исполнительных и обремененных семьями до налажения производственного вопроса. Перегруппировку милиционеров Волочиска произвести с городом.

10) Слушали: О связи районов с уездом.

10) Постановили: Руководствоваться схемой связи выработанной Управлением Уездмилиции пользоваться нарочными конных отрядов и телефонными аппаратами воинских частей.

За отсутствием других вопросов подлежащих разрешению, съезд закрыт пением «Интернационала».

Председатель съезда
Секретарь

Казимиров
Сокол

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр. 2, арк. 105-106зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 606

Наказ Старокостянтинівського ревкому про порядок здачі затриманих міліцією у спекулянтів продуктів та фабрикатів широкого вжитку.

20 лютого 1921 р.

Приказ № 26

Староконстантиновского ревкома по уопродкому и милиции

20 Февраля 1921 года

§ 1.

Все задерживаемые милицией у спекулянтов как в городе так и в уезде продукты и фабрикаты широкого потребления должны сдаваться Районными Начальниками Милиции Уездмилиции, а последней Уопродкому не позже 48 час. с момента задержания.

§ 2.

Ни один из Предрайисполкомов и Волуполномоченных не в праве требовать от Нач. Раймилиций сдачи задержанных продуктов и фабрикатов ему.

§ 3.

Все задерживаемые Райпродкомиссиями и Уполномоченными Уопродкома продукты и фабрикаты сдавать в Уопродком.

§ 4.

Строго воспрещается кому бы то ни было оставлять у себя из числа задержанных продуктов и фабрикатов хотя бы часть таковых без разрешения Уопродкома.

За Предревкома
Начуездмилиции

Шатульский
Казимиров

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 63.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 607

Наказ Старокостянтинівського ревкому про заборону помолу зерна у високосортну муку, випічки білого хліба та кондитерських виробів, а також забій худоби приватними особами.

20 лютого 1921 р.

Приказ № 25

Староконстантиновского Ревкома по Уопродкому

20 февраля 1921 года

С сего числа строго воспрещается частным лицам:

- 1) Перемол зерна, как в городе, так и в уезде, в высокосортную муку
- 2) Выпечка белого хлеба и кондитерских изделий
- 3) Убой скота

Наблюдение сего приказа возлагается на Комендатуру города, Гормилицию, Политбюро и Уопродком.

Лиц, уличенных в нарушении сего приказа предавать суду Ревтрибунала, а найденные продукты конфисковывать.

За Предревкома

Шатульский

Предупродком

Колишер

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 77.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 608

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про заборону вивозу хліба за кордон та позбавлення місцевих органів влади права на видачу пропусків будь-якого виду (в.т.ч. і за кордон).

22 лютого 1921 р.

Приказ № 28

Староконстантиновского Уездного Революционного Комитета

22 февраля 1921 года

Вывоз хлеба за границу категорически запрещается, а потому все вывозимое будет конфисковываться, также будут конфисковываться лошади и повозки.

Волостным и Сельским как Ревкомам так и Комнезамам еще раз напоминает, что они не имеют права выдавать никаких пропусков вообще, а не только за границу.

До сих пор наблюдается, что Ревкомы и Комнезамы такие пропуска выдают направо и налево, это есть преступление и за такие действия виновные жестоко поплатятся.

Вр. исп. об. Председателя Уездревкома и

Зав. отделом Управления

Шатульский

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр. 2, арк. 81.

Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 609

Штатний розпис Старокостянтинівської повітової міліції

1 квітня 1921 р.

	Штаты младших милиционеров	
5 волостей набирают по 40 человек		- 200
10 других	по 10 человек	- 100
На 7 районов	по 10 человек	- 70

По двум городским районам	- 100
Конный резерв	<u>- 100</u>
	- 570
Комсостав	
Управление	- 3
Два городских района	- 6
7 уездных районов	- 14
Конный резерв	- 2
Старших милиционеров в уезде	- 15
Старших милиционеров в городских районах	- 6
	46
Милиции	
1 район	40-45
2 район	40-45
3 район	30-44
4 район	80-85
5 район	60-64
6 район	30-32
7 район	90-94

Начальник Уездной Милиции [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр. 2, арк. 130. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 610

Повідомлення заступника начальника міліції 6-го району начальнику Старокостянтинівської повітової міліції про прибуття в м. Волочиськ роти 391 Таращанського полку для охорони кордону по р. Збруч.

4 квітня 1921 р.

Волочиск

Срочно

Начальнику Уездной Советской Рабоче-Крестьянской Милиции.

3 сего апреля 21 г. прибыла в м. Волочиск 3 рота 391 Таращанского полка во главе с командиром роты который согласно имеющегося у него предписания Комбата один того же полка от 2/4 гр II требует срочно о сдаче им охраны государственной границы по Збручу прошу срочного распоряжения.

Зам. Начальника 6 района [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр. 2, арк. 140.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 611

Повідомлення начальника штабу 131-ї бригади про взяття під варту нового кордону в межах Старокостянтинівського повіту.

4 квітня 1921 р.

Начальнику Уездной Милиции

Сообщаю, что части бригады согласно мирного договора принимают охрану на новой границе, а милиция освобождается от этого и приступает к прямым своим обязанностям.

4/IV- 21г. № 037

Начштадив [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр. 2, арк. 141. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 612

Акт про передачу будинку поміщика Журавського в селі Чернелівка однойменної волості під приміщення школи.

23 квітня 1921 р.

Акт

1921 года апреля 23 дня. Мы, нижеподписавшиеся, Заведывающий Чернелевецким Волостным Земельным Отделом тов. Михайлюк и Директор Чернелевецкой семилетней школы тов. С. Шумовский сего числа совершили акт о передаче дома из б. нетрудового хозяйства владельца Журавского при селе Чернелевка под помещение Чернелевецкой семилетней школы.

Дом этот кирпичный, с железной крышей, очень разрушен, размером 88 аршин на 16 аршин, в 17-ть комнат. Возле дома сад площадью 5 десятин, состоящий из двух частей: южная неплодовая (парк), северная – плодовая (2, 5 десятины): в ней 608 плодовых деревьев: яблонь 273, груш 54, орехов 97, вишен 75, черешен 10, слив 99 штук.

В чем и подписываемся.

Зав. Чернелевецким Волземотделом

Т. Михайлюк

Директор Чернелевецкой 7-летней школы

С. Шумовский

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк. 393. Рукопис.

Оригінал.

Документ № 613

Телеграма заступника голови Волинської губернської надзвичайної комісії про ознаки, за якими можна виявити польських шпигунів.

кінець квітня 1921 р.

Из Житомира. Согласно телеграммы Начальника пограничного Особотдела сообщаю, что перешедший офицер Варшавского Генштаба Отдела контрразведки показал, что из Варшавы посылаются в Россию агенты, которых можно узнать. Признаками у каждого есть камни для зажигалок, якобы для спекуляции. В случае задержания таковых не медленно направлять Житомир Губчека.

5/4

Зампредволгубчека

Западный

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1426, оп.1, спр. 7, арк. 91.

Оригінал. Друкований відбиток.

Документ № 614

Список працівників будівельної справи по Кульчинській волості.

Травень 1921 р.

Список

Рабочих Строительного дела по Кульчинской волости.

№ п/п	Фамилии и имена	Возраст	Специальность	Постоянное или временное жительство	Примечание
1.	Монзель Аврам	36	Плотник	м. Кузьмин	
2.	Тендыш Трифон	27	тоже	м. Кузьмин	
3.	Савчук Данила	26	тоже	м. Кузьмин	
4.	Лаврык Власть	27	тоже	м. Кузьмин	
5.	Кортынский Евстафий	29	Кузнец	м. Кузьмин	

6.	Панасюк Андрей	35	тоже	м. Кузьмин	
7.	Панасюк Виктор	45	тоже	м. Кузьмин	
8.	Савчук Андрей	25	Слесарь	м. Кузьмин	
9.	Любарец Иван	60	Столяр	д.Заставки	
10.	Юрчук Василий	43	Мастер	д. Заставки	
11.	Ткачук Никита Филимон.	50	Плотник	с. Волица Дубиская	
12.	Сокол Иван	45	тоже	с. Волица Дубиская	
13.	Дыдюк Захарий	40	тоже	с. Волица Дубиская	
14.	Ныч Мирон	31	Столяр	с.Печески	
15.	Ковтунюк Евфимий	24	Столяр	с.Печески	
16.	Волк Иван	50	Плотник	с.Печески	
17.	Скибицкий Саверий	60	тоже	с.Печески	
18.	Данилюк Михаил	39	тоже	с.Печески	
19.	Безащук Стефан	48	тоже	с.Печески	
20.	Музычук Артьом	36	Плотник	с.Гриценки	
21.	Полещук Антоний	40	тоже	с.Гриценки	
22.	Крещун Антон	30	тоже	с.Гриценки	
23.	Шутюк Григорий	40	тоже	с.Гриценки	
24.	Шевель Матвей	45	тоже	с.Гриценки	
25.	Фивчук Афанасий	27	Кузнец	с.Гриценки	
26.	Лисовский Василий	34	тоже	с.Гриценки	
27.	Ковтунюк Емельян	36	Плотник	с.Росоловцы	
28.	Зозулюк Климент	42	тоже	с.Росоловцы	
29.	Назаришин Иван	22	Столяр	с.Росоловцы	
30.	Ковтунюк Григорий	31	Плотник	с.Росоловцы	
31.	Дасоферин Николай	25	Кузнец	с.Росоловцы	
32.	Демчук Евфим	24	тоже	с.Росоловцы	

Заведывающий Кульчинецким волостным комитетом труда

Тихон Мельник

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2759, оп.1, спр. 16, арк. 15. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 615

Розпорядження начальника Старокостянтинівської повітової міліції про заборону начальникам міліції районів втручатися в роботу карного розшуку.
червень 1921 р.

Циркулярно

Начальникам районов милиции уезда

Предлагаю не вмешиваться и не препятствовать работе уголовного розыска за действия которого вы не отвечаете.

Жалобы на неправильные и незаконные действия угрозыска непосредственно направлять мне. июнь 1921 г.

№ 5064.

Начальник Уездной милиции

Казимиров

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр. 2, арк. 274. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 616

Інструкція Волгубнк повітовим, районним і підрайонним начальникам міліції про боротьбу з бандитизмом.

8 червня 1921 р.

Для скорейшей ликвидации бандитизма в Губернии предлагается принять к неуклонному и точному исполнению следующее:

§ 1.

При получении сведений о бандитизме соответствующим начальникам подлежит немедленно подавать таковые в Подотдел по б/б Волгубчека и по инстанциям, указывая от кого получены сведения, продолжая принимать дальнейшие меры к точному выполнению и проверке сведений.

§ 2.

Все операции по ликвидации мелкого бандитизма, в смысле поимки и ареста, как отдельных бандитов, так и более крупных бандитских соединений, надлежит производить обязательно с ведома Подотдела по б/б или Уполномоченных при Политбюро.

Примечание: Правила §§1 и 2 не распространяются на случаи, когда дальность расстояния, обстановка и недостаток времени не позволяют своевременно поставить в известность местный орган: Уполномоченных или Подотдел по б/б .

Начальникам милиций в таких случаях это надлежит сделать при первой возможности.

О результатах совершения операции со всеми материалами немедленно направлять ближайшему Уполномоченному или в Подотдел по б/б Волгубчека в порядке предусмотренном в § 1.

§ 3.

По первому требованию Подотдела по б/б или Уполномоченного при Политбюро по б/б Начальники милиций должны предоставить в их распоряжение имеющуюся свободную вооруженную силу для ликвидации бандитизма, каковая в продолжении всей операции подчиняется Уполномоченному или Представителю Подотдела по б/б Волгубчека. В исключительных случаях, когда требуют обстоятельства, представлять всю имеющуюся вооруженную силу.

§ 4.

В случае производства операции по ликвидации мелкого бандитизма Милицией без ведома Уполномоченных или Подотдела по б/б по причинам указанным в примечании § 1 и 2 и развития операции, в силу которого боевые средства милиции окажутся недостаточными, Начальнику, ведущему операцию, надлежит обращаться за содействием реальной силы в Подотдел по б/б при Волгубчека или ближайшему Уполномоченному при Политбюро.

§ 5.

Начальникам соответствующих уездных милиций под руководством своих Начальников надлежит немедленно выполнять оперативные задания по борьбе с мелким бандитизмом, исходящие от Подотдела по б/б или Уполномоченных Политбюро, каковые выполнять посредством своих конных отрядов.

Зампред Волгубчека
Зав. Подотделом по б/б
Начгубмилиции

Западный
Шалашный
Ш. Бренер

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1309, оп.1, спр.11, арк. 74. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 617

Копія телеграми начальника особливого відділу Київського військового округу начальнику Волинської губміліції про припинення розстрілів бандитів, які з'явилися з повинною.

10 червня 1921 р.

В виду непрекращающихся случаев расстрела уездной и волостной милицией добровольно явившихся бандитов для сдачи Соввласти и тем самым подрывающей авторитет высшего законодательного органа Всеукраинского съезда Советов приказываю немедленно же принять меры к устранению подобных явлений виновных арестовывать и препровождать в ОО КВО.

10 июня 1921г.

НР-126

Начособотдела КВО

Нач. отдела по б/б

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1309, оп.1, спр.11, арк. 260.

Воронцов

Губерт

Машинопис. Телеграфний бланк.

Документ № 618

Витяг з постанови громадян містечка Кузьмина про виділення ділянки землі під будівництво двох шкіл і дитячого майданчика.

16 червня 1921 р.

Постанова

Кузьминської сільської ради та комітету незаможних селян

містечка Кузьмин

від 16 червня 1921 р.

... Садибу колишнього нетрудового господарства Е. Маньковського віддати для відкриття двох шкіл і влаштування дитячого майданчика.

Будинок бувшої народної школи згорів і для населення з 5000 мешканців дуже необхідно хочаб дві школи. Повітком освіти також просить повітземвідділ передати садибу бувшого нетрудового господарства (20 десятин землі) зо всіма будовами для шкіл.

Також громадяни Кузьмина просять відвести частину будівель Маньковського з садом і городом під госпіталь та дитячий майданчик.

Секретар сільради

Уповноважений КНС

Василь Момот

Петро Бойчук

Семен Момот

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк. 439-440зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 619

Розпорядження Волинської губерньської надзвичайної комісії про збереження документації ліквідованих банд.

17 червня 1921 р.

Начальнику Губмилиции

Подотдел по борьбе с бандитизмом Волгубчека предлагает издать срочное распоряжение по милиции, чтобы при ликвидации банд при захвате полицией или гражданами все прокламации приказы петлюровские и всякие анонимные провокационные письма не уничтожались, а направлялись немедленно в подотдел или в соответствующее политбюро.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1309, оп.1, спр.11, арк. 5. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 620

Рішення громадян містечка Кузьмина з клопотання про відведення місця під два народних училища, лазарет та дитячий майданчик.

20 червня 1921 р.

Приговор

1921 года июня 20 дня. Мы нижеподписавшиеся граждане м. Кузьмина Кульчинецкой волости Староконстантиновского уезда

Собравшись сего числа под председательством тов. Онуфрия Максимчука секретаря Николая Зашкольного слушали доклад:

Об обязательном учении грамоты населения, и о охране здоровья народа.

Население м. Кузьмина имеющее более 5000 жителей; необходимы две школы и врачебный пункт. Бывшее народное училище было неместимо для учащихся, а в настоящее время совсем сгорело от партизанской войны.

Общество м. Кузьмина постановило:

Ходайствовать в исполкоме уезда через «народобраз» и здравотдел: для отвода местности под два училища и лазарет, а также и детскую площадку.

В черте м. Кузьмина имеется нетрудового имения сад и земля с несколькими уцелевшими постройками не более 20 десятин.

Сад и землю с постройками нетрудового имущества в количестве 20 десятин Общество м. Кузьмина просит Староконстантиновский уземотдел закрепить право за обществом м. Кузьмина в пользу двух школ, лазарета и детской площадки.

В черте села сад и землю с уцелевшими постройками нетрудового имения общество м. Кузьмина в украинской советской республике считает себя вполне наследниками, в чем подписуемся: [більше 100 підписів].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр. 10, арк. 441-441зв.

Рукопис. Оригінал.

Документ № 621

Рапорт начальника Старокостянтинівської повітової міліції з поданням на затвердження штатів міліції повіту.

червень 1921 р.

На основании циркулярного предписания от 20/V с.г. за № 4239 представляю на утверждение следующий выработанный штат:

Управление	1 начальник и 2 помощника	
1-й городской район	1 начальник района 1 ст. помощник начальника района 2 младших помощника начальника района 5 старших милиционеров	100 младших милиционеров
2-й городской район	1 начальник района 1 ст. помощник начальника района 2 младших помощника начальника района	100 младших милиционеров

	5 старших милиционеров	
1-й уездный район Староконстантинов	1 начальник района 2 помощника начальника района 3 старших милиционера	100 младших милиционеров
2-й уездный район (Красилон)	1 начальник района 2 помощника начальника района 3 старших милиционера	100 младших милиционеров
3-й уездный район (Теофиполь)	1 начальник района 2 помощника начальника района 2 старших милиционера	100 младших милиционеров
4-й уездный район (Купель)	1 начальник района 2 помощника начальника района 3 старших милиционера	100 младших милиционеров
5-й уездный район (Базаля)	1 начальник района 2 помощника начальника района 2 старших милиционера	100 младших милиционеров
6-й уездный район (Базаля)	1 начальник района 2 помощника начальника района 2 старших милиционера	100 младших милиционеров
7-й уездный район (Ямполь)	1 начальник района 2 помощника начальника района 2 старших милиционера	100 младших милиционеров
Конный резерв	1 командир резерва 1 помощник командира резерва 4 взводных командира	100 младших милиционеров

Начальник Уездмилиции Казимиров
 Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.2, арк. 299. Машинопис.
 Оригінал.

Документ № 622

Прогноз про продовольчі перспективи Волинської губернії у 1921 році.
13 липня 1921 р.

Продовольственные перспективы на Волыни.

Все наряды на зерно-хлеб и другие продукты для Волынской губернии получены не будут. Это обстоятельство вынудило Опродкомгуб взяться за интенсивную работу по увеличению заготовок путем товарообмена. Для этой цели весь скудный товарный фонд, имеющийся в распоряжении Опродкомгуба был распределен между уопродкомами с обязательным условием произвести самый интенсивный товарообмен через кооперацию в строго обозначенные сроки.

Помимо этого Опродкомгуб заключил с Губсоюзом целый ряд конкретных договоров на поставку зерно-хлеба, жиров и мяса.

Согласно этим договорам Губсоюз обязался представить к 15 августа следующие продукты:

...По Староконстантиновскому уезду – ржи – пшеницы 10000 пуд., зерно-фуража – 7500 пуд., крупы – 7500 пуд.

Волинский пролетарий, 1921г., 13 липня, № 8.

Документ № 623

Пояснювальна записка настоятеля Погребищенського костюлу Бердичівського повіту Київської губернії ксьондза Й. Міодушевського про обставини переходу польсько-радянського кордону.

14 липня 1921 р.

Тов. начальнику Особого отделения № 6 в Шепетовке.

Согласно Вашему поручению сим излагаю содержание моего дела в обвинении меня в нелегальном переходе через границу.

Я, ксендз Иосиф Миодушевский, окончив Луцко-Житомирскую семинарию в 1904 г., служил постепенно на приходах в Подольской губ.: Ободовском, Ново-Константиновском и Дзыговском, а с 1917 г. состою настоятелем Погребищенского костела Киевской губ., Бердичевского уезда.

В 1920 г., пользуясь ок[к]упацией этой местности поляками, я, оставив заместителем старика-ксендза Метельского, уехал к моим родным. Скорое и внезапное наступление советских войск заставило поляков отступить из Киевской губ. и тогда я лишился возможности вернуться домой. Исходатайствовал разрешение моего епископа, я жил все это время у моих родителей в Ленкоуцах Хотинского уезда.

В мае месяце т.г., будучи вызван епископом в Луцк и получив от него св[ятые] елеи для треб приходских и вино для богослужения, я в течение месяца ожидал прибытия в Польшу русского консула для исходатайствования через него документов на легальный проезд через границу. Не дождавшись и не имея возможности дольше оставаться в Польше, вследствие того, что при ужасной дороговизне у меня оказалось мало денег, при том не хотя надоедать своей персоной знакомым и, кроме того, оборвавшись до ниточки, остался почти без белья, в силу этих обстоятельств я решил отправиться домой без всяких документов государственных 2 июля с.г. я переехал границу в Молодькове и направился прямо к советскому посту в с. Немиринцах, прося указать мне учреждение, где бы можно было получить документ для беспрепятственного прохода на место жительства.

Узнав, что этим ведают Особые отделы, я в сопровождении красноармейцев направился в Теофиполь к особому пункту № 2. По дороге в Святце я был арестован неизвестным лицом, и, как арестованный, на следующий день доставлен на пункт в Теофиполь, где по сделании предварительного обыска и по ненахождении у меня ничего предразсудительного, меня не только не отпустили, а наоборот, продержали под арестом пять дней, лишая возможности быть выданным на поруки, и лишь тогда переслали в Шепетовку в Особое отделение № 6, где я выпущен был на следующий день из под ареста, благодаря поручению моего приятеля местного директора завода Артура Охоцкого. Здесь живу уже неделю. При мне было денег: 5.250 марок польских и 500 руб. романовских - последние мне возвращены, а марки при деле задержаны вместе с мелочными личными вещами.

В настоящее время нахожусь в крайне печальном и угнетающем положении, потому что порванное мое белье лишает меня возможности прилично переодеться, а во-вторых, морально меня удручает то, что я как свободный гражданин свободной России, будучи всегда лояльным по отношению к Советским властям, что могут по[д]твердить все, которые меня знают, переношу не заслуженные аресты. Находя себя невиновным в нелегальном переходе через границу, ибо я действовал явно и добровольно явился на пост, прошу начальника Особого отделения закончить мое дело, не направляя меня куда-либо в другие политические учреждения, и выдать мне документ для беспрепятственного проезда по грунтовым и железным дорогам по месту жительства в м. Погребище. Кроме того, насколько это возможно, вместо моих марок прошу выдать определенное количество советских денег, дабы можно было доехать домой, тем более, что придется ехать на лошадях от ст. Казатина около 50 верст.

Настоятель Погребищского костела ксендз Иосиф Миодушевский Июля 14-го дня 1921 г.

ДА СБ України. — Ф. 6. - Спр. 68067-ФП. - Т. 10. - Арк. 170–171.

Рукопис. Оригінал. Автограф.

Документ № 624

Роз'яснення НКВС УСРР щодо провадження карних справ неповнолітніх злочинців.

17 липня 1921 р.

УССР. Народный Комиссариат Внутренних Дел. Отдел Управления 17/VII. 1921г., № 2233, г. Харьков. Всем Губисполкомам.

Декретом от 12 июня 1920 года и дополнением к нему 12 июля 1921 года об ответственности несовершеннолетних устанавливается, что все дела об ответственности лиц не достигших 18-ти летнего возраста, за исключением обвинений в бандитизме подростков от 17 до 18-и и только в случае признания невозможности ограничиться мерами медико-педагогического воздействия, рассматриваются комиссиями о несовершеннолетних при Отделах Народного образования. Между тем с мест поступают сообщения об игнорировании Исполкомами этих комиссий и привлечении к обычной судебной ответственности несовершеннолетних.

Признавая, что преступления, совершенные несовершеннолетними часто вызываются не только злой волей или испорченностью, но и дурным воспитанием, тяжелым материальным положением, отсутствием представления о преступном характере совершаемого деяния, и целым рядом иных причин, требующих особого подхода исключительно мер медико-педагогического воздействия, СНК установил определенный порядок разбора дел о несовершеннолетних, подлежащих безусловному исполнению на местах. Поэтому Наркомвнудел предлагает:

1. Строго соблюдать декрет СНК от 12 июля 1920 г. о порядке привлечения к ответственности несовершеннолетних.

2. Обязать комиссию о несовершеннолетних опубликовать отчеты о своей работе в местных органах печати и оставить их на обсуждение общих собраний и беспартийных конференций.

3. Председатели Комиссии о несовершеннолетних выдвигаемые отделами Народного образования, согласно постановлений Центрального Совета защиты детей при СНК должны получить утверждение Губисполкомов.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.13, арк. 31.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 625

Постанова ВУЦВК про порядок проведення обшуків та арешту членів повітових та губернських виконкомів.

27 липня 1921 р.

Постановление

Всеукраинского ЦИК от 27 июля 1921 года

В целях устранения случаев обыска и ареста Членов Уездных и Губернских исполкомов без достаточных к тому оснований ВУЦИК постановил:

1) Производство обысков и арестов Председателей и Членов Президиумов Губисполкомов гражданскими и военными судебными и следственными органами и Чрезвычайными Комиссиями может последовать не иначе, как с письменного разрешения Президиума ВУЦИК.

2) Производство обысков и арестов председателей и членов Президиумов Уисполкомов вышеуказанными органами может последовать не иначе как с письменного разрешения Президиума соответствующего Гуубисполкома.

3) Члены Исполкома могут быть подвергнуты обыску и аресту не иначе как с разрешения Президиума соответствующего Исполкома.

Примечание: В исключительных случаях члены Губернских и Уездных Исполкомов могут быть подвергнуты обыску и аресту судебными органами и чрезвычайными комиссиями и без предварительного разрешения Президиума Исполкома, но с немедленным сообщением Президиума Исполкома об этом и о мотивах, вызвавших обыск или арест.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.13, арк. 22.

Машинопис. Копія.

Документ № 626

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про натуральний продовольчий податок.

7 серпня 1921 р.

Приказ

По Староконстантиновскому уезду на Волыни
7 августа 1921 года

Старо-Константинов

§ 1.

Согласно декрета Совета Народных Комиссаров Украинской Социалистической Советской Республики о натуральном налоге, плательщики налога обязаны приступить к сдаче продуктов после уборки урожая.

§ 2.

Запоздание при внесении налога по чисто техническим условиям не дает однако права плательщикам налога распродавать хлеб с целью уклонения от внесения налога.

§ 3.

Лица, распродавшие продукты с злым умыслом, в целях уклонения от внесения налога, будут строго караться включительно до конфискации имущества и лишения права владения землей.

§ 4.

Ровным образом подлежат самой строгой ответственности лица, скупающие хлеб у населения не для нужд собственного употребления.

§ 5.

На Волисполкомы, сельсоветы, волостные и сельские комнезамы и милицию возлагается обязанность строго следить за исполнением настоящего приказа.

§ 6.

В ближайшее время на местах будет приступлено к составлению посемейных списков и установлению размера обложения продналогом каждого домохозяина, которому и объявлен будет срок и место сдачи продналога.

§ 7.

По выполнении взноса продналога и получении о том соответствующего удостоверения, каждому домохозяину будет предоставлено право распоряжаться своими излишками.

Предисполкома

[підпис].

Пред Уопродкома

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.П-956, оп.1, спр.5, арк. 18-18зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 627

Витяг з Пам'ятки по продподатку на 1921 рік по Старокостянтинівському повіту.

11 серпня 1921 р.

Из памятки по продналогу.

... В Староконстантиновском уезде все волости отнесены к 10 разряду урожайности, Антонинская волость Изяславского уезда – к 7 разряду

Для исчисления налога;

Группы владельцев - щиков	Облагаемые земли на едока в десятинах	Урожай в пудах с десятины									
		до 25	25-30	30-35	35-45	45-55	55-70	70-85	85-100	100-115	115 и выше
	Розряд	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	До 0,5	10	30	50	90	110	140	150	180	210	240
2.	0,6 - 1	20	40	60	110	130	160	180	220	260	300
3.	1,1 –1,5	40	70	90	140	160	200	250	300	350	400
4.	1,6 - 2	70	100	130	180	210	250	320	370	420	470
5.	2,1 - 3	130	160	190	250	300	330	400	440	500	550
6.	3,1 - 4	180	230	270	320	400	430	500	550	600	650
7.	4,1 и св.	260	310	390	450	510	550	600	650	700	750

Налог платят все хозяйства.

Освобождаются от налога на хлеб, маслосемена и картофель только хозяйства имеющие менее 1 десятины.

Едоками считаются все члены семьи.

Налог исчисляется в переводе на рожь.

1 пуд ржи = 32 фунта пшеницы = 48 фунтов овса, ячменя, кукурузы = 40 фунтам гречихи, = 50 фунтам проса = 20 фунтам маслосемян = 1 пуд картофеля.

Сдача продуктов производится в следующей пропорции:

	Зерно хлеба (ржи, Пшеницы)	Зерно крупы (гречиха, просо)	Ячмень	Овес	картофель	Масло семена	Бобовые (горох, чечевица)	Фасоль
в %	50	10	10	20	5	2,5	2,5	106
в фунтах	20	4	4	8	2	1	1	40

Пример: С хозяйства причитается налогу в переводе на рожь 10 пуд. следовательно он обязан сдать хлеба 50% или 5 пуд., зерно крупы 10% (1 пуд), ячменя 10% (1 пуд), овса 20% (два пуда), картофеля 5% (20 фунтов), маслосемян 2,5% (10 фунтов), бобовых 2,5% (10 фунтов).

Всего 100% - 10 пуд.

Для Изяславского и Староконстантиновского уездов допускается замена картофеля и зерно крупы в размере 20% зерно хлеба.

Продналог устанавливается в отдельности для каждого хозяйства в зависимости от количества десятин пашни, количества едоков и стерени урожайности.

Из площадей пашни исключаются огороды, земли занятые сахарной свеклой, бахчевыми, табаком и семенами кормовых культур.

Налог на солому 8 фунтов кормовой соломы с пуда хлеба-налога подлежащего сдаче.

Кормовая солома может заменяться подстилочной из расчета 1,5 пуда за 1 пуд.

Налог на сено с десятины заливного луга – 10 пуд.

С десятины незаливного луга – 8 пуд.

Налог на шерсть (от количества овец перезимовавших) с взрослой овцы – пять восьмых фунта, с ягненка – три шестнадцатых фунта (сдается немытой и соответствующего качества).

Налог на мед и воск:

	колодочные ульи	рамочные ульи
Мед от 1 до 20 ульев	2 фунта	3 фунта
21- 40 ульев	3 фунта	4 фунта
41-50 ульев	4 фунта	5 фунтов
51-и свыше	5 фунтов	6 фунтов

Нормы обложения на воск с колодочной пасеки имеющей свыше 20 ульев – в размере четверти фунта светлой сухой вошины или одной трети фунта чистого темного воска, с рамочной же пасеки – одна восьмая часть фунта свежей сухой вошины или одна шестнадцатая часть желтого воска.

Допускается замена воска на мед.

Налог на яйца:

Если имеешь не менее 20 кур или даже не имеешь не имеешь пашни налог всеравно сдаешь.

Размер налога : 8 штук с каждой десятины пашни

для промышленных хозяйств 8 штук с каждой курицы

Яйца взятые по разверстке 1921 года засчитываются в продналог.

Налог на молочные продукты:

Взымается топленным маслом с отдельных владельцев коров, также с имеющих коров хозяйств, где бы они не находились.

Размер налога зависит от количества коров.

Хозяйства разбиваются на группы 1 коровные,

2-х коровные и т. д.

Однокоровное хозяйство, имеющее детей в возрасте до пяти лет, освобождается от налога в размере одной шестой фунта на каждого ребенка

Норма обложения: для однокоровного хозяйства –	3,5 фунта
для 2-х коровного	4,5 фунта
для 3-х коровного и выше	5,5 фунта

топленного масла

Масло по разверстке засчитывается в налог.

Масло может быть заменено крестьянским сметанным маслом в следующих пропорциях 1-о коровное - 5 фунтов

2-х коровное - 6,5 фунтов

3-х коровное - 8 фунтов

Налог на овощи:

1. Обкладываются городние и бахчевые хозяйства, имеющие огород не свыше 60 кв. сажней на едока

2. Приписанные огороды фабрично-заводских, профсоюзных и других организаций, в том случае если огородная площадь не превышает 60 кв. сажней на едока.

3. Все огороды, находящиеся под семенниками, коллективные и советские хозяйства сдают излишки по особым правилам.

Размер налога определяется для каждого хозяйства по размеру огорода в переводе на капусту.

Ставка налога	160 пуд	- до 1 дес.
	180 пуд	- до 2 дес.
	200 пуд	- до 3 дес.
	220 пуд	свыше 3 дес.

Сдача может быть заменена другой овощною культурою

1 пуд капусты = 12 фунт. луку = 15 фунт. моркови = 20 фунт. Столовой свеклы

1 фунт чеснока, 20 фунтов арбузов = 5 фунтов огурцов, 1 пуд дынь, 20 фунтов томату, 5 фунтов перцу и 20 фунтов картофелев

Налог на мясо:

Со всего скота, кроме молодняка рогатого скота, свиней, овец.

Наличность скота устанавливается на день составления списка.

Нормы обложения на каждую голову скота исчисляется в фунтах с каждой головы убойным весом.

Скот должен сдаваться живым весом или целыми убойными тушами со всеми отходами убоя

Для выполнения налога плательщики объединяются в группы для решения, чей скот поступает в уплату налога, а равно для определения способа и порядка возмещения стоимости поставляемого скота отдельным плательщикам.

За производством расплаты за поставляемый скот по продналогу следят сельсоветы и налогинспектора

Ставка налога на рогатый скот	- 12 фунтов с головы
на овец	- 2 фунта с головы
на свиней	- 12 фунтов с головы

При уплате налога населению предоставляется право замены одного вида другим.

Налог на пеньку и лен

Исчисляется в зависимости посевной площади под пенькой и леном

Ставка налога 1 пуд 20 фунтов с десятины средней урожайности, считая 15 пудов на десятину.

Сдача налога производится в сыром виде среднего качества.

При сдаче налога высшего или низшего качества плательщики сдают больше или меньше пеньки или лена.

Конечные сроки сдачи налогов:

На хлеб, маслосемена	с 1 августа
картофель	до конца года (до 15 февраля)
солому	до 15 февраля
сено	до 15 февраля
шерсть	до 1 ноября
молочные продукты	до 1 ноября
мясо для скота и овец	до 1 марта
свиней	до 1 апреля
пенька и лен	1 января 1922 г.

Волынский пролетарий, 1921, 11 августа № 33. Друкований відбиток. Оригінал.

Документ № 628

Відомості про кількість робочих коней, волів, верблюдів, возів, саней і зброї по Кульчинецькій волості.

18 серпня 1921 р.

Сведения

о количестве лошадей рабочих, волов, верблюдов, телег, саней и сбруи по
Кульчинецкой волости.
волово и верблюдов нет

	Лошадей не менее 3 лет	Телег	Саней	Сбруи
1. Кульчины	289	151	113	151
2. Кульчинки	270	84		84
3. Лагодинцы	318	141		141
4. Маневцы	244	82		82
5. Росоловцы	268	83		83
6. Кузьмин	488	220		220
7. Цеценевка	117	57	59	57
8. Волица Дубиская	94	34		34
9. Заставки	89	25		25
10. Печиски	283	144		144
11. Грицики	103	62		62
12. Хут. Долгал	15	7		7

Сведения о количестве саней десяти поселений пришлют позже.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2759, оп.1, спр.16, арк. 5зв.-6. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 629

Витяг з наказу командуючого військами Одеського прикордонного загону про приведення всіх підрозділів у бойову готовність в зв'язку з ускладненням ситуації на радянсько-польському та радянсько-румунському кордонах.

21 серпня 1921 р.

1) Объявляю выписку из приказа Киевского военного округа от 8 августа сего года:

«Получена следующая телеграмма командования войск Киевского военного округа. По имеющимся сведениям на границах Румынии и Польши замечаются некоторые перегруппировки частей, позволяющие предположить возможность подготовки военных действий против Советской власти. Охранение границы румынами усилено. Командованием производится незаметное стягивание к границе своих частей, наблюдаются почти ежедневно многочисленные продвижения обоза и солдат. На румынской границе, очевидно находятся петлюровские и другие части, о чем показывают местные жители. Во многих пунктах отмечается усиление польских частей в погранполосе, прибытие новых петлюровских агентов с целью перехода на территорию Советской России, организация новых банд. По имеющимся данным поляками сосредоточено большое количество артиллерии в районе Львова, производится регистрация мужского населения от 20 до 22 лет, в некоторых погранпунктах сельскими властями даны распоряжения починить мосты и дороги в погранместности. В виду чрезвычайной важности всех изложенных сведений приказано усилить до максимума работу при погранполосе .....усилить наблюдение за переходящими границу лицами с целью выяснения шпионов.

Выяснить степень боеспособности частей. Наблюдать за усилением всех видов связи между погранчастями, а также последних с соседними частями. Быть в курсе возможного плана действий на случай экстренной необходимости поддержки. Во исполнение сказанного приказываю: в виду получения вышесказанных сведений о движении частей и других мероприятиях военного характера со стороны Румынии и

Польши комбригам 28-й, 29-й, и 30-й теперь же организовать усиленное наблюдение за охраной границы, возможно чаще проверять бдительность охраны границы, для чего комсоставу поочередно день и ночь наблюдать за границей и устранять немедленно все замеченные недочеты. Принять все меры к усилению связи между погранчастями, особотделениями, а также и полевыми войсками, находящимся в непосредственной близости к 15-ти верстной погранполосе.....Комбригам проверить подготовку войск в исправность, быстроту действий всех видов связи. Установить тщательный надзор и наблюдение за пограничной полосой. Немедленно провести рекогносцировку путей, дорог, тыла к частям Киевского военного округа, дабы данные сообщения кратчайшим путем доставлялись бы в полевые части, находящиеся вблизи погранполосы ...»

Начальник особого отдела ВЧК

Корженко

Начальник войск – Военный
Комиссар Немов
Начальник штаба Гусев

Командир 28-й пограничной
бригады

Линкус

Пограничные войска СССР. (1918-1928). Сборник документов и материалов (под. Ред. П.И.Зырянова). М: Издательство «Наука»,1973, с.473.

Документ № 630

Копія циркуляра Наркомюста УСРР про потребу наявності характеристик звинувачених у карних справах на розгляд до суду.
31 серпня 1921 р.

Циркулярно
Начальнику Волынского Розыска
Житомир
Вместе с ним препровождается

копия циркуляра Наркомюста
от 29 августа за № 6719 для
руководства и точного исполнения
Циркуляр
Всем Губюстам, Начальникам Губмилиций, Линейных и Областных Управлений
Уголовного Розыска.

Дела о преступлениях направленные в Суд на рассмотрение, должны содержать в себе по возможности, полную характеристику всех обвиненных.

Характеристики эти составляются органами милиции и Уголовного Розыска на основании сведений о прежней судимости, а также данных опроса лиц, знающих обвиняемого.

Наблюдение за точным исполнением сего циркуляра возлагается на Губернские Отделы Юстиции.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.13, арк. 24. Машинопис. Оригінал.

Документ № 631

Повідомлення про здійснення охорони держкордону на території Київського військового округу Особливим відділом цього ж округу.
серпень 1921 р.

Губисполкомам Волынскому, Подольскому и Одесскому

Сообщаем, что охрана Госграниц на территории Киевского Военного Округа возложена на Особый отдел КВО через соответствующие Пограничные Отделения. Просим сделать соответствующее раз'яснение органам власти на местах, что приказ центра в смысле охраны границ нужно понимать так, что Особые отделы являются высшим органом Военно-Революционной Власти в пограничной полосе, местные власти должны всячески содействовать органам Особотделам так как без энергичного участия местных властей, Губисполкомов, без Волисполкомов, комнезаможей абсолютно немислима никакая охрана границ. На данный факт особенно обращает внимание Предсовнаркома Украины т. Раковский в своей телеграмме на имя члена Р.В.С. КВО Аралова от 13/II- 21 г. № 636 Начособотдела КВО Воронцов, Врид.начадминорганчасти Колесников, секретарь Григорьев.

[підписи].

Верно [підпис].
Августа 1921 г. № 7686

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1309, оп.1, спр.11, арк. 285-285зв.
Машинопис. Оригінал.

Документ № 632

Відомості про хід роботи по обліку землі, населення з вказівками по кожній волості загальних висновків по спискам земельної площі, кількості населення і кількості населених пунктів в кінці серпня 1921 року по Старокостянтинівському повіті.

Серпень 1921 р.
Держархів Хмельницької області, ф. Р.- 2484, оп. 1, спр. 7, арк. 256.

Документ №2

Сведения о ходе работы по учету земли, населения с указанием по каждой волости общих итогов по списках земельной площади, количестве населения и числе населенных пунктов в конце августа 1921 г. по Староконстантиновскому уезду сентябрь 1921 г.

№ п/п	Названия волостей	Число дворов	Число населенных пунктов	Число душ населения, владеющих землей	Безземельных	Общее число душ	Усадебн.		Пахотн.		Сенокос.		Леса		Луга		Выгона		Кустарн		Итого удобн.		Неудобн.		Всего		
							дес.	саж.	дес.	саж.	дес.	саж.	дес.	саж.	дес.	саж.	дес.	саж.	дес.	саж.	дес.	саж.	дес.	саж.	дес.	саж.	дес.
1	Теофипольская	3060	16	13592	393	13985	793	1938	13650	59	340	1835	36	-	-	187	2138	-	-	-	-	15008	2190	623	360 ^{1/4}	15632	1831 ^{1/2}
2	Сковородецкая	2828	17	14354	483	14837	839	2248	14273	1155	1177	1596	2652	1987	403	1930	20	1718	-	-	-	19368	1034	489	3	19857	1087
3.	Решневская	2977	13	13013	702	13715	843	609	14049	714	1995	2054	841	2235	-	161	2369	1	1245	17889	2023	741	846	18625	1542 ^{1/2}		
4.	Святецкая	1580	8	6537	183	7120	664	460	7623	290	82	1361	94	200	305	600	-	-	-	-	-	8749	511	151	1568	8900	2079
5.	Базалийская	3026	14	13399	1116	14510	692	826	14054	1415 ^{3/4}	834	1437	571	1284	-	125	600	-	-	-	-	16278	762	590	224	16058	1009
6.	Ямпольская	1704	9	8131	196	8327	570	2164	7973	1262	994	1851	313	2033	-	41	950	-	-	-	-	9894	1062	911	484	10307	2045
7.	Корчевская	2744	14	12057	998	13055	708	943	13698	1466	732	1847	787	1119	-	117	408	103	600	16147	1583	345	1006	16492	339		
8.	Чернелевская	2979	15	12443	961	13704	798	1120	13417	139	1515	1757	1728	596	-	26	1200	-	-	-	-	17486	12	971	2068	18457	2080
9.	С.Константиновск.	3546	22	15570	552	16192	909	1658	16100	1744 ^{1/4}	1488	744	925	600	-	147	893	-	-	-	-	19571	839	636	1710	20208	149 ^{1/4}
10.	Красилловская	3422	14	14507	398	15302	737	1735	11311	571	310	1814	1953	618	-	-	-	-	-	-	-	14312	2338	254	253	14567	191
11.	Маначинская	2732	12	13394	430	13828	727	649	12561	1074	576	1541	9	936	-	-	-	-	-	-	-	13874	1800	517	1932	14392	1332
12.	Купельская	2209	16	13507	1042	14949	814	983	13438	2182	878	1579	592	2389	-	-	-	-	-	-	-	15724	2383	136	942	15861	875
13.	Кульчинская	2698	12	12526	164	12718	659	120	14003	1666	360	1522	349	2174	-	-	-	-	-	-	-	15373	682	1096	898	16469	1580
14.	Авратинская	2703	17	13022	292	13317	627	259	13183	499 ^{1/2}	643	345	169	1200	-	26	1200	-	-	-	-	14649	1103	437	2216	15087	920
	Всего	32208	199	177248	7930	185178	10700	1909	179338	2237^{1/2}	11962	2103	9525	1013	709	854	1876	104	1845	217329	1473	6904	110	220919	60		

Документ № 633

Копія телеграми щодо надання підтримки прикордонним частинам військами
Київського округу
серпень 1921 р.

Сов.-Секретно

Копія с копії

Комдиву 131. По приказанию Начдива передается для исполнения копия телеграммы: Киев 11/8-21 г. Имеющимся сведениям участка «Астория» Городище – Острог заметно участились случаи перехода госграницы небольшими группами и отдельными агентами Петлюры и Савинкова. Командвойск приказал частям дивизии расположенным непосредственной близости погранчастей войти с последними самую тесную связь каковую поддерживать безпрестанно и случае необходимости оказать погранчастям необходимую поддержку целью недопущения перехода значительными силами границы проникновения агентов вглубь страны. Отданных распоряжениях прошу уведомить № 100793/оп Начопериста КВО Попов. Комоперупр Дзыза. 11/8 -21 № 112 оп. Наштадив 44 Васич. Военком Сагалов. Зашифровал Кузнецов – 11/8 – расшифровал Корниенко.

Верно: Врид. Адьютанта оперчасти [підпис]. Умилиция . по резолюции Комбрига 131 препровождаю. Резолюция: «Командирам полков, Политбюро, Умилиция, Исполком, Увоенком. Для соответствующих распоряжений по своим ведомствам». 12/8 – 21 № 01309 : Врид. Адьютанта оперчасти [підпис].

С подлинным верно:

Секретарь

[підпис].

Начальнику района

Для сведения и руководства

Августа

1921 г. № 59

Начуездмилиции

[підпис].

Секретарь

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.13, арк. 7.

Телеграфний бланк. Копія.

Документ № 634

Витяг з наказу управління Волинської губміліції стосовно організаційної структури міліції.

4 вересня 1921 р.

Выписка

из приказов по Управлению Волгубмилиции от 4 сентября 1921 г №10

§ 2.

При сем объявляется для сведения и исполнения полученный при циркуляре Главного управления милиции УССР от 25 августа за №2153, Приказ Начальника Военпродснаба УССР от 26 августа за № 514.

Ввиду реорганизации Милиции и передачи ея в Военное Ведомство, в частичное применение приказа Укрвоенпродснаба УССР за № 475 предлагается таковую довольствоваться на следующих основаниях: 1) часть Милиции (Губернскую, Уездную, промышленную, районную, угрозыск) переданную в подчинение военного ведомства по нормам фронтпайка; 2) часть Милиции (речную, морскую и железнодорожную) перешедшие в войска В.Ч.К. по нормам войск В.Ч.К. и 3) Милицию оставшуюся в подчинении Наркомюста (концентрационные лагеря, допры ы т.п.) по нормам тыл пайка.

Основание: Постановление Особкома от 13 июля 1921 г. Вследствии изложенного всех сотрудников Милиции и Угрозыска состоящих на довольствии отделении снабжения Губмилиции перечисляю на фронтпак с 5 сентября, а Начальникам Уездмилиции губернии провести это немедленно в жизнь на местах.

Верно: Секретарь Управления Губмилиции [підпис].

Начальнику Уезд района № 3512 21/IX – 921г.

Для сведения и исполнения 10 сентября 1921 г. №8667

Начальнику уездмилиции

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр,13, арк. 14.
Машинопис. Копія.

Документ № 635

Роз'яснення щодо прийому на роботу колишніх білих офіцерів.

4 вересня 1921 р.

Копия с копии. Живсвязь.

Телеграмма Волынскому Губотделу Труда. При назначении бывших белых офицеров руководствоваться следующей выпиской 18 августа 1921 г. № 74 Зам. Уполномоченного УПКТ на Превуяр Френкель. Зам. Нач. Мод. Зельдович с подлинным верно: [підпис]. Выписка с приказа Р,В,С,Р, 10/18 § 12. В соответствии приказа Р.В.С.Р. 1920 г. № 17201/ 325

При назначении на гражданскую службу и при прохождении ее в отношении бывших офицеров и военных чиновников белых армий соблюдайте следующее: а) общее количество лиц в каждом учреждении не должно превышать 15% наличного состава, б) не назначать их на те же местности, где произошло пленение или добровольная сдача данных лиц, в) избегать назначения по месту его рождения или постоянного жительства.

Примечание: если какое либо из этих условий нарушено, немедленно восстановить этот порядок путем соответствующих переводов. Отступление от приказа и из'ятие недопустимо в отношении казаков, в отношении прочих лиц могут иметь место как исключительные случаи, с согласия комиссара того учреждения, когда названное лицо назначено с ведома Особого отдела.

№ 4102

Сентябрь 16 дня 1921 г.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.13, арк. 21. Машинопис.
Копія.

Документ № 636

Лист Волинського губвиконкому з вимогою належного виконання інструкції Постійної Народи по боротьбі з бандитизмом при Раднаркомі України щодо амністії бандитів.

9 вересня 1921 р.

Циркулярно, екстренно, живая связь

Староконстантиновскому уездному Военсовещанию

Препровождая переданную по телеграфу утвержденную 5 сентября инструкцию Постоянного Совещания по б/б при Совнарком, предлагаю в точности выполнить эту инструкцию, не делая ни малейших отступлений.

Телеграмма, в которой изложена инструкция следующего содержания; «Препровождается Губвоенсовещанием для исполнения с тем, чтобы ниже изложенная инструкция была разослана всем подведомственным Уездсовещаниям, такая инструкция в виду имевших места тайной противосоветской работы, иногда

неоткрытой измены со стороны амнистированных бандитов, контрреволюционеров и их руководителей, Постоянное Совещание при Совнарком с согласия ВУЦВК предписывает широкое, подробное ознакомление всех, как подвергшихся, так и подвергающихся амнистии, ниже указанными условиями такого содержания: 1) Амнистия даровалась отдельным лицам или группам лиц на основании твердой уверенности Советской власти в честном и полном их раскаянии. Каждое лицо, получившее амнистию, освобождалось от ответственности перед революционным судом за совершенные ими ранее и указанные в момент амнистии преступления. В правах и обязанностях амнистированные приравнивались к прочим гражданам Совреспублики, за исключением некоторых особ оговоренных временными ограничениями. 2) Сила амнистии должна немедленно прекращаться для всех амнистированных, кои поступками своими покажут, что в прежнем преступном контрреволюционном поведении они не раскаялись и, следовательно, не выполнили основные условия амнистии, обманув доверие Соввласти. 3) Когда 2 или несколько лиц были амнистированы под общей взаимностью и круговой порукой, то нарушение силы амнистии для одного из них является в то же время прекращением ее для всех провинившихся. 4) Проступками, показывающими не раскаяние и прекращающими силу амнистии, признаются все действия амнистированных, направленные к свержению, ослаблению или подрыву авторитета Советской власти, кроме явных выступлений с оружием в руках, всякого рода возмущения и организации кого либо против Соввласти целиком, а также отдельных ее органов, представителей и распоряжений. Действиями предусмотренными настоящим признаются: а) поддержание амнистированными связи с организациями, группами и отдельными лицами только по заданиям уполномоченных на то органов и представителей власти с их ведома и разрешения в точно указанных пределах. б) Противосоветская и контрреволюционная агитация, где бы то ни было, причем за таковую признается и распространение явной клеветы (провокационных слухов), могущей принести вред Соввласти. в) Сохранение без надлежащего разрешения после амнистии оружия или военного имущества, равно контрреволюционных изданий, документов, хотя бы не было доказано, что скрываемое предназначено для преступных целей. Не выдача органам власти обещанных при амнистии вещей или лиц, равно как и всякое не соблюдение договоренных условий амнистии и обязательства амнистируемого. 5) Не донесение амнистированными об известных им контрреволюционных заговорах или подготовка к таковым б) Умышленное упорное неподчинение амнистированного законам и распоряжениям Соввласти, в особенности не выполнение тех временных ограничительных выборов места жительства и прочих в отношении этих правил, коими обусловлено было применение амнистии 7) Разглашение тех сведений, кои стали известны амнистированному в связи с амнистией и указанием ему, как на секретное 8) Не прекращающаяся после официального предупреждения преступная деятельность, хотя и не контрреволюционного характера, амнистированного и 9) Во всех случаях, предусмотренных параграфом 4 сей инструкции сила амнистии для виновных немедленно прекращается, ввиду чего таковые подлежат суду за все совершенные ими преступления, как до амнистии, так и после таковой по совокупности».

Широко оповестите эту инструкцию среди всех амнистированных и имеющих быть амнистированными.

Предволгубвоенсовещания [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-3496, оп.1, спр.5, арк. 2. Машинопис.
Оригінал .

Документ № 637

Рішення освітян Старокостянтинівського повіту про надання допомоги голодуючим Поволжя.

15 вересня 1921 р.

...Учительство Староконстантиновского уезда постановило отчислить месячное жалование и паек в фонд помощи голодающим Поволжя.

Волынский пролетарий, 1921р., 15 вересня, № 60.

Документ № 638

Копія наказу Старокостянтинівського повітвиконкому по відділу праці щодо постановки на облік всіх громадян, що підлягають трудовій повинності.

20 вересня 1921 р.

Копия с приказа

Староконстантиновского Уисполкома по отделу труда от 20 сентября 1921 г. за № 56/10

§ 1.

Согласно телеграммы Волгуботдтруда от 18 августа с/г № 5486 приказываю:

Всем выезжающим и въезжающим гражданам, как по шоссейным, водным и ж/д путям, подлежащим трудповинности, являются в милицию лишь по предъявлению учетной карточки. Учрабсилы, от представления учетной карточки освобождаются лица имеющие командировочные свидетельства от военного ведомства или временно командировочные в город с визой коменданта города или Уисполкома.

Примечание: заявления о выезде, въезде будут приниматься Учрабсиле.

§ 2.

Все Бюро, выдающие пропуски, таковые выдавать не должны без соответствующей расписки Учрабсилы о снятии данного лица с учета.

Примечание: От представления расписки освобождаются лица имеющие командировочные свидетельства от военного ведомства или временно командируемые советскими профессиональными организациями.

Предисполкома Гелевей

Зав. Уотделом Труда Галик.

Уездмилицию. Для сведения и точного исполнения.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.13, арк. 20. Машинопис.

Копія.

Документ № 639

Телеграма командування військ України і Криму про план дій щодо проведення продподаткової кампанії.

25 вересня 1921 р.

Телеграмма

Командвойск. Киевск. Командвойск. Харьковск. Копия Наркомпрод УССР. Копия Начгравмилиции УССР. Харьков. 25 сентября 1921 г.

Для обеспечения проведения продкампании районнах охваченных бандитизмом в полном контакте военных властей с продорганами во исполнение телеграммы Зампредвоенсовета Республики Склянского от 20-го и 9-го НР 9685 приказываю первое – Начгубместком, совместно с Губпродкомиссарами при проведении продналоговой кампании выработать план действий проведение которого должно производиться в полном контакте войск и агентов продорганов.

второе – открываемые распоряжением Губпродкомиссара по предварительному соглашению с Начгубучастка Заготконторы (ссыпные пункты) обеспечить вполне

надежной войсковой охраной гарантирующей сохранность собранных продуктов, третье – принятие продуктов в заготконторы (ссыпные пункты) должно начинаться только при соблюдении указанных в пункте втором условий, т.е. по обеспечении их надежной воинской охраной, четвертое – распределение воинских частей для оказания помощи продорганам производить обязательно по согласованию соответствующими продорганами, пятое – всеми мерами усилить борьбу с бандитизмом, шестое – краткий план намеченных по проведению продналоговой кампании действий в бандитских районах предоставить в штаб Укркрыма. Седьмое – о ходе работ в указанных районах доносить к 25 числу каждого месяца. Восьмое – в остальном руководствоваться приказом моим от 1/IX-21г. № 0141 и телеграммой моей IX.21 г. № 61778, девятое – полученных и отданных распоряжениях донести.

Замкомандвойск Укркрыма /Авксентовский/

Наштавойск Укркрыма /Сологуб/

30 сентября 1921 г. № 26/с

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.9, арк. 31. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 640

Инструкция про охрану державних цукрових заводів.

25 вересня 1921 р.

Инструкция

Военным отрядам и командам Милиции, назначенным для охраны госсახзаводов, отнесенных к одной из главных промышленности Республики, вменяется в обязанность:

1. По прибытии на завод отряд или команда в оперативном отношении поступают в подчинение коменданта сахарного завода, который является Начальником гарнизона заводской территории, пользуются по отношению охраны правами, указанными в Уставе гарнизонной службы Красной Армии, в порядке внутренней службы и в хозяйственном отношении.

2. Отряд или команда размещается в помещениях завода распоряжением коменданта завода.

3. Начальник отряда или команды, совместно с комендантом сахарного завода обязаны связаться с ближайшими воинскими частями, Начальником милиции и Комендантом военно-трудового участка, для чего использовать имеющиеся на сахарных заводах телефонные аппараты и провода. Кроме технической связи иметь постоянную живую связь с казанными органами, для чего по и по соглашению с заводоуправлением пользоваться заводскими лошадьми и конными милиционерами.

4. По указанию коменданта заводоуправления охранять склады и продукты сахарного производства, иметь самое бдительное наблюдение с охраной всего имущества, принадлежащего заводу. Количество постов для указанной надобности устанавливается комендантом сахарного завода, обязанность часовых на каждом посту определяется комендантом в виде письменной инструкции, передаются начальником заводской охраны.

5. При появлении вблизи завода банд, начальник команды или отряда совместно с комендантом завода обязан кроме людей охраны привлекать к делу по борьбе с бандитами и их поимке трудящихся сахзаводов и местное население, для чего заблаговременно войти в тесную связь с Завкомами, Комнезамами, вол. и сельисполкомами.

6. В случае нападения банд установить поруку – ответственность заложников из кулачества. Кроме того, использовать для успешной работы с бандой всевозможные средства, которые могут быть признаны необходимыми, о чем своевременно доносить по команде.

7. По требованию коменданта завода оказывать им полное содействие к недопущению посягательства на имущество, принадлежащее заводу, ли и учреждений, не имеющих прямого касательства к сахарной промышленности.

8. Команда или отряд без особого на то разрешения коменданта района или участка Укртрудармии, Начгуб или уездучастка, а милиция кроме того, без распоряжения Начгуб. или уездмилиции не имеет права оставить территорию завода и при заводе распоряжением указанным начальником, должны передать охрану прибывшим на смену отряду или команде. Охрана сменяется с ведома или в присутствии коменданта.

9. Воинские отряды или команды, несущие охрану сахзаводов, обязаны не вмешиваться в административно-хозяйственную жизнь заводов, также не имеют права производить реквизицию продуктов и занимать помещения и выселять служащих без согласия м ведома Коменданта.

10. Аресты и обыски производить только в исключительных случаях с ведома коменданта, если на то поступит распоряжение высших властей.

Настоящая инструкция утверждена Губвоенсовещанием на заседании от 16/XI с.г. и препровождена в Староконстантиновское Уездвоенсовещание для проведения в жизнь.

Секретарь Губвоенсовещания [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.9, арк. 12. Машинопис. Оригінал.

Документ № 641

Відомості про збір продподатку по Старокостянтинівському повіту.

2 жовтня 1921 р.

1. На 27 сентября поступило следующее количество продналога;
...Староконстантиновский уезд зерновых продуктов 236726 пудов, объемного фуража – 215 пудов, картофеля – 4405 пудов, масляничных семян – 40 пудов.

2. Ожидается от государственной доли урожая
Староконстантиновский уезд – 11000 пуд. озимых и 40000 пуд. яровых.
Волынский пролетарий, 1921 р., 2 жовтня, № 74.

Документ № 642

Відомості про збір продподатку по Старокостянтинівському повіту.

6 жовтня 1921 р.

На 2 октября поступило следующее количество продналога;
...Староконстантиновский уезд зерновых продуктов 336726 пудов, объемного фуража – 215 пудов, картофеля – 7405 пудов, масляничных семян – 46 пудов.

Староконстантинов:

- организованы комиссии помощи голодающим в местечках Красилов, Кузьмин и Кульчины. Население добровольно облагает себя зерном: в Красилове собрано 1000 пуд.; в Кузьмине 100 пуд., и в самом Староконстантинове поступило 400 пудов хлеба, собрано 1000000 деньгами.

Пожертвования продолжают поступать.

К продналогу крестьяне относятся сознательно.

Отправлено уже 202 вагона; на ссыпных пунктах, кроме того, имеется 80 тыс. пуд. зерна. Среди крестьян чувствуется нужда в фабрикатах и соли.

Волынский пролетарий, 1921 р., 6 жовтня, № 75.

Документ № 643

Витяг з наказу управління Старокостянтинівської повітової міліції про оголошення всіма радянськими службовцями своїх справжніх прізвищ та імен.
10 жовтня 1921 р.

Выписка

из приказа по Управлению Староконстантиновской Уездной Милиции № 278 10 октября 1921 года.

По общей части

...§ 2.

Объявляю для неуклонного исполнения выписку из приказа Волгубисполкома за № 260 § 1: «Всім особам, що служать по радянських установах та організаціях м. Житомира та Волині незалежно від посад, які вони займають, оголосити свої дійсні прізвища та імена, котрими й називатися надалі, розписуватись на паперах, одержуючи посвідки, вміщуючи відомости про те в анкетних листах тощо.

п. 2. Заборонити перебування на радянській службі та вступ на посаду знову під вигаданим прізвищем або кличкою, або під прізвищем відібраним не в порядкуві зазначеному в декреті про права громадян змінити свої прізвища (Собр. Узак. Ч. 21. =1919р. ст. 2-6).

п. 4. Користування партійною кличкою дозволяється лише для тих відповідальних робітників, котрі користувалися нею, працюючи під нею в Компартії до 1917 року.

п. 5. Повинні в порушенні цього наказу віддаватимуться до Суду Ревтрибуналу.

Подлинный за надлежащими подписями [підписи].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.13, арк. 23.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 644

Відомості про збір продподатку по Старокостянтинівському повіту.

12 жовтня 1921 р.

На 8 октября поступило продналога;

...1. Староконстантиновский уезд зернопродуктов 472777 пудов, объемного фуража – 215 пудов, картофеля – 45619 пудов, масляничных семян – 46 пуд., мяса – 212 пуд.

2. Норма суточного поступления:

Староконстантиновский уезд – 50000 пуд.

3. Продналог поступает успешно – зерно-хлеба на 29 сентября поступило 348585 пуд., масляничных семян – 276 пуд., картофеля – 25500 пуд., меду – 731 пуд., скота рогатого – 50 шт., овец – 7 шт., свиней – 12 штук.

В Кузьмине Кульчинецкой волости, священник в церкви собрал в пользу голодающих 16000 руб., и старой валютой 255 руб. и 15 коп. серебром.

Волынский пролетарий, 1921 р., 12 жовтня, № 81.

Документ № 645

Відомості про укладання угод на помол зерна в млинах Старокостянтинівському повіту.

16 жовтня 1921 р.

...В Староконстантиновском уезде заключены 33 договора с мельницами, помол налог дает 52246 пудов муки (взято обязательство с мельниц).

Волынский пролетарий, 1921 р., 16 жовтня, № 85.

Документ № 646

Відомості про збір продподатку по Старокостянтинівському повіту.
18 жовтня 1921 р.

...Староконстантиновский уезд зернопродукты – 570957 пуд., объемный фураж – 215 пуд., картофель - 86570 пуд., массемян – 46 пуд., мяса – 508 пуд.
Волынский пролетарий, 1921 р., 18 жовтня, № 86.

Документ № 647

Характеристика огляду збирання продовольчого податку в Старокостянтинівському повіті
19 жовтня 1921 р.

В Староконстантиновском уезде уменьшается темп налоговых поступлений. В этом уезде необходимо отметить совершенно обратное явление в смысле участия всех советских органов в продкампании. Фактически работают со своим, довольно сносным аппаратом Уопродком и начучастка. Уездная пятерка приступила лишь недавно к работе. Политуполномоченные и райуполномоченные только с нашим приездом отправились на места; необходимо было принимать ряд решительных мер административного взыскания, чтобы встряхнуть советский аппарат.

Поступление продналога идет особенно усиленно из пограничных волостей. Крестьяне за 70-90 верст едут к староконстантиновскому пункту и сдают продналог. Суточное поступление – 30 – 40 тысяч пудов. В пограничных волостях выполнено приблизительно 70 – 80% налога. Лучшими районами по налогу являются Купельский и Войтовцы, а худшими Староконстантинов и Теофиполь.

Общая цифра по спискам по уезду превышает предположительную смету опродкомгуба приблизительно на 200000 пудов. Процент утайки земли, как в полонском уезде - 10 – 15.

В данный момент по уезду выполнено 50 процентов налога = свыше 800000 пудов.

За преступную бездеятельность в продкампании постановлено арестовать на месяц с исполнением служебных обязанностей председателей волисполкомов Сквородолецкой, Решневской, Корчевской, Волочической и Кульчинецкой волостей.

Упятерке предложено немедленно выяснить, кто из этих председателей, помимо административного взыскания подлежит преданию суду.

Руководство всей продкампанией возложить на районные тройки.

Староконстантиновский уезд был разбит на 4 района (как станы в царской России, та же территория).

Волынский пролетарий, 1921 р., 19 жовтня, № 87.

Документ № 648

Циркуляр Старокостянтинівського повітпарткому про святкування 3-ї річниці комсомолу.

25 жовтня 1921 р.

Циркулярно

Все Волкомам и Райкомам К.П.Б.У и К.С.М.У.

29 октября трех-летняя годовщина коммунистического союза молодежи.

Необходимо всем Волкомам партии и Комсомола в воскресенье 30 октября мобилизовать все силы и организовать агитвоскресник: по селам в честь этого праздника устроить митинги, собрания молодежи, шествия, использовать их для агитации о роли и задачах К.С.М. и необходимости организации селянской молодежи

вокруг Комсомола. Для этой цели используйте полит и продработников посылаемых на село.

Только при этом ни в коем случае не может тормозиться Продкампания. Отчет о проведении дня прислать в Упарком.

Секретарь Упаркома
Зав. Оргинстром

№ 2274

25/Х

Держархів Хмельницької області, ф.Р-956, оп.1, спр.5, арк. 21. Рукопис.
Оригінал.

Документ № 649

Відомості про збір продподатку в Старокостянтинівському повіті.

26 жовтня 1921 р.

В Староконстантиновском уезде работа по продналогу идет успешно. Многие волости уже выполнили 100% продналога. На ссыпные пункты, по последним данным, уже поступило около 1 млн. пудов продналога. Есть уверенность, что в средних числах ноября весь уезд выполнит все 100% налога. В многих волостях Староконстантиновского уезда, выполнивших 100% налога начался интенсивный товарообмен.

В Староконстантинове работает уездная партшкола, курсантов свыше 100 чел.
Волынский пролетарий, 1921 р., 26 жовтня, № 93.

Документ № 650

Відомості про збір продуктів для голодуючих населенням
Старокостянтинівського повіту.

4 листопада 1921 р.

Староконстантиновская уездная комиссия помощи голодающим работает весьма интенсивно. По постановлению комиссии, граждане Староконстантинова были обложены в 3000 пудов продуктов в пользу голодающих. Уже собрано – 1500 пудов.

Кроме того было проведено обложение двух местечек в 1700 пуд. (Кузьмин, Кульчины). Обложение почти полностью выполнено.

Волынский пролетарий, 1921 р., 4 листопада, № 101.

Документ № 651

Звіт розвідки УНР. Відомості про Червону армію.

10 листопада 1921 р.

Звіт № 210

«Становище в Східній Росії»,

10 листопада 1921

Дипломатичний відділ Посольства Української Народної Республіки в Німеччині № 210

...2. Відомості про Червону армію.

В. Україна.

Штаб військ — Харків

1. Київська військова округа. Штаб округи — Київ.

...Встановлено стоянки артилерії: XLIV дивізія має артилерійський дивізіон силою шістьнадцять 3" орудій, які зараз на лівому березі Случа в таких селах: Волиця, Понятівка, Великі і Малі Зозуленці. Всі частини є в повній боєвій готовності і мають знаменитий зв'язок. Штаб гарматного дивізіону міститься в м[істечку] Красилові, артилерійський парк стоїть в Старокостянтиніві. XVII кав[алерійська]

див[ізія] має гарматний дивізіон до 16 3" орудій, розташованих коло Хмільника. VIII кав[алерійська] див[ізія] має 5 батарей силою до 20 3" орудій. XLV стр[ілецька] див[ізія] має 16 3" орудій.

Архів Української Народної Республіки Міністерство закордонних справ Посольство в Німеччині Частина 1. Кореспонденція Федора Штейнгеля, Миколи Порша, Романа Смаль-Стоцького та звіти Дипломатичного відділу (липень 1918 – березень 1923) Упорядник Валентин Кавунник. Київ 2021. С 629

Документ № 652

Звіт розвідки УНР. Відомості про Червону армію.

10 листопада 1921 р.

Звіт № 210

«Становище в Совітській Росії»,

10 листопада 1921

Дипломатичний відділ Посольства Української Народної Республіки в Німеччині № 210

...2. Відомості про Червону армію.

В. Україна.

Штаб військ — Харків

1. Київська військова округа. Штаб округи — Київ.

... XLIV стрілкова дивізія. Штаб див[ізії] — Київ, нач[альник] див[ізії] — Дубовий Іван Наумович. Нач[альник] шта[бу] див[ізії] — Власич Володимир Миколайович. 130 стр[ілецька] бриг[ада]. Шта[б] бриг[ади] — Житомир. 388 стр[ілецький] п[олк] — Янушпіль; 389 с[трілецький] п[олк] — Червень; 390 с[трілецький] п[олк] — Іванків — Лошин. 131 с[трілецька] бриг[ада]. Шта[б] бриг[ади] — Старокостянтинів. 391 с[трілецький] п[олк] — Ізяслав; 392 с[трілецький] п[олк] — Краси́лів; 393 с[трілецький] п[олк] — Полонне. 132 стр[ілецька] бр[игада]. Шта[б] бриг[ади] — Радомишль. 394 с[трілецький] п[олк] — Чорнобиль, 395 с[трілецький] п[олк] — Малин, Селище, 396 с[трілецький] п[олк] — Бородянка — Брусилів. Кав[алерійський] полк XLIV с[трілецької] див[ізії] — Полонне.

Архів Української Народної Республіки Міністерство закордонних справ Посольство в Німеччині Частина 1. Кореспонденція Федора Штейнгеля, Миколи Порша, Романа Смаль-Стоцького та звіти Дипломатичного відділу (липень 1918 – березень 1923) Упорядник Валентин Кавунник. Київ 2021. С. 693.

Документ № 653

Протокол засідання Старокостянтинівської повітової військової наради

27 листопада 1921 р.

Протокол

засідання Староконстантиновського Уездвоенсовещания 27 ноября 1921 года

Присутствовали: тов. Чайковский, Козко, Маньковский и Брысь

Председательствовали: тов. Чайковский при Секретаре Брысе

1. Слушали: Доклад т. Брыся о состоянии уезда в бандитском отношении.

1. Постановили ; Доклад принять к сведению

2. Слушали: Об организации Волвоенсовещаний

2.Постановили: Предложить райуполномоченным в 24 часа организовать в каждой волости волвоенсовещания и представить уездвоенсовещанию копии протоколов.

3. Слушали: О несении караула на госсахзаводах

3. Постановили; Копии инструкций послать Комбригу и Начмилиции, аппаратом коих охраняются заводы.

4. Слушали: О порядке заседания увоенсовещания

4. Постановили; Регулярно делать заседания в час дня по воскресениям и в экстренных случаях по мере надобности.

Подлинное подписали

Предвоенсовещания

Секретарь

Чайковский

Брысь

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.9, арк. 10.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 654

Витяг із збірника секретних наказів № 2 Головного начальника робітничо-селянської міліції УСРР щодо реорганізації діяльності міліції в зв'язку з скороченням чисельності Червоної армії

9 грудня 1921 р.

Из сборника секретных приказов

№ 2

Главного начальника Рабоче-Крестьянской Милиции УССР

...№22. 3 декабря 1921 года

гор. Харьков

В виду сокращения численности Красной армии на милицию как орган административный, орган поддержания внутреннего порядка в стране и борьбы с уголовной преступностью, возлагается целый ряд новых обязанностей, как по оказанию органам Советской власти содействия при осуществлении ими своих задач, так и по охране в Республике производств, сооружений и имущества государственной важности, борьбе с отдельными проявлениями бандитизма и т.д.

Переживаемый момент внутреннего напряженного строительства Рабоче-Крестьянской власти, наличие борьбы с проявлениями мелкого бандитизма и уголовщины, серьезность возложенных на милицию задач – все это в совокупности своей, наряду с достойным подбором личного состава милиции и всесторонним усвоением им обязанностей милицейской службы, требует установления в милиции твердого порядка, внутренней дисциплины, войсковой подготовки. Обстановка, в которой протекает работа милиции в настоящее время, вынуждает милиционера быть особенно бдительным, осмотрительным, подвижным и сознательным на всяком его посту.

Задачи, возложенные на милицию в настоящее время, чрезвычайно ответственны, а посему в целях создания подлинного оплота Рабоче-Крестьянской власти для поднятия знаний милицейской службы, уставов Красной армии и боеспособности милиции, а равно в целях создания определенной структуры всей наружной милиции УССР на основании постановления СНК от 7 декабря с/г за протоколом 71/132 и Приказа Комвойск Украины и Наркомвнудел У.С.С.Р. от.....за № ..... и во изменение пунктов 1, 2, 4и 6 § 2 и 3 приказа моего от 23 октября за № 13/с приказываю:

§ 1.

...4. Уездгородские Управления впредь содержать по штату № 9, имея городские районы по штату № 10 и уездные по штату № 11, в заштатных городах имеющих население 30000 и более содержать Горуправления по штату № 8. Никаких отдельных горуправлений в уездных городах впредь не содержать, иные же существующие расформировать, слив таковые с соответствующими уездгоруправлениями, обратив излишки на пополнение местных Управлений.

...7. Милицию уездгородов и заштатгородов, последних с населением 30000 и более в губерниях содержать по расчету в среднем не более 60 милиционеров на город, имея из них 10% старших и одну треть конных (60 = 2 старших конных плюс 18 младших конных плюс 4 старших пеших плюс 36 пеших).

8. Для обслуживания волостей содержать в таковых от 3 до 7-ми милиционеров, но с таким расчетом, чтобы в среднем цифра таковых по губерниях не превышала бы 5 на волость (один конный старший, 2 пеших младших и 2 конных младших).

§ 2.

При проведении в жизнь вышеуказанных штатов каждый Начгубернмилиции должен иметь в виду:

а) количество едоков, как милиции, так и лошадей, не может быть увеличено сверх нормы, указанной в приказе от 18 ноября за № 20/с, а потому никаких ходатайств об увеличении нормы едоков не возбуждать, выхода из несомненно трудного путем умелого, продуманного внутри губернского распределения строевого состава обратив максимум внимания как на дело борьбы с бандитизмом так равно и на охрану сахарозаводов, считая эту часть работы одной из самых существенных.

б) Возможное сокращение разрешается производить отнюдь не за счет ослабления борьбы с бандитизмом, и охраны сахарных заводов, а исключительно за счет сокращения (без ломки структуры штатов) управлений, численности горгуб. и уездгормилиции, а равно райуезду резервов там, где необходимость в их существовании не имеется.

§ 3.

Несмотря на то, что вся наружная милиция однотипная, функции таковой можно разделить на три основных вида, а именно: административный, караульный и борьбу с бандитизмом.

...§ 5.

Указанную реорганизацию вести самым интенсивным порядком, закончив таковую не позже 28 декабря.

Главный начальник милиции республики Орлов

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.9, арк. 40-41зв.
Машинопис. Оригінал.

Документ № 655

Наказ Реввійськради РСФСР про встановлення дієвого контролю за збереженням зброї червоноармійцями.

9 грудня 1921 р.

Приказ

Революционного Военного Совета Республики

№ 2391/411

22 октября 1921 г. г. Москва

Революционный Военный Совет Республики, целым рядом своих приказов установил факт совершенно несознательного, крайне небрежного и граничащего с преступлением отношения красноармейца и лиц командного состава к их обязанностям по сбережению доверенного им оружия и патронов. До сведения РВСР доведено даже о случаях продажи красноармейцами боевых патронов и прочих продуктов вооружения. Эти факты тяжелейшего преступления против республики, должны быть пресечены самыми суровыми мерами наказания.

Командующим фронтов, отдельных армий, Командующим войсками округов, Начальникам окружных артиллерийских управлений, инспекторам артуправлений производить внезапные частые проверки наличия и состояния патронов и оружия в частях войск, караулах и складах. Во всех случаях обнаружения недостачи указанных предметов производить и заканчивать следствие в экстренном порядке.

Лиц, кои под следствием будут изобличены в продаже оружия, а равно и тех, кто является попустителями означенного преступления или и зобличены будут в бездействии власти, повлекшей означенное преступление, немедленно предавать суду. Виновных присуждать к строжайшим наказаниям. Ответственность за сокрытие преступлений, предусматриваемых настоящим приказом влечет за собой ту же степень наказания, как само преступление. Ответственность за непроведение в жизнь настоящего приказа возлагается на начальствующих и должностных лиц, прописанных выше.

Приказ ввести в действие по телеграфу.

Подлинный за надлежащими подписями

[підписи].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.9, арк. 2.

Копія. Машинопис.

Документ № 656

Нагадування Старокостянтинівського повітпарткому членам партії про необхідність пройти чистку.

9 грудня 1921 р.

Всем райпарткомам, волостным, сельским и городским ячейкам К.П.Б.У.

В Староконстантиновской организации осталось много членов и кандидатов партии не проходивших чистку.

Сейчас создана комиссия по чистоте, Упарком редлагает всем членам и кандидатам К.П.Б.У. не проходившим чистку 15 декабря с/года в 11 часов утра в Упарком где будет происходить чистка предупреждаю, что комиссия будет заседать в последний раз и все которые не явятся выбывают механически из партии.

Выполнение сего возлагается лично на Секретарей ячеек. Каждый секретарь должен прислать характеристику и мнение ячейки о каждом товарище не проходившем чистку.

Секретарь Упаркома

[підпис].

Заворгинстр.

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.П-956, оп.1, спр.5, арк. 30. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 657

Нагадування Старокостянтинівського повітпарткому членам партії про необхідність сплачувати членські внески.

17 грудня 1921 р.

Циркулярно

Во все райкомы, Волостные и Сельские партячейки

Несмотря на неоднократные предложения со стороны Упаркома о необходимости уплаты членских взносов, таковые взносы до сих пор в Упарком не поступают. Некоторые члены партии не платили членских взносов за целых пять, шесть месяцев и больше. Конечно, лишний раз повторять о недопустимости такого явления не приходится. Все лены и кандидаты должны ясно сознавать, что явление есть прямое нарушение партийного устава и дисциплины, которые немедленно должны изжитись.

Упарком в последний раз предлагает членам и кандидатам партии внести членский взнос за все месяцы, за которые не внесен. Члены партии не внесшие взноса за 2 месяца подряд, будут исключаться из партии

Проведение сего циркуляра возлагается на личную ответственность Секретаря Райкома, Волостной и Сельской комяейки.

Членский взнос взимается в размере 2% получаемого оклада жалования.

С Ком. приветом
Секретарь Упаркома
Заворгинстр.
17/ХП. 21г.
№ 3387

[підпис].

[підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.П-956, оп.1, спр.5, арк. 31. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 658

Наказ Старокостянтинівського повітвиконкому про реорганізацію місцевого політбюро в повітову надзвичайну слідчу комісію.

19 грудня 1921 р.

Приказ № 90/361

Староконстантиновского Уездного Исполнительного Комитета по Уездной Чрезвычайной комиссии по борьбе с контрреволюцией, шпионажем, бандитизмом, преступлениями по должности и дезертирством.

19 декабря 1921 г.

§ 1.

Доводится до сведения граждан Староконстантиновского уезда, что согласно распоряжения Волынской Чрезвычайной Комиссии от 9 декабря 1921 года за № 341 § 1 Староконстантиновское Полит-Бюро реорганизовано сего числа в Староконстантиновскую Уездную Чрезвычайную Следственную Комиссию.

§ 2.

Все документы и распоряжения, исходящие с сего числа от имени Староконстантиновского Полит-Бюро, считаются недействительными и лица с документами, выданными после сего числа за подписями Начальника Полит-Бюро подлежат задержанию и доставлению Уездчека.

§ 3.

Все документы сотрудином Учека за подписями Начальника Полит-Бюро анулируются и сотрудики с названными документами подлежат задержанию и доставлению в Учека.

§ 4.

Ордера на право производства обысков и арестов считаются действительными за подписями Предчека тов. Скрябина или его заместителя тов. Броневого и Секретаря Учека т. Владимирова. Ордера же за другими подписями считаются не действительными.

Предисполкома
Предчека
Зав. Отделом Управления
Секретарь Учека

Чайковский
Скрябин
Носков
Владимиров

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.9, арк. 1. Машинопис.
Копія

Документ № 659

Заклик Старокостянтинівського повітпарткому до створення комісії допомоги голодуючому населенню Поволжя.

23 грудня 1921 р.

Дорогие товарищи!

Голод на Поволжье принимает все большие и большие размеры. К голоду присоединились сейчас еще холод и морозы. Собранным продналогом нам не удастся накормить миллионов голодающих. Необходимо наладить широкую систематическую работу в деле помощи голодающим (сбором добровольных пожертвований).

Комиссии помощи голодающим в селах и даже в волостях или не существуют или ничего не делают.

Необходимо сейчас же приступить к организации и реорганизации Комиссий в каждом селе и волости. На стон голодающих должны откликнуться все уголки Советской страны.

Упарком прилагает при сем инструкцию и положение об организации Комиссии помощи голодающим, предлагает всем комячейкам выделить немедленно товарищей для оживления и организации таковых.

Во всех волостях и селах должны быть организованы комиссии и должны начать планомерную работу.

Коммунисты должны служить примером и на них падает вся ответственность за работу таковых.

Еще раз повторяю немедленно приступить к привлечению волостной комиссии и выделить товарищей для организации совместно с исполкомами, и Советами и комнезамами на селах.

О исполнении сего и ходе работы сообщать в Упарком.

С коммунистическим приветом

Секретарь Упаркома

[підпис].

23 декабря

Держархів Хмельницької області, ф.П-956, оп.1, спр.5, арк. 32. Машинопис.
Оригінал.

Документ № 660

Обов'язкова постанова Старокостянтинівського повітвиконкому про виробництво свічок.

25 грудня 1921 р.

Обязательное постановление Староконстантиновского Уисполкома по Отнархозу

№ 83/32

25 декабря 1921 г.

В целях учета и контроля производства свечей, а также уничтожения тайного производства свечей предписывается следующее:

1. Все кустари и объединённые в артели в г. Старо-Константинове обязаны зарегистрироваться в Кустпроме при Уотнархозе в 10-ти дневный срок и в уезде в месячный срок, со дня издания настоящего постановления.

2. Каждый кустарь и артель обязаны иметь именной штамп, утвержденный Уотнархозом, для наложения на упаковке свечей, выпускаемых на рынок.

3. Все производители свечей, не зарегистрированные в Кустпроме или не имеющие своего штампа на упаковке свечей будут привлечены к суду с отображением у них свечей без штампа до судебного решения.

4. Городской и Уездной милиции предписывается следить за тайным производством свечей и при обнаружении такового, реквизировать фабрекеты и сырье и направлять в распоряжение Уотнархоза.

5. Неисполнение сего постановления повлечет за собой административное взыскание, взнос штрафа до 300000 руб. или аресту до 3 месяцев.

Пред. Уисполкома

Чайковский

Пред. Уотнархоза

Бирюков

У кустпром

Каменев

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.9, арк. 29зв.

Машинопис. Оригінал.

Документ № 661

Наказ Старокостянтинівського повітвиконкому про порядок забою худоби та правила торгівлі м'ясними продуктами.

Кінець грудня 1921 р.

Приказ № 16

Староконстантиновского Исполкома по Уземотделу

На основании приказа Губисполкома от 20 сего декабря 1921 г. за № 341 и распоряжения Губземотдела от 12 января 1921 г. за № 58 объявляется для сведения и точного исполнения:

1. Ветсан. надзор за бойнями, мясными продуктами, а также предприятиями, обрабатывающими сырые животные продукты в уезде находится в ведении Уземотдела.

2. Убой для продажи всякого рода скота, крупного мелкого и свиней производится в г. Старо-Константинове и мм. Красилове, Кульчинах, Теофиполе, Ямполье, Купеле, Волочиске как частными лицами, так и учреждениями исключительно на установленных бойнях.

Примечание: В пунктах, где свино-бойни нет, убой свиней может производиться временно в месте указанном ветсаннадзором.

3. Все ввозимые в выше указанные пункты мясные продукты, полученные от убоя животных вне бойни должны пред'являться ветсан исследованию ежедневно с 8 до 10 часов утра на ветпункте.

4. На все мясные продукты подвергшиеся ветсан осмотру накладывается соответствующее клеймо.

Примечание: На колбасы выдается удостоверение.

5. Ветсан надзор на бойнях уезда, и исследование ввозимых продуктов убоя возлагается на ветврачей Уземотдела, а в пунктах, где таковых не имеется на ветфельдшеров по назначению Уземотдела.

6. В круг деятельности и обязанности ветсаннадзора входит санитарный надзор за скотопрогонными и карантинными дворами, кишечными заведениями, складами кож, рогов, копыт, за утилизацией и уничтожением трупов павших животных, а также мяса и мясных продуктов, забракованных при осмотре.

7. За ветсан. осмотр на бойне, также в местах осмотра привозимого мяса и продуктов устанавливается плата:

1. Для Советских и Государственных учреждений: а) с туши крупного рогатого скота – 5000 руб., б) со свиной туши – 3000 руб., в) с туши других мелких животных – 100 руб., г) с одного пуда колбасы, сала, солонины – 2000 руб.

2. Для частных лиц указанная плата увеличивается в 10 раз.

8. Убой скота и свиней должен производиться в определенное время:

а) Убой скота на бойне с 2-х часов дня до 8 час. вечера ежедневно (по субботам – с 9 час. вечера до 1 час. ночи), б) Убой свиней с 8 час. утра до 12 час дня ежедневно.

Примечание: Для Советских и Государственных учреждений во всякое время по мере надобности. Изменение часов убоя возможно, по соглашению с Уземотделом.

9. При обнаружении в местах торговли, хранения и переработки мяса и мясных продуктов, не подвергшихся ветсан. осмотру и исследованию или без клейма, владельцы их за невыполнение настоящего приказа, кроме конфискации продуктов подвергаются взысканию по суду или в административном порядке.

10. В случае обнаружения ветсан. надзором местах торговли, хранения, и переработки мяса и мясных продуктов с признаками недоброкачества их, разложения, гнилостной запах и проч., хотя бы на них имелись клейма ветсан. осмотра, таковые продукты конфискуются и отправляются за счет владельца для утилизации или уничтожения по усмотрению Узеотдела.

11. Настоящий приказ распространяется на все населенные пункты Уезда и вводит в силу с 5 февраля 1922 года.

12. Лица виновные в неисполнении настоящего приказа подвергаются наказаниям в административном порядке: 1) заключение в концлагерь сроком до 6 месяцев или 2) наложение штрафа в сумме до 1-2 миллионов рублей, налагаемых Отделом Управления.

13. Наблюдение за исполнением настоящего приказа возлагается на Ветперсонал и Уездмилицию.

Предисполкома

Чайковский

Зав. Узем. отделом

Чебукин

Зав. ветподотделом

Кожанович

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.1, спр.9, арк. 21. Машинопис.

Оригінал.

Документ № 662

Відомість про відведення землі для при заводських господарств цукрових заводів по поселеннях Старокостянтинівського повіту.

1921 р.

Відведено під при заводське господарство цукрових заводів.

Кузьмин 343 дес.

Чепелівка 290 дес.

Красилів 251 дес.

Адамівка 281 дес.

Лежава 267 дес.

Новики 376 дес.

Сахнівці 351 дес.

Ладиги 244 дес.

Верхняки 323 дес.

Клепики 331 дес.

Ляхова 297 дес.

Всього 3356 дес.

Держархів Хмельницької області, ф.Р-2484, оп.1, спр.7, арк. 128. Рукопис.

Оригінал.

Документ № 663

Витяг з телеграми Старокостянтинівської повітової міліції про бандитизм в повіті у 1921 р..

1 січня 1922 р.

Начальнику Житомирской губмилиции.

Доношу, что за время с 1 января 1921 по 1 января 1922 г. налетов банд боевого характера не было. Были вооруженные налеты с целью грабежа 13. Потерь трофеев милиции борьбе бандами за указанное время не было.

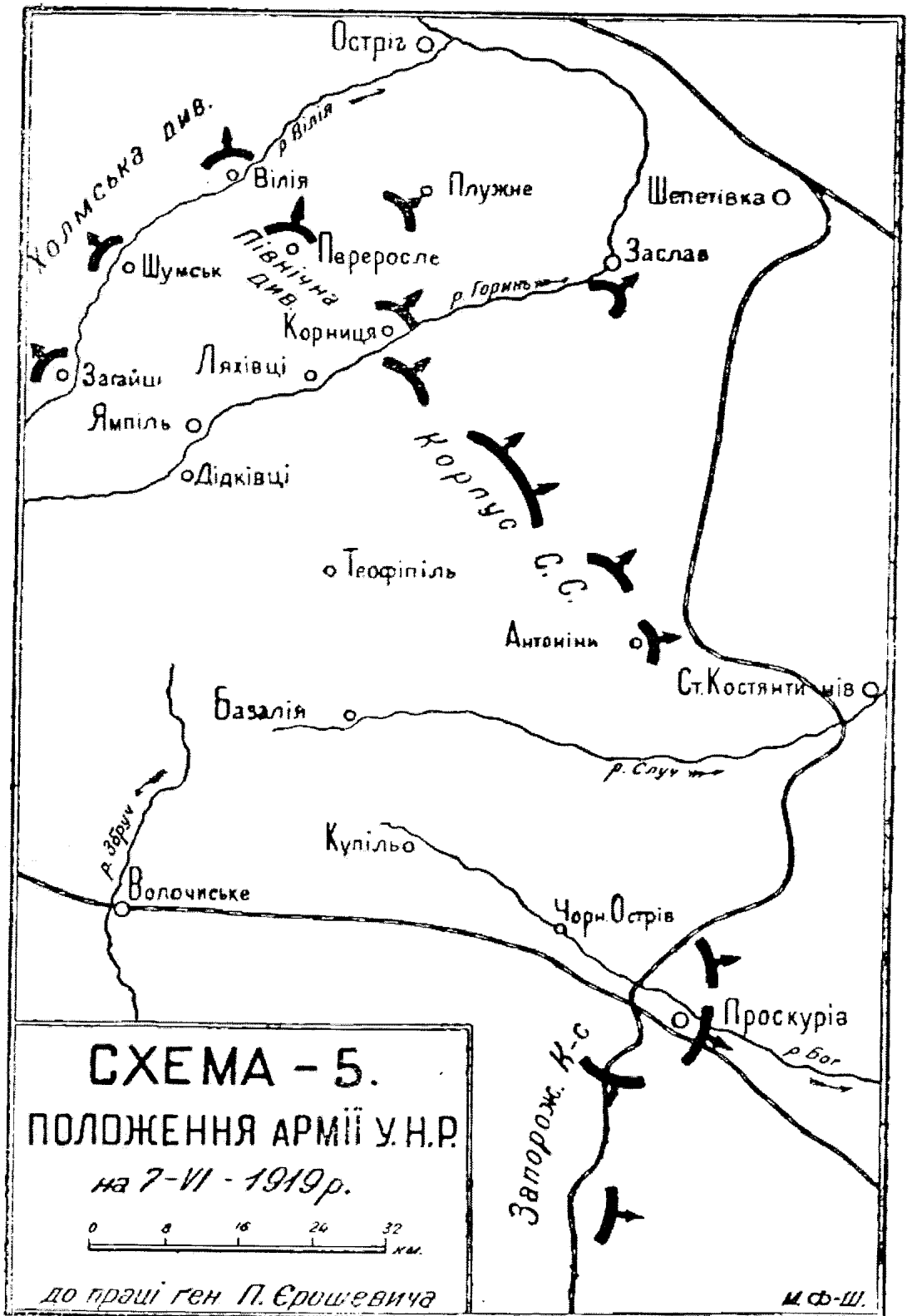
...За год совершено 2 убийства, 2 ограбления, 5 краж, пожаров 2.

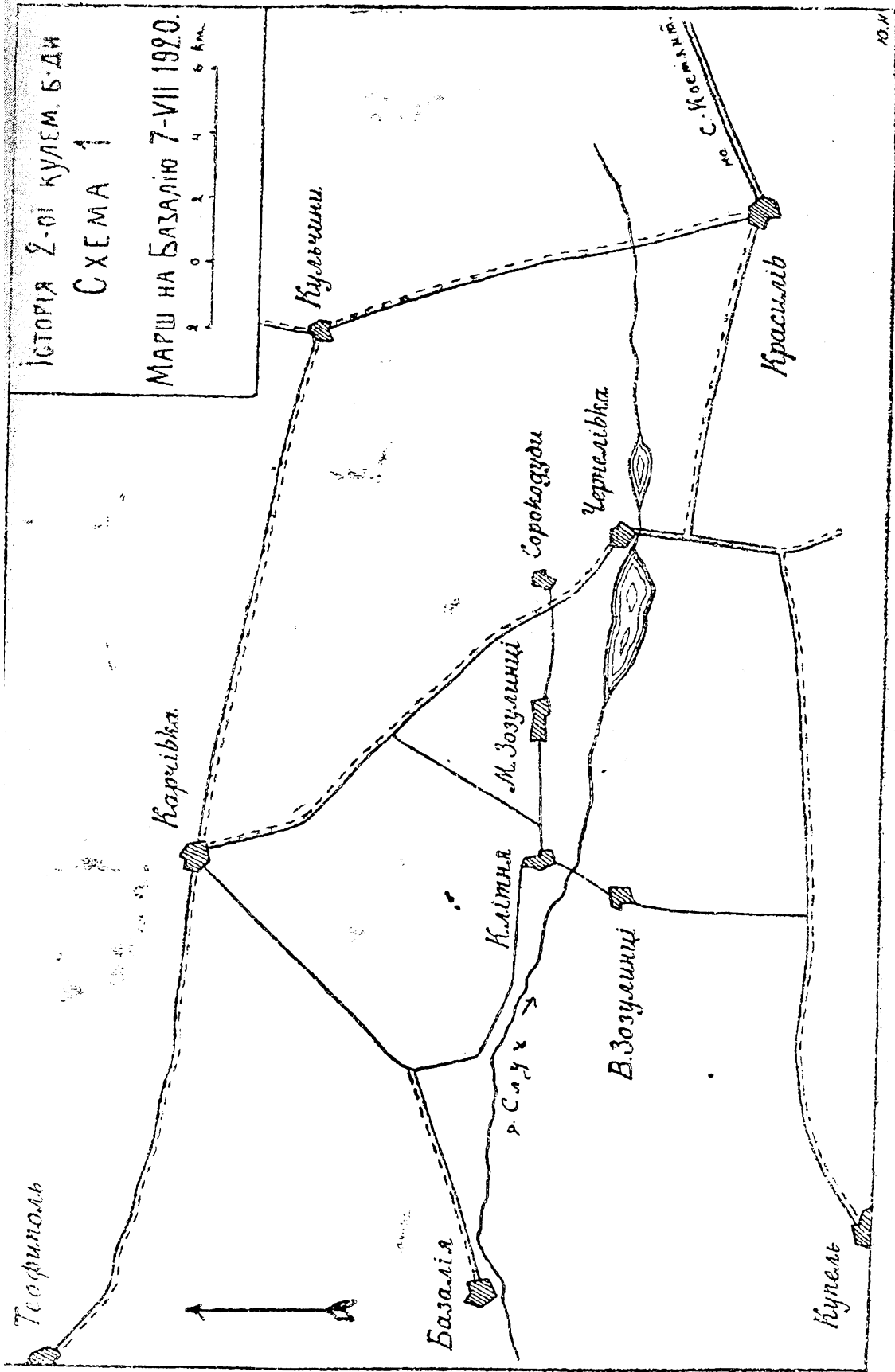
...Уездная милиция 52 чел. комсостава, 500 милиционеров и канцеляристов – 35 человек. Вооружение: 1 пулемет, 355 винтовок, 31 карабин, 1 пистолет, 1 револьвер, 19796 патронов.

Начальник уездмил. [підпис].

Держархів Хмельницької області, ф.Р-1503, оп.2, спр.2, арк. 29, 38. Оригінал. Машинопис.

КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

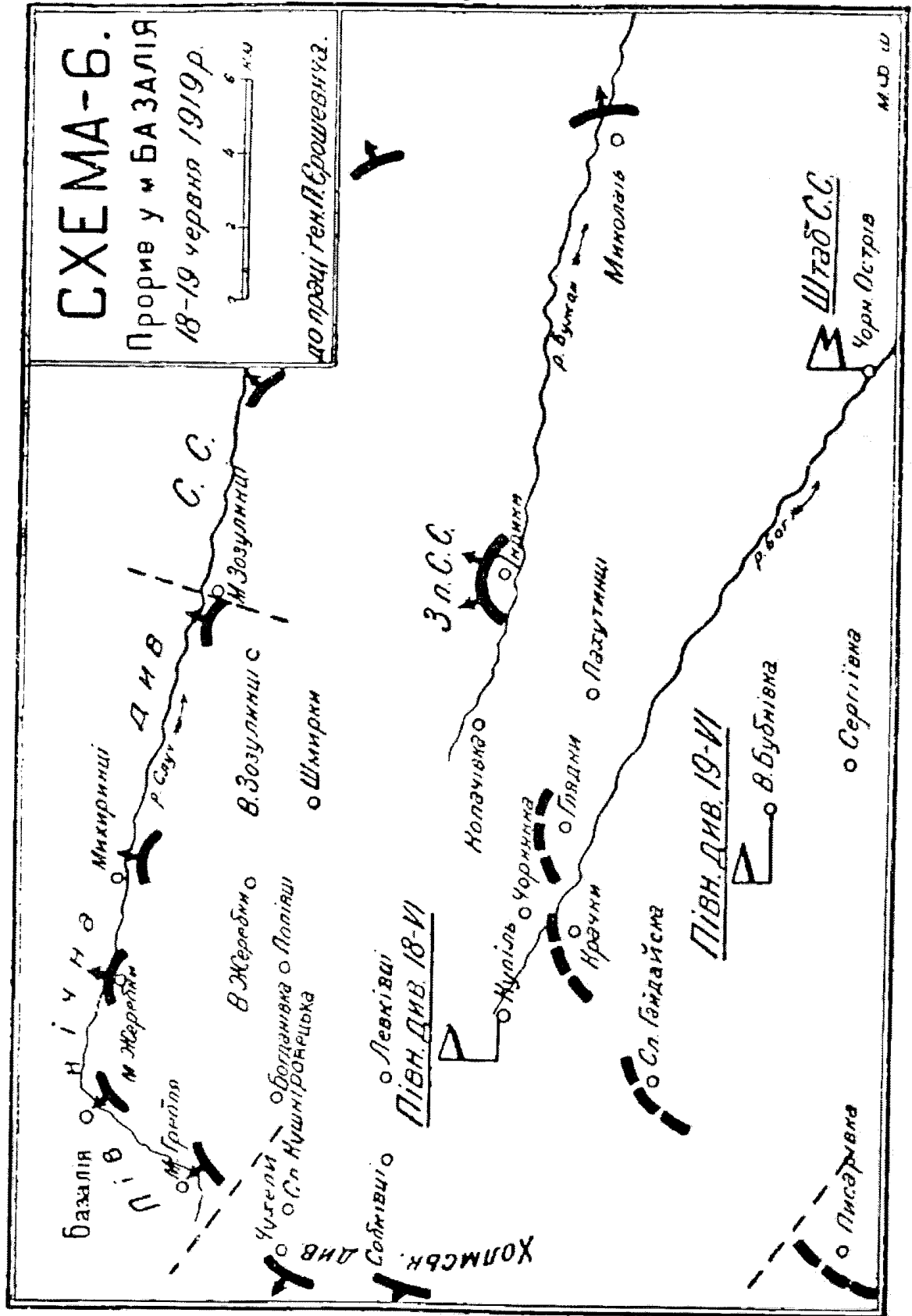

СХЕМА-Б.

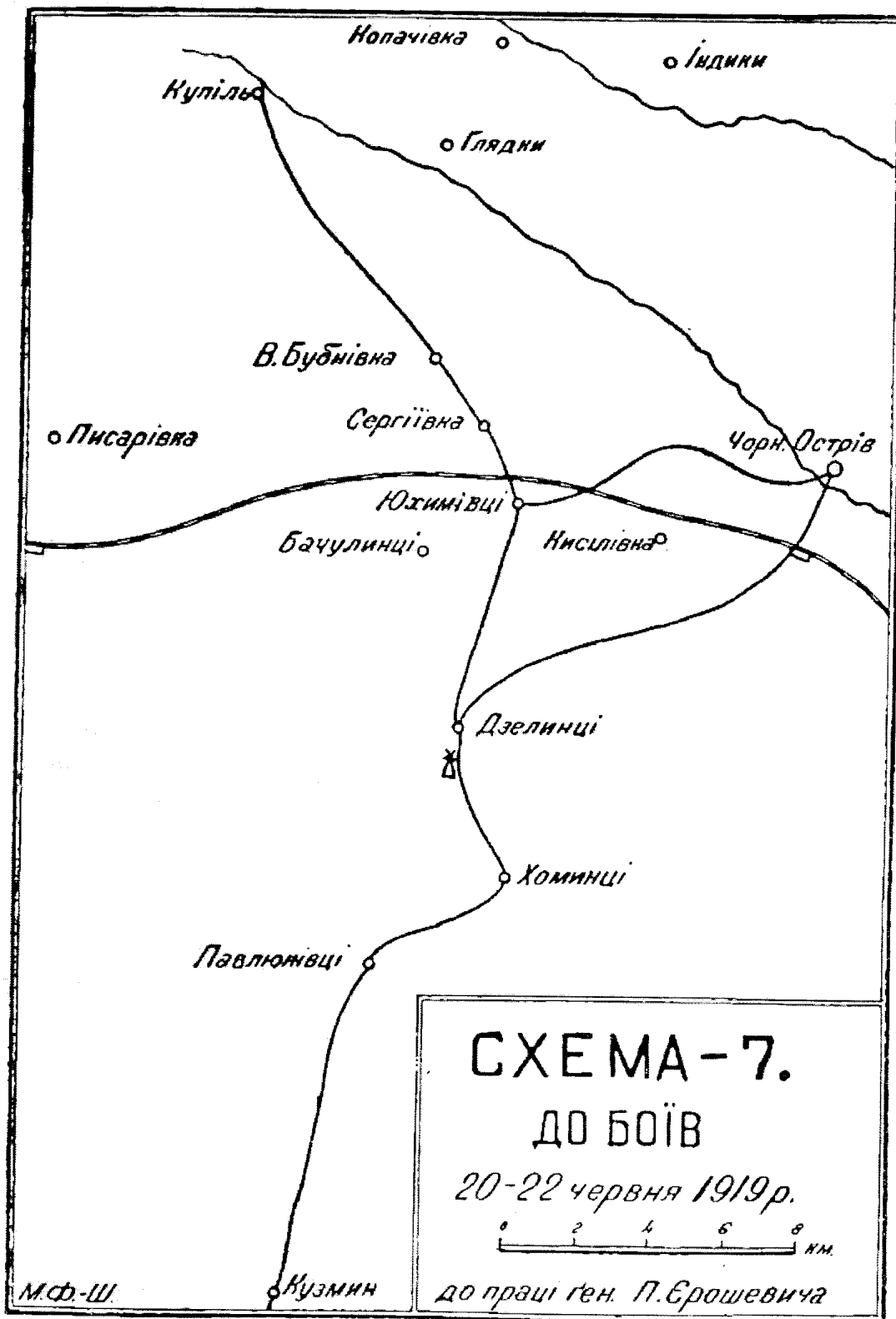
Прорив у м. БАЗАЛІЯ
18-19 червня 1919 р.

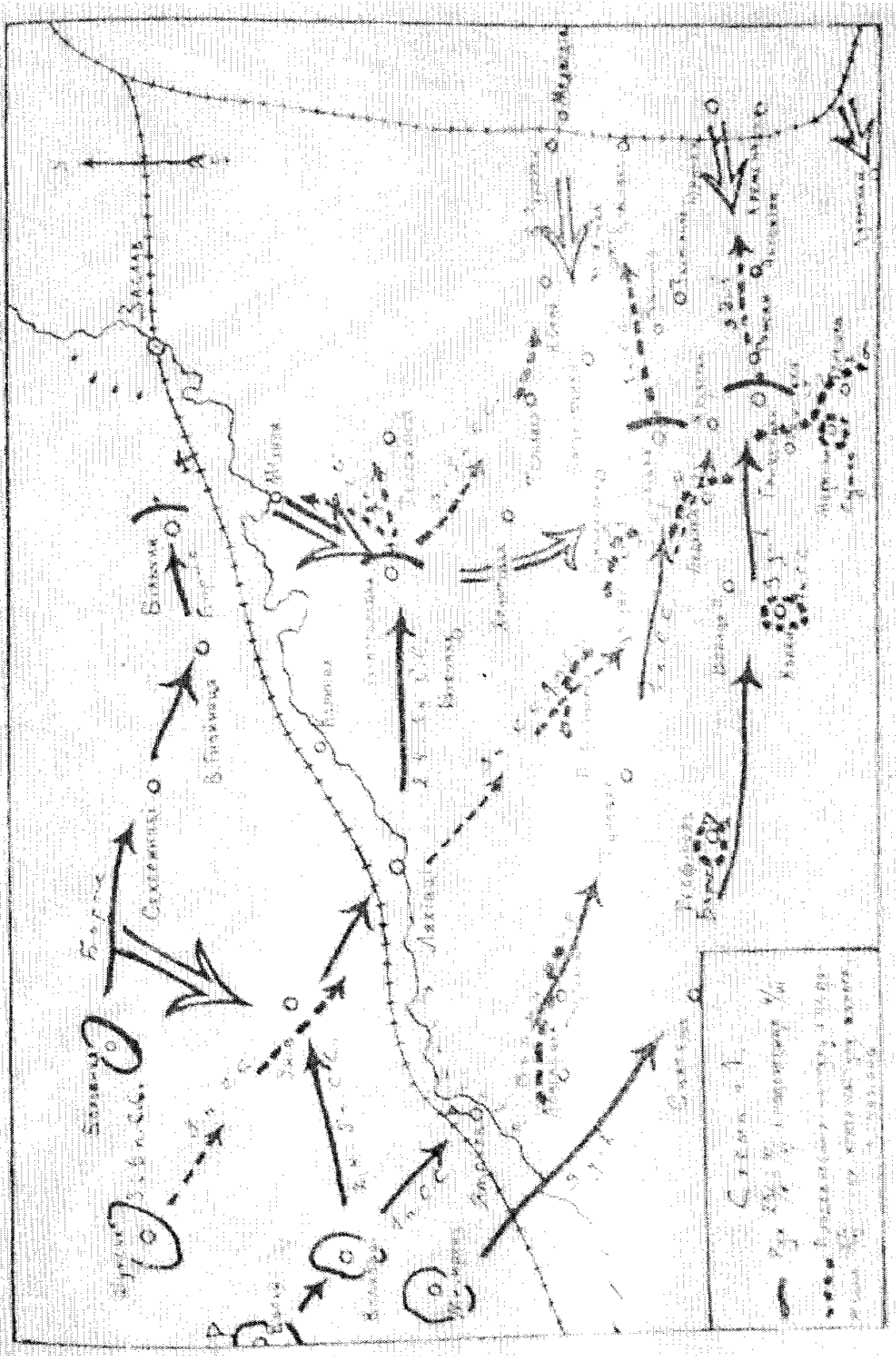
до праці ген. П. Єршовича.

Забуті імена Української революції 1917 – 1921 рр.

Байдич В. О., Байдич О. В., Лавринчук В. О.

ІВАН ГЕРАСИМЧУК - ЧЛЕН ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

В когорті славних лицарів української революції 1917-1921 років є кілька уродженців Краси́лівського району – І.С. Герасимчук, Г.В. Нянчур та В.Д. Коваль. Займали вони різні посади, виконували різні функції, але об'єднувало їх одне – всі вони були членами Центральної ради, яка уособлювала в ті часи прагнення українців до утворення самостійної, незалежної соборної України.

Нижче автори подають короткі біографічні відомості про одного з них – Герасимчука Івана Семеновича. Відомості почерпнуті з архівної справи, що зберігається в Державному архіві Хмельницької області.

Іван Семенович Герасимчук народився в 1891 році в селі Севрюки Колківської волості Старокостянтинівського повіту (тепер село Краси́лівського району) в сім'ї селянина – бідняка [1, арк. 7]. До 1917 року працював у сільському господарстві, вибився в середняки. Своєю працею та розважливістю заслужив авторитет у земляків, які обрали його делегатом на Всеукраїнський селянський з'їзд у Києві, що відбувся у травні 1917 р. Там він і був кооптований до складу Центральної ради [1, арк. 17].

За завданням керівництва повернувся додому, де проводив активну агітаційну роботу серед населення стосовно створення незалежної української держави. Одночасно гуртував навколо себе небайдужих до такої ідеї земляків, створюючи озброєний загін, що мав відстоювати незалежність України [1, арк. 18].

У травні 1918 року, після утворення Гетьманату Скоропадського перейшов на службу до державної варти Української Держави, разом з своїми вояками. За різними відомостями, обіймав посади начальника державної варти Краси́лівської, Чернелівської та Авратинської волостей Старокостянтинівського повіту [1, арк. 8, 8 зв., 69]. Займався розслідуванням карних злочинів, яких тоді здійснювалося дуже багато, слідкував за порядком у волостях, вилучав і повертав у маєтки (економії) пограбоване селянами майно і інвентар. Його загін протистояв польським легіонерам, загонами яких ще у 1917 році були створені великими землевласниками польської національності для захисту своїх володінь, в першу чергу – цукрових заводів. Такі загонами стояли на території Краси́лівського та Кременчуківського заводів. І якщо Краси́лівські легіонери вели себе більш-менш порядно, то легіонери Потоцького (власника Кременчуківського заводу) були дуже агресивними, часто виїжджали в навколишні села, нещадно грабуючи селян і жорстоко розправляючись з непокірними. Відомо, що один з таких наїздів на містечко Кульчини і зупинив загін Герасимчука [1, арк. 45].

Доводилося Івану Семеновичу займатися й іншими, не дуже популярними справами. Так, він сприяв, за завданням повітової влади, придушенню повстання селян Авратинської волості. Останні відмовилися сплачувати державні податки і вбили начальника повітової державної варти та козаків, що з ним прибули в Авратин [1, арк. 16].

Після падіння влади Скоропадського, Герасимчук деякий час перебував вдома, у Севрюках, але навесні 1919 р., з приходом у Старокостянтинівський повіт більшовиків, змушений був переховуватися, а потім і зовсім покинути свою рідну домівку. Виїхав він у м. Миколаїв Херсонської губернії, служив у Червоній армії, потім демобілізувався (у 1921 р.) через поранення (втратив око – авт.) й повернувся у м. Миколаїв [1, арк. 93 зв.]. Там працював у відділі соцзабезпечення, потім рахівником і заступником начальника відділу лісового господарства. Далі, там же, створив артіль інвалідів, але через якісь причини майно її продали [1, арк. 96-96 зв.]. Залишившись

Постановление
об избрании меры пресечения

Гор. Шепетовка 1938г. мая месяца 29 дня, я, оперуполномоченный оперативно-следственной группы НКВД Давидчук

Рассмотрев материалы по обвинению гр. Герасимчука Ивана Семеновича
Рождения 1891 с. Севруки Антонинского района
адрес г. Москва, Колодезная, 3 кв. 4

Профессия и специальность механик, слесарь
Место службы и род занятий Комплектация оборудования при 1-м
Государственном шарикоподшипниковом заводе
положение рабочий компроментирующее прошлое и судимости судим в 1930
году партийность исключен из партии

национальность украинец подданство СССР

История воинского учета снят по возрасту

Виновен в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-13, 54-10 ч. 2 УК УССР
выразившихся в том, что он в прошлом служил начальником карательной экспедиции
при гетьмане являлся членом Центральной рады, среди населения проводил
контрреволюционную деятельность

На основании изложенного и руководствуясь ст. ст. 143, 145 и 156 УПК УССР,
постановил:

1.) Избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по
отношению к обвиняемому Герасимчуку Ивану Семеновичу, содержание под стражей в
тюрьме Шепетовского Горотдела НКВД

2.) Настоящее постановление, в порядке ст. 144 УПК УССР и приказа НКВД
и Прокурора Союза ССР от 16/V-33 года № 1665 представить для санкции
Шепетовскому Горпрокурору

Оперуполномоченный оперследгруппы Давидчук

Согласен Нач. Антонинского РО НКВД Кац

Утверждаю Нач. Шепетовской оперследгруппы

Лейтенант госбезопасности Уралов [1, арк. 2].

1938 р. Постанова Шепетівського міського прокурора про арешт і
13 червня утримання під вартою гр. Герасимчука І.С.

Постановление

1938 года мая 29 дня г. Шепетовка Горпрокурор Боровик рассмотрел материалы
Шепетовской Оперативно-следственной группы НКВД по обвинению Герасимчука
Ивана Семеновича, 1891 г. рождения, уроженец с. Севрук Антонинского района
Каменец-Подольской области, житель г. Москвы, по специальности механик слесарь
беспартийный, исключен из партии как скрывавший свое прошлое, по ст. 54-13, 54-10
УК УССР, выразившееся в том, что он в прошлом служил Начальником карательной
экспедиции при Гетьмане, являлся членом украинской центральной рады, среди
населения производит к.р. пропаганду, а также подозревается в шпионской
деятельности.

Учитывая, что Герасимчук может скрываться от суда и следствия, а посему,
руководствуясь ст. ст. 143, 145, 156 УПК УССР

Постановил:

Ходатайство Шепетовской опер-следственной группы об аресте и содержании
под стражей в Шепетовском тюрьме Горотдела НКВД Герасимчука Ивана Семеновича
удовлетворить, зачислив его содержанием за Шепетовской Оперативной следственной
группой НКВД.

Горпрокурор

Боровик [1, арк. 3].

1938 р. Ордер на обшук і арешт гр. Герасимчука І.С. 29 травня
29 травня

Ордер

Выдан 29 мая 1938 г.
Действителен 2 суток
Сотруднику Управления Государственной Безопасности НКВД УССР тов.
Ковальчуку поручается произвести обыск и арест гр. Герасимчука Ивана
Семеновича, проживающего в с. Севруках.
Начальник Антонинского
РО НКВД Кац. [1, арк. 4].

1938 р. Протокол обыску у громадянина Герасимчука І.С.
29 травня мешканця с. Севрук

Протокол обыска

1938 года мая 29 дня, я, сотрудник Антонинского РО НКВД НКВД УССР
Ковальчук на основании ордера Антонинского РО НКВД УССР произвел обыск у
гражданина Герасимчука Ивана Семеновича, проживающего в Севруках при
производстве обыска присутствовали Председатель сельсовета Смотрук.

Согласно полученным указаниям задержан гражданин Герасимчук Иван
Семенович

Изъято для представления в РО НКВД НКВД УССР следующее
Паспорт МО № 329596 на имя Герасимчука И.С.
Оперуполномоченный /подпись/ [1, арк. 5].

1938 р. Довідка щодо арешту майна та житла громадянина
29 травня Герасимчука І.В.

Арест на имущество Герасимчука Ивана Семеновича не накладывался и
жилплощадь не опечатывалась.

Ст. оперуполномоченный спецотдела УНКВД Зачик

[1, арк. 6а.].

1938 р. Протокол особистого обшуку громадянина
29 травня Герасимчука І.С.

Протокол
(личного обыска)

1938 года мая 29 дня, Я, уполномоченный оперативно-следственной группы Кац
НКВД УССР произвел личный обыск у арестованного Герасимчука Ивана Семеновича
в присутствии ...

При личном обыске у Герасимчука Ивана Семеновича обнаружено и изъято
ничего не обнаружено.

Жалоб на неправильности допущенные при обыске не поступало.

Обыск произвел /Кац/ [1, арк. 6б.].

1938 р. Анкета арештованого Герасимчука І.С.
29 травня

1. Фамилия Герасимчук
2. Имя, отчество Иван Семенович
3. Дата рождения 2 число месяца сентября года 1891
4. Место рождения с. Севруки Антонинского района
5. Местожителство г. Москва Колодезная улица дом №3 кв. 1
6. Профессия и специальность механик-слесарь
7. Место службы и должность на первом государственном

или род занятий подшипниковом заводе в городе Москве
 работал механиком по оборудованию

8. Паспорт Выдан 30 отделением милиции в городе Москве серия МО
 № 329596

9. Социальное происхождение Из крестьян-бедняков

10. Социальное положение Рабочий

Род занятий, имущественное положение арестованного

а) до революции в сельском хозяйстве

б) после революции крестьянин-середняк

11. Образование (общее и специальное) низшее
 кончил ЦПШ

12. Партийность (в прошлом и настоящем) Исключен из партии ВКП(б) в
 1932г.

13. Национальность украинец

14. Категория воинского учета-запаса и где состоит на учете не состоит

15. Служба в белых и других контрреволюционных армиях, участие в бандах
 и восстаниях, против Советской власти (когда и в качестве кого) не служил

16. Каким репрессиям подвергался при Советской власти: судимость, арест и
 др. В 1930 г. судим по 74 ст. УК и осужден к. 4м месяцам принудительных работ

17. Состав семьи
 Жена Анна сын Николай
 проживают в г. Москве по ул. Колодезной дом 3 кв.1
 Герасимчук

1. Особые внешние приметы слепой на один глаз

2. Кем и когда арестован 29 мая Антонинским РО НКВД

3. Где содержится под стражей тюрпode Шепетовского Горотдела
 НКВД

Сотрудник опер.-след группы (подпись) [1, арк. 7-7зв.]

1938 р. Довідка-характеристика громадянина с. Севрук
 5 липня Герасимчука І.С.

УРСР Довідка-характеристика
 Севруцька сільрада
 Антонінського району Видана сучасна на громадянина с. Севрук
 5 липня 1938 року Антонінського району Герасимчука Івана Семеновича
 № 321

в тім, що він народився в селі Севруки. Батьки його до революції були середняки. Сам Герасимчук Іван Семенович з 1918 року по 1920 рік перебував в каральних загонах Вишньовського в якості командира загону, який охороняв поміщика Маньковського в м. Красилові.

За час перебування в каральних загонах Герасимчук І.С. керував придушенням повстання в с. Пашутинцях, в якому селяни повстали проти каральних загонів. В наслідок побоїв каральниками селян померло 14 чоловік.

В селі Чернелівці, після розгрому поміщика Журавського селянами, Герасимчук І.С. приймав участь в побоях селян, та забирав від селян худобу за поміщицьке майно

Герасимчук І.С. оперував з своїм каральним загonom по Красилівському та Старокостянтинівському районах.

З 1920 року Герасимчук І на території Севруцької сільради не перебував. Лише щорічно приїжджаючи у відпуск веде зв'язок Грицюк Митіфор, Польовим Юстимом та іншими. Де заводив систематичні п'янки да забирав поручення про те, що він не перебував у каральних загонах.

Що й свідчиться Севруцькою сільрадою.

Голова сільради

/підпис/

Секретар сільради

/підпис/ [1, арк. 8-8зв.].

1938 р.

Постанова про арешт громадянина Герасимчука І.С.

13 червня

Постановление

г. Шепетовка июня 13 1938 года Уполномоченный оперативно-следственной группы НКВД Кац рассмотрев следственный материал по обвинению Герасимчука Ивана Семеновича нашел, что произведенными следственными Действиями установлено, что он являлся начальником гетманской полиции, участвовал в карательной экспедиции Вишневого, проводил постоянную расправу над революционной частью крестьян.

Проводил контрреволюционную деятельность.

На основании изложенного и руководствуясь ст. 126, 127 УПК УССР

Постановил

привлечь гр. Герасимчука Ивана Семеновича в качестве обвиняемого пред'явив ему обвинение

в преступлениях предусмотренных ст. ст. 54-13, 54-10 УК УССР

Копию настоящего постановления направить Шепетовскому Городскому Прокурору

Уполномоченный Оперследгруппы

/подпись/

Утверждаю Начальник Оперследгруппы

/подпись/

Постановление мне пред'явлено

/подпись/

13 июня 1938 года

[1, арк. 9].

1938 р.

Клопотання начальника Антонінського РВ НКВС

15 липня

про продовження утримання гр. Герасимчука І.С. під вартою

Постановление

1938г. Гор. Шепетовка июля 15 дня, Я, начальник Антонинского райотделения НКВД Кац, сего числа рассмотрел спецдело по обвинению Герасимчука Ивана Семеновича, уроженца с. Севруки Антонинского района Каменец Подольской области, жителя г. Москвы, рабочий, украинец, в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-10 ч. 2, 54-13 УКСР. Арестован 29 мая 1938 года

Нашел:

Что в результате следствия добыты новые обстоятельства по делу, как-то: о принадлежности Герасимчука И.С. к к. р. организации и по делу необходимо допросить дополнительно ред свидетелей и что срок содержания под стражей обвиняемого Герасимчука истекает, а поэтому на основании вышеизложенного и руководствуясь ст. 57 КПК УССР

Постановил

Возбудить ходатайство перед Верховным Советом Союза ССР о пролении срока содержания под стражей обвиняемого Герасимчука Ивана Семеновича на один месяц до 29 августа 1938 года. Ходатайство возбуждается впервые.

Начальник Антонинского РО НКВД

Кац

Утверждаю: Начальник Шепетовской Оперследгруппы

лейтенант госбезопасности

Уралов [1, арк. 10].

1938 р.

Постанова про продовження арешту гр. Герасимчука І.С.

6 грудня

Постановление

1938 года декабря 6-го дня

гор. Каменец-Подольск

Я, врид начальника УНКВД по Каменец-Подольской области – Младший лейтенант госбезопасности Екимов, рассмотрев следственное дело № 152512 по обвинению Герасимчука Ивана Семеновича, 1891 года рождения, уроженца с.Севрук Анонинского района, жителя г. Москвы, беспартийный, грамотный, происходит из крестьян – середняков. До ареста механик 1-го госзавода, украинец, гражданство СССР. Обвиняется в преступлениях предусмотренных ст.54-10 ч.2 и 53-13 УК УССР.

Нашел:

Герасимчук Иван Семенович проводил антисоветскую пропаганду против колхозного строя и мероприятий Советской власти проводимых на селе.

Следствие по делу было закончено и направлено по подсудности.

На основании приказа НКВД СССР №00701 и 00782 следственное дело Герасимчука было возвращено для направления в областной суд.

Учитывая, что оформление следственного дела и необходимые в связи с этим следственные мероприятия требуют дополнительного времени

Постановил

Продлить срок ведения следствия и содержания под стражей в тюрьме гор. Шепетовки обвиняемого – Герасимчука Ивана Семеновича сроком на один месяц, т.е. с 6 декабря 1938 года по 6-е января 1939 года.

Врид. Нач. УНКВД по Кам-Под. области старший лейтенант Гос. Безопасности (выпращено з молодшого лейтенанта – авт) Екимов

[1, арк. 11].

1939 р. Витяг з протоколу Особливої Наради при Народному
23 листопада Комісарові Внутрішніх Справ СРСР про міру покарання
Герасимчука І.С.

Выписка из протокола №41

Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР
от 23 ноября 1939 года

Слушали:

249 дело №152512 УНКВД Каменец-Подольской области по обвинению Герасимчука Ивана Семеновича 1891 г.р., уроженца с.Севрюки Каменец-Подольской области, украинец, гражданин ССР, из крестьян-середняков, рабочий

Постановили

Герасимчук Ивана Семеновича за активную борьбу против рабочего класса в годы гражданской войны и антисоветскую агитацию – заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на пять лет, считая срок с 29 мая 1938 года.

Дело сдать в архив. [1, арк. 136].

1941 р. Постанова про припинення нагляду по справі Герасимчука
І.С.

26 червня і здачу останньої в архів

Постановление

1941 года, июня 26 дня гор.Проскуров

ИО Пом. Обл. Прокурора по спецделам – Ковалевский, сего числа рассмотрев в порядке надзора архивно-следственное дело УНКВД по Каменец-Подольской области №152512, по обвинению Герасимчука Ивана Семеновича, 1891 года рождения, из крестьян-середняков, рабочий, по ст. 54-10 ч.1, 53-13 УК УССР

Нашел

Постановлением Особого Совещания при НКВД СССР от 23 XI. 1939 г. Герасимчук И.С. за к.-р. деятельность осужден к 5 годам заключения ИТЛ.

Из материалов дела установлено, что в 1918 году Герасимчук при гетманщине на Украине был в Авратинской и Красиловской волостях начальником варты, участвовал в карательном отряде Вишневого где подавлял восстания крестьян.

За означенные заслуги местные помещики и кулаки послали Герасимчука на Всеукраинский съезд, где был избран членом центральной Рады.

После разгрома гетманщины, Герасимчук из села скрылся и в последнее время проживал в Москве, где скрыл свое прошлое, добился вступления в ВКП(б).

В 1932-1938 г.г. Герасимчук приезжая в село Севрюки, к брату, занимался среди колхозников к.-р. высказываниями.

Герасимчук признал лишь службу у Гетмана и что он был членом Центральной Рады. (л.д, 15-18, 22, 118, 119).

Показаниями свидетелей Смотрука, Александрова, Грицюка, Иванюка, Франчука, Крисяка, Вербийчука и Петрука (л.д, 35-40, 42, 44, 45, 63-65, 107-117) факты активной борьбы против Сов. власти и к.-р. агитацию полностью подтверждена.

На основании изложенного, руководствуясь ст. 300 УПК УССР, -

Постановил:

Надзорное производство по делу Герасимчука И.С. прекратить. Дело вернуть в 1-ый спецотдел УНКВД для хранения в архиве.

ИО Пом. Облпрокурора по спецделам

Ковалевский

Согласен: ИО зам. Облпрокурора по спецделам Туркевич [1, арк.137]

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1.Держархів Хмельницької області. – Ф.Р – 6193. – Оп.12. – Спр. 19104

Байдич В. О., Байдич О. В., Лавринчук В. О. Иван Герасимчук – член Центральної ради. Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій ХХ-ХХІ століть. Зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП – Хмельницький: Вид-во Хмельницького ін-ту МАУП, 2018.- Вип.12.-С. 43-55.

Рекрут Валерій

Державотворча, кооперативна і науково- педагогічна діяльність Володимира Дмитровича Коваля (1885-1927 рр.)

У когорті видатних діячів національно-визвольної боротьби за відновлення державності України у 1917-1921 рр. та в числі подвижників української кооперації чільне місце посідає постать В. Д. Коваля. Однак в сучасній історіографії його діяльність в Україні та за її межами залишається малодослідженою. З певних причин про його державницьку та кооперативну діяльність опубліковано лише декілька повідомлень переважно в довідкових виданнях. Зокрема про нього писали Гр. Клавин [1], І. Витанович [2], В. Марочко [3], С. Гелей [4] та ін. Проте в опублікованих матеріалах не розкриваються всі аспекти його короткої, водночас напруженої життєдіяльності на тлі національно-визвольного руху та розвитку української кооперації. Тому в даній розвідці пропонується висвітлити нові штрихи до біографії В. Коваля та розглянути його кооперативну та науково-педагогічну діяльність в роки вимушеної еміграції у 1921-1927 роках.

Коваль Володимир Дмитрович народився 14 лютого 1885 р. в стародавньому містечку Кульчини Старокостянтинівського повіту Волинської губернії (нині село Красилівської міської громади Хмельницького району Хмельницької області). Батько його довгий час працював управителем маєтку тамтешнього шляхтича. Володимир навчався в місцевій паріафіяльній школі та згодом став учнем хліборобського відділу Уманського училища садівництва і хліборобства [1,с.95].

У роки навчання в Умані юнак активно долучився до українського

демократичного руху, користувався нелегальною белетристично-політичною бібліотекою, читав видання таємної друкарні та підтримував зв'язки з підпільними революційними організаціями в Києві [1,с.96].

Після закінчення училища В. Коваль вступив на агрономічне відділення Київського політехнічного інституту, де надавав багато уваги питанням механізації та економіці сільськогосподарського виробництва. Протягом студентських років В.Коваль брав участь у заходах свідомого українського студентства та виявляв неабияку громадсько-політичну активність. Зокрема, його організаторський талант яскраво проявився у дні сумної події для українства - похорону видатного діяча-просвітянина Б. Грінченка. У числі промовців (Ф. Матушевський, М. Вороний, М. Левицький, П. Богацький) прощальне слово від студентської громади Київської Політехніки промовив В. Коваль [3,с.2]. У палкому виступі він закликав *«українське громадянство боротьби за українські ідеали не лише шляхами українського культурництва, але й самоорганізації, безкомпромісності та боротьби»* [1,с.96].

Після успішного закінчення у 1912 р. інституту В. Коваль потрапив до Санкт-Петербургу де працював як спеціаліст Бюро сільськогосподарської механіки при Міністерстві хліборобства Російської імперії. Там виявився неабиякий талант винахідника і дослідника, вивчав структуру ґрунтів та можливість ефективної організації землеробства в умовах окремих кліматичних районів України.

Перед початком Світової війни В.Коваль повернувся в Україну, де у Києві очолив машинний відділ товариства Західних земств. Тут він активно запроваджував нові форми обробітку землі, зокрема випробовував плуги в Умані на землях у с. Бобрику під Києвом, проводив експерименти щодо застосування засобів механізації сільського господарства [1,с.96].

Зазначимо, що на початку ХХ ст. в Україні неабиякого розвитку набув кооперативний рух, ідеологічні засади якого знайшли застосування у сільськогосподарському виробництві. Зокрема, В. Ковалю прийшла до душі ідея колективного землеробства, висунута та запроваджена відомим діячем М. Левитським, якого українські хлібороби величали «артільним батьком». Він був творцем ідеї та засновником першої в Україні хліборобської артілі, вважав що кооперація є найліпше і найкраще виявлення людського генія в межах соціально-економічного будівництва [4,с.192-193]. Артільний батько закликав дрібних сільських власників до гуртового господарювання на основі добровільності, не допускаючи навіть тіні примусу. Призначення кооперації вбачав у «відродженні самостійної України». Вчений був переконаний, що кооперація врятує український народ від експлуатації, поліпшить його добробут, культурний рівень. Хліборобські артілі допоможуть селянам орендувати і навіть купувати землю, передадуть у їхні руки збут продукції, навчать селян взаємної пошани і любові [4,с.193].

Однак, згодом, проф. В. Коваль висловив думку щодо діяльності артілей середовищі українських хліборобів. Він зазначив, що вони проіснували не більше 3-х років і виявилися спробою селянства отримати безвідсоткові кредити для придбання реманенту і худоби, а потім знову повернулися до індивідуального господарювання. На думку вченого, такі артілі *«не тільки не заохотили нікого з сусідів до колективного господарювання, а якраз навпаки - довго служили прикладом непридатності колективних форм господарювання для хліборобського населення»* [6, с. 15].

Проте ідеологія розвитку сільського господарства в Україні на основі кооперації співпадала з поглядами В. Ковалю й тому він розпочав активно співпрацювати з провідниками цієї ідеї на Київщині. У 1915 р. він перейшов до Київського Союз-банку як фахівець із питань машинобудування, що стало початком його енергійної праці на тлі організації сільськогосподарської кооперації.

Як відомо, 1915 р. за ініціативою кооперативних діячів було засноване Київське центральне сільськогосподарське товариство, головою правління якого обрали П.

Пожарського, його заступником В. Ковалю і членом керівництва священника Т. Добрянського [7].

Незважаючи на те, що члени правління на початковому етапі працювали на безоплатній основі, нова справа повністю охопила В. Ковалю й вже через короткий час філії та відділи товариства відкрилися в Харкові, Одесі, Катеринославі, Ростові, Умані, Вінниці та багатьох інших містах України. Поступово у товариствах розвинулися операції по кооперативному збуту й постачанню в різних галузях сільського господарства включно до обладнання для переробних підприємств: млинів, олійниць, забійних цехів, молочарень, а також електричних станцій та організації власного виробництва сільськогосподарської та кооперативної літератури [2, с. 243].

Вибух лютневої революції 1917 р. в Петрограді сколихнув населення підросійської України і вже 4 березня постала Українська Центральна Рада (УЦР), як здавна омріяний орган народовладдя багатомільйонної титульної нації. Як і очікувалось, В. Коваль став одним із активних становлення та організації її діяльності. Зокрема офіційне оголошення про утворення (УЦР) відбулося 19 березня 1917 р. через газету «Вісти Української Центральної Ради» коли засновники повідомили широкій громадськості про факт своєї організації (4 березня) і оприлюднили персональний склад президії. До нього увійшли М. Грушевський (голова), М. Науменко (заст. голови), С. Веселовський (писар) та В. Коваль (скарбник), а також були названі прізвища голів новостворених дев'яти комісій, серед яких була й фінансова на чолі із скарбником В. Ковалем [8].

Між сесіями, з 19 по 21 квітня 1917 р., в Києві в залі Купецького зібрання відбувся Український Національний Конгрес (голова – С. Ерастов), на який прибуло близько 900 делегатів з усієї України, українських колоній в Росії, від українських військових на фронті, Чорноморського та Балтійського флотів. Всього учасників було – 1500 чоловік. Конгрес обрав до складу Центральної Ради близько 300 осіб. В тому числі 21 - до її Виконавчого комітету; заступником М. Грушевського у Виконкомі стали Ф. Крижанівський та Д. Антонович, скарбником – В. Коваль, секретарями – В. Бойко та Л. Веселовський [9, с. 2-9].

На початку діяльності УЦР тодішній скарбник та згодом голова фінансової комісії В. Коваль став одним із провідних фахівців у розробці фінансової політики Ради. Саме він спільно з М. Ткаченком внесли проект Постанови про оподаткування населення держави, який після обговорення був ухвалений на засіданні УЦР 23 квітня 1917 р. У тексті законодавчого акта зазначалося, що для покриття витрат на національні потреби ухвалюється необхідність оподаткування всього українського народу, яке проводитиметься за принципом «*поступово-подходного*» податку. При кожному губернському комітеті було створено фінансові комісії, які організували збір податків. Усі отримані гроші спрямовувалися до скарбниці ЦР. Зокрема податкові зобов'язання були достатньо ліберальними: при щорічних доходах на загальну суму до 800 крб. платник сплачував лише 50 коп. за рік. Хто заробляв більше цієї суми, сплачував 25% загального щорічного заробітку [10, с. 72-73].

Однак, з утворенням генерального секретарства фінансів та згодом відповідного міністерства В. Коваль повернувся до діяльності кооперації та сконцентрував увагу на утворенні центральних органів управління кооперативного руху в Україні. Так, у Києві за рішенням загальних зборів уповноважених кооперативних установ та організацій 2-5 січня 1918 р. постала Українська Центральна сільськогосподарська кооперативна спілка (Централ), яка ставила за мету об'єднувати сільськогосподарські товариства і кооперативи, організувати для них постачання знаряддя, машин та організувати збут сільськогосподарських продуктів, а також ініціювати спілки для спільної обробки землі. Згодом на з'їзді 29 серпня – 1 вересня 1918 р. В. Коваль очолив правління спілки, членами якого також обрали К. Шеметіва, Н. Філіповського, М. Шаповала та О. Мицюка, а В. Доманицького – секретарем, К. Мацієвича - головою

Ради. На 1 липня 1919 р. членами Централу були 41 кооперативна спілка і 728 різного характеру кооперативних товариств [2, с. 243]

Тоді ж, у 1918 р., керівництво управи на чолі з Б. Мартосом Центрального українського кооперативного комітету (ЦУКК) доручило Централу провести фінансові заходи щодо купівлі великого машинобудівного заводу І.І Гена в Одесі, який щорічно був спроможний виробляти близько 200 тис. плугів. Ця ідея була підтримана переважною більшістю кооперативних спілок та окремих товариств в Україні й до кінця року за рахунок кооперативного збору коштів була успішно завершена [2, с. 243].

З приводу боротьби української кооперації проти засилля приватного капіталу згодом В. Коваль зазначив, що набувши заводи І. Гена, тартак «Наталка» для власного оброблення деревини, збудувавши власний машинобудівний завод у Таращі і фабрику возів у Харкові, Централ зумів кинути у боротьбу з приватним капіталом грандіозні засоби, які яскраво свідчили *«про надзвичайно буйний ріст кооперативних сил у цій боротьбі»* [11, с. 18-19]. Звичайно, у цих масштабних заходах українських кооператорів В. Коваль відігравав провідну роль.

Після встановлення влади Директорії в 1919 р. за дорученням уряду УНР за кордоном було утворене «Об'єднання центральних українських спілок» під назвою «ОЦУКС». Від Дніпросоюзу у Відень відбули А. Сербиненко, Є. Філіпович та І. Штефан. Також, разом з ними у відрядження попрямували представники «Централу» І. Головка, а від «Українбанку» С. Перепелиця, яким доручалося закласти вище особливу установу [12, арк.23]. Головним завданням повноважної делегації було пошук товарних кредитів (зокрема про доставку товарів до кордону з Україною для подальшого обміну з українською кооперацією на сировину); управління іноземним майном української кооперації й популяризація та встановлення зв'язків із закордонними кооперативними центрами тощо [13,с. 7-8].

Однак нашвидкоруч складений статут та відсутність повного переліку необхідних документів не дозволили установі отримати право юридичної особи, що позбавило ОЦУКСу активних дій в справі постачання УНР необхідних товарних ресурсів. Лише з прибуттям у листопаді 1920 р. особливого представника уряду УНР Х. Барановського, який розробив новий статут установи, вдалося його зареєструвати лише в посольстві УНР у Відні та в Міністерстві закордонних справ Австрії [14,с. 69].

Як відомо, після остаточного встановлення влади більшовиків в Україні на початку 1921 р. розпочався активний процес реалізації декретів про перебудову кооперації на радянський лад, що передбачало ліквідацію всіх видів незалежної кооперації та утворення ВУКСу (Вукоопспілки) як головної установи об'єднання єдиних споживчих товариств. Однак, у 1922 р. на місці ліквідованого «Централу» було утворено контрольоване урядом УСРР об'єднання сільськогосподарської кооперації «Сільський Господар».

На диво, після ознайомлення з працею В. Ковалю на чолі «Централу» новий керівник так званої радянської кооперації І. Самер запропонував йому заступництво голови правління Вукоопспілки, на чолі якого він перебував. Однак, розуміючи неможливість нормального розвитку кооперації в умовах нової влади, В. Коваль пропозицію головного більшовика-кооператора відкинув. Власне, це стало початком репресій проти Централу та його керівника, безупинним переслідуванням з боку агентів ЧК, залякування, арештів тощо. Тому у 1921 р. В. Коваль відійшов від громадсько-кооперативної діяльності, залишився лише на посаді професора Київської політехніки та Інституту народного господарства. Але й тут він перебував під неймовірним тиском з боку каральних органів більшовицької влади, що змусило його нелегально покинути Україну й податися в еміграцію, де сподівався продовжити кооперативну діяльність «Централу» та брати участь у роботі ОЦУКСу [1, с. 98].

Відомо, що перебравшись до Берліну, В. Коваль певний час обіймав посаду ректора сільськогосподарського технікуму та налагоджував зв'язки з діячами

української кооперації, які перебували в еміграції, зокрема в Німеччині, Польщі та Франції. Він інформував колег про те, що керівництво радянського ВУКСу вкрай зацікавили активи української кооперації за межами республіки, які, на їх переконання, безпосередньо належали кооператорам на території УСРР. Для дискредитації «старої» української кооперації в Берлін був відряджений представник комуністичної фракції Вукоопспілки Д.Кудря, який розгорнув шалену агітацію проти кооператорів-емігрантів, і намагався будь-якими методами повернути на територію УСРР кошти колишніх українських спілок, що були членами МКА. До справи очорнення «петлюрівської» кооперації підключилися всі більшовицькі засоби масової інформації та наявний дипломатичний корпус УСРР, що перебував у країнах Західної Європи. За кордоном і на території республіки в численних публікаціях кооператорів-емігрантів А. Сербиненка, Ф. Горбаня, Х. Барановського та ін. представляли як винуватців «*нечуваного злочину проти трудового народу України*» і вимагали притягнути їх до карної відповідальності [14,с. 101].

З іншого боку, С.Петлюра, перебуваючи з урядом в Польщі, наділив колишнього міністра фінансів УНР Х.Барановського особливими повноваженнями щодо поповнення українського грошового фонду у розпорядження уряду й залучив до цієї справи кращі дипломатичні і політичні кадри. У цих баталіях були задіяні Х. Барановський, М. Василько, А. Ніковський, М. Порш, Р. Смаль-Стоцький, О. Шульгін та ін.

Без сумніву, В. Ковалю М. Литвицького, Б. Мартоса та інших діячів кооперації УНР глибоко хвилював ажіотаж навколо ОЦУКСу, який крім більшовиків підхопили політичні противники С. Петлюри та навіть представники кооперації колишньої Російської імперії. Ми не маємо достеменного підтвердження, що саме названі вище діячі змусили тодішнього керівника ОЦУКСу А. Сербиненка в жовтні 1921 р. скликати в Празі кооперативну нараду за участі діячів, що перебували на еміграції. Офіційним організатором зібрання виступило керівництво ОЦУКСу, яке запросило до Праги на 16.10.1921 представників українських кооперативних спілок: Х. Барановського (Українбанк), В. Ковалю (Централ), М. Литвицького (Книгоспілка), А. Сербиненка (Дніпросоюз), та І. Кречотеня і Ф. Горбаня. Крім них на нараду запросили А. Харченка, М. Шаповала, С. Перепелицю, Б. Мартоса, М. Балаша, В. Мачушенка, М. Сціборського, І. Івасюка, К. Безкровного, А. Кучерявенка, і Х. Наконечного [12,арк. 22].

Учасники наради, розглянувши звіт Х. Барановського і М. Литвицького ухвалили постанову: «з огляду на те, що в Українській кооперації є ще досі незакінчені грошові і торговельні справи з урядом УНР нарада вважає необхідним звернутися до всіх кооперативних установ і діячів, які від імені української кооперації мали будь-які грошові стосунки з урядом УНР скласти докладно грошове справоздання». Визначити, що для всіх осіб та установ крайнім терміном подання звітів до Кооператцентру має бути 1 січня 1922 р. [12,арк. 32].

Як відомо, згідно постанови наради, В. Коваль виїхав в Берлін для виконання дорученого завдання. Його уповноважили організувати ревізію діяльності ОЦУКСу та його філій (Париж, Марсель, Лондон, Генуя), визначити справжній фінансово-господарський стан цієї установи та підготувати її до остаточної ліквідації.

У підсумку висвітлені В. Ковалем матеріали акту ревізії щодо діяльності ОЦУКСу вразили громадськість масштабами марнотратства та фінансових зловживань з боку колись порядних і заслужених діячів. Виявилось, що більшість закордонних кооперативних діячів, відчувши безконтрольність, стала на шлях розкрадання державних і кооперативних коштів. Так, відомий нам «діяч» С. Перепелиця з метою ознайомлення Європи з українською кооперацією відкрив філію ОЦУКСу в Генуї (Італія) та начебто підписав «італо-український договір» на поставку туди зернових продуктів, отримавши 13713 доларів. Як виявилось, ніякого договору не існувало, а сам

пан С. Перепелиця *«пиячив в найкращих ресторанах Італії й Швейцарії грати при його вході «Ще не вмерла Україна» і кричати «слава», їздив він тільки автомобілем, або в окремому купе-салоні, його вілла в Генуї була найкращою зі всіх віл і т.д.»* [15,с.70].

Загалом, за даними В. Ковалю, один з провідників української кооперації Х. Барановський у 1920-1922 рр. втратив почуття порядності і державної відповідальності та став на шлях злочинної діяльності. Ігноруючи кооперативні принципи, він заволодів народними коштами, заявляючи, що прослужив українській кооперації 25 років і має право *«щоб його діти не мерли з голоду»*. Колишній міністр фінансів УНР поцупив кругленьку суму в доларовому еквіваленті та разом з дружиною та 6-ма дітьми, щоб *«не зривати очі в Європі»*, гарно влаштувався в Бразилії [15,с.67].

Інші його колеги знайшли прихисток у більшовиків, ймовірно, заявляючи, що викрадання державних коштів вони здійснювали виключно для підризу економічної потужності *«дрібно-буржуазних самостійників»* під приводом С. Петлюри. Зокрема Є. Філіпчук, який потягнув з ОЦУКСу чималу суму грошей, благополучно займав високу посаду в радянському Зовнішторзі та навіть певний час служив у більшовицькому посольстві в Варшаві.

Відомий нам С. Перепелиця влаштувався в Парижі і служив там чуть не *«головним писателем по економічним питанням»* в тамтешніх лівих і більшовицьких виданнях.

Той же пан Штефан, який *«забув»* мануфактуру у Відні та *«ліквідував»* подібний товар у Чехословаччині, безбідно працював на високій посаді в Харкові [16,с.136].

Загалом, за неповними підрахунками, ця група горе-кооператорів лише в 1920 р. викрала понад 1 мільйон доларів США [15,с.66]. Насправді, на наше переконання, фактичні суми треба збільшувати на порядок, адже тут не враховані кредити від державної скарбниці, субсидії кооперативних центрів та окремих спілок і кошти від ліквідації так званого *«американського майна»*.

Не викликає сумніву, що вивчаючи отримані об'єктивні матеріали, В. Коваль, М. Литвицький, Б. Мартос та інші кооператори намагалися відстояти інтереси своїх спілок та їх членів, що вносили кооперативні кошти до капіталу ОЦУКСу. Однак, всі їхні спроби вплинути на найшвидше розв'язання цих ганебних справ позитивних результатів не досягли.

Зазом з тим, за визначенням В. Ковалю, *«українська еміграція не побоялась вилуцтити із свого середовища заражені гангреною злочинства елементи і широким опублікуванням про це остерегла український народ до якого-небудь контакту із злочинцями. В тому, що українська еміграція не побоялась це зробити і полягає її чистота і сила її»* [16,с.136].

Повертаючись до розгляду питань другої частини порядку денного Празької конференції, зазначимо, що 20 жовтня учасники зібрання ухвалили заходи, спрямовані на консолідацію кооперативної праці за кордоном. Зокрема вирішили організувати на території Польщі єдиний ідейний та господарський центр із усіх кооперативних установ Великої України для керівництва діяльністю української кооперації в еміграції. До складу тимчасової управи цього Кооператцентру обрали В. Ковалю, Б. Мартоса, М. Литицького, Г. Буца і В. Мороза. Також зобов'язали Х. Барановського та А. Сербиненка забезпечити фінанси для утримання членів визначеної вище управи Кооператцентру та уповноважили В. Ковалю бути представником наради по всіх кооперативних справах взагалі і, зокрема, в справі ліквідації УЦУКСу [12,арк. 38].

Отримавши повноваження Празької конференції, В. Коваль відвідав Берлін, Париж, Лондон та інші міста Європи й спробував *«вивести на чисту воду»* керівництво ОЦУКСу. Але, як відомо, всі його намагання виявилися марними. Водночас у процесі ревізійної діяльності В. Коваль підтримував активні контакти з Б. Мартосом, який на той час перебував у Чехословаччині й обіймав посаду доцента Української

господарської академії (УГА) у Подєбрадах. Саме він намагався зібрати «під крило» УГА інших видатних подвижників та вчених-кооператорів. Зокрема Б. Мартос наполегливо запрошував Володимира Дмитровича до Праги і пропонував роботу у вищих навчальних закладах. Із листування з Борисом Миколайовичем відомо, що В. Коваль з ентузіазмом сприйняв цю пропозицію та виявив бажання обійняти посаду завідувача кафедри механіки у Празькому сільськогосподарському інституті. Однак у травні 1922 р. на виборах в цьому навчальному закладі його кандидатуру «забалотували», тобто він не набрав відповідної кількості голосів для затвердження на цій посаді. [17, арк. 9]. Проте Б. Мартос запропонував йому місце в УГА, на що Коваль погодився передати в користування студентів і викладачів власну бібліотеку в кількості 4832 книжок. Серед них було понад 1500 томів, які висвітлювали кооперативно-економічну тематику. *«Я вважаю мою бібліотеку величезним скарбом, - зазначив Володимир Дмитрович, - ... не можу дати її в подарунок Академії, але можу дати в повне користування»* [17, арк. 14зв.]. Єдиною проблемою було те, що книжки зберігалися в Києві, й тому потрібно було знайти спосіб переправити їх до Праги.

На жаль, прибулого у 1924 р. до Чехословаччини В. Ковалья – професора Київської політехніки, видатного фахівця в машинобудуванні, відомого кооператора - діяча сільськогосподарської кооперації – не обрали на посаду в УГА. Ймовірно, на рішення професорської ради вплинула його співпраця з *«шаповалівцями»* та участь у викритті злочинної діяльності ОЦУКСу. Насправді безпідставно звинувачений в упередженості та необ'єктивності В. Коваль допоміг вивести *«на чисту воду»* злочинне кубло ОЦУКСу під керівництвом А. Сербиненка та згодом Х. Барановського.

Потерпівши несправедливе принизливе і принизливе фіаско, В. Коваль у 1925 р. розпочав працювати в соціологічному інституті, що відкрився наприкінці 1924 р. в Празі з ініціативи М. Шаповала та Українського інституту громадянства. Професор Коваль очолював економічно-технічний відділ закладу. Враховуючи його важку хворобу, уряд Чехословаччини призначив професору матеріальну допомогу та забезпечив лікування у найкращій столичній клініці. Вже будучи важко хворим В. Коваль наполегливо працював над монографією *«Аграрна історія України»*, дописуючи останні рядки лежачи в ліжку (відомостей про видання цієї праці знайти не вдалося – Авт.). Однак у празькій клініці 21 березня 1927 р. важка хвороба вирвала високоосвіченого, великої ерудиції й здібностей, ентузіаста, відвертого чесного безкомпромісного й упертого в досягненні поставлених цілей громадянина, який протягом короткого життя боровся за волю українського народу та за його державність і незалежність [18, с. 3].

У пам'яті сучасників В. Коваль залишився як *«Тихий і скромний з характеристичним виглядом сконцентрованого дослідника й притаюваної енергії організатора великих розмірів»* [2, с. 242].

Отже, у березневі дні 1927 р. за межами рідного краю український народ втратив чергового відданого сина і патріота української державності, який у роки Української революції 1917-1921 рр. стояв у витоків Української Центральної Ради як органу справжнього народовладдя. Протягом 42 років життя В.Д.Коваль зумів здобути авторитет визначного заслуженого українського діяча, великого знавця і працівника на ниві українського народного господарства. Його трудова діяльність високо відзначалася як фахівця Бюро сільськогосподарської механіки при міністерстві землеробства в Петрограді, завідувача відділом сільгоспмашин Т-ва західних земств, голови правління «Централу», заступника голови ЦУКК, члена керівних органів Союзбанку та інших кооперативних центрів УНР. Обіймаючи посади професора Кооперативного, Політехнічного та Народного господарства інститутів в Києві, він виховав чимало фахівців та науковців. На еміграції організаторські здібності дозволили йому стати директором Агрономічного технікуму в Німеччині та згодом керівником відділу в Українському соціологічному інституті в Празі. Професор В. Коваль

співпрацював із журналами «Тризуб», «Нова Україна» та іншими виданнями, написав та видав низку праць у галузі механізації сільського господарства, зокрема у 1927 р. завершив дослідження «Соціально-економічна природа сільськогосподарської кооперації».

Враховуючи неабиякі заслуги Володимира Дмитровича Коваля перед українським народом, на наше глибоке переконання, нинішнє покоління подолян повинно повернути із забуття пам'ять про видатного земляка та гідно вшанувати його постать, встановивши йому меморіальну дошку або назвавши на його честь вулицю тощо. Це стало б гідним вчинком у справах збереження історичної пам'яті про видатних борців за волю українського народу.

Джерела та література:

1.Клавин Гр. Пам'яті проф. Володимира Коваля // Нова Україна, 1927. № 3-5. С. 95-100.

2. Витанович Ілля. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: Товариство українських кооператорів, 1964. 624 с.

3.Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929). Київ, 1995. 324 с.

4. Гелей С.Д., Пастушенко Р.Я. Теорія та історія кооперації: підручник. Київ: Знання, 2006. 513 с.

5. Над могилою Бориса Грінченка // Рада, 1910.№ 106. С. 2.

6. Проф. В. Коваль. Соціально-економічна природа сільськогосподарської кооперації // Суспільство (Прага), 1927. Ч. V-VI.

7. Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.]. [Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович]. Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1955-1995.

8. Українська Центральна Рада у Києві // Вісти з Української Центральної Ради. 1917. №1 (19 березня).

9. Яневський Д. Перші кроки до національної державності (березень - квітень 1917 р.) Пам'ятки України. 1990. № 3. С. 2-9.

10. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 1. 4 березня – 9 грудня 1917 р. Київ: Наукова думка, 1996. С. 72-73.

11. Проф. В.Коваль. Соціально-економічна природа сільськогосподарської кооперації. // Суспільство (Прага),1926. Ч.III-IV.

12. ЦДАВО України. ф.4000, оп. 1, спр. 8, арк. 23.

13. ЦДАВО України. ф.269, оп. 1, спр. 7, арк. 7-8.

14. Онішко Т.В. Експортно-збутова діяльність споживчої кооперації України: досвід 1920-их років: з нагоди 150-річного ювілею спожив. кооперації України (1866-2006): монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016.

15. Проф. В.Коваль.Оцукс і оцуксисти // Нова Україна, 1925. № 7-8.

16. Коваль В. Большевики та Оцуксисти // Нова Україна, 1926. № 3-4

17. ЦДАВО України. ф.4000, оп. 1, спр. 17, арк. 9зв.

18. Проф. В.Коваль. Соціально-економічна природа сільськогосподарської кооперації. (Прага),1927.

Рекрут В. Державотворча, кооперативна і науково- педагогічна діяльність Володимира Дмитровича Коваля (1885-1927 рр.) Рід Острозьких: витоки та надбання; збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 вересня 2021 року [присв. 30-річчю незалежності України, 495-ій річниці від дня народження К.-В. Острозького, 460-ій річниці надання місту Старокостянтиніву Магдебурзького права, 450-ій річниці побудові замку в Старокостянтиніві] /ред. кол.: Л.В.Баженов (голова), В.С.Прокопчук (співголова), В.І.Муляр (відповідальний секретар) та ін. Старокостянтинів: ФОП Мельник А.А.,2021. С. 286-295.

ГОРДІЙ НЯНЧУР БОРЕЦЬ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

В цій статті подаються біографічні відомості діяча УНР Г.В. Нянчура та оприлюднюється його спогад «Двоє Гайдамаків».

Ключові слова: українська революція 1917-1921рр., Гордій Васильович Нянчур, УНР, Херсон, Губернський Комісар, товариш Міністра Внутрішніх Справ УНР, звіт, інспекція.

У Центральному Державному архіві вищих органів влади України (ЦДАВО) в м. Києві зберігається велика кількість документів періоду українських національно-визвольних змагань початку ХХ ст. Є там і кілька справ, що стосуються нашого земляка - державного і громадсько-політичного діяча, інженера, доктора економічних наук Нянчура Гордія Васильовича.

Народився Гордій Васильович 4 січня 1884 року в селі Маленки Старокостянтинівського повіту Волинської губернії (тепер село Хмельницького району Хмельницької області).

Закінчив Деркачівську середню сільськогосподарську школу на Харківщині. Після закінчення школи управляв маєтками нащадків Ф. Терещенка на Житомирщині, М. Ковалевського на Полтавщині і Ф. Фальц-Фейна в Радомишльському повіті, керував цукроварнями та цукровими плантаціями Шрамківської цукроварні на Пирятинщині [1, с. 498-499].

У другій половині 1917 року перебував в м. Одеса. На той час вже був членом УСДРП. Входив до Одеської Військової ради, якою керував І.М. Луценко.

На засіданні Військової Ради від 29 листопада 1917 р., на якому обговорювалось питання відправки на Дон військових частин, оратори заявляли, що українські військові підкоряються тільки Центральній Раді і Генеральному Секретаріату, тому розпорядження Раднаркому Росії виконувати не повинні. У виступах звучало також звинувачення в бік РСДРП(б) з приводу подій як на Дону, так у країні загалом. Вирішили, що більшовиків підтримувати не слід. Багато членів Ради виступили за мирне врегулювання в країні та в місті, мотивуючи це тим, що ворогів в Одесі і так багато. Лише Гордій Нянчур, висловлював своє занепокоєння, знаючи наявність відповідних ресурсів і бажання у місцевого осередку РСДРП(б) [2, с. 281].

У час українських національно-визвольних змагань, з грудня 1917 року по травень 1918 року виконував обов'язки Херсонського губернського комісара.

Підсумком року демократичних перетворень та національного розвитку на Херсонщині стало рішення губернського з'їзду представників волосних і повітових земств, рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, органів міського самоврядування від 15 (02) грудня 1917 року про визнання Херсонщини невід'ємною частиною Української Народної Республіки, а єдиною легітимною владою – Українську Центральну Раду та Генеральний Секретаріат. [3].

Державний переворот 29-30 квітня 1918р. призупинив політичну кар'єру не тільки Гордія Васильовича Нянчура, а й інших губернських та повітових комісарів УНР.

За доби Української Держави він - член земської управи Херсонської губернії.

У часи Директорії Української Народної Республіки з грудня 1918 року Гордій Васильович знову обіймав посаду Херсонського губернського комісара.

У Державному архіві Херсонської області зберігається кілька документів того часу, підписаних нашим земляком. Це наказ Губерніяльного Комісара Херсонщини №2 від 20 грудня 1917 року про тимчасове призначення повітових Комісарів Херсонської губернії [4, арк.17], та наказ №3 від того ж числа про відновлення зруйнованих

гетьманською владою селянських господарств та повернення незаконно скривдженому населенню різного роду контрибуцій [5, арк. 14].

З 18 квітня 1919 року, за наказом Директорії УНР, Нянчур Г.В. працював на посаді товариша (заступника) народного міністра внутрішніх справ УНР, і в липні того ж року від народного міністра внутрішніх справ УНР І.П. Мазепи отримав доручення «завідувати всією міліцією», а також керувати адміністративним департаментом народного міністерства внутрішніх справ УНР на правах його директора.

У червні 1919 року, за завданням І. П. Мазепи, здійснив інспекторську поїздку по волостях Старокостянтинівського повіту. Про це свідчить документ на п'яти аркушах, що зберігається у Центральному Державному архіві вищих органів влади України (ЦДАВО) в м. Києві. Ймовірно, що це був останній приїзд Гордія Васильовича на батьківщину [6, арк. 161-164 зв.].

Враження від поїздки на рідну землю описані також у спогаді «Двоє гайдамаків» [7, арк. 619-622 зв.].

З вересня 1919 Нянчур керував 2-ма іншими департаментами НМВС УНР — політичним та місцевого самоврядування.

З жовтня 1919 року знову працює Херсонським губернським комісаром, займаючи по сумісництву й попередні посади.

8 січня 1919 р. ним було видано наказ про виконання Закону Директорії Української Народної Республіки щодо введення в обіг гривні [8, арк. 13], а одним з останніх документів, підписаних Гордієм Нянчуром був наказ № 529, датований 31.01.1919 р. В ньому йшлося про негайний перехід на українську мову всіх державних та громадських установ в межах Херсонської губернії [9, арк. 24].

З березня 1920 року фактично залишив посаду заступника народного міністра внутрішніх справ УНР, хоча рахувався на ній до серпня того ж року, звільнившись за станом здоров'я.

Влітку 1920 року виїхав до Австрії, де й залишився на певний час в еміграції. Впродовж 1925-1926 років навчався в Українському вільному університеті на факультеті права і суспільних наук у Празі. Отримав другу вищу освіту в Українській господарській академії в Подєбрадах. Дипломну роботу писав за темою «Цукрова промисловість на Україні» Робота збереглася і знаходиться в одному з архівів за кордоном [10].

У 1927 році Гордій Васильович обраний професорським стипендіатом на економічно-кооперативному факультеті Української господарської академії. Виїжджав у наукове відрядження до Данії. Результатом відрядження стала книга «Постачання буряками цукрової промисловості в Данії».

Володів шістьма іноземними мовами. В 1928 році захистив докторську дисертацію. Помер після 15 червня 1929 року. Дата смерті та місце поховання невідомі [1 с. 498].

Спогад «Двоє гайдамаків» Гордій Васильович написав на початку 1920-х років. Роман Коваль у книзі «Багряні жнива Української революції» цей спогад використав при написанні нарису під назвою «Трагедія на станції Яблонна».

Трагедія на станції Яблонна

Був січень 1918 року. «Сіро-жовта маса бувших героїв» обліпила залізничні шляхи, що вели в Україну.

На станції Шепетівка скупчилося кільканадцять ешелонів із колишніми вояками російської армії. Тисячі голодних і знервованих людей у завошивлених шинелях шукали поживи для себе і коней, а також палива, щоб хоч на якусь мить сховатися від дошкульних морозів.

Та пошуки були марними. Місцеве населення все їстівне давно і надійно поховало від можливих зазіхань, тому вояки були роздратовані й злі. Особливо лютували на машиністів, які не хотіли вести далі ешелони. Їхні пояснення про те, що під Бердичевом зруйновано міст, збуджена юрба не сприймала.

— А чому не їхати через Новоград-Волинський і Мозир?!

— І там зруйнований міст, — чулась відповідь, — та й гайдамаки стоять.

— Неправда, брешуть всі вони, саботують, — була загальна думка.

— Пріставить к машиністу часавова с ревальвером! Паєдет!

— Баяться какіх-то гайдамаков нам нет надобності, — викрикували хвалькуваті москалі. — У нас столько аружия, что целую армію гайдамацкую разбіть можна.

І справді в кожному ешелоні було декілька вагонів із найрізноманітнішим озброєнням, а на окремих платформах ще й стояли гармати різних калібрів. Все ж не про війну з гайдамаками мріяли колишні вояки, для них ідеалом було тишком-нишком проскочити без бою поближче до свого дому. Від війни всі так втомилися, що сіро-жовта солдатська маса, яка місила грязюку в Шепетівці, вже не була військом. Учинити самосуд вона ще могла, але не більше...

Врешті три ешелони рушили на північ. В одному з них вертався додому Гордій Няньчур.

Ось уже і Новоград-Волинський недалеко. А якщо він у руках гайдамаків?! Що тоді?

Потяги збавляють хід. Напруга, що була розвіялась, знову почала згущуватись над вояцтвом. Нарешті стали. Після довгої і сумбурної наради вирішили послати до міста дві команди розвідників.

За кілька годин ті доповіли, що в Новограді-Волинському ніякого війська немає і що вокзал вільний.

З пересторогами та острахом ешелони минають місто і вокзал.

Хоч навкруги розгорнула свої чорні крила ніч, мало хто спить — страх перед невідомими гайдамаками не дає спокою. А може, вони в цей час гострять ножі, щоб не з порожніми руками зустріти непроханих гостей?

Як електричним струмом пронизала ешелони вістка, що за станцією Яблонною зруйновано міст, а за тим зруйнованим мостом засіли оті чортові гайдамаки.

Довелося вертати до Новограда-Волинського.

Та, наблизившись до вокзалу, крізь гуркіт коліс почули постріли. Деморалізована солдатська юрба, запакована у вагони, втратила притомність духу і запанікувала.

Дехто почав розбігатись. Тікали переважно до лісу. Ховалися і в ровах біля залізничного тору. «Нікому і в голову не приходило взятися за зброю», — згадував Гордій Няньчур.

А машиністи тим часом завернули ешелони в бік Яблонного...

Вранці від українського командування прибула делегація із заявою. Гайдамаки висунули вимогу повного роззброєння. Лише в цьому випадку вони налагодять міст і пропустять ешелони.

— Зброя мусить залишитися в Україні, — сказав один із делегатів.

Юрба була готова погодитися на ці умови — лише б її пустили далі. Та комісари почали підбурювати людей. І пропозицію відкинули, а делегацію з шести осіб заарештували.

Минуло кілька годин; за цей час нічого не змінилося — ешелони стояли. П'ятитисячна юрба мерзла, хвилювалась і лютувала. «Злоба і ненависть до гайдамаків, що загородили дорогу, росла і збільшувалася», — зазначав у спогадах Гордій Няньчур.

Лайка і прокльони сипалися на голови «хохлів-гайдамаків».

— Да што с німі панькаться?! — ревіла підбурена юрба. — Ми їх не трогаєм, а ані нас абадрать хатят.

І натовп кинувся до вагона, де сиділи заложники. Спочатку витягли двох.

Почався допит, який швидко переріс у знущання. Козаків повалили на землю і почали люто бити підборами в голову та тіло. Топталися по обличчях. «Чим далі, то з більшим азартом і озвірілістю знущалися над нещасними жертвами, аж поки вони не були замордовані», — свідчив Няньчур.

Зрозумівши, що їх чекає, решта гайдамаків «через голови озвірілої юрби» кинулась геть із вагона. «Ніхто й оглянутися не встиг», як четверо проворних козаків вітром розбіглися, прямуючи до лісу. Це ще більше роззлостило юрбу, але вже не було на кому вилити свій гнів і розпач.

Тож почали розходитися... В цей час один із замордованих ворухнувся. Це запримітив рудий та кострубатий москаль із посіченим віспою обличчям.

Він підійшов до понівеченого тіла, зняв із плеча рушницю і, не поспішаючи, тричі проштрикнув багнетом груди недобитого, з притиском підраховуючи кожний свій удар:

— Рас... два... трі...

Кацапило наступив чоботом на груди гайдамаці й із зусиллям востаннє витягнув скривавлений багнет. Вбивця намагався посміхнутися до своїх товаришів, але посмішка та вийшла кривою.

Глядачі почали тихо і «якось винувато» розходитися.

Минуло ще кілька годин.

Пристрасті вщухли.

Запанувала безнадія. Тоді й почулись голоси совісних людей, які засуджували розправу над беззахисними. Особливо дісталось рудому москалеві.

Кілька десятків людей підійшло до мучеників. На велике здивування, побачили, що гайдамаки живі. Негайно покликали лікаря і почали приводити їх до тями.

Поранених перенесли на двірець. Їх розтирала снігом, робили штучне дихання. Врешті козаки очуняли. Той, що тричі спізнав московського багнета, виявився сотником української армії.

Був це високий і гарний чоловік із добродушним обличчям та ясними очима. Коли він намагався щось сказати, то напружувався і закривав очі. Але замість голосу з пробитих грудей виривався якийсь хрипкий клекіт. Разом із неясними словами з уст витікала кров.

Все ж Гордій збагнув, що гайдамака просив повідомити про свою смерть наречену. Слабким, невиразним рухом мученик вказав собі на груди.

За пазухою у нього знайшли папери, а серед них — листи від нареченої та її фотографія, підписана в червні 1917 року в Павлограді на Катеринославщині. Сам гайдамака був родом із того ж таки Павлограда. Мав старшинського Георгія за Світову війну.

Збагнувши, що його прохання нарешті зрозуміли, сотник більше не силкувався говорити. На питання вже не відповідав.

Інший гайдамака був ще хлопцем. Його пощастило привести до повної свідомості.

Вигляд він мав страшний: із половини обличчя було збито шкіру, яка звисала за вухом. Із неї на шинель і за комір стікала густа сукровиця. Текла кров і з вибитого ока та численних ран.

Юнак від природи здоров'ям не відзначався: тож і шинель та черевики були йому завеликі. Він тяжко дихав і час од часу озирався. Говорив уривками і мало.

Нічого добитися від нього було неможливо. «Лише те, що йому 17 літ, (що) походить із Чернігівської губернії, що в «гайдамаки» пішов по своїй охоті. А більше нічого».

Надвечір українці розпочали наступ. Ешелони в панічному безладі вирушили до Новограда-Волинського, а «поранені гайдамаки залишились на станції Яблонна».

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Вронська Т.В. Нянчур Гордій Васильович /Т. В. Вронська. // Енциклопедія історії України : у 10 т. — К. : Наук. думка, 2010. — Т. 7
2. Гришко Г. 1917 рік в Одесі (Спомини з часів визвольних змагань) // Розбудова нації. — 1930. — Ч.11–12. — С.281.
3. З історії українського державотворення на Херсонщині. 1917-1921 : анотований перелік справ /Держкомархів України; Державний архів Херсонської області. – Херсон, 2009. – 224 с. : іл.
4. Держархів Херсонської області. – ф.Р.-321. оп.1.- спр. 1
5. Держархів Херсонської області. – Ф.Р.-321. оп.1.- спр. 1
6. Доклад товариша міністра внутрішніх справ Г.Нянчура про поїздку по волостям Староконстантинівського повіту на Волині від 15 червня 1919 р.- ЦДАВО України, ф.1092.- оп.2.- спр.11
7. ЦДАВО, Ф. 3795.- Оп. 5.- Спр. 78
8. Держархів Херсонської області. – ф.Р.-321. оп.1.- спр. 1
9. Держархів Херсонської області. – Ф.Р.-321. оп.1.- спр. 1
10. Нянчур Г. Цукрова промисловість на Україні (Дипльомна праця) [рукопис]. – Подєбради, 1927. – 400 с.: Список дипломних/дисертаційних робіт/проектів/лабораторій, які зберігаються у неопрацьованому фонді № 186 «Українська господарська академія у ЧСР із місцезнаходженням у м. Подєбради» у Державному районному архіві м. Німбурк із місцезнаходженням у м. Лиса-над-Лабем (Чеська Республіка), картони із тимчасовими № 35-51.
11. Нянчур Г. Двоє гайдамаків. ЦДАВО, ф. 3795, оп. 5, спр. 78, арк. 619–622 зв.

Наталія Манзенюк

ВАСИЛЬ ПЕРЕБИЙНІС – ХУДОЖНИК, ВОЇН.

У колишньому Староконстантинівському повіті, біля селища Великі Зозулинці, колись давно було село Перебийноси. Село маленьке, але давнє. А за легендою перший власник цього села славний полковник Війська Запорізького—Максим Кривонос-Перебийнос.

Історія, про славного козацького предка передавалася у родині Василя Перебийноса з покоління в покоління. У своїй монографії, він розповідає, що його предок походив із давнього шляхетного шотландського роду – Кемпбелів. Чи можливо це? Василь Перебийніс пояснює це тим, що дуже багато шотландців служило у гвардіях при королівських дворах. Він розповідає, що його предок потрапив сюди, як гість чи приятель українського магната Степана Немирича. Тут він познайомився з панною Ганою Вовк, українкою старошляхетського роду і невдовзі одружився з нею. Від своїх батьків Ганна отримала три села—Пузирки, Федорівку та Рублянку. Саме у Пузирках, через багато років з’явиться на світ нащадок Максима Кривоноса Василь Перебийніс.

Про свого предка Василь розповідає що, Максим проживав на Волині до подій 1648 року. Саме тут його прозвали Кривоносом, а сам він себе називав Перебийносом. Так це чи ні—не відомо. Адже біографічні відомості про Максима Кривоноса до початку повстання незначні. І достеменного підтвердження написаному в монографії немає, це лише родинна історія Перебийносів, яка передається з покоління в покоління, і якою так пишався Василь Перебийніс.

Пишався славним козацьким походженням своїх предків, відмічаючи, що ті, займаючись хліборобською працею, не забували, якого вони роду і до москалів ставилися вороже. З покоління в покоління передавали українські традиції. І він, як один з роду Перебийносів, вважав своїм досить важливим завданням зібрати інформацію про свій рід, упорядкувати її, але наголошував, що він «...не є істориком, і не збираюся претендувати на звання письменника, я—лише маляр».

Не просто маляр... Василь Перебийніс цікава постать, характерна. Ним цікавилися історики, про нього писали критики. Характеризували кожен зі своєї точки зору.

За основу цієї роботи взята його монографія, де Василь Перебийніс оповідає про себе сам. Підкреслюючи, що йому, як маляреві, важко займатися літературною працею.

Мета дослідження: зібрати та упорядкувати інформацію про Василя Перебийноса, нащадка Максима Кривоноса, гідного послідовника своїх лицарських предків, учасника УПА, художника, який мав безмежну любов до мистецтва.

Василь Перебийніс народився 1 січня 1896 року у селі Пузирки Заславського повіту на Волині. Його дід тримав Пузирки та Федорівку. Предки Василя переїхали сюди після того, як село, у якому бере початок рід Перебийносів, було спалене та оголошене московською владою, землею «казьонною». Родина Перебийносів належала до волинської шляхти. Дід Кирил та батько Василя зубожіли, мали великий город, але багато боргів. Після смерті чоловіка, мати Перебийноса, разом із дітьми, Василем та його братом Юрієм, переїзжає до села Верхівки, Ямпільського повіту, де знаходилося її власне господарство, одержане від батьків. Там вони прожили аж до революції 1917 року.

Ще будучи молодим хлопцем Василь зустрічається з маляром із Почаєва Юрієм Крушевським і ця зустріч вирішила напрям його життя—він постановив собі стати малярем-митцем. Найперші свої знання, у цьому напрямі, він отримав у школі рисування та малювання при Почаївській Лаврі. Там він брав уроки у художника Г.С. Крушевського. Потім у 1913-1915 роках вчився у Київській мистецькій школі в Н.А. Прихова, Г.К. Дядченка, Ф.С. Красицького, а з 1916 року в Петербурзькій Академії Мистецтв. У 1918 році перейшов до Української академії мистецтв у Києві на курс професора Федора Кричевського.

За час навчання, разом із А. Петрицьким розписав інтер'єр театру «Гротеск», оформляв вистави в «Молодому театрі» і Київському народному домі. Брав участь у виставці «Індивідуалістів» в Олександрівському музеї 1917 року і виставці мистецтв Правобережної України в залах Університету Св. Володимира в Києві у 1918 році.

Незабаром Василь Перебийніс був змушений перервати навчання.

Ще у 1917 році Василь Перебийніс вступає до лав УНР, щоб боронити свою Батьківщину від більшовиків. Можливо, це хвилювання козацької крові, але він ні хвилини не вагався у прийнятті цього рішення. Сам Василь зазначає, що його рід характеризувався великою войовничістю, мав постійне замилювання до військової справи і дав Україні цілий ряд завзятих вояків-оборонців, бунтарна вдача яких виключала можливість покори ворогові. По заповіту старших у роді Перебийносів, кожному, хто досягав повноліття, зачитували родинний архів та подавали відомості про їхні добрі та погані сторони. Там вказувалося чітко, що вони козацького роду і при першій же можливості мусять йти звільняти Україну від насильницьких грабіжників та вірою і правдою служити гетьманській булаві.

У 1918 році він був призваний на службу.

У лавах армії УНР Василь Перебийніс у ранзі поручника служив до кінця визвольних змагань. Був старшиною до доручень Історичного відділу Штабу Дієвої армії УНР. Він служив у 6-тій запасовій бригаді під командуванням полковника Гната Порохівського. Запасова бригада, як вишкільна, мала завдання постачати доповнення 6-тій дивізії генерала Марка Безручка і дуже швидко була втягнута у бої. Василь Перебийніс брав участь в оборонних боях. Пізніше його бригада відступала на Любар—Костянтинів. А також брав участь у бою під Сорокодубами.

У цей період свого життя Василь Перебийніс малював військові портрети своїх бойових побратимів.

Після закінчення визвольних змагань, Василь Перебийніс разом з частинами УНР відходить у еміграцію до Польщі, де знаходить прихисток на кілька років. Рідний брат і дядько Василя загинули лицарською смертю на полі бою з більшовиками за Самостійність України.

Весною 1921 року Василь Перебийніс складає іспити до Краківської академії і їде до Тернополя малювати декорації. Там в учительській семінарії він створив школу малюнків та малярства. І хоч у Тернополі він пробув недовго, але про перебування Василя Перебийніса, Р. Турин писав, що Василь «...організував там малярську студію і згуртував біля себе всіх цікавих. Своєю питомою активністю запалював, учив, радив і кількох з них вивів у мистецький світ. Робив це серед важких матеріальних обставин, але з великим переконанням і силою». В Тернополі Василь Перебийніс знайомиться з Лесем Курбасом.

Патріотичний стиль творчості Василя Перебийніса був не до вподоби усім, тому згодом його заарештували, а через місяць наказали залишити Тернопіль.

Восени разом зі своїми кількома учнями Василь їде у академію до Кракова. Але грошей на навчання у нього не було. Тому він, знаючи польську мову, починає шукати усілякі можливості заробити грошей. 1921-1922 навчальний рік був для них важкий, бо багато чого їм бракувало. Вони були одягнені у військові однострої, і внесли оплату лише за перший семестр. Спочатку Василь носив цеглу, а потім влаштувався керівником відділу дитячих іграшок. Його друзі малювали ілюстрації до книжок, карикатури для преси, розмальовували каплиці. За певний час усі знайшли собі роботу і матеріальний стан покращився так, що вони могли навіть дозволити собі гарний стіл на Різдвяні свята.

За роки навчання Василь Перебийніс робив декорації для театру і кінематографа, писав афіші, розробляв ескізи електричної реклами, створив за приватним замовленням копії вітражів С. Виспянського в костелі Францисканців.

Пізніше Василь Перебийніс отримує листа від радянського посольства в якому вони наказують йому після закінчення навчання повернутися на «родіну». Це дуже сильно його розлютило. Він прекрасно розумів, що нічого доброго з того не вийде, тому весною 1926 року, одержавши документи вільного художника, і маючи трохи зароблених грошей, Василь Перебийніс їде до Європи. Він відвідав Прагу, Відень, Венецію, Рим та інші міста. Їздив, де тільки міг. Зробив зупинку у Ніцці, познайомився з багатьма людьми з цілого світу. Восени прибув до Парижу і зупинився там на Рю-де-Сейн, біля бульвару Сен-Жермен. Не знав з чого почати, адже усі його речі залишилися в Кракові, а йому дуже не хотілося повертатися назад. Поступово налагодив зв'язки і замінивши транзитну візу на постійну, став парижанином.

Василь Перебийніс почав знайомитися з тогочасним модерним мистецтвом, вивчав праці Л. Пікассо, Ф. Леже, А. Льота, відвідував приватні галереї, оглядав різні колекції. Там він познайомився з відомими митцями: імпресіоністами, футуристами,

сюрреалістами та іншими представниками неокласицизму. З часом знову почав відчувати брак грошей, тому знову почав шукати заробіток. Спочатку він малював афіші та рекламу невеличким салонам, але вже через рік Василь Перебийніс починає виставляти власні картини у великих салонах міста: Осінньому (1928, 1935) і Тюільрі. Одержав двохрічний контракт з П. де Монтеньяком, власником галереї Atelier Francais (пізніше—de Paris). Проводить персональні виставки в галереях de Paris, Zak, Marseille. Навіть організовує спільні українсько-французькі виставки.

Українсько-французькі виставки були організовані і Львові.

Учасник групових виставок: Галерея Zak (1930 р.), галерея V Girchman (1931 р.), 1-ша виставка Асоціації Незалежних Українських Мистців у Львові (1931 р.).

Паризька група українських мистців дійшла згоди з АНУМ щодо організації виставки у Львові. Така пропозиція була цікавою для дирекції, адже Національний музей був центром культурного життя українського Львова, осередком найцікавіших мистецьких акцій сучасної української образотворчості у перших десятиліттях ХХ ст.

Єдиною завадою в реалізації проекту виставки «Паризької групи» був брак коштів, необхідних для транспортування творів через кордон та сплата мита. Вихід було знайдено: художники вирішили перевезти картини без рам, у щільно згорнутих рулонах, які на кордонах не трактувалися, як витвори мистецтва, а у Львові, під час побудови експозиції використовувати оздоблюючі матеріали, які запропонував музей. У виставці взяли участь 43 художники, серед них, як один з ініціаторів виставки, був Василь Перебийніс.

Також у 1933 році у Львові була представлена виставка образів Паризької групи українських мистців, до якої входив і Василь Перебийніс, з участю запрошених мистців французів та італійців. До відправки в Львів виставка демонструвалася в Парижі в галереї Leon Marseille 7-10 листопада 1932 року.

У 1938 році в Українському Національному Музеї у Львові пройшла персональна виставка Василя Перебийноса за сприяння митрополита А.Шептицького. Пізніше, у 1955 році він буде звертатися до музею з вимогою повернути йому власні твори, які він передав для виставки, але виявиться, що вони були знищені або втрачені.

У Парижі Василь Перебийніс перепробував усі стилі та течії—від класицизму і реалізму через кубізм і сюрреалізм—аж до власної мистецької мови, все таки наближеної до реалізму. На теренах Парижа він особливо проявив себе театральними декораціями та проектами костюмів.

Поруч з основною мистецькою працею він малював декорації для театрів та фільмів, а також займався оздоблюванням церков у Франції. Виконав фрески в сучасному стилі для церкви на Boulevard de l'Hopital в Парижі.

Розписував фасади магазинів та кінотеатрів, оформляв концертні номери та виставки, працював для кінематографа. Малював портрети діячів української еміграції. Оформив зал української преси і намалював монументальну карту України для українського павільйону на Міжнародній виставці в Парижі у 1937 році.

Як розповідає сам Василь Перебийніс, він пив ранкову каву та споживав підвечірок лише на Монтпарнасі, де завжди збиралися усі зірки французького мистецтва. Саме там можна було довідатися про усі світові події та новини. За усіма справами Василь не забував відшукувати своїх земляків. Василь Перебийніс хотів створити мистецький дім—Паризьку Групу Українських Артистів-Малярів, але закріпитися ця група у Парижі не змогла, і це залишилося лише мрією.

Друга світова війна перервала мистецьку діяльність Василя Перебийноса, а в 1942 році німецьке гестапо захопило Василя на вулиці і вивезло на

роботу до Німеччини. Там йому не дуже щастило, він працював на фабриці, два рази потрапив у бійку, а на додачу машина зламала йому ліву руку. Він шість місяців пролежав у шпиталі, де познайомився з Тетяною, яка пізніше стане його дружиною. Після виходу зі шпиталю працював нічним сторожем у Крюгер Банку на Вільгельмштрасі, де під час пожежі згорів увесь його одяг, малюнки, фарби і частина документів.

Коли Василь Перебийніс отримав дозвіл переміщатися містом він став часто прогулюватися, бував у Косачів, а також кілька разів бачився з Гетьманом Павлом Скоропадським.

У цей час Василь Перебийніс мріє про те, щоб якимось чином дістатися до Львова. Він навіть листувався про це з І. Свенціцьким . Але обставини були не дуже сприяючі, на це не було грошей і до Львова Василя Перебийноса не пустили і він мусив залишитися у Берліні. Життя ставало дедалі важчим, страхітливі бомби ховали під руїнами цілі квартали, вулиці і Василь з Тетяною тікають до Ваймару.

У 1945-1947 роках перебував у Ваймарі. А потім у таборі для переміщених осіб ім. Лисенка в Ганновері, де організував українську мистецько-промислову школу з такими відділами: рисунково-малярський, вишивок, іграшок, декоративно-скульптурний. Очолював цю школу і вчителював у ній. Одночасно викладав рисунок і креслення в таборівій українській гімназії ім. О.Олеся.

У Німеччині, Василь Перебийніс, як член УСОМ допомагав своїми порадами молодим митцям. Будучи знайомий з французькими митцями, Василь допоміг організувати в Німеччині дві українсько-французькі виставки.

У 1947 році Василь Перебийніс виїхав до Великобританії. Там він творчо працював майже 20 років. З березня 1948 року до березня 1949 року був членом Ради Союзу Українців у Великій Британії. У листопаді 1950 року був обраний членом парафіяльної ради Української Автокефальної Православної Церкви в Ковентрі. Згодом переїхав до Лондона, працюючи там до виходу на пенсію. Вийшло так, що власне звідти, звідки, як вважав Василь Перебийніс, виїхали 300 років тому його предки, він повернувся знову.

«--Пане Майстре, а куди ви збираєтеся їхати?

--Тільки до Англії?

--Чому не до Америки чи Канади?...З Англії буде легше повернутися, на вільну і ні від кого не залежну Україну, а, коли ми повернемося, тоді виставимо рахунок Москві за поневолення, кривду, грабунки і голод—за все. Сьогодні ми не маємо нічого: всі наші скарби—це розум, палкі серця й душа і міцні руки... Моя родина перебувала у віковій сварні з москалями, а я її продовжуватиму, бо разом з Москвою на Україні господарювати не можу...»

Спочатку не маючи таких зв'язків, які були у нього у Франції, а також не знаючи англійської, він був змушений піти працювати на фабрику. Там він придивлявся до місцевого життя, вивчав його, заробив грошей і швидко купив собі будиночок, в якому влаштував своє малярське ательє. Але малярством в Лондоні Василь Перебийніс майже не займався, здебільшого писав портрети та уявні волинські краєвиди. Протягом життя в Сполученому королівстві намалював 160 картин, багато рисунків, 75 етюдів, у тому числі низку картин, на яких зображав ландшафти цієї країни, наприклад: «Море» (краєвид околиць Брайтону), «Берег над Темзою», «Палата лордів у Голянд Парку», «Чізвік», «Гайд Парк» та ін.

Лондонський період його творчості виявився слабшим від попереднього паризького. Мистецька критика відгукувалася про Перебийноса, як про «справжнього

парижанина», митця виняткової культури, що виробив свою оригінальну мистецьку мову, перетравивши кілька історичних стилів, зокрема класицизм і реалізм, конструктивізм і кубізм. Він автор краєвидів та символічних композицій, автор рисунків на історичні теми. Сам Василь Перебийніс підкреслював, що з усіх міст Європи, в яких йому довелося побувати, він в найбільшій мірі любив Київ, Краків та Париж. Це цілком зрозуміло, бо розпочатий мистецький шлях у Почаївській Лаврі він продовжив розвивати у Печерській Лаврі і Софії, а древній Вавель та Нотрдам довершили, надали його рухам пензля впевненості. Місця з яких починаєш свій шлях, назавжди залишаються у серці.

Василь Перебийніс любив природу, а в найбільшій мірі квіти, ті, які колись розцвітали в київських парках, на краківських полях, обабіч паризьких алей Єлісейських полів та у Бульонському лісі, які цвіли у лондонському К'ю Гарденс. Він залюбки малював їх, відзеркалюючи у ніжних пелюстках ті барви мистецької палітри, яку він проніс через весь свій довгий життєвий шлях.

Мистецька творчість Василя Перебийноса маляра-митця—це глибоке відзеркалення його трудолюбного життя, сповненого любов'ю до українського мистецтва й української культури. Він хоч і прожив, більшу частину свого життя поза межами України, його твори та душа не втратили живучої рідної наснаги, а в його серці не вмерла Батьківщина. Василь Перебийніс не згубив образу України.

Полотна Василя Перебийноса різні за своїми сюжетами. Це і «Українська жінка», «Св.Михайл», «Зима» та ін. На його краєвидних полотнах ми бачимо і природу, показану в різні пори року, і житлові будинки, поля, парки. Митець дбайливо передає освітлення, повітряну сферу, й намагається зберегти оригінальність своєї композиції.

На картині «Вдовілля сатани» Василь Перебийніс зобразив примарне жахіття атомної війни. Кирпатий Мефістофель вдоволено споглядає полум'я пожеж, падають розтрощені атомним вибухом будинки та вежі, розсипається смертельне проміння по околиці, гинуть люди. Але на задньому плані люди стають до боротьби з вогнем. Хочуть пережити страхіття атомної війни. Це люди майбутнього, які борються та перемагають. Митець скеровує зір людей на символ віри та надії—хрест на малій церковці, яка зціліла серед полум'я вогню, і стоїть, як вічний дороговказ. Саме цим Василь Перебийніс підкреслив ідею страждання та віри в перемогу. Ця картина—складна композиція, що вражає своєю незвичністю плану, різкими колоритами, грізними моментами.

Натюрморти Василя Перебийноса можна сміливо зарахувати до кращих творів митця. Він творить їх переконливо, захоплюючись справжньою красою.

Також Василь Перебийніс малював автопортрети, зробив кілька портретів своєї дружини Тетяни, серед яких потрібно відмітити її портрет в українському національному одязі.

Завданням цієї роботи, не є аналіз мистецької творчості Василя Перебийноса, але без огляду його творчої спадщини, робота не буде розкрита повністю

Помер Василь Перебийніс 13 листопада 1966 році у Лондоні. Похований на цвинтарі Ганнезбері. Після смерті митця дружина передала частину його картин радянському посольству з проханням передати картини українським музеям, але до них вони не дійшли. Лише 32 картини були передані до Державного музею українського образотворчого мистецтва, де вони і зберігаються. А ті, що зберігалися у Львівському Національному музеї—256 творів, були знищені у 1952 році, і там є лише кілька фотографій робіт Василя Перебийноса.

Василь Перебийніс—це людина-митець, який продовж свого життя не тільки боровся за Україну, а й працював для українського мистецтва та культури. Немає сумніву, що нам необхідно знати історію Василя Перебийноса, нашого земляка, який через усе своє життя проніс любов до рідної землі, щиро пишався своїми предками, захищав нашу землю із зброєю в руках, вірив у майбутню незалежність України, залишив слід в світовій історії мистецтва.

Використана література:

1. Перебийніс В. Життя і творча праця. Монографія.—Лондон, 1963.
2. Сусак В. Українські мистці Парижа: 1900-1939.—Київ, 2010
3. Амеліна Л. Художник Василь Перебийніс: повернення із забуття// Образотворче мистецтво.—Київ, 2010-2011.
4. Посацька Д. Василь Перебийніс—український митець з Парижа// Галицька брама.—Львів, 2011.
5. Блог редакції сайту Starkon.City. Стаття «Видатні постаті краю: Василь Перебийніс—український артист-маляр».—18 грудня 2020 року.

Каяфа В.П.

Полковник УНР

Ця робота написана на підставі архівних матеріалів та інших джерел з метою висвітлення життя та діяльності Лещенка Пилипа Петровича, полковника Української Народної Республіки, який проживав та працював на теренах нашого регіону.

Ключові слова: Лещенко Пилип Петрович, УНР, НКВС, контрреволюційна діяльність, УРСР, реабілітація.

За століття від початку української революції 1917-1922 років в Україні вже накопичився великий масив досліджень з історії тих далеких років. У радянські часи цей доробок був надзвичайно заідеологізованим, тенденційним, одностороннім, дуже часто викривленим або перекрученим. Чимало фактів зовсім не вводилося в науковий обіг, або ж просто затушовувалися. Ми не мали достовірної інформації, для того, щоб провести справжній науковий аналіз та зробити правильні і справедливі висновки. Більшість архівних документів цього періоду були недосяжними для дослідників, перебуваючи у закритих так званих «спецхранах». А для звичайного краєзнавця доступ до їх дослідження був взагалі чимось фантастичним.

Ті ж наукові праці зарубіжних науковців, в першу чергу – вихідців з української діаспори, які стосувалися української революції 1917-1921 років, в УРСР не дозволяли друкувати, тому про них ніхто нічого не знав.

Справжнє вивчення тих історичних подій, їх переосмислення розпочалося лише з проголошенням незалежності України у 1991 році. З того часу й з'явився великий масив наукових та краєзнавчих праць, які стосувалися як загальних так і регіональних питань історії буремних подій 1917-1921 років.

За такий час проводилося вже чимало досліджень з історії нашого регіону тих років. Так як на нашій території безпосередньо відбувалися значущі події та проживали і працювали відомі діячі Української революції. Займали вони різні посади, виконували різні функції. Деяких з них об'єднувало те, що вони були членами Центральної ради, яка уособлювала в ті часи прагнення українців до утворення самостійної, незалежної соборної України. Про декого з них друкувалися публікації на сторінках газет, зокрема районної газети «Красилівський вісник» [1].

Так, одним із таких діячів Української революції був полковник Української Народної Республіки (далі - УНР) Пилип Лещенко.

Так сталося, що про Пилипа Петровича Лещенка дуже мало публікацій. Є лише статті його доньки Мирослави Лещенко (українська радянська редактор-видавець, літератор, перекладач), онука Тараса Кінька (журналіст, письменник, громадський діяч, видавець, перекладач, член Національної спілки журналістів України), архівна справа, що зберігається в Держархіві Хмельницької області, є короткі інформаційні довідки в Національному банку репресованих та в книзі «Реабілітовані історією. Хмельницька область, Т.2». А також кілька фотографій подарованих члену Національної спілки краєзнавців України Лавринчуку В.О. подільським письменником Василем Горбатюком, членом Національної спілки письменників України.

Виходячи з цього очевидно є можливість більш ретельно дослідити життєвий шлях Пилипа Петровича, відомого діяча УНР.

Своє дослідження розпочну з опублікованої довідки:

Лещенко Пилип Петрович (1890) [2].

- Дата народження: 1890 р.
- Місце народження: Київська обл. м. Київ
- Національність: українець
- Освіта: освіта середня спеціальна
- Професія / місце роботи: / вчитель
- Місце проживання: Хмельницька обл. с. Михайлівці Красилівського р-ну
- Місце смерті: Вирок виконаний 13.09.37.
- Де і ким заарештований: Заарештований 31.07.37. Звинувачення:

контрреволюційна діяльність.

- Орган, що засудив: Трійкою УНКВС Вінницької обл. 07.09.37 засуджений до розстрілу з конфіскацією майна.

- Реабілітуючий орган: Реабілітований військтрибуналом Київського ВО 27.08.57.

- Архівна справа: П-5232, архів УСБУ.

Джерела відомостей: Національний банк репресованих.

Лещенко Пилип Петрович, 1890 р., м. Київ, українець, освіта середня спеціальна. Проживав у с. Михайлівці, вчитель. Заарештований 31.07.37. Звинувачення: контрреволюційна діяльність. Трійкою УНКВС Вінницької обл. 07.09.37 засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконаний 13.09.37. Реабілітований військтрибуналом Київського ВО 27.08.57. (П — 5232, архів УСБУ) [3].

Як бачимо, в жодній з довідок не вказано ким була ця людина. Тут нема жодного слова про його діяльність в роки Української революції.

Пилип Петрович Лещенко (справжнє прізвище Тиміш-Ліщенко), народився в м. Володарка, що на Київщині. Закінчив військово-фельдшерське училище, учасник Першої світової, георгіївський кавалер, по війні студент історико-філологічного університету імені Св. Володимира. Повернувшись із війни, за короткий час роботи фельдшером у м. Боярка тісно заприятелював із письменником Володимиром Самійленком (український поет-лірик, сатирик, драматург і перекладач), у якого квартирував. Той і залучив його у військову журналістику, й у національно-патріотичну діяльність.

В роки УНР - журналіст, відомий своїми публікаціями в періодичних виданнях, а також член редколегії газети "Україна" Військового Міністерства УНР, що видавалася в Києві, Житомирі, Кам'янці-Подільському і далі, відповідно до дислокації військ.

У 1920 році через пологи дружини Юстини не встиг відступити за кордон. Первісток, народжений у тачанці не вижив, дружина довго не могла піднятися після пологової гарячки. І кордон закритися «залізною завісою». Пилипа було заочно засуджено до страти у 1922 році. Загін чекістів прибув до Володарки, ввірвався в хату старенької матері-вдови з наказом видати сина, бо він "петлюровец", "бандит" й

"должен бать расстрелян на месте". Били стару до непритомності, стріляли по іконах, багнетом шматували намальований художником портрет Пилипа.

Після погрому в хаті та відповідного стеження і "наведення довідок" по Володарці виїхали з певністю, що "он уже ушел за "границу". Дійсно, навіть рідна мати не знала, що син її на Хмельниччині. А невдовзі вона померла, так і не знаючи правди, вірячи, що син за кордоном.

Вже після війни донька Мирослава одержала від родичів клопоть пошматованого полотна з портретом батька. Його бабуня до самої смерті носила біля серця, щоб ніхто не побачив дорогий їй образ, а, наряджаючи її мертво, родичі забрали, зберегли, щоб передати їй.

За радянської влади подружжя перебувало в нелегальному становищі. Жили під прибраним прізвиськом за документами померлого. Скоро в них народилися одне за одним троє дітей. Старшою була Мирослава. Працювали батьки по прикордонних селах на ниві народної освіти. Але їм постійно доводилося міняти місце перебування. Та зачатися було тяжко.

У Ямполі Пилип Петрович зорганізував «волинку», опинився за ґратами. Дивом вийшов, став працівником газети, публічно виступив проти людоловів, які в голод забирали на гарби і закопували навіть живих. Мирослава прибігла до редакції разом із братами й іншими дітьми і просила відбити опухлого від голоду хлопчину з Деражні, якого на їхніх очах вхопили, кинули на гарбу і везли на цвинтар закопувати разом із померлими. Пилип Ліщенко не витримав. Набрал замітку в газету, де працював. Хтось доніс і набір газети розсипали. Знову, в одну мить позбавили пайка і житла. І знову поневіряння в пошуках нового місця.

Як перебрався з родиною в безпечне місце - писав до Москви, як стають ударниками і фальшивими орденосцями ті, хто з дозволу начальства перевозить на свої ділянки викопані колгоспниками буряки, записуючи їх у свої «рекордні» врожаї...

У відповіді комітету національної безпеки УРСР, на лист Мирослави Пилипівни, від 18 листопада 1988 р. зазначалося, що її батько Лещенко П.П. народився у 1890 р. в м. Київ. Був вихідцем з міщан, безпартійним, у 1911 році закінчив гімназію у м. Київ. Вибув з другого курсу Київського національного університету, в 1937 році працював вчителем у с. Михайлівці Красилівського району колишньої Вінницької нині Хмельницької області.

Зі слів доньки Мирослави її мама Юстина на той час вже не вчителювала, хворіла на туберкульоз. Мирославі тоді було 14 років. Її як старшій, доводилося піклуватися про менших двох братів. Сім'я жила дружно. Найдорожчим скарбом була багатюща бібліотека. Все інше скромне, ніякої розкоші. Батька називали енциклопедистом. Його ерудиція відповідала цьому. Він мав дві освіти: Київське військово-медичне училище і Київський університет св. Володимира. Володів вільно кількома іноземними мовами, а метою було — підняття престижу рідної української мови, загнаної протягом століть у глухий кут. Чудово співав. Мама — вихованка Київської приватної гімназії Титаренко, інтелігентна, музично освічена, учасниця аматорських вистав, дитячих розваг [4, арк.198].

Характеризувався своїми колегами, - вчителями, які працювали з ним у 1930-і роки позитивно, як підготовлений, розвинутий. Педагогом, який добре володів усною і письмовою мовою. Брав участь в суспільній роботі, користувався повагою серед вчителів, учнів та односельчан.

У архівній справі також зазначається, що Лещенко П.П. активний учасник плужанського контрреволюційного повстання, є активним учасником контрреволюційної націонал-фашистської організації. На шлях організованої боротьби з радянською владою і комуністичною владою Лещенко вступив у 1924 році, будучи завербованим в контрреволюційну організацію УВО Нарушевичем.

За завданням УВО Лещенко заснував контрреволюційний осередок у Базалійському районі, завербувавши туди Соколовського, Орла та інших.

Серед населення займався контрреволюційною націоналістичною пропагандою, організовував відповідний елемент на боротьбу з радянською владою – за відокремлення України від СРСР і організацію самостійної української держави. Проводив контрреволюційну шкідницьку діяльність на культурно-ідеологічному фронті, тобто в злочині передбаченому ст. ст. 54-2 і 54-II УК УССР (л, д. 312-326) [4, арк. 479].

У червні 1937 року 4-им відділом УГБ НКВД по Вінницькій області був викритий і ліквідований один із осередків антирадянської організації українських націоналістів, яка ставила своє метою підняття збройного повстання, ліквідацію радянської влади і відокремлення України від СРСР з кінцевою метою встановлення на Україні фашистського державного устрою.

Організація у своїй практичній роботі займалася насадженням повстанських кадрів, готувала диверсійні терористські групи, які в момент війни повинні були приступити до масового терору і диверсії. Окрім цього проводилося шкідництво в області сільського господарства на культурно-ідеологічному фронті. У своїй практичній антирадянській діяльності організація блокувалася з троцькістами і польською організацією "війсковою" (ПОВ). Слідством встановлено, що окремі осередки організації зв'язані з польрозвідорганами за завданням яких... [4, арк.386-392, 412-415,416-427,446].

Під грифом "Совершенно секретно" у архівних матеріалах знаходиться "Выписка из протокола" трійки по звинуваченню Лещенко Пилипа Петровича: "Слушали: Дело №33729 - 4 отдела УГБ Винуправления НКВД по обвинению... активного участника Плужанского контрреволюционного восстания, члена контрреволюционной организации". Його, крім вище переліченого, звинувачували у дискредитації політики партії і радянської влади, вияві терористичних намірів до її вождів. А також виконанні завдань шпійонського характеру для іноземних розвідок. Тому постанова була передбачуваною, - Лещенко Пилипа Петровича приговорили до розстрілу з конфіскацією особистого майна.

Так, Лещенко Пилип Петрович, 1890 року народження, був арештований 31 липня 1937 року, засуджений так званою трійкою УНКВС Вінницької області до вищої міри покарання за звинуваченням в участі у контрреволюційній терористичній організації, постановою від 07 листопада 1937 року. Вирок був приведений в дію 13 вересня 1937 року о 23 годині 45 хвилин начальником 8 відділення УДБ НКВС по Вінницькій області, лейтенантом державної безпеки ("К следделу 33729. Выписка из акта"). У відповіді Мирославі Пилипівні повідомлялося, що відомостей про місце розстрілу і захоронення Пилипа Петровича в матеріалах справи відсутні.

У 1956 році в Постанові від 10 листопада Президія Хмельницького обласного суду під головуванням Блискавки та обласного прокурора Прокопенка констатувала про розгляд матеріалів щодо реабілітації.

Постановою Президії Хмельницького Обласного суду від 01 червня 1957 року попередня постанова була відмінена, і справа Лещенка Пилипа Петровича була закрита за відсутністю складу злочину в його діях. Пилип Петрович був повністю реабілітований.

Вже в часи незалежності, 12 березня 1992 р., його донька отримала відповідь на повторне звернення щодо перегляду архівних матеріалів у справі батька. Де зазначалося, що Пилип Петрович був засуджений по безпідставному звинуваченню в участі у контрреволюційній діяльності. А підставою для цього звинувачення стали його контакти 1927-30-х років з особами, які раніше служили у Симона Петлюри. У звинувачувальному вирокі вказувалося, що Лещенко П.П. проводив контрреволюційну

шкідницьку роботу на культурно-ідеологічному фронті і здійснював злочин передбачений статтями 54-2 і 54-II УК УРСР.

Відповідно до звернень вона отримала довідки про місце роботи та реабілітацію батька. А також свідоцтво про смерть з Київського міського РАЦСу.

Пізніше його донька Мирослава, помітивши суттєві розходження, знову зверталася до КДБ УРСР з проханням особисто переглянути архівну справу батька, з метою дізнатися правду. Через десятки роки поневірянь, страждань та клопотань вона отримала доступ до сотень сторінок справи. І, була вражена, що ця справа є груповою. Одночасно засуджувалося 20 осіб. З яких лише один отримав десятирічний строк ув'язнення, інші – 19 були розстріляні. Не було ні судового розгляду ні судового захисту.

У матеріалах справи повідомляється, що після ретельного вивчення справи виявлено, що свідчення засуджених є змовою один одного відносно їхньої причетності до контрреволюційної організації в результаті застосування до них незаконних методів слідства. А тому не можуть бути визнані як докази [4, арк.629], та далі [4, арк.655]: "...следствие по делу проведено необъективно, с нарушением требований ст. 109-110 УПК УССР, тенденциозно, с обвинительным уклоном".

Та навіть під час т. зв. "слідства" чи "дослідження" від 05.09.1938 р. Було боязко зазначено: "Вещественных доказательств по делу нет" [5, арк.481].

На жаль встановити місце його захоронення не вдалось через те, що в роки Другої світової війни архівні матеріали, найвірогідніше, були знищені.

На Биківнянському братському кладовищі серед сосон є скромна пам'ятна табличка: "Лещенко (Тиміш-Ліщенко) Пилип Петрович, вчитель, журналіст, полковник УНР (1890-1937)" [4, арк.481].

Отже, роблячи висновок, після перегляду ряду джерел щодо долі Лещенка Пилипа Петровича, потрібно зазначити, що "Компанійщина" була притаманна тоталітарному радянському режиму задля тримання народних мас у постійному страху і покорі. Масова реабілітація репресованих в період радянської влади здійснювалася формально, без вивчення справ, як і самі репресії осіб.

Відсутнє аналітичне вивчення з відкриттям усіх архівів, кваліфікацією таких юридично існуючих понять як наклеп, злочин, імена винуватців у провокаціях, інсинуаціях і т. д.

Науковцями України має відбутися документальна підготовка матеріалів до Міжнародного суду з метою викриття історичної правди. Має тривати юридично-правова підготовка матеріалів для відповідальної міжнародної акції - Суду. Потрібно сподіватись, що буде досліджена, реабілітована та збережена пам'ять про кожную особу, яка зробила свій вклад на шляху до здобуття незалежності України.

Література та джерела

1. Лавринчук В. Гордій Нячур та його спогад «Двоє гайдамаків» /В.Лавринчук// Красилівський вісник.- 2016.- 5 лютого.-№9-10; Лавринчук В. Брала участь в двох світових війнах /В.Лавринчук, Г.Косюк// Красилівський вісник.- 2017.- 2 березня.-№17-18; Лавринчук В. Трагічна смерть юнаків під Сорокодубами /В.Лавринчук// Красилівський вісник. - 2017.- 9 березня. -№19-20; Лавринчук В. Навіть хреста не поставили на його могилі.../В.Лавринчук, Г.Косюк// Красилівський вісник. - 2017.- 20 квітня.-№31-32; Лавринчук В. Скарбник Української Центральної Ради /В.Лавринчук, Г.Косюк// Красилівський вісник.- 2017. - 25 травня.-№41-42.
2. Реабілітовані історією. Хмельницька область - Т.2 С. 198-210
3. Реабілітовані історією. Хмельницька область - Т.2 С. 1096.
4. ДАХМО Ф.Р.- 6193.- Оп. 12.- Спр. 5232.
5. Електронний ресурс: Режим доступу <http://www.memorial.kiev.ua/genocyd-ukrajinciv/dokumentalni-svidchennja/170-dokumenty-rozpovily.html>

**ПОРФИРІЙ КОНДРАТЮК –
НАЧАЛЬНИК 2-ОЇ ДІЄВОЇ ДИВІЗІЇ ВІЙСЬК ДИРЕКТОРІЇ.**

Кондратюк Порфирій Якович – (українець з міщан), народився 26 лютого 1875 року в селі Западинці Красилівської волості Старокостянтинівського повіту Волинської губернії. Отримав середню освіту. Закінчив Дедеркальську вчительську семінарію та Чугуївське піхотне юнкерське училище.

В царській армії з 1896 року. Військову кар'єру починав у 17-му піхотному Архангелогородському полку Київського військового округу (підпоручник, поручник).

Учасник російсько-японської війни. В 1905 році нагороджений орденом Св. Станіслава 3-го ступеня з мечами та бантом.

З березня 1907 року – поручник, штаб-ротмістр (з 1 вересня 1908 р.), загоновий офіцер Амудар'їнської бригади прикордонної сторожі 7-го округу Окремого корпусу прикордонної сторожі.

З липня 1911 р. переведений у військове відомство, та виключений зі списків прикордонної сторожі.

В липні 1914 року – командир роти 229 піхотного Сквирського полку.

Останнє звання у російській армії — полковник. В роки громадянської війни воював в складі білих військ, потрапив в полон.

В грудні 1918 р. – начальник 2-ї дієвої дивізії військ Директорії.

Станом на 05.03.1919 р. – прикріплений до штабу 2-ї пішої дивізії Дієвої армії УНР.

Після закінчення бойових дій проживав у м. Житомир. Працював на посаді помічника бухгалтера.

Заарештований 16 грудня 1937 року. Обвинувачувався по ст. 54-10 КК УРСР. Постановою трійки при УНКВС по Житомирській області від 25 грудня 1937 року – розстріляний 6 січня 1938 року в м. Житомир. Реабілітований в 1989 році.

Джерела

1. Кондратюк Порфирій Якович // Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917 – 1921). – Київ, 2007. – Кн. I. – С. 212.
2. Кондратюк Порфирий Яковлевич. Личный состав чинов Отдельного корпуса пограничной стражи по старшинству (по 1 января 1909 года) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://gia1914.info/index.php> Назва з екрану.
3. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Житомирська область: У семи книгах. / Головна редколегія (голова П.І. Тронько, заступники голови О.П.Ресит, С.А. Кокін та ін.); редколегія тому (голова М.А.Черненко, заступники голови В.М.Врублевський, Л.А.Копійченко та ін., науково-редакційна група при редколегії тому): -Кн.3.-Житомир, 2010.-808 с., С.591.
4. Українська революція в особах: подільський слід : довідник / Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін. ; Хмельниц. ОУНБ ; уклад. Л. І. Марцонь. – Хмельницький : ФОП Стрихар А. М., 2020. – 128 с. С. 47-48.
5. ЦДАВОУ. - ф. 4587. - оп. 1 - спр. 1. - с. 4–5. - спр. 3. - с. 2-зв.;
6. ДАСБУ. — фп. - спр. 406. - т. 15. - с. 10.

ПОЛКОВНИК УНР ІВАН ЛУЦЕНКО

23 березня (7 квітня) 1919 року в районі залізничної станції Красилів у бою з більшовиками загинув громадський, військовий, політичний діяч, доктор медицини, член Центральної Ради Іван Митрофанович Луценко [1].

Народився 7 березня (23 лютого) 1863 року в селі Кейбалівка (нині село Пирятинського району на Полтавщині). Був єдиною дитиною у батьків — дворянина-канцелярського службовця Митрофана Йосиповича та його дружини Ганни Йосипівни, доньки фельдшера [2, арк 13.].

У 1882 році закінчив Лубенську земську гімназію і вступив на математичне відділення Петербурзького університету, через рік перевівся на відділення природничих наук цього ж університету. Закінчив навчальний заклад з ступенем кандидата наук, за роботу «Тютюнова культура в Малоросії і тютюнова криза 1883-1884 років» (частина цієї роботи була опублікована в журналі «Сельский хозяин» за 1889 рік, №23-24 під назвою «Культура махорки»).

Із 1887 року навчався у Петербурзькій військово-медичній академії, яку закінчив з відзнакою у 1891 році та був призначений на посаду молодшого лікаря у 55-й піхотний Подільський полк, далі був прикомандирований для виконання службових обов'язків у 54-й Мінський піхотний полк, де спостерігав досить сильну епідемію гемералопії (курячої або нічної сліпоти), що поширилася у 54 полку та у 53 Волинському піхотному полку. Опис цієї епідемії і став темою його докторської дисертації. У 1892 році був відкомандирований для боротьби з епідемією холери на Кубань. У лютому 1893 року повернувся в свій полк [3, с.83-84]. У тому ж захистив докторську дисертацію в Петербурзькій військово-медичній академії (опублікована окремою книгою) [3] та перебрався до Одеси, де займався приватною лікарською справою. Невдовзі став членом Товариства одеських лікарів і Одеського товариства послідовників гомеопатії. Листувався з відомими лікарями-гомеопатами Західної Європи. Від 1885 року друкував статті у петербурзькому журналі «Врач-гомеопат».

Після відкриття в 1897 році гомеопатичної лікарні безкоштовно вів прийоми хворих. Після розколу товариства увійшов до складу новоствореного в 1898 році в Одесі Ганеманівського товариства, став його скарбником і секретарем. Очолив його медичне відділення, був головним лікарем Одеської гомеопатичної лікарні. Написав кілька брошур, зокрема, «Корь и её лечение», «К вопросу о гомеопатической фармакопее» (обидві 1899 р.), «Дифтерит и его лечение», «Скарлатина и её лечение», «Геморрой и его лечение», «Брюшной тиф» (усі 1900р.), «Роль высокой температуры в болезнях и нужно ли её понижать?» (1901р.), «Что нам нужно? (к съезду гомеопатов)» (1902 р.).

Читав лекції з гомеопатії в Одеській духовній семінарії.

В 1903 році став головним редактором щомісячника «Вестник гомеопатической медицины». Разом з письменниками М.Вороним та І.Липою заснував видавничу «Одеську літературну спілку» (вона взяла участь у випуску альманахів «З-над хмар і з долин», 1903р., та «Багаття», 1905р.). Був близько знайомий з І.Нечуєм-Левицьким, листувався з ним.

У 1902–1907 рр. — один з керівників Української Народної Партії. Іван Луценко зажив серед одеситів таку популярність, що коли 1905 року провадилися вибори до першої в історії міста Ради робітничих депутатів, його попросили дати згоду увійти до неї. Він став депутатом від Української демократичної партії. Невдовзі, після розпуску ради робітничих депутатів, став членом Одеського товариства «Просвіта». Заснував україномовну газету «Народна справа» (її перший номер з'явився 8 січня 1906; однак майже всі її примірники було конфісковано, а видання заборонене). У його помешканні поліція вчинила обшук. За ним самим було встановлено таємний нагляд.

В 1909 році обстежував стан здоров'я І. Франка (під час його відвідин Одеси).

В 1913 році став головою ради старшин товариства «Українська хата».

Під час Першої світової війни служив полковником медичної служби російської армії.

Після Лютневої революції 1917-го та створення Української партії соціалістів-самостійників був обраний заступником голови партії. Тоді ж в Одесі став одним із засновників Військової ради, одним з членів якої був наш земляк – уродженець села Маленки – Гордій Нячур. Саме з наказу І.Луценка в Одесі вперше піднято жовто-блакитний стяг, як символ української державності. У розпал боротьби за цю державність полковий лікар Луценко виступає в трьох іпостасях: військового фахівця, що формує частини на захист перших національно-визвольних здобутків медика, який опікується здоров'ям людей, і публіциста, котрий пише то на громадсько-політичні, то на санітарно-гігієнічні теми [4, с.306].

Увійшов до складу Української Центральної Ради. На Першому Всеукраїнському військовому з'їзді 1917р. був обраний членом Українського генерального військового комітету. У жовтні 1917р. на Всеукраїнському з'їзді Вільного козацтва обраний генеральним хорунжим -

(...отаманом усього Вільного козацтва було обрано Павла Скоропадського, генеральним писарем — В. Кочубея, наказним отаманом — Івана Полтавця-Острияницю, генеральним обозним — Тонковиди, генеральним суддею — М. Левицького, генеральними хорунжими — І. Луценка, С. Гризла і Шаповала, генеральними осавулами — Шомовського, Шендрика і Кіщанського; організаційним осередком козацтва було визначено Білу Церкву).

Улітку 1918 р. брав участь в організації першої в Одесі української національної книгозбірні, віддав до неї частину власної бібліотеки.

Межі найбільшого за населенням на той час українського міста Одеси виявилися для енергійного І. Луценка врешті-решт замалими, і з часом його політична діяльність набуває загальноукраїнських масштабів. Поступово Іван Митрофанович долучається не тільки до політичних, але й до військових справ, безпосередньо бере участь у боротьбі проти більшовицької армії, що прибула підкорювати Україну. Авторитет політика в той час був настільки високим, що багато хто бачив його навіть першим керівником держави. Про це свідчить той маловідомий факт, що на пост гетьмана України у 1918 році балотувалися в основному дві кандидатури — Павла Скоропадського та Івана Луценка [5, с.142].

Під час протигетьманського повстання в 1918 році був головою цивільного управління Таврійської області, за Директорії Української Народної Республіки – командиром військового загону.

Надвечір 6 квітня 1919 року командир 1-го Подільського січового куреня Іван Луценко отримав наказ командування вирушити на Старокостянтинів і вибити звідти «більшовицькі банди». Близько 17-ї години курінь, повантажившись у вагони, вирушив на завдання. О 20-й годині прибули на станцію Красилів. Тут довідались, що «більшовицькі банди» виявились «6-ю Совітською дивізією з двома батареями». Після короткої наради старшин вирішили все ж «розпочати акції для виконання завдання». Зі штабу прийшло ще одне повідомлення: в ніч проти 7 квітня українські частини здадуть Проскурів [6].

Отож дороги назад вже не було. На Рівне пробитись можна було тільки через Старокостянтинів.

Залишивши сотню на станції охороняти ешелон, Іван Луценко на чолі решти козаків (250 багнетів і 50 шабель) вирушив через Красилів на Кузьмин. Після короткого бою заволоділи цим містечком, а відтак пішли далі – на село Воронківці. Тут о 5-й ранку більшовики зустріли їх сильним рушничним і кулеметним вогнем. Козаки засіли в рові, намагаючись прицільним вогнем вибити ворога з села та фільварку.

Шість годин тривав бій. Близько 11-ї години 7 квітня старшина Василь Мірошник доповів отаманові, що набоїв лишилося на дві години бою. Треба було йти на багнети. Але Іван Луценко не міг наважитись на рішучий наступ. Ситуацію ускладнювало те, що не було зв'язку з базою – відділом, що лишився при ешелоні. А саме звідти могла прийти допомога, саме там можна було поповнити запаси набоїв. Порадившись із сотниками, отаман вирішив їхати до Красилова. Керувати ж боєм залишився його заступник.

У Красилові полковник Луценко застав сумну картину: 2-га кавалерійська советська бригада закінчувала розгром ешелону. Полонивши козаків і розстрілявши кількох старшин, більшовики взялися грабувати майно. Тут, на своє нещастя, і наспів курінний. Його також полонили. Довідавшись, хто він, «москалі в нечуваний, нелюдський спосіб замордували (його) коло семафора станції Красилів». Там він і був пізніше закопаний.

«Так загинув один із найбільших українських патріотів, – закінчував свою розповідь старшина 1-го Подільського січового куреня Василь Мірошник, – і навіть хреста не поставлено на його могилі. Чи діждеться він сього від народу, за котрий положив своє життя?» [7].

Трохи інша версія смерті полковника Луценка (найбільш рання) опублікована в збірнику «Червоное казачество 5 лет...» : «...Пленные показали, что действовавшие в этом бою петлюровские части составляли так называемую Херсонскую дивизию доктора Луценко, личного друга Петлюры. Сам Луценко был убит полусотником Огерманом. Казна дивизии, артиллерия и пулеметы остались в наших руках...» [9].

14 січня 2012 року на фасаді приміщення залізничної станції Красилів урочисто відкрито пам'ятну меморіальну дошку полковнику армії Української Народної Республіки Івану Луценку. Ще одну меморіальну дошку на його честь встановлено в Одесі [5, с. 13].

На жаль при виготовленні пам'ятної дошки, встановленої в Красилові, було допущено прикру помилку – неправильно вказано рік народження Івана Луценка – замість 1863 року написано 1864 рік. Є необхідність виправити цю помилку замінивши меморіальну дошку.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Коваль Р. М. Луценко Іван Митрофанович / Р.М.Коваль // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. Т 18— К., 2016.
2. Російський державний військово-історичний архів. Ф. 316.- Оп. 65.- Спр. 185..(Особова справа студента І.М. Луценка).
3. Луценко И.М. Curriculum vitae.. К учению о куриной слепоте. (История одной эпидемии куриной слепоты и очерк учения об этой болезни). СПб., 1893
4. Луценко Іван Митрофанович // Енциклопедія історії України : у 10 т. — К. : Наук. думка, 2009. — Т. 6
5. Вінцовський Тарас, Музичко Олександр Іван Митрофанович Луценко (1863-1919): український націєтворець /Тарас Вінцовський, Олександр Музичко.-К.: Гамазин, 2013.- 352 С.
7. Єсюнін Сергій. Командир Подільського куреня : / С. Єсюнін // Газета Поділля. - 2013. - 21 лютого.
8. Роман Коваль Багряні жнива Української революції (100 історій і біографій учасників Визвольних змагань) Київ.: "Діокор" Видання друге, виправлене, доповнене.- 2005
9. Червоное казачество 5 лет. Сборник материалов по истории Червоного казачества. Харьков; Путь просвещения, Молодой рабочий, 1923, с.47.

Полковник УНР Іван Луценко. /Б.В. Ковтун, В.О.Лавринчук // Хмельниччина в роки

Української революції (1917-1921 рр.). Матеріали II-ї обласної молодіжної науково-практичної конференції.- Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017 – С. 178-184

*Олександр Лукашук
м.Шепетівка*

ПОЛКОВНИК РОМАН СУШКО

У статті подано життєпис видатного українця, військового та політичного діяча, співорганізатора і полковника Січових Стрільців, співзасновника УВО, ОУН Романа Кириловича Сушка.

Полковник армії УНР Роман Сушко був одним із тих, хто в роки Української революції 1917-1921 рр. боронив незалежність, честь і гідність молодого української держави. Починав військову кар'єру стрільцем, а закінчив полковником. Не маючи військової освіти, він був талановитим стратегом і тактиком, не поступався титулованим полководцям армій світових держав. Роман Кирилович усе своє життя був у вирі найвідповідальніших і найважчих зв'язів: Українські Січові Стрільці, Корпус Січових Стрільців, Армія УНР, підпілля Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів. Боровся він не за чини, не за якісь особисті привілеї: а за свій український народ.

Народився чоловік 9 березня 1894 року в селі Ременів, сьогодні Кам'яно-Бузький район Львівської області. Роман був шостою дитиною в сім'ї Кирила та Марії Сушків. Працьовита та хліборобська родина відзначалася високою християнською мораллю, чесністю, й завжди служила зразком для інших.

У 1900 році, шестирічного Романа записали до Ременівської Народної школи. В ній вивчали релігію, читали, писали й рахували. З третього класу учні вивчали польську, а в четвертому ще й німецьку мови. Після закінчення школи, Романа було зараховано до української академічної гімназії у Львові. А коли в 1906 році відкрилася філія цієї гімназії - перевівся до неї.

Під час навчання Роман стає членом товариства «Сокіл», а також таємного військового гуртка «Пласт». Згодом стає одним з ініціаторів створення таємної військової організації «Мазепинський Курс Мілітарний», яка виступала на засадах української державно-самостійницької ідеології. Ця організація заснувала так званий «Воєнний фонд» з метою закупівлі зброї, а також займалася друком та розповсюдженням навчальних й агітаційних видань.

20 червня 1913 року, Роман Сушко закінчує навчання у гімназії. Він одержує «Свідоцтво зрілості», яке давало йому право вступу до університету.

Тоді ж Роман Сушко стає студентом відділу права і політології Львівського університету. Однак закінчити його не зміг – завадила Перша світова війна. Ще до початку війни Роман Кирилович приймає активну участь в діяльності товариства «Січові Стрільці-II», члени якого 2 серпня 1914 року створили при австрійській армії Легіон Українських Січових Стрільців(УСС). Тоді ж до нього записався і Роман Сушко.

3 вересня 1914 року, у Стрию, бійці Легіону, в тому числі Роман Сушко, прийняли присягу на вірність Австро-Угорщині. Окрім цієї присяги стрільці склали іншу - на вірність українському народу. Наступного дня, 4 вересня, в 17.00 Січові Стрільці від'їхали зі Стрия до містечка Мукачево. 5 вересня вони прибули до Мукачева і розмістилися у найближчих селах. В той час Роман Сушко був стрільцем у сотні Василя Дідушка. 28 вересня біля селища Сянок відбувся бій, який у цій війні був для

Романа Сушка першим. В цьому бою було знищено підрозділ росіян і захоплено три вози зброї.

3 грудня 1914 і до середини січня 1915 року Легіон УСС виконував розвідувальні дії на лінії Ужок – Вишків. Сміливість, рішучість і винахідливість Романа Сушка як керівника стрілецьких розвідників була справедливо оцінена командуванням Легіону УСС. 1 січня 1915 року Сушка було удостоєно звання хорунжого. Згодом австрійське командування нагородило його срібною медаллю, а на весні 1915 року Романа Сушка підвищили до рангу чотаря першого офіцерського ступеня. Саме в цей час розпочалися бої за гору Маківку, яка знаходилася неподалік місця дислокації Легіону УСС. Особливо запеклі бої точилися 29 квітня та 1, 4 травня. Внаслідок трьох атак російської армії австрійські солдати, в тому числі сотня Легіону Українських Січових Стрільців під командуванням Романа Сушка, після героїчної оборони, змушені були відступити до Головецько. Однак це була піррова перемога росіян.

Згодом бойовий шлях Р. Сушка пройшов через населені пункти Болахів, Вікторів, Галич, Тустань, Маркова, Людвигівка, Соколів, Семиківці.

3 листопада 1915 по червень 1916 рр. Р. Сушко, будучи у статусі командира сотні стрільців, перебував у Соснові. 25 лютого 1916 року Корпусною Командою Романа Сушка було представлено до державної нагороди, а вже 8 березня цього ж року був нагороджений «Медаллю Хоробрості».

11 серпня 1916 року Українські Січові Стрільці зосереджуються біля села Потутори. В цей час обер-лейтенант Роман Сушко – командир I-ої сотні, I-го куреня УСС. 2-3 вересня 1916 року під час бою за гору Лисоня Роман Кирилович потрапляє до полону. Спочатку він перебуває в перехідному таборі Дарниця, під Києвом, згодом його переправляють до табору військовополонених «Даргора», що на околиці Царицина (зараз Волгоград). Тут були жахливі умови перебування. Лютували сильні морози, бараки майже не опалювалися, полонені старшини (їх утримували окремо від рядових стрільців) обморожувалися, хворіли простудними та іншими захворюваннями. І тільки під весну 1917 року, після різних протестів та звернень до влади й навіть до Міжнародного Червоного Хреста, старшин перевезли до табору в Дубовці. В Дубовці полонені старшини УСС користувалися певними правами людини: їх утримували в достатньо задовільних умовах, їх не залучали до примусових фізичних робіт, харчувалися самі, одержуючи по 50 рублів на місяць. Полонені були під охороною команди солдатів, на чолі яких стояли два унтерофіцери. Ця охорона майже не втручалася до їхнього внутрішнього життя.

В таких умовах полонені старшини розпочали підготовку до активної участі в національній роботі в Україні, яку активізували після того, як у Києві було створено Центральну Раду й проголошено Українську Народну Республіку. Старшини організували гуртки самоосвіти, вивчали військову справу, зібрали непогану бібліотеку, їм вдалося налагодити міцні зв'язки з полоненими українцями в таборах Донщини, Сибіру.

Після більшовицького жовтневого перевороту військовополоненим перестали виплачувати по 50 рублів кожного місяця, не харчували. В цей час в Києві створюється Галицько - Буковинський Курінь Січових Стрільців. У грудні 1917 року від командира Куреня Є. Коновальця в Дубовку прийшло запрошення їхати до Києва. Усі полонені усуси, в тому числі Р. Сушко, вирішили втікати до України. Спочатку, група з 11 чоловік, йшла до Царицина пішки, звідти 29 грудня таки вдалося виїхати. Їхали через Воронеж, Курськ, Конотоп. 19 січня 1918 року, Р. Сушка і інших втікачів, в Києві, у стрілецьких казармах, зустрічали Є. Коновалець, І. Чмола, Ф. Черник та інші.

Наприкінці січня 1918 року Р. Сушка призначають командиром сотні Куреня Січових Стрільців. Про «свою» першу сотню Роман Сушко згадував наступне: I-ша сотня числила 200 стрільців. Більшість це були полонені австрійської армії (66%),

дальше біженці з Галичини (15%), студенти (15%), а (8-10%) старі УСС теж з полонених.

Після трагічних подій під Крутами, з метою зупинити більшовицьку навалу, на Лівобережжя відправлено новостворений курінь під командою С. Петлюри, силою до 300 бійців та однієї батареї гармат. До складу цього куреня було включено I-у сотню Січових Стрільців, якою командував Роман Сушко. Починаючи від 29 січня 1918 року й протягом подальших п'яти днів, стрілецьтво I-ї сотні Р. Сушка, повело жорстокі вуличні бої в столиці, крок за кроком відвойовуючи від переважаючих сил заколотників будинок за будинком, вулицю за вулицею, й так до остаточної ліквідації більшовицького заколоту.

З 8 на 9 лютого уряд Центральної Ради почав евакуацію. Штаб Особливого Коменданта Києва наказав Січовим Стрільцям забезпечити шлях відступу від центру міста до Святошина, щоб дати змогу Центральній Раді безперешкодно покинути столицю і під стрілецькою охороною досягти Житомира. Цей наказ, Січові Стрільці, в їх числі й сотня Романа Сушка, виконали в ніч з 7 на 8 лютого 1918 року.

Згодом з 8 на 9 лютого Січові Стрільці переїжджають до Житомира. 16 лютого сотні Р. Сушка наказано погрузитися в ешелон і очистити шлях Житомир-Коростень-Сарни. Сотня мала 180 багнетів і 3 кулемети. 18 лютого сотня вже перебувала в Коростені. Тут стрільці прийняли участь у придушенні солдатського заколоту. Надалі був шлях на м. Сарни, яке після невеликого бою було захоплено, та перебувало під охороною сотні Сушка. Після приходу німецьких військ, I-а сотня, після перепочинку, вирушає назад до Києва, в який входять 3 березня 1918 року. Тут вони стають гарнізоном. З куреня формується полк, а перша сотня переходить у приміщення гімназії, що на вулиці Терещенківській.

Наприкінці квітня 1918 року в Києві відбувся гетьманський переворот. В цей час піший полк Січових Стрільців складався з трьох куренів по чотири сотні в 160-170 багнетів кожна. Командиром I-го Куреня в той час був Роман Сушко. Після недовгого перебування в Києві, Роман Сушко, переїжджає до Запорізького Корпусу П. Болбочана. В ньому створюється окремий курінь Січових Стрільців під командуванням Р. Сушка. Курінь включили до складу 2-го Запорізького пішого полку.

23 серпня 1918 року гетьман П. Скоропадський видав наказ про формування «Окремого Загону Січових Стрільців» у складі одного пішого куреня (чотири сотні по 160 стрільців у кожній), однієї сотні скорострільів, кінної розвідки (80 шабель) і однієї легкої батареї. Загальна кількість формування складала 1000 стрільців та 30 старшин. Місцем формування загону визначено Білу Церкву.

30 жовтня 1918 року на Стрілецькій Раді, в якій приймав участь Р. Сушко, було вирішено приймати участь у антигетьманському повстанні.

В цей час відбувається збройний конфлікт між Польщею та ЗУНР. До України була відправлена делегація ЗУНР, яка просила гетьмана П. Скоропадського про допомогу. Також дипломати просили керівників формації Січових Стрільців, щоби ті допомогли у боротьбі з поляками. 13 листопада 1918 року, Стрілецька Рада, майже одностайно (проти був Р. Сушко), відкинула прохання керівника делегації ЗУНР доктора Назарука й вирішила всіма силами вирушити на Київ. Роман Сушко в той час і надалі продовжує бути командиром куреня. Курінь бере участь у захопленні Білої Церкви, Фастова, Мотовилівки, Василькова та Юріївки.

15 грудня Директорія Української Народної Республіки урочисто вступила до Києва. На Софіївській площі відбувся молебень та великий військовий парад, у якому на чолі свого куреня Січових Стрільців брав участь й Роман Сушко. В цей день його було підвищено до звання полковник.

На початок січня 1919 року було сформовано дивізію Січових Стрільців, якою командував полковник Роман Сушко. До складу дивізії входили 1-й і 2-й піші полки, полки кінноти, кулеметів та гармат. Згодом, з залишків 1-го, 2-го і 3-го Сердюцьких

піших полків, було сформовано 3-й полк Січових Стрільців. Залишки 4-го Сердюцького полку перейменовано в 4-й полк Січових Стрільців і додано до нього сотню кулеметників та курінь колишніх антигетьманських повстанців. Загалом у дивізії було 7000 багнетів.

Це була найкраща військова частина Осадчого Корпусу Є. Коновальця.

У січні Осадчий Корпус було розформовано. Було створено 3 бойові групи для протидії більшовикам. Одну з них очолював Роман Сушко. 17 січня 1919 року частина сил групи прибуває під Полтаву, де приймає участь у бою з більшовиками. Згодом вони відступають до Гребінки. Тут відбувається бій з здеморалізованими повстанцями Хименка, в якому стрільці отримують блискучу перемогу.

У лютому 1919 року майже всі частини Січових Стрільців відходять з Києва до Проскурова. Тут стрілецькі частини відпочивають та реорганізуються. На фронті лишилися 4-й полк під командуванням Р. Сушка, який вів оборонні бої за Коростень та Житомир та 2-й полк. В цих боях Роман Кирилович отримав контузію. Згодом ці полки приєдналися до загальної групи під Проскуровом.

Після скасування управління 1-ї Січової дивізії, з середини лютого 1919 року, Роман Сушко перебував на посаді отамана для доручень при командувачі Корпусу Січових стрільців Дієвої армії УНР.

У травні 1919 року українська армія, під тиском більшовиків, відступає на Волинь. В цей час, Роман Сушко, разом зі своїм відділом, перебуває в Крем'янці. Згодом відступає до Тернополя. У першій половині червня 1919 року Р. Сушко командує Окремою Групою Січових Стрільців, яка перебувала недалеко від Проскурова. У складі загону було дві сотні - піша та кінна, на озброєнні яких, крім особистої зброї, нараховувалось ще й 24 кулемети. В цей час загін обороняв красилівські мости на річці Случ. Через деякий час загін змушений був відступити до Чорного Острова, де 21 червня відбувся бій з більшовиками. В цьому бою Січові Стрільці зазнали поразки і змушені були на деякий час відступити.

16 липня 1919 року командування Армії УНР організувало дві дивізії Січових Стрільців. Полковника Романа Сушка було призначено командиром 11(2) дивізії. Начальником штабу був Юрій Отмарштайн. Дивізія Р. Сушка нараховувала 2 800 старшин і стрільців. 20 липня Січові Стрільці провели вдалий наступ і розгромили в районі Чорного Острова більшовицьку Богунівську бригаду, а 21-22 липня біля сіл Грицьків, Карабчіїв та Рудка (тепер села Дунаївецького району Хмельницької області) вщент розгромили одну із найсильніших більшовицьких військових частин - Таращанський полк. Ці перемоги дали змогу Січовим Стрільцям 29 липня захопити Чорний Острів.

На початку серпня 1919 року розпочався спільний похід Армії УНР та УГА проти більшовиків у напрямках на Київ та Одесу. 11-а дивізія Р. Сушка мала за мету наступати в шепетівському напрямку і далі на Коростень. 15 серпня 1919 р. група Січових Стрільців, в тому числі 11-а дивізія Р. Сушка, вийшла на лінію р. Хомори. 16 серпня, в районі села Жилинці, вона зустрілася з польською кінною бригадою генерала Савіцького. Польській бригаді поставлено вимогу не просуватися далі. Згодом поляки відійшли до Заслава. В той же день Роман Сушко зі своєю дивізією в'їхав в Шепетівку, в якій перебував до 21 серпня.

21-22 серпня дивізію перекидають під Новоград-Волинський. Здобувши це волинське містечко, стрільці 11-ї дивізії з іншими підрозділами 10-ї дивізії СС та УГА почали бої за Коростень, які були для них не вдалимими. З середини вересня стрільці Р. Сушка починають відступ. 17-го вересня вони були на станції Майдан-Вила, а 18 вересня згідно з наказом Штабу Дієвої Армії відходять до Шепетівки. Штаб Групи Січових Стрільців з Є. Коновальцем знаходився в с. Городище. З цього часу настало затишшя. Стрільці, після важких боїв за Коростень, мали змогу відпочити. Для поповнення особового складу було створено мобілізаційний апарат, призначено кадри

старшин і підстаршин для вишколу, організовано господарський апарат для забезпечення мобілізованих усім необхідним і т.д. Так був створений Кіш СС, при якому був великий шпиталь на 700 ліжок у Старокостянтинові. Мобілізація проходила з 15 серпня по 20 жовтня. За цей час було мобілізовано близько 3000 тисяч чоловік з теперішніх північно-східних районів Хмельницької області. В середині жовтня вони поповнили дві дивізії Січових Стрільців.

15 жовтня Група Січових Стрільців отримала наказ зі штабу Дієвої Армії зосередитися в районі Жмеринки. 11-а дивізія Сушка виїхала з Шепетівки 21 жовтня. 24 жовтня Штаб Групи Січових Стрільців прибув до Жмеринки. Тоді ж Штабом Дієвої Армії було визначено місце дислокації 11-ї та 10-ї дивізії - район Джурин-Рахни, до якого вони прибули 27 жовтня. На той час 11-а дивізія мала у своєму складі 4-й, 5-й, 6-й полки Січових Стрільців, кінний дивізіон Ф. Бориса та дві батареї легких гармат. Всього близько 2500 тисячі чоловік. Через деякий час вони приймають участь у боях поблизу с. Головчинці, що південніше м. Жмеринка. На жаль ці бої були невдалими.

З початком сильних морозів почалися і масові дезертирства у лавах 11-ї дивізії Січових Стрільців під командуванням Р. Сушка. Так, з 1500 багнетів у 4-у полку СС залишилося половина, а в 5-й і 6-й полки зменшилися до сотні. Основна причина дезертирства – це відсутність одягу, боєприпасів, хвороби.

З перших чисел листопада 11-а дивізія разом з іншими частинами Армії УНР поступово почала відступати з під Жмеринки до Проскурова. 26 листопада вся армія УНР зосередилася в районі Старокостянтинова. В ньому було вирішено відходити далі до Любара, Нового Мирополя, Острополя. Січові Стрільці розмістились у Старій і Новій Чорторії. На нараді старшин групи Січових Стрільців під керівництвом Є. Коновальця було вирішено демобілізувати групу. Частина вояків групи Січових Стрільців, в основному надніпрянці, вирішили долучитися до партизанського рейду по тилах ворога під командуванням М. Омеляновича-Павленка. Інша частина вранці 7-го грудня зі штабом Групи прибула на ст. Миропіль, де була інтернована поляками. Інтернованих, в тому числі Романа Сушка, відправили через Шепетівку, Рівне до Луцьку, де розкидали їх по різних таборах.

22 квітня 1920 року між урядом УНР і Польщею був укладений Варшавський договір, за яким Польща визнавала незалежність Української Народної Республіки на чолі з головним Отаманом Симоном Петлюрою й зобов'язувалась не укладати ніяких міжнародних угод, скерованих проти України. В цей час Роман Сушко командир 16-ї стрілецької бригади 6 Січово-Стрілецької дивізії, яка дислокувалася у Бересті. Командиром дивізії був Марко Безручко. 25 квітня 1920 року війська цієї групи спільно з польськими військами повели наступ на Київ і вже 6 травня вони були в Києві.

26 травня 1920 року більшовики швидким темпом повели контрнаступ по всьому фронту. Буквально за два місяці вони впритул підійшли до Варшави. Польща була на грані катастрофи. І лише завдяки героїчним діям VI Січово-Стрілецької Дивізії в битві під Замостям, яка відбулася 12 серпня 1920 року, було врятовано долю західної сусідки. 12 жовтня 1920 року поляки уклали з більшовиками перемир'я, яке тривало від 19 жовтня до 9 листопада. Більшовики використали це перемир'я для ліквідації Армії УНР, яка після жорстоких боїв 10 листопада, змушена була з великими втратами відступати до кордону. 21 листопада 1920 року вони перейшли Збруч. Опинившись на території Польщі, Армія УНР була інтернована в таборах у Олександрові Куявському та Шипйорні. За деякими обчисленнями поляки інтернували тоді 26000 старшин і стрільців української армії.

В таборі інтернованих у Олександрові Куявському опинився Роман Сушко разом із своєю дружиною Христиною Сушко. Характерним для цього табору було те, що він не був ізольований від міста, а також тим, що поляки майже не втручалися у внутрішнє життя військовополонених. З тієї причини самі інтерновані, на свій розсуд проводили найрізноманітніші заходи. Вони створили школи ліквідації неграмотних, у яких

працювало дев'ять вчителів. Працювали також курси з вивчення історії України, українознавства, іноземних мов, провадилися так звані колективні читання. Інтерновані заснували свій театр, дивізійний хор, який виступав у церкві, театрі, перед старшинами й стрільцями, та навіть і за межами табору.

В таборах інтернованих колишніх військовиків Армії УНР в Польщі, весною 1921 року виникло таємне «Українське Військове Товариство». Членом його управи, а згодом і його головою був Ю. Отмарштайн. Метою товариства було збереження «здорового ядра армії» для можливих подальших військових дій. Виконуючи доручення Ю. Отмарштайна, Роман Сушко, разом з іноземними місіями, які організовували матеріальну допомогу інтернованим, декілька разів об'їхав усі табори як перекладач та старшина зв'язку. В такий спосіб товариство здійснювало свій вплив і контроль на усій мережі таборів військовополонених у Польщі.

В березні 1921 року при колишній VI Січово-Стрілецькій Дивізії було засноване «Братство Св. Покрови», яке нараховувало близько 200 членів. За зібрані кошти, силами «Братства» було споруджено могилу-пам'ятник «Борцям за волю України», яку освятили 18 вересня 1921 року. В цьому заході найактивнішу участь брав Роман Сушко.

Стрілецька Рада вирішила збирати матеріали до історії бойового шляху Корпусу Січових Стрільців. Таку роботу успішно проводили Роман Сушко та Ю. Отмарштайн.

25 жовтня, Роман Сушко з групою старшин і стрільців почали підготовку до походу на Україну, щоби там підняти антибільшовицьке повстання. В історії він відомий як Другий зимовий похід під загальним керівництвом Юрія Тютюнника.

26-30 жовтня 1921 року під час підготовки до походу у селі Великі Мицьки (тепер Костопільський район Рівненщина) було сформовано Другу збірну бригаду. Очолив її Р. Сушко. На час виступу бригада мала 294 чоловіки. Як і уся повстанська група, Друга збірна бригада Романа Сушка була наполовину озброєною: на 294 стрільців і старшин одержано 180 гвинтівок, 6 кулеметів «Кольт», один кулемет «Максим», 21 600 набоїв до гвинтівок, 10000 набоїв до кулеметів, 100 ручних гранат, 25 шабель та навіть 25 списів.

4 листопада 1921 року повстанська група перейшла польсько-радянський кордон в селі Нетреби. 6 листопада відбувається перший бій за місто Коростень. Однак штурм був невдалий. Повстанська бригада Сушка відступає на південь. 12 листопада під тиском дивізії Котовського повстанці починають відступати до кордону. 17 листопада біля села Малі Мінки відбувається вирішальний бій, на жаль трагічний для українських повстанців. Майже всі українські бійці були оточені і згодом розстріляні у містечку Базар. Роману Сушко та ще близько сотні старшинам та вояків вдалося вивратися з оточення та успішно перейти радянсько-польський кордон.

Повернувшись з Другого зимового походу Роман Сушко перебуває у таборі в Шипйорні. В ньому він продовжує брати участь у діяльності Української Військової Організації (УВО), яка виникнула раніше - 30 липня 1920 року. Потім робить втечу з табору і їде до Чехословаччини. Проживав на околиці Праги. З 1926 року Роман Сушко продовжує навчання на юридичному факультеті. Але через матеріальні труднощі змушений був покинути навчання. На початку 1927 року за формальним паспортом, виданим Роману Кириловичу польським консульством у Празі, виїхав до Львова. Постійної роботи не мав, на життя заробляв журналістикою. Переважно писав до українських часописів, які видавалися в Сполучених Штатах Америки, таких як "Свобода" і "Народна Воля", а також до українських часописів, які виходили в Чехословаччині. Тільки через декілька місяців отримав постійне місце роботи головного секретаря Українського Товариства Опіки над Інвалідами, а також Товариства Охорони Воєнних Могил. В той самий час Романа Кириловича призначають крайовим командантом УВО. Він і далі продовжує друкуватися у

заборонених Польською владою часописах «Сурма», «Національна думка», «Розбудова нації», «Військовий вісник».

3 листопада 1928 року за підозрою в участі у антипольській акції з нагоди 10-річчя Листопадового зриву на західноукраїнських землях Романа Сушка було заарештовано. Перебував у в'язниці «Бригідки», що у Львові. Слідство тривало майже 8 місяців. Суд, який відбувся 18 червня 1929 року, не зміг довести вини Р. Сушка.

Через кілька місяців, у жовтні 1929 року, Роман Кирилович знову займає пост крайового команданта УВО.

В середині червня 1930 р. в Празі відбулася конференція, в якій прийняв участь Р. Сушко. На ній було вирішено ОУН і УВО об'єднати в одну структуру. Роман Сушко переходить у склад начальної команди УВО.

На початку вересня 1930 року чоловік їде до Відня на нараду з полковником С. Коновальцем з метою розв'язати проблему ставлення ОУН до виборів до польського парламенту, які мали незабаром відбутися. Після повернення з Відня Роман Сушко, запідозрений в участі у підпіллі УВО, був знову заарештований польською поліцією і утримувався в ув'язненні майже дев'ять місяців. На волю вийшов 22 червня 1931 року.

У 1931-1932 роках Роман Сушко під прізвиськом М. Мельничук їде на вісім місяців до Канади. В цій країні чоловік зустрічався з українськими громадами, виголошував промови, мав доповіді, брав участь у III з'їзді представників Українського Січових Стрільців, робив усе для створення масової української націоналістичної організації. Але під тиском польського уряду через дипломатичні канали змушений був покинути Канаду. Під час другого приїзду до Канади Роман Сушко 4 січня 1932 року брав участь у загальних зборах членів УСС у місті Саскатуні, на яких, як делегат УВО, виступив з промовою і передав членам УСС вітання від Начальної Команди УВО. 12 травня 1932 року він виступив у цьому ж місті перед ветеранами Українських Армій. 27 травня цього ж року побував у місті Канора, у якому виступив на засіданні гуртка УСС із змістовною доповіддю. Відвідав він також українські громади в Едмонтоні, Монреалі, Торонто та в інших місцевостях. Але і на цей раз під натиском польської дипломатії канадська поліція припинила його подальше перебування в Канаді.

Наступна поїздка Романа Сушка до Канади відбулася у 1938 році. На цей раз він приїхав легально, під своїм власним прізвиськом. 13 листопада 1938 року Роман Кирилович відвідав гурток УСС в Содбурі, 21 листопада виступив у Народному Домі в Калгарі на вічі-протесті проти окупації Карпатської України. Відвідав також Монреаль, Реджайн та інші міста, всюди виступав із змістовними доповідями, оглядовими лекціями про сучасну стратегію і тактику ведення воєн. Наслідком цього, наприклад, у Реджайні було створено Комітет допомоги Карпатській Україні. 5 грудня 1938 року він також виступив на масовому вічі в місті Тандер Бей.

За деякими даними, в 1938 році в Саскатуні (Канада) було видано «Начерк підручника для українських молодших старшин і підстаршин» кишенькового формату, а українці канадського міста Содбурі на свої кошти видали працю Романа Сушка «Основи стрілецького спорту». Також Роман Сушко брав участь в роботі II конгресу Українських Націоналістів Америки, який проходив 3-6 вересня 1938 року в Нью-Джерсі. Слід сказати, що в роботі Конгресу брало участь 18 чільних представників ОУН і серед них генерал Віктор Курманович, Олег Кандиба-Ольжич, Ярослав Барановський. Головними питаннями, які розглядав Конгрес, були: завдання українців у передбачуваній війні, посилення військової підготовки молоді та ін.

27 серпня 1939 року в Римі відбувся II Великий Збір Українських Націоналістів. На цьому Зборі одногосно вибрано головою Проводу Українських Націоналістів полковника Андрія Мельника. Полковник Роман Сушко, хоча й не брав безпосередньої участі в роботі Збору (в цей час він займався військовою підготовкою добровольців), був вибраний головою Військової Комісії. Вже у 1938 році було проведено старшинський вишкіл членів військової референтури ОУН в Зауберсдорфі (за 50 км. від

Відня), а наприкінці цього ж року в Баварії. Для сторонніх осіб ці місця були утаємничені. Безпосереднім керівником цих вишколів був Е. Лагузен, а з боку ОУН вишкіл контролювали Р. Сушко та В. Курманович. Але незважаючи на великі зусилля ОУН у створенні при німецькій армії свого легіону, який згодом міг би стати зародком Української національної армії, справи у цьому напрямку йшли дуже мляво. Лише на початку липня 1939 року німецьке командування дало згоду на формування Українського Легіону. Створений для розробки цих планів штаб Сушка було розміщено у Відні, а з часом у розташованому недалеко від нього селищі Зауберсдорф. На зайнятих Вермахтом у майбутньому територіях, де були осередки ОУН, Легіон мав тісно співпрацювати з групами місцевих активістів цієї організації. Враховано можливість масового переходу на бік Українського Легіону українців, які б воювали у складі польської армії.

Окрім того, планувалося утворення партизанських груп для підтримки дій Українського Легіону й забезпечення успіху повстання. За підрахунками українських старшин, у ньому повинні б взяти участь 1 300 офіцерів і 12000 стрільців. У рамках цього передбачено виділення кількох сотень ручних гранат, 1000 пістолетів, 100 автоматів й транспортування 6000 гвинтівок з полігону Малачка в Словаччині, а також підготовку відповідного матеріального забезпечення, вишкіл осіб та інструкторів. Український Легіон формувався з добровольців із числа членів ОУН, які проживали на території Рейху та колишніх вояків Карпатської України. Відповідальним за військову підготовку легіонерів було призначено Р. Ярого, а інструкторами - колишніх старшин українських армій та старшин військових формувань Карпатської України.

Навчальні бази підготовки легіонерів були розташовані в Зауберсдорфі (Австрія), Найссе (Верхня Сілезія) та у Бреславі (тепер польське місто Вроцлав). 15 серпня 1939 року добровольців було поділено на дві сотні, у складі кожної - дві чоти. Чота, в свою чергу, складалася із двох роїв та чотирьох ланок: розвідувальної, саперної, ланки зв'язку та санітарної. Чисельність чоти - 56 стрільців, чотового та його заступника. На озброєнні чоти було 47 гвинтівок, 6 автоматів, 3 кулемети, 56 револьверів. Остаточо Український Легіон мав у своєму складі два курені, загальною чисельністю 600 вояків. Штабом керували полковник Р. Сушко, Ярослав Барановський, Осип Бойдуник.

Перед самим виступом Українського Легіону на фронт Р. Сушко одержав доручення від голови Проводу ОУН А. Мельника здійснювати контакт між командуванням Легіону та німецьким командуванням, а також налагодити тісний зв'язок між українським населенням та німецьким військом.

Коли Польща як держава перестала існувати Легіон Сушка було розформовано.

Німці запропонували Р. Сушку реорганізувати Легіон, створивши яесь поліцейське формування. Такий розвиток подій абсолютно не входив в плани Сушка. Він вважав, що його Легіон перетвориться на ядро майбутньої Української Національної Армії і візьме участь у німецько-більшовицькій війні. А цей його благородний задум німецьке командування звело нанівець. Тому, протестуючи проти такого наміру німців, полковник Роман Сушко склав обов'язки командира.

Відразу ж після проведеної наради в Коросно, Роман Сушко переїхав до Кракова. В цьому місті навесні 1941 року він організував старшинські курси, залучивши до викладацької праці колишніх військовиків українських армій.

На початку німецько-радянської війни Роман Сушко перебрався до Львова, де разом з Олегом Кандибою-Ольжичем керує боротьбою ОУН на українських землях.

Після розколу ОУН у 1940 році Р. Сушко залишився на боці А. Мельника, пізніше призначений Крайовим Провідником ОУН на західноукраїнських землях. Мав тісні стосунки з прихильниками С. Бандери, особливо з Р. Шухевичем.

У 1943 році він взяв активну участь у переговорах з керівництвом ОУН-СБ та УПА, внаслідок яких було досягнуто угоди про дуалізм командування Українською

Повстанською Армією: на чолі армії мали стати Роман Шухевич (від бандерівців) та Роман Сушко (від мельниківців). Однак цей план не було втілено. 14 січня 1944 року на одній з вулиць Львова Романа Сушка було вбито пострілом у спину. Похований у Львові на початку Личаківського кладовища, ліворуч від головної брами.

По вулиці В. Винниченка, на будинку №3, у якому був убитий Роман Сушко 2 червня 1996 року встановлено меморіальну дошку. На ній напис:

«В цьому будинку загинув 14 січня 1944 року полковник Роман Сушко. 9.11.1894-14.1.1944. Визначний діяч українського націоналістичного руху».

Все своє життя Роман Кирилович Сушко був вірним Січовій Стрілецькій присязі, яку ніколи й ні при яких обставинах не зламав. Метою життя його була боротьба. Задля цієї боротьби він навіть відрікся свого родинного щастя. В цій боротьбі він і загинув. Його світлий образ повинен знайти місце у серці кожного свідомого українця.

Електронний ресурс. Режим доступу
<https://shepetivka.com.ua/statti/suspilstvo/6814-zabuti-imena-ukrainskoi-revoliutsii-1917-1921-rr-roman-sushko.html>

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ

	Стр.
1917 рік	
Документ № 1	
Запит Старокостянтинівського повітового військового Начальника щодо служби у Варшавській поліції уродженця м. Красилова Кізіюна. 18 січня 1917 р.	34
Документ №2	
Відповідь Канцелярії Варшавського Обер-Поліцмейстера старокостянтинівському повітовому військовому начальнику щодо Кізіюна. 1 лютого 1917 р.	34
Документ №3	
Наказ начальника штабу Верховного Головнокомандувача Російської армії про оголошення положення про заготівлю матеріалів для залізниць театру військових дій у певних регіонах країни. 2/6 березня 1917 р.	34
Документ №4	
Повідомлення про заходи українських організацій і груп як реакцію на зміну влади в Петрограді. 4 березня 1917 р.	35
Документ №5	
Про активізацію українських організацій та їх об'єднання в комітет «Центральної ради». 5 березня 1917 р.	35
Документ №6	
Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового Військового Начальника № 64. 5 березня 1917 р.	35
Документ №7	
Витяг з наказу №64 по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника з оголошенням маніфесту про зречення від престолу імператора Миколи II. 5 березня 1917 р.	36
Документ № 8	
Перша відозва Центральної ради. 9 березня 1917 р.	37
Документ № 9	
Повідомлення газети «Вісти з Української Центральної ради» про створення Центральної ради. 19 березня 1917 р.	38
Документ №10	
Звернення Центральної ради до українського народу. 19 березня	38
Документ №11	
Витяг із рішення Українського Національного з'їзду про організацію виборів до нового складу Центральної ради. 8 квітня 1917 р.	39

	Документ №12	
Постанови Української Центральної ради в справі організації губернських, повітових і міських українських рад, ухвалені Українською Центральною радою на загальних зборах. 23 квітня 1917 р.		40
	Документ №13	
Постанови фінансової комісії, ухвалені на засіданні УЦР. 23 квітня 1917 р.		40
	Документ №14	
Повідомлення про захоплення приватновласницьких бурякових плантацій та вимоги підвищення поденної плати в економіях. 28 квітня 1917 р.		41
	Документ №15	
Припис старокостянтинівського повітового військового начальника Красилівському Волосному Правлінні з вимогою подати відомості про Кізюна. 28 квітня 1917 р.		41
	Документ №16	
Обітник Волинського губерніяльного комісара щодо усунення з органів місцевого самоврядування незаконно обраних осіб. 1 травня 1917 р.		41
	Документ №17	
Циркуляр Міністерства внутрішніх справ губернським комісарам щодо негайного інформування уряду про безлад та надзвичайні події в їхніх губерніях. 8 травня 1917 р.		42
	Документ №18	
Наказ Комітету Центральної ради делегації Центральної Ради до Тимчасового уряду. 11 травня 1917 р.		42
	Документ №19	
Циркуляр Міністерства внутрішніх справ Тимчасового Уряду губернським комісарам щодо порядку зміни місця проживання підданих ворожих, воюючих з Російською імперією держав. 27 травня 1917 р.		43
	Документ №20	
Інформація Красилівського Волосного Старшини старокостянтинівському повітовому військовоначальнику про Кізюна. 27 травня 1917 р.		44
	Документ №21	
Повідомлення про селянські заворушення в маєтках графа Потоцького у Новоград-Волинському та Заславському повітах. 3 червня 1917 р.		44
	Документ № 22	
Перший Універсал Української Центральної ради до українського народу, на Україні й по-за Україною суцього. 10 червня 1917 р.		45
	Документ № 23	
Витяг з довідки про роботу мирових посередників та становище в повітах Волинської губернії. 17 червня 1917 р.		47
	Документ № 24	
Повідомлення комітету Центральної ради про організацію Генерального секретаріату 17 червня 1917 р.		47
	Документ № 25	
Постанова селянського з'їзду Старокостянтинівського повіту про оголошення всіх приватновласницьких і церковних земель народною власністю та передачу їх у користування селян. 17 червня 1917 р.		48

Документ № 26	48
Повідомлення про захоплення селянами приватновласницьких сіножатей в ряді повітів Волинської губернії. 1 липня 1917 р.	
Документ № 27	49
Другий Універсал Центральної ради 3 липня 1917 р.	
Документ № 28	50
Повідомлення Старо-Костянтинівського повітового комісара щодо перешкодження збиранню врожаю на приватно-власницьких землях селянськими громадами. 14 липня 1917 р.	
Документ № 29	50
Витяг з повідомлення про перешкоджання селянами збиранню врожаю в приватновласницьких маєтках повітів Волинської губернії. 15 липня 1917 р.	
Документ № 30	50
Відозва комісії Центральної ради до населення України в справі виборів до місцевого самоврядування (земства). 20 липня 1917 р.	
Документ № 31	51
Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні 4 серпня 1917 р.	
Документ № 32	52
Повідомлення про посилення політичної та економічної кризи у Волинській губернії. 4 серпня 1917 р.	
Документ № 33	53
Витяг з виступу М. Ковалевського на 6-й сесії Центральної ради щодо боротьби російської влади з українським рухом. 6 серпня 1917 р.	
Документ № 34	53
Персональний склад Центральної ради на VI сесії Центральної ради. 8 серпня 1917 р.	
Документ № 35	62
Кількісний склад Центральної ради за даними мандатної комісії 8 серпня 1917 р.	
Документ № 36	63
Наказ по Київському поштово-телеграфному округу про призначення Павла Андрійовича Токарука листоношею в Красилівську поштово-телеграфну контору. 11 серпня 1917 р.	
Документ № 37	64
Циркуляр Міністерства внутрішніх справ Тимчасового уряду губернським комісарам щодо змін і доповнень до законів про становище осіб польської національності, які є австрійськими чи німецькими громадянами. 11 серпня 1917 р.	
Документ № 38	64
Звернення генерального секретаря внутрішніх справ В. Винниченка до населення прифронтової смуги України. 15 серпня 1917 р.	

Документ №39	
Обговорення на засіданні Малої ради проблем продовольчої справи в Україні. 27 серпня 1917 р.	65
Документ № 40	
Телеграма Центральної ради до міністра-предсідателя Керенського і комісара при Временному правительстві по справах України Стебницького. 28 серпня 1917 р.	68
Документ № 41	
Відозва Української Центральної ради до всієї людності України з приводу заколоту Конілова. 28 серпня 1917 р.	68
Документ № 42	
Про неправильне утримання арештованих солдатів на гарнізонній гауптвахті в Старокостянтиніві та їх поведінку. 13 вересня 1917 р.	69
Документ № 43	
Рапорт начальника гарнізону м. Старокостянтинів генерал-майора Савицького про істотне знищення дисципліни серед його особового складу. 13 вересня 1917 р.	70
Документ № 44	
Повідомлення про свавільні дії селян в Старокостянтинівському та Заславському повітах. 23 вересня 1917 р.	71
Документ № 45	
Повідомлення про постанову Старокостянтинівської ради робітничих і солдатських депутатів щодо негайного посіву селянами приватновласницьких земель. 4 жовтня 1917 р.	72
Документ № 46	
Повідомлення про масові виступи селян Старокостянтинівського повіту проти органів влади Тимчасового уряду. 4 жовтня 1917 р.	72
Документ № 47	
Витяг з наказу по Київському поштово-телеграфному округу про призначення посадових осіб в Красилівську поштово-телеграфну контору. 11 жовтня 1917 р.	73
Документ № 48	
Повідомлення про створення крайового комітету охорони революції в Україні 25 жовтня 1917 р.	73
Документ № 49	
Постанова крайового комітету охорони революції в Україні 26 жовтня 1917 р.	73
Документ № 50	
Резолюція надзвичайного засідання Малої ради стосовно більшовицького перевороту в Петрограді 27 жовтня 1917 р.	74

Документ № 51	74
Звернення Генерального секретаріату «До всіх громадян України» 27 жовтня 1917 р.	
Документ № 52	74
Відозва крайового комітету охорони революції в Україні 27 жовтня 1917 р.	
Документ № 53	75
Відозва Генерального Секретаріату до громадян, урядових і громадських установ. 3 листопада 1917 р.	
Документ № 54	76
Роз'яснення Раднаркому Росії на запитання селян щодо жовтневого перевороту. 5 листопада 1917 р.	
Документ № 55	77
Третій Універсал Української Центральної ради. 7 листопада 1917 р.	
Документ № 56	79
Повідомлення газети «Народна воля» про проголошення Української Народної Республіки. 9 листопада 1917 р.	
Документ № 57	80
Звернення С.В.Петлюри до воїнів-українців із закликом підтримати формування нового центрального уряду, правомочного почати переговори про перемир'я. 11 листопада 1917 р.	
Документ №58	81
Відозва земельного секретарства стосовно власності на землю в Україні. 14 листопада 1917 р.	
Документ № 59	82
Витяг з повідомлення про масове захоплення та розподіл селянами Волинської губернії поміщицьких земель. 15 листопада 1917 р.	
Документ № 60	82
Роз'яснення Генерального секретаріату щодо земельного питання, оприлюдненого в третьому Універсалі Української Центральної ради 16 листопада 1917 р.	
Документ № 61	83
Розпорядження Генерального секретаріату губернським комісарам стосовно органів влади на місцях. 16 листопада 1917 р.	
Документ № 62	84
Резолюція загальних зборів гвардії Волинського полку щодо підтримки дій Петроградської ради і рішень II Всеросійського з'їзду Рад про передачу всієї влади в руки Рад. 18 листопада 1917 р.	
Документ № 63	84
Витяг з рапорту командуючого XI армією командуючому Південно- Західним фронтом щодо необхідності проведення перемовин з німцями стосовно перемир'я між воюючими сторонами. 18 листопада 1917 р.	

	Документ № 64	
Заклик відділу охорони пам'яток старовини і мистецтва генерального секретаріату народної освіти до громадян УНР щодо збереження культурних цінностей		84
19 листопада 1917 р.		
	Документ № 65	
Протокол допиту генерал-майора Савицького, колишнього начальника гарнізону м. Старокостянтинова, стосовно ситуації у солдатському середовищі восени 1917 року.		85
19 листопада 1917 р.		
	Документ № 66	
Відомості про неправильне утримання арештованих солдатів гарнізону м. Старокостянтинова на гауптвахті.		86
22 листопада 1917 р.		
	Документ № 67	
Інструкція комісарам Генерального секретаріату в справі переговорів по перемир'ю на Південно-Західному та Румунському фронтах.		87
22 листопада 1917 р.		
	Документ № 68	
Витяг з повідомлення про анархію в Старокостянтинівському повіті.		87
25 листопада 1917 р.		
	Документ № 69	
Витяг з опису терешківського маєтку графа В.І.Грохольського.		88
25 листопада 1917 р.		
	Документ № 70	
Декрет про землю, прийнятий другим Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів.		88
25 листопада 1917 р.		
	Документ № 71	
Закон про виключне право Центральної ради видавати законодавчі акти УНР.		90
25 листопада 1917 р.		
	Документ № 72	
Постанова Центральної ради про терміни підготовки та проведення виборів до Українських Установчих зборів.		91
25 листопада 1917 р.		
	Документ № 73	
Протокол Кузьминської дільничної комісії по виборах в Установчі збори.		91
28 листопада 1917 р.		
	Документ № 74	
Протокол Кульчинецької дільничної комісії по виборах в Установчі збори.		92
28 листопада 1917 р.		
	Документ № 75	
Протокол Лагодинецької виборчої комісії по виборах до Установчих зборів.		93
28 листопада 1917 р.		
	Документ № 76	
Протокол Кульчинківської виборчої комісії по виборах до Установчих зборів.		93
28 листопада 1917 р.		

	Документ № 77	
Заява Генерального секретаріату про відношення до Ради народних комісарів Росії		94
30 листопада 1917 р.		
	Документ № 78	
Звернення Генерального Секретаріату УНР з роз'ясненням необхідності сплати податків.		96
1 грудня 1917 р.		
	Документ № 79	
Повідомлення про захоплення сільським земельним комітетом маєтку графа В. Грохольського в Старокостянтинівському повіті.		97
1 грудня 1917 р.		
	Документ № 80	
Циркуляр Генерального Секретарства внутрішніх справ Генерального Секретаріату України Волинському Губерніяльному Комісару про створення особливої комісії по охороні порядку в Україні		97
2 грудня 1917 р.		
	Документ № 81	
Звернення Генерального секретаріату до воїнів-українців Південно-Західного та Румунського фронтів і тилу.		97
4 грудня 1917 р.		
	Документ № 82	
Обов'язкова постанова Генерального Секретаріату щодо використання різних цінних знаків на рівні з кредитними білетами у фінансових операціях.		99
4 грудня 1917 р.		
	Документ № 83	
Витяги з виступів делегатів з'їзду Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів України стосовно ультиматуму Ради народних комісарів Росії УНР.		99
5 грудня 1917 р.		
	Документ № 84	
Відповідь Генерального секретаріату на декларацію ради народних комісарів Великої Росії.		101
5 грудня 1917 р.		
	Документ № 85	
Резолюція з'їзду Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів України про ультиматум Ради народних комісарів Росії УНР.		103
6 грудня 1917 р.		
	Документ № 86	
Телеграма С.В.Петлюри М.В. Криленку		103
10 грудня 1917 р.		
	Документ № 87	
Повідомлення повітового комісара Волинському губернському комісару про становище у Старокостянтинівському повіті.		103
10 грудня 1917 р.		
	Документ № 88	
Виступ товариша генерального секретаря земельних справ Б.Мартоса на VIII сесії Центральної ради щодо земельних проблем.		104
14 грудня 1917 р.		

	Документ № 89	
Циркуляр Волинського губернського комісара повітовим комісарам про заходи і дії органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері земельної реформи		105
17 грудня 1917 р.		
	Документ № 90	
Закон про українські гроші, прийнятий на засіданні Малої ради.		106
19 грудня 1917 р.		
	Документ № 91	
Рішення Центральної ради про зміну назв всіх земських інституцій.		106
19 грудня 1917 р.		
	Документ № 92	
Циркуляр Волинського губернського комісара повітовим комісарам щодо заборони діяльності сільських земельних комітетів.		106
19 грудня 1917 р.		
	Документ № 93	
Повідомлення про становище в Україні, що склалось через більшовицьку агресію.		107
22 грудня 1917 р.		
	Документ № 94	
Відповідь Генерального секретаріату на ноту Раднаркому Росії.		108
24 грудня 1917 р.		
	Документ № 95	
Закон про скасування шкільних округ.		109
28 грудня. 1917 р.		
	Документ № 96	
Доповідь Порша про військове становище в Україні.		109
29 грудня 1917 р.		
	Документ № 97	
Циркуляр Генерального Секретарства внутрішніх справ Генерального Секретаріату України губерніяльним, повітовим та сільським народнім управам, губерніяльним і повітовим комісарам, про основні моменти охорони порядку в Україні		110
30 грудня 1917 р.		
	Документ № 98	
Кількість населення в поселеннях 2-го Стану Старокостянтинівського повіту		112
1917 р.		
	Документ № 99	
Відомості сільськогосподарського перепису по ряду поселень 2 стану Старокостянтинівського повіту.		112
1917 р.		
	Документ № 100	
Середні ціни на продукти і товари в Україні.		113
1917 – 1918 рр.		
	Документ № 101	
Витяг із спогадів уродженця с. Слобідки Красилівської полковника М.М. Бережецького про події української революції 1917-1921 років в Красиліві та його околицях.		114
1917-1918 рр.		

1918 рік.

Документ № 102

Відомості про кількість населення в містечках Старокостянтинівського повіту.
1918 р. **116**

Документ № 103

Статистичні відомості про кількість населення в поселеннях 2-го стану Старокостянтинівського повіту.
1918 р. **116**

Документ № 104

Доручення Генерального секретаріату УНР Волинському Губернському Комісару про видрукування і розсилку трьох обов'язкових постанов секретарства фінансів по всіх волосних та сільських народних управах.
2 січня 1918 р. **117**

Документ № 105

Обіжник Генерального секретаріату У.Н.Р. з трьома обов'язковими постановами для волосних та сільських народних управ.
2 січня 1918 р. **117**

Документ № 106

Звернення Генерального секретаріату до громадян України.
2 січня 1918 р. **118**

Документ № 107

Звернення Генерального секретаріату до солдатів.
2 січня 1918 р. **119**

Документ № 108

Повідомлення про пробільшовицькі настрої значної частини населення Волинської губернії.
9 січня 1918 р. **120**

Документ № 109

Повідомлення про перебування та діяльність польських легіонерів у Антонінах.
Січень-квітень 1918 р. **120**

Документ № 110

Четвертий Універсал Української Центральної ради
11 січня 1918 р. **121**

Документ № 111

Тимчасовий земельний закон, затверджений Українською Центральною радою.
18 січня **123**

Документ № 112

Офіційне повідомлення Ради Народних Міністрів УНР про успішну ліквідацію більшовицького заколоту в Києві.
19 січня 1918 р. **126**

Документ № 113

Обов'язкова постанова Волинського губерніяльного комісара про заборону купівлі, перепродажу та пограбування військового майна колишнього Південно-Західного фронту.
20 січня 1918 р. **127**

Документ № 114	
Протокол засідання Старокостянтинівської повітової комісії в справах про вибори в Установчі збори щодо відмови частини населення Красилівської волості від участі у виборчому процесі. 21 січня 1918 р.	127
Документ № 115	
Закон Центральної ради про восьмигодинний робочий день. 25 січня 1918 р.	128
Документ № 116	
Мирний договір між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Українською Народною Республікою 27 січня 1918 р.	131
Документ № 117	
Текст додаткового договору між УНР і країнами Четверного союзу 27 січня 1918 р.	136
Документ № 118	
Телеграма голови Старокостянтинівської повітової земської управи про становище в повіті. 1 лютого 1918 р.	142
Документ № 119	
Інформація Старокостянтинівського земельного комітету про розгром маєтків у повіті та загрозу незасіяння приватновласницьких земель. 6 лютого 1918 р.	142
Документ № 120	
Звернення Головного Начальника Волинської губернії до населення з інформацією про накладені ним різні заборони. 9 лютого 1918 р.	143
Документ № 121	
Відозва Ради народних міністрів до громадян УНР 10 лютого 1918 р.	143
Документ № 122	
Протокол засідання Малої ради з ухвалою про введення нового (григоріанського) календаря та прийняття герба УНР 12 лютого 1918 р.	145
Документ № 123	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР про скасування посад вищих військових чинів фронтів, що базувалися на території України 15 лютого 1918 р.	145
Документ № 124	
Інструкція Головному комісару уряду УНР при Головнокомандуючому німецькими військовими силами в Україні 15 лютого 1918 р.	146
Документ № 125	
Проект наказу Ради народних міністрів про утворення губернської і повітової влади. 15 лютого 1918 р.	146

Документ № 126	
Повідомлення Старокостянтинівського повітового комісара про катастрофічне становище в повіті на початку 1918 р. 15 лютого 1918 р.	148
Документ № 127	
Протокол допиту свідків грабунку терешківського маєтку графа В.І. Грохольського та підтвердження оцінки завданих селянами збитків. 11 (24) лютого 1918 р.	148
Документ № 128	
Прохання повіреного графа Грохольського про видачу йому копії опису майна та оцінки збитків, заподіяних селянами Терешківському маєтку зазначеного землевласника. 16 лютого 1918 р.	151
Документ № 129	
Закон про грошову одиницю, биття монети та друк кредитових державних білетів. 1 березня 1918 р.	152
Документ № 130	
Закон про громадянство Української Народної Республіки. 2 березня 1918 р.	153
Документ № 131	
Витяг з телеграми Головного Комісара Української Центральної ради про обов'язкові постанови для населення повітів і міст Волинської губернії, що знаходяться у військовій смузі. 4 березня 1918 р.	154
Документ № 132	
Наказ Головного Комісара Української Центральної ради про ряд змін у різних сферах життя УНР. 4 березня 1918 р.	154
Документ № 133	
Закон Української Центральної ради про адміністративно-територіальний поділ України, прийнятий Малою радою. 6 березня 1918 р.	155
Документ № 134	
Циркуляр Ради Народніх Міністрів Губернським і Повітовим Комісарам про застосування української мови. 7 березня 1918 р.	156
Документ № 135	
Розпорядження міністерства внутрішніх справ губернським і повітовим комісарам про заходи щодо виконання законів УНР. 9 березня 1918 р.	156
Документ № 136	
Циркуляр Міністерства внутрішніх справ УНР народним земським управам про впорядкування повсякденного життя населення. 9 березня 1918 р.	157

	Документ № 137	
Витяг з протоколу засідання Малої ради щодо настроїв населення України після приходу німецьких військ. 9 березня 1918 р.		157
	Документ № 138	
Повідомлення Голови Ради народних міністрів УНР про діяльність уряду від початку існування нового кабінету 9 березня 1918 р.		158
	Документ № 139	
Обов'язкова постанова Волинського губерніяльного комісара про ведення в містах і містечках подвірних книг. 10 березня 1918 р.		158
	Документ № 140	
Обов'язкова постанова Волинського губерніяльного комісара про повернення населенням розграбованого ним майна приватних осіб, а також казенного майна 12 березня 1918 р.		159
	Додаток № 141	
Звернення Української Центральної ради до громадян УНР з характеристикою подій кінця 1917 – перших місяців 1918 р. в Україні та наступними кроками української влади 13 березня 1918 р.		160
	Документ № 142	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР про домовленості про виїзд польських військ з території України в Польщу. 13 березня 1918 р.		162
	Документ № 143	
Звернення до Волинського губерньського комісара з аналізом-характеристикою владних кадрів, що приходили до управління в губернії та на місцях впродовж 1917 – першого кварталу 1918 р. 15 березня 1918 р.		162
	Документ № 144	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР щодо пограбування Старокостянтинівського казначейства. 18 березня 1918 р.		163
	Документ № 145	
Повідомлення голови Головної комісії по справах виборів до Українських Установчих зборів про стан виборчої справи. 19 березня 1918 р.		163
	Документ № 146	
Циркуляр міністра внутрішніх справ УНР до губерніяльних та повітових комісарів про вжиття заходів по збиранню податків. 20 березня 1918 р.		163
	Документ № 147	
Обіжник Міністерства внутрішніх справ У.Н.Р. губерніяльним та повітовим комісарам про врегулювання питання обрання посторонніх осіб до органів місцевого самоврядування та усунення виявлених порушень під час виборів. 23 березня 1918 р.		164

Документ № 148	
Закон Центральної ради про запровадження української мови у банківській і торговій сфері. 24 березня 1918 р.	165
Документ № 149	
Прохання Луцько-Житомирського римо-католицького єпископа про звільнення католиків від роботи в паскальні дні. 24 березня 1918 р.	165
Документ № 150	
Циркуляр народного міністра внутрішніх справ губерніяльним та повітовим комісарам стосовно чинності та використання в житті ряду постанов Тимчасового уряду Росії. 25 березня 1918 р.	165
Документ № 151	
Роз'яснення Волосним народним управам Волинського губерньського комісара про порядок виборів сільських голів. 31 березня 1918 р.	166
Документ № 152	
Циркуляр Волинського Губерніяльного Комісара про завдання наступної діяльності влади в губернії та повітах. березень 1918 р.	167
Документ № 153	
Обов'язкова постанова Волинського губерніяльного комісара щодо використання у фінансових операціях, поряд з кредитними білетами, інших цінних знаків та паперів. березень 1918 р.	168
Документ № 154	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів про переговори з Німеччиною в справах отримання позики та здійснення товарообміну. 1 квітня 1918 р.	169
Документ № 155	
Розпорядження Волинського губерньського комісара про визначення в кожному селі квартир'єрів і фуражирів для розміщення і надання необхідного провіанту та фуражу німецьким військам. 1 квітня 1918 р.	169
Документ № 156	
Телеграма Ради народних міністрів УНР Раднаркому РСФРР про мирні переговори. 2 квітня 1918 р.	169
Документ № 157	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР щодо торгової угоди з Центральними державами (Німеччиною і Австро-Угорщиною). 3 квітня 1918 р.	170
Документ № 158	
Передова стаття про становище в Старокостянтинівському повіті в газеті «Волинь» . 8 квітня 1918 р.	170

Документ № 159	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР щодо свавілля австрійських і німецьких військових властей у продовольчому питанні. 10 квітня 1918 р.	171
Документ № 160	
Інтерпеляція українських есерів у Малій раді стосовно втручання німецького військового командування у внутрішні справи УНР та проби відсунення українських державних органів влади від керівництва Україною. 12 квітня 1918 р.	171
Документ № 161	
Наказ Ейхгорна. 12 квітня 1918 р.	172
Документ № 162	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР про проблеми, що виникають через відсутність підписаної воєнної конвенції з Центральними державами. 13 квітня	173
Документ № 163	
Витяг з протоколу засідання Малої ради з роз'ясненням ситуації щодо видання наказу фельдмаршала Ейхгорна про засів селянами землі. 18 квітня 1918 р.	174
Документ № 164	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів УНР щодо заходів до польських легіонів. 19 квітня 1918 р.	175
Документ № 165	
Розпорядження Міністерства внутрішніх справ УНР губерніяльним і повітовим комісарам щодо святкування дня 1 травня. 20 квітня 1918 р.	175
Документ № 166	
Витяг з протоколу засідання Ради народних міністрів про сумарний договір по товарообміну з Центральними державами. 22 квітня 1918 р.	176
Документ № 167	
Витяг з протоколу засідання Малої ради стосовно взаємин з німецькою окупаційною владою. 27 квітня 1918 р.	176
Документ № 168	
Дебати в Малій раді з приводу заяви В. Голубовича про наказ Ейхгорна. 28 квітня 1918 р.	179
Документ № 169	
Повідомлення про звернення польських поміщиків Старокостянтинівського та Проскурівського повітів до австрійського командування з проханням про ввід їхніх військ в порубіжні повіти Поділля та Волині. 29 квітня 1918 р.	185

Документ № 170	
Витяг з матеріалів засідання Малої ради про переговори з представниками німецької окупаційної влади. 29 квітня 1918 р.	185
Документ № 171	
Грамота до всього українського народу 29 квітня 1918 р.	187
Документ № 172	
Закони про тимчасовий державний устрій України. 29 квітня 1918 р.	188
Документ № 173	
Опис арешту Центральної ради в газеті «Народна воля». 30 квітня 1918 р.	191
Документ № 174	
Повідомлення начальника Старокостянтинівської повітової міліції про поїзду делегатів на з'їзд селян у Київ. Травень 1918 р.	192
Документ № 175	
Обіжник Волинського губерніяльного комісара губерніяльній та повітовим народним управам про унеможливлення обрання до органів місцевого самоврядування осіб в незаконний спосіб та застосування в цьому напрямі рішень судової влади. 1 травня 1918 р.	192
Документ № 176	
Розпорядження Старокостянтинівського повітового старости про ліквідацію міліції про ліквідацію волосних і сільських земельних комітетів та арешт їхніх керівників. 6 травня 1918 р.	193
Документ № 177	
Телеграма начальника Старокостянтинівської повітової міліції про становище в повіті. 8 травня 1918 р.	194
Документ № 178	
Телеграма Волинського губерніяльного старости Старокостянтинівському повітовому комісару про вжиття рішучих заходів щодо делегатів селянського з'їзду. 10 травня 1918 р.	194
Документ № 179	
Список селян колишнього 2-го стану Старокостянтинівського повіту, що їздили на Всеукраїнський з'їзд, який відбувся 10 травня 1918 року. Травень 1918 р.	194
Документ № 180	
Телеграма Волинського губерніяльного старости начальнику Старокостянтинівської повітової міліції про необхідність виявлення делегатів Всеукраїнського селянського з'їзду та надсилання їх списку до Житомира 11 травня 1918 р.	195

Документ № 181	
Телеграма Волинського губерніяльного старости Міністру внутрішніх справ з повідомленням про відправку селян Старокостянтинівського та Кременецького повітів у Київ з метою повалення гетьманської влади.	195
12 травня 1918 р.	
Документ № 182	
Закон про перейменування губернських і повітових комісарів та їх помічників.	196
17 травня 1918 р.	
Документ № 183	
Тимчасова постанова про зміну існуючих законів про міліцію і утворення Державної варти.	196
18 травня 1918 р.	
Документ № 184	
Телеграма Волинського губернського старости про вчинення заходів боротьби з лісовими пожежами.	197
18 травня 1918 р.	
Документ № 185	
Телеграма Волинського губернського старости Повітовим старостам про необхідність припинення стрільби в населених пунктах та покарання за незаконне зберігання зброї.	197
18 травня 1918 р.	
Документ № 186	
Інформація населенню про становище промисловості та заклик до здійснення заходів влади.	197
19 травня 1918 р.	
Документ № 187	
Телеграма начальника Старокостянтинівської повітової міліції про опір мешканців села Котюржинець загону резерву повітової кінної поліції.	198
22 травня 1918 р.	
Документ № 188	
Телеграма начальника Старокостянтинівської повітової міліції про події в селах цього повіту.	198
22-24 травня 1918 р.	
Документ № 189	
Повідомлення начальника Старокостянтинівської повітової міліції про перлюстрацію телеграм місцевої поштово-телеграфної контори.	198
23 травня 1918 р.	
Документ № 190	
Повідомлення Волинського Губернського старости Міністру внутрішніх справ про збройні виступи селян Проскурівського повіту проти роззброєння селян Старокостянтинівського повіту Волинської губернії.	198
25 травня 1918 р.	
Документ № 191	
Телеграма Волинського губернського старости повітовим старостам стосовно заходів по вилученню свавільно вирубаних лісоматеріалів у населення.	199
31 травня 1918 р.	

Документ № 192	
Інформація про перебування Волинського губерніяльного старости Андро в Старокостянтинівському повіті. 3 червня 1918 р.	199
Документ № 193	
Основні положення тимчасового земельного закону, прийнятого Радою Міністрів Української Держави. 10 червня 1918 р.	200
Документ № 194	
Розпорядження Волинського Губернського старости повітовим старостам про необхідність вжиття рішучих заходів для попередження повстання в Подільській і Волинській губерніях. 17 червня 1918 р.	200
Документ № 195	
Витяг із справоздання Волинського Губернського старости про напад на село Голюнки Старокостянтинівського повіту озброєної банди. 22 червня 1918 р.	201
Документ № 196	
Повідомлення Волинського Губернського старости міністру внутрішніх справ про селянське повстання в Проскурівському повіті. 23 червня 1918 р.	201
Документ № 197	
Розпорядження Волинського губерніяльного старости про необхідність належного виконання своїх обов'язків службовцями Державної варти. 27 червня 1918 р.	201
Документ № 198	
Телеграма Волинського губернського старости повітовим старостам щодо своєчасного збору урожаю. 28 червня 1918 р.	202
Документ № 199	
Закон про надання губерніяльним старостам права розпускати волосні земські зібрання та управи. 29 червня 1918 р.	202
Документ № 200	
Витяг із справоздання Волинського Губернського старости про придушення селянських виступів у Старокостянтинівському повіті 30 червня 1918 р.	203
Документ № 201	
Телеграма начальника Старокостянтинівської міліції про становище в повіті. червень 1918 р.	204
Документ № 202	
Витяг із справоздання Волинського Губернського старости про придушення повстанського руху в Теофіполі Старокостянтинівського повіту. 2 липня 1918 р.	204

Документ № 203		
Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового начальника щодо заходів по формуванню сильної української армії.		204
2 липня 1918 р.		
Документ № 204		
Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника Ч. 171 про приведення української армії до присяги на вірність Української Держави.		207
3 липня 1918 р.		
Документ № 205		
Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника Ч. 171 із заборонаю носити погони колишньої російської армії.		207
3 липня 1918 р.		
Документ № 206		
Повідомлення представника департаменту державної варти начальнику особливого відділу департаменту щодо ворожого ставлення населення Волині до німецької влади.		208
7 липня 1918 року		
Документ № 207		
Повідомлення про тяжку продовольчу кризу у Волинській губернії.		209
7 липня 1918 р.		
Документ № 208		
Попередження Волинського губернського старости про покарання населення за відмову від виконання сільськогосподарських робіт.		209
8 липня 1918 р.		
Документ № 209		
Доповідь директора Департаменту державної варти Міністру внутрішніх справ про необхідність прискорення фінансування спецвідділу департаменту державної варти.		210
11 липня 1918 року		
Документ № 210		
Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового Начальника про прибувших з Австро-Угорського полону.		212
16 липня 1918 р.		
Документ № 211		
Закон про передачу хліба врожаю 1918 року в розпорядження Української Держави.		212
17 липня 1918 р.		
Документ № 212		
Наказ Старокостянтинівського повітового коменданта від 12 липня с.р. за Ч. 117 з депешею губерніяльного старости про встановлення терміну початку війни Росії з Україною.		213
18 липня 1918 р.		
Документ № 213		
Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника Ч. 186 щодо порядку носіння форми українськими військовими.		213
18 липня 1918 р.		

- Документ № 214
- Наказ по управлінню Старокостянтинівського повітового військового начальника про постановку на утримання та зняття з нього втікача з австро-угорського полону італійця Дефіліппо Віто. **213**
- 18 липня 1918 р.
- Документ № 215
- Повідомлення Волинського губернського старости Міністерству внутрішніх справ про політичний характер залізничного страйку. **214**
- 21 липня 1918 р.
- Документ № 216
- Поштотелеграма Волинського Губернського старости Старокостянтинівському повітовому старості про встановлення таємного нагляду за делегатами Всеукраїнського селянського з'їзду. **214**
- 22 липня 1918 р.
- Документ № 217
- Повідомлення Волинського Губернського старости німецькому міністерству внутрішніх справ про повстання селян Авратинської та Базалійської Волостей Старокостянтинівського повіту. **215**
- 27 липня 1918 р.
- Документ № 218
- Ціни на хлібопродукти на півдні Волинської губернії. **215**
- 27 липня 1918 р.
- Документ № 219
- Повідомлення Волинського губернського старости Міністерству внутрішніх справ про збільшення кількості випадків заворушень у Старокостянтинівському та Кременецькому повітах. **215**
- 29 липня 1918 р.
- Документ № 220
- Витяг із справоздання Волинського Губернського старости про придушення селянського руху в ряді волостей Старокостянтинівського повіту. **216**
- 29 липня 1918 р.
- Документ № 221
- Доповідь директора Департаменту державної варти про основні засади діяльності державної варти Української держави. **216**
- 30 липня 1918 г.
- Документ № 222
- Доповідь директора Департаменту державної варти Міністру внутрішніх справ УНР про необхідність достатнього матеріального забезпечення співробітників ввіреного йому органу **217**
- Липень 1918 г.
- Документ № 223
- Доповідь директора Департаменту державної варти Міністру внутрішніх справ УНР з проханням надання вказівок щодо забезпечення порядку в Україні у взаємодії з військами Німеччини та Угорщини. **218**
- Липень 1918 г.
- Документ № 224
- Витяг з статуту Української Державної Варти. **219**
- 9 серпня 1918 р.

Документ № 225	
Подання прокурора Житомирського окружного суду прокурору Київської судової палати про повстання селян в Авратинській волості Старокостянтинівського повіту. 31 серпня 1918 г.	221
Документ № 226	
Обов'язкова постанова міністра внутрішніх справ про притягнення місцевою владою населення до гужових перевезень. 17 вересня 1918 р.	223
Документ № 227	
Лист Волинського губерніяльного старости про взаємодію німецьких комендатур і повітової вarti. вересень 1918 р.	224
Документ № 228	
Відозва Волинського губерньського старости до населення губернії про підтримання суспільного порядку. 9 жовтня 1918 р.	224
Документ № 229	
Повідомлення про підвищення цін на цукор в Українській Державі. 18 жовтня 1918 р.	225
Документ № 230	
Повідомлення про початок роботи повітових ліквідаційних комісій. 18 жовтня 1918 р.	225
Документ № 231	
Витяг із справоздання Волинського Губерньського старости про становище в губернії в жовтні 1918 року. 30 жовтня 1918 р.	225
Документ № 232	
Телеграма Волинського губерніяльного старости міністру фінансів Української Держави щодо запровадження примусового вивозу цукрових буряків для переробки на заводи. 30 жовтня 1918 р.	225
Документ № 233	
Повідомлення Волинського губерньського старости директору Департаменту Державної вarti про вороже ставлення населення до німецьких військ. 30 жовтня 1918 р.	226
Документ № 234	
Донесення Волинського губерньського старости повітовим старостам і начальникам Державної вarti про накладення сум контрибуцій. Жовтень 1918 р.	226
Документ № 235	
Роз'яснення Міністерства торгівлі і промисловості місцевим посадовцям про заборону місцевою владою конфіскувати у місцевого населення паливо. 6 листопада 1918 року	227
Документ № 236	
Повідомлення Волинського губерньського старости міністру внутрішніх справ про заворушення серед австрійських солдатів. 6 листопада 1918 р.	227

Документ № 237	
Повідомлення директора Департаменту державної варти міністру внутрішніх справ щодо необхідності поліпшення становища службовців державної варти.	228
11 листопада 1918 р.	
Документ № 238	
Грамота Павла Скоропадського	228
14 листопада 1918 р.	
Документ № 239	
Повідомлення Волинського губерньського старости в міністерство внутрішніх справ про розформування німецьких військ.	229
15 листопада 1918 р.	
Документ № 240	
Відозва Директорії про оголошення антигетьманського повстання.	230
15 листопада 1918 р.	
Документ № 241	
Універсал Головного отамана Українських Республіканських військ С.Петлюри про початок повстання.	231
15 листопада 1918 р.	
Документ № 242	
Звернення Директорії УНР до всіх воюючих і нейтральних держав.	232
20 листопада 1918 р.	
Документ № 243	
Наказ голови Директорії В. Винниченка селянам України.	235
21 листопада 1918 р.	
Документ № 244	
Обіжник Волинського Губерньського старости про організацію заходів по прийому військовополонених російської армії з Австро-Угорщини.	235
листопад 1918 р.	
Документ № 245	
Витяг із спогадів мешканців с. Чернелівки про події осені 1918 року.	236
21 листопада 1918 р.	
Документ № 246	
Оповіднення Директорії Української Народної Республіки.	237
21 листопада.	
Документ № 247	
Наказ Директорії УНР про мобілізацію до лав армії.	238
27 листопада 1918 р.	
Документ № 248	
Наказ Директорії УНР губерньським і повітовим комендантам і комісарам про боротьбу з посяганням на народне добро.	239
30 листопада 1918 р.	
Документ № 249	
Спогади В. Дігтяра про події в районі Красилова після вбивства Володарського.	240
листопад 1918 р.	

Документ № 250	
Повідомлення Волинського губерніяльного комісара про наказ командуючого військами Південно-Західного району щодо припинення роботи повітових земських виборчих комісій.	240
1 грудня 1918 р.	
Документ № 251	
Обов'язкова постанова губерніяльного комісара Волині про заборону продажі без дозволу алкоголю, військової амуніції та покарання за порушення цієї постанови.	240
4 грудня 1918 р.	
Документ № 252	
Наказ Головного командування військ Української Народної Республіки про заборону антиурядової агітації.	241
8 грудня 1918 р.	
Документ № 253	
Спогади мешканця с. Щиборівки Ноги про екзекуції гайдамаків над жителями цього поселення.	242
10 грудня 1918 р.	
Документ № 254	
Акт зречення влади Гетьманом П.Скоропадським	242
14 грудня 1918 р.	
Документ № 255	
Оголошення Волинського губерніяльного комісара про законність використання австрійських грошей на території УНР.	242
18 грудня 1918 р.	
Документ № 256	
Обіжник комісара міністерства внутрішніх справ про вживання української мови в установах.	243
18 грудня 1918 р.	
Документ № 257	
Обіжник голови Директорії В. Винниченка до всіх губернських та повітових комісарів і комендантів.	243
Після 26 грудня 1918 р.	
Документ № 258	
Звернення Директорії УНР.	244
28 грудня 1918 р.	
Документ № 259	
Декрет Директорії УНР про утворення управління преси та інформації.	245
31 грудня 1918 р.	

1919 рік

Документ № 260	
Закон про вищий уряд Української автокефальної православної соборної церкви.	248
1 січня 1919 р.	
Документ № 261	
Закон про державну мову в Українській Народній Республіці	248
1 січня 1919 р.	

	Документ № 262	
Постанова про скасування департаменту Державної варти міністерства внутрішніх справ та утворення замість нього адміністративно-політичного департаменту.		249
3 січня 1919 р.		
	Документ № 263	
Закон про скасування інституту Державної варти й сформування народної міліції.		249
4 січня 1919 р.		
	Документ № 264	
Закон про державну українську грошову одиницю.		249
6 січня 1919 р.		
	Документ № 265	
Витяг з доповіді міністра земельних справ про землю в УНР.		250
6 січня 1919 року		
	Документ № 266	
Витяг з доповіді міністра земельних справ законопроекту про землю в УНР.		250
8 січня 1919 року		
	Документ № 267	
Закон про землю Української Народної Республіки від 8 січня 1919 р.		251
8 січня 1919 р.		
	Документ № 268	
Відповідь Директорії УНР на ноту народного комісара закордонних справ РСФРР від 5 січня 1919 р.		254
9 січня 1919 р.		
	Документ № 269	
Закон про заклик військових до дійсної служби.		256
13 січня 1919 р.		
	Документ № 270	
Постанова про звільнення урядовців всіх відомств, призначених за часів Гетьманщини.		258
14 січня 1919 р.		
	Документ № 271	
Наказ Головного отамана С.Петлюри війську Української Народної Республіки.		259
16 січня 1919 р.		
	Документ № 272	
Закон про Статут земельних управ.		259
18 січня 1919 р.		
	Документ № 273	
Універсал Директорії УНР про злуку УНР та ЗУНР		261
22 січня 1919 р.		
	Документ № 274	
Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви»		262
22 січня 1919 р.		
	Документ № 275	
Звернення до селян-повстанців		263
24 січня 1919 р.		

Документ № 276	
Наказ Головної команди військ Української Народної Республіки про заведення військової цензури. 26 січня 1919 р.	264
Документ № 277	
Лист графа Юзефа Потоцького до посла УНР в Австрії Ліпінського з проханням до влади Української держави організувати охорону культурних пам'яток у його маєтку в с. Антонінах. Січень 1919 р.	265
Документ № 278	
Телеграма Волинського губернського комісара військовому міністру про становище в Старокостянтинівському повіті. 3-10 лютого 1919 р.	266
Документ № 279	
Наказ Головної команди військ Української Народної Республіки про заборону самочинних реквізицій у населення. 12 лютого 1919 р.	266
Документ № 280	
Список міщан єврейської національності містечок Старокостянтинівського повіту, вбитих та померлих від ран під час погрому в м.Проскурові. 15-16 лютого 1919 р.	266
Документ № 281	
Телеграма Старокостянтинівського повітового комісара Волинському губернському комісару про становище в повіті. 18 лютого 1919 р.	268
Документ № 282	
Витяг з телеграми Волинського губкомісара про події другої декади лютого 1919 р. та евакуацію з Житомира. 18 лютого 1919 р.	268
Документ № 283	
Супровідний лист керівника Головного управління справами мистецтв і національної культури П. Дорошенка при передачі листа графа Ю. Потоцького міністру внутрішніх справ УНР Г. Чижевському 20 лютого 1919 р.	268
Документ № 284	
Інформація Антонінської волосної земельної управи про кількість племінних коней в Антонінському маєтку. 22 лютого 1919 р.	269
Документ № 285	
Довідка з підтвердженням перебування у партизанському загоні Старокостянтинівського повіту громадянина с. Гриценок ВОВКА Семена. Лютий 1919 р.	269
Документ № 286	
Відомість про чисельність племінної худоби по волостях Ізяславського повіту. березень 1919 р.	269
Документ № 287	
Опис Антонінського кінного заводу. 8 березня 1919 р.	270

	Документ № 288	
Закон про хлібну повинність 9 березня 1919 р.		275
	Документ № 289	
Про рішення Ізяславської повітової земельної управи щодо збільшення видачі кормів для коней арабської породи у колишніх маєтках Ю.Потоцького. 14 березня 1919 р.		277
	Документ № 290	
Рішення Ізяславської повітової земельної управи про збільшення видачі кормів для хворих коней в колишніх маєтках графа Ю.Потоцького і вжиття всіх заходів для лікування їх поголів'я. 15 березня 1919 р.		277
	Документ № 291	
Постанова про тимчасове користування землею у 1919 р. 15 березня 1919 р.		278
	Документ № 292	
Список племінної худоби при фільварку Антоніни. 18 березня 1919 р.		279
	Документ № 293	
Відомості про породистих коней, худобу та вівці фільварку Юначки Антонінського маєтку. 18 березня 1919 р.		280
	Документ № 294	
Закон про порядок передачі й користування сільськогосподарським живим і мертвим реманентом на підставі ст. 28 закону про землю в Українській Народній Республіці, затвердженого 8 січня 1919 р. 23 березня 1919 р.		281
	Документ № 295	
Опис бою під містечком Кузьмин між частинами УНР та більшовицькими військами. 25 березня 1919 р.		283
	Документ № 296	
Наказ Головної команди військ УНР про боротьбу з дезертирами і провокаторами. 31 березня 1919 р.		284
	Документ № 297	
Підтвердження В. Примакова про участь Гаврилюка П.М. в бою у містечку Кузьмин проти загону І. Луценка в березні 1919 р. березень 1919 р.		285
	Документ № 298	
Декларація уряду УНР 12 квітня 1919 р.		285
	Документ № 299	
Постанова Ради Народних Міністрів УНР про заходи щодо недопущення погромної агітації. 14 квітня 1919 р.		288

Документ № 300	
Лист голови Ради Народних Міністрів Б.Мартоса до міністра юстиції з вимогою негайного розслідування і покарання винних у єврейських погромах. 17 квітня 1919 р.	289
Документ № 301	
Повідомлення про становище в Україні навесні 1919 року. 17 квітня 1919 р.	289
Документ № 302	
Заява В.А. Антонова – Овсієнка до ЦК КП(б) про становище в Україні навесні 1919 р. 18 квітня 1919 р.	289
Документ № 303	
Наказ по військах армії УНР із заборонаю піддаватися погромній агітації. 19 квітня 1919 р.	289
Документ № 304	
Ціни на продукти на порубіжжі Південно-Східної Волині та Поділля 2 травня 1919 р.	290
Документ № 305	
Наказ № 4 по Красилівському волосному військовому комісаріату про призначення тимчасово виконуючим обов'язки військового керівника вищезазначеного комісаріату. 7 травня 1919 р.	291
Документ № 306	
Витяг з наказу № 2 по Красилівському волосному військовому комісаріату щодо здачі зброї. 7 травня 1919 р.	291
Документ № 307	
Резолюція з'їзду рад Старокостянтинівського повіту про здачу населенням всієї наявної у нього зброї. 7 травня 1919 р.	291
Документ № 308	
Наказ Красилівського волосного комісара у військових справах по створенню комісії для перевірки інженерно-артилерійського складу № 10. 9 травня 1919 р.	291
Документ № 309	
Постанова Директорії Української Народної Республіки про обрання Головою Директорії Української Народної Республіки С.В.Петлюри. 9 травня 1919 р.	292
Документ № 310	
Наказ № 8 по Красилівському волосному військовому комісаріату від 16 травня 1919 р. 16 травня 1919 р.	292
Документ № 311	
Пропозиція Старокостянтинівського повітового комісаріату по військових справах Красилівському волосному військовому комісаріату щодо збільшення чисельності загону по боротьбі з бандитизмом на теренах Красилівської волості. 20 травня 1919 р.	293

Документ № 312	
Розпорядження Старокостянтинівського повітового військового комісара про затримання і доставку в повітовий центр двох бандитів. 30 травня 1919 р.	293
Документ № 313	
Наказ № 18 Старокостянтинівського повітвиконкому про заборону випасу худоби на полях люцерни. Травень 1919 р.	294
Документ № 314	
Витяг із статті «Сторінка з давно минулого», надрукованої в газеті «За комунізм» (Красилів). Травень - червень 1919 р.	294
Документ № 315	
Витяг з історії бойової діяльності Славутського прикордонного загону. створеного на базі 2-го Богунського полку періоду 1919 року. Травень - червень 1919 р.	295
Документ № 316	
Відомості про наступ армії УНР від Кременця до Проскурова та Кам'янця-Подільського/ Друга половина травня – початок червня 1919 р.	296
Документ № 317	
Прорив більшовицького фронту армією УНР на початку червня 1919 р. 1-2 червня 1919 р.	297
Документ № 318	
Витяг з оперативного зведення штабу Українського фронту про бої з військами УНР. 3 червня 1919 р.	297
Документ № 319	
Витяг з опису наступу корпусу січових стрільців 4 червня 1919 р. та план подальшої атаки на антонінському напрямку. 4 червня 1919 р.	297
Документ № 320	
Відомості про наступ групи С.С. на Антоніни та Ізяслав. 4 червня 1919 р.	298
Документ № 321	
Відомості про зустрічні бої з більшовицькими військами. 5 червня 1919 р.	298
Документ № 322	
Розпорядження Київського окружного військового комісара Богданова про вжиття заходів щодо роззброєння населення. 5 червня 1919 р.	298
Документ № 323	
Опис боїв корпусу С.С. з більшовицькими військами на півдні Ізяславського повіту. 5 – 7 червня 1919 р.	299

Документ № 324	300
Опис боїв корпусу С.С. з більшовицькими військами на півночі Красилівщини впродовж 8-10 червня 1919 р. 8-10 червня 1919 р	
Документ № 325	300
Доповідь представника Міністерства внутрішніх справ Василя Поплавського про становище в деяких повітах порубіжжя Волині і Поділля. 8 червня 1919 р.	
Документ № 326	302
Відомості про контрнаступ більшовиків в напрямі Проскурова. 11-12 червня 1919 р.	
Документ № 327	303
Опис оборонних боїв корпусу С.С. та військ УНР на території Красилівщини. 11-13 червня 1919 р.	
Документ № 328	305
Телеграма товариша міністра внутрішніх справ УНР Г. Нянчура про становище у волостях Старокостянтинівського повіту. 12 червня 1919 р.	
Документ № 329	305
Оперативний звіт Штабу Групи С.С. від 12 VI. 1919 р. ч. 37 12 червня 1919 р	
Документ № 330	306
Оперативний звіт Штагрупи С.С. від 12 VI. 1919 р. ч. 1039 12 червня 1919 р.	
Документ № 331	306
Відомості про бої між армією УНР та більшовицькими військами за переправи на р. Случі. 12 – 15 червня 1919 р.	
Документ № 332	307
Телеграма Штабу Дієвої Армії 12 VI. ч. 00843 12 червня 1919 р.	
Документ № 333	307
Оборонні бої січових стрільців на р. Случі і розробка планів по перехопленню ініціативи у більшовицьких військ. 14-15 червня 1919 р.	
Документ № 334	308
Доповідь Комгрупи Запорізької про бої на теренах Красилівщини. 15 червня 1919 р.	
Документ № 335	308
Звіт товариша міністра внутрішніх справ Г. Нянчура про поїздку по волостям Старокостянтинівського повіту на Волині від 15 червня 1919 р 15 червня 1919 р	
Документ № 336	312
Телефонограма з ст. Гречани з проханням забезпечити поставку дров для паровозів, які обслуговують прифронткову військову зону. 16 червня 1919 р.	
Документ № 337	313
Витяг з плану наступу маневреної групи військ УНР в районі річки Случі. 16 червня 1919 р.	

Документ № 338	
Постанова Раднаркому УСРР про заходи боротьби з незаконними реквізиціями та конфіскаціями в радянських господарствах. 16 червня 1919 р.	313
Документ № 339	
Витяг з оперативного звіту штабу 12-ї армії. 18 червня 1919 р.	314
Документ № 340	
Наказ Чернелівського волосного комісаріату у військових справах комітетам бідноти про виділення транспорту для доставки мобілізованих до повітового військомату. 18 червня 1919 р.	314
Документ № 341	
Провал плану виходу військ УНР на переправи через р. Случ. 16-20 червня 1919 р.	315
Документ № 342	
Відомості про запеклі бої на теренах Старокостянтинівського повіту між армією УНР та більшовицькими військами. 18 – 25 червня 1919 р.	315
Документ № 343	
Прохання колегії заводууправління Красилівського цукрового заводу до місцевого волосного військомату надати допомогу в охороні майна підприємства. 20 червня 1919 р.	318
Документ № 344	
Доповідь Комгрупи С.С. (ч.ч. 069 і 079) про бої з більшовиками в південно-західній частині Красилівщини 20 червня 1919	318
Документ № 345	
Витяг з історії боїв Запорізького полку ім. Отамана Янка Кармелюка армії УНР в районі Старокостянтинова – Красилова з більшовицькими військами. Червень 1919 р.	318
Документ № 346	
Витяг з історії бойових дій на Старокостянтинівському напрямку між частинами армії УНР та більшовицькими військами. 20-21 червня 1919 р.	318
Документ № 347	
Наказ № 13 Красилівського волосного військового комісаріату про оголошення подяки ряду бійців червоноармійського загону при комісаріаті за бездоганну службу. 25 червня 1919 р.	319
Документ № 348	
Відомості про події, пов'язані з боями за переправи на р. Случі та відхід армії УНР на південь Поділля. 26-30 червня 1919 р.	319
Документ № 349	
Відомості про перегрупування більшовицьких військ та подальший план їхнього командування та плани штабу армії УНР. 26-30 червня 1919 р.	320

	Документ № 350	
Вказівка Міністерства юстиції судовим органам про використання української мови в діловодстві.		321
27 червня 1919 р.		
	Документ № 351	
Доповідь Старокостянтинівського повітового військового комісара Волинському губернському комісару у військових справах про події в повіті впродовж червня того року.		321
27 червня 1919 р.		
	Документ № 352	
Виписка з журналу засідань Ради Народних Міністрів про тимчасове припинення закону 9 березня 1919 року про хлібну повинність.		323
27 червня 1919 року		
	Документ № 353	
Витяг з доповіді Старокостянтинівського повітового військового комісара губвоєнкому з порівнянням дій червоноармійців та вояків УНР стосовно населення на теренах Старокостянтинівського повіту.		323
28 червня 1919 р.		
	Документ № 354	
Витяг з доповіді Старокостянтинівського повітвійськома Садовського про становище в повіті в період з 1 травня по 1 червня 1919 р.		323
28 червня 1919 р.		
	Документ № 355	
Наряд підвід і людей з поселень Красилівської волості для рубки лісу і вивезення дров для Гречан.		324
29 червня 1919 р.		
	Документ № 356	
Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії щодо розвідки в районі Кузьміна-Красилова.		324
29 червня 1919 р.		
	Документ № 357	
Оцінка стану військ армії УНР на початку липня 1919 р.		325
30 червня 1919 р.		
	Документ № 358	
Відомості про бої між армією УНР та більшовицькими військами й наступний відхід першої на південь.		325
30 червня 1919 р.		
	Документ № 359	
Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту про заборону самогоноваріння.		327
30 червня 1919 р.		
	Документ № 360	
Витяг з історії боїв Запорізького полку ім. Отамана Янка Кармелюка армії УНР в районі Старокостянтинова – Красилова з більшовицькими військами.		327
Червень 1919 р.		
	Документ № 361	
Список мешканців Старокостянтинівського повіту, офіцерів колишньої російської армії, що підлягали мобілізації до більшовицької червоної армії.		327
Червень 1919 р.		

- Документ № 362
- Повідомлення Старокостянтинівського повітвиконкому військовому Садовському щодо заборони репресій та масових арештів цивільного населення без дозволу виконкому. **328**
- 1 липня 1919 р.
- Документ № 363
- Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту про облік худоби в поселеннях повіту та доставку частини її в м. Старокостянтинів для потреб Червоної Армії. **329**
- 1 липня 1919 р.
- Документ № 364
- Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту щодо доставки в комісаріат відомостей про наявність запасів хлібопродуктів. **329**
- 1 липня 1919 р.
- Документ № 365
- Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту про заборону реквізиції продуктів та підвід без його дозволу та ордерів. **330**
- 1 липня 1919 р.
- Документ № 366
- Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту щодо складання актів про реквізиції, здійснені військовими частинами. **330**
- 1 липня 1919 р.
- Документ № 367
- Наказ Старокостянтинівського повітового військового комісара про мобілізацію осіб призовного віку в повіті. **330**
- 2 липня 1919 р.
- Документ № 368
- Витяг з протоколу № 4 засідання Старокостянтинівського повітвиконкому щодо інформації про становище в Теофіпольській волості. **331**
- 3 липня 1919 р.
- Документ № 369
- Закон про тимчасове утворення при народних управах продовольчих відділів. **331**
- 4 липня 1919 р.
- Документ № 370
- Наказ комісара продкому Старокостянтинівського повіту з питань постачання населення хлібопродуктами та промтоварами шляхом товарообміну. **332**
- 5 липня 1919 р.
- Документ № 371
- Витяг з протоколу засідання Старокостянтинівського повітвиконкому про організацію комітетів бідноти. **333**
- 5 липня 1919 р.
- Документ № 372
- Витяг з протоколу Старокостянтинівського та повіткому компартії щодо подій у Теофіполі. **333**
- 5 липня 1919 р.

- Документ № 373
- Оголошення Старокостянтинівського повітвиконкому про порядок видачі допомоги сім'ям червоноармійців. **334**
6 липня 1919 р.
- Документ № 374
- Наказ № 55 комісара Старокостянтинівського повітового продовольчого комітету про анулювання всіх ордерів на отримання продуктів, виданих до 7 липня. **334**
7 липня 1919 р.
- Документ № 375
- Витяг із справоздання Волинського губерніяльного комісара про складність діяльності губерніяльних та повітових установ губернії в 3-й декаді червня 1919 р. **335**
7 липня 1919 р.
- Документ № 376
- Рапорт воєнкома Красилівської волості про стан формування охоронного загону при волвійськоматі. **335**
8 липня 1919 р.
- Документ № 377
- Наказ голови Красилівського волосного виконавчого комітету про створення охоронної сотні. **335**
8 липня 1919 р.
- Документ № 378
- Розпорядження Корчівського волвійськомату про збір продуктів для мобілізованих. **336**
8 липня 1919 р.
- Документ № 379
- Рапорт т.в.о. Корчівського волвійськома про реквізицію продуктів для мобілізованих червоноармійців. **336**
8 липня 1919 р.
- Документ № 380
- Наказ № 3 по Красилівському військовому комісаріату про оголошення в містечку Красилів військового стану. **336**
9 липня 1919 р.
- Документ № 381
- Телеграма Волинського губземвідділу про заходи щодо припинення незаконних реквізицій у радянських господарствах червоноармійськими частинами. **337**
10 липня 1919 р.
- Документ № 382
- Наказ № 56 комісара продкому Старокостянтинівського повіту про звільнення ряду категорій населення від сплати мірчука за помол зерна. **337**
10 липня 1919 р.
- Документ № 383
- Рапорт т.в.о. військового комісара Корчівської волості Старокостянтинівському повітовому військовому комісару про поточне становище у волості та її околицях. **337**
10 липня 1919 р.

Документ № 384	338
Телеграма про становище на фронті під Проскуровом. 10 липня 1919 р.	
Документ № 385	338
Рапорт Старокостянтинівського повітового війська начальника бойової дільниці Проскурівського напрямку про наступ військ УНР з західного напрямку. 11 липня 1919 р.	
Документ № 386	338
Розписка Кульчинського волосного комісара з військових справ про прийом від Корчівського комісара у військових справах артилерійських снарядів. 11 липня 1919 р.	
Документ № 387	339
Наказ голові Корчівського Волвиконкому про арешт в'язнів-втікачів з Старокостянтинівської тюрми. 11 липня 1919 р.	
Документ №388	339
Рапорт т.в.о. Корчівського військового комісара Старокостянтинівському комісару по військових справах. 14 липня 1919 р.	
Документ № 389	340
Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів про реорганізацію армії УНР. 15 липня 1919 року	
Документ № 390	340
Телеграма з Житомира реввійськштабу, щодо вжиття заходів по припиненню торгівлі зброєю. 17 липня 1919 р.	
Документ № 391	340
Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів з приводу переходу польського війська через Збруч. 17 липня 1919 року	
Документ № 392	341
Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів про проект постанови про обов'язкову повинність громадянами УНР білизни та примусове постачання приватними громадянами УНР одягу та білизни скарбового зразку, маючих клейма прийомочних комісій 18 липня 1919 року	
Документ № 393	342
Роз'яснення міністерства внутрішніх справ УНР про тимчасову владу на місцях. 19 липня 1919 р.	
Документ № 394	343
Вимога Наркомату УСРР у військових справах щодо припинення мобілізації службовців цукрових заводів та гуралень. 20 липня 1919 р.	
Документ № 395	343
Повідомлення про розпорядження Наркома внутрішніх справ УСРР щодо ліквідації сільвиконкомів та передачу їх функцій комітетам бідноти. 20 липня 1919 р.	

- Документ № 396
- Наказ Старокостянтинівського військомату про виконання плану мобілізації волосними комісарами повіту. **343**
20 липня 1919 р.
- Документ № 397
- Повідомлення Теофіпольського волосного комісара у військових справах Корчівському волосному комісару у військових справах про становище у Теофіпольській волості. **344**
20 липня 1919 р.
- Документ № 398
- Розпорядження т.в.о. Корчівського військового комісара голові місцевого комітету бідноти про збір пожертв на потреби мобілізованих. **344**
20 липня 1919 р.
- Документ № 399
- Рапорт т.в.о. Корчівського волвоєнкама про реквізицію з громадянина села Корчівки продуктів для мобілізованих місцевих жителів. **345**
21 липня 1919 р.
- Документ № 400
- Наступ Дієвої армії УНР та Галицької армії на Проскурів і далі на північ (на р. Бужок і до р. Случ). **345**
26-30 липня 1919 р.
- Документ № 401
- Витяг з опису боїв на підступах до річки Бужок. **346**
28 липня 1919 р.
- Документ № 402
- Наказ № 12 по Красилівському волосному військовому комісаріату з оголошенням евакуації комісаріату і загону. **347**
29 липня 1919 р.
- Документ № 403
- Витяг з опису ситуації в районі річки Бужок **347**
30 липня 1919 р.
- Документ № 404
- Витяг з наказу по Чернелівському волосному комісаріату у військових справах про оголошення волості у військово-облоговому стані. **347**
30 липня 1919 р.
- Документ № 405
- Витяг з наказу Чернелівського волосного військового комісара про евакуацію військомата. **347**
30 липня 1919 р.
- Документ № 406
- Закон про карну відповідальність за продаж або відпуск спиртових напитків. **348**
31 липня 1919 р.
- Документ № 407
- Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії про бої на р. Бужок та деяких інших напрямках. **348**
31 липня 1919 р.

Документ № 408	
Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії. 2 серпня 1919 р.	349
Документ № 409	
Про затвердження Директорією УНР закону про зміну і доповнення закону від 26 січня 1919 р. про поповнення армії та фльоти УНР. 4 серпня 1919 р.	349
Документ № 410	
Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії 5 серпня 1919 р.	349
Документ № 411	
Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії 7 серпня 1919 р.	350
Документ № 412	
Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії 11 серпня 1919 р.	350
Документ № 413	
Декларація уряду Української Народної Республіки. 12 серпня 1919 р.	350
Документ № 414	
Витяг з оперативного звіту штабу Дієвої армії. 13 серпня 1919 р.	351
Документ № 415	
Лист Директорії УНР до голови Ради Народних Міністрів УНР до Б.Мартоса щодо декларації уряду від 12 серпня 1919 р. 14 серпня 1919 р.	351
Документ № 416	
Постанова про тимчасові правила щодо засобів боротьби з діяльністю окремих осіб, яка загрожує республіканському ладу, спокою і внутрішньому порядку Української Народної Республіки. 15 серпня 1919 р.	353
Документ № 417	
Закон про хлібну повинність з урожаю 1919 року. 15 серпня 1919 р.	354
Документ № 418	
Закон про хлібну повинність з урожаю 1919 р., ухвалений Директорією УНР. 15 серпня 1919 р.	356
Документ № 419	
Закон про трудову повинність громадян Української Народної Республіки. 16 серпня 1919 р.	356
Документ № 420	
Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів про становище в Україні та за кордоном у зв'язку з єврейськими погромами. 18 серпня 1919 року	358
Документ № 421	
Наказ Старокостянтинівського повітового комісара про організацію влади в повіті і на місцях. 21 серпня 1919 р.	360

Документ № 422	
Доповідь представника Міністерства внутрішніх справ УНР Сільвера Льченка про роз'яснюючу роботу з селянами на півдні Волинської губернії наприкінці літа 1919 р. 23 серпня 1919 р	360
Документ № 423	
Закон про забезпечення дітей вояків, які потерпіли на війні, ухвалений Директорією УНР. 26 серпня 1919 р.	362
Документ № 424	
Наказ Головної команди військ УНР ч.131 із засудженням єврейських погромів та невідворотність покарання винних за ці дії. 26 серпня 1919 р.	363
Документ № 425	
Закон про встановлення підводної натуральної повинності для формування військових транспортів. 27 серпня 1919 р.	364
Документ № 426	
Витяг із доповідної записки Волинського губерніяльного комісара щодо кадрових проблем в установах губернії. 28 серпня 1919 р.	364
Документ № 427	
Витяг з доповіді представника Міністерства внутрішніх справ УНР Якова Винника про свою діяльність в середині – другій половині останнього місяця літа 1919 р. серпень 1919 р.	365
Документ № 428	
Заклик Головного отамана С. Петлюри до населення УНР щодо збору теплого одягу та взуття для потреб армії. 2 вересня 1919 р.	366
Документ № 429	
Повідомлення про Старокостянтинівський повітовий селянський з'їзд. 4 вересня 1919 р.	367
Документ № 430	
Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів щодо примусового постачання населенням за плату теплого одягу та взуття для війська. 6 вересня 1919 року	367
Документ № 431	
Відозва Головного отамана С. Петлюри до селянства про здачу зброї. Після 10 вересня 1919 р.	367
Документ № 432	
Повідомлення про польську окупацію Теофіпольської волості Старокостянтинівського повіту. До 13 вересня 1919 р.	368
Документ № 433	
Відозва Головного отамана С. Петлюри до населення Соборної України. 17 вересня 1919 р.	369
Документ № 434	
Закон про нові правила реквізиції коней, затверджений Директорією УНР. 23 вересня 1919 р.	371

	Додаток № 435	
Звернення уряду УНР до народу України з приводу оголошення війни Денікіну. 24 вересня 1919 р.		371
	Документ № 436	
Витяг із спогадів командира 1-го кінного полку Чорних запорожців УНР про бойові дії наприкінці вересня 1919 р. 27-29 вересня 1919 р.		372
	Документ № 437	
Звернення Ради Народних Міністрів до Антанти та всього світу. 8 жовтня 1919 р.		373
	Документ № 438	
Витяг із справоздання Волинського губерніяльного комісара з повідомленням Міністру внутрішніх справ про становище в Старокостянтинівському повіті. 9 жовтня 1919 р.		375
	Документ № 439	
Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про законопроект про зміну законів про поповнення армії та фльоти УНР 9 жовтня 1919 року		376
	Документ № 440	
Витяг з доповіді Волинського губерніяльного комісара про становище в губернії у другій половині серпня – на початку жовтня 1919 року. 10 жовтня 1919 р.		376
	Документ № 441	
Роздуми невідомого автора передової статті в старокостянтинівській газеті «Волинська думка» про становище Волині восени 1919 р. 10 жовтня 1919 р.		379
	Документ № 442	
Витяг з доповіді представника Міністерства внутрішніх справ УНР Якова Куди про становище місцевих самоврядувань на території України, звільненій від більшовиків. 17 жовтня 1919 року		379
	Документ № 443	
Закон про збільшення цін на цукор і та спирт, затверджений Директорією УНР. 19 жовтня 1919 р.		382
	Документ № 444	
Наказ Волинського губерніяльного комісара про деякі адміністративно-територіальні зміни в губернії, пов'язані з воєнними діями. 29 жовтня 1919 р.		382
	Документ № 445	
Наказ Волинського губерніяльного комісара про тимчасове перенесення губерніяльного центра з Житомира в Старокостянтинів 29 жовтня 1919 р.		383
	Документ № 446	
Витяг з доповіді Волинського губерніяльного комісара про становище в окупованих поляками місцевостях Волині. 3 листопада 1919 р.		383

	Документ № 447	
Витяг із звіту Волинського губерніяльного комісара про становище в губернії в жовтні 1919 р. 5 листопада 1919 року		388
	Документ № 448	
Відомості про хвороби і кількість хворих в Старокостянтинівському повіті у першій половині листопада 1919 року. 12 листопада 1919 р.		392
	Документ № 449	
Витяг з доповіді Волинського підпільного обкому КП(б)У про становище у Волинській губернії в першій половині листопада 1919 р. 12 листопада 1919 р.		392
	Документ № 450	
Повідомлення про місце перебування ряду повітових комісарів Волинської губернії. 16 листопада 1919 р.		393
	Документ № 451	
Витяг з історії бойових дій на Старокостянтинівському напрямку між частинами армії УНР та більшовицькими військами. Листопад 1919 р.		393
	Документ № 452	
Лист голови Директорії УНР С. Петлюри до Головноуповноваженого уряду УНР І.І.Огієнка з інформацією про ситуацію в державі та наступні плани української влади. 26 грудня 1919 р.		394
	Документ № 453	
Повідомлення про підготовку ліквідації банди Любарця, що базувалася у Заставках. листопад 1919 р.		395
	Документ № 454	
Витяг з історії бойових дій на Старокостянтинівському напрямку між частинами армії УНР та більшовицькими військами. Листопад 1919 р.		395
	Документ № 455	
Витяг із списку навчальних закладів Старокостянтинівського повіту (Корчівська волость). 1919 р.		396
	Документ № 456	
Витяг із списку шкіл Старокостянтинівського повіту. ...Красилівська волость. 1919 р.		396
	Документ № 457	
Витяг із списку шкіл Старокостянтинівського повіту. ...Кульчинецька волость. 1919 р.		396

Документ № 458

Витяг із списку навчальних закладів Старокостянтинівського повіту (Купельська волость). 1919 р. 397

Документ № 459

Витяг із списку шкіл Старокостянтинівського повіту. ...Чернелівецька волость. 1919 р. 397

Документ № 460

Витяг з інформації Зафронтбюро в ЦК КП(б)У про становище в Старокостянтинівському повіті. грудень 1919 р. 397

Документ № 461

Витяг з «десяти заповідей» (Інструкція агітаторам комуністам на Україні) наркома Л.Троцького. 1919 р. 398

Документ № 462

Інформація про приватні заклади в маєтках Антонінської волості. 1919 р. 398

Документ № 463

Витяг із спогадів уродженця с. Слобідки Красилівської полковника М.М. Бережецького про події української революції 1917-1921 років в Красилові та його околицях. 1919 1921 рр. 398

1920 р.

Документ № 464

Заява начальника Подільської округи Болеслава Крачкевича щодо свого призначення, виконання покладених на нього посадових обов'язків та забезпечення порядку на підконтрольній йому території. 24 січня 1920 р. 401

Документ № 465

Постанова Всеукраїнського ревкому «Про застосування вищої міри покарання - розстрілу». 2 лютого 1920 р. 402

Документ № 466

Наказ верховного комісара земель Волині і Подільського фронту щодо співпраці з органами української влади та польське управління цією територією. 14 лютого 1920 р. 402

Документ № 467

Звернення начальника Подільської округи до місцевого населення з вимогою до виконання його наказів та засади польської політики у краї. 16 лютого 1920 р. 403

- Документ № 468
- Розпорядження Генерального комісара земель Волині й Подільського фронту про встановлення для господарств, які мають менше ніж 30 моргів землі, відповідних контингентів поставок хліба. **404**
23 лютого 1920 р.
- Документ № 469
- Витяг з розвідувального донесення оперативного управління Польового штабу Реввійськ РСФСР про розташування та чисельність на Південно-Західному фронті. **405**
24 лютого 1920 р.
- Документ № 470
- Повідомлення начальника Подільської округи про впорядкування земельних відносин в краї. **407**
18 березня 1920 р.
- Документ № 471
- Розпорядження начальника Подільської округи про заборону самочинної вирубки лісів в краї. **407**
18 березня 1920 р.
- Документ № 472
- Наказ № 1 начальника Подільської округи військової та цивільній владі краю з визначенням компетенції польських цивільних судів. **407**
30 березня 1920 р.
- Документ № 473
- Розпорядження цивільного уряду земель Волині і Подільського Фронту про порядок переміщення населення в межах Подільської Округи. **410**
30 березня 1920 р.
- Документ № 474
- Розпорядження начальника Подільської округи про відповідальність населення краю за пошкодження державного майна. **411**
8 квітня 1920 р.
- Документ № 475
- Розпорядження начальника Подільської округи про обіг польських та українських грошей та їх обмінний курс. **411**
8 квітня 1920 р.
- Документ № 476
- Розпорядження начальника Подільської округи щодо обмеження руху пасажирських та товарних потягів на залізницях краю. **411**
17 квітня 1920 р.
- Документ № 477
- Розпорядження начальника Подільської округи про заборону ввозити і вивозити австрійські крони. **412**
17 квітня 1920 р.
- Документ № 478
- Розпорядження начальника Подільської округи про передачу під нагляд сільських громад доріг, мостів, телеграфів та телефонів. **412**
20 квітня 1920 р.

Документ № 479	
Повідомлення про допомогу селян Волинської і Подільської губерній більшовицьким військам продуктами. 21 квітня 1920 р..	413
Документ № 480	
Розпорядження Комісара земель Волині і Подільського Фронту в справі перевезення товарів. 22 квітня 1920 р.	413
Документ № 481	
Наказ головного комісара Уряду Української Народної Республіки про необхідність вивчення державними чиновниками української мови. 30 квітня 1920 р.	413
Документ № 482	
Наказ головного комісара уряду УНР про організацію адміністративної влади в Україні. 2 травня 1920 р.	414
Документ № 483	
Повідомлення про повстання селян Красилівської та Кульчинецької волостей Старокостянтинівського повіту проти польських легіонерів. 2 травня 1920 р.	415
Документ № 484	
Постанова Ради Народних Міністрів УНР про зміну твердої ціни на цукор 6 травня 1920 р.	415
Документ № 485	
Основні питання, порушені головою Директорії УНР С. Петлюрою на засіданні Ради Народних Міністрів УНР. 7 травня 1920 р.	415
Документ № 486	
Протокол засідання Ради Народних Міністрів по питаннях, порушених під час зустрічі С.Петлюри з Ю.Пілсудським. 8 травня 1920 р.	416
Документ № 487	
Розпорядження начальника Подільської округи про заборону вивозу товарів на схід. 11 травня 1920 р.	418
Документ № 488	
Розпорядження начальника Подільської округи про правила руху цивільних осіб по підпорядкованій йому території. 11 травня 1920 р.	418
Документ № 489	
Інструкція по організації тимчасової сільської та волосної влади в УНР. 11 травня 1920 р.	419
Документ № 490	
Інструкція про охорону в селі. 11 травня 1920 р.	421

Документ № 491

Рапорт Старокостянтинівського старости цивільного управління Східних земель начальнику Волинської округи в м. Луцьку про настрій населення Старокостянтинівського повіту. **421**

11 травня 1920 р.

Документ № 492

Розпорядження начальника Подільської округи про скасування заборони на ввіз та вивіз з краю австрійських крон. 15 травня 1920 р. **422**

Документ № 493

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про фінансування польської армії в Україні. **422**

17 травня 1920 р.

Документ № 494

Повідомлення начальника Подільської округи про створення в краї «наглих» судів та встановлення відповідальності осіб за ряд правопорушень **422**

22 травня 1920 р.

Документ № 495

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про порядок залагодження непорозумінь з польською владою. **424**

25 травня 1920 р.

Документ № 496

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про перехід українських залізниць під польський військовий і цивільний заряд. **425**

5 червня 1920 р.

Документ № 497

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про встановлення української цивільної влади на землях окупованих польськими військами **425**

7 червня 1920 р.

Документ № 498

Розпорядження начальника Подільської Округи про встановлення розміру збитків, завданих польськими військами. 8 червня 1920 р. **425**

Документ № 499

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів щодо призначення польською владою м. Старокостянтинів місцем перебування уряду УНР. **427**

9 червня 1920 р.

Документ № 500

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів про керування залізницями УНР. **427**

11 червня 1920 р.

Документ № 501

Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів про евакуацію уряду УНР з ст. Жмеринки. **427**

14 червня 1920 р.

Документ № 502

Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР щодо обміну українських грошей на польські марки. **428**

14 червня 1920 р.

- Документ № 503
- Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР відносно обставин відправки торговельно-економічної місії до Варшави. **428**
16 червня 1920 р.
- Документ № 504
- Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР про евакуацію уряду до м. Кам'янця. **429**
17 червня 1920 р.
- Документ № 505
- Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо організації армії УНР та поліпшення фінансового становища УНР. **429**
18 червня 1920 р.
- Документ № 506
- Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо становища на фронті та руйнації польськими військовими державного майна УНР. **431**
20 червня 1920 р.
- Документ № 507
- Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про евакуацію центральних державних установ з м. Проскурова. **431**
23 червня 1920 р.
- Документ № 508
- Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо заборони вивозу предметів старовини та мистецтва за кордон. **431**
24 червня 1920 р.
- Документ № 509
- Доповідна записка начальника тилу Південно-Західного фронту Ф Держинського секретарю ЦК КП(б)У С. Косіору про план формування збройних сил ВОХР в Україні. **432**
24 червня 1920 р.
- Документ № 510
- Витяг з наказу військам 14-ї армії про оволодіння містами Старокостянтинів, Проскурів і ліквідацію Дністровської групи противника. **433**
28 червня 1920 р.
- Документ № 511
- Наказ Волинського губревкому по продовольчому комітету щодо заборони всім приватним особам, військовим і цивільним установам здійснювати самостійну заготівлю продуктів без відома Волгубпродкому. **433**
2 липня 1920 р.
- Документ № 512
- Спомин. Смерть командира полковника Пархомюка. **434**
1966 р.
- Документ № 513
- Наказ Волинського ревкому про заборону свавільної заготівлі продуктів без відома Волгубпродкому. **437**
7 липня 1920 р.
- Документ № 514
- Відступ 6-ї запасної стрілецької бригади з Бердичева через Старокостянтинів та її поразка в бою під с. Малими Зозулинцями **438**
7-8 липня 1920 р.

- Документ № 515
- Повідомлення командира окремої кавалерійської бригади Г.І.Котовського начальника 45-ї стрілецької дивізії І.Е.Якіру про звільнення району Антоніни – Орлинці – Мезенці [Мазепинці-ред.] – Кульчини. **440**
7 липня 1920 р.
- Документ № 516
- Донесення начштабу кавбригади Котовського про бої на території Південно-Східної Волині. **440**
7 липня 1920 р.
- Документ № 517
- Оперативне зведення штабу 1-ї Кінної армії про бойові дії проти польських військ. **441**
7 липня 1920 р.
- Документ № 518
- Витяг з оперативного зведення польового штабу Реввійськради про наступ більшовицьких частин в напрямку Проскурова і Старокостянтинова. **441**
7 липня 1920 р.
- Документ № 519
- Відомості про бої 8-ї кавдивізії червоних козаків з польськими військами та частинами армії УНР в так званому «Случському трикутнику». **442**
7-8 липня 1920 р.
- Документ № 520
- Розповіді про «героїчні дії» червоних козаків В.Примакова під час боїв у «слуцькому трикутнику». **444**
7-8 липня 1920 р.
- Документ № 521
- Оперативне зведення командира особливої кавалерійської групи і начальника 9 кавалерійської дивізії Осадчого про результати бою окремої кавалерійської бригади Котовського в районі Дубина – Волиця Вонсовича. **445**
8 липня 1920 р.
- Документ № 522
- Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про пропозицію представників польського уряду прийняти владу в Кам'янці. **445**
8 липня 1920 р.
- Документ № 523
- Витяг з оперативного зведення штабу 45 стрілецької дивізії про бойові дії кавбригади Котовського в районі Орлинець **446**
8 липня 1920 р.
- Документ № 524
- Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про евакуацію уряду УНР за межі Східної Галичини. **446**
12 липня 1920 р.
- Документ № 525
- Рапорт командира 6-ї Запасової стрілецької бригади полковника УНР Гната Порохівського Командуючому Запасовими частинами української армії про бої під Зозулинями. 12 липня 1920 р. **446**

Документ № 526	
Журнал засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо обміну українських грошей на польські марки.	448
13 липня 1920 р.	
Документ № 527	
Витяг з журналу засідання Ради Народних Міністрів УНР про налагодження порозуміння з польською владою.	448
15 липня 1920 р.	
Документ № 528	
Лист-директива Леніна членам Ради Праці і Оборони з нагоди відправки військ на захід для боротьби з польською армією.	449
Кінець липня 1920 р.	
Документ № 529	
Витяг з журналу засідання Кабінету Народних Міністрів УНР щодо відношення українського війська до мирного питання.	449
4 вересня 1920 р.	
Документ № 530	
Наказ Волинської губернської комісії по боротьбі з дезертирством про неухильне виконання постанови Всеукраїнської комісії по боротьбі з дезертирством.	450
6 вересня 1920 р.	
Документ № 531	
Витяг з журналу засідання Кабінету Міністрів УНР щодо побажання п. Головного отамана військ УНР Кабінету Міністрів УНР.	450
11 вересня 1920 р.	
Документ № 532	
Витяг з журналу засідання Кабінету Міністрів УНР про зміну земельних адміністративних органів, починаючи з губерніяльних.	451
17 вересня 1920 р.	
Документ № 533	
Витяг з журналу засідання Кабінету Міністрів УНР про принципи діяльності міністра закордонних справ УНР.	452
17 вересня 1920 р.	
Документ № 534	
Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР про відновлення дії закону про реквізицію осельних і неосельних приміщень для задоволення потреб державних та громадських установ та держслужбовців.	453
28 вересня 1920 р.	
Документ № 535	
Витяги з «Положення про охорону кордонів УСРР для боротьби з контрабандою і шпіонажем».	453
Вересень 1920 р.	
Документ № 536	
Витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів УНР (промова Головного отамана).	454
3 жовтня 1920 р.	

- Документ № 537
- Оперативне зведення штабу кавбригади Котовського про становище в районі Старокостянтинова. **456**
15 жовтня 1920 р.
- Документ № 538
- Розпорядження Волинського губвиконкому про виселення за межі губернії всіх кочучих циган. **456**
25 жовтня 1920 р.
- Документ № 539
- Витяг з постанови РНК УСРР та Реввійськрази Південного фронту про охорону шляхів сполучення та зв'язку і відповідальність за їх пошкодження місцевого населення. **457**
5 листопада 1920 р.
- Документ № 540
- Оперативний наказ військам 14-ї армії про переслідування і остаточний розгром військ армії УНР на Поділлі. **458**
16 листопада 1920 р.
- Документ № 541
- Журнал засідання Ради Народних Міністрів УНР про питання можливого переходу армії і уряду за кордон. **459**
18 листопада 1920 р.
- Документ № 542
- Відомості про стан продзакладки зернових продуктів по повітах Волинської губернії на 1920 рік (в пуд.). **463**
21 листопада 1920 р.
- Документ № 543
- Наказ № 2 Старокостянтинівського повітревкому про початок виконання ним своїх обов'язків. **464**
27 листопада 1920 р.
- Документ № 544
- Наказ голови Старокостянтинівського ревкому Н. Вовка про перехід влади в місті і повіті до повітового революційного комітету. **465**
30 листопада 1920 р.
- Документ № 545
- Наказ Старокостянтинівського повітревкому про взяття влади в місті та повіті в свої руки. **465**
30 листопада 1920 р.
- Документ № 546
- Витяг з історії бойових дій на Старокостянтинівському напрямку між частинами армії УНР та більшовицькими військами. **465**
Листопад 1919 р.
- Документ № 547
- Повідомлення Старокостянтинівського повітового військового комісара про вступ його на посаду. **465**
1 грудня 1920 р.
- Документ № 548
- Наказ Старокостянтинівського повітревкому про заборону використання всіх грошових знаків, крім валюти РСФСР. **466**
1 грудня 1920 р.

Документ № 549

Наказ Старокостянтинівського повіткомісаріату у військових справах по мобілізаційному відділу про оголошення мобілізації колишніх офіцерів, військових чиновників, чиновників військового часу та писарів. **466**

6 грудня 1920 р.

Документ № 550

Повідомлення Старокостянтинівського повітвійськомату про реєстрацію військовозобов'язаних чоловіків, що проживають на території району. **467**

6 грудня 1920 р.

Документ № 551

Наказ Строкостянтинівського повітревкому по ветеринарному підвідділу земельного відділу про встановлення суворого ветеринарного нагляду через епідемію чуми рогатої худоби. **468**

9 грудня 1920 р.

Документ № 552

Наказ по військових частинах і установах Строкостянтинівського повітового військового комісаріату про здачу у військомат посібників для навчання військовозобов'язаних та топографічних карт губернії і повіту. **468**

10 грудня 1920 р.

Документ № 553

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про безплатність навчання дітей в школі. **469**

13 грудня 1920 р.

Документ № 554

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства с. Печесьок Володимира Волконського. **469**

14 грудня 1920 р.

Документ № 555

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства Володимира Волконського при с.Грициках. **470**

14 грудня 1920 р.

Документ № 556

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про заборону використання всіх валют у фінансовому обігу, крім грошових знаків РСФСР. **471**

15 грудня 1920 р.

Документ № 557

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства орендаря С. Кноля при с. Лагодинцях. **471**

16 грудня 1920 р.

Документ № 558

Наказ Старокостянтинівського повітового ревкому про заборону вирубки дерев а садках. **472**

17 грудня 1920 р.

Документ № 559

Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства графа Потоцького при с. Манівцях. **472**

18 грудня 1920 р.

- Документ № 560
- Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства при с. Манівцях власника М. Хоменка.
18 грудня 1920 р. **473**
- Документ № 561
- Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства при с. Росолівцях В. Янковського.
18 грудня 1920 р. **474**
- Документ № 562
- Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства В. Волконського при м. Кульчинах.
19 грудня 1920 р. **475**
- Документ № 563
- Наказ Старокостянтинівської повітової комісії по боротьбі з дезертирством.
20 грудня 1920 р. **476**
- Документ № 564
- Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства В. Волконського при с. Кульчинках.
21 грудня 1920 р. **477**
- Документ № 565
- Наказ Старокостянтинівського повітревкому щодо панічних чуток серед населення повіту.
22 грудня 1920 р. **477**
- Документ № 566
- Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства м Кузьмина поміщиці Маньковської.
22 грудня 1920 р. **478**
- Документ № 567
- Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства с. Заставок при Красилівському цукровому заводу Маньковської.
22 грудня 1920 р. **479**
- Документ № 568
- Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства с. Волиця Дубиська, належного А. Вольському.
22 грудня 1920 р. **480**
- Документ № 569
- Акт обліку рухомого і нерухомого майна колишнього нетрудового господарства при с. Цеценівка Броніслава Прушинського.
23 грудня 1920 р. **481**
- Документ № 570
- Постанова Волинського губвиконкому по фінансовому відділу про грошовий обіг на території губернії.
23 грудня 1920 р. **481**
- Документ № 571
- Витяг з протоколу засідання Старокостянтинівського ревкому про чисельність міліції в нейтральній зоні.
28 грудня 1920 р. **483**

Документ № 572

Наказ Старокостянтинівського повіткомісаріату у військових справах про мобілізацію медичного персоналу. 28 грудня 1920 р. 484

Документ № 573

Наказ Старокостянтинівської повітової особливої військової продовольчої комісії по постачанню Червоних Армій Південно-Західного фронту про реєстрацію тари. 28 грудня 1920 р. 485

Документ № 574

Довідка Кузьминського сільського ревкому Кульчинецької волості про майно колишньої місцевої земської прокатної станції. 28 грудня 1920 р. 485

Документ № 575

Наказ Старокостянтинівського повітвійськомату про мобілізацію службовців залізниці та водного транспорту. 29 грудня 1920 р. 486

Документ № 576

Повідомлення Старокостянтинівського повітового партійного комітету про обов'язкову реєстрацію всіх комуністів. 30 грудня 1920 р. 488

Документ № 577

Реєстраційна картка міліціонера радянської робітничо-селянської міліції України. Грудень 1920 р. 489

Документ № 578

Розпис ділянок Народного суду Старокостянтинівського повіту. Кінець грудня 1920 р. 490

Документ № 579

Оголошення про роль і місце Комуністичної партії в справі перебудови світу та перереєстрацію комуністів. Кінець грудня 1920 р. 490

Документ № 580

Прохання начальника Старокостянтинівської повітової міліції про необхідність перегляду штатного розпису міліції в зв'язку із збільшенням обсягів роботи. Кінець грудня 1920 р. 491

1921 р.

Документ № 581

Зразок посвідки на право проживання в містах і селах УСРР. 1921 р. 493

Документ № 582

Витяг з Положення про повітову постійну військову нараду по боротьбі з бандитизмом. 1921 р. 493

Документ № 583

Норми земельних наділів для селян Старокостянтинівського повіту. 1921 р. 494

Документ № 584		
Відомості про наявність сільськогосподарського інвентаря в колишніх нетрудових господарствах сіл Чернелівської волості.		494
2 січня 1921 р.		
Документ № 585		
Відомості про наявність сільськогосподарського інвентаря в колишніх нетрудових господарствах сіл Красилівської волості.		496
2 січня 1921 р.		
Документ № 586		
Відомості про кількість землі, наявність будівель та сільськогосподарського інвентаря в колишніх нетрудових господарствах сіл Купельської волості.		499
16 січня 1921 р.		
Документ № 587		
Наказ Старокостянтинівської повітової комісії по збору, обліку та зберіганню зброї при повітвійськоматі про правила здачі зброї населенням.		503
17 січня 1921 р.		
Документ № 588		
Повідомлення Корчівського волземвідділу про наявність майна в колишніх нетрудових господарствах Корчівської волості.		504
21 січня 1921 р.		
Документ № 589		
Довідка завідуючого Красилівською економією про інвентар Мотрунецької земської прокатної станції.		504
24 січня 1921 р.		
Документ № 590		
Пояснення начальника Волинської губміліції про відсутність спеціальної інструкції для начальників міліції районів нейтральної смуги.		504
24 січня 1921 р.		
Документ № 591		
Акт обліку майна Мотрунецької земської прокатної станції.		505
25 січня 1921 р.		
Документ № 592		
Наказ Старокостянтинівського повітпродкому про здачу на облік всіх продовольчих товарів у розподільчий відділ.		505
25 січня 1921 р.		
Документ № 593		
Наказ Південного прикордонного особливого відділення Особливого відділу КВО про особливості порядку в прикордонній смузі.		505
26 січня 1921 р.		
Документ № 594		
Наказ Старокостянтинівського повітревкому про реєстрацію всіх інвалідів війни та праці.		507
27 січня 1921 р.		
Документ № 595		
Розпорядження військової влади Старокостянтинівського повіту стосовно мобілізації людей та коней.		507
27 січня 1921 р.		

Документ № 596	
Витяг з відомості про наявність будов та інвентаря в Корчівській волості. Кінець січня 1921 р.	508
Документ № 597	
Оголошення про реєстрацію мисливської зброї у відділі постачання Старокостянтинівського повітвійськомату. 1 лютого 1921 р.	508
Документ № 698	
Наказ Старокостянтинівського повітревкому про перехід всіх млинів, крупорушок і круподерок у розпорядження повітвідділу народного господарства. 3 лютого 1921 р.	509
Документ № 599	
Оголошення Старокостянтинівського повітвідділу народного господарства з пропозицією всім власникам та орендарям млинів отримати у значеному відділі інструкції та розпорядження по млинарських питаннях. 3 лютого 1921 р.	509
Документ № 600	
Наказ Старокостянтинівської Комісії по збору та збереженню зброї при Повітовім Військовім Комісаріаті про здачу населенням військового майна та зброї. 8 лютого 1921 р.	510
Документ № 601	
Розпорядження начальника Старокостянтинівської повітової міліції про порядок здійснення зв'язку районів з управлінням поліції повіту. 10 лютого 1921 р.	510
Документ № 602	
Витяг з протоколу засідання Старокостянтинівського повітпродкому про збільшення штату міліціонерів по районах. 12 лютого 1921 р.	511
Документ № 603	
Наказ Старокостянтинівського повітревкому про обов'язкову здачу на облік у повітвідділ народного господарства будівельних матеріалів та інструментів. 12 лютого 1921 р.	511
Документ № 604	
Наказ Старокостянтинівського повітревкому про створення при Управлінні повітової міліції відділу районної промислової міліції. 16 лютого 1921 р.	512
Документ № 605	
Протокол з'їзду районних начальників міліції Старокостянтинівського повіту. 18-19 лютого 1921 р.	512
Документ № 606	
Наказ Старокостянтинівського ревкому про порядок здачі затриманих міліцією у спекулянтів продуктів та фабрикатів широкого вжитку. 20 лютого 1921 р.	614

Документ № 607

Наказ Старокостянтинівського ревкому про заборону помолу зерна у високосортну муку, випічки білого хліба та кондитерських виробів, а також забій худоби приватними особами. **515**

20 лютого 1921 р.

Документ № 608

Наказ Старокостянтинівського повітревкому про заборону вивозу хліба за кордон та позбавлення місцевих органів влади права на видачу пропусків будь-якого виду (в.т.ч. і за кордон). **515**

22 лютого 1921 р.

Документ № 609

Штатний розпис Старокостянтинівської повітової міліції. **515**

1 квітня 1921 р.

Документ № 610

Повідомлення заступника начальника міліції 6-го району начальнику Старокостянтинівської повітової міліції про прибуття в м. Волочиськ роти 391 Таращанського полку для охорони кордону по р. Збруч. **516**

4 квітня 1921 р.

Документ № 611

Повідомлення начальника штабу 131-ї бригади про взяття під варту нового кордону в межах Старокостянтинівського повіту. **516**

4 квітня 1921 р.

Документ № 612

Акт про передачу будинку поміщика Журавського в селі Чернелівка однойменної волості під приміщення школи. **517**

23 квітня 1921 р.

Документ № 613

Телеграма заступника голови Волинської губернської надзвичайної комісії про ознаки, за якими можна виявити польських шпигунів. **517**

кінець квітня 1921 р.

Документ № 614

Список працівників будівельної справи по Кульчинській волості. **517**

Травень 1921 р.

Документ № 615

Розпорядження начальника Старокостянтинівської повітової міліції про заборону начальникам міліції районів втручатися в роботу карного розшуку. **518**

червень 1921 р.

Документ № 616

Інструкція Волгубнк повітовим, районним і підрайонним начальникам міліції про боротьбу з бандитизмом. **519**

8 червня 1921 р.

Документ № 617

Копія телеграми начальника особливого відділу Київського військового округу начальнику Волинської губміліції про припинення розстрілів бандитів, які з'явилися з повинною. **520**

10 червня 1921 р.

- Документ № 618
- Витяг з постанови громадян містечка Кузьмина про виділення ділянки землі під будівництво двох шкіл і дитячого майданчика. **520**
16 червня 1921 р.
- Документ № 619
- Розпорядження Волинської губернської надзвичайної комісії про збереження документації ліквідованих банд. **520**
17 червня 1921 р.
- Документ № 620
- Рішення громадян містечка Кузьмина з клопотання про відведення місця під два народних училища, лазарет та дитячий майданчик. **524**
20 червня 1921 р.
- Документ № 621
- Рапорт начальника Старокостянтинівської повітової міліції з поданням на затвердження штатів міліції повіту. **521**
червень 1921 р.
- Документ № 622
- Прогноз про продовольчі перспективи Волинської губернії у 1921 році. **522**
13 липня 1921 р.
- Документ № 623
- Пояснювальна записка настоятеля Погребищенського костюлу Бердичівського повіту Київської губернії ксьондза Й. Міодушевського про обставини переходу польсько-радянського кордону. **523**
14 липня 1921 р.
- Документ № 624
- Роз'яснення НКВС УСРР щодо провадження карних справ неповнолітніх злочинців. **524**
17 липня 1921 р.
- Документ № 625
- Постанова ВУЦВК про порядок проведення обшуків та арешту членів повітових та губернських виконкомів. **524**
27 липня 1921 р.
- Документ № 626
- Наказ Старокостянтинівського повітревкому про натуральний продовольчий податок. **525**
7 серпня 1921 р.
- Документ № 627
- Витяг з Пам'ятки по продподатку на 1921 рік по Старокостянтинівському повіту. **526**
11 серпня 1921 р.
- Документ № 628
- Відомості про кількість робочих коней, волів, верблюдів, возів, саней і збруї по Кульчинецькій волості. **528**
18 серпня 1921 р.

- Документ № 629
- Витяг з наказу командуючого військами Одеського прикордонного загону про приведення всіх підрозділів у бойову готовність в зв'язку з ускладненням ситуації на радянсько-польському та радянсько-румунському кордонах. **529**
- 21 серпня 1921 р.
- Документ № 630
- Копія циркуляра Наркомюста УСРР про потребу наявності характеристик звинувачених у карних справах на розгляд до суду. **530**
- 31 серпня 1921 р.
- Документ № 631
- Повідомлення про здійснення охорони держкордону на території Київського військового округу Особливим відділом цього ж округу. **530**
- серпень 1921 р.
- Документ № 632
- Відомості про хід роботи по обліку землі, населення з вказівками по кожній волості загальних висновків по спискам земельної площі, кількості населення і кількості населених пунктів в кінці серпня 1921 року по Старокостянтинівському повіті. **531**
- Серпень 1921 р.
- Документ № 633
- Копія телеграми щодо надання підтримки прикордонним частинам військами Київського округу. **533**
- серпень 1921 р.
- Документ № 634
- Витяг з наказу управління Волинської губміліції стосовно організаційної структури міліції. **533**
- 4 вересня 1921 р.
- Документ № 635
- Розяснення щодо прийому на роботу колишніх білих офіцерів. **534**
- 4 вересня 1921 р.
- Документ № 636
- Лист Волинського губвиконкому з вимогою належного виконання інструкції Постійної Ради по боротьбі з бандитизмом при Раднаркомі України щодо амністії бандитів. **534**
- 9 вересня 1921 р.
- Документ № 637
- Рішення освітян Старокостянтинівського повіту про надання допомоги голодуючим Поволжя. **536**
- 15 вересня 1921 р.
- Документ № 638
- Копія наказу Старокостянтинівського повітвиконкому по відділу праці щодо постановки на облік всіх громадян, що підлягають трудовій повинності. **536**
- 20 вересня 1921 р.
- Документ № 639
- Телеграма командування військ України і Криму про план дій щодо проведення продподаткової кампанії. **536**
- 25 вересня 1921 р.

Документ № 640	
Інструкція про охорону державних цукрових заводів. 25 вересня 1921 р.	537
Документ № 641	
Відомості про збір продподатку по Старокостянтинівському повіту. 2 жовтня 1921 р.	538
Документ № 642	
Відомості про збір продподатку по Старокостянтинівському повіту. 6 жовтня 1921 р.	538
Документ № 643	
Витяг з наказу управління Старокостянтинівської повітової міліції про оголошення всіма радянськими службовцями своїх справжніх прізвищ та імен. 10 жовтня 1921 р.	539
Документ № 644	
Відомості про збір продподатку по Старокостянтинівському повіту. 12 жовтня 1921 р.	539
Документ № 645	
Відомості про укладання угод на помол зерна в млинах Старокостянтинівському повіту. 16 жовтня 1921 р.	539
Документ № 646	
Відомості про збір продподатку по Старокостянтинівському повіту. 18 жовтня 1921 р.	540
Документ № 647	
Характеристика огляду збирання продовольчого податку в Старокостянтинівському повіті. 18 жовтня 1921 р.	540
Документ № 648	
Циркуляр Старокостянтинівського повітпарткому про святкування 3-ї річниці комсомолу. 25 жовтня 1921 р.	540
Документ № 649	
Відомості про збір продподатку в Старокостянтинівському повіті. 25 жовтня 1921 р.	541
Документ № 650	
Відомості про збір продуктів для голодуючих населенням Старокостянтинівського повіту. 4 листопада 1921 р.	541
Документ № 651	
Звіт розвідки УНР. Відомості про Червону армію. 10 листопада 1921 р.	541
Документ № 652	
Звіт розвідки УНР. Відомості про Червону армію. 10 листопада 1921 р.	542
Документ № 653	
Протокол засідання Старокостянтинівської повітової військової наради. 25 листопада 1921 р.	542

- Документ № 654
- Витяг із збірника секретних наказів № 2 Головного начальника робітничо-селянської міліції УСРР щодо реорганізації діяльності міліції в зв'язку з скороченням чисельності Червоної армії. **543**
- 9 грудня 1921 р.
- Документ № 655
- Наказ Реввійськради РСФСР про встановлення дієвого контролю за збереженням зброї червоноармійцями. **544**
- 9 грудня 1921 р.
- Документ № 656
- Нагадування Старокостянтинівського повітпарткому членам партії про необхідність пройти чистку. **545**
- 9 грудня 1921 р.
- Документ № 657
- Нагадування Старокостянтинівського повітпарткому членам партії про необхідність сплачувати членські внески. **545**
- 17 грудня 1921 р.
- Документ № 658
- Наказ Старокостянтинівського повітвиконкому про реорганізацію місцевого політбюро в повітову надзвичайну слідчу комісію. **546**
- 19 грудня 1921 р.
- Документ № 659
- Заклик Старокостянтинівського повітпарткому до створення комісій допомоги голодуючому населенню Поволжя. **547**
- 23 грудня 1921 р.
- Документ № 660
- Обов'язкова постанова Старокостянтинівського повітвиконкому про виробництво свічок. **547**
- 25 грудня 1921 р.
- Документ № 661
- Наказ Старокостянтинівського повітвиконкому про порядок забою худоби та правила торгівлі м'ясними продуктами. **548**
- Кінець грудня 1921 р.
- Документ № 662
- Відомість про відведення землі для при заводських господарств цукрових заводів по поселеннях Старокостянтинівського повіту. **549**
- 1921 р.
- Документ № 663
- Витяг з телеграми Старокостянтинівської повітової міліції про бандитизм в повіті у 1921 р.. **549**
- 1 січня 1922 р.

ЗМІСТ

Від упорядників	3
В буремні роки української революції 1917-1921 рр.	5
Документи	13
Картографічні матеріали	551
Забуті імена Української революції 1917 – 1921 рр.	558
<i>Байдич В. О., Байдич О. В., Лавринчук В. О.</i> ІВАН ГЕРАСИМЧУК - ЧЛЕН ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ	558
<i>Рекрут Валерій</i> Державотворча, кооперативна і науково- педагогічна діяльність Володимира Дмитровича Коваля (1885-1927 рр.)	565
<i>О.В.Байдич, В.О.Байдич . А.О. Байдич, В.О. Лавринчук</i> ГОРДІЙ НЯНЧУР БОРЕЦЬ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ	573
<i>Наталія Манзенюк</i> ВАСИЛЬ ПЕРЕБИЙНІС – ХУДОЖНИК, ВОЇН	577
<i>Каяфа В.П.</i> Полковник УНР	583
<i>Віталій Лавринчук</i> ПОРФИРІЙ КОНДРАТЮК – НАЧАЛЬНИК 2-ОЇ ДІСВОЇ ДИВІЗІЇ ВІЙСЬК ДИРЕКТОРІЇ	588
<i>Богдана Ковтун, Віталій Лавринчук</i> ПОЛКОВНИК УНР ІВАН ЛУЦЕНКО	589
<i>Олександр Лукашук</i> ПОЛКОВНИК РОМАН СУШКО	592
Перелік документів	601

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**О. М. Завальнюк, В. Г. Байдич,
О. В. Байдич, В. В. Байдич,
В. О. Лавринчук**

КРАСИЛІВЩИНА: УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917-1921 рр. (документи та матеріали)

Комп'ютерний набір – Лавринчук В.О

ФОП Мельник А.А.

м. Хмельницький, вул Чорновола, 37.

тел.: (0382) 74-32-22

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1942 від 15.09.2008 р.

Підписано до друку 23.03.2023. Формат 60x84/8

Друк цифровий.

Тираж 200 прим. Обл.-вид. арк 60,28.

Надруковано: ФОП Стрихар А.М.

м. Хмельницький, вул. Гетьмана Мазепи, 14.

тел.: (096) 709-11-10